

La pràctica mèdica a la Catalunya del segle XVIII

Alfons Zarzoso Orellana

Director: Jon Arrizabalaga Valbuena
Co-director i tutor: Josep Fontana Lázaro
Institut Universitari d'Història "Jaume Vicens i Vives"
Universitat Pompeu Fabra
Doctorat en Història – Bienni 1992-1994
Tesi Doctoral – Barcelona, 2003

Dipòsit legal: B.52831-2003

ISBN: 84-688-5171-X

A Susana i Toni

Sumari

Pròleg	7
PART 1	
La medicina a Catalunya en el trànsit al segle XVIII	13
1.- Introducció	13
2.- Una tradició mèdica estroncada?	21
3.- El trencament de les institucions catalanes	27
PART 2	
Professionalització de la medicina a la Catalunya del segle XVIII	55
4.- Els intents de canvi de mitjan segle XVIII	55
4.1.- La petició de restabliment del Col·legi de Doctors en Medicina de Barcelona	56
4.2.- Els projectes d'institucionalització de l'ensenyament superior a la Barcelona dels anys 1760	62
4.2.1.- La creació del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona	63
4.2.2.- El projecte de l'Escola Reial de Botànica, Química i Farmàcia de Barcelona	80
4.2.3.- La creació de la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona	86
4.2.4.- La transformació del Protomedicat de Catalunya	96
4.2.5.- Els projectes de restabliment de la Universitat a Barcelona	101
4.2.6.- La facultat de medicina de Cervera: entre la tradició i la reacció	108
4.2.7.- El projecte de constitució d'un col·legi mèdic acadèmic a Barcelona	115
5.- El projecte de redreç de la medicina per a Catalunya i la creació de l'Acadèmia Mèdico-pràctica de Barcelona	129
5.1.- El difícil procés de consolidació, 1770-1779	129
5.1.1. L'oposició dels metges barcelonins a la consolidació de l'Acadèmia	129
5.1.2. La precària subsistència de l'Acadèmia	138
5.1.3. La constitució d'un saber objectiu: Salvà i Bonells	142
5.2.- La lluita per l'establiment de l'ensenyament pràctic de la medicina a Barcelona, 1771-1801: una nova professionalització	154
6.- Aproximació a l'aristocràcia mèdica de la ciutat de Barcelona	195
6.1.- Arrels familiars, aliances i nissagues	198
6.2.- Recursos i activitats econòmiques	204
6.3.- Instruments i objectes de la pràctica científica	208
6.4.- La biblioteca mèdica il·lustrada	211
6.4.1.- Els continguts de la biblioteca mèdica il·lustrada	217
PART 3	
Exercici de la medicina a la Catalunya del segle XVIII	249
7.- Introducció	249
8.- Implantació de la medicina universitària a la Catalunya del segle XVIII	259

8.1.- Els límits de l'assistència pública a Catalunya	259
8.2.- Abast social de la medicina universitària	266
8.2.1.- L'extensió numèrica dels professionals de la medicina	266
8.2.2.- Conductes mèdiques a la Catalunya del segle XVIII	292
8.2.3.- Institucions associatives i demanda d'assistència mèdica a Barcelona	324
9.- Assaig d'aproximació a la medicina animal	341
10.- Conclusions	363
11.- Apèndix documental	371
11.1.- La biblioteca dels metges acadèmics: una reconstrucció ideal	373
11.2.- Germandats o infermeries d'auxilis mutus de Barcelona, 1770-1820	449
11.2.1. Germandats a Barcelona, 1770-1820	449
11.2.2. Associacions d'infermeria a Barcelona, 1787	460
11.2.3. Malalts assistits pel metge Pere Uterà, Barcelona, 1784	469
12.- Fonts i materials de treball	471
12.1.- Fons documentals d'arxiu	473
12.2.- Instruments de catalogació	474
12.3.- Documentació històrica	476
12.4.- Bibliografia	479

Índex de les Taules, Quadres i Mapes

Taula 1. Genealogia de la família de metges Pujol, Güell i Coll	237
Taula 2. Genealogia de la família de metges Casals	239
Taula 3. Genealogia de la família de metges Esteve-Steva	241
Taula 4. Genealogia de la família de metges Sanponts	243
Taula 5. Elements del patrimoni econòmic dels metges acadèmics	245
Taula 6. Clientela professional del Dr. Pau Balmas	247
Taula 7. Naturalesa geogràfica dels catalans graduats en Medicina, segle XVIII	281
Taula 8. Relació de respostes sobre associacions d'infermeria a Barcelona (1787)	328
Quadre 1. Nombre de llibres a les biblioteques estudiades	220
Quadre 2. Llengües d'edició dels llibres del repertori	223
Quadre 3. Dates d'edició dels llibres del repertori	224
Quadre 4. Llocs d'edició dels llibres del repertori per països	225
Quadre 5. Ciutats d'edició dels llibres del repertori a Espanya	226
Quadre 6. Principals ciutats d'edició dels llibres del repertori	226
Mapa 1. Distribució comarcal dels catalans graduats en Medicina, segle XVIII	289
Mapa 2. Distribució comarcal de notícies de conductes de metges i nombre de poblacions esmentades a la documentació de la Reial Audiència, segle XVIII	297

Pròleg

Amplios son los tesoros del olvido, e innumerables los montones de cosas en un estado próximo a la nulidad; más hechos hay sepultados en el silencio que registrados, y los más copiosos volúmenes son epítomes de lo que ha sucedido. La crónica del tiempo empezó con la noche, y la oscuridad todavía la sirve; algunos hechos nunca salen a la luz; muchos han sido declarados; muchos más fueron devorados por la oscuridad y las cavernas del olvido. Cuánto ha quedado en vacuo, y nunca será revelado, de esos longevos tiempos en que los hombres apenas recordaban su juventud, y más que antiguos parecían antigüedades, cuando perduraban más en sus vidas que ahora en nuestras memorias.

Thomas Browne, *Hydriotaphia*, 1658.

O potser Jorge Luis Borges i Adolfo Bioy Casares, 1944.

... which shows plainly that when a man sits down to write a history ... he knows no more than his heels what lets and confounded hinderances he is to meet with in his way ... by one excursion or another before all is over. Could a historiographer drive on his history, as a muleteer drives on his mule, straightforward; ... but the thing is, morally speaking, impossible.

Laurence Sterne, *The life and opinions of Tristram Shandy*, 1760.

El resultat de la guerra de Successió el 1714 escapçà a Catalunya, entre d'altres qüestions, les formes institucionals d'una tradició mèdica i científica que s'havia singularitzat a la ciutat de Barcelona al llarg dels segles XVI i XVII. Es tractava de la fi de l'aposta realitzada pel govern de la ciutat, concretada en l'ensenyament impartit a l'Estudi General, de representació pública dels seus interessos polítics. Les reformes introduïdes en aquesta matèria per les noves autoritats borbòniques al llarg del segle XVIII –supressió, centralització i militarització, segons els casos,

dels estudis superiors- no es fonamentaren, de manera general, en un projecte específic de renovació científica. El model d'ensenyament superior de la medicina instaurat no passà d'un trasllat dels plans d'estudis tradicionals de la universitat castellana. La introducció de novetats institucionals, sobretot en l'àmbit de la cirurgia, va respondre, en tot cas, a les necessitats militars de l'estat i a la urgència permanent de manteniment del nou ordre. Els professionals de la medicina universitària catalans –metges, cirurgians i apotecaris- no van iniciar sinó a mitjan segle XVIII el trànsit de nous camins, alternatius al model de formació professional imposat, sense sortir però dels límits que marcava aquella societat. Només algunes d'aquelles iniciatives reeixiren, si bé ho feren, en els cas dels metges de la ciutat de Barcelona, potser massa tard, a les acaballes del segle i, de fet, en un context de col·lapse d'aquell ordre. D'altra banda, la particular evolució històrica de la Catalunya d'aquest període, caracteritzada de manera general per un procés de creixement demogràfic i de transformació econòmica, forçà la configuració de noves formes d'atenció mèdica al mateix temps que consolidà altres més tradicionals, d'arrel baixmedieval, que facilitaven la trobada dels sanadors regulats amb la població a partir de les contractacions municipals.

Aquest context històric constitueix el marc de referència a partir del qual s'estructura la present tesi doctoral, que es divideix, des d'un punt de vista expositiu, en tres parts. La primera i la segona part del treball comparteixen la introducció i el fil argumental, tot prenent en consideració el període anterior a la fi de la guerra de Successió i la resta del segle XVIII. A la primera, es posa en evidència l'existència d'unes estructures institucionals concretes de formació universitària aixoplugades sota la iniciativa del govern municipal de la ciutat de Barcelona. Unes formes institucionals que, a manca de noves recerques, mostraven amb claredat que s'havia pres partit per les opcions europees coetànies més obertes a la recepció de la ciència moderna. Les transformacions que acompanyaren el resultat de la guerra de Successió es traduïren en el trencament d'aquelles vies i en l'esfondrament intel·lectual dels seus representants.

La segona part de la tesi està dedicada a intentar mostrar en el seu context històric les formulacions o iniciatives, de manera predominant d'arrel particular i civil, que cercaven l'establiment a Catalunya, en concret a Barcelona, de noves institucions d'ensenyament superior que es fessin ressò de la ciència que s'estava fent a Europa. Les primeres llums d'aquests canvis s'encengueren a mitjan segle XVIII, sobretot en els anys 1760. Els representants d'aquelles iniciatives compartien amb una part concreta de la burgesia catalana, a partir de la seva aposta per la introducció de noves formes d'ensenyament adequades a les seves necessitats, el projecte polític que pretenia la promoció d'un nou encaix de la realitat catalana dintre de la corona espanyola. En

aquest sentit, a més de prestar atenció a totes les formulacions plantejades per aquells homes en relació amb la medicina universitària, he concedit un interès particular al projecte de redreç de la medicina que proposaren un grup de metges de la ciutat de Barcelona, el qual havia de fructificar temps després en la formació de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica. La materialització institucional d'aquell projecte resultà, des de bon començament, prou conflictiva en trobar l'oposició de la major part dels metges que exercien a la ciutat. En bona mesura, les temences d'aquella majoria de metges es fonamentaven en les implicacions professionals que aquell projecte institucional tindria per a la pràctica lliure que gaudien del seu exercici. El projecte, a més, cercava la consecució d'un nou estatut epistemològic per a la medicina catalana: la constitució de la medicina com a disciplina científica mitjançant la construcció d'un saber objectiu. La tardança en la consecució dels diferents mitjans que permeteren aquell reduït grup de metges de posar en funcionament l'Acadèmia postergà la transformació de la formació mèdica dels estudiants catalans fins gairebé l'inici del segle XIX. Aquesta segona part clou amb un capítol dedicat a l'estudi particular dels individus que fundaren l'esmentada institució acadèmica. Hom ha considerat convenient portar a terme una primera aproximació a l'exercici de la professió mèdica a partir d'un coneixement aprofundit d'una part prou representativa de l'elit mèdica de la ciutat al darrer terç del segle XVIII. Es tracta d'un estudi introspectiu, prosopogràfic, que cerca els punts en comú que permeteren aquells metges fer, o almenys intentar fer, ciència mèdica. El resultat final resulta revelador d'aspectes que contribueixen a una millor definició dels diversos camins recorreguts per la Il·lustració científica catalana. En aquest sentit, la reconstrucció, a partir d'una identificació exhaustiva, d'allò que anomenem la biblioteca mèdica il·lustrada, el coneixement de la llibreria científica que permeté aquells metges de plantejar la transformació de la seva professió, mostra de manera inequívoca la recepció i acceptació dels fonaments mèdics teòrics moderns, així com la seva inclusió en les seves propostes programàtiques de redreç de la medicina.

A la tercera part de la tesi, la recerca se centra en l'anàlisi de l'exercici de la medicina a la Catalunya del segle XVIII. Després de considerar els intents de professionalització als capítols anteriors, en aquesta part se sotmet a estudi la trobada del sanador amb la societat. Una breu introducció, on es planteja el context històric i historiogràfic de la qüestió, dona pas a dos capítols que presenten els resultats de l'examen d'alguns dels mecanismes que permeteren de posar en relació els sanadors amb la població malalta. D'una banda, s'avalua la implantació de la medicina universitària a la Catalunya del XVIII. Una vegada constatats els límits de l'assistència pública del període, social i mèdica, es prenen en consideració dos instruments —la contractació de professionals de la medicina per part dels municipis catalans i la institucionalització de formes

associatives urbanes d'auxili mutu en la malaltia i en la mort— que mostren l'abast social de la medicina universitària, tant al món rural català com a la ciutat de Barcelona. Els resultats posen en qüestió la imatge d'un accés restringit a aquella medicina per part d'un important sector de la població rural i urbana. Al món rural català, també permeten de constatar la gran conflictivitat generada pels mecanismes de reproducció en el poder municipal dels grups dominants, derivada del trasllat de la llei municipal castellana a Catalunya, així com l'aplicació discrecional de la llei per part de les autoritats. A la ciutat de Barcelona, els canvis produïts a nivell polític, econòmic i demogràfic modificaren les condicions de vida i de treball d'una part important de la població treballadora, que féu front a la situació mitjançant el desenvolupament d'estratègies solidàries d'auxili mutu. Aquestes es fonamentaren en la utilització de determinats instruments religiosos i, com a resultat, permeteren l'accés d'aquella població als representants de la medicina universitària. D'altra banda i donat el fet que la consideració d'aquests mecanismes, centrats en la relació amb els sanadors regulats, no esgota els múltiples recursos disponibles per a la població d'aquella societat, se sotmet a anàlisi la qüestió del pluralisme mèdic característic de la societat d'Antic Règim a partir de l'estudi de la medicina animal, del comportament dels humans davant les malalties dels animals. La consideració d'una òptica antropològica ha permès de comprovar la complexitat de la cultura mèdica del període en aquesta matèria, l'existència d'una trama diversa de recursos mèdics o guaridors disponibles a l'abast de la població —en permanent competició per la disputa de l'hegemonia en el món de la medicina animal- i el seu ús a criteri dels interessats.

Agraïments

El camí que ha portat fins la present tesi doctoral ha estat llarg. Sense dubte, les paraules d'Sterne han estat ben certes. Allò què em vaig plantejar d'investigar a principis de l'any 1995 no fou sinó un projecte d'investigació per a desenvolupar per un grup de recerca o bé per un historiador durant molts més anys que els necessaris per a fer una tesi doctoral. Hi tenia una voluntat apassionada per revisar la història més social de la medicina a la Catalunya del segle XVIII a partir de tres eixos: els practicants de la medicina, el concepte de salut pública i les crisis epidèmiques. La recerca als arxius i biblioteques m'ha permès de millorar el meu coneixement sobre aquelles qüestions, però també ha dificultat la concreció i la resolució de la tesi doctoral. Ha estat difícil resignar-me a l'evidència, a l'ús expeditiu de les tisores. Sóc conscient, però, que tota la recerca feta donarà poc a poc resultats, una part dels quals formen ara aquesta tesi.

La recerca s'inicià en el marc d'una beca de personal investigador del MEC, l'any 1995, sota la direcció del Dr. Jon Arrizabalaga i la codirecció del Dr. Josep Fontana. A ells els vull agrair, en primer lloc, la seva generositat i el fet de compartir amb mi els seus coneixements i experiències, les orientacions que han servit per tal de portar a terme el treball als arxius i biblioteques i l'elaboració de la tesi.

El procés d'investigació m'ha portat a compartir moltes hores de solitud i passió a diferents biblioteques i arxius, escampats per tot arreu. Voldria fer constar el meu sincer agraïment a tot el personal laboral d'aquells centres, que m'han ajudat i orientat en la recerca dels materials emprats en aquest treball. També a tots els companys i companyes amb els que he compartit taula a les sales de lectura. Vull agrair als professors, amics i col·legues de l'Institut d'Història "Jaume Vicens i Vives" de la Universitat Pompeu Fabra l'ajut que he rebut, en especial a Jaume Torras, Josep Termes, Miquel Pérez i Emili Bayón, també a Carles Grabuleda i als companys de la primera promoció. També a Rosa Maria Udina, de qui la seva generositat ha estat decisiva en un munt d'ocasions. A la Universitat, sempre he pogut comptar amb l'ajut inestimable de Lydia García. El Departament d'Història de la Ciència de la Institució Milà i Fontanals del CSIC em va acollir des de l'inici i va posar al meu abast la seva biblioteca, les seves relacions i la seva companyonia. Gràcies a Jon Arrizabalaga vaig poder conèixer al Dr. Luis García Ballester, qui sempre m'animà a continuar endavant, tot confiant segur que aquell extraordinari volum de documentació aportaria noves llums. Carmel Ferragud, Lluís Cifuentes, Montserrat Cabré i Elena Orriols m'han facilitat la vida amb les seves reflexions i la seva ajuda tècnica; també els col·legues del Departament d'Història Medieval, amb el professor Manolo Sánchez al capdavant. Crec que no hi ha paraules per agrair tot el que Pepe Pardo ha fet per mi al llarg d'aquests anys. El deute que he contret amb ell em sembla impossible de pagar. Només ell sap amb certesa tot el que li dec.

La beca d'investigació em va permetre fer diverses estades de treball als arxius del sud de França i a alguns centres de treball d'Anglaterra. Les estades de recerca que vaig fer a la Wellcome Unit for the History of Medicine-University of Cambridge em van permetre accedir a un material impressionant relacionat amb la història de la ciència i a unes formes de treball molt estimulants, així com la possibilitat de discutir la meua recerca als seus seminaris i conferències. Andrew Cunningham, Ole Peter Grell, Roger French, John Henderson i Rina Knoeff van compartir amb mi la seva saviesa i experiència. Les relacions que he establert amb ells, en especial amb Andrew Cunningham, continuen donant fruits i semblen prou estables. La meua experiència anglesa fou també possible gràcies a l'hospitalitat i amistat de Rodney i Cumby Blair. El curs de la

meva recerca em va permetre conèixer i, des de fa anys, pertànyer a la comunitat de col·legues de la Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica i del Centre d'Estudis d'Història de les Ciències de la Universitat Autònoma de Barcelona. A tots els vull donar les gràcies per la paciència que han tingut amb mi i, de manera especial, voldria fer-ho amb Antoni Roca, Àlvar Martínez Vidal, Jorge Molero, Paco Martínez i Agustí Nieto.

De manera paral·lela a la investigació he hagut de portar a terme una difusió de la mateixa a partir de la meva participació a col·loquis i conferències arreu Espanya i Europa. Han estat molts els que m'han ofert les seves reflexions i orientacions sobre la meva recerca i, no hi ha dubte, resultaria impossible esmentar tots els seus noms sense oblidar-me, sense perdó, d'algú. Voldria, no obstant, agrair tot el que han fet per mi els amics de València —José Ramón Bertomeu, Antonio García Belmar i Mariluz López—, d'Alacant —Pep Bernabeu i Quique Perdiguero—, de Granada —Esteban Rodríguez Ocaña, Teresa Ortiz, Mikel Astrain i Alfredo Menéndez—, entre molts i molts altres. També voldria deixar constància de les converses i les oportunitats que m'han concedit els col·legues del grup de recerca Treball, Institucions i Gènere de la Universitat de Barcelona i, en especial, a Juanjo Romero, Àngels Solà i Joaquim M. Puigvert.

La concessió d'una beca predoctoral per la Fundación Caja Madrid l'any 1999 em permeté continuar la meva recerca i estudi dels materials, per la qual cosa els vull mostrar el meu agraïment. També a la Fundació Noguera que em concedí l'any 2000 la VIII beca Notari Raimon Noguera i em facilità l'estudi dels protocols notariais de metges i associacions mútues catalanes dels segles XVII i XVIII.

Ernest Lluch sempre va confiar en la meva tossuderia i m'animà a persistir per tal d'obtenir resultats. Alguns d'aquests els va poder conèixer. Les lectures que féu dels meus treballs, sempre crítiques, van constituir un vertader estímul personal. Recordo sovint amb enyorança la seva alegria —expressada aleshores en valencià— quan vam esmorzar a València a finals de l'octubre de l'any 2000. Aquesta tesi paga una part del meu deute de gratitud amb ell.

En darrer lloc, resta deixar constància del meu agraïment més important a la meva família que, per fortuna, constitueix un model de pinya mediterrani. Sempre al teu costat. Els meus pares i germans i, sobretot, Susana i ara també el nostre petit Toni, a tots ells gràcies per tot el que han fet.

1ª part. La medicina a Catalunya en el trànsit al segle XVIII

1.- Introducció

La història de la medicina del segle XVIII ha restat durant molt de temps al marge dels interessos de la historiografia de la ciència. Els corrents historiogràfics predominants havien negligit l'estudi de la centúria a partir de desqualificacions generals entorn de l'escàs valor del període per al progrés científic. La valoració negativa del període es fonamentava en crítiques generals envers la persistència de models d'ensenyament i formació especulatiu i d'escassa aplicabilitat, l'absència de transformacions revolucionàries en matèria clínica i terapèutica, l'organització jerarquitzada i corporativa dels oficis relacionats amb la salut, i la manca de referents fonamentals tal i com ho havia estat Isaac Newton per a les ciències naturals. En realitat, aquestes consideracions de rebuig no eren gens explicatives dels canvis que s'experimentaren al llarg del segle XVIII en aquesta matèria.

En els darrers anys, els historiadors de la medicina han fet esforços considerables per tal de recuperar i explicar aquest període i, alhora, de formular interpretacions de major abast per tal d'entendre la diversitat i la complexitat que el caracteritzà. En aquest sentit, les idees sobre les que les recents tendències historiogràfiques han fixat més l'atenció poden ser resumides en dos formulacions.¹

D'una banda, hom ha intentat anar més enllà d'una interpretació excessivament reduccionista que negligia les activitats mèdiques desenvolupades al llarg del segle XVIII. És a dir, calia superar una interpretació negativa que lligava la producció de canvis a un context històric de relacions socials on, suposadament, les noves formes de coneixement no podien prosperar. Des de l'òptica de la historiografia tradicional, el segle mancava, per tant, d'interès i la medicina només adquiriria rellevància a partir d'un pretès punt de trencament localitzat a l'escola mèdica de

---

¹ W. F. BYNUM, "Health, disease, and medical care" a G. S. ROUSSEAU, R. PORTER (eds.), *The ferment of knowledge. Studies in the historiography of eighteenth-century science*, Cambridge, CUP, 1980, p. 211-253; G. S. ROUSSEAU, *Enlightenment borders: scientific medical: pre- and postmodern discourses*, Manchester: MUP, 1990; A. CUNNINGHAM, R. FRENCH (eds.), *The Medical Enlightenment of the Eighteenth Century*, Cambridge: CUP, 1990; R. PORTER, "Medical science and human science in the Enlightenment" i C. FOX, "How to prepare a Noble Savage: the spectacle of human science", a C. FOX, R. PORTER, R. WOKLER (eds.), *Inventing human science. Eighteenth-century domains*, Berkeley-Londres: University of California Press, 1995, p. 53-87 i 1-30; R. PORTER (ed.), *Medicine in the enlightenment*, Amsterdam: Rodopi, 1995; W. CLARK, J. GOLINSKI, S. SCHAFFER (eds.), *The sciences in enlightened Europe*, Chicago: ChUP, 1999, p. 3-31.

Paris creada durant la Revolució Francesa, que servia per a datar el naixement de l'anomenada "medicina científica". En qüestionar la idea d'una ruptura radical respecte la situació anterior, ocorreguda pels volts del 1800, hom ha advertit que els canvis tingueren una major durada en el temps i que en el segle XVIII s'estava produint una lenta transformació en l'àmbit de les ciències i pràctiques relacionades amb la salut. En aquesta línia, hom ha afirmat la conveniència de parlar d'una *llarga Il·lustració*. Un període que almenys arrencà des de mitjan segle XVII i que s'allargà fins els anys 1840. Un dilatat espai de temps en el qual les formes tradicionals de coneixement de la medicina se superposaren, convisqueren i relacionaren amb noves practiques i noves formes de coneixement, en bona mesura procedents de la filosofia natural i de les emergents ciències naturals, de manera que comportaren transformacions i introduïren novetats en l'àmbit de les activitats mèdiques.

D'altra banda, en considerar la legitimitat del període com a objecte d'estudi, hom ha plantejat de quina forma la medicina s'involucrà en les ambicions de la Il·lustració de construir una "ciència de l'home". És a dir, aquesta historiografia s'ha demanat en quina mesura els factors físics que condicionen la vida humana formaren part dels objectius d'estudi i proporcionaren suport intel·lectual a les anomenades ciències de l'home. Com a conseqüència, això ha portat a examinar les dificultats que va tenir la medicina al llarg d'aquest període per tal de postular-se com a disciplina de referència amb la capacitat de representar el model d'ordre socioeconòmic i polític, natural i harmoniós, que cercaven els *philosophes*. Encara més quan el model més acceptat per a la comprensió de l'ordre natural cercat per aquells individus el va proporcionar la nova física newtoniana derivada dels canvis experimentats al llarg del segle XVII. Un model proporcionat des de les ciències naturals, útil tant per a la societat i la política com per a la medicina del segle XVIII.

En aquest context de transformació de les formes de coneixement científic sembla pertinent tractar d'esbrinar quina fou l'evolució històrica de la medicina a la Catalunya del segle XVIII. De forma més concreta, això obliga a enraonar sobre tot un conjunt de particularitats que se situen en el context de la creació d'una Acadèmia de Medicina a Barcelona en el darrer terç de la centúria. A l'hora d'intentar comprendre el sentit de la nova institució acadèmica cal respondre, almenys, dues qüestions importants. Per un costat, per què alguns dels metges de la ciutat van voler crear una Acadèmia mèdica i quin era el projecte que perseguïen els homes que fundaren i treballaren des de dins o al costat del nou establiment. Per un altre, per què aquest projecte no va concitar, sinó just en el canvi de segle, l'acord i el suport de la major part dels metges de la ciutat. Si bé el context on

es va desenvolupar l'activitat de l'Acadèmia va ocórrer en el darrer terç de la centúria, a partir de la data fundacional de 1770, el projecte fou iniciat uns anys abans i tenia unes arrels que partien de la recepció de les novetats científiques del segle XVII. El programa de redreç de la medicina que impulsaren aquells metges acadèmics fou explicat de manera progressiva en els decennis següents i, en certa forma, culminà l'any 1801 amb la creació d'una escola de medicina clínica controlada per l'Acadèmia mèdica de Barcelona. Com veurem més endavant, aquest projecte de redreç es va relacionar amb l'únic model o estratègia mèdica que aconseguí el suport de les autoritats. De fet, es tractava de l'únic model mèdic que responia a les expectatives d'ordre social desitjades i que trobà ressò arreu l'Europa del segle XVIII. Aquest fou el model centralista de salut pública que va trobar el seu lloc en el context del cameralisme germànic.² Les característiques fonamentals d'aquest model foren adoptades pels homes de l'establiment acadèmic de Barcelona com a forma de consolidació institucional i de recuperació de legitimitat davant la societat a partir de la utilitat de la seva ciència. L'Acadèmia mèdica va lligar els objectius professionals de la medicina a l'anomenada ciència del govern i, després de molts entrebancs, va aconseguir la consecució dels seus propòsits a començament del segle XIX. No obstant això, els objectius institucionals s'obtingueren just en el moment en què aquest model polític i administratiu de comprensió i regulació de la societat es trobava en un procés de franca desintegració. En efecte, la història immediatament posterior de l'Acadèmia va testimoniar la superació d'aquell projecte de redreç de la medicina catalana en mostrar la manca de sentit de la seva estratègia en un context social i polític clarament diferent.

Per tal de trobar respostes a les qüestions plantejades, cal fixar l'atenció en tot un seguit d'aspectes que conformen una història complexa, que va tenir lloc durant el període que s'ha anomenat *llarg segle XVIII*. A les pàgines següents es plantegen aquests problemes de forma ordenada amb l'objectiu d'oferir algunes claus interpretatives. En efecte, tot prenent com a punt de partida la idea d'un procés inscrit en la llarga durada, el de la *il·lustració*, en aquestes pàgines s'intenta comprendre la recepció i impacte, els intents de difusió de la ciència i la medicina modernes a partir de l'estudi del cas català, el qual no es pot desvincular des d'un punt de vista

---

² La *ciència de la policia* germànica –*Polizeiwissenschaft*– va esdevenir al llarg del segle XVIII una branca de la *ciència del govern* –*Staatwissenschaft*– i com a tal va contribuir a racionalitzar l'Antic Règim mitjançant l'interès per les múltiples activitats compreses en la idea de *bon govern* –*gute Polizei*– i la formulació i sistematització del concepte de *policia mèdica* –*Medizinischen Polizei*. Sobre la relació d'aquesta doctrina amb la medicina, vegeu: G. ROSEN, "Cameralism and the concept of medical police", *Bulletin of the History of Medicine*, 27 (1952), p. 21-42 i "The fate of the concept of medical police, 1780-1890", a *From medical police to social medicine: essays on the history of health care*, New York: Science History Publications, 1974, p. 142-158. Per a una perspectiva espanyola: P. FRAILE, "Putting order into the cities: the evolution of *policy science* in eighteenth-century Spain", *Urban History*, 25-1 (1998), p. 22-35.

històric d'una altra realitat política i administrativa, l'Estat espanyol, aleshores immers en un procés de formació i consolidació.

D'altra banda, convé avançar que, amb la idea de facilitar la comprensió de les planes següents, he decidit, de forma deliberada, optar per la utilització de determinades categories historiogràfiques que podrien semblar anacròniques en el marc dels debats històrico-científics dels últims vint anys. En efecte, a l'hora de comprendre les transformacions ocorregudes al llarg del segle XVIII, pot resultar agosarat l'ús d'expressions com ara “ciència moderna” o “ciències naturals”, en lloc dels més apropiats de “filosofia natural experimental” o “història natural”; la referència als projectes de transformació de la medicina del darrer terç d'aquella centúria com a constitució d'una disciplina científica; o l'ús de termes com ara “experiment” i “medicina experimental”, que avui s'associen més aviat amb la segona meitat del segle XIX, per tal d'assenyalar les “experiències” o “observacions” directes portades a terme per aquells metges. És evident que els sabers específics o disciplines relacionades amb la pràctica de la medicina formaven part del sistema de filosofia natural omnicomprensius de l'univers i de la natura humana. Per altra banda, l'ús dels termes esmentats intenta posar en relació el desenvolupament de determinades pràctiques d'aproximació al coneixement de les malalties i de l'organisme humà i de metodologies de treball que comptaren amb el concurs de disciplines afins a la medicina amb l'objecte d'inferir o produir coneixement, en aquest cas mèdic. Finalment, sembla també obvi que la medicina ha estat sempre una pràctica social, la qual pot estar o no fonamentada en coneixements científics. Així, la utilització de l'expressió “disciplina científica” procedeix del fet que els fonaments del projecte de redreç dissenyat pels metges de l'Acadèmia Mèdico-pràctica de Barcelona plantejaren tot un seguit d'elements que al llarg del segle XIX esdevingueren les claus comuns d'elaboració i acceptació de les formes de producció de coneixement científic.³

Quant a l'estructura i els continguts de les dos primeres parts de la tesi, cal assenyalar que, a la primera part, els capítols segon i tercer, necessàriament breus a causa de la manca de recerca monogràfica, assenyalen l'existència d'una tradició mèdica interessada en la transformació de l'estudi de la medicina a la llum d'altres ciències i estudis, considerats pels mateixos individus implicats com a auxiliars, complementaris i necessaris per a la comprensió de l'organisme humà i

---

³ Sobre l'ús d'aquests conceptes, vegeu: H. CRAGH, *Introducció a la història de la ciència*, Barcelona: Crítica, 1989, p. 9-48 i 103-119; J. A. SCHUSTER, “The Scientific Revolution”, a R. C. OLBY, G. N. CANTOR, J. R. R. CHRISTIE, M. J. S. HODGE (eds.), *Companion to the history of modern science*, Londres: Routledge, 1990, p. 217-242; J. L. BARONA, *Ciència e història: debats y tendències en la historiografia de la ciència*, València: Seminari d'Estudis sobre la Ciència, 1994, p. 11-48.

de les malalties. Aquest interès es traduí en la recepció i adaptació progressiva de noves eines metodològiques. Tot plegat, aquest procés, en el cas català, anà lligat, des d'un punt de vista institucional, a la facultat de medicina de l'Estudi General de Barcelona i al Col·legi de Doctors en Medicina de la mateixa ciutat i també a les tertúlies literàries i científiques i a la realitat d'unes xarxes de correspondència ben consolidades. És a dir, donada la dependència financera i administrativa de l'Estudi General del govern de Barcelona, les autoritats de la ciutat apostaren per un model que mostrava amb claredat la voluntat, mitjançant una determinada formació dels estudiants de medicina, de vetllar per la salut de la població.

El desenvolupament d'aquesta tradició mèdica, iniciada d'alguna manera des de la segona meitat del segle XVI, a partir d'una major atenció concedida a les transformacions operades en el camp de la cirurgia, l'anatomia, la botànica i les fórmules medicamentoses, va donar lloc al llarg del segle següent, i sobretot durant el darrer terç d'aquella centúria, a la consolidació d'una escola mèdica barcelonina que, amb trets particulars que la singularitzaren respecte d'altres escoles, com ara la valenciana, revisà de forma seriosa els pressupòsits teòrics dels sabers tradicionals sota la llum de nous sistemes de comprensió de la naturalesa. La disputa successòria que donà lloc a la llarga guerra va tenir un impacte definitiu en aquell procés d'assimilació de noves idees i mètodes. En efecte, la fi de la guerra de Successió el 1714 i l'establiment d'unes noves regles imposades per la nova administració borbònica van suposar un trasbals evident per a les institucions de govern i per a la societat catalana en conjunt. D'això tampoc no van escapar les institucions d'ensenyament, de forma que la imposició de la nova política de l'administració borbònica va escapçar una tradició mèdica i científica, sense estimular, en contrapartida, la consolidació d'aquella tradició sota la forma d'una nova formació superior o universitària. En aquest sentit, la primera meitat del segle XVIII català testimonià la pèrdua de presència pública dels hereus representants d'aquella tradició de renovació mèdica i científica. Convé no oblidar el paper que l'Estudi General tingué en matèria de formació i promoció de l'oligarquia de govern barcelonina al llarg del període modern, en especial a través dels *gaudints*, doctors en lleis i en medicina, que aconseguiren un protagonisme creixent en el govern de la ciutat fins l'acabament de la guerra de Successió.

No és menys cert, però, que l'Estat borbònic fomentà a Catalunya, a Barcelona de forma més concreta, la consolidació de dos escoles obertes als nous aires i tendències europeus: l'Acadèmia de Matemàtiques i el Reial Col·legi de Cirurgia. No obstant, la promoció d'aquestes escoles restà estretament relacionada amb els interessos militars del mateix Estat i, per tant, deixà de banda altres iniciatives que des d'aquella perspectiva no calia fomentar a Catalunya. En efecte,

l'acceptació per part de la societat catalana del nou ordre es traduí, a mitjan segle XVIII, en l'esclat de tot un seguit de propostes de canvi, de participació de Catalunya en la construcció de l'Estat. Aquest context històric dóna pas a la segona part de la tesi, on al capítol quart l'atenció es fixa de manera precisa en l'estudi d'aquelles iniciatives procedents de la societat civil des de la perspectiva de la recepció i introducció de la ciència europea coetània.

Només algunes d'aquelles propostes van arribar a esdevenir formes institucionalitzades de fer ciència i, malgrat això, van haver de patir penúries financeres i administratives que dificultaren sense dubte llur consolidació. Els metges barcelonins, no tots, només una petita part dels que exercien a la ciutat, aquells que estaven més interessats en l'adopció d'una nova metodologia, en el desig de canvi i de construcció d'una nova ciència mèdica, maldaren des de mitjan segle per tal d'aconseguir el favor de les autoritats en la forma d'una nova institucionalització d'aquell saber a Barcelona. Aquell esforç, ple de voluntarisme, va donar lloc a la creació de l'Acadèmia mèdico-pràctica el 1770. No obstant, els anys que seguiren la fundació de l'Acadèmia van estar plens de dificultats i mostraren la complexitat dels mecanismes de funcionament de l'administració d'Antic Règim. L'estudi d'aquest procés ocupa les pàgines del capítol cinquè, on s'estudien els entrebancs que dificultaren la supervivència de l'Acadèmia i l'execució dels propòsits d'aquells individus a l'hora de consolidar una nova forma de professionalització de la medicina a Catalunya. Una etapa, malgrat això, de clara transformació i d'augment de la producció de literatura científica, que sota la influència dels canvis ocorreguts en la societat espanyola assegurà, de forma aparent, l'èxit de l'Acadèmia just en el canvi de segle. No obstant, foren precisament aquests canvis els signes més evidents de l'esfondrament definitiu d'aquella societat i l'Acadèmia mèdica no va poder escapar a les conseqüències d'aquell col·lapse en els anys següents, aquells que havien de marcar la construcció del nou Estat liberal. Aquesta però és una qüestió que, tot i que encara precisa una major atenció dels historiadors, resta fora de les intencions d'estudi del present treball.

Al capítol sisè hom intenta establir, mitjançant l'estudi dels protocols notariais, el perfil professional dels metges fundadors de l'Acadèmia a partir de l'anàlisi dels aspectes més sociològics de les seves vides. En aquest sentit, aquesta aproximació pretén aportar coneixements per tal de determinar el significat social i professional de l'oposició de la majoria de metges barcelonins a l'establiment del projecte acadèmic. És a dir, es tracta de definir els trets fonamentals que donaren cohesió als metges acadèmics com a grup i, per tant, saber què compartien aquells individus, quines arrels socials i econòmiques els havien permès de desenvolupar les seves carreres, a més del seu comú acord en apostar per la creació de nous paradigmes mèdics

professionals dins de l'àmbit acadèmic. Aquest tipus d'anàlisi ens pot proporcionar algunes idees, que caldrà revisar a la llum de nous estudis realitzats a partir d'un conjunt de metges més gran, sobre el caràcter de la Il·lustració científica catalana i sobre la mateixa professió mèdica.

Finalment, el capítol sisè conclou amb un apartat que ens introdueix a l'estudi dels llibres i les llibreries dels metges que crearen l'Acadèmia mèdica i a l'edició del repertori bibliogràfic, a l'Apèndix 11.1., procedent de la identificació exhaustiva de les obres de caràcter mèdic, o científic en general, que es trobaven a les llibreries particulars d'aquells metges. Tot prenent com a punt de partida el significat professional del llibre com a eina indispensable per a l'exercici de la medicina, en aquest apartat s'intenta esbrinar quina fou la selecció d'obres, la vigència d'autors i idees a partir de la qual els metges acadèmics fonamentaren la seva estratègia de redreç de la medicina a Catalunya. És a dir, hom considera que el coneixement dels interessos i de les preferències d'aquells metges ens pot ajudar a comprendre el grau de vigència de determinades obres al llarg del temps, també el suport científic amb què es va constituir la seva pràctica professional i, a més, el grau de recepció i acceptació dels fonaments mèdics teòrics moderns a partir dels quals volien dotar de contingut i forma el projecte acadèmic i el tipus de professionalització mèdica que cercaven per a Catalunya.

2.- Una tradició mèdica estroncada?

En matèria d'història de la medicina, tal com passa en altres àrees de la història de Catalunya del segle XVIII, les explicacions i interpretacions s'acostumen a iniciar, no sense raó, a partir del resultat de la Guerra de Successió. No obstant això, des de fa alguns anys hom ha mostrat que la guerra no fou sinó un parèntesi en un procés que havia començat, almenys, des del darrer terç del segle XVII.⁴ En aquest sentit, potser convé anar una mica més enllà del context bèl·lic per tal d'entendre l'estat en què restaren les institucions sanitàries catalanes després de la guerra i de la reforma administrativa i jurídica a què aquelles institucions foren sotmeses per les autoritats borbòniques.

Els estudis realitzats per José María López Piñero, malgrat restar lligats als condicionants intel·lectuals de la polèmica de la ciència espanyola en relació al retard d'aquesta respecte l'evolució científica europea coetània, han mostrat que en el darrer quart del segle XVII es va produir un moviment de ruptura envers el saber tradicional. Posteriorment, altres historiadors han mostrat que, en efecte, aquest era un fenomen d'abast europeu i que, almenys des de mitjan segle XVII, una corrent teòrica mèdica confluïa amb les noves idees i mètodes procedents de Bacon, Descartes, Locke i Newton. Catalunya també participà en aquest “moviment renovador” d'assimilació de la ciència moderna. No obstant, a Catalunya, aquests aspectes de la història no han rebut suficient atenció per part dels estudiosos.⁵

En relació amb la medicina, José Pardo Tomás i Àlvar Martínez Vidal han assenyalat que la participació catalana en aquest moviment tenia unes arrels prou estables i que els canvis no es poden limitar a les grans figures mèdiques de finals del segle XVII o del canvi de segle. En efecte, aquelles arrels havien contribuït a enfortir i desenvolupar un tipus de formació en medicina molt

---

⁴ Aquesta interpretació ha estat defensada en els treballs de Josep Fontana, Ernest Lluch o Joaquim Albareda, entre d'altres historiadors. A títol d'exemple, vegeu: *Desfeta política i embranzida econòmica. Segle XVIII*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1995, p. 19-65, vol. 5, *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*. També: J. ALBAREDA, “Felip V i Catalunya”, *Manuscrits*, 18 (2000), p. 29-40.

⁵ J. M^a. LÓPEZ PIÑERO, *Ciencia y técnica en la sociedad española de los siglos XVI y XVII*, Barcelona: Labor, 1979; J. M^a. CAMARASA, *Botànica i botànics als Països Catalans*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1989. Malgrat el desenvolupament de la disciplina en les dos darreres dècades, encara cal remetre a la monografia realitzada per L. S. GRANJEL, *La medicina espanyola del siglo XVIII*, Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca, 1979. Una síntesi del període es troba a: J. L. CARRILLO, *La medicina en el siglo XVIII*, Madrid: Akal, 1992 i E. ARQUIOLA, *La corona de las ciencias naturales: la medicina en el tránsito del siglo XVIII al XIX*, Madrid: CSIC, 1993. Per a Catalunya, un balanç de fa molts anys es pot trobar a: F. BUJOSA, “Medicina i Societat als Països Catalans: del Decret de Nova Planta a la Societat de Classes, 1716-1834”, a *Actes del Xè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana*, 2 (1976), p. 26-33. Vegeu també: S. RIERA. *Síntesi d'història de la ciència catalana*, Barcelona: La Magrana, 1983 i “Ciència i tècnica a Catalunya durant la segona meitat del segle XVIII”, *Pedralbes*, 8-II (1988), p. 211-226.

més pràctica i completa al llarg dels segles XVI i XVII. Durant aquest període es va produir una renovació dels ensenyaments mèdics universitaris a Barcelona mitjançant un llarg procés de creació de noves càtedres, com ara les d'anatomia (1559, 1586, 1596), de cirurgia (1562, 1567, 1572, 1596) i simples (1567, 1572, 1576, 1588), de consolidació de l'aula d'anatomies (1565) i de reforma del teatre anatòmic (1638, 1673). Aquestes iniciatives, portades a terme en el context de l'Estudi General, comportaven un alt valor de representació i de visibilitat del poder del govern de la ciutat davant el conjunt de la població i també davant la pròpia corona. El finançament i l'aposta decidida del govern ciutadà sobre quines matèries calia aprofundir en els estudis mèdics, sobre el manteniment d'un teatre anatòmic o sobre la necessitat de fer anatomies i herboritzacions indiquen la voluntat política existent darrera de la formació pràctica dels estudiants de medicina i de cirurgia. És a dir, l'opció de l'ensenyament pràctic va presentar un caràcter d'iniciativa política, d'afirmació del poder ciutadà en un context polític, el de l'encaix dins de la monarquia hispànica, molt complex. Convé insistir, per tant, en el caràcter pràctic i formatiu de la tradició anatòmica que estava afermant l'escola mèdica de Barcelona al llarg del període modern. Aquesta tradició procedia de la conjunció d'interessos entre els individus que, alhora, ensenyaven i practicaven a la facultat de medicina de l'Estudi General i a l'Hospital de Santa Creu de Barcelona. A més, l'ensenyament universitari de la cirurgia i l'anatomia, en el context d'un Hospital General que incloïa una funció docent, es va lligar a l'obligació imposada als aprenents de cirurgia barcelonins de cursar un any d'anatomia a l'Estudi abans de poder ser admesos a exàmens de mestratge (1638, 1658). El caràcter aplicat d'aquest ensenyament era molt clar ja que incorporava pràctiques dissectives i permetia l'adquisició de coneixements anatòmics i quirúrgics al costat d'un incipient apropament a la malaltia a partir de la lesió anatòmica. Alhora, aquest tipus d'ensenyament redundà en benefici dels cirurgians des d'una òptica més socioprofessional, ja que la seva formació pràctica gaudí del reconeixement de les autoritats de la ciutat. Aquestes són característiques que tradicionalment han estat considerades com a pròpies del període il·lustrat. No obstant, la recerca sobre l'activitat portada a terme al teatre anatòmic barceloní, com ara el treball docent i de recerca executat pel catedràtic d'anatomia Joan d'Alòs, apunta a l'existència d'antecedents en un procés que no va sorgir sobtadament en el segle XVIII.⁶

---

⁶ À. MARTÍNEZ VIDAL, J. PARDO TOMÁS, "El primitivo teatro anatómico de Barcelona" *Medicina e Historia*, 65 (1996) p. 1-16 i "Los orígenes del teatro anatómico de Madrid (1689-1728)" *Asclepio*, 49-1 (1997) p. 5-38; J. M^a. LÓPEZ PIÑERO, "La obra cardiológica de Joan d'Alòs (1617-1695): sus puntos de vista acerca de la fisiología circulatoria, transfusión sanguínea y la anatomía patológica cardiovascular", *Medicina española*, 49 (1963), p. 409-423.; J. CLARÀ, C. RIERA, "Joan d'Alòs i Serradora (1617-1695): Síntesi biobibliogràfica", *Modilianum*, 2 (1995), p. 3-32; A. FERNÁNDEZ LUZÓN, "Régimen económico, salarios y cátedras del Estudio General de Barcelona en el siglo XVI", *Manuscrits*, 7 (1988), p. 149-166.

En aquest mateix procés de pèrdua de pes específic de l'ensenyament especulatiu també s'ha registrat el desenvolupament d'una formació i pràctica clíniques per part dels metges instruits a Barcelona. El coneixement de la malaltia a partir del quadre clínic del malalt, en el context d'un "hospital universitari", va permetre tot un seguit de metges formats durant la segona part del segle XVII de gaudir d'un ensenyament que sumava als mètodes tradicionals i al recurs a les autoritats mèdiques clàssiques, aspectes experimentals, de forma sistemàtica, tan importants com les pràctiques dissectives *postmortem* i l'experimentació amb animals. D'entre els quals excel·leix el metge Joan d'Alòs a partir del seus treballs sobre la demostració empírica de la circulació sanguínia. A aquestes transformacions, definides de forma clara al llarg del segle XVII, caldria afegir la tasca portada a terme per la nissaga Salvador i per altres apotecaris catalans sobre la flora catalana, la introducció de la classificació botànica de Tournefort i la creació i desenvolupament d'un jardí botànic i d'un museu d'història natural. Tanmateix, no disposem d'un coneixement suficientment extens com per a poder relacionar correctament aquestes iniciatives amb els canvis que s'estaven produint en la formació pràctica dels metges catalans. De fet, la manca d'estudis sobre una generació de metges que madurà des d'un punt de vista intel·lectual durant la segona meitat del segle XVII i que enllaçà els seus sabers amb una altra generació de metges, marcada per la guerra de Successió i, sobretot, per les seves conseqüències, dificulta l'establiment de valoracions sobre el caràcter de la recepció dels nous mètodes de la ciència moderna i de les incipients ciències naturals enfront el galenisme dominant.⁷

El prestigi adquirit per l'escola mèdica de Barcelona, fonamentat en bona mesura en el caràcter aplicat de la formació impartida a l'Estudi General, es va traduir en una presència creixent dels metges en l'esfera social i política de Catalunya al llarg d'aquest període. En efecte, almenys des de mitjan segle XVI, la participació dels doctors en medicina, com a *gaudints*, en l'oligarquia ciutadana i en les institucions de govern de Barcelona i de Catalunya va experimentar un creixement indiscutible. El prestigi social dels metges, que procedia del seu lligam institucional al Col·legi de Doctors en Medicina de Barcelona, a les càtedres de l'Estudi General i a l'Hospital de Santa Creu, va contribuir, sense dubte, a consolidar llur visibilitat social i política. Així, el creixent nombre de metges insaculats a les bosses del Consell barceloní es va traduir en l'exercici de càrrecs en el govern municipal. Els metges també participaren en el govern de la Diputació del

---

⁷ À. MARTÍNEZ VIDAL, J. PARDO TOMÁS, "La medicina a la Barcelona foral (1560-1714)" (en premsa). El paper rellevant de la família Salvador en relació a la recepció i difusió de la botànica tournefortiana i prelinneana ha estat estudiat per Camarasa. Les línies de treball encetades sobre les anomenades "escola catalana antiga" i "escola catalana de Madrid", formades pels individus que establiren les bases de la botànica moderna espanyola, encara precisen l'atenció més acurada dels historiadors. Vegeu: J. M^a. CAMARASA, op. cit., p. 31-92.

General de Catalunya i executaren tasques com a oficials reials. En el govern de Barcelona cal destacar, al costat de la presència de metges com a consellers de la ciutat, una significativa participació en magistratures específicament sanitàries, com ara la Junta de Morbo i la Mustassaferia.⁸

Aquesta escalada social fou aprofitada pels metges per tal de marcar diferències socials i professionals mitjançant el control i supervisió de l'exercici dels oficis mèdics afins, és a dir, dels cirurgians i dels apotecaris, i també dels menescals. De forma tradicional, semblant arreu Europa, l'exercici professional s'organitzava a partir d'una divisió jeràrquica. Al capdavant hi figuraven els metges que, amb una formació i graduació universitària, practicaven la medicina –diagnosticaven i prescrivien- i gaudien d'un *status* social semblant al dels doctors en lleis, ciutadans i burgesos honorats. A continuació, els cirurgians i els apotecaris romanien com a professionals subordinats als metges i a la medicina. Aquests, respectivament, executaven les operacions manuals i composaven les medecines que els metges dictaven. La seva formació artesanal els concedia un *status* social inferior. Aquesta forma d'organització tradicional va ser una font constant de conflictes i, malgrat les regulacions oficials i els privilegis i prerrogatives de cada grup, les línies divisòries foren sovint transgredides. De fet, el control de les ocupacions sanitàries, en mans dels metges de la ciutat, fou un cavall de batalla permanent des del moment en què es començaren a vertebrar professionalment els cirurgians i els apotecaris a partir dels segles XIV i XV. A la Corona d'Aragó, la validació de graus i de suficiència i la supervisió d'aquestes ocupacions va romandre sota la tutela dels consells municipals i dels col·legis professionals. A cadascun dels territoris de la Corona d'Aragó existia, des de temps medievals, la figura del protofísic o protometge, primer metge del rei, que l'acompanyava o assistia en els desplaçaments i que supervisava l'exercici dels oficis mèdics. A finals del segle XV, a la Corona de Castella es creà el Reial Tribunal del Protomedicat. Això es va produir en un context de concentració de poder en mans de la monarquia dins del procés de formació de l'Estat modern. La nova institució, de caràcter centralista, s'aplicava al control de l'exercici de les ocupacions sanitàries i de l'estat i qualitat de les drogues i composicions de les apotecaries. A la Corona d'Aragó, a partir del segle XVI, el nomenament de

---

⁸ J. M^a. TORRAS i RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim, 1453-1808*, Barcelona: Curial, 1983, p. 47-93; J. S. AMELANG, *Honored Citizens and Shameful Poor: Social and Cultural Change in Barcelona, 1510-1714*, Princeton: University Microfilms International, 1982, p. 87-97 i 128, tesi doctoral publicada i traduïda al castellà; J. L. PALOS, *Catalunya a l'Imperi dels Àustria. La pràctica de govern (segles XVI i XVII)*, Lleida: Pagès, 1994, caps. 9, 10 y 13; M. BAJET, *El mustassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI: edició del "Llibre de les ordinations"*, Barcelona i Lleida: Noguera i Pagès, 1996, p. 108 i ss.; J. L. BETRÁN, *La peste en la Barcelona de los Austrias*, Lleida: Milenio, 1996, p. 215-246; A. FERNÁNDEZ LUZÓN, "La proyección social del profesorado universitario: Barcelona, 1559-1596", *Historia Social*, 21 (1995), p. 3-17. La distribució socioprofessional també ha estat mostrada per J. M^a. LÓPEZ PIÑERO, op. cit., p. 67-81 i 392-394.

protometges reials, amb l'objectiu principal de validar els apotecaris i visitar les apotecaries, comportà un increment de la conflictivitat tradicional en topar contra un marc municipal i col·legial defensor dels drets, prerrogatives i privilegis que ja regulaven el funcionament de la societat d'ordres d'Antic Règim. A Catalunya, els nomenaments de protometges reials van recaure, en els segles XVI i XVII, en metges barcelonins que gaudien d'una gran projecció social.

D'aquesta forma, la medicina catalana i els metges barcelonins van experimentar, sobretot a partir de mitjan segle XVI i fins l'acabament del segle XVII, tot un seguit de transformacions que els situà en una posició favorable, alhora comparable a la d'altres places europees, quant a la recepció de les noves idees i dels nous mètodes de la ciència moderna. En efecte, al llarg d'aquest període els metges van continuar gaudint del respecte i la confiança de les autoritats de la ciutat, van consolidar llur presència pública en l'àmbit social i polític i van mantenir el predomini i el control professional en l'estructura jeràrquica dels oficis relacionats amb la medicina. Aquest procés va tenir lloc, com hem assenyalat, en el marc d'un context de canvis respecte a la formació universitària dels metges catalans, cada cop més dirigida envers un ensenyament pràctic. La tendència, però, es va veure dificultada per l'esclat de la guerra de Successió i, sobretot, per les conseqüències que va tenir a nivell institucional i humà. En efecte, la decisió presa per les autoritats borbòniques de suprimir les institucions de govern i d'ensenyament de Barcelona, a diferència del cas valencià, on la Universitat va continuar vigent i lligada a la ciutat, suposà un cop definitiu a un model ben definit per les autoritats de la ciutat de representació pública dels seus interessos polítics davant el conjunt de la població i, alhora, la instauració d'un nou model, en matèria de política i inversió científica, marcat amb un segell clarament centralista i militaritzat.

En relació a la tendència de canvi que observem a Barcelona en l'àmbit de la medicina i la formació mèdica universitària, resulta important fer un comentari comparatiu sobre l'evolució històrica de la facultat de medicina de Montpeller. En parlar de la història de la medicina i de la ciència, la historiografia ha assenyalat la transcendència i la influència que la facultat de medicina de Montpeller va exercir damunt la medicina i també de tot un seguit d'ocupacions afins durant el període baixmedieval i al llarg dels segles XVIII i XIX a Catalunya. No obstant, convé recordar les semblances existents entre els estudis mèdics de Barcelona i els impartits a Montpeller en acabar el segle XVII. A Montpeller, les autoritats de la ciutat també van donar suport a una tradició anatòmica paral·lela que portà a la creació d'una càtedra d'anatomia (1559), d'una càtedra de cirurgia (1566) i a la construcció d'un amfiteatre anatòmic (1566) lligat a l'Hospital de la ciutat. Alhora, la formació pràctica dels estudiants també havia palesat un major interès per la matèria

mèdica, la farmàcia i la terapèutica, tot donant lloc a la creació d'una càtedra de simples (1567) i d'un Jardí de Plantes (1593). Les tendències de les escoles de Barcelona i Montpeller, també de la de València o la d'altres ciutats castellanques, dirigides a consolidar un caràcter propi en la formació i ensenyament pràctic de la medicina, mantenien d'aquesta forma una evolució comparable des de mitjan segle XVI. Potser la diferència més important es troba en l'existència d'una càtedra de química (1676) a la Facultat de Medicina de Montpeller. La situació canvià de manera radical a partir de la guerra de Successió. Mentre les institucions de Barcelona eren suprimides, a Montpeller, en plena guerra, l'any 1706, es creava la *Société Royale des Sciences*. Els metges de Montpeller participaren activament i aportaren treballs a les cinc seccions en què es dividí la nova societat: astronomia, matemàtiques, química, física i botànica. De manera significativa, en un context prou diferent al de Barcelona, els metges de Montpeller abandonaren al llarg del segle XVIII el mètode dialèctic i especulatiu de la formació universitària tradicional i abraçaren els mètodes de la *Société Royale des Sciences*, és a dir, l'experimentació, l'observació i el càlcul. Fou precisament a partir d'això, d'aquest trencament progressiu amb l'autoritat del passat, d'una utilització eclèctica dels mètodes i de les ciències naturals i del lligam de la medicina i la cirurgia en la taula de dissecció, que els metges de Montpeller es dedicaren a construir una doctrina mèdica, el vitalisme, basada en la singularitat de la medicina respecte d'altres ciències. Una doctrina que recuperava l'essència experimental de l'hipocràticisme, l'observació com a mètode de treball, per tal de fer de la medicina una disciplina científica, la única que podia ser considerada per complet com una *ciència de l'home*.⁹

En contrast, la medicina i els metges catalans van haver de patir la duresa de les conseqüències de la guerra al llarg de tot el segle XVIII. Els efectes negatius, tant des del punt de vista social i polític com professional, van dificultar la consolidació dels desenvolupaments anteriors i la prosperitat de les institucions catalanes. Com veurem, l'activitat científica es va produir a Catalunya, en bona mesura, al marge de la nova Universitat de Cervera, per altres camins institucionals i a partir d'iniciatives particulars. De nou, tot recuperant una situació habitual al període medieval, Montpeller va esdevenir durant els següents dos segles un model per a Barcelona i per als seus metges, cirurgians, apotecaris i altres *científics*.

---

⁹ Sobre el cas de Montpeller, vegeu: L. DULIEU, *La médecine à Montpellier*, Avignon: Les Presses Universelles, 1979 i 1983, vols. II i III; E. A. WILLIAMS, *The physicial and the moral. Anthropology, physiology, and philosophical medicine in France, 1750-1850*, Cambridge: CUP, 1994, p. 1-66; D. JULIA, "L'université de médecine de Montpellier durant l'époque moderne", a *L'Université de Montpellier (1289-1989). Actes du 61e congrès de la Fédération Historique du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon*, Montpeller: FHLMR, 1995, p. 77-108. Sobre el cas valencià: J. M^a. LÓPEZ PIÑERO, "La formación de los médicos valencianos y su actividad científica durante los siglos XVI y XVII", a *Estudios sobre la profesión médica en la sociedad valenciana (1329-1898)*, València: COMV, 1998, p. 75-146.

3.- El trencament de les institucions catalanes

Les institucions relacionades amb la medicina i amb la sanitat es van veure colpejades de forma dramàtica per la guerra de Successió i pels resultats i conseqüències de la mateixa. A partir de l'any 1714, l'estructura sanitària descrita més amunt fou sotmesa a una transformació radical. Com és conegut, les decisions preses per les autoritats borbòniques i la reorganització política, jurídica i administrativa que portaren a terme incidiren directament en les institucions catalanes. A més de la supressió de les institucions de govern més representatives, el Consell barceloní i la Diputació del General de Catalunya, i de les greus conseqüències que això suposà per a tot el país, les institucions relacionades amb el món de la sanitat catalana també van experimentar un seguit de canvis. Així, unes institucions foren suprimides –els estudis universitaris i el Col·legi de Doctors en Medicina de Barcelona-, altres foren objecte de les noves regulacions jurídiques i administratives –els col·legis professionals de cirurgians i apotecaris, el Protomedicat de Catalunya i la Junta de Morbo de Barcelona- i altres patiren les conseqüències derivades d'aquests canvis – l'Hospital General de Santa Creu de Barcelona. La producció escrita dels metges en l'àmbit de l'ensenyament i de la formació va esdevenir, com veurem, gairebé inexistent al llarg de bona part del segle. Les transformacions institucionals afectaren també els aspectes més socials de les professions sanitàries. Aquest fou, sobretot, el cas dels metges de Barcelona, els quals, en veure suprimides les institucions de govern catalanes i les institucions sanitàries més representatives, van conèixer la restricció d'aquells elements, tan importants en la societat d'ordres d'Antic Règim, que els havien proporcionat una visibilitat social i una projecció pública.¹⁰

D'aquesta forma, la política de càstig de les autoritats borbòniques va tenir una repercussió evident en relació amb les institucions sanitàries. D'antuvi, convé observar que els canvis operats en aquestes institucions van contribuir al trencament de la cohesió i concentració de poder que havien gaudit fins llavors els metges de l'Estudi i del Col·legi de Doctors en Medicina de Barcelona. Així, aquesta ruptura, la pèrdua del lligam existent entre aquestes dos institucions envers les altres institucions sanitàries, es va traduir en la creació de parcel·les de poder separades en cadascuna de les institucions catalanes. Com veurem més endavant, aquesta situació es va mantenir al llarg de tot el segle XVIII, tot i els esforços d'un grup reduït de metges que maldaren, des de mitjan segle, per tal de concentrar en les mateixes mans el poder i el control sobre totes les

---

¹⁰ Una reflexió sobre aquestes qüestions a: A. ZARZOSO, "La difusió social de la medicina en les institucions de govern de la Catalunya del segle XVIII" a *Actes de les IV Trobades d'Història de la Ciència i de la Tècnica*, Alcoi-Barcelona: SCHCT, 1998, p. 671-678.

institucions sanitàries catalanes. L'estratègia d'aquests metges formava part d'allò que aquí anomenarem el projecte de redreç de la medicina catalana.

Quant als canvis produïts en aquestes institucions convé destacar, en primer lloc, la fulminació per decret dels estudis universitaris catalans d'aleshores, juntament amb la supressió del Col·legi de Doctors en Medicina de Barcelona, i la creació d'una nova i única Universitat a Catalunya, situada a la vila de Cervera, entre els anys 1714 i 1717. La decisió de les autoritats borbòniques posava fi a una mena d'ensenyament superior de la medicina que havia evolucionat, almenys a Barcelona, en relació amb altres institucions urbanes al llarg del període modern. Alhora, la mesura escapçava el Col·legi de Doctors en Medicina, és a dir, la principal institució de control de l'exercici mèdic a Barcelona i la màxima representació de la tradicional organització jerarquizada de la professió mèdica.¹¹

En relació amb la facultat de medicina, res no indica que les autoritats borbòniques haguessin fonamentat la decisió a partir d'un projecte de renovació dels estudis superiors de la medicina. Així, més enllà de la controvertida qüestió historiogràfica sobre el significat de la creació de la Universitat de Cervera, és possible afirmar que, almenys en matèria de medicina, la nova institució universitària no només no introduí cap novetat en l'àmbit de l'ensenyament sinó que a més, la ràpida pèrdua del suport de les autoritats que la promogueren es traduí en una política defensiva de les prerrogatives fundacionals que, al llarg de tot el segle XVIII, es dirigí a obstaculitzar el progrés de les iniciatives alternatives que sorgiren. En efecte, la creació ceriverina, més enllà del fet que la medicina fos el menys important dels tres ensenyaments universitaris majors tradicionals, no va comportar l'aplicació de cap mena de pla de racionalització i modernització de l'ensenyança superior de la medicina. Malgrat les suposades idònies condicions que presentava Cervera per a esdevenir una experiència reformista de primera magnitud, aviat es palesà que la transformació no va passar de ser un calc dels plans d'estudis de les universitats castellanès, en especial d'Alcalà i de Salamanca. De fet, els ànims reformistes del cercle d'individus, que prop del rei propugnaven la introducció de canvis a la Universitat, van mostrar-se febles des de l'inici del projecte. Així, la inclusió d'una càtedra de física experimental, deslligada de la filosofia, tal i com constava en el primer esborrany del pla d'estudis ceriverins, fou

---

¹¹ Sobre la característica forma d'organització socioprofessional arreu Europa, vegeu: M. LINDEMANN, *Medicine and Society in Early Modern Europe*, Cambridge: CUP, 1999, p. 92-119.

desautoritzada a partir d'una argumentació tòpica, repetida al llarg del segle davant les crítiques formulades contra l'ensenyament tradicional i estancat de la universitat cerverina.¹²

A la manca d'un ensenyament mèdic modernitzat, la vila de Cervera afegia l'absència de condicions estructurals apropiades i d'atractiu social i professional. Les autoritats borbòniques n'eren conscients. Així, a diferència de les altres facultats majors, immediatament traslladades a Cervera en suprimir les universitats catalanes, la nova facultat de medicina no va poder comptar amb el suport dels catedràtics de l'escola de Barcelona, els més prestigiosos metges de la ciutat, que les havien convertit en un complement del seu exercici professional de la medicina. L'anomenat "darrer claustre" de la facultat de medicina de Barcelona, format pels catedràtics de medicina Josep Fornés, Francesc Fornells, Joan Pla, Rafael Esteve, Dídac Casetas i Jeroni Badia i pel catedràtic d'anatomia Francesc Roig, s'oposà en ferm a participar en el seu eventual trasllat al nucli rural universitari, tot al·legant la insuficient població de Cervera com a obstacle insalvable que els garantís una pràctica raonable, els ingressos addicionals i el prestigi social que gaudien a Barcelona.¹³ Els nous professors, catedràtics de medicina, foren escollits entre els metges de les poblacions properes a la universitat, com ara Lleida, Calaf i la mateixa vila de Cervera. Aquesta política d'elecció del professorat fou una constant al centre cerverí al llarg del segle XVIII, ja que, en bona mesura, el salari de la càtedra va esdevenir un complement de la pràctica mèdica d'aquests metges a l'àrea d'influència existent entre Cervera i Lleida. L'escassa població de Cervera i la seva rogalia s'havia de sumar a d'altres mancances de caire social i econòmic que dificultaven el creixement de l'àrea com a urbs. Això va redundar en detriment de la docència pràctica lliurada a la universitat. Al llarg del segle, des de dins i fora de la universitat, no foren poques les veus que

---

¹² El corrector de l'esborrany, jesuïta, va descartar la inclusió d'aquesta nova càtedra de Física Experimental i també d'una altra per a explicar la filosofia de Descartes. Al marge va escriure que, "*la càtedra de física parece inútil porque la física es una parte de la filosofía*" i quant a la del filòsof francès sentencià que, "*en ninguna manera conviene esta càtedra de doctrina cartesiana [...] siendo prohibida en muchas universidades por ser peligrosa a la fe*". Documents citats al treball de J. PRATS, *La Universitat de Cervera i el reformisme borbònic*, Lleida: Pagès, 1993, p. 122. Quant als plans d'estudis vigents a Cervera al llarg del període, vegeu: M. RUBIÓ i BORRÁS, *Historia de la Real y Pontificia Universidad de Cervera*, Barcelona: Librería Verdaguer, 1915, vol. 1, p. 290-294 i 300-303.

¹³ Els professors barcelonins exposaren a les autoritats borbòniques, "*que por ningún modo podían trasladarse a la dicha Ciudad de Cervera más que exponiéndose a una summa incomodidad e imposibilidad de poder mantener sus mugeres, hijos y familias, pues de la facultad no deven esperar allí otros lucros que el puro salario de la cátedra, por ser el lugar muy reducido y las vecindades provehidas de médicos introducidos ya para la curación en las Casas de sus Moradores, quando residiendo ellos en esta Ciudad de Barcelona, por estar arraigados en un corriente y provechoso negocio, disfrutan bastantes conveniencias para la subsistencia y honrado tratamiento de sus casas y familias*". Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Reial Audiència (RA), *Consultas*, reg. 124, 10r-18v, Barcelona, 14/8/1717. Aquests professors de la facultat de medicina representaven el lligam amb la generació de metges que es féu ressò en primera instància de les novetats científiques que havien provocat el lent procés de transformació de la medicina des del darrer quart del segle XVII. L'única excepció fou Jeroni Badia, qui va ser nomenat catedràtic el 1714, fins el 1717, com a premi a la seva fidelitat felipista. ACA, RA, *Consultas*, reg. 135, 227r-230r, Barcelona, 31/12/1723.

denunciaren les escasses possibilitats de l'hospital cerverí i la manca persistent de cadàvers damunt dels quals es poguessin practicar disseccions anatòmiques amb una finalitat docent.¹⁴

D'aquesta forma, la supressió de la facultat de medicina de Barcelona suposà la ruptura d'una evolució que en el canvi de segle havia mostrat signes d'obertura a la ciència moderna. La creació cerverina no significà la introducció de cap plantejament innovador en relació amb les ciències naturals, més aviat la reproducció dels plans d'estudis tradicionals de les universitats castellanques en un context urbà sense ànima. Per tal de fomentar l'estabilitat professoral, la nova universitat concedí la possibilitat de gaudir la propietat de càtedres universitàries a metges que practicaven a l'àmbit rural. Això no féu sinó potenciar la defensa permanent que aquells individus van fer dels privilegis corporatius davant de qualsevol iniciativa amenaçadora. En definitiva, malgrat els entrebancs amb què s'hagué d'enfrontar la consolidació de l'establiment universitari, res no sembla indicar que es pugui sostenir la idea que Cervera va representar el desig reformista de la corona de racionalitzar el sistema universitari. Sense dotació ni infraestructures competents, hereva de l'organització universitària tradicional, la medicina a Cervera representà des del seu origen un fracàs i palesà una constant decadència al llarg de la seva existència com a centre d'ensenyament superior. Aferrats a la defensa de les seves prerrogatives, sense el suport de les autoritats borbòniques a Catalunya i constrets per la realitat socioeconòmica de l'àrea geogràfica cerverina, els professors universitaris optaren pel menyspreu al canvi davant les dificultats que suposava la posada en pràctica del mateix a Cervera. Tot plegat contribuí a l'estancament de l'ensenyament universitari de la medicina a Catalunya, que es perllongà durant més d'un segle a les aules cerverines.

La supressió de la facultat de medicina de Barcelona també suposà la desaparició del Col·legi de Doctors en Medicina de la ciutat. El col·legi, creat el 1400 i lligat a l'Estudi General de Barcelona des del 1565, era la institució encarregada del control de l'exercici mèdic a la ciutat. En aquest sentit, aquella institució impedia la pràctica de la visita mèdica a qualsevol graduat fins l'agregació i admissió, amb les formalitats i exàmens corresponents, al col·legi i, alhora, vigilava

---

¹⁴ Quant als professors de medicina de Cervera, vegeu: M. RUBIÓ i BORRÁS, op. cit., vol. 1, p. 402-414 i J. DANON, "Los primeros catedráticos de medicina de Cervera", *Boletín Informativo de la Academia de Ciencias Médicas de Cataluña*, 145 (1975) p. 35. Sobre l'ensenyament cerverí, vegeu: A. VÁZQUEZ DOMÍNGUEZ, "La formación del médico en la Universidad de Cervera", a *Archivos Iberoamericanos de Historia de la Medicina*, 5/1 (1953) p. 177-206. Sobre l'evolució històrica de Cervera en aquest període, vegeu: E. TELLO, *Cervera i la Segarra al segle XVIII. En els orígens d'una Catalunya pobre*, Lleida: Pagès, 1995, p. 13-38. Necessitem treballs sobre els efectes de l'extinció de l'Estudi de Lleida i la relació posterior amb Cervera, sobretot quant a la facultat de medicina.

la pràctica de *curanderos* i d'individus que oferien les seves habilitats mèdiques o sanadores a la plaça barcelonina.¹⁵

Donada la característica organització jerarquitzada de la medicina en aquest període, el col·legi i els seus metges, amb el suport de les autoritats civils i religioses, se situava en la cúspide professional per damunt dels cirurgians i els apotecaris. Des de l'època medieval, els metges de la ciutat havien intervingut, a partir de diverses fórmules, en el control de la formació i de la pràctica professional dels cirurgians i dels apotecaris i en la inspecció de les oficines i obradors d'aquests últims. De forma regular, els metges de la ciutat escenificaven la confecció de la *triaga magna*, la quintaessència de la terapèutica mèdica del període. Es tractava d'un acte de legitimació de l'ordre social i de la jerarquia mèdica representat davant les autoritats de la ciutat i del capítol eclesiàstic i davant els altres professionals de la medicina.¹⁶ Aquest estat de coses es va veure trasbalsat arran la supressió del Col·legi de Doctors en Medicina. Si bé els altres col·legis professionals, de cirurgians i d'apotecaris, continuaren vigents, els metges van romandre, com a resultat d'aquesta mesura, en una situació extraordinària quant als límits de la pràctica mèdica. En efecte, no deixa de sorprendre la considerable llibertat en què restà l'exercici de la medicina un cop va desaparèixer el mecanisme institucional de control. Aquest fet, sens dubte singular, va perdurar exactament fins la fi del segle XVIII, moment en què tornaria a estar sota el control dels metges de la ciutat una vegada consolidada l'Acadèmia Mèdico-Pràctica de Barcelona. Al llarg d'aquest període i malgrat la presència d'un militaritzat tinent de Protometge al Principat, la ciutat de Barcelona va esdevenir un pol d'atracció per a tota mena de practicants, graduats amb diferents llicències i sanadors irregulars.

En contrast, altres institucions, dedicades tant a la formació i control dels professionals de la salut com a la prevenció de la malaltia epidèmica i el resguard de la salut pública, no foren suprimides, però sí es veieren afectades per les noves regulacions jurídiques i administratives. Entre les primeres, cal assenyalar els col·legis professionals dels cirurgians i dels apotecaris de

---

¹⁵ A. CARDONER, *Història de la Medicina a la Corona d'Aragó, 1162-1479*, Barcelona: Scientia, 1973, p. 92-111; L. GARCÍA BALLESTER, "Los orígenes de la profesión médica en Cataluña: El *Collegium* de Médicos de Barcelona (1342)", a *Estudios dedicados a Juan Peset Aleixandre*, València: Universitat de València, 1982, I, p. 129-149; M. GALLENT, "Protomédicos y Protocirujanos en la Corona de Aragón", a *Homenatge al Doctor Sebastià García Martínez*, València: Generalitat Valenciana, 1988, I, p. 103-116; J. L. BETRÁN, "Medicina popular y peste en la Barcelona de 1589: el proceso de Mestre Bernat Rigaldia", a E. SERRANO (ed.), *Muerte, religiosidad y cultura popular, siglos XIII-XVIII*, Zaragoza: Institución Fernando el Católico, 1994, p. 279-303.

¹⁶ Sobre la *triaga magna*, vegeu: L. BROCKLISS, C. JONES, *The Medical World of Early Modern France*, Oxford: Clarendon Press, 1997, p. 160-161; A. NOVELLAS, *La triaca de Andròmaco*, Barcelona, COFB, 1944; F. J. PUERTO SARMIENTO, *El mito de Panacea. Compendio de historia de la terapèutica y de la farmacia*, Madrid, Doce Calles, 1997.

Barcelona, així com l'ofici de Protometge del Principat. Quant a les segones, convé destacar el cas de la Junta de Morbo de Barcelona.

Un cop suprimides les institucions de govern catalanes, les noves autoritats borbòniques semblaven disposar d'una *tabula rasa* a partir de la qual podrien introduir els elements i les reformes que consideressin més adients per a consolidar el control polític de la població i enfortir el caràcter centralista de l'Estat. Almenys en matèria de medicina, els criteris de racionalització, unificació i centralització administrativa que alguns historiadors han adduït com la fórmula borbònica emprada per a aconseguir la renovació de l'estructura sanitària i la professionalització de les activitats científiques resulten difícils de verificar en considerar el cas de la Catalunya vençuda del segle XVIII. Aquesta interpretació històrica ha intentat trobar una resposta al procés de reforma i modernització de les pràctiques científiques i de liberalització de l'exercici professional en una etapa de transformacions, dirigida per les autoritats borbòniques i fonamentada a partir de dos elements, la demanda social i les necessitats de l'administració estatal.¹⁷ Sembla difícil, però, a la vista de les mesures i les polítiques desplegades en el territori català, atorgar aquest paper de motor de canvis a l'Estat borbònic. Les noves regulacions si més no provocaren una extraordinària conflictivitat i no sembla raonable pensar que la via de la reforma i suposada modernització es va cimentar en l'explotació de les contradiccions i tensions creades per la mateixa estructura absolutista. Al meu parer, l'existència de contradiccions només s'explica a partir de la manca de voluntat política. Tanmateix, aquesta voluntat va existir quan l'objectiu va interessar de forma real el govern. En aquest sentit, no és possible afirmar l'existència d'un projecte o d'una voluntat de transformació per part de l'Estat borbònic si al mateix temps no es comprova la disposició i desenvolupament de mesures paral·leles dirigides a donar suport a aquell desig.¹⁸ De la mateixa forma que l'Estat va perdre interès i la voluntat de reformar i innovar en l'ensenyament universitari de la medicina a Cervera, el qual va entrar en un procés de col·lapse a causa de les insuficiències estructurals, econòmiques i administratives, a continuació veurem com, en el cas de les corporacions gremials i del protomedicat català, l'existència de les contradiccions

---

¹⁷ M^a. C. CALLEJA, "Centralización y unificación de la administración sanitaria española en el s. XVIII", *Boletín de la Sociedad de Historia de la Farmacia.*, 147 (1986), p. 189-210; M^a. C. CALLEJA, F. J. PUERTO SARMIENTO, "La reforma de las instituciones sanitarias durante el reinado de Carlos III", *Boletín de la Sociedad de Historia de la Farmacia.*, 149-150 (1987), p. 140-146; A. LAFUENTE, F. J. PUERTO SARMIENTO, M^a. C. CALLEJA, "Los profesionales de la Sanidad tras su identidad en la Ilustración española", a J. M. SÁNCHEZ RON, (ed.), *Ciencia y Sociedad en España*, Madrid: El Arquero-CSIC, 1988, p. 71-92; F. J. PUERTO SARMIENTO, "Ciencia y farmacia en la España decimonónica", *Ayer*, 7 (1992), p. 152-191.

¹⁸ A. LAFUENTE, J. L. PESET, "Las academias militares y la inversión en ciencia en la España ilustrada", *Dynamis*, 2 (1982), p. 193-209.

observades a Cervera no foren una excepció, sinó la característica de la política administrativa borbònica.

La línia historiogràfica que aquí es discuteix assenyala que sota els Borbons es va iniciar una llarga etapa (1700-1839) en el procés de transformació de les professions sanitàries a partir de dos aspectes.¹⁹ D'una banda, el canvi es va fonamentar en l'atac sistemàtic contra l'estructura mèdica corporativista i, d'altra, en la centralització i unificació de les professions mèdiques mitjançant el control dels metges del Reial Tribunal del Protomedicat castellà. Aquesta interpretació ha lligat, per tant, modernització amb centralització i unificació. Des d'aquesta perspectiva, l'enemic que calia batre, el màxim representant de l'obstacle al progrés, estava representat per les corporacions gremials. Ara bé, l'estudi del cas català mostra que ni els decrets de Nova Planta (1716) ni la reial cèdula de dotació de l'Ajuntament de Barcelona (1718) van comportar la desaparició dels gremis, sinó que les atribucions, prerrogatives i funcions gremials es van mantenir vigents i es van confirmar, quan no es van crear de noves al llarg del segle XVIII. La nova administració borbònica, certament, va introduir un canvi fonamental en l'activitat social i política de les corporacions en suprimir la capacitat de participació i representació d'aquelles en la vida política local urbana. En aquest sentit, tal mesura responia a la necessitat de les autoritats de dominar i controlar el poble català. No obstant, en el context de la societat d'ordres d'Antic Règim, la supressió de l'estructura gremial resultava una il·lusió, donades les importants funcions que representaven els gremis, sense l'aplicació d'un programa paral·lel d'autèntiques reformes. Els gremis foren, en efecte, desvinculats de l'entitat política i administrativa del govern de la ciutat i passaren a dependre, d'un costat, de la Reial Audiència, com a institució encarregada del govern polític i administratiu de les corporacions i, d'un altre, de la Intendència, a causa del paper de recaptadors de taxes assignat als gremis. En qualsevol cas, però, l'existència dels col·legis i gremis fou aconsellada per les pròpies autoritats, *“amb la facultat d'exercir llurs oficis, precedint-los la pràctica i els exàmens tradicionals”*.²⁰

D'aquesta forma, els col·legis professionals dels cirurgians i dels apotecaris barcelonins van mantenir vigent el control de la formació dels seus respectius aprenents i la privativa de l'exercici en l'àmbit jurisdiccional de Barcelona. La característica forma de control gremial i de defensa corporativa de l'ofici i dels seus integrants restava lligada a la superació d'un conjunt de

---

¹⁹ Vegeu els treballs citats a la nota 17.

²⁰ Sobre la neutralització política dels gremis i la nova dependència, vegeu: J. MERCADER, *Felip V i Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, 1968, p. 105-110 i *Els Capitans Generals. Segle XVIII.*, Barcelona: Vicens Vives, 1991 (orig. 1957), p. 23-90. La cita procedeix d'aquest treball.

formalitats necessàries per a la consecució de l'agregació o admissió a la corporació. De forma prèvia als exàmens, els aprenents de cirurgià i d'apotecari rebien una educació, a la botiga i sota la supervisió del mestre, basada en una combinació de coneixements teòrics i pràctics durant un mínim de vuit anys. En el cas dels cirurgians, des del segle XVII, aquesta formació fou complementada amb l'assistència obligatòria durant un any a les classes del catedràtic d'anatomia i a les pràctiques dissectives que aquest portava a terme a l'aula d'anatomies de l'Hospital de Santa Creu. La confirmació dels privilegis d'aquestes corporacions es va traduir en el recolzament de les pràctiques de l'ofici en mans dels mestres cirurgians i apotecaris. Aquesta situació no va ser particular de les corporacions gremials barcelonines, sinó que totes les agrupacions professionals catalanes i les seves prerrogatives foren confirmades per les autoritats borbòniques. A més, noves corporacions, bé formades per individus del mateix ofici o bé per l'agremiació de diferents practicants de la medicina en llocs amb una població més reduïda, foren creades al llarg del segle.²¹

La confirmació de privilegis corporatius, és a dir, el reconeixement per part de les autoritats de les tasques gremials en matèria de formació, supervisió de l'exercici i manteniment de l'ordre social urbà, va palesar una gran conflictivitat al llarg de tot el període. La manca de propòsits racionalitzadors en la política sanitària borbònica es va posar de manifest a partir del moment en què es confirmaren o crearen institucions dotades amb competències que se superposaven a les que ja gaudien altres institucions existents. Aquest fet dóna sentit a la idea que darrera les transformacions administratives i legislatives va predominar un interès polític més que no pas un afany d'estímul professional. El Consell de Castella i la Reial Audiència de Catalunya es van fer ressò de les queixes sobre transgressió de competències i jurisdiccions dels diferents practicants i de les diverses institucions mèdiques. Així, la Universitat de Cervera va protestar de forma reiterada que el col·legi de cirurgians de Barcelona obligués els mestres graduats en cirurgia a la nova universitat a haver d'agregar-se al col·legi, tot acomplint les formalitats requerides, per tal de poder exercir i tenir botiga oberta a la ciutat.²² De la mateixa forma, els cirurgians de Barcelona, tot defensant les prerrogatives col·legials i la llarga pràctica que devien superar els fadrins cirurgians, s'oposaren a què els mestres cirurgians revalidats pel tinent de protometge poguessin tenir botiga oberta a Barcelona sense ser mestres col·legiats. Els cirurgians barcelonins exigien que

---

²¹ A. ZARZOSO, "Protomedicato y boticarios en la Barcelona del siglo XVIII", *Dynamis*, 16 (1996), p. 151-171.

²² ACA, RA, *Consultas*, reg. 135, 223r-224v, Barcelona, 31/12/1723 i 225v-227r, Barcelona, 31/12/1723; reg. 142, 271r-272v, Barcelona, 9/6/1729; reg. 148, 220r-231r, Barcelona, 24/10/1731; reg. 158, 60v-61r, Barcelona, 21/10/1736 i 87v-88r, Barcelona, 23/11/1736; reg. 159, 84v-85r, Barcelona, 18/9/1737; reg. 466, 187v-188v, Barcelona, 13/5/1747; reg. 471, 164r-165r, Barcelona, 11/5/1751 i 174v-178v, Barcelona, 13/5/1751.

aquestes revàlides només tinguessin valor a aquelles poblacions on no hi havia col·legis aprovats i confirmats.²³

El tinent de protometge trobà una gran conflictivitat en la pràctica quotidiana del seu exercici. Aquesta fou molt important en el cas dels apotecaris. Els col·legis d'apotecaris de Barcelona i d'altres poblacions catalanes resistiren l'execució de la visita de les apotecaries i la inspecció de drogues medicinals cada cop que el tinent de protometge la intentà portar a terme. De fet, la formació de plets per part dels col·legis professionals contra aquesta forma de control extern va esdevenir una estratègia defensiva hàbil, basada en l'explotació al seu favor de les contradiccions que permetia la legalitat aleshores vigent: davant d'un plet en procés, la Reial Audiència s'inhibia i no satisfieia les exigències del tinent de protometge quant a assistència de la justícia per a l'execució de les seves funcions. Les tensions també es van reproduir en altres col·legis i oficis relacionats amb el món de la salut, com ara els menescals, o amb aquells que transgredien les competències en funció de la seva activitat, com ara la manipulació de simples i compostos desenvolupada per confiters, adroguers, etc.²⁴ Davant d'aquest aparent desgavell institucional i legislatiu resulta difícil, sense dubte, veure la cara modernitzadora de la nova política sanitària borbònica.

L'absència d'un marc jurídic precís i ben definit va constituir un obstacle constant en l'activitat del tinent de protometge. Tampoc no va escapar d'aquesta situació el protomenescal – *protoalbèitar* castellà- en relació amb la seva tasca de control dels menescals catalans i de la pràctica de la medicina animal. De fet, això estava lligat a dos aspectes molt característics de la política borbònica al llarg de la centúria. D'una banda, la concentració del govern polític a Catalunya en la Reial Audiència impedí de dotar el protometge i el protomenescal d'un reglament jurídic que permetés de portar a terme les seves atribucions mitjançant la constitució d'un tribunal específic amb capacitat punitiva i executiva. D'una altra, la concessió d'aquests càrrecs com a premi a fidelitats o serveis reials va convertir els oficis en mers recaptadors d'uns ingressos notables, sobre els quals no calia respondre davant d'altres instàncies de govern. L'estudi de la documentació de la Reial Audiència confirma aquestes afirmacions. A Catalunya, la reorganització administrativa postbèlica va suposar la fi del Protometge del Principat en passar aquest ofici a

---

²³ ACA, RA, *Consultas*, reg. 150, 49rv, Barcelona, 29/7/1732; reg. 153, 259v-267r, Barcelona, 4/11/1733; reg. 156, 217v-218r, Barcelona, 12/12/1735; reg. 157, 15v, Barcelona, 26/1/1736; reg. 162, 83rv, Barcelona, 11/9/1739; reg. 471, 166rv, Barcelona, 11/5/1751; reg. Reg. 472, 142v-143v, Barcelona, 2/10/1751.

²⁴ Vegeu nota 20 i també: A. ZARZOSO, "Animals i menescalia a la Catalunya del segle XVIII", a *Actes de la VI Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica*, Barcelona: SCHCT, 2002, p. 107-118.

dependre directament dels protometges de la cort. Un d'aquests protometges, metges reials a la cort, era nomenat protometge de Catalunya i gaudia del privilegi de triar i nomenar un tinent per a desenvolupar la seva activitat reguladora i inspectora a Catalunya. Tres metges ostentaren el càrrec de tinent de protometge entre els anys 1717 i 1766, any de la transformació de la institució. El primer fou un metge militar, l'irlandès Sebastian Creagh, qui va haver de fer front a gran quantitat de queixes i plets per part dels col·legis professionals al llarg de la seva tinença. Fet que obstaculitzà sovint l'execució de l'ofici. Davant d'aquesta situació, els tinents de protometge que seguiren, Tomàs Clarassó Vilar, entre 1734 i 1753, i Antoni Pla Mitjà, entre 1753 i 1766, van optar per una política de control més pragmàtica i condescendent, fins el punt de convertir la institució en una font d'ingressos personals en aprofitar al màxim els lucre derivats d'una expedició de títols incontrolada i d'una inspecció abusiva d'apotecaries.²⁵

Fins la reforma de la institució l'any 1766, el protometge de Catalunya fou una institució molt desitjada pels metges pel fet de ser la darrera instància d'autoritat en matèria de validació de graus i de control i inspecció de l'exercici. És a dir, la institució del protomedicat representava la cúspide d'una estructura professional jerarquitzada, on els metges i la medicina universitària encapçalaven l'ordre i els cirurgians, apotecaris, sagnadors, barbers, parteres, menescals, etc. estaven subordinats. Quant a aquest interès pel control de la institució, convé recordar que la Universitat de Cervera sol·licità en repetides ocasions, sempre sense èxit, que aquest ofici recaigués sota l'observança dels catedràtics de la facultat de medicina. També fou un dels objectius dels metges de Barcelona, sobretot des de mitjan segle, en considerar aquesta una institució fonamental, una eina de control de l'exercici i de legitimació pública de l'ordre professional, per al seu programa de redreç de la medicina. Més endavant veurem com foren aquests metges barcelonins els que finalment aconseguiren aquesta autoritat, si bé en unes condicions prou diferents a les existents quan la institució va passar a ser dirigida des de la cort. El col·legi d'apotecaris de Barcelona també demanà, tot al·legant la mala pràctica i la corrupció dels metges encarregats de les tinences, l'assumpció de les competències relacionades amb l'expedició de títols d'apotecari i la inspecció d'apotecaries i de drogues medicinals d'arreu Catalunya. Fou, però, el Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona l'única institució que aconseguí trencar amb la subordinació dels cirurgians al protomedicat, gràcies al caràcter militar dels nous col·legis de cirurgia. En efecte, la dependència d'aquests de la Secretaria de Guerra es traduí en la desvinculació dels cirurgians col·legials de la institució del protometge i en l'adquisició

---

²⁵ J. DANON, "Protomédicos y protomedicato en Cataluña", *Dynamis*, 16 (1996), p. 205-217.

d'autonomia i d'exclusivitat competencial en matèria de formació i validació de suficiència quirúrgica.

L'argument emprat per tots els grups o individus interessats en la transformació del protomedicat i la redistribució de competències fou sempre el mateix. A partir de la constatació de l'estat lamentable en què es trobava l'exercici de la medicina, la cirurgia o la farmàcia, cadascun dels interessats va intentar demostrar una capacitació professional suficient per tal de portar a terme les reformes necessàries per a eixir d'aquella deplorable situació. Malgrat l'ús de pretexts característics de la pròpia retòrica reformista, la possibilitat de canvi en la institució del protomedicat sempre es féu en funció dels interessos i de les prerrogatives professionals dels grups demandants. En realitat, l'argument sempre va partir de la crítica general a la situació a què havien arribat les professions sanitàries després de la reorganització administrativa que seguí a la fi de la guerra de Successió.

Els canvis administratius de la nova política borbònica també afectaren altres institucions sanitàries, a nivell local, com ara la Junta de Morbo de Barcelona. Aquesta magistratura sanitària, consolidada pel consell de la ciutat amb una estructura permanent des del 1565, era l'encarregada del resguard de la salut pública a Barcelona. És a dir, de la vigilància i prevenció de la malaltia epidèmica. José Luis Betrán ha mostrat com la pesta originà episodis de gran tensió entre les autoritats reials i els consellers encarregats de la magistratura sanitària barcelonina des de finals del segle XVI. Des del període baix medieval, la política sanitària havia estat un afer local, atorgat pel rei a la responsabilitat dels consellers. Es tractava d'una matèria plena de diversitat, interessos i tensions que explotaren a partir de la política de control iniciada per les autoritats reials sota el regnat de Felip II. El mateix Betrán ha realitzat una crítica molt raonable envers els suposats criteris d'eficàcia sanitària d'un pretès Estat centralitzat, tot emfasitzant la importància de la intricada trama jurisdiccional del període com a desencadenant de conflictivitat. En aquest sentit, entre les causes possibles de la manca de creació d'un sistema sanitari estatal, ha assenyalat la feble voluntat de les autoritats per assumir la responsabilitat d'aquesta matèria i, sobretot, els problemes d'ordre econòmic que s'hagueren derivat del manteniment de tal sistema.²⁶ En contrast, altres historiadors han escrit que la consolidació dels Borbons després de la guerra i de forma especial la por a l'extensió de la pesta de Marsella van suposar el desenvolupament, en mans de l'Estat, d'un programa de reforma de la sanitat a Espanya, basat en criteris d'uniformització i

---

²⁶ J. L. BETRÁN, *op. cit.*, nota 8, p. 215-246 i 337-340.

centralisme, encapçalat per la nova creació institucional de la *Suprema Junta de Sanidad del Reino* el 1720.²⁷

Al meu parer, aquesta interpretació històrica no ha pogut demostrar que el programa de renovació sanitària d'orientació estatista es portés a terme al llarg del segle XVIII.²⁸ En aquest sentit, cal recordar que les autoritats borbòniques decidiren mantenir en vigor la magistratura sanitària barcelonina lligada al nou Ajuntament abans de l'any 1720. La decisió es fonamentà en la consideració de la prevenció epidèmica com un afer local. Una responsabilitat basada en l'experiència acumulada durant molt de temps per les autoritats barcelonines i en la importància de la rapidesa a l'hora de prendre i executar mesures. No obstant, la permanència de la magistratura sanitària, des de llavors anomenada Junta de Sanitat de Barcelona, va esdevenir un dels instruments polítics de control de la Corona davant les autoritats municipals. El cavall de batalla dels segles XVI i XVII fou eliminat. És a dir, la capacitat jurídica i punitiva fou llevada de les competències municipals i passà a ser controlada per les autoritats reials. Una comissió sanitària formada per magistrats de la Reial Audiència va gaudir del control absolut i se serví de la Junta de Sanitat de Barcelona com a instrument d'execució de la política sanitària a Catalunya. La greu mancança operativa que afectà la transformació de la Junta de Sanitat de Barcelona encara es va veure més condicionada en funció de l'escassa capacitat financera del nou Ajuntament borbònic. De fet, la Corona havia eliminat l'autonomia econòmica del govern municipal en dotar-lo d'un pressupost cinc vegades inferior al de 1712. Una restricció pressupostària que no només no contemplava cap partida per als afers sanitaris, sinó que a més va privar la ciutat de percebre els drets que fins llavors corresponien a sanitat, ara en mans del Guardià del Port, oficial militaritzat des del 1714.²⁹

Els metges i els cirurgians continuaren gaudint del suport de les autoritats i formaren part de l'organització municipal encarregada del resguard de la salut pública. En aquest sentit, la Junta

---

²⁷ P. MANCEBO, M. PESET, J. L. PESET, "Temores y defensa de España frente a la peste de Marsella de 1720", *Asclepio*, 23 (1971), p. 131-189; M. PESET, J. L. PESET, *Muerte en España (Política y Sociedad entre la peste y el cólera)*, Madrid: Seminarios y Ediciones, 1972, p. 31-35 i "Epidemias y Sociedad en la España del Antiguo Régimen", *Estudios de Historia Social*, I-4 (1978), p. 7-28.

²⁸ Una interpretació molt menys estatista es troba a: E. RODRÍGUEZ OCAÑA, "El resguardo de la salud. Organización sanitaria española en el siglo XVIII", *Dynamis*, 7-8 (1987-88), p. 145-170 i "Organización sanitaria española en el siglo XVIII: Las Juntas de Sanidad", a J. FERNÁNDEZ, J. GONZÁLEZ (eds.), *Ciencia, Técnica y Estado en la España Ilustrada. Coloquio en conmemoración de Carlos III y la Ilustración, 1788-1988*, Madrid: MEC, 1990, p. 399-411; F. VARELA, "El papel de la Junta Suprema de Sanidad en la política sanitaria española del siglo XVIII", *Dynamis*, 18 (1998), p. 315-340.

²⁹ A. ZARZOSO, "El Govern Econòmic de la Junta de Sanitat de Barcelona en el segle XVIII", a *IIIer Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Funcionament de les finances locals al llarg de la història*, Barcelona: L'Avenç, 1996, p. 301-310.

de Sanitat de Barcelona va funcionar de forma semblant a com ho havia fet l'antiga magistratura sanitària. En els anys següents, si bé davant casos extraordinaris es va consultar l'opinió dels antics catedràtics de medicina de l'Estudi de Barcelona, les activitats sanitàries quotidianes foren resoltes pels dos *Metges de Sanitat* lligats a la institució. Aquests oficis van recaure, sota la nova institució, en les persones dels doctors Rafael Esteve, catedràtic de medicina fins la supressió de l'Estudi, i Jeroni Badia, un metge amb passat felipista que després de la guerra aconseguí diverses prebendes i oficis com a premi a la seva fidelitat. Com ja hem apuntat, l'exercici i possessió dels càrrecs, nomenats per l'Ajuntament, era vitalici. Esteve fou substituït, també en propietat, pel seu fill Joan Steva Escardó el 1747, mentre Carles Vicent Rossell substituï des de 1744 al metge jubilat Badia fins obtenir definitivament la plaça el 1755. Un cop morts els nous metges de Sanitat, foren reemplaçats, fins els darrers anys del segle, per Rafael Steva Mas, des del 1770, fill de Joan Steva, i per Pau Balmas, des del 1769, nebot de Rossell.

La transformació econòmica i demogràfica que experimentà la ciutat de Barcelona al llarg d'aquest període portà els metges de la Junta de Sanitat a desenvolupar una activitat frenètica en el marc de la política de prevenció epidèmica. L'absència de la pesta en el territori català al llarg d'aquest període centrà el treball dels metges i de la Junta de Sanitat en la resolució quotidiana d'un gran nombre de problemes sanitaris ocorreguts intramurs. Aquesta tasca, incrementada sobretot a partir de mitjan segle, contribuï a convertir els metges de Sanitat en l'exemple més evident de la utilitat de la medicina per a la societat i per al benestar dels seus individus. Com veurem més endavant, el desenvolupament d'aquesta funció consultiva, cimentada en la tradicional confiança de les autoritats en la medicina universitària com a forma de legitimació i de responsabilitat moral davant la població, va esdevenir un dels objectius del programa de redreç de la medicina que assumiren els homes de l'Acadèmia Mèdico-pràctica de Barcelona en la seva cerca de suport estatal i de legitimació de la utilitat de la medicina política que pretenien representar. No obstant, com veurem més endavant, el caràcter vitalici d'aquests càrrecs i els conflictes intraprofessionals dificultaren el control per part dels metges de l'Acadèmia de les funcions desenvolupades pels metges de Sanitat fins gairebé la fi del segle, tot impeding la consecució d'un objectiu fonamental, carregat amb una dosi considerable de visibilitat social i política.³⁰

---

³⁰ A. ZARZOSO, *Prevenció epidèmica i salut pública a la Barcelona del segle XVIII*, Barcelona: treball de recerca, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, 1994.

Una altra institució que també va restar lluny de la influència dels metges de l'Acadèmia fins l'acabament del segle fou l'Hospital General de Santa Creu de Barcelona. L'hospital, com veurem, fou un establiment clau en el projecte de redreç de la medicina dels metges de l'Acadèmia. De fet, a l'Europa del segle XVIII, l'hospital va esdevenir un dels escenaris fonamentals en la construcció d'una nova ciència mèdica, d'una "medicina científica". Tot i que no fou l'únic i exclusiu lloc on es va portar a terme el foment d'una medicina basada en l'observació de la malaltia, l'hospital contribuí de manera decisiva en aquest procés de transformació de la medicina tant des del punt de vista de la institucionalització de l'ensenyament pràctic com des de l'afavoriment de la unificació de la medicina i la cirurgia. És possible identificar tot un seguit de característiques semblants en l'evolució d'aquest procés entre els diferents països europeus. No obstant, no es pot afirmar l'existència d'un únic model, més aviat convé parlar d'iniciatives diverses en funció de les condicions socials, polítiques i ideològiques de cada territori. En el cas espanyol, hom acostuma a referir la creació de les càtedres de medicina clínica a València, Madrid, Granada, Barcelona, etc., a finals del segle XVIII, com el punt de partença d'aquesta forma de coneixement i d'aproximació a la comprensió de la malaltia, la "medicina científica". Aquesta formació pràctica, però, sovint va tenir lloc més enllà del context de l'ensenyament universitari. La institucionalització de càtedres, tot i la seva rellevància, no fou sinó una fita més d'una llarga evolució, d'un lent procés de transformació de les pràctiques formatives en el que l'hospital universitari esdevingué una peça més, si bé fonamental.³¹

En funció d'això, resulta evident la necessitat de conèixer l'evolució de l'Hospital General de Santa Creu de Barcelona. La manca d'atenció suficient que ha rebut la història d'aquesta institució per part dels historiadors dificulta la possibilitat d'obtenir una interpretació satisfactòria del paper que jugà en el procés de transformació de la medicina a Barcelona. Això resulta encara més greu en la conjuntura catalana del segle XVIII. Al llarg d'aquest període, l'Hospital de Santa Creu va haver d'enfrontar els efectes de la transformació socioeconòmica que havia d'establir les bases de la societat catalana moderna. El creixement de la població urbana i els desequilibris relacionats amb les noves formes de producció foren factors que afectaren la institució

---

³¹ O. KEEL, "The politics of health and the institutionalisation of clinical practices in Europe in the second half of the eighteenth century", a W. BYNUM, R. PORTER (eds.), *William Hunter and the eighteenth century medical world*, Cambridge: CUP, 1985, p. 206-257 i "L'essor de l'anatomie pathologique et de la clinique en Europe de 1750 à 1800: nouveau bilan", a V. BARRAS, M. LOUIS-COURVOISIER (eds.), *La médecine des Lumières: tout autour de Tissot*, Ginebra: Georg éditeur, 2001, p. 69-91; T. N. BONNER, *Becoming a physician. Medical education in Britain, France, Germany, and the United States, 1750-1945*, New York: Oxford UP, 1995, p. 33-60. Sobre el cas espanyol, vegeu: J. M^a. LÓPEZ PIÑERO, *Medicina moderna y sociedad española. Siglos XVI al XIX*, València: Càtedra e Instituto de Historia de la Medicina, 1976, p. 193 i ss. El cas portuguès a: D. JETTER, "Clinical teaching in Portugal around 1800", *Clio Medica*, 1-4 (1977-88), p. 105-112.

hospitalària. A més, l'ocupació militar del territori català, lligada al fracassat projecte de construcció d'un hospital militar a la Ciutadella de Barcelona, convertí l'Hospital de Santa Creu en el centre d'assistència sanitària de soldats i oficials. El caràcter mixt de l'assistència lliurada a Santa Creu –a pobres malalts i a militars malalts- no féu sinó incrementar el nombre de persones auxiliades al llarg del segle XVIII. L'augment del volum de malalties susceptibles d'observació resultava fonamental des del punt de vista de la pràctica mèdica i quirúrgica, ja que posava a disposició dels facultatius un important nombre d'individus de totes les edats i sexes, i permetia augmentar el coneixement sobre els processos morbosos. Aquests aspectes van tenir, sense dubte, un paper destacat en la formació de la nova medicina produïda al llarg del segle.³²

Ara, però, interessa saber de quina forma la institució hospitalària es va veure afectada per la política borbònica postbèl·lica. José Pardo Tomás i Àlvar Martínez Vidal han destacat la conjunció d'interessos i de persones que ensenyaren i practicaren alhora a la facultat de medicina de l'Estudi de Barcelona i a l'Hospital de Santa Creu. Això era el resultat de la consolidació al llarg del segle XVII d'un model coherent de formació científica i d'organització de l'activitat assistencial. Aquests historiadors han mostrat la importància del suport concedit a aquest model pel Consell de la ciutat de Barcelona. Es tractava del reconeixement oficial d'un canvi qualitatiu en la capacitat de formació de millors professionals de la medicina i de la cirurgia. La reconeixement del significat d'una formació teòrica i pràctica i, per tant, de la transcendència de l'establiment hospitalari, sobretot de la sala d'anatomies, com a lloc de producció de coneixement. Les mesures determinades per les autoritats borbòniques van suposar el trencament d'aquest procés, la supressió de la docència pràctica universitària lligada a l'Hospital de Santa Creu. Com hem vist en parlar dels nous ensenyaments universitaris impartits a Cervera, l'absència d'una política sanitària concreta va comprometre seriosament la formació teòrica i pràctica dels metges i dels cirurgians al llarg de bona part del segle XVIII.³³

Els catedràtics de l'Estudi de Barcelona que alhora exercien a l'Hospital de Santa Creu, Francesc Fornells i Francesc Roig, van poder conservar els seus càrrecs de metge i cirurgià majors de l'Hospital, mentre la facultat desapareixia i l'ensenyament superior passava a Cervera. La formació pràctica dels metges a Cervera es va veure molt condicionada al llarg de tot el segle, ja que a la nova universitat l'ensenyament pràctic o clínic de la medicina fou gairebé inexistent en

---

³² Encara no ha estat superada la síntesi realitzada per J. DANON, *Visió històrica de l'Hospital General de Santa Creu de Barcelona*, Barcelona: Rafael Dalmau, 1978. Sobre el projecte hospitalari de la Ciutadella, vegeu: M. PARRILLA, "Un hospital militar en 1716", *Medicina e Historia*, 15 (1972), p. 7-26.

³³ À. MARTÍNEZ VIDAL, J. PARDO TOMÁS, op. cit., nota 6.

patir una mancança estructural permanent. En contrast, la confirmació dels privilegis de l'antic col·legi de cirurgians de Barcelona, un cop acabada la guerra, va afavorir en part les possibilitats formatives dels cirurgians. Així, si bé els estudiants de cirurgia ja no podien assistir a les classes dels catedràtics de medicina del suprimit Estudi de Barcelona, almenys va romandre en vigor l'obligació de complir un any de pràctiques a l'Hospital de Santa Creu. Aquest era un dels requeriments indispensables, estipulats en les ordinacions del col·legi, per tal de poder optar a fer els exàmens de pràctica necessaris per a l'obtenció del mestratge. Durant l'any de pràctica hospitalària obligatòria, els estudiants havien d'assistir els malalts, supervisats pels fadrins i cirurgians majors del centre, i devien participar en un mínim de dotze disseccions anatòmiques. Fins mitjan segle, aquesta pràctica es va complementar amb els permisos concedits per l'administració de l'Hospital per tal de poder utilitzar el teatre anatòmic de Santa Creu amb finalitats docents. Així, la tradició anatòmica consolidada a la facultat de medicina de l'Estudi al llarg del segle XVII va trobar una continuació en l'ús del teatre anatòmic de l'Hospital. Les conferències, operacions d'anatomia i de dissecció de cadàvers que es portaren a terme van formar part de l'ensenyament i de la formació dels practicants en medicina i cirurgia de l'Hospital i dels anomenats de fora casa.³⁴

La tradició formativa a l'Hospital es va veure reforçada a partir de la contractació per part de l'administració hospitalària d'una nova generació de metges en els anys 1740. En aquest sentit, cal destacar l'obtenció dels càrrecs de metge primer i metge segon de l'Hospital pels doctors Bonaventura Milans i Carles Vicent Rossell, els quals gaudien d'una formació mèdica aconseguida a la facultat de medicina de Montpeller. Convé recordar que la tradició anatòmica de l'escola de Montpeller, coetània però no estroncada com la barcelonina, havia portat a la creació l'any 1729 d'un grau en medicina quirúrgica per a aquells metges que volien una millor formació i qualificació en cirurgia. Així, mentre Rossell es formà per complet a Montpeller, Milans complementà els graus cerverins amb la formació anatòmica a l'escola de Montpeller.³⁵

---

³⁴ ACA, RA, *Consultas*, reg. 123, 22v-25v, Barcelona, 13/5/1717; reg. 124, 19v-23v, Barcelona, 16/8/1717; reg. 471, 174v-178v, Barcelona, 13/5/1751.

³⁵ Sobre el cas de Montpeller, vegeu: M. LINDEMANN, op. cit., p. 115-116 i L. BROCKLISS, C. JONES, op. cit., p. 602-603. Quant al pas de Rossell per Montpeller, vegeu: Bibliothèque Universitaire de Médecine de Montpellier (BUMM), Série S, *Régistre des inscriptions étrangères (1744-1766)*, reg. 25, f. 13-14 i 22, reg. 60 i Série Q, *Dossier Collège de Gironne*, 35, n° 3, on consta que fou col·legial de Girona entre 1727 i 1733, que es matriculà a finals de l'any 1727 i obtingué els graus de batxiller, llicenciat i doctor en medicina el 1733. Vegeu també: R. ALCALDE, *La fundació Bruguera. 500 anys de relació mèdica entre Girona i Montpeller*, Girona: Ajuntament de Girona-COMG, 1992, p. 58. i la nota 139. Quant a Milans, vegeu: Arxiu Universitari de Cervera (AUC)- Universitat de Barcelona-Reserva (UB-R), capsa 89/1576, *Títulos de los opositores a las cátedras de Medicina de Méthodo*, Cervera, 6/7/1738, on es diu que “consta que ha estudiado la Anatomía en Montpeller con continuos ejercicios de la facultad; consta que ha enseñado un curso entero de Anatomía con pública disección y explicación en el Hospital General de Barcelona”.

El metge Carles Vicent Rossell fou un home clau en el panorama sanitari barceloní. En la seva persona coincidiren els càrrecs de metge de l'Hospital i de metge de la Junta de Sanitat de la ciutat. L'interès de Rossell per la renovació de les ciències el portà a ser un dels primers metges de la Conferència Físico-Experimental, un dels promotors de l'Acadèmia Mèdico-pràctica de Barcelona i un dels examinadors del protomedicat català reformat. D'altra banda, el doctor Milans gaudí l'honor de mantenir la plaça de primer metge de l'Hospital al llarg d'un extens i crucial període de temps, els anys 1747 a 1788. La posició de Milans representava el cim de la jerarquia professional a l'Hospital i, donada la manca de col·legi de metges, el seu càrrec gaudia d'una gran visibilitat social que es projectava a la resta de la ciutat. No obstant això o bé precisament per això, Milans mai no va participar ni va donar suport a cap de les iniciatives de transformació de la medicina, de recepció dels mètodes i coneixements de les ciències naturals. No és possible saber, de moment, quines foren les raons de la seva negativa a formar part del grup de metges promotors de l'Acadèmia mèdica, entre els quals hi havia subordinats i companys del propi Milans. Com veurem, una vegada constituïda, l'Acadèmia Mèdico-pràctica cercà, sense èxit, la millora de les relacions amb Milans amb l'objectiu de comptar amb un membre de gran notorietat a la ciutat. Les intencions dels metges acadèmics es van dirigir tant a aconseguir influència en el context hospitalari, centre considerat d'importància excepcional per a la formació clínica del metge, com a obtenir un suport exemplar representat per Milans davant la resta dels metges que exercien a la ciutat.³⁶

És a dir, una formació aconseguida entre el doctorat a Cervera, el maig de 1736, i les oposicions del juliol de 1738. Mateu recull el manuscrit 424, on apareix la participació de Milans en apunts de medicina i anatomia humanes. Vegeu: J. MATEU, "Manuscritos de ars medica en la Biblioteca General de la Unviersitat de Barcelona. Referencia catalográfica s. XVII-XIX", *Gimbernat*, 30/2 (1998), p. 207-236.

³⁶ El metge Bonaventura Milans Goday, natural d'Arenys de Mar, era fill d'un botiguer del mateix nom d'aquella vila. No sabem quina relació tenien amb la família de botiguers Milans de la mateixa població, coneguda com una potència empresarial amb botigues localitzades arreu els mercats català, espanyol i estranger. Un dels membres d'aquesta família de botiguers, també anomenat Bonaventura Milans, fou ardiaca i canonge de la catedral de Barcelona i un dels dos administradors eclesiàstics de l'hospital general de Barcelona a mitjan segle, just quan el metge consolidà la seva posició professional a l'esmentat hospital. El metge Milans es casà amb Francisca Salvador, filla del botànic Jaume Salvador Pedrol, qui també casà a un dels seus fills, Joan Salvador Riera, amb una filla de Francesc Benages, un dels socis botiguers dels Milans empresaris d'Arenys i un dels creadors de la gironina *Companyia Benages, Andreu i Milans* (1692-1769). Benages casà l'altra filla amb Bonaventura Milans Cabirol, home fort de l'esmentada companyia comercial. Quant al metge Milans, vegeu: Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Tomàs CASANOVAS, *Manual de instrumentos y contratos, 1787-1788*, 22v-23v, Barcelona, 28/12/1787, codicil testamentari i 56v-64v, Barcelona, 13/2/1788, inventari *postmortem*. La documentació notarial de la família de botiguers Milans es troba a les rúbriques del notari Miquel Cabrer al mateix arxiu. Vegeu també: C. BENCOMO, "La família Milans", *Pedralbes*, 3 (1983), p. 327-331; I. CABALLÉ, *La familia Salvador, una nissaga d'apotecaris, Calella-Barcelona, 1309-1800. Aportació històrica i evolució de la farmàcia a la primera meitat del segle XVIII*, Barcelona: UB-Farmàcia, tesi doctoral inèdita, 1985; J. M^a. CAMARASA, op. cit., p. 268.

Així, abans de la creació del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona el 1760, l'Hospital mantenia vigent una funció cabdal en la formació pràctica dels cirurgians i, en un grau quantitativament menor, dels metges. Els primers mestres cirurgians de l'Hospital també mostraren un clar interès per aquest tipus de formació pràctica centrada en la utilització docent del teatre anatòmic de Santa Creu. De fet, poc abans de la creació del nou col·legi de cirurgia, els primers cirurgians de l'Hospital, Francesc Puig i Josep Pahissa, no estalviaren paraules d'agraïment a l'administració de l'Hospital per haver permès aquest ús docent del teatre anatòmic i haver invertit en l'abillament del mateix. Així, la institucionalització de la nova escola de cirurgia, malgrat l'ús d'una retòrica basada en el desprestigi i en la suposada constatació de l'estat lamentable de la cirurgia coetània, no va partir del no res. Certament, però, la creació del Reial Col·legi va suposar un pas endavant gràcies a la introducció de canvis en el funcionament de l'Hospital i la racionalització de l'ensenyament teòric i pràctic d'una cirurgia renovada, oberta a la literatura professional europea, centrada en l'Hospital i en la sala de disseccions.³⁷

En aquest context de transformacions, les mesures adoptades per les autoritats borbòniques tingueren una clara repercussió en la producció científica dels metges catalans al llarg del segle XVIII.³⁸ Davant la pobríssima producció impresa en medicina, gairebé sembla inútil plantejar quina fou la llengua emprada, quin tipus de temes van predominar o a quin públic anava dirigida aquesta literatura. Això encara resulta més colpidor donat que les conseqüències del 1714 suposaren la fi d'una tendència ascendent de creació científica i de consolidació dels interessos característics de l'escola mèdica de Barcelona desenvolupada en els segles XVI i XVII. Aquesta aturada, d'altra banda, es va produir en un context històric caracteritzat per una major extensió de la lectura i difusió de la producció impresa.³⁹

L'anàlisi del cas de Barcelona mostra el trencament inequívoc del ritme de creixement de la producció científica dels metges barcelonins. Àlvar Martínez Vidal i José Pardo Tomás han assenyalat algunes de les característiques bàsiques de la literatura mèdica produïda a Catalunya en els segles XVI i XVII. Els interessos particulars de l'escola mèdica barcelonina, especialment en

---

³⁷ Vegeu notes 48 i 94.

³⁸ Lluch ha destacat la davallada de la producció literària en altres matèries, com ara les lleis, després de la derrota del 1714. E. LLUCH, *La Catalunya vençuda del segle XVII. Foscors i clarors de la Il·lustració*, Barcelona, Edicions 62, 1996, p. 35-53.

³⁹ D. ROCHE, *Les républicains des lettres. Gens de culture et Lumières au XVIIIe siècle*, Paris: Fayard, 1988, p. 287-330; T. MUNCK, *The enlightenment. A comparative social history, 1721-1794*, Londres: Arnold, 2000, p. 76-105; una guia útil per a seguir el discurs i el debat historiogràfic sobre la revolució del consum al segle XVII es troba a: S. PENNELL, "Consumption and consumerism in early modern England", *The Historical Journal*, 42/2 (1999), p. 549-564.

matèria mèdica i farmacèutica, tingueren un lloc destacat en les obres dels tractadistes. En bona mesura, aquestes obres formaren part d'una tendència cada cop més clara de diferenciació de la predominant escola mèdica valenciana. Així, els metges catalans construïren l'obra pròpia a partir d'una tendència a discrepar en funció d'una forma particular d'entendre la malaltia. En el context del debat acadèmic, això es féu evident en els treballs publicats sobre la terapèutica emprada en matèria de pesta i de febres. Els metges de la facultat barcelonina del darrer terç del segle XVII també participaren de forma activa en el debat sobre la recepció de les novetats mèdiques europees del període. Hom ha destacat l'eclecticisme que caracteritzà l'obra d'alguns professors, tot intentant compatibilitzar les noves idees amb el galenisme. No obstant això, encara no disposem d'una recerca sòlida sobre aquells individus i la seva producció. Sembla necessari, per tant, aprofundir en l'estudi de les obres de personalitats mèdiques tan importants com Jacint Andreu, Joan d'Alòs, Jaume Solà, Francesc Morelló, Cristòfol Tixedas i Onofre Monsalvo, entre d'altres.⁴⁰

La supressió de l'Estudi General i del Col·legi de Doctors en Medicina aprofundí el sentiment de derrota dels metges. Sense el suport de les autoritats polítiques i desproveïts de la legitimació professional que suposava la universitat, els metges van haver de reduir forçosament la seva activitat productiva de literatura impresa. Un fet comparable a la reducció de la producció impresa posterior a la crisi oberta l'any 1640, només feblement superada en el trànsit del segle XVII al segle XVIII. La creació de la universitat de Cervera no va modificar la tendència en aquesta matèria. Com hem vist, no es pot afirmar que Cervera i la seva facultat de medicina esdevinguessin un projecte de renovació alternatiu a Barcelona. En realitat, més enllà de la redacció de manuscrits emprats per a l'ensenyament per dictats de les matèries, resulta difícil trobar al llarg de tot el segle algun imprès publicat pels catedràtics de medicina de Cervera.

A diferència d'altres àrees de l'antiga Corona d'Aragó, la producció barcelonina d'impresos mèdics fou gairebé insignificant fins el darrer terç del segle XVIII. El cas adquireix major gravetat en establir una comparació amb la producció de l'escola mèdica valenciana al llarg del Set-cents. La permanència de la facultat de medicina a la ciutat de València va permetre els professors universitaris disposar d'un context adequat per a la introducció progressiva dels nous autors mèdics europeus en relació amb l'ensenyament. Aquest fet va redundar en benefici de la

---

⁴⁰ Sobre aquesta literatura i el seu context, vegeu: J. M^a. LÓPEZ PIÑERO, op. cit., nota 5, p. 429-433 i "Juan de Cabriada y el movimiento novator de finales de siglo XVII. Reconsideración después de treinta años", *Asclepio*, 45-1 (1993), p. 3-53; J. L. BETRÁN, M. PEÑA, "Médicos y libros en la Barcelona del Renacimiento", a C. MARTÍNEZ SHAW (ed.), *Historia moderna, historia en construcción*, Lleida, Milenio, 1999, p. 315-336. Vegeu també la bibliografia citada a les notes 5 i 6.

formació dels estudiants i de la producció científica dels metges valencians. Al capdavant, en un context universitari estatal molt deprimat, aquests elements convertiren la facultat mèdica valenciana en la més avançada del regne en matèria de recepció de la ciència coetània i en la més concorreguda al llarg de tot el segle.⁴¹

Quant a la producció barcelonina del període posterior a l'any 1714 cal assenyalar els treballs dels antics professors de l'Estudi i les obres relacionades amb institucions mèdiques com ara l'Hospital de Santa Creu i el protomedicat de Catalunya. En relació a l'obra dels que foren catedràtics de la facultat de medicina de Barcelona només es pot destacar un parell de textos. En primer lloc, la publicació en llengua llatina del *Tractatus de Peste* del doctor Josep Fornés. El treball recollia l'experiència *in situ* de Fornés, com a metge comissionat de la Junta de Sanitat, durant la pesta que assolà la Provença.⁴² Es tracta, sense dubte, de la principal obra de la generació de metges que formà part del "darrer claustre" de la facultat de medicina barcelonina. El treball fou finalitzat el 1723 i publicat el 1725, un moment en què la creació de la universitat de Cervera mostrava la irreversibilitat de la nova situació política. L'obra de Fornés demostrava la vàlua d'aquella generació de metges, la incorporació eclèctica d'autors moderns i la utilitat que la medicina tenia per a la política i per a la societat. La primera part del tractat adjunta extenses relacions i cartes de suport escrites per una setzena de metges catalans, companys, col·legues i deixebles. Aquesta legitimació de la tasca portada a terme es completava, abans d'iniciar l'obra en sentit estricte, amb la inclusió de més d'un centenar de planes que recollien la correspondència mantinguda per Fornés amb els metges de Montpeller i de Barcelona i amb altres metges francesos i d'altres llocs d'Europa a propòsit de la forma de comprendre la malaltia epidèmica a la llum dels nous escrits mèdics coetanis. A la manera del memorial signat pels professors de medicina de València l'any 1721, on s'adherien als corrents moderns i, des d'una vessant eclèctica, els combinaven amb el galenisme, el treball de Fornés va representar la posició madura d'aquella generació de metges enfront de la més terrible malaltia del període i enmig d'un context de transformació de la ciència mèdica a Europa.⁴³

---

⁴¹ M. PESET, J. L. PESET, *La universidad española (siglos XVIII y XIX). Despotismo ilustrado y revolución liberal*, Madrid: Taurus, 1974, p. 259-282; S. ALBIÑANA, "Las Cátedras de Medicina en la Valencia de la Ilustración" *Estudis*, 14 (1988), p. 171-210; J. M^a. LÓPEZ PIÑERO, "La formación de los médicos valencianos y su actividad científica durante el siglo XVIII", a op. cit., nota 9, p. 223-270.

⁴² El llibre de Fornés no inclou tota la correspondència que va mantenir amb les autoritats i amb els metges. Aquest aspecte de l'obra de forneix precisa una recerca. Quant al conjunt de les cartes, vegeu: Arxiu Històric Municipal de Barcelona (AHMB), *Sanitat*, II, *Registro de Decretos y Cartas Acordadas de diferentes cuestiones tocantes a Sanidad*, reg. 1, cartes de 1720; reg. 2, cartes de 1721; reg. 3, cartes de 1722 i 1723; reg. 4, ff. 4, 7 i 13, satisfacció de salari de Fornés; Arxiu Històric Nacional (AHN), *Consejos*, llig. 11.947-1, plects 2 a 56, cartes de 1721 a 1723; llig. 11.949-3, plec 5, 1728, satisfacció de salari de Fornés.

⁴³ L'obra de Fornés demana un estudi aprofundit. Encara més quan l'autor intentà posar ordre davant els diversos

L'altre treball és de menor entitat i no arribà a la impremta. Fou resultat de la pràctica quotidiana de la medicina d'aquells metges i palesava el recurs de les autoritats a la medicina universitària com a font de coneixement. Pocs anys després de la publicació del tractat de Fornés, fruit també de interès de les autoritats barcelonines per la protecció de la salut pública, quatre antics catedràtics de l'Estudi i probablement un parent del tinent de protometge del Principat elevaren un memorial, a petició de l'Ajuntament, sobre els mètodes per a evitar la propagació de la tisi. El treball partia d'una anàlisi comparativa sobre allò què es feia en aquesta matèria a Madrid, Saragossa i València i explicava com es podia aplicar a les condicions específiques barcelonines.⁴⁴ Al costat d'aquest treball es pot destacar un imprès que si bé no fou escrit per cap d'aquells catedràtics és un exemple d'una de les activitats característiques dels metges en relació amb la pròpia legitimació d'aquella medicina davant la societat barcelonina. Es tracta de la tradicional lectura, realitzada en aquest cas pel metge Joan Steva Escardó, envoltat dels principals metges i apotecaris de la ciutat, sobre la confecció del fàrmac anomenat triaga magna d'Andròmac. Aquesta complexa medecina, realitzada a partir d'un gran nombre de components, constituïa la quinta essència de la polifarmàcia galènica i era emprada com a panacea universal. Davant les autoritats i els altres professionals de la medicina, els metges escenificaven, mitjançant l'elaboració de la triaga que s'havia d'utilitzar en el proper any, l'ordre jeràrquic de la professió, tot imposant la superioritat del coneixement mèdic en un acte ritual.⁴⁵

La producció impresa en el context hospitalari va donar lloc a treballs de tema quirúrgic i mèdic, uns amb un caire més docent, altres destinats a consolidar criteris mèdics de racionalització de les pràctiques hospitalàries. Quant a la cirurgia, cal destacar els treballs no impresos efectuats per Francesc Roig, antic catedràtic de cirurgia de l'Estudi i mestre cirurgià de Santa Creu, emprats

---

sistemes mèdics i féu una síntesi de la postura dels metges de l'antiga universitat en relació a la nova ciència mèdica. Quant a l'ús del llatí, Fornés es declarà un defensor de la publicació en aquesta llengua com a forma de diferenciació i de determinació professional. J. FORNÉS, *Tractatus de peste, praecipue Gallo-Provinciali et Occitania grassanti: in quinque parte divisus: cum annexis opusculis, praeliminaribus, scilicet relationibus, dissertationibus, ic, ad eundem tractacum concernentibus...*, Barcelona: ex typ. Mariae Marti Viduae, 1725; V. PESET, "Informe del claustro de medicina de Valencia sobre renovación de estudios (1721)", *Asclepio*, 13 (1961), p. 143-155.

⁴⁴ Els catedràtics signants eren Josep Fornés, Joan Pla, Rafael Esteve i Jeroni Badia, l'altre metge era Francesc Clarassó. Tal volta aquest darrer era el pare del tinent de protometge Tomàs Clarassó Vilar. Això no resta tampoc aclarit al diccionari de metges catalans. Vegeu: L. COMENGE, *La Medicina en Catalunya. Bosquejo histórico* Barcelona: Henrich y Cia, 1908, p. 132; J. M^a. CALBET, J. CORBELLÀ, (DBMC) *Diccionari Biogràfic de Metges Catalans*, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1981-1983, 3 vols., vol I, p. 139.

⁴⁵ J. STEVA ESCARDÓ, *De theriacae magnae laudibus... ingredientia omnia pro Confectione Theriacae magnae senioris Andromachi praeparata...*, Barcelona: apud Josephum Texidó, 1740. El text inclou poemes laudatoris de metges i apotecaris barcelonins, com ara Josep Sanponts, Antoni Pla i Mitjà, Salvador Casachs, Josep Ferrera i Pasqual, Josep Ros i Arnau, Josep Mollar i Roig i Antoni Sala i Guardia. Vegeu també les referències citades a la nota 16.

per a l'ensenyament dels aprenents de l'Hospital. A banda d'això, només es troba una publicació impresa en aquest període sortida de la mà d'un altre mestre cirurgià de l'Hospital, Francesc Puig. El text de Puig, publicat el 1753, ha estat considerat com de transició, a mig camí entre un ensenyament teòric i pràctic dels aprenents de cirurgia de l'Hospital que encara es trobava immers en les pràctiques més tradicionals i l'inici del procés de racionalització de la cirurgia "experimental" que va intentar imposar el Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona a partir dels anys 1760.⁴⁶

En el mateix context hospitalari, la producció mèdica més important del període fou portada a terme pel doctor Bonaventura Milans, metge de Santa Creu des del 1740 i primer metge entre els anys 1747 i 1788. Malgrat la seva dilatada carrera al capdavant de l'Hospital, la producció literària de Milans es va concentrar entre els anys 1742 i 1749. Dels quatre treballs que va signar, tres foren obres elaborades conjuntament amb altres membres de l'Hospital i se cenyien a l'obtenció d'una millor pràctica mèdica a l'establiment. Dos d'aquests treballs foren impresos i publicats amb l'aprovació del doctor Rafael Esteve, aleshores el metge més antic o metge degà de la facultat mèdica de la ciutat. En realitat, aquests dos treballs es tracten d'una única obra, publicada el 1742 i reeditada, després d'una revisió i ampliació, el 1749. Les dues edicions s'inscrivien en una tendència característica, semblant a la d'altres nosocomis europeus coetanis, dirigida a la publicació del formulari del propi Hospital. Això responia tant a una necessitat de reforma i legitimació de l'ordre i l'autoritat mèdica a l'Hospital com d'identificació de l'establiment i de les seves pràctiques davant la societat. Es tractava, de fet, d'una forma de vademècum o promptuari que contenia la raó de la pràctica hospitalària. És a dir, la descripció detallada de les fórmules mèdiques i quirúrgiques i el catàleg dels simples i compostos de l'apotecaria, amb especificació de l'autor o farmacopea d'on s'havien extret les mateixes. La sistematització i racionalització del treball mèdic implícit en aquelles obres resultava de gran importància per als practicants de les disciplines i per al personal d'infermeria de les diverses sales

---

⁴⁶ Francesc Roig pertanyia a una nissaga de cirurgians, iniciada amb el seu pare i continuada pel seu fill, que ostentà de forma vitalícia el càrrec de mestre major de l'hospital general de Barcelona. Vegeu: BC-AH, reg. 207, llibre d'oficials de 1715 a 1750, ff. 57-58. Quant als seus treballs, vegeu: J. MATEU, op. cit., p. 226-227 i 231 i 234 i BC, ms. 181, *Materias de cirugía compostas per D. F. Roig Cathedratíc de Cirurgia de Barcelona ahont se explica tot lo modo de la curació de cirugía de varios differents accidentes que poden sobrevenir al Cos Humà molt utils y necessaris per los Principiants per a saber la curació de ellos*. Quant a l'obra de l'altre cirurgià esmentat, vegeu: F. PUIG, *Principios de cirugía, con los quales se instruyen los jovenes que se destinan a la profesion de esta grande arte en el Real Hospital General de la ciudad de Barcelona...*, Barcelona: imprenta de Teresa Piferrer, 1753. Sobre aquest home i la seva obra cal remetre a: J. M^a. MASSONS, *Francesc Puig (1720-1797) i els cirurgians del seu temps*, Barcelona: PPU, 1993, p. 103 i ss.; J. RIERA, *Anatomía y cirugía española del siglo XVIII*, Valladolid: Universidad de Valladolid, 1982, p. 124-125.

hospitalàries.⁴⁷ En aquesta línia d'ordenació de la pràctica mèdica, cal incloure el tercer dels treballs conjunts, el pla dels metges elaborat l'any 1747. El pla formava part de la cerca d'una divisió del treball assistencial quotidià i de la consolidació dels facultatius en la jerarquia de poder a l'Hospital, en detriment del personal religiós del mateix.⁴⁸

L'obra signada per Milans com a únic autor constitueix un rar exemple de producció autòctona dedicat a les malalties peculiars de l'exèrcit. En efecte, en el context bèl·lic en què es desenvolupà la política internacional de Felip V d'intentar recuperar influència a Itàlia, Milans va publicar un treball intítulat *De dysenteria castrensi* l'any 1747. Aleshores, Milans també exercia com a consultor mèdic de l'exèrcit d'Itàlia. Aquest estudi sobre una malaltia infecciosa que delmava amb una terrible eficàcia els efectius militars s'inscriu en un doble corrent que caracteritzà el període. D'un costat, la importància de la sanitat militar al llarg del segle com a laboratori experimental de tot tipus de remeis preventius; d'un altre, la repercussió de la revifalla hipocràtica, és a dir, la convicció que l'alta mortalitat no només es devia a una cirurgia deficient, sinó també a les infeccions epidèmiques produïdes pel consum d'aigües contaminades i per la manca d'higiene del medi. Cal recordar que fou en aquest context bèl·lic quan el metge militar de l'exèrcit anglès, John Pringle, traslladà les preocupacions il·lustrades per la higiene i la salut pública al text *Observations on the Diseases of the Army* el 1752. Un treball on es relacionava la presència de malalties epidèmiques com el tifus, la disenteria i altres febres intestinals amb l'actuació sinèrgica de la putrefacció del medi i l'amuntegament humà als campaments i

---

⁴⁷ Els formularis esmentats eren: *Synopsis formularum medicarum quibus utuntur Medici et Chirurghi in Generali Barcinonensi Nosocomio; quas studiose selectas, propriaque experientia comprobatas; ita in unum concinnarunt doctores Medici Dr. Antonius Thomas, Dr. Bonaventura Milans, Dr. Carolus Vicentius Rossell; Enchiridion chirurgicum Xenodochii Generalis Barchinonensis: in quo haud aegre potissime ad hodiernam praxin penes quoscumque morbos extimos abigendos paratae extant schedae; quas concinnarunt Josephus Prats, Carolus Serra, Barcinone: ex officina Josephi Altés, 1742* i *Synopsis formularum Medico-Chirurgicarum quibus utuntur medici et chirurgi in Generali Barcinonensi Nosocomio, quas studiose selectas ... concinnarunt doctores Medici Bonaventura Milans, Carolus Vicentius Rossell; ... Josephus Prats, Carolus Serra ... ejusdem Nosocomii Generalis Primarius Chirurgus; Catalogus Medicaminum tum simplicium, tum compositorum, quae perenne extant in nostra officina parata ... exhibuit Hemeterius Olzina & Malet, Nosocomii Pharmacopeus, Barcinone: Josephi Altés, 1749*. Aquestes formularis, almenys en matèria mèdica o de terapèutica medicamentosa, vingueren a substituir el receptari *Particulares medicamentorum* efectuat per Joan Pasqual Llobet per a l'hospital el 1677. A més, donada l'absència d'una farmacopea catalana actualitzada, aquests texts van suposar l'adaptació i aplicació dels receptaris europeus dels segles XVII i XVIII. Vegeu: J. M^a. SUÑÉ, "Los formularios del nosocomio general de Barcelona en el siglo XVIII", *Medicina e Historia*, 22 (1974), p. 7-26.

⁴⁸ *Plan dels Metges del Hospital presentat a la M. I. Administració*, Barcelona, 5/11/1747, signat pels metges Bonaventura Milans, Carles V. Rossell i Jeroni Salvà i els cirurgians Carles Serra, Josep Castellví i Josep Serra. Convé relacionar aquest pla amb les ordinations de l'hospital fetes el 1581 i confirmades successivament el 1667 i 1707 i amb les ordinations de cirurgia de 1736. Aquesta documentació es troba reproduïda a: J. DANON, op. cit., nota 32, p. 167-175 i 181-182. Vegeu també: J. M^a. BONET, A. M^a. LANDER, *Congregación de la Natividad de Nuestra Señora (Darderas): documentos y comentarios*, Barcelona: IHFMNNS, 1982-1997, 3 vols.; DD. AA., *Història de la infermeria a l'hospital de Santa Creu i Sant Pau*, Barcelona: HSCCP-UAB, 2001.

guarnicions. En la mateixa línia, cal incloure la denúncia de les pèssimes condicions d'existència de l'armada britànica formulada pel cirurgià James Lind al seu *Treatise on the Scurvy* el 1753.⁴⁹

Finalment, el repàs a la producció mèdica d'aquest període es pot concloure amb els treballs publicats pels tinents de protometge del Principat. Una de les tasques pròpies d'aquest càrrec era la redacció i actualització de les farmacopees i l'establiment de les tarifes de les drogues. Aquests instruments, reguladors de les activitats prescriptiva i elaboradora de metges i apotecaris, estaven destinats a tots els apotecaris que exercien a Catalunya, a excepció dels de Barcelona que es governaven a partir de les seves pròpies concòrdies i tarifes.⁵⁰ Mentre els receptaris utilitzats a Barcelona es van mantenir inalterats al llarg del segle, a la resta de Catalunya, la *Pharmacopea Catalana* publicada pel protometge Joan d'Alòs el 1686 fou substituïda per la *Pharmacopoeia Matritensis* de l'any 1739, la qual fou elaborada pel Reial Tribunal del Protomedicat de Castella amb l'objecte d'imposar uns criteris uniformes d'aplicació obligatòria per a tot el regne. D'aquesta forma, els tinents de protometge catalans hagueren de cenyir la seva tasca en aquesta matèria a la redacció de tarifes dels preus de les drogues simples i compostes. El treball portat a terme pels protometges Tomàs Clarassó i Antoni Pla fou notable ja que van arribar a publicar sis regulacions diferents de preus entre els anys 1737 i 1765. Aquesta activitat caldria relacionar-la amb l'oscil·lació dels preus d'alguns productes i amb el propi interès dels tinents de protometge en relació amb els beneficis que podien obtenir de la publicació d'aquestes tarifes.⁵¹

---

⁴⁹ El treball de Milans requereix un estudi aprofundit en el marc assenyalat i una anàlisi comparada amb altres iniciatives semblants coetànies d'arreu Europa. Cal destacar en aquest sentit la redacció en llengua llatina de Milans, mentre anglesos i francesos tractaven els mateixos problemes en llengua vernacular. Vegeu: B. MILANS, *De dysenteria castrensi*, Barcelona: F. Surià, 1747. Sobre aquest context, vegeu: O. KEEL, P. HUDON, "L'essor de la pratique clinique dans les armées européennes (1750-1800)", *Gesnerus*, 54 (1997), p. 37-58; M. HARRISON, "Medicine and the management of modern warfare", *History of Science*, 34 (1996), p. 379-410; L. BROCKLISS, C. JONES, op. cit., p. 689-700; R. PORTER, *The greatest benefit to mankind. A medical history of humanity*, Hammersmith: Fontana Press, 1999, p. 294-295. En una línia semblant i en relació a la producció mèdica impresa en el context de la guerra de Successió, vegeu: M. A. MARTÍ, "Catalunya dins la xarxa científica de la il·lustració. John Polus Lecaan: medicina i botànica a Barcelona durant la guerra de Successió", *Manuscripts*, 19 (2001), p. 175-194.

⁵⁰ Les primeres farmacopees catalanes, *Concordia Apothecariorum Barchinonensium*, foren publicades successivament els anys 1511, 1535 i 1587 pels apotecaris del col·legi de Barcelona. El col·legi no va actualitzar aquests receptaris i per aquesta raó circularen farmacopees d'arreu Europa com a complement per a l'elaboració de drogues. Aquest fet fou denunciat per l'apotecari barceloní Josep Antoni Savall el 1788, en un moment en què la diversitat de receptaris a l'ús coincidir amb el desenvolupament de la química i provocà greus situacions de manca d'uniformització davant malalties específiques en les composicions prescrites pels metges i confeccionades pels apotecaris. Vegeu: A. MARTÍNEZ, "Estudio comparativo de las farmacopeas catalanas o Concordias de 1511, 1535 y 1587" i J. PARELLADA, "Dues farmacopees barcelonines (1587 i 1686)", a *Actes del I Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana*, Barcelona: Scientia, 1970, vol. I, p. 339-348 i 349-362; R. JORDI, "La Tarifa del Colegio de Boticarios de Barcelona. Año 1588", *Circular Farmacéutica*, 276 (1982), p. 313-325 i 277 (1982), p. 402-430. Sobre Savall, vegeu nota 130.

⁵¹ Altres tarifes de preus de medicaments foren publicades pels tinents del protomedicat català després de les

Poc més es pot apuntar sobre la producció mèdica catalana posterior a la guerra. La supressió de les institucions va tenir un paper destacat en el col·lapse d'una tradició mèdica plenament lligada al govern i a la societat de la ciutat de Barcelona. Aquesta situació, de fet, es va allargar fins als darrers dos decennis del segle XVIII. Les reformes introduïdes per les autoritats en matèria d'ensenyament de la medicina permeten d'afirmar, sense embuts, i més enllà del context de derrota, que no va existir cap programa de racionalització i de modernització de les institucions sanitàries. Com a resultat, la formació, exercici i producció literària dels metges catalans es ressentí, i fins i tot es va veure perjudicada a la vista de l'evolució i consolidació d'una tradició mèdica pròpia estroncada el 1714, al llarg de tota la centúria. Aquest sentiment de prostració també es pot detectar en altres aspectes de la vida quotidiana dels metges catalans.

En efecte, en iniciar aquest capítol he assenyalat que les mesures adoptades per les autoritats borbòniques no només incidiren en les institucions del país, sinó que també repercutiren en altres aspectes socials dels grups professionals relacionats amb la salut. Això es féu evident de forma més feixuga en el cas dels metges de la ciutat de Barcelona. La transformació institucional portada a terme en acabar la guerra afectà directament el procés d'escalada social que havien protagonitzat els metges de la ciutat durant els segles XVI i XVII. La supressió de la Diputació del General i l'*aristocratització dels municipis*, sobretot el de Barcelona, van trencar la tendència participativa dels metges en ser separats dels càrrecs de representació sociopolítica de l'oligarquia urbana. Alhora, la supressió de l'Estudi General i del Col·legi de Doctors en Medicina de Barcelona contribuïren, de forma decisiva, a la pèrdua de visibilitat social dels metges a la ciutat.⁵²

De retruc, això afectà també l'ostentació de càrrecs al capdavant de les institucions sanitàries per part dels metges barcelonins. Així, l'ofici de protometge del Principat passà a ser controlat pels protometges de la cort, els quals nomenaren tinents a discreció i, durant un primer període, lligaren la plaça a l'estament militar amb el nomenament de metges militars com els

---

efectuades per Tomàs Clarassó i Antoni Pla. T. CLARASSÓ, *Tarifa o nueva instrucción en la qual están anotados los precios de las medicinas, assí simples, como compuestas, según el uso antiguo y moderno*, Barcelona: Juan Jolis, 1752; A. PLA, *Tarifa o nueva instrucción en la qual están anotados los precios de las medicinas ...*, Barcelona: Teresa Piferrer, 1754; *Tarifa o nueva instrucción en la qual están notados los precios de las medicinas, assí simples como compuestas ...*, Barcelona: Teresa Piferrer, 1755; *Tarifa nueva o regulación de los precios á que se han de vender los medicamentos por los boticarios del Principado de Cataluña*, Barcelona: Tomás Piferrer, 1765. Malauradament no disposem d'una recerca sobre aquests treballs. Un punt de partença comparatiu es pot trobar a: F. LEDERMANN i C. ZEROBIN (eds.), *Mercurius et Galenus. Économie et taxes de médicaments dans la pharmacie du passé*, Berna: Société suisse d'histoire de la pharmacie, 1998 i F. LEDERMANN, "Le prix de médicaments à Rome: économie et pharmacie de 1700 à 1870", *Medicina nei Secoli*, 11 (1999), p. 117-133.

⁵² Vegeu nota 20.

irlandesos Sebastian Creagh o Demetrio Macaulif.⁵³ També es produïren canvis entre els metges que havien exercit un càrrec mèdic a les ordres de l'antiga Junta de Morbo. Així, després del 1714, cal destacar, al costat de la permanència del catedràtic Rafael Esteve, el nomenament i consolidació com a metge de la Junta de Sanitat de Barcelona del doctor Jeroni Badia. L'opció felipista presa per Badia el portà a ser empresonat i desterrat al castell de Sant Àngel de Mallorca fins la rendició de Barcelona el 1714. Sota el nou govern aconseguí ser nomenat catedràtic de l'Estudi, on llegí fins la creació de la universitat de Cervera, també fou condecorat amb una plaça de metge de Sanitat el 1715 i la Junta de Govern i Justícia el concedí la plaça de metge de les presons reials el 1716. Badia fins i tot optà, sense èxit, a l'ofici de protometge del Principat el 1716.⁵⁴ A l'Hospital de Santa Creu, la situació dels metges i dels cirurgians no varià després de la fi de la guerra. Aquests pogueren conservar els seus càrrecs gràcies al fet que l'administració de l'Hospital, a parts iguals en mans del govern de la ciutat i del capítol eclesiàstic, mantingué llur potestat de nomenar directament els seus oficials i, fins i tot, s'oposà en els anys següents a la militarització d'alguns càrrecs mèdics a l'Hospital.

La pèrdua de poder i de projecció social dels metges es va veure agreujada també per altres mesures dictades per les autoritats borbòniques. Aquesta política, sense dubte, exacerbà el sentiment de derrota i prostració dels metges. En aquest sentit, cal destacar la transformació experimentada en els aspectes externs de la indumentària quotidiana dels metges i dels homes de lleis. Els doctors en medicina, com a graduats a l'Estudi general de Barcelona, gaudien de les prerrogatives honorífiques corresponents als cavallers i ciutadans honrats de Barcelona. Entre aquestes hi figurava la disposició i ús de l'espasa que, juntament amb el vestit militar, constituïa un distintiu evident de posició social.⁵⁵

---

⁵³ Les grafies d'aquests noms, malgrat l'origen anglès, corresponen a la castellanització dels mateixos que es pot trobar a la documentació del període a diferents arxius. Per això, hem optat per mantenir les corrupcions originals.

⁵⁴ Les prebendes obtingudes per Badia anaren més enllà, ja que el 1720, per gràcia reial, obtingué l'ofici de credencer de la Taula de Comuns Dipòsits de Barcelona. A diferència dels altres metges barcelonins, com a oficial reial va gaudir de l'ús i disposició d'espasa i de l'exempció d'allotjaments. Més endavant, el 1750, va veure frustrada la petició que féu del privilegi de ser nomenat ciutadà honrat de Barcelona. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 120, 211v-220v, Barcelona, 6/10/1716 i 246v-247r, Barcelona, 18/10/1716; reg. 129, 29v-30v, Barcelona, 10/5/1720 i 224v-225r, Barcelona, 27/7/1720; reg. 135, 227r-230r, Barcelona, 31/12/1723; reg. 157, 38v-39r, Barcelona, 6/12/1736; reg. 159, 72v-73v, Barcelona, 14/9/1737; reg. 163, 36rv, Barcelona, 18/2/1740; reg. 470, 21v-22v, Barcelona, 15/8/1750 i 277rv, Barcelona, 7/12/1750.

⁵⁵ Cal recordar que, com a tal, els metges participaren en el govern municipal dins de la mà major al costat dels nobles i dels cavallers. No obstant, en la representació en Corts se separaven i mentre nobles i cavallers formaven part del braç militar, els doctors en lleis i en medicina, els ciutadans i burgesos honrats tenien representació en el braç reial. Vegeu: V. FERRO, *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic: Eumo, 1987, p. 148-183.

La consolidació social i professional dels graduats majors en medicina en les institucions de govern catalanes i, potser sobretot, el llarg conflicte bèl·lic els havia portat a abandonar el vestit de la professió pel vestit militar, en tant que comportava un grau de distinció social major.⁵⁶ No obstant, segons diversos edictes publicats els anys 1714 i 1715, els doctors en lleis i medicina van restar exclosos d'aquest distintiu honorífic, que a partir d'aleshores es va limitar només als cavallers i ciutadans i burgesos honrats. A això s'afegí, l'any 1718, la concessió reial d'aquesta distinció als graduats majors i catedràtics de la universitat de Cervera, sempre que portessin el vestit militar. Aquesta fou una concessió que mirava, segons les autoritats, “*a establecer el alliciente que más afianza el progreso de las ciencias y asegura el numeroso concurso de aquella escuela*”. Es tractava, òbviament, d'una de les mesures de suport atorgades a la nova universitat per tal de fomentar l'assistència d'estudiants.⁵⁷

La documentació d'arxiu no mostra les primeres peticions dels metges de Barcelona per tal de canviar aquesta situació fins l'any 1727, quan la nova planta borbònica ja estava ben assentada. La sol·licitud encapçalada pels antics catedràtics de l'Estudi de Barcelona, Rafael Esteve i Joan Pla, es dirigia a restablir la concessió que havien gaudit, en especial per a tots aquells que posseïen el grau de doctor en medicina atorgat per la universitat de Barcelona. Els metges van reconèixer que gaudien de totes les prerrogatives i exempcions amb les quals estaven condecorats els ciutadans honrats a excepció d'aquesta, però lamentaren el greuge que els suposava el fet que els graduats en medicina de Cervera gaudissin d'aquest honor. Això els portava, segons van manifestar, a “*verse desposeidos de igual honra y confundidos con los hombres más humildes de la plebe, y sin aquella distinción exterior que puede hacerles conocer por sujetos más condecorados*”.⁵⁸

La situació empitjorà amb l'edecte dictat el 1728, el qual es dirigia a la prohibició de portar qualsevol tipus d'armes. A més, la Reial Audiència va criticar en diverses ocasions el desig dels metges de Barcelona de voler abillar-se amb el vestit militar i amb l'espasa dins de la ciutat, tot oblidant expressament el vestit propi de la professió. La Reial Audiència proposà al Consell de Castella que els permetés de nou aquell gaudi, però amb la limitació de ser aplicat només extramurs la ciutat i, per tant, que “*dentro los lugares de su residencia vistan el traje de Golilla y*

---

⁵⁶ L. BROCKLISS, C. JONES, op. cit., p. 692.

⁵⁷ J. S. AMELANG, op. cit., p. 128. Vegeu també: ACA, RA, *Consultas*, reg. 140, 63r-65v, Barcelona, 8/1/1728 i AHN, *Consejo de Aragón*, llig. 6.822/2, Madrid, 27/2 i 28/9/1729.

⁵⁸ ACA, RA, *Consultas*, reg. 139, 96v-97v, Barcelona, 1/5/1727.

Capa larga, de que usavan antes de las últimas turbaciones". Les autoritats de la cort aprovaren aquesta proposta el setembre de 1729 amb la idea que entrés en vigor el gener de 1730. En aquell mateix mes de gener, una comissió formada per representats dels metges i advocats de la ciutat demanà una pròrroga davant la impossibilitat d'adquirir les peces de roba consignades en tan poc de temps. A partir de l'inici de la quaresma d'aquell any, els metges i advocats de la ciutat tornaven a gaudir d'aquella distinció amb l'obligació de vestir la roba de la professió dins de la ciutat. En qualsevol cas, les determinacions preses en aquesta matèria per les autoritats en els anys posteriors a la guerra no feren sinó agreujar alguns dels trets més característics de l'activitat pública dels metges de la ciutat.⁵⁹

---

⁵⁹ La petició de la pròrroga fou argumentada tot al·legant que, *“ya por la falta de recador que hay en esta Ciudad necesarios para dicho trage, como por no hallarse fabricantes de estos géneros, y porque habiendo de vestirse todos en tan limitado tiempo alterarían los mercaderes los precios de las ropas que se necesitan”*. Els comissionats eren els doctors en lleis Marià Seriol i Ramon Romà i els doctors en medicina eren Josep Fornés, Francesc Aromir, Didac Casetas i Domènec Figueres. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 144, 119r-120r, Barcelona, 10/1/1730.

2ª part. Professionalització de la medicina a la Catalunya del segle XVIII

4.- Els intents de canvi de mitjan segle XVIII

En intentar explicar la història de l'ensenyament superior català del segle XVIII, Ernest Lluch destacà la dificultat inherent al propòsit ateses les confrontades interpretacions existents: mentre uns s'han situat a favor del programa de la universitat de Cervera, altres han carregat contra llur inoperància. Com a contrapartida, els crítics han destacat la resposta de la societat civil catalana en matèria d'ensenyament enfront l'Estat. Lluch, però, va matisar les febleses d'aquesta argumentació en assenyalar que els exemples emprats, l'Acadèmia de Matemàtiques i el Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona, havien estat institucions establertes per iniciativa de l'Estat i, a més, posseïen un caràcter militar i no pas civil en llur fundació. No obstant això, al meu parer, el matis argumentatiu de les posicions crítiques era correcte i, si bé algunes de les transformacions van venir de la mà d'aquestes institucions estatals i militars, no és menys cert que la societat catalana va mostrar el desig de canvi mitjançant tot un seguit d'iniciatives dirigides a l'establiment d'institucions de formació superior que es fessin ressò de la ciència que s'estava fent a Europa.⁶⁰

En efecte, des de mitjan segle XVIII, hom pot observar l'esclat a Catalunya de propostes i projectes de canvi. Resulta difícil, però, considerar aquestes iniciatives com un conjunt homogeni, ja que sovint responien a interessos específics diversos, professionals o corporativistes. No obstant això, fou en aquest context quan començà a cristal·litzar una formulació més definida sobre la necessitat de reinstaurar un ensenyament superior a Barcelona. Lluch ha destacat aquest fet en assenyalar que les reivindicacions d'una nova o de l'antiga universitat per a Barcelona foren prou continuades durant la segona part del set-cents i que, a més, aquestes responien a "*la necessitat d'una ciutat que encapçalava una onada de creixement*".⁶¹ A les pàgines següents hom intenta donar compte d'aquests projectes i dels projectistes que hi havia darrera de cadascuna de les peticions destinades a restablir o instaurar un ensenyament superior, renovat, a Barcelona a mitjan segle XVIII.

Almenys des del 1749, un cop mort Felip V i mostrada la fidelitat dels catalans a la Corona, es van signar peticions des de Catalunya dirigides al restabliment de la universitat a Barcelona. Cal recordar que, fins llavors, la universitat de Cervera no havia passat de ser una

---

⁶⁰ E. LLUCH, op. cit., p. 121-126.

⁶¹ E. LLUCH, op. cit., p. 135-136.

quimera i un focus de conflictivitat. A la mort del principal valedor de la universitat de Cervera, Luis Curiel (1724†), no només s'afegí la impossibilitat d'establir un pla d'estudis més modern, sinó també la indiferència dels representats de la Corona a Catalunya envers Cervera i l'aplicació de les lleis dictades, l'oposició del Consell de Castella envers el sistema de finançament dissenyat i la negativa de l'església a acceptar els principis de la doctrina regalista. Tot plegat, això no féu sinó complicar de forma significativa la consolidació de l'establiment universitari en un període en què, a més, s'havia imposat el costum d'estudiar primer als col·legis i seminaris per passar després a graduar-se a la universitat.⁶²

En aquest context, la representació formulada per l'Ajuntament de Barcelona el 1749 i la instància elevada pel marquès de la Mina i per Josep Francesc d'Alòs i Rius, aleshores capità general i regent de la Reial Audiència respectivament, el 1750 semblaven raonables. Aquestes se centraven en les mancances que palesava la universitat de Cervera i en interès públic d'eixamplar els estudis impartits a Barcelona. Així, en matèria de medicina, no només es feia explícita l'absència d'un Hospital General a Cervera, sinó també la utilitat pública de crear càtedres de medicina, cirurgia i anatomia a Barcelona. La universitat de Cervera defensà els seus privilegis i contribuí de manera clara a la redacció d'una resposta negativa a aquestes sol·licituds. En qualsevol cas, a partir de llavors es va obrir el camí per a la reivindicació permanent d'estudis superiors a Barcelona, o bé d'aquells estudis que les necessitats econòmiques o polítiques del país feien necessaris.⁶³

4.1.- La petició de restabliment del Col·legi de Doctors en Medicina de Barcelona

Alguns metges de Barcelona també consideraren que aquesta era una conjuntura oportuna per tal de sol·licitar al Consell de Castella la reconstitució del Col·legi de Doctors en Medicina de Barcelona, els anys 1753-54. La pretensió de restaurar el col·legi no constituïa *per se* una proposta innovadora de canvi, sinó més aviat el restabliment, en els mateixos termes, de la institució abolida.⁶⁴ Resulta difícil saber si la resolució reial de creació del Col·legi de Metges i Cirurgians

---

⁶² J. PRATS, op.cit., p. 125-178. Quant a l'abast limitat de les reformes posteriors a la guerra, vegeu: J. P. DEDIEU, "La Nueva Planta en su contexto. Las reformas del aparato del Estado en el reinado de Felipe V", *Manuscrits*, 18 (2000), p. 113-139.

⁶³ J. CARRERA PUJAL, *La universidad, el instituto, los colegios y las escuelas de Barcelona en los siglos XVIII y XIX*, Barcelona, Bosch, 1957, p. 14-19. Sobre la família Alòs, vegeu: F. FERNÁNDEZ, "Genealogía de la familia Alós", *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 66 (1915), p. 53-58.

⁶⁴ El caràcter de la proposta presenta semblances clares amb el tipus de *Collegium* mèdic desenvolupat al món germànic des de finals del segle XVII. Vegeu: R. A. DORWART, "The Royal College of Medicine and public health

de Lleida el 1753 i la mort del tinent de protometge de Catalunya, Francesc Clarassó, el mateix any, van precipitar la sol·licitud dels metges de Barcelona.⁶⁵ De fet, els doctors en medicina de Barcelona ja havien manifestat a la Reial Audiència llur preocupació quant a l'exercici que un gran nombre de batxillers en medicina practicaven a Barcelona. Els doctors consideraven que aquest fet anava “*contra el honor de los Profesores en Medicina y en perjuicio del Público*”. A més, recordaven a l'Audiència que, “*en tiempo de la Antigua Universidad no era permitido ejercer la facultad de Medicina dentro de esta Capital sino a los graduados de Grado Mayor*”.⁶⁶

El context és importat ja que, com hem vist anteriorment, la universitat de Cervera perseguia el control del protomedicat a Catalunya: única forma d'encapçalar amb autoritat l'estructura jeràrquica de les professions mèdiques com a part del monopoli de la formació i de la pràctica mèdica. De fet, ja el 1740 el claustre de Cervera havia estat informat que el projecte de vincular el protomedicat a la universitat no tenia futur davant l'opinió contrària i, segons afirmaren, la bona posició a la cort del protometge reial José Cervi. Els objectius cerverins es van veure encara més frustrats quan una reial cèdula de 1752 obligà a tots els graduats de qualsevol grau en medicina a ser examinats pel protometge o pel seu tinent abans de poder exercir a Catalunya.⁶⁷ La proposta de restauració dels metges de Barcelona apareixia, per tant, en un context d'interessos i de cerca de legitimació molt conflictiu i, com veurem, per aquestes raons, condemnada al fracàs.

La petició de 1754 fou formulada al Consell de Castella per una comissió, en representació dels graduats com a doctors en medicina que exercien a Barcelona, que denunciava la decadència de la medicina i de la professió des de l'extinció del col·legi. La comissió de metges va proposar un projecte de restauració d'aquell, sota les corresponents ordinacions, amb l'objectiu de “*renobar su primitivo esplendor en beneficio de la pública salud de aquella capital*”.⁶⁸ La petició, però, naixia sense gairebé cap mena de suport institucional.

---

in Brandenburg-Prussia, 1685-1740”, *Medical History*, 2 (1958), p. 13-23 i *The Prussian welfare state before 1740*, Cambridge: CUP, 1971, p. 239-290 i M. LINDEMANN, op. cit., p. 22-71.

⁶⁵ Clarassó fou substituït pel doctor Antoni Pla i Mitjà, fill de l'antic catedràtic de l'Estudi de Barcelona, el metge Joan Pla, mort el 1740. Quant al Col·legi de Lleida, vegeu: ACA, RA, Diversorum, reg. 496, 74v-84r, Madrid, 28/2/1753.

⁶⁶ Sobre les queixes dels metges de Barcelona, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 473, 328r-329r, Barcelona, 12/9/1752.

⁶⁷ Quant als intents de Cervera d'aconseguir la vinculació del Protomedicat, vegeu: AUC-UB-R, capsa 77/3274, Madrid, 21/8/1740 i capsa 77/3.278, Cervera, 17/3/1771.

⁶⁸ Quant a la petició, vegeu: ACA, *Papeles de Su Excelencia*, llig. 36, Madrid 6 i 13/11/1754. És important recordar el nom dels metges que van formar part d'aquesta comissió perquè més endavant els trobem darrera d'altres projectes. Segons la documentació consultada es tractava dels doctors Josep Fornés i Llorell, Josep Pujol, Josep Ignasi Sanponts, Joan Steva Escardó, Josep Comas i Bonells, Pere Güell i Antonio Soriano. Vegeu: AUC-UB-R, capsa 77/3.231-1,

D'una banda, el nou tinent de protometge es posicionà en contra de la sol·licitud en creure que la restauració del col·legi perjudicaria les seves facultats. D'altra, la comissió només va comptar amb el suport d'alguns dels metges de Barcelona. En efecte, la Reial Audiència es féu ressò d'un memorial redactat per altres metges de la ciutat, on es denunciava la manca de representativitat de la comissió peticionària. Alhora, aquests metges contraris van assenyalar l'esplendor de la professió mèdica a Barcelona i també l'exercici a la ciutat de "*médicos muy beneméritos que cuydan de la Salud Pública con universal aceptación*". Consideraren, a més, que el restabliment del col·legi s'oposava, "*al bien público, pues no tiene más fin que minorar el número de Médicos en dicha Ciudad y vivir los que quedaren con mayor conveniencia*". Per això volien que, "*la facultad de medicina de dicha Ciudad se gobierne en adelante como hasta aquí se ha gobernado*". És a dir, sense controls, en una situació, pràcticament, de lliure exercici de la medicina.⁶⁹ La Reial Audiència, en canvi, va reconèixer versemblant l'esmentada decadència i, per això, considerà "*de mucha utilidad para este público el restablecimiento del Colegio*". Així, l'Audiència no contemplà dignes d'atenció les inconveniències denunciades pel tinent de protometge i pels altres metges de la ciutat que s'oposaven a la restauració del col·legi. Des de la perspectiva de l'Audiència, només calia modificar algunes de les ordinacions per tal d'aconseguir l'aprovació reial.

La redacció de les ordinacions significaven el restabliment del control de la professió mèdica a Barcelona en mans del col·legi. Convé destacar el caire d'algunes d'aquestes ordinacions, ja que implicaven canvis significatius en matèria de control professional i de delimitació de competències. Així, la lletra d'aquestes contenia la regulació de les passanties o pràctiques dels estudiants de medicina; l'agregació ineludible al col·legi per tal de poder exercir a la ciutat; el deure de posseir un grau major per tal de poder ser agregat; la superació indispensable d'un examen d'agregació; l'obligació dels cirurgians de cenyir-se a les malalties de cirurgia i dels apotecaris de no acceptar altres receptes que les prescrites pels metges col·legials. A més, la Reial Audiència reconegué la importància dels capítols 34 i 35 de les ordinacions, que convertien el

---

Barcelona, 18/11/1755. Segons la documentació de l'Acadèmia mèdico-pràctica de Barcelona, aquest memorial fou signat "*por los D.D. Josef Fornés, Josef Sanpontos, Antoni Rigals, Juan Steva, Pedro Güell, Josef Soriano, y otros.*" Vegeu: Reial Acadèmia de Medicina (RAM), *Libro de Acuerdos de la Academia Médico-Práctica de Barcelona, 1770-1795*, p. 1 Alguns d'aquests eren fills dels últims catedràtics de medicina de l'Estudi de Barcelona –Fornés i Steva. Altres gairebé no han deixat més que incògnites obertes arran les escasses evidències que ara per ara disposem: aquest és el cas del doctor Josep Pujol, el pare del qual, el doctor Jaume Pujol, havia estat metge de l'Arxiduc Carles. En deixar Catalunya, tota la família deixà Catalunya per a marxar amb el príncep. Jaume Pujol morí el 1722. No sabem, però, quan va tornar a Catalunya Josep Pujol. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 133, 238v-239r, Barcelona, 28/6/1722.

⁶⁹ ACA, *Papeles de Su Excelencia*, 36, Madrid, 13/11/1754 i 38, Madrid, 24/10/1755; ACA, RA, *Consultas*, reg. 476, 237r-244v, Barcelona, 14/8/1755; AUC-UB-R, caps 77/3.279, s.d., s.l.

col·legi i els seus individus en un cos consultiu, útil a les autoritats en cas d'un possible esclat de malalties epidèmiques.⁷⁰

La més controvertida de les ordinacions fou la número 29, que definia el caràcter de l'examen d'agregació. L'Audiència va reputar com a fonamental la realització d'aquest examen i, per això, recomanà que calia insistir, “*con especial cuydado en la medicina práctica y experimental, que es el fin principal de este acto*”. La documentació consultada no permet abundar en aquesta qüestió, ja que mai no acaba d'explicar en detall què s'entenia per “*medicina práctica y experimental*”.⁷¹ Aquesta ordinació va motivar un altre conjunt de protestes contràries al restabliment col·legial. Les queixes foren encapçalades per les universitats de Cervera i d'Osca i motivaren que el Consell de Castella demanés nous informes que incorporessin els raonaments d'aquestes protestes. La comissió de metges de Barcelona es reuní amb representats de la Cervera i consensuaren un acord en trobar que les ordinacions del col·legi eren “*conducentes para la Salud Pública y de honor para la Facultad de Medicina*”. Només calia moderar l'article 29, donat que a Cervera, per a ser llicenciat, ja es contemplava la superació d'una lliçó dels *Aforismes* d'Hipòcrates, la defensa de tres arguments i la realització d'un examen de pràctica. Així, acordaren que el llicenciat cerverí no devia ser examinat per a poder ser agregat al col·legi, si bé això no l'eximia d'haver de pagar les corresponents taxes d'ingrés. A més, també pactaren que els catedràtics de Cervera serien admesos al col·legi sense haver de superar cap examen ni d'abonar pagaments en el moment en què volguessin formar part del mateix.⁷²

La universitat d'Osca denuncià la greu lesió que suposava per als seus interessos el restabliment del col·legi i l'acord dels metges de Barcelona amb la universitat de Cervera. De fet, els representants d'Osca consideraren com una ingerència absoluta el fet que un col·legi pogués aprovar o reprovar individus graduats a les universitats del regne i revalidats pel protometge. En aquest sentit, denunciaren que l'aprovació del col·legi els resultaria molt onerosa ja que els

---

⁷⁰ En cas de malalties epidèmiques i malgrat l'existència d'una Junta i d'uns metges de Sanitat, l'Audiència considerava útil pel bon govern l'existència d'un col·legi de metges que, “*a vista de la naturaleza, sintomas, y demás circunstancias de las enfermedades, se discurrese el método, y reglas más útiles para su curación; [...] para que haciéndolo presente a la Audiencia se tomasen por ésta las providencias, y precauciones convenientes*”. Vegeu: AHN, *Consejo de Aragón*, llig. 6.851/9, Madrid, 10/9/1762, expedient general.

⁷¹ ACA, RA, *Consultas*, reg. 476, 237rv i 237v-244v, Barcelona, 14/8/1755. Les ordinacions del projecte de restabliment col·legial es troben a AUC-UB-R, caps 77/3.231 i 3.231-3, Barcelona, 18/11/1755.

⁷² La protesta de Cervera es troba a: AUC-UB-R, caps 77/3.232, Cervera, 1755 i ACA, RA, *Papeles de Su Excelencia*, llig. 38, Madrid, 24/10/1755. L'acord fou signat pel catedràtic de medicina de Cervera, Dr. Agustí Corts, i per la comissió de metges de Barcelona, formada pels doctors Fornés, Pujol, Sanpots, Steva, Comas, Güell i Soriano. Quant a la d'Osca: AUC-UB-R, caps 77/3.228-3, Madrid, 31/1/1756 i ACA, RA, *Acordadas*, reg. 387, 45v-49r, Madrid, 3/4/1756.

estudiants naturals de la *Catalunya alta* podrien obtenir un grau a Cervera que els eximiria més tard de l'examen d'agregació al col·legi i, per tant, no els interessaria estudiar medicina a Osca. La Reial Audiència informà el 1757, a la vista de tot l'expedient, a favor del restabliment del col·legi de Barcelona. Hom va afirmar que l'examen d'agregació només era una forma d'assegurar la perícia pràctica del candidat i, en cap cas, l'assumpció que el col·legi pogués esdevenir una mena d'universitat literària, ja que ni aprovava ni reprovava graduats, ni els privava d'exercir la medicina a d'altres llocs. En qualsevol cas, l'Audiència va recomanar ampliar als graduats d'Osca l'acord assumit entre els metges de Barcelona i la universitat de Cervera.⁷³

El Consell de Castella, davant d'aquest expedient, demanà informe sobre l'afer al Reial Tribunal del Protomedicat, aleshores controlat pels doctors, d'origen aragonès, José Suñol i Miguel de Borbón, el darrer dels quals exercia alhora el càrrec de protometge del Principat de Catalunya. A Madrid, sense els contactes necessaris que donessin suport a la petició dels metges de Barcelona, el Tribunal del Protomedicat optà, de forma estratègica, per dilatar la resposta. Convé recordar que en aquell moment, a Madrid, el Reial Tribunal del Protomedicat lliurava la seva batalla principal amb els cirurgians. L'èxit assolit pels cirurgians de l'Armada, arran la creació del Reial Col·legi de Cirurgia de Cadis (1748), suposava una amenaça evident quant al control de la jerarquia mèdica d'Antic Règim. Una amenaça que aviat va trobar un altre front, obert llavors a Barcelona, amb la creació d'un altre Reial Col·legi de Cirurgia el 1760.⁷⁴

Els protometges valoraren de forma negativa la proposta de restauració del Col·legi de Doctors en Medicina de Barcelona: "*lejos de ser útil, es perjudicial*". No van trobar solidesa en cap de les raons argumentades pels metges barcelonins i s'oposaren a la proposició a partir de la defensa de quatre principis bàsics. En primer lloc, la supervisió de graus i la pràctica d'un examen fou concebuda com una amenaça a les regalies i privatives del Protomedicat "*de examinar a los graduados y dispensarles la de ejercer la pràctica curativa*". En segon lloc, donat que qualsevol batxiller amb les certificacions de pràctica i revalidat pel Protomedicat podia exercir la medicina, la limitació de l'exercici als posseïdors del grau major hauria de comportar el "*daño de los facultativos que por su pobreza no hayan podido o puedan ascender al Grado mayor*", més enllà del fet que aquests fossin avaluats a partir d'altres criteris, és a dir, que fossin més o menys

---

⁷³ ACA, RA, *Consultas*, reg. 478, 288v i 289r-293v, Barcelona, 8/7/1757. Sobre els estudiants universitaris catalans d'Osca, vegeu el punt 8.2.1.

⁷⁴ Sobre la conflictivitat entre els cirurgians de l'Armada i els metges del Tribunal del Protomedicat, vegeu: M. ASTRAIN, *Barberos, cirujanos y gente de mar. La sanidad naval y la profesión quirúrgica en la España ilustrada*, Madrid: Ministerio de Defensa, 1996, p. 65-72.

“expertos en la práctica y especulativa”. Per tant, segons els protometges, això significava la limitació de l'exercici a uns pocs i els confirmava que la proposta no era sinó el mitjà *“más eficaz de enriquezarse y adelantar sus caudales, queriendo estancar la utilidad de la facultad”*. El tercer argument, derivat de l'anterior, consistia en denunciar que la reducció de practicants als col·legials redundaria en detriment del públic, no només pel major cost que això suposaria sinó també perquè es perdria *“la libertad natural de entregarse a quien sea de su gusto y aprobación”*. El darrer argument esgrimit en contra del restabliment del col·legi posava en dubte la utilitat que el públic en podria trobar, ja que aquest no era més que *“un fin aparente, a vista de que ninguna ordenanza se forma, para que sus individuos se ejerciten en casos prácticos y puntos theóricos de Física”*. En aquest sentit, els protometges recordaren que la forma de la pràctica de les passanties i les juntes de col·legials en cas d'epidèmies, aspectes adduïts pels metges barcelonins com a útils per a la cosa pública, *“están ya mandados por Leyes, Pragmáticas y Reales Decretos; y para que los Médicos de Barcelona cumplan con esta obligación, no parece preciso el establecimiento del Colegio”*.⁷⁵

Els arguments assenyalats van permetre el Consell de Castella, després de mantenir l'afer pendent de resolució durant vuit anys, donar una resposta negativa, el 1762, a la pretensió dels metges de Barcelona de restablir l'antic Col·legi de Doctors en Medicina. La dilació, com hem vist, s'explica tant per la conflictivitat plantejada des de l'àmbit de la cirurgia, com per l'escassa atenció prestada per les autoritats a iniciatives que, més enllà del seu interès local, obrien un camí farcit de problemes i de possibles enfrontaments competencials amb altres institucions que ja gaudien del favor reial, com ara la Universitat de Cervera. Aquest afer va esdevenir una lliçó per als metges barcelonins, els quals, lluny d'oblidar els seus propòsits, els reorientaren en els anys següents a partir de la formulació d'un projecte de redreç de la medicina lligat a les ciències naturals i útil als interessos de l'Estat i de la salut pública. La redacció d'una petició exclusivament centrada en recuperar el control professional de la medicina es va veure modificada poc després per una proposta plenament lligada a la constitució de la medicina com a disciplina científica sota l'argumentació de la utilitat pública.

---

⁷⁵ Els protometges van desqualificar, d'aquesta forma, *“los Colegios de las Artes liberales que se forman en las ciudades después de haberse graduado los Profesores y haver salido de las Escuelas, porque en este caso se unen en sociedad, para ser menos en número y ganar más, tener más estimación, y adquirir más honores y conveniencias; y todo esto no puede dejarse de conozer que es de sumo perjuicio al Público, por el grande interés que tiene en que no se estanquen las Profesiones (...)”*. Totes les cites es troben a: AHN, Consejo de Aragón, llig. 6.851/9, Madrid, 10/9/1762, Expedient general.

4.2.- Els projectes d'institucionalització d'ensenyament superior a la Barcelona dels anys 1760

En efecte, la dècada dels anys 1760, amb l'arribada al poder del rei Carles III, constituí una conjuntura de grans canvis en aquest context i sobre aquestes matèries. Als territoris de l'antiga Corona d'Aragó, aquells primers anys de regnat suscitaron l'esperança que es podrien recuperar algunes de les institucions perdudes després de la guerra de Successió. A Catalunya, sota aquest esperit reformista, en un context sense estudis superiors a la ciutat de Barcelona i a partir de la voluntat de canvi d'alguns professionals i de la necessitat de la societat catalana de formar individus amb coneixements aplicats, aquest decenni testimonià l'esclat de diverses institucions i projectes. Així, cal destacar: la creació del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona (1760); els projectes dels apotecaris barcelonins per a la creació d'estudis de farmàcia, química i botànica (1763 i 1767); les sol·licituds de la Junta de Comerç de creació d'una Acadèmia de Nobles Arts i d'una escola de Nàutica (1763); l'establiment de la Conferència Físico-Matemàtica Experimental a Barcelona (1764); la reforma del Protomedicat de Catalunya (1766); els projectes d'instauració de nous estudis superiors a Barcelona a partir de la reorganització dels edificis i de les rendes dels jesuïtes expulsats (1767) i les sol·licituds de restabliment dels estudis universitaris a Barcelona (1767 i 1771), entre les que figuraven les realitzades per l'advocat Romà i Rossell (1766-1769); el projecte de creació d'un Col·legi Mèdic Acadèmic a Barcelona (1769), embrió de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica de Barcelona (1770).

La implicació de la societat civil catalana en aquest moviment peticionari i projectista fou prou important i va respondre a voluntats i necessitats diverses. Resulta difícil veure una comunitat d'interessos entre tots els projectes relacionats amb l'ensenyament que sorgiren en els anys 1760. No obstant, alguns d'aquests projectes no només compartien idees quant a la voluntat de recepció de la ciència moderna i a la utilitat de les ciències naturals i les ciències mèdiques, sinó també els mateixos individus peticionaris. No sembla un despropòsit apuntar la necessitat d'estudis que expliquin les relacions entre els individus que hi havia darrera de cadascun dels projectats plantejats, tant dels aconseguits com dels fallits. Això potser mostraria, en la línia de treball encetada per Ernest Lluch, la complexa trama humana existent darrera del projecte polític cameralista que cercava promoure un nou encaix de la realitat catalana dintre la corona espanyola.

En el marc general de la demanda de restabliment dels estudis universitaris a Barcelona, cadascuna de les peticions formulades es va fonamentar en una o en la combinació de dos

tradicions científiques que coexistiren al llarg del segle XVIII, la fisico-matemàtica i la mèdica. La relació dels individus que hi havia darrera dels projectes mostra, des del punt de vista d'una opció més aviat política, que entre 1760 i 1780 no es produïren només la presentació del *Proyecto del Abogado General del Público* (1767) de Francesc Romà i Rossell i el *Discurso* de 1780. Potser és convenient incloure en aquest lapse de temps aquests projectes. Hom podria replicar que alguns dels projectes només responien a interessos professionals o, fins i tot, que aquests projectes no tenien la intenció de “*canviar el marc polític i el funcionament econòmic tant d'Espanya com de Catalunya*”.⁷⁶ No obstant, la comunió d'individus i la defensa de creació d'institucions locals, coneixedores de les particularitats de Catalunya, ens permet de plantejar l'existència d'una voluntat política clara. A banda d'altres elements característics de la retòrica il·lustrada de legitimació institucional davant la societat, la referència explícita al particularisme regional estava present també en aquests projectes. La idea partia de la fidelitat catalana a la monarquia i reclamava la consideració dels particularismes territorials per tal de donar un nou encaix a la realitat catalana dintre de la corona espanyola. Hom pot avançar que les institucions de poder tradicionals –la Reial Audiència, la Universitat i el Reial Tribunal del Protomedicat- impediren o dificultaren l'èxit d'alguns d'aquells projectes. No obstant, sembla important veure com estaven relacionats aquells projectes, tant en la vessant humana com en la científica.⁷⁷

4.2.1.- La creació del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona

La historiografia ha concedit tradicionalment un paper rellevant a la corona com a principal motor d'aquells canvis.⁷⁸ No hi ha dubte que les institucions tradicionals d'ensenyament superior van plantejar una conflictivitat constant davant la possibilitat d'introduir reformes que podrien haver posat en risc els privilegis i les prerrogatives dels claustres i dels ordes religiosos.⁷⁹ Aquesta raó fou determinant per a la formació de noves institucions científiques, creades o no amb el patrocini reial, alienes a la universitat. La protecció reial i, sobretot, el suport financer van estar reservats a aquelles institucions i matèries que podien contribuir de forma immediata a donar suport a la política estatal. En bona mesura, la clau que obria la porta d'aquesta protecció es

---

⁷⁶ E. LLUCH, op. cit., p. 179.

⁷⁷ E. LLUCH, op. cit., p. 227 i ss.

⁷⁸ La legitimació d'aquella política d'Estat fou evident en la tasca desplegada durant la commemoració del bicentenari de la mort de Carles III. En relació al nostre àmbit, vegeu: M. SELLÉS, J. L. PESET i A. LAFUENTE (eds.), *Carlos III y la ciencia de la Ilustración*, Madrid: Alianza, 1988.

⁷⁹ Hom ha afirmat, en aquest sentit, que “*parece como si la penuria universitaria –tradición y decadencia- aconsejase buscar otros terrenos más fértiles donde derramar el regio mecenazgo*”. Vegeu: M. PESET i J. L. PESET, op. cit., nota 41, p. 82.

trobava en la viabilitat d'introduir reformes que no impliquessin l'enfrontament amb les institucions tradicionals. Així, al llarg del segle, la institucionalització científica produïda al marge de la universitat s'ha de relacionar, de forma predominant, amb les necessitats militars i amb els interessos colonials de l'estat. En aquest sentit, hom ha destacat que els gabinets, laboratoris, observatoris i jardins creats a Espanya durant aquest període com a institucions independents, juntament amb les expedicions científiques, contribuïren a donar suport al projecte colonial de la corona. Les necessitats militars de l'Estat van constituir al llarg del segle la raó d'un desenvolupament institucional obert a pràctiques i coneixements allunyats dels poderosos, o si més no conflictius, establiments d'ensenyament tradicionals.⁸⁰ Dos ciutats marítimes van destacar en aquest panorama: Cadis i Barcelona, les portes de l'Atlàntic i de la Mediterrània. Ben aviat, la necessitat de professionals capacitats per a portar a terme operacions i activitats pràctiques es va traduir en la creació de les Acadèmies de Guardamarines de Cadis (1717) i de Matemàtiques o d'Enginyers Militars de Barcelona (1720).⁸¹ Pocs anys després, sota allò que Ernest Lluch anomenà "*la renovació a l'estil prussià de la marina de Ferran VI i de l'exèrcit*" es crearen els Reials Col·legis de Cirurgia de Cadis (1748) i de Barcelona (1760) destinats a formar cirurgians preparats per assistir la tropa i els oficials, el de Cadis per a l'Armada i el de Barcelona per a l'exèrcit de terra.⁸²

---

⁸⁰ Sobre la militarització de les activitats científiques i els interessos científics colonials a l'Espanya del segle XVIII, vegeu: A. LAFUENTE, J. L. PESET, "Las actividades e instituciones científicas en la España ilustrada", a M. SELLES, J. L. PESET, A. LAFUENTE, op. cit., p. 39-41 i 59-69; J. L. PESET, "La enseñanza militar y la nueva ciencia en la España ilustrada" i M. SELLES, "Ciencia y profesión militar en la marina española del s. XVIII", a E. BALAGUER, E. GIMÉNEZ (eds.), *Ejército, ciencia y sociedad en la España del Antiguo Régimen*, Alacant: Institut de Cultura, 1995, p. 379-394 i 395-406. Quant al paper que l'exèrcit representà en la despesa estatal al llarg d'aquest període, vegeu: J. A. BARBIER, H. S. KLEIN, "Las prioridades de un monarca ilustrado: el gasto público bajo el reinado de Carlos III", *Revista de Historia Económica*, 3 (1985), p. 473-491; J. P. MERINO, *Las cuentas de la Administración central española, 1750-1820*, Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1987; R. PIEPER, *La Real Hacienda bajo Fernando VI y Carlos III (1753-1788). Repercusiones económicas y sociales*, Madrid: Ministerio Economía y Hacienda, 1992.

⁸¹ Quant a la formació d'enginyers, artillers i pilots i la introducció de la nova ciència, vegeu: J. RIERA, "L'Acadèmia de Matemàtiques a la Barcelona il·lustrada (1715-1800)", a *Actas del II Congreso Internacional de Historia de la Medicina Catalana*, Barcelona: Scientia, 1975, p. 73-128; H. CAPEL, *Geografía y matemáticas en la España del siglo XVIII*, Vilassar de Mar: Oikos-Tau, 1981; H. CAPEL, J. E. SÁNCHEZ, O. MONCADA, *De Palas a Minerva. La formación científica y la estructura institucional de los ingenieros militares en el siglo XVIII*, Barcelona: El Serbal, 1988. Convé recordar que fou a iniciativa del comte de Aranda, aleshores director general d'Artilleria i Enginyers, que el 1756 fou creada a Madrid la *Real Sociedad de Matemáticas*.

⁸² E. LLUCH, op. cit., p. 130-131. Quant al col·legi de Cadis, vegeu: D. FERRER, *Historia del Real Colegio de Cirugía de la Armada de Cádiz*, Barcelona: Emporium, 1961; C. MÁRQUEZ, *Las juntas literarias del Real Colegio de Cirugía de Cádiz: catálogo de las "observaciones" manuscritas: 1742-1836*, Cádiz: Universidad de Cádiz, 1986; R. GESTIDO, *Una biblioteca ilustrada gaditana: los fondos bibliográficos humanísticos del Real Colegio de Cirugía de la Armada*, Cádiz: Universidad de Cádiz, 1994; M. ASTRAIN, op. cit.; J. L. CARRILLO, "Tipología y alcance de los conflictos en el Colegio de Cirugía de Cádiz en el siglo XVIII", a E. BALAGUER, E. GIMÉNEZ, op. cit., p. 483-492. Quant al col·legi de Barcelona, vegeu: D. FERRER, *Biografía de Pedro Virgili*, Barcelona, COMB, 1963; M. USANDIZAGA, *Historia del Real Colegio de Cirugía de Barcelona, 1760-1843*, Barcelona: IMHB, 1964; R. ALBIOL, *Pere Virgili, 1699-1776*, Barcelona: Fundació Uriach, 1999.

La recerca portada a terme per Mikel Astrain sobre el col·legi de cirurgia de Cadis ha mostrat que l'objectiu de satisfer la necessitat de l'Armada de disposar de cirurgians formats va comportar dos fets excepcionals: d'una banda, un canvi radical en l'accés a la professió quirúrgica en concedir el control de la nova escola al Cirurgià Major de l'Armada i en suprimir l'obligació d'una formació tutelada pels mestres gremials i sancionada pel Reial Tribunal del Protomedicat. D'altra banda, l'establiment d'un nou model d'ensenyament de la cirurgia que recollia elements d'una tradició anterior i incorporava noves matèries. És a dir, l'ús de l'hospital com a lloc de formació i de producció de coneixement, el conreu d'una anatomia i patologia quirúrgiques i la pràctica de l'autòpsia anatomoclínica en els cadàvers. A diferència de la facultat de medicina de Montpeller, on des del 1728 es concedia el títol de metge-cirurgià com a part d'un disputat procés d'unificació de la medicina i la cirurgia que va culminar al París de la fi del segle amb el control de la cirurgia mèdica i experimental lluny de les mans dels cirurgians, Cadis mostrava la controvertida possibilitat d'un altre model: el del cirurgià-metge. Sense l'existència dels tradicionals entrebancs elevats per la Universitat, el col·legi de Cadis s'obrí a una formació del cirurgià completa, actualitzada i oberta als corrents europeus. L'ensenyament hospitalari s'acompanyà de la dotació d'una novíssima biblioteca i d'un gabinet de màquines i instruments de física, història natural i botànica. A més, al currículum estrictament quirúrgic, s'afegiren la medicina pràctica hospitalària o clínica i la medicina teòrica dels *Aforismes*, tot donant pas a l'exercici de la medicina interna i a la concessió del grau de batxillerat per als seus col·legials. Aquesta nova política formativa es completà amb la creació de la figura del professor o col·legial "pensionat" qui, a càrrec de la Reial Hisenda, perfeccionà la formació pràctica amb estades a les escoles de París, Leiden i Bolonya. El prestigi social i professional dels cirurgians formats a Cadis, fonamentat en el caràcter pràctic i la utilitat immediata dels coneixements, fou bàsic per al desenvolupament de la idea d'un establiment semblant a Barcelona.⁸³

A banda de la possible influència de l'origen català dels cirurgians promotors, Ernest Lluç ha assenyalat que la localització de Barcelona com a seu del nou Reial Col·legi de Cirurgia va respondre a diversos factors: la concentració de tropes existents a Catalunya, la proximitat de la frontera amb França, el fet de ser el punt de partença i de proveïment de les expedicions mediterrànies i, per tant, de constituir el destí de les promocions de cirurgians formats en la nova escola. A això, calia afegir el gran volum de població civil i militar que acollia l'Hospital General de Santa Creu de Barcelona. El nou col·legi, fundat el 1760, va partir del mateix model militar que

---

⁸³ M. ASTRAIN, op. cit., p. 104-123.

havia estat la creació del col·legi de cirurgia de Cadis, destinat a la formació de cirurgians per a l'Armada. L'escola de Barcelona, però, a més de formar cirurgians per a l'exèrcit, també graduà cirurgians plenament capacitats per a exercir a qualsevol població del Principat.⁸⁴

La creació del nou col·legi de cirurgia de Barcelona per part de la Corona fou una operació complexa i plena de dificultats. Aquestes foren protagonitzades, d'una banda, per part de les institucions prèviament establertes i sancionades per la mateixa monarquia i, d'altra, per part dels metges, tant els de la cúpula del protomedicat com els de Barcelona. En efecte, des del punt de vista formatiu, el nou establiment trobà l'oposició de la universitat de Cervera que es resistí a perdre una competència a mans dels cirurgians, malgrat l'escassa presència de cirurgians formats a Cervera. L'ensenyament pràctic del nou col·legi també es va veure afectat per les limitacions imposades per l'administració de l'Hospital de Santa Creu quant a l'ús de l'antiga infraestructura hospitalària. Des de l'òptica de l'exercici i de la revalidació de graus, el nou col·legi va haver de negociar amb les comunitats de cirurgians agremiats existents a diverses ciutats catalanes i va haver de lluitar contra els propòsits sancionadors del protomedicat català. La consolidació de la nova escola encara es complicà més a causa de l'oposició sistemàtica de la Reial Audiència, la qual no va mostrar cap intenció de perdre competències en matèria d'aprovació d'ordinacions i supervisió de negocis dels col·legis gremials de cirurgia catalans. És en aquest sentit que s'ha d'entendre la implantació de la nova escola com a un procés de negociació, sobretot amb les tradicionals corporacions gremials de cirurgians existents, els títols de mestratge de les quals foren respectats al temps que fou impedit atorgar noves titulacions durant els tres anys següents a la creació del nou col·legi de cirurgia, o sia, el temps de preparació i formació de la primera fornada de cirurgians de la nova escola. Malgrat aquestes dificultats, només la voluntat reial de consolidar el nou col·legi de cirurgia de Barcelona, més enllà del significat i conseqüències que això suposava quant a la reforma de la professió quirúrgica a Catalunya, va permetre de resoldre o d'afrontar amb més o menys èxit els conflictes i oposicions apareguts en el darrer terç del segle XVIII contra els cirurgians. En bona mesura, es tractava d'esmenar les contradiccions pròpies d'una política, la dels

---

⁸⁴ E. LLUCH, op. cit., p. 126-131. Convé recordar que el sistema d'exàmens instaurat al nou col·legi de Barcelona va contemplar la possibilitat de graduar cinc tipus diferents de cirurgians en funció dels coneixements adquirits. D'aquesta forma, la nova institució substituï els graus dels col·legis gremials, tot garantint la creació i formació de cirurgians preparats per a l'exercici al món civil. Vegeu: A. CARDONER, "Creació i història del Real Colegio de Cirugía de Barcelona", a *Societat de Cirurgia de Catalunya, Tres treballs premiats en el concurs d'homenatge a Gimbernat*, Barcelona: Laboratoris de Nord d'Espanya, 1936, p. 153-213, en especial p. 179-186 i M. USANDIZAGA, op. cit., p. 65-66.

Borbons, reincident a l'hora de crear duplicitats institucionals i, per tant, competencials i jurisdiccionals.⁸⁵

Aquells que més podrien perdre amb la reforma de la professió quirúrgica eren els metges, els defensors d'una estructura professional tradicional de la medicina dominada o encapçalada per ells mateixos. A l'Espanya de finals del XVIII, la reforma de les professions mèdiques en conjunt fou sobretot una qüestió limitada als continguts, a la creació d'algunes institucions centralitzades a la cort, però en cap cas sorgiren veus o s'originà un debat, tal com va passar a França abans de 1789, dirigit a reformar la professió per complet. La tendència europea del segle XVIII, consolidada amb diferents ritmes en el canvi de segle, va consistir en la desaparició de les diferències professionals i en la unificació de la medicina i la cirurgia. A Espanya, aquesta iniciativa va restar sempre en mans dels cirurgians. L'experiència i els resultats aconseguits a Cadis i Barcelona establiren les bases per a plantejar un nou projecte a Madrid, que culminà amb la creació del Reial Col·legi de Cirurgia de Sant Carles el 1788. En consonància amb allò que succeïa a algunes ciutats europees, els cirurgians d'aquelles tres escoles maldaren per aconseguir en un mateix programa d'ensenyament la unificació de la cirurgia, la medicina pràctica o clínica, la botànica i la física experimental. Aquestes idees es plasmaren de forma progressiva en els ensenyaments impartits en els col·legis i foren defensades per cirurgians prestigiosos, com ara Pere Virgili, Pedro Perchet, Antoni Gimbernat i Lleonart Gallí, entre d'altres. La unificació es va portar a terme l'any 1799 i s'aconseguí a partir de la única fórmula possible: el desmantellament dels estudis mèdics de la Universitat i la concentració de l'ensenyament en els reials col·legis de cirurgia. La pressió dels metges, però, amenaçats de perdre el control professional, es traduí el 1801 en el restabliment de la situació anterior. Des d'aleshores, s'inicià un llarg i complicat procés de negociació, sotmès als avatars de les circumstàncies polítiques de la societat espanyola davant el col·lapse definitiu de l'Estat d'Antic Règim i la formació de l'Estat liberal, que només culminà a mitjan segle XIX amb la definitiva unificació professional de la medicina i la cirurgia.⁸⁶

---

⁸⁵ Sobre aquests aspectes del col·legi de Barcelona, vegeu: M. ASTRAIN, op. cit., p. 161-167, on destaca el suport de Campomanes a la nova iniciativa; D. FERRER, *Biografía de ...*, op. cit., nota 82, p. 299-365. Quant a la conflictivitat amb l'Audiència, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 801, 20r-21r, Barcelona, 19/1/1761; reg. 810, 237v-238r i 238r-240v, Barcelona, 11/7/1770; reg. 818, 354v-356v, Barcelona, 22/11/1780, 371v-380v, Barcelona, 1/8/1781 i 370r-371v, Barcelona, 11/9/1781; reg. 823, 121r-122r, Barcelona, 22/6/1786; reg. 824, 137v-139v, Barcelona, 17/8/1788.

⁸⁶ D. FERRER, "Noticia sobre la vida y la obra de Antonio de Gimbernat" i "De la unión del estudio de la medicina y la cirugía" *Medicina e Historia*, 4 (1964), p. 1-15 i 24 (1966), p. 1-14; L. GALLÍ, *Contestación al Informe inserto en los números III y IV, tomo 2º, páginas 97 y 147 de las Décadas Médico-Quirúrgicas y Farmacéuticas (publicado por D. Antonio Hernández Morejón, primer catedrático del estudio de Clínica de esta Corte, ..., en Ensayo de Ideología Clínica, año 1821)* [informe presentat per la Universitat de València al Consell de Castella el 9 de maig de 1799 – només signat per dos catedràtics de Medicina, Llobart i Maseras, dels 6 catedràtics de Medicina que hi havia aleshores, a banda del catedràtic de botànica, del catedràtic de química i del catedràtic d'anatomia que tampoc el

Davant l'èxit dels col·legis de cirurgia, sembla lícit plantejar si va haver realment un projecte de reforma de les professions sanitàries a l'Espanya del segle XVIII o més aviat la configuració d'un projecte centralista i estatista, molt poc interessat en la formació específica de la perifèria. Segons Juan Riera, la monarquia va mostrar un interès clar per l'extensió del nou model col·legial dels cirurgians a d'altres ciutats espanyoles. Això, restava avalat a partir de les moltes sol·licituds elevades des de distintes ciutats dirigides a l'establiment d'aquest tipus d'escola. Si no es van portar a terme nous projectes i no es van materialitzar aquestes peticions fou, a parer de Riera, a causa de les extraordinàries dificultats pressupostàries que hauria comportat la seva implementació. En aquest sentit, Astrain i altres historiadors han destacat la inconsistència d'aquest raonament en comparar els costos que va suposar per a la Corona el manteniment del col·legi de cirurgia de Cadis i el de la facultat de medicina de la universitat de Salamanca. Les iniciatives que pretenien l'extensió del model no procedien de la Corona, sinó de les ciutats.⁸⁷

La historiografia recent ha defensat l'existència d'una política de renovació sanitària dirigida per l'Estat i basada en tres elements: la concentració de poder i de presa de decisions en el Reial Tribunal del Protomedicat, considerat com l'instrument reformador, la centralització institucional i la unificació administrativa antigremialista. Aquesta argumentació, però, només sembla que va adquirir coherència i decisió de culminació per part de la corona en relació a aquelles iniciatives que suposaven un interès immediat per a les empreses militar i colonial de l'Estat i que comportaven un nivell de conflictivitat assumible per part de la mateixa maquinària estatal. Sembla discutible veure en la institució del protomedicat una eina de reforma i modernització de la professió mèdica sense incórrer en anacronismes. De fet, les reformes introduïdes en aquesta institució al llarg del segle XVIII només es van dirigir a l'extensió del poder dels seus metges arreu l'Estat i, com a màxim, a l'obtenció d'una suposada major eficàcia en el control de l'exercici mèdic. No hi havia, però, una política de renovació, d'introducció de novetats, de recepció i difusió de la nova ciència mèdica, fins i tot d'unificació de criteris entre els diversos organismes que composaven aquella institució. Les evidències que han restat de l'activitat

---

signaren], o sea *Justa Vindicación de los autores del Reglamento del Estudio Reunido de Medicina y Cirugía*, Madrid: Imp. que fué de Fuentenebro, 1822; *Reglamento General de Reforma para el régimen escolástico y económico de las reales escuelas de medicina, cirugía, farmacia o Arte de Curar, y para el gobierno de esta facultad en todo el Reyno*; M. E. BURKE, *The royal college of San Carlos. Surgery and Spanish medical reform in the late eighteenth century*, Durham, DUP, 1977, p. 66-187; J. DANON (ed.), *La enseñanza de la medicina en la Universidad española*, Barcelona: Fundació Uriach, 1998 i 2001, 2 vols.; M. ASTRAIN, op. cit., p. 169-186. Sobre el cas francès, vegeu: L. BROCKLISS, "Medical reform, the Enlightenment and physician-power in late eighteenth-century France", a R. PORTER (ed.), *Medicine ... in the enlightenment*, op. cit., nota 1, p. 64-112.

⁸⁷ J. RIERA, op. cit., nota 46, p. 110-114; M. PESET, J. L. PESET, op. cit., nota 41, p. 362; M. ASTRAIN, op. cit., p. 118-119.

del protomedicat indiquen que aquest es limità al manteniment de l'ordre jeràrquic de les professions mèdiques. Més enllà d'una suposada reforma de les professions mèdiques i d'una pretesa unificació de les mateixes sota el control del protomedicat, l'èxit dels col·legis de cirurgia es traduí, a partir de la reorganització jurídica i administrativa del protomedicat el 1780, en la independència dels cirurgians col·legials respecte l'autoritat tradicional dels metges d'aquell tribunal. A més, la formació d'aquells col·legials, vinculada als hospitals i a la medicina clínica, va establir les bases de la definitiva transformació de les professions mèdiques, tot desafiant alhora l'autoritat d'uns metges que romanien lligats a una formació universitària en ple procés d'extinció.⁸⁸

D'altra banda, no hi ha dubte que l'Estat borbònic va portar a terme una certa política de centralització institucional prop de la cort. Per a Astrain, aquesta política es va traduir en un model específic de professionalització al servei de l'Estat. En efecte, si bé això va comportar la creació d'institucions tan destacades com el Jardí Botànic de Migas Calientes a Madrid (1755), controlat pel protomedicat català i destinat a l'ensenyament de la botànica i la química, resulta difícil atribuir a l'Estat altres iniciatives, en especial determinades innovacions en matèria d'ensenyament universitari.⁸⁹ L'establiment d'institucions, de nou encuny o reformades, a Madrid, relacionades amb la formació de metges, cirurgians i apotecaris, no s'acompanyà d'un projecte de renovació professional que s'estengués i aplicés com a model arreu l'Estat. En aquest sentit, la suposada política antigremialista de la corona en matèria de reforma sanitària només va reeixir en relació amb aquelles corporacions gremials que es podien oposar a la implantació d'institucions específiques. Aquest seria el cas, si bé de forma parcial ja que mai no foren completament suprimits, dels col·legis de cirurgians catalans en relació amb l'establiment del nou Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona. De forma general, el sistema gremial no només restà intacte arreu el territori espanyol, sinó que a més llur necessitat es féu evident mitjançant la política mantinguda al llarg del segle de confirmació reial de privilegis i d'aprovació d'ordinacions. L'evolució històrica posterior, iniciada a partir de les transformacions introduïdes pels reformistes de la França

---

⁸⁸ A. LAFUENTE, J. L. PESET, op. cit., nota 80, p. 47-49; bibliografia citada a nota 17. Sobre les rendes obtingudes pel Reial Tribunal del Protomedicat a partir del control dels cirurgians, vegeu: M. ASTRAIN, op. cit., p. 165. Per a una visió de conjunt, bàsicament administrativa i jurídica, del protomedicat castellà, vegeu: M. S. CAMPOS, *El Real Tribunal del Protomedicato castellano (siglos XIV-XIX)*, Cuenca, Universidad de Castilla-La Mancha, 1999.

⁸⁹ M. ASTRAIN, op. cit., p. 151-160 i "Profesionalización de la marina, profesionales del Estado. La aportación del cuerpo de cirujanos de la armada al proceso de profesionalización de la cirugía española del Setecientos (1703-1791)", a E. BALAGUER, E. GIMÉNEZ, op. cit., p. 513-532. En matèria d'innovació en l'ensenyament, vegeu: F. J. PUERTO SARMIENTO, *La ilusión quebrada. Botánica, sanidad y política científica en la España ilustrada*, Barcelona: El Serbal-CSIC, 1988 i les referències al pla del rector Vicente Blasco de reforma dels estudis universitaris valencians de 1785 que es troben a J. M^a. LÓPEZ PINERO, op. cit., nota 41.

revolucionària i desenvolupada amb diferents ritmes pels Estats liberals en el seu procés de consolidació al llarg del segle XIX, va mostrar que la reforma i renovació sanitària i professional havia de passar pel desmantellament i reestructuració de les facultats universitàries i dels col·legis gremials. Aquestes premisses, l'execució de les quals hauria compromès l'equilibri i la supervivència del propi Estat d'Antic Règim, mai no van formar part, però, del programa polític estatal dels Borbons.⁹⁰

La fundació i posterior entrada en funcionament del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona encara suposà una amenaça major per als metges de la ciutat. En efecte, per a uns individus que no trobaven el suport de la corona a les seves iniciatives, desproveïts del prestigi social i professional que en el passat en els havia atorgat la presència de la universitat i del Col·legi de Doctors, i amb el control de l'exercici de les professions mèdiques en mans del protomedicat i del seu tinent a Catalunya, el nou col·legi de cirurgia es constituí com un adversari permanent. A més, el nou col·legi, al llarg dels anys següents, no féu sinó consolidar un model d'ensenyament i de formació renovat que atorgava prestigi als cirurgians davant la societat local. El model d'ensenyança de la cirurgia partia d'aquell instaurat a Cadis i en molts aspectes fou un sistema d'aprenentatge desitjat per una part dels metges de Barcelona, en especial per aquells que proposaren un programa de redreç de la medicina per a Catalunya.

La consolidació de la nova escola, del nou model d'aprenentatge i dels nous cirurgians passava per l'obtenció de l'autonomia professional i del control del propi exercici. Malgrat la conflictivitat que aquesta consecució havia de generar, el nou col·legi de cirurgia va aconseguir en els anys següents sostreure's a la subordinació del Protomedicat i del seu tinent a Catalunya i també a la dependència de la Reial Audiència quant a la supervisió i control dels col·legis gremials de cirurgians existents a Catalunya.⁹¹ Aquest procés s'acompanyà de la instauració d'un model d'ensenyament molt allunyat de la formació predominantment especulativa impartida a les facultats de medicina universitàries.⁹² En aquest sentit, l'aposta estatal d'invertir en un ensenyament considerat de gran utilitat es va posar de manifest de forma immediata. D'una banda, tot privilegiant els interessos de la nova escola en detriment de la única facultat de medicina

---

⁹⁰ A. ZARZOSO, op. cit., nota 21, p. 165-171.

⁹¹ Sobre aquesta la conflictivitat entre el nou col·legi i la Reial Audiència a propòsit dels col·legis de cirurgia catalans, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 799, 514v-515v, Barcelona, 15/7/1760; reg. 804, 335v-337r, Barcelona, 19/7/1764; reg. 805, 97r-98r, Barcelona, 14/3/1765.

⁹² Quant a la difícil relació del nou col·legi amb la universitat de Cervera i els seus graduats en cirurgia, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 803, 233r-234v, Barcelona, 7/6/1763; reg. 804, 436v-437v, Barcelona, 6/9/1764; reg. 805, 307r-308r, Barcelona, 15/7/1765.

existent a Catalunya. D'altra, en legitimar el tipus de formació oferta a la nova escola, tot fent-la formar part del currículum obligatori dels propis estudiants de medicina graduats a Catalunya. Així, mentre la Universitat de Cervera demanava finançament a l'Estat per a la construcció d'un "*theatro anatómico capaz y bien compuesto con los instrumentos y alajas necessarias*", la corona responia, d'un costat, amb el finançament de l'edifici del nou col·legi de cirurgia (1761-64), dissenyat per l'arquitecte Ventura Rodríguez i del qual excel·lia el magnífic teatre anatómic i, d'un altre, amb la supressió de les càtedres de cirurgia i anatomia de Cervera, les quals eren traspassades al nou establiment dels cirurgians a Barcelona (1768). Aquest darrer fet es traduí, a partir del 1775, en l'obligació dels estudiants de medicina de Cervera d'haver de passar per les aules del nou col·legi de cirurgia de Barcelona a aprendre anatomia durant un any per tal de poder obtenir a continuació la graduació menor o batxillerat en medicina.⁹³

El model de formació implantat al nou col·legi de cirurgia de Barcelona es va fonamentar en tres aspectes bàsics: ensenyament pràctic, ensenyament teòric i discussió de casos. La vessant pràctica de la cirurgia s'aconseguí a través del teatre de demostracions anatómiques i de les sales de l'Hospital General de Santa Creu. Cal recordar que la creació del nou col·legi havia suposat la pèrdua del control de nomenament dels cirurgians majors de l'Hospital que fins llavors havia estat en mans dels administradors de Santa Creu. A partir del 1760, en passar els primers cirurgians de l'Hospital a ser professors del col·legi, la designació i control d'aquests càrrecs fou assumida per la direcció de l'escola de cirurgia.

Les disseccions anatómiques dels cadàvers van esdevenir un dels principals "llibres" d'ensenyament del col·legi de cirurgia gràcies, sobretot, al treball del professor Antoni Gimbernat. Mitjançant la pràctica dissectiva, els facultatius i els aprenents van disposar de l'oportunitat d'experimentar i confirmar el desenvolupament de determinades malalties a partir de la cerca de lesions anatómiques que expliquessin les pròpies malalties.⁹⁴ La utilització del cadàver com a

---

⁹³ D. FERRER, *Biografía de ...*, op. cit., nota 82, p. 327-335; M. USANDIZAGA, op. cit., p. 47-52; A. CARDONER, op. cit., nota 84, p. 167-168; J. PRATS, op. cit., p. 240-241. Sobre la manca de teatres anatómics a les facultats de medicina franceses, vegeu: L. BROCKLISS, C. JONES, op. cit., nota 65 de la p. 102 i p. 502-503. Sobre la conflictivitat generada a partir de l'assistència obligatòria dels estudiants de medicina a les classes d'anatomia del col·legi de cirurgia, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 815, 358v, Barcelona 31/12/1776.

⁹⁴ Les observacions pràctiques damunt els cadàvers realitzades per Gimbernat partien d'una línia de pensament plenament renovadora i experimentalista. Al seu parer, "*el cuerpo humano es el libro natural de que no me apartaré un punto, y siempre lo preferiré a cualquier autor, aún el más esclarecido, y de éstos seguiré a aquél que menos se aleje de este libro*". Text citat a A. GIMBERNAT GRASSOT, *Sucinta noticia del Sr. D. Antonio de Gimbernat, del Consejo de Hacienda, Primer Cirujano de Cámara, Fundador y primer Director del Real Colegio de Cirugía de San Carlos, Presidente de la Real Junta Gubernativa de los Reales Colegios de Cirugía...*, Barcelona: Imp. de Sierra y Martí, 1828, p.58. En aquest mateix treball es descriuen notes clíniques i observacions de Gimbernat sobre disseccions

instrument per a l'ensenyament anatòmic i com a forma d'apropament anatomoclínic a la malaltia no va estar exempta de conflictivitat entre el col·legi i l'administració de l'Hospital. Això es devia, en bona mesura, a les restriccions imposades pels administradors quant a la provisió de cadàvers.⁹⁵

Convé recordar que aquesta no era una pràctica nova a l'Hospital de Santa Creu. La dissecció, com a instrument formatiu, tenia unes arrels anteriors a Barcelona, almenys, des de finals del segle XIV i al llarg del segle XV hi ha evidències en aquest sentit. Aquesta pràctica aconseguí una gran difusió durant el Renaixement, quan destacaren escoles prestigioses com ara les italianes o la valenciana. A Barcelona, els canvis introduïts en els estudis de la facultat de medicina de Barcelona al llarg del segle XVII suposaren una nova empenta per a la formació anatòmica dels estudiants de medicina i de cirurgia. Després de les transformacions del 1714, aquesta forma d'ensenyament continuà en mans de l'antic catedràtic d'anatomia de la desapareguda facultat de medicina de Barcelona, Francesc Roig, qui va romandre al capdavant de la cirurgia hospitalària fins el 1733. Abans de la creació del nou col·legi de cirurgia, l'administració de l'Hospital també va concedir permisos per tal de fer demostracions anatòmiques i dissecció de cadàvers per a facultatius i aprenents de l'Hospital. Fou aquest un fet elogiat, el 1759, per Francesc Puig i Josep Pahissa, els quals ostentaven alhora els càrrecs de primers cirurgians de l'Hospital i, des del 1760, els de professors de la nova escola de cirurgia de Barcelona.⁹⁶

---

i operacions, p. 18-19, 23-25, 85-92. Un viatger anglès, més conegut per la historiografia catalana pel seu viatge pel Principat del set-cents, Joseph Townsend, va referir en un altre treball la tasca realitzada per Gimbernat en aquesta matèria tant a Barcelona com poc després a Madrid, vegeu: J. TOWNSEND, *A Guide to Health; being cautions and directions in the Treatment of Diseases. Designed chiefly for the use of students*, Londres: Cox, 1796, vol. II, p. 109-119, 262-265, 276-278, 351-356, 454-456, 481-482 i 498-499. Sobre l'activitat dissectiva de l'escola, vegeu: J. PISUNYER BAYO, "Antoni Gimbernat, fundador del Col·legi de Cirurgia de San Carlos", a *Societat...*, op. cit., nota 84, p. 91-95 i 97-102.

⁹⁵ L'hospital volia restringir les activitats del col·legi a la vessant militar de l'assistència i per això defensava la seva autoritat davant les pràctiques dels col·legials. Les limitacions s'argumentaven a partir de raonaments basats més en idees de manteniment de l'ordre que d'avèrsió a aquelles pràctiques. Alguns exemples de protestes es troben a: ACA, RA, *Consultas*, reg. 805, 411r-412r, Barcelona, 22/8/1765 i 461r-462v, Barcelona, 1/10/1765; J. M. MASSONS, op. cit., nota 46, p. 130.

⁹⁶ ACA, RA, *Consultas*, reg. 136, 144v-146v, Barcelona, 28/7/1724. Sobre l'existència d'una càtedra de cirurgia a l'hospital de Santa Creu el 1726, vegeu: A. CARDONER, "La cirugía en Barcelona en el siglo XVIII antes de la fundación del Real Colegio de la misma facultad (1700-1760)", *Medicina e Historia*, 22 (1973), p. 7-26. Segons Carrera Pujal, l'any 1737, els metges i cirurgians de l'hospital de Santa Creu s'oferiren per a ensenyar anatomia, donada la ignorància mostrada en aquesta matèria pels metges graduats a Cervera, a canvi d'un salari anual de 300 ducats. La proposta fou recolzada per l'Ajuntament de Barcelona davant l'Intendent, però la quantitat no fou concedida. Vegeu: J. CARRERA PUJAL, op. cit., p. 37. Francesc Puig, a la dedicatòria del seu llibre feta a l'administració de l'hospital, els donà les gràcies perquè des de què "nos ha franqueado el Amphiteatro Anathómico y gastado todo lo perteneciente a su ornato, mil veces claman los que ya tienen hombres, los que antes se consideraban enfermos por la falta de principios, ... que si antes el ser pobre era la mayor desgracia, ahora irse al Hospital será la mayor fortuna". El tinent de protometge Clarassó, a l'aprovació que feu d'aquest llibre, recordà que Puig i Pahissa havien aconseguit "el permiso y consentimiento para hazer disecciones Anathómicas, que sirvan a la enseñanza de los practicantes de dicho Hospital, de que ha merecido universal aprobación, pues ha causado un estímulo y

La formació pràctica dels estudiants de cirurgia es completà amb l'estudi directe de les malalties mitjançant l'assistència als malalts de l'Hospital. Els antics aprenents o practicants de cirurgia de l'Hospital van esdevenir alumnes del nou col·legi i d'aquests, els matriculats en el darrer curs adquirien la categoria de col·legials interns. Sota una disciplina militar, els interns menjaven i dormien a l'Hospital, i assistien els malalts supervisats pels primers cirurgians de l'establiment. D'aquesta forma, el col·legi va proporcionar als estudiants un ensenyament uniforme i pràctic i aquells aprenien a veure i observar les malalties en contacte directe amb el malalt, tot escoltant les indicacions del professor. La informació recollida pels estudiants devia ser consignada, com a part de l'aprenentatge, en un llibre anomenat *Libro de observaciones, o casos prácticos, observados y reflexionados en el curso de mi práctica*.⁹⁷

La formació a l'hospital partia d'un dels pressupòsits fonamentals de la nova medicina: l'observació sistemàtica com a mitjà d'obtenció d'experiència, formació i producció de coneixement. L'aprenentatge a la capçalera del malalt entranyava l'adquisició d'un coneixement pretesament objectiu de les malalties, dels cursos i dels tractaments adequats a cada situació. Hi havia una convicció ferma sobre la construcció d'una nova cirurgia basada en l'observació. Segons afirmaven els professors del nou col·legi, l'instrument de l'observació permetria l'adquisició de "*nuevas verdades establecidas sobre experiencias exactas, y de ahí resultan sus doctrinas incontrastables*". La consciència de bastir els ciments d'una nova cirurgia en fets observats en un context específic, l'hospital, fou emprada pels mateixos cirurgians per a legitimar-se davant la ciència mèdica adquirida a la universitat. Així, el professor Francesc Puig compendiava el contingut i la forma d'aquest tipus d'aprenentatge tot argumentant que,

"quando se trata de un asunto tan grave como el de dar la vida a los Hombres, solamente se permite el conjeturar al crisol de los experimentos y observaciones, que son las que deciden, y así no se adquiere el espíritu de observación manejando cuestiones, filogizando [sic], y con elegantes racionios, porque esto nos induce a un saber defectuoso, y nos hace tomar la ciencia o arte por la superficie: Este hábito se consigue tratando, y consultando los grandes Hombres del Arte, trabajando a su lado, y no perdiendo de vista las Quadras de un Hospital".⁹⁸

---

aplicación imponderable a los Facultativos de Medicina y Cirugía, sin duda por comprender lo importante que es el conocimiento de la naturaleza o estructura del Cuerpo Humano, que es la basis y fundamento para el adelantamiento de cada uno en su respectiva facultad (...)". Vegeu: F. PUIG, op. cit., nota 46.

⁹⁷ J. M. MASSONS, op. cit., nota 46, p. 108 i 129.

⁹⁸ M. USANDIZAGA, op. cit., p. 97 i ss. i F. PUIG, *Oración inaugural que para la apertura de los estudios que celebró el Real colegio de Cirugía de Barcelona el día 5 de octubre de 1767 dixo ...*, Barcelona: Tomás Piferrer, 1767, p. XIII, XVI i XXIII. L'afirmació prenia com a referència una obra del metge italià Bernardino Ramazzini.

L'ensenyament teòric de la cirurgia també suposà la introducció de novetats respecte al tipus de formació rebuda pel metge universitari i, òbviament, pel cirurgià gremial. El pla d'estudis del col·legi de cirurgia de Cadis fou incorporat al de Barcelona i, per tant, es procedí a l'establiment d'un currículum que integrava les següent matèries: osteologia, fisiologia i higiene, anatomia, patologia, terapèutica i operacions quirúrgiques. Més endavant, el col·legi aconseguí la creació de tres noves càtedres: física experimental, botànica i medicina teòrico-pràctica. Les malalties considerades específicament pròpies de dones i d'infants també foren incloses en els estudis.⁹⁹ El col·legi de Barcelona fou origen d'elements innovadors respecte a la tasca desenvolupada a Cadis. Així, el mètode tradicional d'ensenyament a partir de dictats fou mudat progressivament. Aquest fet estava lligat a la manca de llibres en llengua vulgar i, per tant, a la no disponibilitat dels nous coneixements quirúrgics produïts a Europa per manca de traduccions.¹⁰⁰ Des del moment fundacional, Pere Virgili estimulà els professors del col·legi per tal que redactessin manuals amb l'objectiu d'ensenyar la cirurgia als col·legis mitjançant llibres de text impresos. Els professors del col·legi s'aplicaren de forma immediata a la redacció d'aquest tipus de llibres. Entre els anys 1763 i 1785 foren publicats quinze llibres destinats a la instrucció dels estudiants i dedicats a algunes de les matèries impartides a l'escola: operacions quirúrgiques, obstetrícia, fisiologia, fórmules i receptes quirúrgiques, cirurgia legal, oftalmologia, malalties venèries, etc. Els manuals incorporaven coneixements i experiències personals al costat de teories, tècniques i descripcions contingudes en els tractats de cirurgia que circulaven a l'Europa coetània.¹⁰¹

Per tal de consolidar aquesta forma d'ensenyament, Pere Virgili repetí la iniciativa gaditana de dotar el col·legi amb una biblioteca pràctica i actualitzada. L'any 1761, l'escola ja disposava de 562 volums, que van augmentar en els anys següents a través de noves adquisicions i

---

⁹⁹ M. ASTRAIN, op. cit., nota 74, p. 112-113 i M. USANDIZAGA, op. cit., p. 61-64.

¹⁰⁰ A partir dels anys 1770, els cirurgians espanyols, entre els que cal destacar per damunt de tots als germans Galisteo y Xiorro, traduïren i adaptaren textos de cirurgia i medicina coetanis, en el marc d'un intens procés de divulgació mèdica, per tal d'omplir les necessitats professionals dels cirurgians. Vegeu: J. M^a. LÓPEZ PIÑERO, op. cit., nota 31, p. 212-213; J. RIERA, "Libros, cirujanos y traductores", a *Capítulos de la medicina española ilustrada (Libros, cirujanos, epidemias y comercio de la quina)*, *Acta Histórico-Médica Vallisoletana*, 37 (1992), p. 11-29 i E. PERDIGUERO, "The popularization of medicine during the Spanish Enlightenment", a R. PORTER (ed.), *The popularization of medicine, 1650-1850*, Londres: Routledge, 1992, p. 160-193.

¹⁰¹ Entre els autors d'aquests llibres convé destacar a Francisco Puig, Domingo Vidal, Juan Rancé, Diego Velasco, Francisco Villaverde, Francisco Canivell. Potser seria interessant recordar aquí que a la Universitat de Cervera, des del 1750, l'anatomia s'ensenyava a partir del llibre de Heister. Vegeu: A. CARDONER, op. cit., nota 84, p. 176-178, M. USANDIZAGA, op. cit., p. 89-92 i 224-227; D. FERRER, op. cit., nota 82, p. 336-337; À. MARTÍNEZ VIDAL, "El Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona a l'Europa de la Il·lustració", a *Cinc conferències sobre Pere Virgili*, Vilallonga del Camp: Comissió commemorativa del Tercer Centenari del Naixement de Pere Virgili, 2001, p. 95-109.

d'incorporacions d'altres biblioteques existents, com ara la del col·legi de Betlem dels jesuïtes en ocasió de l'expulsió d'aquesta orde (1772).¹⁰²

A mig camí entre l'ensenyament teòric i la formació pràctica, el col·legi desenvolupà altres instruments docents entre els que cal destacar el jardí botànic i el gabinet d'instruments. En efecte, el col·legi aconseguí millorar l'educació dels estudiants de cirurgia a partir de la cessió feta pel Marquès de la Mina el 1784 d'un lloc adequat, a les hortes de Sant Pau del Camp, per a la creació d'un jardí botànic. D'aquesta manera, el col·legi superava les penúries dels primers anys quant a la consolidació d'un jardí on poder conrear plantes medicinals i estudiar els usos terapèutics de les mateixes.¹⁰³

L'establiment d'un gabinet d'instruments quirúrgics, preparacions patològiques i d'anatomia comparada i de màquines de física experimental, probablement situat al voltant de la biblioteca, esdevingué un dels llocs fonamentals de la institució per a la recepció, producció i difusió d'una forma específica de coneixement científic. Segons la lletra dels inventaris existents, hom pot afirmar que totes les peces estaven sotmeses a un ordre i una classificació concretes en funció del seu ús didàctic. Aquests objectes, especialment els instruments quirúrgics i les màquines de física, tenien un paper de primer ordre en la formació d'un coneixement tàcit de la pràctica experimental a nivell europeu. Els quirúrgics, per exemple, constituïen una mostra molt clara de la recepció de la cirurgia francesa del set-cents. D'altra banda, les preparacions, artificials o naturals, en cera o dissecades, estaven íntimament lligades al coneixement produït al teatre de disseccions. Aquestes peces donaven suport a la comprensió anatòmica de les malalties –

---

¹⁰² M. ASTRAIN, op. cit., nota 74, p. 163; M. USANDIZAGA, op. cit., p. 67 i D. FERRER, op. cit., nota 82, p. 338-339. Segons indica Ferrer, els col·legis de Càdis i de Barcelona van gaudir, des del 1763, de lliure accés als "*libros prohibidos por el Santo Oficio, pertenecientes a las facultades de Anatomía, Medicina, Botánica, Química, Física e Historia Natural*". La biblioteca dels jesuïtes, els llibres de medicina, cirurgia, farmàcia, història natural, química i física foren traslladats a la biblioteca del col·legi de cirurgia de Barcelona. Es tractava de 104 llibres en 151 volums. Sense comptar amb aquests llibres, l'inventari de la biblioteca del col·legi de l'any 1780 mostra la gran despesa esmerçada en llibres i revistes de ciències mèdiques i naturals. Segons aquesta font, els estudiants disposaven aquell any de 405 llibres en 1.094 volums. Vegeu: AUC-UB-R, Llibre 196, *Inventario de los libros...que se hallaban en 10 de Febrero de 1780 en la Biblioteca y Gavinete del Real Colegio de Cirugía de Barcelona y se hallan a cargo de Don Domingo Vidal*, ff. 13r-24r. Mentre la biblioteca dels cirurgians no va deixar de créixer al llarg d'aquests anys, els llibres de ciències mèdiques de la biblioteca de la universitat de Cervera gairebé no van augmentar i van restar lluny d'adquisicions voluminoses com la procedent del col·legi dels jesuïtes de Barcelona. Segons l'inventari dels llibres de la biblioteca cerverina de l'any 1831, tot tenint en compte l'espòli francès, només hi havia 403 obres mèdiques repartides en 530 volums. D'aquestes, Danon afirma que 175 obres de caràcter mèdic procedien del fons dels jesuïtes de Cervera. Vegeu: J. DANON, "La biblioteca de la Universitat de Cervera i els llibres de medicina", *Miscel·lània Cerverina*, 3 (1985) p. 183-198.

¹⁰³ M^a. D. GASPAR GARCÍA, *Aparición del Jardín Botánico de Barcelona, Historia, evolución e influencias científicas (1784-1854)*, Barcelona: Fundació Uriach 1838, 1994, p. 37-38 i 53-78 i "El Jardín botánico y el Real colegio de Cirugía de Barcelona", *Medicina e Historia*, 51 (1994), p. 1-16.

preparacions osteològiques, angiològiques, miològiques, esplèniques, patològiques, anatòmiques, oftàlmiques i obstètriques- i els permetien d'objectivar els espècimens adquirits tot analitzant-los a partir de les seves parts constituents.¹⁰⁴

Finalment, la formació quirúrgica lliurada al col·legi de Barcelona es completà amb la discussió de casos i exposició de les observacions experimentades a partir de l'assistència als malalts. Pere Virgili donà instruccions precises sobre la importància de compartir i discutir entre professors i estudiants els aspectes teòrics i pràctics observats. En aquest sentit, els cirurgians establiren una forma molt concreta de fer les presentacions i discussions dels casos observats en les juntes convocades a la biblioteca del col·legi. A les reunions, els cirurgians exposaven de forma completa els casos, és a dir, explicaven la història clínica, detallaven les lesions trobades i el tractament seguit en cadascun dels malalts tractats. Les observacions eren comprovades, censurades i criticades pels altres cirurgians amb la fi de compartir el coneixement i l'experiència pròpies i de formar un coneixement quirúrgic precís, pretesament objectiu, diferenciat de l'empirisme més vulgar. Donades les dificultats del propòsit, les anomenades *juntes literàries* tingueren una existència molt irregular. Fou precisament a causa d'això que els cirurgians no aconseguiren produir un volum suficient com per a imprimir-les. La publicació d'aquesta mena de treballs fou una característica del període arreu Europa, ja que constituïa al capdavant una forma de legitimació de la seva pràctica davant la societat i la resta de professionals.¹⁰⁵

El model d'ensenyament del col·legi de cirurgia i l'autonomia professional aconseguida repercutiren de forma favorable en la integració i acceptació de la nova escola i dels cirurgians a

---

¹⁰⁴ L'estudi d'aquests gabinets o museus com a llocs de producció de coneixement natural ha estat emfasitzat en el darrers anys a partir d'aproximacions culturals a la història de la ciència. Vegeu: J. V. PICKSTONE, "Museological science? The place of the analytical/comparative in nineteenth-century science, technology and medicine", *History of Science*, 32 (1994), p. 111-138 i *Ways of Knowing. A new history of science, technology and medicine*, Manchester: MUP, 2000, p. 63-67 i 106-110. Sobre el gabinet del col·legi de cirurgia, vegeu: M. USANDIZAGA, op. cit., p. 67-68 i 195-201 i AUC-UB-R, Capsa 311/2.010-1 i 2.010-2, *Inventario de los Ynstrumentos de Física experimental contenidos en el Gavinete de este Real Colegio... en el año de 1796*. Per tal d'establir el nivell de recepció de l'escola de Barcelona respecte els progressos de la cirurgia francesa del segle XVIII, vegeu: L. BROCKLISS i C. JONES, op. cit., p. 553-565. Quant a alguns dels constructors locals d'aquests instruments, vegeu: J. BALARI JOVANY, *Historia de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, Barcelona: L'Avenç, 1895, p. 177-179 i C. PUIG-PLA, "Els primers socis artistes de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (1764-1824)", a A. NIETO-GALAN, A. ROCA ROSELL (coords.), *La Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona als segles XVIII i XIX*, Barcelona: RACAB-IEC, 2000, p. 287-310.

¹⁰⁵ O. KEEL i P. HUDON, op. cit., nota 49; L. BROCKLISS i C. JONES, op. cit., p. 689-700; P. MATHIAS, "Swords and ploughshares: the armed forces, medicine and public health in the late eighteenth century", a J. M. WINTER (ed.), *War and economic development. Essays in memory of David Joslin*, Cambridge: CUP, 1975, p. 73-90; M. USANDIZAGA, op. cit., p. 71-89, 207-210 i 215-224 i *Juntas literarias del Real Colegio de Cirugía de Barcelona*, Santander: Aldus, 1956; V. GUILLÉN, *Análisis de las memorias de las Juntas Literarias del Real Colegio de Cirugía de Barcelona*, Barcelona: UB, tesi doctoral inèdita, 1982, p. 13-19 i 68-81; D. FERRER, op. cit., nota 82, p. 340-341, sobre les instruccions de Virgili enviades per carta el 1763.

Catalunya. El nombre d'estudiants matriculats als diferents cursos no va deixar d'augmentar des del 1763.¹⁰⁶ La formació impartida a la nova escola els aportava un prestigi social superior en relació a la situació professional anterior, ja que els obria unes majors perspectives laborals, sobretot en la carrera militar. El coneixement pràctic i útil del saber quirúrgic lliurat no es va limitar, com hem apuntat més amunt, al subministrament de personal ben format per a l'exèrcit. Les autoritats sanitàries del Principat van recórrer a l'experiència dels nous cirurgians davant problemes de salut pública. En determinats casos, com ara els produïts a causa del persistent problema de la ràbia o *hydrophobia*, la col·laboració es traduí en la publicació de textos. Aquests contenien instruccions precises per tal d'actuar davant la mossegada d'un animal malalt de ràbia i, a més, les pròpies autoritats s'encarregaren de la distribució dels impresos per als cirurgians de tots els corregiments de Catalunya.¹⁰⁷

El recurs a aquests cirurgians i la confiança dipositada per part de les autoritats van constituir, sense dubte, el resultat del reconeixement sobre la formació lliurada a l'escola. La suma d'aquests elements situà els cirurgians formats a Barcelona en una posició social i professional comparable a la dels metges catalans. En aquest sentit, el darrer terç del segle XVIII va mostrar una gran quantitat d'evidències sobre l'aversion professional entre cirurgians i metges. En bona mesura, es tractava d'una qüestió de competències i de delimitació de fronteres. Un afer relacionat amb la defensa realitzada pels metges del *status quo* professional jerarquitzat d'Antic Règim, on els metges encapçalaven una organització que mantenia als cirurgians i als apotecaris, així com a d'altres sanadors regulats, subordinats. La situació, però, havia iniciat un procés de canvi molt clar en el darrer terç del segle. La formació més completa i moderna dels cirurgians del nou col·legi, amb la incorporació de coneixements empírics i racionals, no va fer sinó aprofundir en les mancances educatives i curriculars dels metges universitaris. La introducció de la medicina teòrica i pràctica en els nous estudis del col·legi va obrir la porta a una transgressió de competències que es palesà de manera immediata. La conflictivitat aparegué fins i tot en el mateix

---

¹⁰⁶ A. CARDONER, op. cit., nota 84, p. 183-185. Sobre aquesta qüestió, vegeu també les pàgines del punt 8.2.1.

¹⁰⁷ Sota el lema *utilitas, officiumque fuit* i després dels dictàmens aprovatoris de Domingo Vidal, professor i bibliotecari del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona, i dels doctors Francesc Salvà i Fèlix Miret, de la Reial Acadèmia de Medicina Pràctica de Barcelona, el llicenciat en cirurgia Josep Antoni Capdevila va redactar una concisa instrucció, centrada en la part terapèutica de la malaltia i destinada als estudiants de cirurgia i als "*Hijos del Colegio..., mayormente establecidos en lugares, villas y aldeas, donde careceréis de obras magistrales, y de tratados particulares que os instruyan*". L'obra no incorporava res de nou, tal com afirmava el propi Capdevila: "*No soy autor de ella; soy mero extractador y copiadador, pero de buenos libros*". En efecte, al costat del recurs a metges com Sauvages o Colombier, hom citava els treballs i experiències de cirurgians francesos com Le Roux, Pouteau, Hevin, Sabatier i altres. Vegeu: *Manual para el modo de tratar las heridas hechas por mordeduras de animales rabiosos* Barcelona: Francisco Suria y Burgada, 1787. Quant a la difusió que la Junta de Sanitat féu d'aquest manual arreu Catalunya, vegeu: AHMB, *Sanitat*, III, *Cartas Acordadas*, reg. 6, 12r, Barcelona, 14/2/1787; 20rv, Barcelona, 30/3/1787; 98v-99r, Barcelona, 6/7/1787; 134rv, Barcelona, 4/9/1787.

estament estudiantil, tal i com es pot comprovar arran l'assistència obligatòria dels estudiants de medicina de Cervera a les aules del col·legi de cirurgia per tal d'estudiar l'anatomia i la cirurgia.¹⁰⁸

Els conflictes, però, foren molt més durs entre els professors del col·legi i els metges barcelonins, que maldaven per recuperar les posicions perdudes enfront dels mestres del col·legi de cirurgia. Mentre els cirurgians van considerar que la cirurgia que practicaven havia aconseguit el rang de disciplina científica, independent i no sotmesa a la medicina, els metges reivindicaren la naturalesa mèdica de determinades malalties, en especial les anomenades malalties internes, com a forma d'establiment de fronteres competencials.¹⁰⁹ En realitat, no es tractava només del fet que els metges poguessin abominar de la comparació i equiparació professional amb els cirurgians o que fins i tot volguessin recuperar la supervisió i control de la pràctica professional dels cirurgians. Era una qüestió més aviat de competències, ara trencada donat que la nova formació dels cirurgians els permetia de tractar malalties que anteriorment estaven reservades als metges¹¹⁰.

La conflictivitat fou molt explícita a Catalunya mitjançant les oracions inaugurals dels cursos del col·legi de cirurgia i els impresos publicats pels metges i cirurgians en el trànsit del segle XVIII al segle XIX.¹¹¹ Aquest fou el punt de partença d'una lluita professional que no va

---

¹⁰⁸ Alguns d'aquests conflictes es troben descrits a J. MASSONS, op. cit., nota 46, p. 122. Anys després, el 1822, lluny encara d'haver finit aquella conflictivitat i d'haver-se tancat el procés que havia de portar a la definitiva unificació de la medicina i la cirurgia, un d'aquells estudiants de cirurgia del col·legi de Barcelona, el tarragoní Lleonart Gallí va retreure a l'afamat catedràtic de clínica de Madrid, el metge Antonio Hernández Morejón, que "*el Sr. Hernández, por los estatutos de su Universidad no ha tenido que estudiar la Cirugía, y yo por los de mi Colegio, he debido estudiar la Medicina; motivo por el qual he egercido simultáneamente ambos ramos en los cuerpos militares de la casa real por espacio de más de treinta años (...)*". Vegeu: L. GALLI, op. cit., p. 37-38.

¹⁰⁹ La història d'aquestes lluites encara no s'ha escrit. De forma manuscrita, la disputa s'inicià molt aviat, vegeu: UB-R, Ms. 1.021, *Quaestiones medico-chirurgicarum, tomus I*. Es tracta de tretze documents, datats el gener de 1764, escrits de forma molt significativa en llengua llatina, amb només alguns paràgrafs en català. El professor del col·legi de cirurgia i cirurgia de la Junta de Sanitat de Barcelona, Carles Grassot, aleshores gendre de Gimbernat, disputà amb els metges de la Junta de Sanitat, Rafael Steva i Lluís Prats, i amb els metges Ignasi Sanponts i Pedro Fraga entorn la qüestió si determinades malalties, unes mèdiques i altres quirúrgiques, necessitaven o no del concurs de la natura per a la seva curació. Les cites i remissions de cadascuna de les argumentacions situen els textos en un context plenament europeu contemporani, tant en matèria de recepció científica com dels termes internacionals d'una mateixa disputa professional.

¹¹⁰ La conflictivitat fou un fet comú amb altres països europeus. Sobretot amb França, donades les semblances dels models d'organització professional. Vegeu: T. GELFAND, *Professionalizing modern medicine. Paris surgeons and medical science and institutions in the eighteenth century*, Westport: Greenwood Press, 1980, caps., 8, 9 i 10 i L. BROCKLISS i C. JONES, op. cit., p. 66-69. Sobre el cas italià: E. BRAMBILLA, "La medicina del Settecento: dal monopolio dogmatico alla professione scientifica", a F. Della PERUTA (ed.), *Storia d'Italia. Malattia e medicina*, Torino: Giulio Einaudi Editore, 1984, Annali 7, p. 5-147.

¹¹¹ Quant a les oracions inaugurals del col·legi de cirurgia, vegeu: M. USANDIZAGA, op. cit., nota 82, p. 228-229. Arran determinades publicacions, els impresos es feren ressò de les disputes professionals. Aquest fou el cas, per exemple, provocat per la publicació del llibre del cirurgià Francesc Puig, *Osteologia metòdica ... para el uso de los Reales Colegios de Cirugía*, Barcelona: Thomàs Piferrer, 1768. L'obra va rebre resposta en forma de llibre escrit pel metge Lluís Prats, *Difficultates proponit circa Osteologiam methodicam ...*, Barcelona: Franciscum Generas, 1769, traduït al castellà en una edició posterior. Cal destacar també l'obra del metge Jaume Menós, que constituïu un flagell constant de la professió quirúrgica. La seva obra, però, encara no ha estat estudiada.

acabar fins ben entrat el segle XIX, quan la unificació de la medicina i la cirurgia esdevingué una realitat després d'anys de negociació sobre qui devia encapçalar la unió de les disciplines.¹¹² Si bé aquest fou un procés marcat pels ritmes imposats a nivell estatal i en funció del canviant context històric, a Catalunya la lluita s'inicià arran la creació del nou col·legi de cirurgia. A banda de les mútues desqualificacions fetes en actes públics, el conflicte fou molt més contundent per la via dels textos, manuscrits i impresos. Mitjançant aquest suport, metges i cirurgians intercanviaren dures crítiques sobre la superioritat de cadascuna de les disciplines, sobre la capacitació científica d'uns i altres per tal de tractar determinades malalties. Fou en aquest context de refutació de coneixements i de discussió de competències que adquirí ressò un dels arguments característics de la pròpia retòrica legitimadora d'aquests grups, el qual ha esdevingut un dels tòpics més repetits fins els nostres dies: “...*que aquellos que no eran buenos para Cirujanos, se ponían a Médicos*”.¹¹³

El Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona fou sense dubte el fruit de la imposició d'una voluntat reformista “des de dalt”. En efecte, la transformació del desprestigiat art de la cirurgia en un ensenyament superior i en una professió valorada fou una iniciativa procedent de la monarquia, fonamentada tant en el concepte il·lustrat d'utilitat com en les necessitats militars de l'Estat. En cap cas, però, la reforma dels estudis de cirurgia va suposar l'existència prèvia d'un projecte de renovació de la professió i la ciència mèdica a Espanya. En canvi, l'èxit que acompanyà la creació de l'esmentat col·legi, o bé la comprovació que existia un interès per part de la corona de portar a terme reformes en l'àmbit de l'ensenyament, obrí la porta a la petició de més canvis en aquesta matèria a Catalunya. Les noves demandes, sorgides des de la societat civil catalana, pretenien aprofitar la conjuntura, suposadament reformista i pretesament favorable a nous rumbos, que havia inaugurat la creació del col·legi de cirurgia de Barcelona. Només uns pocs dels projectes sol·licitats durant el decenni dels anys 1760 van trobar una resposta positiva per part de la corona i, fins i tot, aquells que reeixiren hagueren d'experimentar una difícil existència. A continuació

---

¹¹² En el context de canvis de l'Espanya de 1812 i amb el desig de reformar la professió mèdica, considerada des d'una perspectiva política, el metge Francesc Salvà va escriure: *Pensamientos del Dr. Francisco Salvá y Campillo sobre la enseñanza del arte de curar*, Mallorca: Antonio Brusi, 1812. Un treball que va rebre una duríssima resposta per part del professor del col·legi de cirurgia de Barcelona Francesc Junoi a: *Cartas o reflexiones dirigidas a su discípulo N. N. Acerca de los pensamientos del Dr. D. Francisco Salvá y Campillo relativos al mejor arreglo del arte de curar*, Vic, 1813. Contestada pel metge barceloní a: *Suplemento a los pensamientos sobre el arreglo de la enseñanza del arte de curar*, Barcelona: Manuel Texero, 1813. Aquestes obres, però, no han rebut l'atenció de la historiografia. Vegeu: M. ASTRAIN, op. cit., nota 74, p. 114-116.

¹¹³ Sobre les desqualificacions públiques, vegeu: RAM, llig. 1-18, Barcelona 6/10/1788. En aquest document, el secretari de l'Acadèmia Médico-Pràctica de Barcelona, Josep Ignasi Sanpots, lamentava, després d'assistir, prèvia invitació, a l'oració inaugural del curs de 1788 del col·legi de cirurgia de Barcelona, llegida pel professor Domingo Vidal, “*que oí la oración y en mi vida he oído discurso más ofensivo y denigrativo para los médicos, y todo su nervio se dirigió a hacer ver que éstos eran poco importante, que apenas tenían lugar en las historias [de la medicina], que aquellos [individus] que no eran buenos para Cirujanos se ponían a Médicos, ic. Esta oración no puede olvidarse en lo successivo*”. Lluch recull acríticament el tòpic, vegeu: E. LLUCH, op. cit, p. 130.

veurem l'esclat de peticions d'aquells anys, sobre el conjunt de les quals es pot avançar la conclusió a què arribà Ernest Lluch en parlar d'un d'aquells projectes. És a dir, la reacció al canvi per part de les estructures i institucions fou tan forta que impediren la consecució de la majoria de les iniciatives sorgides de la societat civil catalana.¹¹⁴

4.2.2.- El projecte de l'Escola Reial de Botànica, Química i Farmàcia de Barcelona

Una de les primeres iniciatives de reforma fou plantejada pels apotecaris barcelonins, els quals intentaren aprofitar al seu favor els aires de canvis del nou govern de Carles III, ja evidents en l'aposta realitzada en el cas dels cirurgians. Més amunt hem vist que mentre la comissió de metges de Barcelona esperava una resposta del Consell de Castella sobre la possibilitat de restablir el Col·legi de Doctors en Medicina, la Corona va imposar la creació del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona el 1760. Els primers en reaccionar davant la voluntat política mostrada per les autoritats en relació amb la cirurgia foren els apotecaris de Barcelona. Si bé des del 1762 havien portat a terme gestions per tal de confirmar els privilegis del Col·legi d'Apotecaris de Barcelona, fou durant el 1763 quan realitzaren un esforç prou destacable dirigit a reformar la professió farmacèutica a Catalunya, tot intentant lligar-la a la sort que havia acompanyat a la transformació de la professió quirúrgica catalana.¹¹⁵

El projecte de reforma de la farmàcia catalana va tenir lloc just en el moment en què el protometge del Principat de Catalunya, Miguel de Borbón, morí a la cort el 1763. És a dir, en el context de possibles reformes augurades en els inicis del regnat de Carles III, els apotecaris barcelonins van aprofitar l'avinentesa d'un possible canvi de rumb en la institució del Reial Tribunal del Protomedicat castellà. Una circumstància semblant a l'ocorreguda en el context de la petició dels metges de Barcelona el 1754. Així, el Tribunal del Protomedicat es mostrava als ulls d'aquells individus com un obstacle fonamental per a l'execució dels canvis.¹¹⁶

Dominat pels metges reials, el Tribunal del Protomedicat constituïa la representació més evident de l'ordre jeràrquic professional d'Antic Règim, localitzat a la cort i amb els metges al capdavant de les arts subalternes de la cirurgia i la farmàcia. El tribunal es va oposar, amb graus

---

¹¹⁴ E. LLUCH, op. cit., p. 188.

¹¹⁵ De forma general, sobre el procés de transformació de la farmàcia catalana, es pot remetre a: A. M^a. CARMONA, *Els farmacèutics catalans dels segles XVIII i XIX*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1983, p. 19-101.

¹¹⁶ Aquesta és una opció que no ha estat contemplada per aquells que han vist en el Protomedicat l'instrument institucional executor de la renovació sanitària espanyola i en els gremis la imatge de les tradicions més rànies i del reaccionarisme davant els canvis. Vegeu bibliografia citada a nota 17.

d'èxit diferents, a les peticions de canvis procedents de la medicina, la cirurgia i la farmàcia catalanes. En aquest context, des de mitjan segle, la institució va cercar la implantació definitiva de la jurisdicció del tribunal castellà en els territoris de l'antiga Corona d'Aragó. A Catalunya, la pèrdua de jurisdicció sobre els cirurgians i dels ingressos procedents de les taxes exigides a aquests per a la revalidació de graus havia suposat un gran cop als propòsits del tribunal castellà de mantenir sense modificacions el vigent *status quo* professional. Així, sembla clar que el tribunal oposés una ferma resistència a l'aprovació de projectes que poguessin lesionar els seus interessos, com ara la petició dels apotecaris barcelonins. De fet, des del 1761, el tribunal castellà havia acordat, un cop morís el Protometge de Catalunya Miguel de Borbón, l'agregació de la tinença catalana i la incorporació de totes les rendes procedents de l'activitat del tinent de protometge català a la institució central, segons s'afirmà, "*a fin de dar incremento y perfección a su Jardín Botánico de Migas Calientes*".¹¹⁷ En bona mesura, aquesta iniciativa del tribunal castellà estava relacionada amb el fet que sota la tinença del metge Antoni Pla, des de l'any 1753, s'havia produït una escandalosa gestió de la institució. La denúncia de la corrupció comesa per Pla, dels seus abusos d'autoritat i de la seva liberalitat i discrecionalitat a l'hora de validar graus o de visitar apotecaries van formar part dels arguments emprats per tots aquells que desitjaven l'execució de reformes. El propi tribunal castellà reconegué que, "*es cosa dura que se fie a la voluntad de un solo hombre, expuesto por la humana condición a errar y quizás a poblar el Principado de facultativos inexpertos, con la codicia de aumentar sus emolumentos*". L'any 1763, quan els apotecaris barcelonins van demanar la reforma de la seva professió, la nova planta del protomedicat català acordat el 1761 encara no s'havia portat a terme, segons el tribunal castellà "*por falta de facultades y jurisdicción en aquel Principado, gobernado por sus constituciones y costumbres*".¹¹⁸

La petició de reforma proposada pels apotecaris barcelonins fou encapçalada pels cònsols del col·legi, Josep Mollar i Francesc Sala, i pel mestre apotecari comissionat a la cort, Jaume Morer. De forma estratègica, la sol·licitud elevada al rei es féu arribar mitjançant el duc de Losada, *sumiller de Corps*, i Ricardo Wall, secretari d'Estat i del despatx universal de la Guerra.¹¹⁹ Els apotecaris van recórrer a arguments condemnatoris, característics de la retòrica emprada per tots els professionals, tot destacant "*la deplorable decadencia en que se halla constituida en aquel*

---

¹¹⁷ Arxiu General de Simancas (AGS), *Guerra Moderna*, llig. 1.543, Informe de Manuel de la Raga, president del Reial Tribunal del Protomedicat, Sant Lorenzo el Real, 19/10/1763, 4 ff.

¹¹⁸ R. JORDI, "Boticarios y drogueros en Cataluña. Siglos XIV-XIX", *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, 14 (1976), p. 141-167; A. ZARZOSO, op. cit., nota 21, p. 166-170; AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 991, ff. 8-9 i 325.

¹¹⁹ Segons indica Lluch, Losada era considerat un aliat del partit aragonès. Vegeu: E. LLUCH, op. cit., p. 190.

Principado la facultad Botánica, Química, y Pharmacia, que componen un perfecto Boticario, por la codicia y abuso de los Thenientes de Protho-Médicos, que anteponen a la pública salud sus particulares utilidades". Bo i culpant l'acció portada a terme mitjançant la tinença del protomedicat com la causa de l'excessiu nombre de més de 550 apotecaris a Catalunya, els peticionaris assenyalaren el perill que la mala pràctica constituïa per a la dispensa i confecció de medecines, tant per a la població civil com per a la militar. Alhora, recordaren que una situació semblant havia transformat la facultat quirúrgica catalana a partir de la creació del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona i de la consecució de la independència dels cirurgians respecte del Protomedicat. Aquest era el fonament per a demanar la creació d'una escola de Botànica, Química i Farmàcia a Barcelona, sota patrocini reial, finançada amb les rendes del protomedicat català procedents de la farmàcia i lligada al nou Col·legi de Cirurgia de Barcelona.¹²⁰

El duc de Losada va trobar la proposta de gran utilitat al públic i digna de consideració d'un rei inclinat "*a la propagación de las ciencias y las artes en sus dominios*". Per tal de donar suport al projecte, Losada demanà l'opinió dels primers cirurgians reials, Pedro Perchet i Pere Virgili, i de l'apotecari major del regne, José Martínez Toledano.¹²¹ Aquests individus mostraren un suport incondicional envers la proposta dels apotecaris barcelonins i fins i tot redactaren un reglament de setze punts sobre l'organització i funcionament que hauria de tenir una "*Escuela Real de Botánica, Química, y Pharmacia, en la ciudad de Barcelona*". L'escola es va planejar alhora com a complement de la formació dels cirurgians i oberta als metges. La lletra d'aquell reglament obligava als tres professors catedràtics a escriure discursos i tractats per a estimular l'estudi, a publicar dissertacions, a establir sessions literàries públiques, a mantenir una correspondència amb els apotecaris catalans per a aprofundir en l'estudi de la història natural del Principat i a unificar els noms dels regnes vegetals i minerals, i estipulava, també, la formació d'un jardí botànic, un laboratori de química i la corresponent adquisició de llibres i d'instruments per a la biblioteca i el gabinet.¹²² Les concommitàncies i la complementarietat amb el projecte d'establiment del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona planejat per Virgili semblen prou evidents.¹²³

---

¹²⁰ AGS, *Guerra Moderna*, llig. 1.543, Informe de Jaume Morer al duc de Losada, s.l., s.d., 7 ff.

¹²¹ AGS, *Guerra Moderna*, llig. 1.543, Informe del duc de Losada a Ricardo Wall, s.l., 24/7/1763, 10 ff.

¹²² AGS, *Guerra Moderna*, llig. 1.543, Informe de José Martínez Toledano, Pedro Perchet i Pere Virgili, Madrid, 8/7/1763, 7 ff.

¹²³ Josep Maria Camarasa ha cridat l'atenció sobre un aspecte poc estudiat de la història dels reials col·legis de cirurgia, les relacions del promotor dels col·legis, Pere Virgili, amb els botànics i apotecaris catalans a Madrid, Josep Quer i Joan Minuart. Tots tres havien desenvolupat bona part de la seva professió al servei de l'exèrcit i gaudien del suport del Marqués de la Ensenada. D'aquí sorgí una interessant col·laboració que estava en la base de la formació d'un jardí botànic al col·legi de cirurgia de Càdis. Els botànics catalans assessoraren Virgili a l'hora d'establir un jardí

Wall va sotmetre els informes subministrats per Losada al parer de Campomanes, qui informà després d'inquirir també l'opinió del metge i apotecari Casimiro Gómez Ortega, format a Bolonya "*por el método nuevo de Carlos Linneo y del Doctor Monti*" i molt interessat en la formació dels estudis proposats pels apotecaris barcelonins.¹²⁴ Campomanes considerà molt positivament tot el projecte, si bé va reconèixer que aquest podia plantejar dificultats, "*puesto que los Médicos por lo común no miran con tranquilidad el progreso de la Pharmacia y la Cirugía*".¹²⁵ Per això, va recomanar, per tal de conciliar les suspicàcies dels metges i en funció d'allò que tenia coneixement que es practicava a Paris, que un metge nomenat pel protomedicat castellà assistís als exàmens dels futurs apotecaris formats a l'escola projectada. En qualsevol cas, de la mateixa forma que Campomanes havia donat suport al projecte de creació del col·legi de cirurgia de Barcelona, en aquesta nova ocasió també valorà la utilitat de l'escola projectada pels apotecaris com "*un complemento del [col·legi] de Cirugía*" i, en aquest sentit, insistí en la importància dels dictàmens emesos pels cirurgians i apotecaris reials. Tampoc trobà en aquest cas un conflicte amb les lleis de Catalunya i, per això, el seu regalisme el portà a afirmar que l'execució del projecte, "*es un efecto de la soberanía del Rey*" i que "*quando las cosas llegan a un punto semejante de decadencia, la legislación debe ser nueva*". Així, Campomanes recolzà el projecte i el reglament en nom de la salut pública, de interès i utilitat general, del progrés de les ciències i del regalisme.¹²⁶

Davant d'aquestes mostres de suport només restava conèixer el parer dels metges del Tribunal del Protomedicat. El seu president, el metge reial Manuel de la Raga, fou qui redactà un dictamen contrari al projecte sol·licitat. De fet, el Tribunal no podia permetre la independència

---

modern, adaptat als corrents científics de l'època i útil per a l'ensenyament. D'aquesta forma, resulta obvi l'interès de Virgili de voler aplicar aquell model al nou col·legi de Barcelona i, per tant, de donar suport a la petició dels apotecaris. Vegeu: J. Mª CAMARASA, op. cit., p. 49-52 i 55.

¹²⁴ Giuseppe Monti (1682-1760) fou professor d'Història Natural de l'*Istituto delle Scienze* de Bolonya, on creà un *Musaeum Diluvianum* exclusivament paleontològic. També creà un altre museu semblant a casa seva. El terme *diluvianum* procedeix de la creença que els fòssils eren restes dels animals morts a causa del bíblic diluvi universal. D'altra banda, l'any 1763 l'obra de Karl Linné (1707-1778) ja era prou coneguda i acceptada a Espanya, malgrat l'existència de tournefortians recalitrants com Josep Quer. Fou precisament Quer qui, en la campanya militar italiana dels anys 1740, féu amistat personal amb Giuseppe Monti, professor a Bolonya. Fet que probablement contribuï a la formació bolonyesa de Gómez Ortega amb Monti uns anys després. Vegeu: J. Mª CAMARASA, op. cit., p. 51 i 53.

¹²⁵ Campomanes observà que els obstacles podien venir de la part dels metges, però creia que estava en la mà del rei canviar les coses: "*Nuestros médicos por desgracia padecen en el método de estudios mucho atraso: los que no han salido de España aborrecen todos los descubrimientos nuevos porque no los han visto enseñar y requieren mucho estudio para enterarse de ellos; y así sola la autoridad de S. M. fomentando estos cuerpos nuevos es capaz de dar impulso a unos estudios tan precisos a la conservación del género humano*". Vegeu la procedència del text a la nota següent.

¹²⁶ AGS, *Guerra Moderna*, llig. 1.543, Informe del Dr. Casimiro Ortega, Madrid, 17/8/1763, 3 ff. i Informe de Campomanes a Ricardo Wall, Madrid, 20/8/1763, 8 ff. Lluch també es féu ressò del suport de Campomanes al projecte de restabliment de la universitat a Barcelona defensat per Romà i Rossell. Vegeu, E. LLUCH, op. cit., p. 230 i M. ASTRAIN, op. cit., nota 74, p. 161-167.

d'una altra facultat, considerada com subordinada i dependent de la medicina. Tampoc, és clar, la pèrdua dels ingressos procedents de les competències farmacèutiques del Protomedicat a Catalunya. De forma enginyosa, Manuel de la Raga elaborà una resposta basada en dos arguments: finançament i ignorància. D'una banda, va afirmar que no es podia plantejar la proposta dels apotecaris d'assumir la part dels emoluments que recollia el tinent de protometge quan encara estava pendent de resolució la determinació reial de 1761 de reforma d'aquella tinença. A més, en el cas que els apotecaris obtinguessin el resultat d'aquella partida, de la Raga considerà que no seria suficient per fer front al sosteniment de tres professors, un laboratori químic, un jardí botànic i el llibres, sense haver de gravar la hisenda reial. D'altra banda, sostingué que la idea d'aconseguir, sota el control dels apotecaris, una millora en la confecció de medecines per a la població civil i militar no tenia rigor, donada la mala qualitat de les drogues existents a les apotecaries de Barcelona, que ja estaven sota el control del col·legi d'apotecaris. A més, advertí que l'assistència farmacèutica als militars romanía sota la correcta supervisió dels metges i cirurgians de l'exèrcit. Així, una vegada desprestigià el col·legi d'apotecaris de Barcelona i acusat d'inventar pretextes que només miraven a beneficiar els seus interessos particulars, el Tribunal del Protomedicat encara reforçà la seva posició en afirmar que si el projecte reeixia seria precis *“o que el Principado deje de nombrar Protomédico o que grave a sus compatriotas con nuevo impuesto que equivalga a aquello que se le ha quitado”*.¹²⁷

El projecte de l'Escola Reial de Botànica, Química i Farmàcia de Barcelona no trobà els suports necessaris i fou per tant denegat aquell mateix any. Malgrat els diferents arguments a favor i en contra, la corona no va considerar necessari l'esforç inversor que comportava la creació de l'establiment, i imprescindible la utilitat i complementarietat que tenia en relació amb el col·legi militar dels cirurgians fundat a Barcelona. No sembla raonable interpretar això a partir de la justificació d'un suposat projecte de renovació sanitària centralista i antigremialista en mans de la corona. Tampoc ho sembla, a la vista de l'esforç esmerçat en la transformació de la facultat quirúrgica catalana, el fet de creure que el fracàs del projecte tenia res a veure amb la manca de coneixements, d'efectius i de mitjans dels apotecaris barcelonins.¹²⁸

---

¹²⁷ AGS, *Guerra Moderna*, llig. 1.543, Informe del Dr. Manuel de la Raga al duc de Losada, San Lorenzo el Real, 19/10/1763, 4 ff.

¹²⁸ La negativa al projecte es troba a: AGS, *Guerra Moderna*, llig. 1.543, Informe sobre la sol·licitud dels apotecaris de Barcelona, Madrid, 12/11/1763, 15 ff. La divergència dels informes emesos per les institucions de poder en relació a aquest afer van sorprendre Mª Carmen Calleja, defensora de la interpretació del projecte de renovació sanitària borbònic, fins el punt d'afirmar que, *“encontramos una franca descoordinación entre las decisiones del Consejo de Castilla y las decisiones del Real Tribunal del Protomedicato”*. Vegeu: M^a. C. CALLEJA, art. cit., nota 17, p. 197.

Els apotecaris insistiren de nou el 1767 i en aquesta ocasió redactaren un completíssim mètode d'estudis per a la instauració de l'ensenyament de la botànica, la química i la farmàcia a Barcelona. La nova petició, però, tampoc no prosperà a Madrid, ja que la posició reaccionària de la Reial Audiència catalana defensà que, més enllà de la possible utilitat pública d'aquests ensenyaments, el producte resultant de les competències del protomedicat català no es podia destinar a “*establecimientos en mucha parte más de ostentación y pompa que de pura necesidad*”. Per això, l'Audiència proposà, de forma sorprenent en aquells moments, la creació d'una càtedra de botànica ben dotada a Cervera.¹²⁹ Així, malgrat els intents posteriors dels anys 1774 i 1788, els apotecaris barcelonins no van aconseguir portar a terme la reforma dels seus ensenyaments fins començaments del segle XIX.¹³⁰ D'altra banda, la reforma del Protomedicat català, realitzada el 1766, reforçà el control dels apotecaris catalans en mans dels metges. Al llarg del darrer quart de segle restant, el nombre d'apotecaris revalidats per la subdelegació catalana augmentà de forma significativa, fins arribar a ser aprovats 616 nous apotecaris. La recaptació per taxes d'exàmens s'incrementà clarament, tot confirmant d'aquesta manera la importància que el control i subordinació dels apotecaris suposava per al Tribunal del Protomedicat i el valor dels arguments esgrimits en contra dels projectes elevats pels apotecaris barcelonins.¹³¹

---

¹²⁹ ACA, RA, *Papeles de Su Excelencia*, llig. 239, doc. 4, *Método de Estudios que puede establecerse más ventajosamente de la Pharmacia, Química y Botánica, y modo más útil de executarse los Exámenes y visita...*, elevat per Ramon Troch i Josep Rabassa, cònsols del Col·legi d'Apotecaris de Barcelona, Barcelona, 30/8/1767. El dictamen negatiu de la Reial Audiència a: ACA, RA, *Consultas*, reg. 808, ff. 336v-345v, Barcelona, 18/8/1768. L'informe del Consell de Castella a: AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 991, ff. 4 i 5, Madrid, 7/12/1768.

¹³⁰ Sobre les peticions de 1774 i 1788 convé fer una lectura conjunta dels següents textos: Josep Antoni Savall i Valldejuli, *Discurso sobre la necesidad de una farmacoepa nueva en la ciudad de Barcelona y Principado de Cataluña*, Barcelona: Francisco Surià, 1788 i el texts dels apotecaris barcelonins *Apología con que el Colegio de Boticarios de la Ciudad de Barcelona vindica su honor ultrajado...* Manresa: Ignacio Abadal, 1788. Al meu parer, els dos textos no són contradictoris, sinó que formen part d'una estratègia conjunta. De forma significativa, el de Savall està dedicat a un dels germans Azara, representants del tipus d'Il·lustració reformista encapçalada per Aranda. En concret, a Eustaquio Azara, aleshores bisbe de Mallorca i poc després de Barcelona, on l'Acadèmia mèdico-pràctica el faria soci honorari des del 1795. Savall aprofità el discurs per a reivindicar la necessitat d'una nova farmacoepa, metòdica, moderna i adaptada a les circumstàncies particulars de Catalunya. En relació amb això, trobo desencertada l'opinió de Calleja, qui afirma que, “*el afán de erudición que se observará en todas las posteriores acciones iniciadas por los boticarios catalanes [les de 1774 i 1788] no fue el motivo único y principal de las mismas, sino que más bien fue consecuencia de un deseo mucho más arraigado, y éste era el deseo de autogobierno*”. Vegeu M^a. C. CALLEJA, “Centralización...”, op. cit., nota 17, p. 195. Una crítica a aquests plantejaments a: A. ZARZOSO, op. cit., nota 21. Sobre els canvis operats en la farmàcia catalana a principis del segle XIX, vegeu: F. SOLDEVILA, *Barcelona sense universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*, Barcelona: UB, 1938, p. 70-72 i 132-133 i A. M^a. CARMONA, op. cit., nota 115.

¹³¹ AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 991, foli 325. Sobre l'expedició de títols i inspecció de drogues medicinals, vegeu: R. JORDI, “Una visita de boticas en Cataluña. Año 1774”, *Anales de la Real Academia de Farmacia*, 2 (1967), p. 249-348; “Mancebos boticarios en el Principado de Cataluña durante el siglo XVIII”, *Anales de la Real Academia de Farmacia*, 37-4 (1971), p. 525-616, especialment p. 534-563; i “Medicamentos fraudulentos y su control por médicos y boticarios en Cataluña durante el siglo XVIII”, *Circular Farmacéutica Boletín Informativo*, 101 (1978), p. 55-61.

4.2.3.- La creació de la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona

La institucionalització de les càtedres de botànica, química i farmàcia va trigar encara un bon nombre d'anys a portar-se a terme a Catalunya. A la vista de l'evolució posterior, resulta evident l'interès que la creació d'aquests ensenyaments representava per al conjunt de la societat catalana i, en especial, per a aquells individus que aspiraven a aprendre de forma metòdica les novetats europees en matèria de ciències, i per a aquells comerciants i fabricants atrets per les aplicacions pràctiques d'aquestes ciències útils. Així, no ha de sorprendre que fos en aquest context que la recentment creada Junta Particular de Comerç de Barcelona s'interessés per la creació d'estudis que permetessin la formació en ciències aplicades i la introducció de tècniques estrangeres. En aquest sentit, els representants d'aquella institució sol·licitaren el 1763, sense èxit, la creació d'una Escola de Nobles Arts (1775) semblant a la ja existent a Madrid. La institució d'aquests estudis no s'aconseguí fins el 1775 i ja en els seus primers anys de funcionament, la nova escola va mostrar una relació i aplicació directa amb la fabricació i estampació d'indianes. A banda d'aquesta escola i de la de Nàutica (1769-1770), la iniciativa de la Junta de Comerç en matèria educativa no va anar molt més enllà en el darrer terç del segle XVIII. Aquest buit, però, fou ocupat per una nova institució, la Conferència Físico-Matemàtica Experimental, creada a Barcelona el 1764, que no només representava els interessos i les necessitats de la burgesia de la Junta de Comerç, sinó també l'afany de coneixement pràctic d'un grup molt heterogeni d'individus, "il·lustrats", de la societat catalana.¹³²

Aquesta institució, anomenada des del 1770 Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona, sumava en la seva fundació una singular conjunció d'interessos. De fet, malgrat la persistència dels problemes de finançament i patronatge que patí, l'èxit o bé la facilitat amb què es posà en funcionament s'ha de relacionar tant amb la diversa procedència professional dels seus fundadors –no hi havia un interès específicament corporatiu darrera l'establiment– com amb el fet que l'Acadèmia no s'havia plantejat com una institució alternativa o contraposada a d'altres ja existents. La nova institució va treure partit de la manca d'uns ensenyaments pràctics i tècnics a

---

¹³² A. RUIZ PABLO, *Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona: 1758 a 1847*, Barcelona: Alta Fulla, 1994, orig. 1919; J. IGLÉSIES FORT, *L'obra cultural de la Junta de Comerç*, Barcelona: R. Dalmau, 1969; J. MONÉS, *L'obra educativa de la Junta de Comerç, 1769-1851*, Barcelona: Cambra de Comerç, 1987; A. NIETO-GALAN, A. ROCA ROSELL, op. cit.; sobre química i aplicacions industrials en relació amb l'ensenyament superior, vegeu: A. NIETO-GALAN, *Ciència a Catalunya a l'inici del segle XIX: teoria i aplicacions tècniques a l'Escola de Química de Barcelona sota la direcció de Francesc Carbonell Bravo (1805-1822)*, Barcelona: UB, tesi doctoral inèdita, 1994 i "Un projet régional de chimie appliquée à la fin du XVIIIe siècle. Montpellier et son influence sur l'École de Barcelone: Jean-Antoine Chaptal et Francesc Carbonell", *Archives Internationales d'Histoire des Sciences*, 44-132 (1994), p. 38-62.

Catalunya en un context on el coneixement útil i aplicat gaudia d'una gran valoració entre el sector productiu català. L'activitat científica i docent de l'Acadèmia de Ciències, però, no es va adreçar a formar estudiants, malgrat els intents de l'any 1767 de convertir-la en una mena d'*escuela politècnica*, sinó a fomentar i il·lustrar l'estudi de les ciències i la millora de les arts útils entre els acadèmics i els *mecànics* o artistes gremials.¹³³

Més amunt he destacat el caràcter aïllat i particular de cadascun dels projectes de reforma de la medicina, la cirurgia i la farmàcia. Ara, però, voldria destacar l'existència d'interessos i necessitats comunes de les anteriors propostes lligades amb el món de la medicina i mostrar l'establiment d'una relació amb l'adquisició de coneixements pràctics i la recepció de novetats en ciències naturals dins de l'àmbit de la nova Acadèmia. En efecte, la procedència diversa dels setze socis fundadors de l'Acadèmia de Ciències no ha passat desapercebuda als historiadors. Hom ha assenyalat la presència de deixebles del matemàtic i jesuïta Tomàs Cerdà, professor del col·legi de Cordelles, i de representants de la Junta de Comerç: Joan Antoni Desvalls, Antoni Vilalba, Francesc de Dusay, Melcior Guàrdia, Francesc Subiràs, etc. Més important, ara, és observar la participació de professionals de les ciències mèdiques en la formació del nou establiment. De fet, la meitat dels fundadors procedien de l'àmbit de la medicina, la cirurgia i la farmàcia.

D'antuvi, cal assenyalar que l'Acadèmia de Ciències era el resultat de la institucionalització d'una típica tertúlia il·lustrada, en aquest cas mantinguda a la botiga de l'apotecari Francesc Sala.¹³⁴ Altres dos apotecaris participaren també a la tertúlia, Josep Mollar i Joan Sardenyons. Sala i Mollar pertanyien a dos nissagues d'apotecaris amb una interessant tradició científica lligada a les tertúlies literàries.¹³⁵ A més, com a còsols del col·legi d'apotecaris

---

¹³³ Per tal de facilitar la comprensió, a partir d'ara ens referirem a aquesta institució com Acadèmia de Ciències. Sobre la consolidació i les activitats d'aquesta institució, vegeu els treballs que es troben al volum coordinat per A. NIETO-GALAN, A. ROCA ROSELL, op. cit.: A. NIETO-GALAN, "L'Acadèmia i la ciència a Catalunya", p. 29-31 i 43-45; L. GASSIOT, "Tomàs Cerdà i els inicis de l'Acadèmia de Ciències de Barcelona", p. 125-133; F. X. BARCA, "La Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona com a cos docent", p. 169-172; M. GARCÍA-DONCEL, "Els quatre enfocaments inicials de l'Acadèmia", p. 87-89; C. PUIG-PLA, op. cit. El fiscal de la Reial Audiència Manuel Sisternes i Feliu definia l'objecte de l'Acadèmia com "*el estudio de las Ciencias Naturales y perfección de las Artes útiles por medio de los descubrimientos conocidos, repitiendo los experimentos hechos y observando los nuevos fenómenos de la naturaleza; demostrando a los artifices aquellos principios que puedan guiarlos con seguridad al perfecto conocimiento de sus operaciones, examinando sus prácticas para corregirlas, facilitarlas y mejorarlas con nueva máquinas e instrumentos; y finalmente executando quanto les sea practicable para conseguir el fin que se propone*". Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 811, ff. 210r-219v, Barcelona, 19/8/1771.

¹³⁴ Tal i com veurem a continuació, sembla raonable pensar que, sobretot a la vista dels contactes i dels càrrecs exercits per tots aquests individus, la tertúlia mantinguda a casa dels Salvador es traslladés a l'apotecaria de Francesc Sala a finals dels anys cinquanta.

¹³⁵ Els seus pares, Antoni Sala i Benet Mollar, també apotecaris, havien participat a la tertúlia mantinguda durant la guerra de Successió a la rebotiga dels Salvador. De fet, juntament amb Joan Salvador, Joan Fontana i Raimon Ribas havien intentat portar a terme la redacció d'una nova farmacopea a la llum de les aparegudes a Europa i de les novetats

de Barcelona, Sala i Mollar, juntament amb Jaume Morer, havien encapçalat la petició del projecte de renovació de la facultat farmacèutica catalana el 1763 a partir de la creació d'una escola de botànica, química i farmàcia a Barcelona.¹³⁶ D'altra banda, Joan Sardenyons era, aleshores, l'apotecari major de l'Hospital General de Santa Creu de Barcelona. Un càrrec que ocupà fins a la seva mort el 1788.¹³⁷

Al costat dels apotecaris també participà en la fundació de l'Acadèmia un dels dos cirurgians majors de l'Hospital de Santa Creu, Josep Pahissa. Aquest cirurgià era un dels cònsols de l'antic col·legi de cirurgia de Barcelona i facilità les negociacions amb Pere Virgili en el moment de la fundació del Reial Col·legi de Cirurgia el 1760. A més, donada l'estructura docent del nou col·legi de cirurgia, Pahissa ostentà un dels càrrecs de professor del mateix col·legi en el moment de la creació de l'Acadèmia de Ciències.¹³⁸ Finalment, al costat d'apotecaris i cirurgians, cal consignar la presència de quatre metges en la fundació de l'Acadèmia de Ciències i d'un cinquè metge, admès com a soci supernumerari tres mesos després de la creació de la nova institució. Aquests metges eren Jaume Bonells, Pere Güell, Ignasi Montaner, Pau Balmas i el soci supernumerari Carles Vicent Rossell. Convé advertir, com destacarem més endavant, la rellevància professional d'aquests metges, atès que controlaren i exerciren càrrecs importants de

---

que la química havia introduït en les obres de Boerhaave, Hoffmann i Stahl. Sobre aquestes matèries, vegeu: J. M^a. CAMARASA, op. cit., cap. 3; *Apología con que el colegio ...*, op. cit., p. 8-10; R. JORDI, *Relaciones de los boticarios catalanes con las instituciones centrales*, La Bisbal: G. Gispert, 1975, p. 142-156.

¹³⁶ L'apotecaria dels Sala, al carrer de la Boqueria, va ser regentada per la família almenys des del darrer terç del segle XVII. El besavi, Francesc Sala, havia estat des del 1687 un dels corresponsals de Tournefort a Barcelona, al costat de Jaume Salvador. El seu fill, Antoni Sala, continuà a la botiga fins el 1748, el nét, Francesc Sala Guàrdia entre 1749 i 1798 i el besnét, Antoni Sala Domènech, entre 1798 i 1814. Al llarg del seu exercici, Francesc Sala Guàrdia formà 27 fadrins practicants a la seva apotecaria. També els Mollar: Benet regentà l'apotecaria del Born fins el 1745, el fill, Josep Mollar Roig, entre 1745 i 1801 i el nét, Josep Ignasi Mollar Sala, des del 1801. Josep Mollar formà fins a 59 fadrins practicants al llarg del seu exercici. Jaume Morer va regentar una apotecaria al carrer Ample entre 1732 i 1792, anys en els que formà a 41 fadrins apotecaris. El seu treball fou continuat pel fill, Francesc Morer Company, fins el 1809. Vegeu: R. JORDI, "Mancebos boticarios ...", op. cit., nota 131, p. 566-615.

¹³⁷ Joan Sardenyons Raurell fou un dels fadrins formats amb Josep Mollar, entre 1752 i 1755. Poc abans de morir l'apotecari Josep Salvador (1761), cunyat del primer metge de l'hospital de Santa Creu, Bonaventura Milans, i probablement a influència d'aquest, Emeteri Olzina, apotecari de l'hospital, passà a administrar l'apotecaria dels Salvador (1756). Des de llavors i fins el març de 1788, Joan Sardenyons passà a ocupar la plaça d'apotecari major de l'hospital de Santa Creu. Vegeu: J. M^a. CAMARASA, op. cit., p. 34 i Biblioteca de Catalunya (BC), Arxiu de l'Hospital (AH), llibre 208, *Llibre de pagaments dels oficials de l'hospital, 1783-1819*. Sobre l'administració de l'apotecaria dels Salvador, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 801, 238v-239r i 329v-242r, Barcelona, 2/6/1761; reg. 810, 217v i 218r-219r, Barcelona, 4/7/1770; reg. 812, 40v-41v, Barcelona, 7/3/1772.

¹³⁸ Segons Manuel Usandizaga, Josep Pahissa fou cirurgià major de l'hospital i professor del Reial col·legi de cirurgia entre 1760 i 1763. Iglésies afirma que Pahissa va morir el 1766, mentre Usandizaga sosté que va morir el maig de 1765 i, per això, Antoni Gimbernat, per reial ordre de 10 de juliol de 1765, fou nomenat cinquè professor del nou col·legi de cirurgia i substitut de Pahissa com a cirurgià de l'hospital. Interessa destacar l'activitat docent de Pahissa, vegeu: AUC-UB-R, Ms. 614, *Codex Primus Principium Chirurgiae, doctore Josepho Paysa, Cathedratico Chirurgiae*. Aquest treball conté els següents tractats: I. *Prolegomenos Physiologicos* (ff. 1-18), II. *Extracto de varias materias que conducen en el arte de la Medicina [a la Logica]* (ff. 20-58), III. *Física moderna experimental y racional* (ff. 60-116), IV. *Paradoxas Médicas* (ff. 117-174), V. *Discurso en Medicina* (ff. 174-211), VI. *Idioma de la naturaleza, con el cual enseña al médico cómo ha de curar con acierto los morbos agudos* (ff. 212-336).

l'estructura sanitària catalana i, a més, subscrigueren i participaren en projectes de creació de noves institucions dirigides a la recepció i formació en ciències naturals. A això s'ha d'afegir el protagonisme d'aquests metges en el procés de formació i creació, pocs anys després, de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica de Barcelona el 1770.

Qui eren aquests metges el 1764, quines posicions gaudien en el moment de la institucionalització de l'Acadèmia de Ciències? Aquell mateix any, Rossell, Bonells i Balmas treballaven a l'Hospital General de Santa Creu de Barcelona. Rossell, el més gran, s'havia format completament a la facultat de medicina de Montpeller entre els anys 1727 i 1733, gràcies a una de les beques que el col·legi Bruguera destinava als estudiants gironins, i poc després de la seva graduació entrà a formar part del grup de metges de l'Hospital de Santa Creu de Barcelona. Des del 1747 i fins la seva mort el 1769, Rossell va ser el metge segon de l'Hospital, sempre al costat i subordinat del doctor Bonaventura Milans, metge primer de l'Hospital. Bonells i Balmas eren més joves que Rossell. Bonells es va formar i graduar com a metge a la facultat de medicina de Cervera el 1756, mentre Balmas obtingué el batxillerat a Osca el 1755 i el doctorat a Cervera el 1762. Els dos exerciren la medicina a l'Hospital de Santa Creu: Bonells com a metge de casa, entre els anys 1759 i 1764, quan ho deixà per marxar a Madrid a servir com a metge del duc d'Alba. Balmas aprovà les oposicions i aconseguí una plaça de metge a l'Hospital el 1762, on es consolidà des d'un punt de vista professional en els anys següents. A banda d'aquest exercici hospitalari, els joves Bonells i Balmas encara no havien participat en altres iniciatives institucionals. En aquell moment, només Rossell sumava a la pràctica hospitalària l'exercici d'un càrrec institucional a la ciutat: era un dels dos metges de la Junta de Sanitat de Barcelona. Rossell accedí a aquest càrrec com a substitut del doctor Jeroni Badia entre els anys 1744 i 1755 i, des de llavors fins la seva mort, gaudí la plaça en propietat. L'activitat a la Junta de Sanitat la compartí amb l'altre metge de Sanitat, el doctor Joan Steva Escardó, un dels signants de la petició de restabliment del Col·legi de Doctors en Medicina de Barcelona (1754) i membre del grup que perseguia la formació de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica de Barcelona. L'edat i els problemes de salut obligaren Rossell a demanar (1765) permís per a nomenar un metge substitut per al seu càrrec de metge de Sanitat. Malgrat l'experiència professional de més de vint anys de treball del doctor Josep Soriano, un altre dels signants de la petició de 1754, el suport donat per Rossell a la candidatura del seu nebot Pau Balmas va prevaler més en la decisió final. Un cop mort Rossell el 1769, el substitut Balmas va esdevenir propietari de la plaça. Pere Güell i Pellicer, l'altre dels quatre metges fundador de l'Acadèmia de Ciències, no havia tingut fins el 1764 una destacada activitat institucional a banda de ser un altre dels metges signants de la petició de 1754. La història posterior, però, l'havia de

reservar un gran protagonisme en la renovació institucional de la medicina a Catalunya. Segons la documentació notarial, Güell havia estat catedràtic extraordinari de medicina a la facultat de València. Procedent d'una família pagesa benestant, Güell estava emparentat amb una extensa família de metges. A més, Güell i el seu gendre, el doctor en medicina Josep Pujol, tenien molt bones relacions amb el metge Manuel de la Raga, president del Reial Tribunal del Protomedicat, fet que tal volta contribuí un parell d'anys després de la formació de la nova institució a consolidar la posició de Güell al capdavant del protomedicat català reformat. Quant al metge Ignasi Montaner, les dades disponibles no permeten de conèixer la trajectòria anterior a l'any 1764. La seva evolució professional ens resulta més coneguda a partir d'aquesta data.¹³⁹

A diferència dels altres membres fundadors de l'Acadèmia de Ciències, aquests metges, apotecaris i cirurgià no havien estat deixebles de Tomàs Cerdà i, per tant, no havien rebut l'ensenyament de les matemàtiques que el jesuïta impartia al col·legi de Cordelles. Més enllà de la formació diversa d'aquests individus, l'interès per la nova ciència que confluïa en les tradicions físico-matemàtica i d'història natural constituïa el denominador comú que els lligava a la rebotiga de Francesc Sala. Segons el fiscal de l'Audiència, Manuel Sisternes, aquella tertúlia havia esdevingut una “*conferencia de literatos para tratar asuntos de Física Experimental y Artes*”. No era aquell un interès nou. Almenys en el cas d'aquells mateixos metges i apotecaris, existien antecedents familiars que ja havien mostrat interès per l'adquisició i discussió de la nova ciència. La força de les armes, però, obligà a recórrer, amputades les institucions d'ensenyament superior, a les tertúlies privades, de les quals la ciutat de Barcelona tenia una forta tradició des de finals del segle XVII, precisament en relació amb l'activitat científica dels nuclis considerats com a *novatores*.¹⁴⁰

La recerca de Camarasa sobre els botànics catalans ha mostrat la rellevància dels Salvador i de la seva apotecaria i museu en la recepció, discussió i difusió de la nova ciència. Això era evident a partir dels seus contactes amb destacats professionals de l'Europa coetània i, també, de la influència dels Salvador en l'adopció de la nova botànica per part dels apotecaris catalans i, de forma més notòria, dels apotecaris de l'anomenada “escola catalana de Madrid”. La tertúlia

---

¹³⁹ Sobre Soriano i l'afer de la plaça de metge de sanitat, vegeu: AHMB, *Sanitat*, VI, *Informes y Representaciones*, reg. 11, ff. 91v i 96r-97r, Barcelona, 21/8/1765 i 92rv, 92v-93v i 94r-95v, Carta de Josep Soriano, Barcelona, 1765. Sobre Rossell vegeu nota 35 i quant a la defensa que féu per tal d'obtenir el doctorat a Montpeller, vegeu: UB-R, Ms. 524, *Quaestiones medicae propositae a professoribus in Monspelisium Medicorum Academia, pro laurea obtinenda...*, dirigida per Magnol. Sobre Güell, vegeu: AHPB, Fèlix Veguer Avella, *Prima pars manualis contractuum, instrumentorum et ultimarum voluntatum*, Barcelona, 19/4/1771, 377v-379r.

¹⁴⁰ L. GASSIOT, op. cit., p. 128-130; A. NIETO-GALAN, op. cit., nota 133, p. 31-32. Sobre el parer del fiscal Sisternes, vegeu nota 133.

mantinguda a casa dels Salvador va ser un centre de ciència alternatiu, un lloc de recepció i producció de coneixement, molt actiu fins els darrers dies de Josep Salvador Riera, mort el 1761. En aquest sentit, cal insistir en la importància dels Salvador quant a la seva estreta relació amb la facultat de medicina de Montpeller. A Montpeller, no només havien completat la formació acadèmica Jaume Salvador Pedrol i els seus fills Joan i Josep Salvador Riera, sinó que també havien estat capaços d'establir una sòlida i duradora nòmina de contactes, ampliada després amb individus d'arreu Europa, entre els que cal destacar a Ray, Tournefort, Magnol, Garidel, Petiver, Boerhaave, Triumphetti, Tilli, Nissole, Jussieu i Sloane. Altres amistats estrangeres tingueren lloc a la rebotiga en el marc de la guerra de Successió. D'entre aquestes, convé assenyalar la del metge anglès John Freind, qui ja gaudia de l'amistat dels metges italians Baglivi i Lancisi. Les relacions establertes pels Salvador foren mantingudes per la "segona generació de tournefortians catalans": Josep Quer, Joan Minuart i Pere Barrera. Aquests botànics consolidaren els contactes amb els francesos, especialment amb el professor de la facultat de medicina François Boissier de Sauvages, i els ampliaren als professors italians. Cal afegir a aquesta generació de catalans al metge i botànic Miquel Barnades i Mainader. Com d'altres metges catalans de l'època, entre els que hi figuraven els metges de l'Hospital de Santa Creu Carles Vicent Rossell i Bonaventura Milans, Barnades es formà a la facultat de medicina de Montpeller, sota el magisteri de Sauvages. Les obres d'aquests metges i botànics estrangers eren conegudes per aquesta generació de catalans. De fet, el repertori bibliogràfic que s'adjunta al final d'aquest treball –vegeu Apèndix 11.1.- mostra l'existència d'obres d'aquells autors en les biblioteques dels metges barcelonins.¹⁴¹

En aquest sentit, convé destacar ara la influència exercida des de Montpeller, que es pot considerar com un dels fonaments en els que se cimentà el projecte de redreç de la medicina catalana. Els Salvador van tenir un paper fonamental en la difusió de la classificació botànica de Tournefort a Espanya. Hom ha considerat les iniciatives classificatòries, des dels treballs de Ray als de Linneo, com una crítica oberta de l'obra d'Aristòtil: la necessitat d'establir un altre ordre, a partir d'una altra coherència i racionalitat procedent de la història natural. A Montpeller, fou el metge i botànic Sauvages qui es féu ressò de la importància d'aquestes classificacions per a millorar la formació dels estudiants. Més enllà del fet que l'adopció de les taxonomies a Montpeller s'inscriví en una formulació mèdica més complexa lligada a l'animisme de Georg Stahl, interessa destacar el seu lligam amb la defensa de les idees del metge anglès Thomas

---

¹⁴¹ J. M^a. CAMARASA, op. cit., p. 38-47; M. A. MARTÍ, op. cit., nota 49; L. DULIEU, op. cit., nota 9; R. ALCALDE, op. cit. p.58; sobre Fornés i els contactes que mantingué amb els metges de l'àrea de Montpeller, vegeu notes 42 i 43; quant al pas de Miquel Barnades per Montpeller, on aconseguí tots els graus en medicina, vegeu: BUMM, Sèrie S, *Régistre des inscriptions étrangères (1744-1766)*, reg. 36 i 64.

Sydenham sobre la importància de construir una “història natural de la malaltia”. És a dir, la creença que les malalties eren entitats distintes i tal volta localitzables. A Montpellier, això es lligà a la recuperació de l’empirisme autèntic que hi havia en l’hipocratism, a la necessitat d’una gran recopilació d’observacions per tal de poder definir i entendre les malalties. En voler investigar i conèixer totes les circumstàncies que determinaven els estats de salut i malaltia, els metges de Montpellier anaren més enllà de la medicina, tot obrint-la a altres ciències, als mètodes i tècniques que encara no havia adoptat la medicina, però sempre mantenint l’autonomia d’aquesta com a disciplina científica. De fet, l’abandó del mètode dialèctic s’havia fet més evident entre els metges de Montpellier a partir de la seva participació en la *Société Royale des Sciences* de Montpellier (1706). L’ús del mètode inductiu, complementat amb eines de treball procedents d’altres ciències, com ara l’experimentació, l’observació i el càlcul, havia de permetre la transformació de la medicina, el trencament amb l’autoritat del passat. A això contribuïren, sense dubte, els descobriments de l’anatomia i les novetats procedents de la botànica, la química, la mecànica, la física, la matemàtica, etc.¹⁴²

Montpellier fou un mirall per a aquests catalans. L’actitud dels metges de Montpellier havia mostrat que la pertinença a la facultat de medicina i a la *Société Royale des Sciences* no resultava contradictòria, sinó complementària. A Barcelona, l’existència d’un interès comú per les ciències naturals, fonamentat però en motivacions diverses, no s’oposà a la idea de reforçar la tradicional estructura jeràrquica professional de la medicina.

És a dir, d’una banda, en la formació de l’Acadèmia de Ciències de Barcelona coincidiren individus formats en les ciències de la salut i individus formats en ciències físico-matemàtiques perquè consideraven necessària l’adquisició de nous coneixements i d’una metodologia de treball experimental i no especulativa per tal d’aplicar-les a altres camps de treball. En el cas dels metges, tal i com han assenyalat Pardo Tomàs i Martínez Vidal, l’obertura de la medicina a altres ciències, tot mantenint llur autonomia, tenia com a objectiu convertir-la en una “ciència de les malalties” a l’estil sydenhamià.¹⁴³ Per tant, l’adquisició de coneixements i mètodes d’altres ciències, l’adopció d’un programa basat en l’observació i l’experiència i la necessitat pedagògica de classificar les

---

¹⁴² E. A. WILLIAMS, op. cit., nota 9, p. 27-32; R. PORTER, “Medical Science...”, op. cit., nota 1; J. MARTIN, “Sauvage’s nosology: medical enlightenment of the eighteenth century”, a A. CUNNINGHAM, R. FRENCH (eds.), op. cit., nota 1, p. 111-137.

¹⁴³ A. MARTÍNEZ VIDAL, J. PARDO TOMÁS, “Un programa dues acadèmies: Jaume Bonells i el foment de les ciències naturals a Barcelona (1766-1786)”, a A. NIETO-GALAN, A. ROCA ROSELL, op. cit., nota 104, p. 137-164, en especial p. 138-139.

malalties es proposava com una nova forma d'apropament a la malaltia, allunyada de la comprensió i de l'ensenyament tradicional universitari de la medicina.¹⁴⁴

Les activitats de l'Acadèmia de Ciències es distribuïren a partir de direccions científiques específiques. En aquest sentit, resulta important recordar quins foren els interessos, quina fou la implicació i participació d'aquests individus, de formació mèdica, en les activitats de l'Acadèmia de Ciències. En primer lloc, convé assenyalar que el cirurgià Pahissa no arribà a assumir cap responsabilitat ja que morí abans d'establir-se les direccions científiques a l'Acadèmia. La inexistència d'altres cirurgians en la nòmina de l'Acadèmia s'explica per dos raons: la primera, perquè en el programa d'ensenyaments del nou col·legi de cirurgia ja s'inclouïen les matèries i els mètodes procedents de les ciències naturals, que es consideraven complementaris per a una bona formació dels cirurgians. Fins i tot alguna d'aquestes matèries va esdevenir càtedra a finals de segle, com ara la química. Aquesta formació, sense dubte, no l'havia rebut Pahissa i, així, tant la seva pràctica hospitalària com les seves relacions professionals i d'amistat l'haurien impulsat a participar a la tertúlia i l'Acadèmia. La segona raó està relacionada amb el cada cop més important lligam dels ensenyaments quirúrgics i la vessant més anatòmica i anatomopatològica de l'apropament dels cirurgians a la malaltia, a la comprensió de la lesió. En segon lloc, cal advertir que els metges fundadors de l'Acadèmia de Ciències es dispersaren en funció dels seus interessos entre les diverses direccions creades. A banda de Bonells, que marxà a Madrid el mateix any, els altres quatre metges fundadors tingueren una relació molt estreta amb les direccions científiques de l'Acadèmia. Rossell s'encarregà de la direcció d'Electricitat fins la seva mort el 1769. La malaltia que agreujà la salut de Rossell des del 1765 i que el forçà a deixar els seus càrrecs a l'Hospital i a la Junta de Sanitat, segurament també esdevingué un obstacle per a poder desenvolupar una tasca significativa al capdavant d'aquesta direcció. Balmas, Güell i Montaner s'encarregaren, respectivament, de les direccions de botànica, història natural i òptica. La participació directa d'aquests tres metges en la creació posterior de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica (1770) va implicar una progressiva desvinculació de la seva activitat a les direccions de l'Acadèmia de Ciències, fins el punt de no arribar mai més a presentar cap comunicació a les juntes. En últim lloc, els apotecaris fundadors de l'Acadèmia de Ciències, procedents d'un àmbit que no experimentà cap transformació institucional en els anys posteriors, es van concentrar i dedicar de forma exclusiva a treball a la direcció de Química. De moment no resta clar, encara menys si es considera la

---

¹⁴⁴ Com veurem més endavant, això va formar part fonamental del programa de renovació de la medicina que cercaven aquests metges.

importància que havia adquirit la botànica sota els Salvadors, per què els apotecaris no participaren en les direccions de Botànica i Història Natural o si més no ho feren molt més endavant. Fou en la direcció de Química on els apotecaris assumiren la direcció i l'ensenyament de forma que controlaren aquesta àrea fins el primer terç del segle XIX. D'aquesta manera, la seva activitat a la direcció de Química va suposar una mena d'institucionalització parcial dels ensenyaments que havien projectat i sol·licitat a la corona poc temps abans.¹⁴⁵

D'altra banda, aquest interès per les ciències naturals, la participació en la fundació de l'Acadèmia de Ciències, no es contraposà amb un altre fet, la consolidació del *status quo* professional de la medicina. Aquest objectiu passava pel restabliment de l'estructura tradicional de la professió sota el control dels metges barcelonins. Aquesta interpretació s'allunya, per tant, d'aquells que han pretès argumentar la presència dels metges a l'Acadèmia de Ciències o bé com un trampolí per aconseguir la restauració de les institucions perdudes –Col·legi i Facultat–, o bé com una alternativa als frustrats projectes estrictament mèdics.¹⁴⁶ No existien contradiccions en el fet d'adquirir eines i coneixements nous, encara menys en el marc d'una Acadèmia, juntament amb el fet de voler reconquerir, a partir d'una nova formulació, els espais socio-professionals del món de la medicina. Malgrat els canvis experimentats en aquells anys, no es pot afirmar que es produís una transformació de la divisió jeràrquica professional de la medicina. Aquesta, en qualsevol cas, no s'arribà a produir fins el segle XIX. Certament, la creació del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona i la posterior independència aconseguida pels cirurgians en relació a la supeditació i control dels metges del protomedicat no va implicar, almenys de forma immediata, el

---

¹⁴⁵ A. CAMÓS, “La Direcció d’Història Natural a l’Acadèmia. Des de la fundació fin l’any 1845” i P. BERNAT, “La Direcció d’Agricultura de la RACAB (1766-1808)”, a A. NIETO-GALAN, A. ROCA ROSELL, op. cit., nota 104, p. 219-243, en especial p. 221 i 232, i 245-266, en especial p. 249; J. DANON, “Rélations entre la médecine et les autres sciences en Espagne à la fin du XVIIIe siècle”, a *Acta Congressus Internationalis XXIV Historiae Artis Medicinae*, Budapest: Museum Bibliotheca et Archivium Historiae Artis Medicinae, 1976, p. 771-774. En parlar de les diferents direccions de l’Acadèmia, Sisternes recalca el caràcter eminentment pràctic i útil de totes elles. En concret, qualificava la d’Història Natural com l’encarregada “*de escudriñar las obras de la naturaleza en sus tres Reinos, así para el fomento y adelantamiento del comercio en general como para el socorro y alivio de las demás necesidades de la vida humana y trato civil*”; de la de Botànica, destacava que no tenia un objectiu mèdic, sinó econòmic: “*el conocimiento de las hierbas, no en quanto son provechosas a la salud, sino en quanto sirven al mantenimiento de Hombres y bestias, y a los tintes que tanto necesitamos para el uso de vestidos y demás*”; finalment, considerava que la de Química era important pel progrés econòmic de Catalunya, “*no sólo en las extracciones y quintas esencias de los caldos que ella misma produce, sino en la Metallurgia*”. Sisternes afirmava que els aiguardents “*tomarán nuevas creces, perfección y fortaleza, extendiéndose a la composición de otros licores igualmente útiles, que necesarios, por cuia falta nos sacan ahora crecidísimas summas los estrangeros*”; mentre que el coneixement i estudi dels metalls serviria “*para proporcionar las mezclas necesarias en las fundiciones de Cañones y demás obrages que se trabajan en esta Ciudad y Provincia tanto para el Real Servicio, como para el uso de los particulares*”. Vegeu: ACA, RA, Consultas, reg. 811, ff. 210r-219v, Barcelona, 19/8/1771.

¹⁴⁶ En concret, vegeu: J. DANON, “Antecedentes de la Academia de Medicina de Barcelona”, *Medicina e Historia*, 40 (1974), p. 29-30 i N. GORINA, *Josep Pasqual i Campo. Una aportació desconeguda en la medicina catalana del set-cents*, Barcelona: F.M.H.M.C, 1991, p. 21.

canvi d'aquella divisió socio-professional. De fet, la qüestió del trencament de la subordinació de la cirurgia i de la unificació de la medicina i la cirurgia no es va plantejar de forma pública a Espanya fins els anys noranta del segle XVIII. Aquella divisió tampoc fou qüestionada pels apotecaris en els seus projectes. A Madrid, els apotecaris i botànics que dirigien i ensenyaven al Reial Jardí Botànic de Migas Calientes concebien la seva tasca com a auxiliar i complementària de la medicina. A Barcelona, com hem vist, en l'intent de legitimar l'ofici i l'art de l'apotecaria es va cercar, com a via d'execució del programa, l'apropament als cirurgians del nou col·legi, tot oferint la utilitat de la seva pràctica com a part dels ensenyaments mèdico-quirúrgics dels cirurgians (1763, 1768 i 1784). A més, no fóra massa aventurat de creure, si bé no han restat evidències documentals sobre el funcionament i les discussions a la rebotiga de Sala que ho puguin demostrar, que en aquell espai s'hauria discutir, o bé almenys hi hauria un cert coneixement, dels projectes institucionals que anhelaven els metges i els apotecaris i que ja s'havien fet realitat per als cirurgians.

En certa manera, l'interès que mostraren aquests individus per les ciències naturals i per les novetats científiques europees els va allunyar de la majoria de professionals de les ciències de la salut, als quals Campomanes havia desqualificat en parlar de la necessitat de reforma dels ensenyaments mèdics. En efecte, aquests fundadors de l'Acadèmia de Ciències constituïen una excepció, una minoria, en l'àmbit dels seus respectius oficis. La manca de suport per part de la resta de metges de Barcelona fou un obstacle constant al llarg dels anys següents de consolidació institucional, en especial, com veurem més endavant, en el cas de l'Acadèmia Mèdico-pràctica. Això, si bé resulta difícil de mostrar en el cas dels cirurgians catalans, no ho és pas en els casos dels metges i dels apotecaris. Malgrat que el canvi fou forçós per als cirurgians, la implantació del nou col·legi de cirurgia es féu, com hem assenyalat, mitjançant un procés de negociació que respectà les titulacions creades a l'empara de la corporació gremial fins l'expedició de nous títols per part del nou col·legi de cirurgia. Aquesta fórmula també hi era en el projecte frustrat dels apotecaris barcelonins del 1763 per quant seguí el model de creació del col·legi de cirurgia de Barcelona. No obstant, les evidències mostren, en els casos dels metges i dels apotecaris barcelonins, una manca generalitzada d'interès de la majoria dels components d'aquells col·lectius professionals pel canvi, per la recepció de nous coneixements i mètodes científics i per una transformació de l'ensenyament i de la ciència aplicada. En bona mesura, aquesta manca de suport es justificà, en el cas dels metges, a partir de la defensa de la llibertat que gaudien en l'exercici de la seva pràctica i de l'aversion a ser controlats. Quant als apotecaris, el desig majoritari de mantenir

les coses en l'ordenat món de la corporació gremial dificultà de forma immediata qualsevol possibilitat de canvi.¹⁴⁷

4.2.4.- La transformació del Protomedicat de Catalunya

En aquest període de canvis, la reforma del protomedicat català l'any 1766 havia d'afavorir els interessos dels metges barcelonins que trobem darrera dels projectes de transformació institucional, que van assumir un programa de ciències naturals complementari de la medicina i que pretenien encetar un projecte de redreç de la medicina de més abast. La reorganització del protomedicat català havia de suposar per a aquests metges la consecució d'un dels objectius més desitjats des de la pèrdua del Col·legi de Doctors en Medicina: el control de l'exercici de la medicina a Catalunya.

L'assumpció d'aquest poder i la concentració en aquests individus dels càrrecs mèdics de l'estructura sanitària catalana ens porta a plantejar per què es va dur a terme aquesta reforma del protomedicat i per què va recaure tal responsabilitat en mans d'aquells metges. Per tal de respondre correctament a aquestes qüestions convé insistir en la importància de l'organització professional dels oficis mèdics i en la pugna dels metges per mantenir vigent aquell ordre jeràrquic que encapçalaven. La transformació del protomedicat català es va produir en el context de canvis i peticions de reformes institucionals dels primers anys del decenni de 1760. Més amunt hem explicat els interessos del Reial Tribunal del Protomedicat castellà per tal de reformar les branques territorials de la institució a partir dels anys 1750 amb la intenció de concentrar tota la autoritat i la recaptació en el tribunal castellà. A la vista de la resposta negativa donada el 1762 a la petició d'alguns dels metges de Barcelona quant a la restauració de l'antic Col·legi de Doctors en Medicina de Barcelona, pot resultar sorprenent que el control del protomedicat català acabés en les mans d'aquells mateixos metges. Aquest fet, de nou, permet de plantejar un dubte raonable respecte l'existència d'una suposada política borbònica de renovació sanitària. Més aviat, la qüestió palesa l'absència d'una política coherent de reforma de les ciències i de la professió, en termes de programa. Mentre, d'altra banda, sembla evident la participació de persones o de grups de persones que es postulen com les que volen portar a terme aquells projectes de transformació.

---

¹⁴⁷ Sobre l'oposició de part dels metges barcelonins al projecte col·legial i més tard a la constitució de l'Acadèmia, vegeu nota 69 i punt 5.1.1. Quant als apotecaris, vegeu: R. JORDI, op. cit., nota 135, p. 383-386.

El projecte de reforma del protomedicat català havia despertat un altre cop interès de la Universitat de Cervera per tal d'aconseguir el control d'aquella institució a Catalunya. La universitat certerina, que ja s'havia vist perjudicada per la lletra de la reial cèdula de 1752, per quant obligava els seus graduats a ser revalidats pel protometge, es postulà en aquesta ocasió com el mitjà més eficaç per tal de posar ordre en el “lamentable” estat de la medicina, la cirurgia i la farmàcia catalanes. Segons la universitat, amb el pretès nomenament com a tinents de protometge dels catedràtics de la facultat de medicina de Cervera, sempre sota l'autoritat del tribunal castellà, s'aconseguiria, alhora, posar fi als fraus i abusos comesos sota l'administració de la tinença per part del doctor Antoni Pla. El memorial certerí, redactat el 1760, contenia una crítica contundent a la situació professional de les arts mèdiques a Catalunya, tot revestit d'una retòrica de legitimació i autoafirmació molt característica del període.¹⁴⁸

La creació aquell mateix any del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona i la autonomia aconseguida pels cirurgians catalans envers el control de la seva professió va suposar un cop molt dur a la institució del Reial Tribunal del Protomedicat i a la representació que aquest tribunal gaudia al capdavant de la jerarquia professional. El tribunal castellà no podia permetre una altra pèrdua de competències i per això s'oposà en ferm a les peticions dels apotecaris barcelonins formulades el 1763. La reforma del tribunal català, però, es dilatà un temps a causa, tal com assenyalaren els propis interessats, de la contradicció entre els interessos uniformitzadors del tribunal castellà i la vigència de la constitució tercera *De examen de Medicines*, aprovada a les corts de Montsó de 1585 i confirmada a les corts de Barcelona de 1702.¹⁴⁹ La creació de la Subdelegació del Protomedicat de Catalunya mitjançant la reial cèdula de 1766 comportà l'aplicació de la planta valenciana del protomedicat, introduïda el 1757, al protomedicat català. No obstant, a diferència de la valenciana, on tots els facultatius restaven subjectes al tribunal castellà donada la derogació expressa dels seus furs i costums, a Catalunya es creà una subdelegació de tres metges, fonamentada en la idea que “*este medio no es opuesto a las Constituciones y Privilegios de Cataluña, antes bien los preserva*”. D'aquesta forma, s'aconseguí reformar la institució, “*sin contravención de las leyes municipales [que] sólo podrían servir de óbice [...] quando se instase hazer novedad en Depósitos y Práctica*”. Cosa que no es féu, donat que el

---

¹⁴⁸ AUC-UB-R, caps 77/3.264, Informe de la Universitat de Cervera intitulat *Estado en que se hallan las Facultades de Medicina, Cirugía y Pharmacia en Cataluña, en 1760*; i caps 77/3.263, Informe de la Universitat de Cervera intitulat *Motivos que podrían exponerse a fin que la autoridad del Proto-Médico de Cataluña recaiese en la Facultad y Profesores de Medicina de la Real Universidad Literaria de Cervera*.

¹⁴⁹ *Constituciones y otros drets de Catalunya, compilats en virtut dels Capítols de Corts, de les corts de Felip IV, celebrades a Barcelona el 1702*, Constitució 1^a, Lib. 2n, Tít. 7, De examen de medicinas, 1704, p. 177; V. FERRO, op. cit., a la nota 20 de la p. 83 també cita aquesta constitució.

tribunal castellà es va cenyir a l'administració de les recaptacions. Així, donada la dificultat jurídica de sotmetre el protomedicat català al tribunal castellà, el Reial Tribunal del Protomedicat de Castella va haver d'acceptar el nomenament, realitzat per la Reial Audiència, de quatre individus, tres metges i un apotecari, al capdavant de la institució. Des del desembre de 1766, un metge va exercir com a tinent de protometge, “*por el tiempo de voluntad del Tribunal*”, Joan Steva, i altres dos metges foren nomenats examinadors, “*por dos años*”, Pere Güell i Carles Vicent Rossell.¹⁵⁰

Aquesta nova planta no es va poder executar de forma immediata i eficaç a causa de les contradiccions sorgides de la lletra de la reial cèdula de 1766 i de les prerrogatives i privilegis concedits als cirurgians i als apotecaris. L'afer no es va resoldre fins el 1768, quan es dictà una nova cèdula que alliberà els cirurgians catalans de la subordinació al protomedicat, en tant que respectava les ordenances i estatuts del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona. De la mateixa forma, la nova normativa també guardà els privilegis dels apotecaris barcelonins quant a control de l'exercici i inspecció de les apotecaries de la ciutat de Barcelona. Només restà en mans del protomedicat català la validació de la pràctica i la supervisió de les apotecaries de la resta del Principat, mitjançant el nomenament d'un apotecari que devia assistir al tinent de protometge. L'apotecari escollit com a examinador d'aquesta facultat fou Francesc Sala, a l'apotecaria del qual s'havia creat l'Acadèmia de Ciències de Barcelona poc temps abans.¹⁵¹

La nova subdelegació del protomedicat català, formada entre els anys 1766 i 1768, estava controlada per Joan Steva, Pere Güell, Carles Vicent Rossell i Francesc Sala. Convé destacar com en el transcurs d'un decenni aquests individus s'havien significat pel seu desig de transformació de les respectives professions, mèdica i farmacèutica. Ells havien estat al capdavant de les peticions de transformació institucional dels metges (1754) i dels apotecaris (1763) i, alhora, havien

---

¹⁵⁰ Sobre les reformes del Protomedicat castellà, vegeu: A. LAFUENTE, F. J. PUERTO, M^a. C. CALLEJA, op. cit., nota 17, p. 76-79; i també AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 990, 617r-618v, Informe del doctor Manuel Martínez de la Raga, primer metge del rei, lliurat el 1760. Sobre el nomenament de metges de la nova Subdelegació a partir de 1766, vegeu: J. DANON, op. cit., nota 25. Les cites procedeixen de AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 991, f. 325.

¹⁵¹ Sobre aquestes gestions, vegeu: AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 991, 10r-12v, Informe del duc de Losada al rei, Madrid, 29/5/1767; 1r-3v, Informe del duc de Losada al rei, San Lorenzo el Real, 21/11/1768; 4-5v, Informe del Consell de Castella, Madrid, 7/12/1768. La nova reial cèdula fou signada pel rei el 22 de gener de 1769, a ACA, *Papeles de Su Excelencia*, llig. 243, f.79. Sobre l'actuació de l'apotecari examinador Francesc Sala, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 808, 81rv, Barcelona, 23/3/1768 i reg. 811, 66v-67r, Barcelona, 10/5/1771. L'activitat de la subdelegació catalana damunt els apotecaris no s'aturà el gener de 1769, tal com ha afirmat Josep Danon a: *Aportació a l'estudi social de la medicina a Catalunya, 1768-1827*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1975, p. 12. La documentació de l'escribania del tinent de protometge de Catalunya dipositada a la notaria de Felix Veguer Avellà mostra clarament aquesta activitat. Vegeu els manuals de contractes des de 1768 a AHPB. També ho ha mostrat Ramon Jordi, “*Mancebos boticarios ...*”, op. cit., nota 131, p. 534-563.

alimentat el seu interès per les ciències naturals mitjançant la creació i el treball de l'Acadèmia de Ciències de Barcelona (1764). A més, en aquests anys, aquests metges gaudien del reconeixement de les autoritats a través del seu exercici com a metges de la Junta de Sanitat, mantenien una significativa posició de poder al capdavant de l'Hospital General de Santa Creu i, finalment, havien acabat controlant, com a darrera instància institucional, l'exercici i la pràctica de la medicina i l'apotecaria i la inspecció d'apotecaries d'arreu Catalunya, a excepció del territori de Barcelona en el cas dels apotecaris. Només restava lluny del seu control l'ensenyament universitari, que encara romanien a Cervera. La concentració de poder i de representativitat que hi havia en els càrrecs exercits per aquests homes els va situar en una posició idònia per a replantejar una estratègia comuna que, al capdavant, anava lligada a un programa de redreç de la medicina per a Catalunya.

L'activitat de la subdelegació catalana del protomedicat es va palesar de forma immediata. Les dades disponibles mostren la diligència de la institució reformada en la validació de graus de metges i en els exàmens de fadrins apotecaris al llarg del darrer quart del segle. La visita i supervisió d'apotecaries resultà més conflictiva a causa de les característiques contradiccions mantingudes per les autoritats borbòniques en matèria de superposició de competències. La documentació notarial mostra també la competència del tinent de protometge de Catalunya en matèria de revisió dels comptes presentats per particulars i ocasionats per motius d'assistència mèdica o de dispensa de drogues. Una altra competència prou important fou el control de l'intrusisme i la transgressió de competències entre facultats. La primera, no obstant, va recaure sovint sota la jurisdicció de la Reial Audiència, donat que el protomedicat català depenia de l'Audiència quant a formació d'un tribunal amb capacitat sancionadora i punitiva. L'altra va palesar l'enfrontament i competició directa que es va establir a Barcelona entre els metges i els cirurgians. Un conflicte que, en bona mesura, es derivava de la formació més pràctica dels cirurgians i de l'adquisició d'un coneixement més sofisticat que abraçava tant la medicina externa com la interna.¹⁵²

---

¹⁵² Entre els anys 1768 i 1800, el protomedicat català examinà a 548 metges, mentre que els apotecaris que aconseguiren l'expedició de títol passaren de 155 entre 1714 i 1767 a 616 en el darrer quart del segle. Vegeu: J. DANON, op. cit., nota 151 i R. JORDI, "Mancebos boticarios ...", op. cit., nota 131. Alguns exemples de comptes revisats es troben a: AHPB, Fèlix Veguer Avellà, *Manual primer de contractes*, 1766, 440v-452r, Comptes de les malalties d'Anna Maria Lleonart Circuns pagades pel seu fill, reverent Josep Lleonart, al doctor en medicina Antoni Rigals; *Prima pars manualis contractuum*, 1771, 377v-379r, Revisió de compte de medecines que Esteve Rovira està devent a Josep Saló, apotecari de la ciutat d'Urgell. Quant a la transgressió de competències, les acusacions mútues sovintejaren. D'un costat, el protomedicat català protestà sobre "*los abusos introducidos entre algunos Médicos, Cirujanos y Boticarios que no se contienen cada uno en su facultad y pasan a curar los síntomas propios de la Medicina*". Per als metges, una possible solució passava per, segons afirmaren, "*que los Boticarios no admitan receta alguna de Cirujano tocante a lo interno bajo las penas convenientes*". Per un altre costat, els cirurgians manifestaren,

De fet, la pràctica del protomedicat català suscità una temença raonable en els claustres de les facultats de medicina que tradicionalment acollien els estudiants catalans, Osca i Cervera. La nova subdelegació impedia que els batxillers en medicina poguessin exercir a Catalunya, “*hasta que tuvieren la reválida o habilitación del Prothomedicato o bien el grado de doctor en Medicina en una de las Universidades Reales*”. La universitat de Cervera protestà sense èxit i, progressivament, en el darrer quart de segle, entrà en una etapa de col·lapse final que només per raons polítiques es perllongà durant els primers quaranta anys del segle XIX fins la seva supressió final. La facultat de medicina de la universitat d’Osca mai no va interessar els catalans fins el 1714. Després d’aquesta data, la seva població d’estudiants de medicina gairebé es va compondre exclusivament d’alumnes procedents de Catalunya i al llarg del període els estudiants catalans la triaren en primer lloc per davant de Cervera. No va gaudir de l’estima de les autoritats a causa de la qualitat dels ensenyaments que ofería i de la liberalitat amb què pretesament s’atorgaven els graus. Les obligacions imposades pel protomedicat català afectaren de forma clara els interessos d’aquestes facultats. No obstant això, el tipus d’ensenyament de la medicina impartit en aquestes universitats restava cada cop més lluny dels interessos dels metges barcelonins que pretenien introduir reformes de gran abast. El control de l’ensenyament, en efecte, era una de les claus del programa de reformes, però no els interessava de forma específica el model vigent a Cervera o a Osca. Com veurem, el desig d’aquells metges reformistes passava per refundar a Barcelona un ensenyament útil de la medicina, semblant a aquell ja ben consolidat per part dels seus rivals i competidors més directes, els cirurgians del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona.¹⁵³

“*que son los Médicos los que verdaderamente usurpan la Cirugía*” i “*que los Médicos quieren que el Tribunal del Prothomedicato se abroge las facultades que competen a la Junta Suprema y al Exc^o. Sr. Cap. Gral. Presidente del Colegio, a quienes corresponde el conocimiento de los puntos de cirugía*”. Aquests estat de coses s’exacerbaria en els anys posteriors. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 1.163, 486v-487v, Barcelona, 18/10/1798.

¹⁵³ Sobre les queixes de la universitat de Cervera, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 812, 49v-50v, Barcelona, 11/4/1772. Les protestes contra l’exercici de la medicina per part d’individus que només posseïen el grau de batxiller també revelà que la ciutat estava esdevenint un mercat en creixement, on es produïa una significativa demanda de serveis mèdics. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 811, 63rv, Barcelona, 10/5/1771 i 272rv, Barcelona, 14/10/1771 i AHPB, Fèlix Veguer Avellà, *Secunda pars manualis contractuum*, 1771, 300r-301v, Barcelona, 1/4/1771 i 83r-84r, Barcelona, 19/7/1771. L’opinió de la Reial Audiència sobre la universitat d’Osca no podia ser més crítica, ja que era considerada “*como Universidad de refugio a los menos hábiles y cortos que salen de la de Cervera, observándose que se les admita para el referido grado (mayor o de doctor) sin la precisa justificación de haber presidido los actos en los años de pasantía que prescriben las leyes académicas y de haber asistido a los demás ejercicios, y algunas veces sin el debido conocimiento del sugeto que se les presenta; quedándose así opuesto que tome uno el grado con nombre supuesto, lo que se haze más sospechoso en los que acuden en tiempo de vacaciones, como de más indulgencia y en que con mucha dificultad se les puede descubrir en la ninguna concurrencia de sugetos de la provincia que les pueden conocer, siendo sola transitoria y de pocos días su detención en aquella Ciudad*”. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 808, 104rv i 104v-107v, Barcelona, 23/3/1768. Quant a la formació d’estudiants catalans en aquestes universitats, vegeu: J. DANON, op. cit., nota 151 i L. MENÉNDEZ DE LA FUENTE, “*Graduados en Medicina, cirugía y farmacia por la facultad de medicina de la Universidad de Huesca desde el año de 1566 hasta el año de 1824. Relación nominal y cuadros numéricos. Breves notas relativas a algunos alumnos*”, a *Actas del IV Congreso Español de Historia de la Medicina*, Granada: CEHM, 1976, vol. III, p.181-232.

4.2.5.- Els projectes de restabliment de la Universitat a Barcelona

La creació o establiment d'estudis superiors a Barcelona no era pas un desig exclusiu dels metges, sinó de tot un conjunt d'individus que pretenien l'execució d'un programa de reformes entre les que figurava la restauració de l'ensenyament universitari a Barcelona. Sota la presidència del Consell de Castella en mans del Comte d'Aranda entre els anys 1766 i 1773, van tenir lloc un seguit d'episodis que no es poden entendre més que a la llum del projecte militar o polític i econòmic de l'anomenat *partit aragonès*. Un projecte dirigit a enfortir el poder de l'Estat i que exigia la participació plena de la població dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó i dels País Basc. No ha de resultar estrany creure en l'existència d'un estret lligam entre aquell projecte d'Estat cameralista i la necessitat de reformar i restablir els estudis superiors a Barcelona. Els homes i les idees que hi havia darrera formaven, en realitat, un únic bloc d'interessos. Com veurem, la demostració de la necessitat de l'ensenyament, sobretot de les disciplines considerades útils, pràctiques o aplicades, fou més fàcil de fer des de la tradició fisico-matemàtica que des de la tradició de les ciències sanitàries. De fet, no fou sinó al llarg dels anys 1770, una vegada creada l'Acadèmia Mèdico-pràctica de Barcelona, que la medicina catalana fou capaç de construir un projecte de redreç amb la intenció bàsica de demostrar la seva utilitat per a l'Estat. Abans d'explicar això, convé enraonar sobre allò que va ocórrer en aquesta matèria en els "anys catalans d'esperança", inaugurats amb l'arribada i les concessions fetes per Carles III, les quals portaren als "anys dels projectes" que van des de 1766 a 1769, segons Lluch, i que aquí allarguem fins el 1772-1773.¹⁵⁴

Ha estat gràcies a la valuosa recerca d'Ernest Lluch que hem pogut conèixer amb major claredat l'existència, formació i definició d'una reflexió política, procedent sobretot de l'antiga Corona d'Aragó, que es va articular entorn els pressupòsits teòrics del cameralisme germànic. Aquest projecte mostrava, com a punt de partença, la irreversibilitat de 1714 i del nou ordre imposat sota la dinastia borbònica, així com l'afirmació de fidelitat catalana mostrada des d'aleshores. Havia arribat el moment de participar en la construcció de l'Estat, el moment en què "*los vencedores aprendan de los vencidos*", en paraules de Francesc Romà i Rossell.¹⁵⁵

---

¹⁵⁴ E. LLUCH, op. cit., p. 205. La manca d'interès historiogràfic sobre aquesta matèria resulta colpidora.

¹⁵⁵ Resulta important recordar que fou en aquest període quan l'advocat Francesc Romà i Rossell va fer públic tot un programa polític i econòmic que, fonamentat en la teoria i la pràctica del cameralisme germànic, va permetre de mostrar "*una visió molt més complexa de la personalitat de Catalunya, amb la voluntat explícita d'intentar donar-li un encapsament diferent per al futur dintre de la monarquia espanyola i de la irreversibilitat de 1714*". Vegeu: E. LLUCH, op. cit., p. 148, 197, 201 i 205.

La voluntat de participació, però, pretenia comprometre les autoritats en una idea d'Estat més complexa, descentralitzada, respectuosa amb les particularitats territorials com a mitjà de consecució d'un Estat més fort. Lluch ha assenyalat, de forma meticulosa, la influència del cameralisme germànic en la construcció del projecte polític del *partit aragonès*. D'un costat, l'exemple prussià, a partir de les traduccions de von Bielfeld, von Justi i del mateix Frederic II, incidí en els aspectes econòmics, socials i militars del projecte. D'altre, l'exemple austríac forní la clau en matèria d'organització territorial. És a dir, Àustria mostrava l'existència d'unes lleis generals amb unes lleis particulars en els diversos territoris que composaven l'Imperi i, per tant, esdevenia un exemple polític molt clar des del punt de vista del *partit aragonès*. En l'aplicació del projecte cameralista a la realitat espanyola, tots els escrits partiren de l'acceptació de l'ordre borbònic per a proposar a continuació la transformació pacífica d'alguns elements, des de les entranyes administratives del nou ordre. Així, si l'objectiu polític del cameralisme va consistir en aconseguir el màxim de poder per a l'Estat, que es mesurava en funció del nombre de súbdits ocupats, Romà i Rossell i els altres impulsors d'aquest programa suggeriren una munió de mesures econòmiques, polítiques i militars, destinades a donar suport a aquell objectiu.¹⁵⁶ Com a complement d'aquestes mesures, tot recollint l'experiència austríaca, el projecte d'aquests homes va concedir gran atenció al particularisme de cada regió i a la necessitat de formar una "burocràcia", especialitzada en el coneixement de les característiques pròpies de cada regió, com a mitjà per a fomentar la riquesa del país i el poder de l'Estat. Aquesta tasca s'havia de recolzar en una nova política d'instrucció i educació dels fills d'aquesta burgesia. És a dir, calia restablir els ensenyaments superiors a Barcelona, donar suport a la formació en ciències aplicades, com a part del projecte en un moment en què les necessitats de la societat catalana, sobretot barcelonina, feien necessaris uns estudis, potser uns estudis reformats i renovats, adaptats a les demandes socials, econòmiques i polítiques d'un nou ordre social, malgrat que encara fos embrionari.¹⁵⁷

---

¹⁵⁶ Entre aquestes mesures de redreç de l'Estat, segons Lluch, hi eren presents les derivades dels interessos dels homes de la Junta de Comerç, però també els d'una noblesa militar menor i els dels homes de lleis. Es va proposar una política de repartiment de terres, l'abolició de la taxa dels grans, el foment del luxe de mercaderies per tal de potenciar el desenvolupament de l'agricultura, la indústria, el comerç i les classes productives i el lliure comerç amb Amèrica, com a factors de foment de la demanda; a més, com a elements per a flexibilitzar el mercat, fou suggerida l'adopció d'una política de foment de la mobilitat geogràfica de la població, l'encoratjament d'una política natalista mitjançant el suport als nous matrimonis, la creació d'hospicis i cases de caritat com a llocs productius, la limitació de la població improductiva, etc. És a dir, segons ha afirmat Lluch, tot un seguit d'elements que permetrien l'Estat d'establir les bases d'un creixement econòmic a partir d'una acumulació de capital que escurçaria el trànsit cap a l'economia moderna. Vegeu: E. LLUCH, op. cit., p. 197 i ss.

¹⁵⁷ En paraules de Romà i Rossell, era necessari "*para cada Provincia, dotación pingüe, Director hábil, y un encargado particular de.....Promotor del bien público, y de la economía del Estado, para que zele, y promueva*". Aquest allunyament del centralisme absolutista, l'afirmació d'una política diferencial, existent en l'absolutisme germànic, es féu encara més clar en els anys següents. Així, el 1776 s'imprimiren dos traduccions de Necker fetes per Domingo de la Torre, dirigides als oficials que administraven l'estructura de l'Estat, els intendants, i el 1784, Francesc Puig Gelabert traduïa la gran obra de von Justi, com a resposta al decret de 1783 que disposava la necessitat de

¿És en aquest sentit com s'han d'entendre les quatre peticions de restabliment dels estudis universitaris de Barcelona i el projecte de creació d'una facultat de ciències, tots a Barcelona, redactats entre els anys 1767 i 1772, i tots frustrats? Al meu parer, sembla raonable relacionar totes aquestes iniciatives, així com considerar-les com a part del projecte defensat en els escrits que van sorgir de les mans d'homes que compartien interessos polítics semblants, com ara l'advocat Romà i Rossell o el comte d'Aranda.

D'antuvi cal assenyalar que, si bé el decret d'expulsió dels jesuïtes d'abril de 1767 no va suposar cap transformació rellevant de l'estructura ni de la cultura universitària la mesura fou assimilada a Barcelona com una possibilitat esperançada d'introduir reformes en matèria d'ensenyament superior a la ciutat.¹⁵⁸ En efecte, l'expulsió va forçar una reorganització dels col·legis de Betlem i de Cordelles de Barcelona i el repartiment de les rendes i propietats de l'orde jesuítica. La primera reclamació va procedir de la mateixa ciutat de Barcelona. El degà de l'Ajuntament, marquès de Castellvell, els regidors, encapçalats per Josep Francesc d'Alòs, i els “*comisionados de los Colegios y Gremios de Barcelona*” asseveraren que l'establiment de la universitat a Cervera no havia fet prosperar les lletres i insistiren en els desavantatges d'aquella localització geogràfica. En contrast, els estudis autoritzats en els col·legis dels jesuïtes a Barcelona, segons que van afirmar, havien esdevingut una mena d'Estudi General amb molts estudiants que no havien causat fins llavors problemes d'ordre a les autoritats. Per això, en el context de l'expulsió, demanaren el traspàs de la universitat de Cervera a Barcelona, la reforma de l'ensenyament de les primeres lletres i la recuperació d'aquesta competència en mans del municipi. No sabem si aquesta sol·licitud va rebre una resposta. Potser la petició cursada per Romà i Rossell al Consell de Castella per tal de defensar alguns projectes a la cort desvià l'atenció i dificultà l'emissió d'una resposta directa.¹⁵⁹

El figuerenc Francesc Romà i Rossell exercia com a advocat de la Reial Audiència a Barcelona des del 1751. La seva pràctica el va portar a ser advocat dels pobres i també dels gremis de la ciutat. Foren anys d'experiència i estudi de les matèries que més s'estimava, les ciències del govern i de la policia. No sabem si el seu pare, Ramon Romà, apotecari de Barcelona traslladat a

---

coneixements de policia i economia per a la recepció d'advocats i corregidors a les reials audiències. El *Discurso* de 1780 emfasitzà aquest caràcter diferencial mitjançant el recurs a Necker, qui defensava la possibilitat d'enfortir l'Estat sense necessitat de lluitar contra les institucions territorials internes. Lluch ha valorat aquest posicionament com “*una demostració de voluntat política ben nítida*”. Vegeu: E. LLUCH, op. cit., p. 159-164, 196-200, 202, 227 i ss.

¹⁵⁸ J. PRATS, op. cit., p. 253 i ss.

¹⁵⁹ Jaume Carrera Pujal, op. cit., p. 21-22. La documentació de la Reial Audiència no recull aquesta sol·licitud. Fet que fa pensar que des del Consell de Castella no fou sol·licitat un informe a l'Audiència sobre aquesta qüestió.

Figueres arran la seva actitud durant la guerra, va tenir contactes amb els apotecaris tertulians i acadèmics barcelonins. Tal volta fou a partir del prestigi o de les relacions del mateix Francesc Romà i Rossell. El cas és que el 1766 fou nomenat soci de l'Acadèmia de Ciències de Barcelona i, arran la seva participació en la comissió creada per emetre un informe sobre la manca de bestiar a Catalunya, el 1767 fou nomenat director de la direcció d'Agricultura de l'Acadèmia, creada el 1765 com a afegitó de les direccions originals, a partir de la voluntat reial i de les pressions exercides a Madrid pels agraristes Félix de Azara i Pedro Campomanes, que donaren suport al projecte.¹⁶⁰ El març del 1767, el Consell de Castella va demanar un informe a la Reial Audiència sobre les raons del permís sol·licitat per Romà i Rossell per traslladar-se a Madrid i nomenar substitut del seu ofici. La Reial Audiència no s'oposà a la concessió del permís i quant als projectes que Romà volia defensar a Madrid –entre aquests el *Proyecto del Abogado General del Público*– només comentà, de forma particular, el projecte relacionat amb el restabliment de la Universitat a Barcelona.¹⁶¹ L'Audiència es resistí a la defensa d'aquest projecte, “*del que no debe esperarse utilidad alguna*”, tot recordant “*los sólidos motivos*” que portaren a la creació de Cervera i “*lo mucho que ha florecido y florece desde aquella nueva planta la literatura y la enseñanza pública de todas Ciencias en utilidad de la juventud*”. Lluch ha qualificat com “*un to intolerable*” el cinisme argumentatiu de l'Audiència en referir l'amenaça que suposaria la presència d'estudiants a Barcelona, “*si por desgracia se perturbara la quietud de que gozan estos naturales*”.¹⁶²

Un cop a Madrid, l'estiu de 1767, Romà i Rossell fou rebut pels catalans instal·lats a la cort i per altres membres del *partit aragonès* que el protegiren i donaren suport als seus projectes. A Madrid ja hi eren dos dels membres fundadors de l'Acadèmia de Ciències, Francesc Subiràs i Jaume Bonells. El primer havia marxat de Barcelona l'agost de 1764 per tal d'ocupar la plaça de professor de Matemàtiques de l'Acadèmia de San Fernando de Madrid. L'altre català, el metge Bonells, també havia deixat Barcelona el 1764 quan Miquel Barnades, metge del duc d'Alba a Madrid, va aconseguir la plaça de director del Jardí Botànic, a la mort de Josep Quer. Des d'aleshores, Bonells exercí a Madrid com a metge del duc d'Alba i com a apoderat dels seus col·legues de l'Acadèmia i els altres metges barcelonins. Aquests foren els anys fecunds de Romà i Rossell. En aquest context, sota el favor dels Azara, Roda, Aranda o el mateix Campomanes, el

---

¹⁶⁰ E. LLUCH, op. cit., p. 179-190; P. BERNAT, op. cit., p. 245-250 i *Agrònoms i agronomia a la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona (1766-1808)*, Bellaterra: UAB, treball inèdit de recerca per al Mestratge en Història de les Ciències, 2000.

¹⁶¹ E. LLUCH, “La Catalunya del segle XVIII i la lluita contra l'absolutisme centralista. El “Proyecto del Abogado General del Público” de Francesc Romà i Rossell”, *Recerques*, 1 (1970), p. 33-50.

¹⁶² ACA, RA, *Consultas*, reg. 807, 128rv i 128v-131r, Barcelona, 9/5/1767 i E. LLUCH, op. cit., p. 187-190 i 230.

1768 aconseguí publicar *Las señales de la felicidad de España, y medios de hacerlas eficaces*. Un text valorat justament per Ernest Lluch, qui considerà el seu autor com l'introduïdor entre els seus coetanis dels principis del “*cameralisme aplicat d'una manera expressa a Catalunya i a Espanya*”. Més endavant veurem de quina forma aquests metges es feren ressò d'aquestes idees, sense dubte a partir de les relacions directes establertes amb el mateix Romà i Rossell, i com formaren part del seu projecte de redreç de la medicina.¹⁶³

Fou en aquest context quan, arran l'expulsió dels jesuïtes, el comte d'Aranda i els bisbe de Barcelona, Josep Climent, van negociar la reorganització dels edificis, les rendes i els estudis que havien estat sota el control de l'orde jesuític. Aleshores, el comte de Ricla, capità general del Principat (1767-1772), confià la direcció del col·legi de Cordelles a un seglar, Francesc Subiràs, qui tornà de Madrid a finals de 1767 per fer-se'n càrrec fins el 1770. Tant el memorial de Subiràs adreçat al rei, *Plan general de la educación que se puede dar en el Imperial y Real Seminario de Nobles de Cordelles de la Ciudad de Barcelona*, com el *Plan de Direcciones y Clases*, presentat per Bonells el desembre de 1768, anaven més enllà de la possible consecució d'una mena de facultat de ciències. L'associació de l'Acadèmia de Ciències de Barcelona al col·legi de Cordelles, la transformació de les direccions de l'Acadèmia en matèries d'ensenyament, la inclusió de les matèries filosòfiques, literàries i jurídiques en el pla d'estudis, al costat de l'ensenyament de les llengües francesa i anglesa, l'obertura del col·legi “*a cuantos quieran concurrir a sus clases*”, totes eren característiques pròpies d'un ensenyament universitari modern. El tarannà del text de Bonells resta ben clar en les següents paraules:

“[...] en Cataluña, que aun sin esta circunstancia e instrucción tiene bastante acreditadas su aplicación e industria, ¿qué progresos no deben esperarse, tanto en las Ciencias Naturales, como en las Artes, Agricultura y Comercio, si a una Gente naturalmente laboriosa se le facilita la instrucción correspondiente? Y ¿qué ventajas no se pueden prometer, no sólo para aquella Provincia sino para el resto de España, tanto por la provechosa emulación con que los adelantamientos de una Provincia excitan la aplicación de las demás, como por las muchas manufacturas y Artífices con que Cataluña surte no sólo el continente de España sino hasta los más remotos Países de Indias?”¹⁶⁴

---

¹⁶³ E. LLUCH, op. cit., p. 197 i A. MARTÍNEZ VIDAL, J. PARDO TOMÁS, op. cit., nota 143.

¹⁶⁴ Sobre els negocis d'Aranda i del bisbe Climent, vegeu: J. CARRERA PUJAL, op. cit., p. 20-24 i M. GARCÍA-DONCEL, “Los orígenes de nuestra Real Academia y los Jesuitas”, *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, LVII-3 (1998), p. 3-60. La idea de la facultat de ciències i la reproducció dels plans de Subiràs i Bonells es troben a: M. GARCÍA-DONCEL, op. cit., nota 133, p. 99.

El comte d'Aranda, en encarregar un informe a la Reial Audiència sobre aquestes matèries, va permetre la irrupció dels crítics dictàmens elaborats per l'advocat valencià i fiscal de la Reial Audiència, Manuel Sisternes i Feliu. La posició de Sisternes fou clarament favorable a la restauració de l'ensenyament superior a Barcelona. Aquest afer va coincidir amb la publicació de la cèdula de gener de 1771, segons la qual s'ordenava que, des de llavors, totes les càtedres universitàries es donarien en regència i no en propietat. El perjudici salarial que això suposava forçà la protesta dels professors cerverins. Sisternes va comprendre la situació i, donada la dificultat d'obtenir nous arbitris si no es volia carregar més la població, només trobà una solució: *“el remedio, pues, consiste en que la Universidad de Cervera se restituyese a esta ciudad de Barcelona”*. Va considerar que les raons que portaren a la decisió presa per Felip V no es podien tornar a repetir, que Madrid també era plaça d'armes i des del 1768 s'havia establert el col·legi de Sant Isidre, en fi, que Barcelona posseïa les condicions que permetrien els professors universitaris de gaudir d'una major projecció pública.¹⁶⁵

Sisternes trobava *“mui justa la demanda de la Academia a que se la dote competentemente”* i considerava la utilitat del pla d'estudis presentat i la seva adequació a l'obligació amb què restà el Consell de Castella, segons cèdula d'agost de 1768, de restablir l'ensenyament al col·legi de Cordelles amb un pla d'estudis pertinent. Sisternes reflexionà sobre el fet que aquestes ciències no s'ensenyessin a les universitats i plantejà que els acadèmics poguessin ensenyar-les i fins i tot ser susceptibles de rebre una dotació extraordinària. Justificà la necessitat de suport i el seu vot favorable, tot recordant els antecedents de la Reial Acadèmia Espanyola de la Llengua i dels Reials Col·legis de Cirurgia de Cadis i Barcelona, i els progressos aconseguits per aquestes institucions. Calia confiar, doncs, en aquests *“aficionados”* que l'havien obert les portes de totes les direccions de l'Acadèmia de Ciències, l'havien mostrat el que feien i, àdhuc, els experiments, *“en que manifestaron los operantes su inteligencia en las ciencias naturales y su destreza en el manejo de las máquinas”*. A més, Sisternes va afegir que si es decidia favorablement la dotació, caldria obrir les portes dels estudis a tothom, ja que *“lo contrario es*

---

¹⁶⁵ Sisternes afirmà que les raons de Felip V, *“no obligan en el día, en que por una parte la notoria fidelidad de estos Naturales y respeto a su Soberano, acreditado en varias ocurrencias y, por otra, los pactos y alianzas con las Potencias vecinas, ponen tan distantes los recelos de iguales sucesos y han hecho acreedores a esta nación a que S. M. le dispense esta gracia, a continuación de las muchas que desde entonces le ha dispensado con mano liberal, porque todas aquellas perturbaciones y sus resultados quedaron obligadas y selladas con perpetuo silencio que impuso la misma Magestada ofendida”*. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 811, 227v-229r, Barcelona 2/9/1771, Informe de la Reial Audiència i 229r-234r, Barcelona, 18/8/1771, Informe de Sisternes. E. LLUCH, *“La práctica económica de la Il·lustració: el valencià Manuel Sisternes y Feliu i els seus dictàmens com a Fiscal de l'Audiència de Catalunya (1766-1779)”*, a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, València: Universitat de València, 1976, vol. II, p. 694-706.

estancar las ciencias o reducirlas a un corto número de sujetos. Ya que el público paga es menester que la Academia tenga abiertas sus aulas indistinctamente a todos".¹⁶⁶

L'afer es dilatà en el temps sense arribar a una solució concreta. El Consell de Castella demanà nous informes el maig de 1772 davant la greu situació en què es trobava l'ensenyament a Cordelles i el volum d'endeutament adquirit des de l'expulsió dels jesuïtes el 1767. Sisternes insistí de nou en el seu pensament i aprofità l'avinentesa per reivindicar la necessitat que hi havia a Barcelona d'una universitat literària. En contrast, la Reial Audiència descartà la possibilitat d'aplicar i finançar un pla d'estudis com el que s'havia proposat. Fet que portà l'Audiència "*a no poder pensar por ahora en el restablecimiento de otros estudios que los que son absolutamente indispensables, como los de Primeras Letras, Gramática y Retórica*".¹⁶⁷ L'oposició de l'Audiència encara es radicalitzà més uns mesos després. A més de ratificar l'opinió favorable a l'establiment dels estudis de primeres lletres, l'Audiència considerà que aquest tipus d'ensenyament, "*sobre ser más útil e indispensable en una Capital tan populosa como ésta, no pide ni en un tercio las rentas que solicita la Academia de Ciencias Naturales, cuyos progresos, fundándose ahora en esperanzas*", no permetien confiar-los la dotació exigida.¹⁶⁸

La conclusió a què va arribar Lluç en parlar dels projectes de Romà i Rossell es pot aplicar, al meu parer, a tots aquests projectes de canvi i transformació, sense dubte relacionats entre ells. Segons ha afirmat Lluç,

“és un cas ben clar de com el projecte il·lustrat reformador, amb l'aval de noms tan brillants com els evocats, topa duríssimament i perd davant de l'immobilisme de les estructures existents que es resisteixen al canvi i que resten lligades plenament a la repressió de 1714. Des d'aquesta manera de veure les coses, cal que s'insisteixi més en la resistència al canvi que en el caràcter moderat de la il·lustració catalana i espanyola".¹⁶⁹

---

¹⁶⁶ ACA, RA, *Consultas*, reg. 811, 229r-234r, Barcelona, 18/8/1771, Informe de Sisternes.

¹⁶⁷ ACA, RA, *Consultas*, reg. 813, 74r-78r, Barcelona, 26/10/1773, Informe de la Reial Audiència i 78r-97r, Barcelona, 3/3/1773, Informe de Sisternes. Sisternes recolzà la idea que l'Acadèmia oferís un bon nombre dels ensenyaments planejats i que s'obligués amb els seus instruments i màquines. A banda de la inclusió de matèries que fessin el cos humà més àgil i fort, Sisternes trobà també necessari l'ensenyament de la "*historia nacional o de la propia Provincia*", al costat de la "*Historia de España*". Sobre les dificultats de finançament i patronatge de l'Acadèmia de ciències, vegeu: A. NIETO-GALAN, op. cit., nota 133, p. 42-45.

¹⁶⁸ ACA, RA, *Consultas*, reg. 813, 156v-159r, Barcelona, 17/6/1773 Informe de la Reial Audiència i 159r-165r, Barcelona, 10/5/1773, Informe de Sisternes. Convé apuntar que el fiscal Sisternes en cap moment va opinar sobre les prioritats establertes per la Reial Audiència. La situació política, però, no era ja favorable a aquests projectes reformistes i els dies dels *partit aragonès* en el poder estaven a punt d'acabar.

¹⁶⁹ E. LLUCH, op. cit., p. 188.

4.2.6.- La facultat de medicina de Cervera: entre la tradició i la reacció

L'immobilisme a què ha fet referència Lluç era molt evident a Cervera, on els seus professors feien equilibris entre l'arrelament a l'ensenyament més tradicional i la desídia de les autoritats que no els donaven suport financer ni polític. Hom ha considerat la dècada de 1760 com un període d'intents de portar a terme una reforma universitària des de dalt. Alguns dels objectius d'aquest reformisme ja hi eren presents en la creació cerverina de 1717 –el control directe de la Corona damunt dels ordes religiosos-, d'altres però encara no s'havien plantejat –la reforma dels plans d'estudi dirigida a l'adopció d'ensenyaments útils. El fonament del projecte reformista d'aquests anys va participar d'una concepció regalista del poder que pretenia la consecució d'una política universitària uniforme, controlada pel govern, útil a la societat i al servei de l'Estat. A Cervera, l'ensenyament universitari romania estancat malgrat la nova creació universitària de 1717. Les reformes estatutàries de 1726 i de 1749 no van suposar la instauració d'un model universitari alternatiu al tradicional. Més aviat, la normalització universitària o, en paraules de Prats, “*la reformulació jurídica de la universitat en el sentit de no diferenciar-la gairebé en res de les tradicionals*”. Des d'aquesta data fins el 1771, any de la tramesa del pla d'estudis de la universitat de Salamanca a la resta d'universitats del regne per tal de conèixer la possible adaptació i adopció del mateix, Cervera va sobreviure sense plantejar cap mena de projecte de canvi.¹⁷⁰ Si bé això és cert, convé destacar l'existència d'un document de 1768, redactat pels professors de filosofia i de medicina de Cervera, que planteja la resposta a un projecte de reforma de l'ensenyament universitari de la medicina. En el context de canvis i de projectes que es discuteix en aquestes pàgines, aquesta documentació pot il·lustrar quina era la situació viscuda a la universitat de Cervera en matèria de medicina.¹⁷¹

El setembre de 1767 va aparèixer al *Mercurio* una carta de Campomanes dirigida a les universitats per tal de conèixer els exercicis que es feien i que es podien fer a les aules de les facultats. En el marc del debat públic que s'originà des del govern, resultà singular la participació

---

¹⁷⁰ Sabem que els professors de la facultat de medicina de Cervera, Agustí Corts, catedràtic de Prima, i Francesc Oliver, catedràtic de Vespres, dirigiren una representació al Consell de Castella el 14 d'octubre de 1767 sobre la necessitat d'establir a Cervera l'ensenyament de les matemàtiques, la química i la física experimental. No he trobat aquest document. En qualsevol cas, aquesta petició, juntament amb la manca estructural de finançament per tal d'executar la lletra dels estatuts de 1749 corresponent a la creació i dotació d'un teatre anatòmic, un jardí botànic i una cambra per a practicar les operacions i remeis químics, ens indica que no només les universitats eren responsables de la situació de paràlisi que caracteritzà l'ensenyament universitari.

¹⁷¹ J. PRATS, op. cit., especialment el capítol quart sobre “l'abandonament definitiu de l'experiència cerverina” i les pàgines 234, 246 i 250. Sobre el pla de Salamanca i el seu context, vegeu: J. L. PESET, M. PESET, *El reformismo de Carlos III y la Universidad de Salamanca. Plan general de estudios de 1771*, Salamanca: Universidad de Salamanca, 1969.

del metge d'Arenys de Mar, Francesc Riera, qui dirigí un interessant document a l'inquiridor Campomanes.¹⁷² Aquest metge va intervenir en l'afer a títol personal –“*no tendrá a mal V.S. el que yo apuntare mi dictamen, aunque sea individuo ausente del claustro*”- i, a més, ho féu confessament influït pels escrits de Campomanes i amb un esperit il·lustrat: “*sólo movido de los deseos del bien de la Patria*”.¹⁷³ El dictamen de Riera lligava, com veurem a continuació, algunes de les seves propostes als objectius que hem apuntat més amunt en relació amb els projectes de transformació lligats a les ciències naturals i al col·legi de Cordelles. Alhora, aquest memorial ens mostra l'existència d'iniciatives particulars, obertes a la ciència europea coetània i plenament lligades a l'esperit de reformes que també cercaven els metges de l'Acadèmia de Ciències.¹⁷⁴ La resposta dels professors certerins ens permet de conèixer millor quina mena de formació rebien els estudiants de medicina i, també, de confirmar un cert “*desplaçament vers posicions més obertes*” sense sortir en realitat de les coordenades més tradicionals.¹⁷⁵

Riera va dividir en dos punts una exposició que plantejava què calia fer, “*para remediar la enfermedad y atraso que padecen las ciencias naturales en nuestra España y acertar los Maestros públicos de la Nación*”. La resposta passava per l'establiment d'un nou mètode d'estudis i d'un nou mètode d'oposicions. D'antuvi, Riera mostrà tant una clara aversió a la tradició aristotèlica i als mètodes d'ensenyament escolàstics, com una decidida aposta per la introducció de les ciències

---

¹⁷² Riera es graduà amb el títol de doctor en medicina a Cervera el 1755. En el moment de la redacció d'aquest pla era metge a Arenys de Mar. El desembre de 1766 sol·licità i fou admès com a soci de l'Acadèmia de ciències de Barcelona, a la qual adreçà una llarga carta gratulatòria el maig de 1767. En aquesta manifestà la seva “*inclinación natural al estudio de la Física*”. En altres juntes de l'Acadèmia, el 1768, s'explica el seu encàrrec com a constructor de tubs de termòmetre per a les experiències meteorològiques acadèmiques. L'absència de Riera a la documentació de l'Acadèmia de ciències després de 1768 i el fet de no trobar-lo més tard a l'Acadèmia mèdico-pràctica, al costat d'altres socis de fora de Barcelona, com ara el metge Pasqual que havia entrat a la de ciències en les mateixes dates i a la mèdico-pràctica el 1770, ens fa pensar en una mort tal volta prematura. Vegeu: J. IGLÉSIES, op. cit., p. 390-403 i 413 i 422.

¹⁷³ AUC-UB-R, capsa 77/3.222, Representació del doctor en medicina Francesc Riera, metge d'Arenys de Mar, al fiscal del Consell de Castella, Pedro Rodríguez Campomanes, Arenys de Mar, 16/2/1768. Tramesa pel Consell de Castella al Cancellier i Claustre de la Universitat de Cervra, Madrid, 12/8/1768, 20 ff. Les cites que segueixen a continuació procedeixen d'aquesta font si no s'indica el contrari. El pla de Riera és coetàni del presentat pel valencià Gregori Mayans a petició de Manuel de Roda, secretari de Gràcia i Justícia. Malgrat les inevitables semblances en alguns punts d'aquests projectes reformistes, no sembla raonable creure que Riera va poder veure una còpia del manuscrit de Mayans. Sobre aquest pla, vegeu: M. PESET, J. L. PESET, *Gregorio Mayáns y la reforma universitaria. Idea del nuevo método que se puede practicar en la enseñanza de las universidades de España, 1 de abril de 1767*, València: Ayuntamiento de Oliva, 1975.

¹⁷⁴ L'acta de l'Acadèmia de ciències de la junta de 25 d'agost de 1768 consigna que, “*el Sr. Dr. Balmas manifestó una carta del Sr. Dr. Francisco Riera, maestro conferente, en que le pide qué debe hacer para dar satisfacción a la conferencia si tiene mal que haya escrito al Sr. Campomanes sobre la reforma y nuevo plan de estudios en que entran algunas profesiones de la Conferencia. Quiso la Junta enterarse de la Carta y viendo que contenía un proyecto muy útil, y que hacía honor al Cuerpo el modo de pensar de este conferente, resolvió darles gracias, y pedirle copia firmada para archivarla entre los papeles útiles*”. Vegeu: J. IGLÉSIES, op. cit., p. 429

¹⁷⁵ AUC-UB-R, capsa 77/3.222-2, Resposta del Cancellier i Claustre de la Universitat de Cervera a Campomanes sobre la carta del doctor en medicina Francesc Riera, Cervera, 16/10/1768, 47 ff. Sobre l'orientació aperturista de Cervera, vegeu: J. PRATS, op. cit., p. 277.

naturals en uns ensenyaments mèdics més pràctics.¹⁷⁶ No comprenia com havia pogut aconseguir el doctorat a Cervera el 1755, quan les seves lectures posteriors l'havien obligat a “*estudiar de nuevo y por mí mismo la física experimental, las matemáticas simples y muchas cosas necesarias*”.¹⁷⁷ Per això, Riera va proposar un mètode d'ensenyament allunyat dels dictats, basat en les explicacions del mestre i en els llibres d'autors reconeguts i en els llibres de text que haurien d'escriure i imprimir els mateixos professors.

Quant als estudis de filosofia, inclosos en el batxillerat en arts i previs als cursos específicament de medicina, Riera suggerí la supressió de les set càtedres de *filosofia peripatètica* i la creació de quatre càtedres distribuïdes en tres anys d'estudis. Uní la càtedra de Lògica a la de Crítica i recomanà l'estudi paral·lel del text d'Antonio Genovesi *Arte logico-critica*. Segons el seu projecte, la física experimental l'haurien d'ensenyar dos professors i havia de comprendre la doctrina general dels cossos, la doctrina dels elements i dels mixtes, la mecànica, l'estàtica, la hidrostàtica, la meteorologia, l'òptica, el sistema planetari i les matemàtiques simples. Per a aquestes matèries, calia “*hacer el gasto de ricas máquinas y experimentos*”. Com a textos va proposar el manual del franciscà italià Girolamo Ferrari, conegut com a Fortunato de Brixia, d'orientació eclèctica, el mètode de Jacquier, divulgador de la física newtoniana, i el treball del professor de Leiden i representant de la física experimental del set-cents, Peter van Musschenbroek. La darrera càtedra proposada era la d'Ètica.¹⁷⁸

---

¹⁷⁶ Per això propugnà, “*sacar de una vez los partidos del Peripato y establecer la moderna estrada que siguen las Naciones más cultas, por pedirlo así la variación de tiempos y el esplendor moderno de que se han enriquecido la física y demás ciencias naturales, porque mientras sigan por el estilo Árabe Escolástico los partidos del Peripato; mientras que los Maestros mantengan el actual orden didáctico, siempre padecerá nuestra nación el atraso...; ni se podrá jamás entender por los principios que se enseñan en nuestras escuelas los Libros de las Academias Reales... que nos desearon los varones más esclarecidos del siglo pasado y presente*”.

¹⁷⁷ La defensa de la física newtoniana i dels nous corrents filosòfics mostrava en Riera una gran gosadia: “*¿Cómo pueden los ingenios llegar a ser grandes por estos caminos y hacer en las ciencias descubrimientos nuevos? ¿A qué sirven en esta Universidad siete Cátedras del Aristotelismo en tiempos tan ilustrados y en tanta dilatación de estudios naturales? ¿A qué viene tanta preocupación y pertinacia en sostener los partidos del Peripato después de tantos años del Verulamo, Galileo, Cartesio, Gasendo; después de los fundados de las Academias Reales; después del Boyle, del Grande Neuton y sus secuaces; en fin después de ver a la Ytalia, Francia, Alemania y demás con los ojos abiertos y desengañados en ellas del antiguo método a todos los Seculares y Regulares?*”.

¹⁷⁸ Sembla raonable pensar que Riera coneixia la crítica feta a la universitat portuguesa i espanyola per Barbadinho, pseudònim de Luis Antonio Verney. Aquest fou autor del *Verdadero método de estudiar para ser útil a la república y a la iglesia, proporcionado al estilo y necesidad de Portugal*, traduït pel valencià Josep Maymó Ribes a Madrid el 1760. Sota la influència dels napolitans Muratori i Genovesi, el llibre atacà l'escolàstica, la filosofia peripatètica i la influència dels jesuïtes en l'educació i recomanà l'estudi de la física, la lectura de Locke i de Rousseau, el dret natural i el dret reial municipal per damunt del dret romà. Segons Prats, el *Barbadinho* fou un punt de partença per a preparar les reformes universitàries espanyoles dels anys següents. Vegeu: J. PRATS, op. cit., p. 242 i ss. Quant als texts de Brixia, Jacquier i Musschenbroek es devia tractar probablement i respectiva de: *Elementa mathematica; Institutiones Philosophiae* (traduïts al castellà el 1769 a València); *Elementa Physicae*. Sobre les relacions de Brixia amb el metge valencià Andrés Piquer, vegeu: V. PESET, *Gregori Mayans i la cultura de la Il·lustració*, Barcelona-València: Curial-Tres i Quatre, 1975, p. 333-344.

Quant a la medicina, Riera suggerí la reducció de les sis càtedres existents (prima, vespres, pronòstics, mètode, simples, i anatomia i cirurgia) a quatre càtedres que es mantindrien a Cervera. La primera era la d'institucions mèdiques, dividida en fisiologia, higiene, patologia i terapèutica, i hauria de seguir les *Institutiones* del professor de Leiden Hermann Boerhaave i dels seus deixebles Gerhard van Swieten, Albrecht von Haller, Johannes de Gorter i Anton de Haën. És a dir, es féu ressò del mecanicisme mèdic i de la sistematització de Boerhaave i alhora, s'obrí a la mentalitat antisistemàtica dels deixebles d'aquell, conspicus representants de l'*Alte Wiener Schule* i, per tant, a l'empirisme racional basat en l'aplicació del raciocini damunt de l'observació. El professor d'anatomia faria les demostracions a partir de l'*Expositio anatomica* de Jakob Benignus Winslów, un dels treballs més traduïts i coneguts a l'Europa del segle XVIII, on es recollia l'extensa pràctica de coneixements mèdics hospitalaris d'aquell professor del *Jardin du Roi* i fundador i director del teatre anatòmic de Paris des del 1743-1745. La càtedra de nosologia o de les malalties en particular seguiria la classificació “more botanico” expressada pel professor de Montpeller François Boissier de Sauvages a la seva *Nosologia Methodica*. En darrer lloc, la Matèria Mèdica es deuria ensenyar dividida en dos cursos, un de simples i un altre de compostos, tots dos a partir dels *Fundamenta materiae medicae* de Johann Friedrich Cartheuser, un dels més prolífics i traduïts autors del segle XVIII en matèria de química, farmacologia, classificacions botàniques, història natural i medicina.¹⁷⁹

A continuació, Riera propugnà la creació de dos escoles, de Botànica i de Química per a la formació obligatòria de tots els estudiants de ciències mèdiques, ja que eren “*utilíssimas a los Médicos, Cirujanos y Boticarios*”. A la primera d'aquestes escoles, el catedràtic deuria utilitzar els treballs de Linneo i a la segona les *Elementa Chemiae* de Boerhaave.¹⁸⁰ Finalment, Riera reclamà la necessitat d'una càtedra de pràctica de la medicina, on el professor, tot seguint l'obra i la pràctica desenvolupada a Viena per Van Swieten i De Haën, “*enseñe a todos los practicantes delante mismo de los enfermos en un hospital*”. Malgrat no entrar més en detall, aquesta fou una de les primeres manifestacions espanyoles clarament reivindicativa de la importància de l'ensenyament clínic. A més, la menció als professors de medicina pràctica de l'escola vienesa palesava la recepció de l'esperit de la ciència mèdica germànica, fonamentat en l'observació i

---

¹⁷⁹ Convé assenyalar que tots els autors i textos recomanats per Riera figuren detallats en el repertori bibliogràfic de les obres mèdiques que posseïen els metges fundadors de l'Acadèmia mèdico-pràctica de Barcelona –vegeu Apèndix 11.1. També cal advertir que en aquesta proposta, a diferència del pla valencià que portà a les constitucions universitàries valencianes de 1772, no s'hi feia ressò de cap de les obres d'Andrés Piquer. Sobre aquest pla, vegeu: S. ALBIÑANA, op. cit., nota 41.

¹⁸⁰ També Mayans proposà aquesta obra de Boerhaave per a la càtedra de química. Vegeu: M. PESET, J. L. PESET, op. cit., nota 41, p. 62.

l'experiència com a elements bàsics per a la transformació de la medicina.¹⁸¹ Riera considerà que aquestes tres escoles o càtedres s'havien d'establir a Barcelona, a diferència de les càtedres teòriques que romandrien a Cervera, “añadiéndolas al Colegio de Cordellas”, per tres raons indiscutibles: “*porque en aquella Capital van a practicar los Médicos, acuden a estudiar los Cirujanos y residen todos los Jóvenes que siguen la carrera de botica;*” “*en la Capital ay hombres doctos y artifices ingeniosos, por los quales la física y todos sus ramos tomarían allí mayores ensanches y la mecánica los tomaría de la física;*” i perquè es trobarien “*al lado y presidencia de la Real Conferencia de Física, que posehe ya las más ricas Máquinas de la Física y todos sus ramos*”.

No és menys interessant el sistema de finançament que Riera pensà per a sufragar aquesta reforma. Malgrat els canvis de 1766 que havien donat lloc a la Subdelegació del protomedicat a Catalunya, Riera proposà que els vuit professors universitaris s'encarreguessin del tribunal català, que els professors de medicina pràctica, química i botànica fossin nomenats examinadors i visitadors de les apotecaries catalanes i que el producte resultant d'aquest treball es destinés a amortitzar l'establiment de les ciències naturals a Cordelles.

Riera també considerà important modificar el mètode d'oposicions i per això l'adequà a les línies de la seva proposta. Calia acabar amb les oracions formades a partir dels llibres d'Aristòtil en filosofia i d'Hipòcrates en Medicina. Com a substituïts, recomanà autors específics per a cadascuna de les càtedres mèdiques (Genovesi, Musschenbroek, Winslów, Cartheuser, Linneo). Per a les càtedres noves caldria mostrar capacitat per a fer la dissecció pràctica amb l'explicació d'una part del cos humà, anatomitzar i explicar una planta pels seus caràcters i practicar una operació química. A més, les oposicions haurien de tenir un caràcter docent complementari, per a la qual cosa va proposar que aquestes es portessin a terme “*en el teatro maior delante todo el claustro ... no en tiempo de vacaciones, sino en medio del año, que puedan los estudiantes asistir y aprovecharse alguna cosa*”.

La proposició de Riera de reforma de l'ensenyament mèdic mai no es va portar a terme. La universitat de Cervera la va desqualificar, per damunt de tot, per estar dirigida a “*proscribir la Filosofía Aristotélica*”. Els professors de filosofia certerins defensaren la validesa i actualitat del

---

¹⁸¹ La institucionalització de l'ensenyament pràctic de la medicina no es portà a terme fins el 1787 a València, el 1795 a Madrid i el 1797-1801 a Barcelona. Vegeu: J. M^a. LÓPEZ PIÑERO, “The relation between the *Alte Wiener Schule* and the Spanish Medicine of the Enlightenment”, *Clio Medica*, 9-2 (1974), p. 109-123.

pla vigent, que descrigueren en detall, i acusaren Riera de cometre l'error característic dels mecanicistes en no distingir la naturalesa diferent de les ciències, cosa que els abocava a “*dexar el método deductivo o escolástico y tomar el Método Geométrico de demostraciones matemáticas*”. En la seva defensa, els professors cerverins van recórrer al *Compendio Matemático* (1707-1715) de Tomás Vicente Tosca per tal de mostrar que la física no es podia demostrar matemàticament, que només era possible plantejar hipòtesis, “*dexando la mayor averiguación de su verdad absoluta a los filósofos, a quienes pertenece*”. Actuar de forma contrària, argumentaren, resultava fins i tot perillós, ja que portava a l'establiment de “*la grande Arte, como ellos la llaman, de dudar, aun de las verdades más averiguadas, sin respetar muchas vezes las Sagradas*”. Quant als autors suggerits per Riera, els criticaren obertament: “*en ninguna manera debe transferirse a estos Autores el honor que por muchos siglos ha merecido Aristóteles de la Universidad*”. En especial, els professors abominaren de Musschenbroek i de Genovesi. D'aquest darrer, considerat com un “*fautor del [es]Cepticismo*”, van afirmar que la seva obra introduïa “*en la Filosofía controversias de Religión*”, cosa que el portava a proposar “*los execrables sistemas de Spinoza y otros Atheístas*”.

La defensa practicada pels professors de medicina de Cervera va presentar elements clarament eclèctics, des del punt de vista dels continguts de les matèries d'estudi, al costat de la constatació de les mancances estructurals de la universitat i del lligam a les prerrogatives fundacionals.¹⁸² Així, van reconèixer que l'ensenyament impartit a Cervera inspirava als estudiants, “*no el puro Galenismo, sino también el Systema Mecánico fundado en la verdadera Física*”. En aquest sentit, recordaren que ells ja havien manifestat la necessitat d'incloure la formació en Física Experimental i en Matemàtiques dins l'ensenyament de la Filosofia, “*lo que no ha sido practicable por falta de rentas*”. També que malgrat estar ordenat als Estatuts de 1749, “*falta poner en práctica la [càtedra] de Simples o Botánica (...), también la falta del Jardín Botánico, el Pharmacéutico o Boticario que se necesita para preparar los remedios Chymicos, el Theatro Anathómico, por ser poco capaz y casi inútil el interino, y muchos instrumentos necesarios*”. Aquests metges professors també van reconèixer que a Cervera es continuava ensenyant mitjançant la *lectio* i que només s'utilitzaven alguns impresos, com ara el *Compendio*

---

¹⁸² F. VILA BARTROLÍ, “Les ciències naturals a la Universitat de Cervera”, *Estudis Universitaris Catalans*, X (1917-1918), p. 161-175.

Anatómico (1755) de Lorenz Heister en l'edició castellana, per a l'ensenyament de l'anatomia.¹⁸³ Quant a les càtedres proposades per Riera, si bé van introduir alguna matisació sobre els continguts de les mèdiques, acceptaren la necessitat d'invertir en les d'Anatomia, Botànica i Química per a aconseguir una millor formació. Convé assenyalar que, malgrat la proposta de reforma que feren de l'ensenyament de l'anatomia, just tres mesos després de remetre aquest memorial el Consell de Castella decidí suprimir les càtedres d'anatomia i cirurgia de Cervera i traslladar-les al Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona. La càtedra de medicina pràctica no fou considerada necessària pels certerins per dos raons: *“porque el ejercicio de la práctica médica se debe ejecutar con la frecuente visita de enfermos, (...) y otras muchas circunstancias que no se pueden fácilmente atender, preguntar y explicar siendo muchos los practicantes como lo son en este dicho Principado (...) [i] porque el método curativo, por la diversidad de clima y qualidades de los usuales alimentos y temperamentos en diversos distritos de este Principado es muy diferente”*. No obstant això, van deixar la porta oberta i van proposar a l'autoritat que en el cas d'establiment, aquest s'hauria de fer a Cervera, on no hi havia Hospital General i es podria crear-ne un a mig camí entre Lleida i Barcelona. En aquesta mateixa línia, també es van oposar a la creació de càtedres a Cordelles, d'una banda, per ser contrari als designis fundacionals de Felip V i, d'altra, perquè implicaria *“exponer a los jóvenes libres y ausentes de la sombra de sus padres a muchos tropiezos”*. En darrer lloc, els professors van afegir raons, també molt discutibles, sobre la inconveniència de Barcelona com a lloc de formació, ja que la pràctica mèdica es reduïa a la ciutat als *“enfermos de la inferior Plebe”* i a més perquè això dividiria la formació en dos ciutats en perjudici de *“el practicante [que] debe seguir a sus maestros la mayor parte del día”*.

Res no va canviar aquest debat establert entorn la necessitat de reformar l'ensenyament mèdic a Cervera. Poc després, el gener de 1772, la universitat de Cervera va respondre la proposta de reforma universitària tramesa per Campomanes a partir del pla elaborat per la universitat de Salamanca el 1771. Aquest pla no plantejava una proposició modernitzadora com la descrita per Mayans el 1767 o com la formulada per un altre membre del partit aragonès, Pablo de Olavide, per a la universitat de Sevilla el 1768.¹⁸⁴ La resposta de Cervera gairebé no varià respecte la de 1768. Ara bé, en aquesta ocasió els professors certerins aprofitaren la conjuntura per a reclamar el retorn de l'ensenyament de l'anatomia, definitivament perdut en benefici del nou col·legi de cirurgians de

---

¹⁸³ Lorenz Heister va obtenir la seva fama a partir d'aquest treball que fou redactat com a text per als seus estudiants d'anatomia d'Altdorf. El llibre combinava la lectura de les més destacades autoritats franceses en matèria de cirurgia del moment i l'aplicació de la seva llarga experiència com a cirurgià militar.

¹⁸⁴ Sobre el pla d'estudis d'Olavide, vegeu: *Plan de estudios para la Universidad de Sevilla* (estudi preliminar de Francisco Aguilar Piñal), Barcelona: Edic. de Cultura Popular, 1969.

Barcelona. Segons Prats, no es plantejaren la possibilitat d'establir l'ensenyament clínic i rebutjaren en ferm els texts recomanats, en especial els de Boerhaave i els de Von Haller, a causa del seu excessiu mecanicisme i materialisme. Malgrat el vot particular del catedràtic Josep Vidal, que va demanar la creació de càtedres de botànica i química i la instauració d'un sistema de pràctiques, Cervera optà, en conjunt, per la continuïtat.¹⁸⁵

4.2.7.- El projecte de constitució d'un col·legi mèdic acadèmic a Barcelona

En aquest context, els anys dels projectes (1766-1772), podia semblar raonable plantejar de nou la possibilitat de restablir l'antic col·legi mèdic a Barcelona. Encara més quan els metges que van decidir prendre aquesta decisió a principis de 1769 es trobaven en una excel·lent posició en les institucions sanitàries catalanes més representatives.

A excepció de Carles Vicent Rossell, malalt aleshores, els metges que decidiren apostar per la creació d'un col·legi mèdic a Barcelona foren: Joan Steva Escardó, Pere Güell, Ignasi Montaner, Pau Balmas, Josep Ignasi Sanpots, Lluís Prats, Rafael Steva Mas i Josep Soriano. Al llarg de les pàgines anteriors hem anat descrivint l'evolució professional d'aquests individus. No tots eren membres de l'Acadèmia de Ciències, si bé alguns d'ells havien estat fundadors i el 1769 dirigien alguna de les direccions de la mateixa (Güell, Montaner i Balmas). En aquesta reunió de metges, uns controlaven les responsabilitats mèdiques de la Junta de Sanitat de Barcelona (Joan Steva i Pau Balmas); uns havien aconseguit la direcció de la Subdelegació del protomedicat a Catalunya (Joan Steva i Pere Güell); i un altre exercia a l'Hospital de Santa Creu (Pau Balmas). Un altre fet que lligava aquests individus havia estat la participació en la comissió de metges que sol·licità el restabliment del col·legi de doctors en medicina el 1754 (Joan Steva, Güell, Sanpots i Soriano). Alguns dels signants d'aquella comissió havien mort (Fornés i Pujol); altres decidiren no participar en la nova iniciativa (Josep Comas Bonells i Antoni Rigals); la resta de metges eren massa joves el 1754 (Balmas, Prats i Rafael Steva).¹⁸⁶

---

¹⁸⁵ J. PRATS, op. cit., p. 276-291. Val a dir que, segons les dades biogràfiques que coneixem dels professors de medicina de Cervera al llarg del segle XVIII, Josep Vidal (1733-1806) fou potser l'únic que s'havia format a la facultat de medicina de Montpeller, com a col·legial de Girona (1747-1752), on es graduà batxiller en medicina el 1751 sota la direcció de Lazerme i es llicencià i doctorà el 1752 sota la direcció de Sauvages. En tornar a Catalunya revalidà els seus graus a Cervera, on aconseguí de forma successiva les càtedres d'Anatomia (1760), Mètode (1767) Vespres (1778) i Prima (1785). Vegeu: M. RUBIÓ BORRÀS, op. cit., vol. I, pp. 402-414; J. LLADONOSA, *Notícia històrica sobre el desarrollo de la medicina en Lérida*, Lérida: COML, 1974, p. 448; DBMC, III, p. 60; BUMM, Sèrie Q-3, *Dossier Collège de Girone*, 35, n° 13 i Sèrie S, *Régistre des inscriptions étrangères (1744-1766)*, reg. 30 i 61; R. ALCALDE, op.cit., p. 58.

¹⁸⁶ Sobre la creació de l'Acadèmia mèdica, vegeu: S. MONTSERRAT, M. CARRERAS, *Historia de la Real Academia de Medicina de Barcelona*, Barcelona: Socitra, 1954. Quant a la inserció d'aquesta Acadèmia en el marc de

El projecte de redreç de la medicina per a Catalunya es va acabar de configurar en aquest context. Segons el llibre d'acords de l'Acadèmia Mèdico-pràctica, aquella reunió de metges de principis de 1769 formalitzà la decisió d'idear unes noves ordinacions col·legials i de sotmetre-les a l'aprovació reial, tot suprimint els aspectes que podien representar una fricció amb les competències del protomedicat. L'objectiu era aconseguir “*un Colegio más literario, e instructivo, que gubernativo, y económico*”.¹⁸⁷ El treball que redactaren aquests individus s'intitulà, segons Núria Gorina, *Connexión del estudio y progresos de la Medicina con el establecimiento de Física y Cirugía*. Gorina indica que aquest document es fonamentà en la necessitat d'establir la medicina pràctica a Barcelona. Hom van destacar els avantatges de la ciutat en funció del nombre de població i de l'existència d'un Hospital General com a font per a la recopilació d'experiències pràctiques. La base del treball acadèmic vindria donada per la formació i metodologia en la pràctica de l'observació. En aquest sentit, es redactà un pla d'estudis, que incloïa l'ensenyament de física, química, botànica, anatomia, matèria mèdica, fisiologia, patologia i dos càtedres de medicina pràctica, a més de la visita a l'hospital. La vessant utilitarista de l'Acadèmia es projectà a partir de l'observació de les malalties epidèmiques de Catalunya, les quals haurien de ser relacionades amb les observacions meteorològiques i amb la pràctica dissectiva de cadàvers. Tot plegat amb la intenció d'aconseguir un coneixement “objectiu” de la malaltia, basat en l'experiència pràctica i contrastat amb la literatura mèdica coetània.¹⁸⁸

Aquest document fou tramés als metges Jaume Bonells i Miquel Barnades, aleshores residents a Madrid, per tal que introduïssin les esmenes oportunes abans de lliurar-lo al Consell de Castella. De nou Bonells, l'home que havia estat clau en la creació de l'Acadèmia de Ciències de Barcelona, havia de tenir un paper de primer ordre en la formulació i creació de l'Acadèmia mèdica. No ha estat fins fa poc temps que s'ha aprofundit en la complexa tasca desenvolupada per Bonells com a home baula entre les iniciatives il·lustrades de la societat civil catalana i el poder central d'un Estat, procliu al reformisme des de dalt i alhora temorós dels efectes estimuladors d'aquest, del desordre. També Barnades, catedràtic al Reial Jardí Botànic de Madrid, introductor de la botànica linneana a Espanya i defensor d'una botànica auxiliar de la medicina, col·laborà amb Bonells en la revisió de l'esborrany.¹⁸⁹ Aquests apoderats de part de la facultat mèdica de

---

les acadèmies mèdiques europees coetànies, vegeu: A. MARTÍNEZ VIDAL, J. PARDO TOMÁS, op. cit., nota 143, p. 142-146.

¹⁸⁷ RAM, *Libro de Acuerdos de la Academia Médico-Práctica de Barcelona, 1770-1795*, p. 4

¹⁸⁸ No he estat capaç de trobar aquest document a l'arxiu de l'Acadèmia de Medicina. Gorina no cita la seva procedència. Vegeu: N. GORINA, op. cit., p. 22-24.

¹⁸⁹ A. MARTÍNEZ VIDAL, J. PARDO TOMÁS, op. cit., nota 143, p. 141-142 i 149-160; F. J. PUERTO SARMIENTO, op. cit., nota 89, p. 49-50. Sobre l'acció de Bonells i Barnades, vegeu: N. GORINA, op. cit., p. 24-27.

Barcelona a Madrid, més realistes, van transformar allò què constituïa un pla de reforma de l'ensenyament mèdic en una proposta d'establiment d'un *Colegio Médico-Académico* amb un objectiu cenyit a activitats estrictament literàries. En la carta de tramesa de la proposta revisada, Bonells explicà la introducció de modificacions significatives, que havien rebut l'aprovació de Barnades, i va remetre a correspondència anterior per tal de recordar i proposar, “*que todavía no juzgamos oportuno el pretender la enseñanza de medicina, y por esta razón no hablamos más que de un Collegio Académico, que lo juzgamos más fácil de lograr y que al paso que es Academia para adelantar la facultad, es Colegio para procurar su honor, y contener los abusos de los Profesores*”.¹⁹⁰

La revisió efectuada per Bonells resultava crucial ja que, d'una banda, allò què pretenia imposar era un programa adreçat a la consecució d'un estatut epistemològic inequívoc: la medicina com a disciplina científica. D'una altra, les implicacions contingudes en l'anterior objectiu suposaven la instauració d'una nova forma d'organització social, una decidida transformació de la professió mèdica. Com veurem, aquest darrer objectiu esdevingué una de les raons que portaren la proposta al fracàs.¹⁹¹

El programa de Bonells abandonava, de forma deliberada, la pretensió dels metges de Barcelona de reformar i la seva aspiració a controlar uns estudis superiors de medicina. El pla constata, en efecte, una assumptió coneguda per les autoritats sobre el deplorable estat de la facultat mèdica i la seva causa principal motivada pel tipus d'ensenyament universitari. No obstant, la solució a aquest problema no es trobava en la mà dels metges barcelonins, sinó de les autoritats. D'aquesta forma, el pla no es va presentar com a contradictori amb les competències de la universitat, sobretot de Cervera, ni amb les del protomedicat.¹⁹²

En funció d'aquesta idea, Bonells adaptà els pressupòsits dels projectes transformadors de les acadèmies, de les ciències naturals, i els aplicà a la medicina. Aquest programa es fonamentà

---

¹⁹⁰ RAM, llig. 1-1 bis, Carta de Jaume Bonells al doctor Pau Balmas, Madrid, 1/11/1769.

¹⁹¹ En relació amb les conseqüències socioprofessionals inherents a l'execució del programa, Bonells era conscient que alguns dels metges de la ciutat rebutjarien la idea: “*No dudo que avrá muchos a quienes no gustará este pensamiento por la sugestión que les impone, y precisión de aplicarse, y portarse como Gente Honrada*”. Una nova forma de professionalització basada en aquests pressupòsits implicava, sense dubte, restriccions: “*Nosotros creemos que si se establecía este Colegio ganarían mucho los médicos de Barcelona, pues serían menos y mejores*”. Les cites procedeixen del documentat de la nota anterior.

¹⁹² El programa de Bonells i Barnades es troba a: RAM, llig. 1-2, Madrid, 1/11/1769. Totes les cites que segueixen pertanyen a aquest document si no es diu el contrari. Bonells coneixia bé els projectes de reforma universitària del període i per això considerava que era l'autoritat qui tenia el poder i la responsabilitat d'aquesta transformació: “*(...) presto hallará el remedio en los desvelos con que V. M. procura el adelantamiento de las ciencias*”.

en la necessitat d'adquirir un coneixement empíric oposat a qualsevol especulació i a les formes tradicionals d'adquisició de la pràctica mèdica. La consecució d'una nova forma de coneixement objectiu només era possible, des d'aquesta perspectiva, si els metges aspiraven a la mateixa finalitat, “*la observación de la naturaleza en sus enfermedades*”. L'observació, quintaessència dels criteris il·lustrats, esdevenia així l'únic criteri vàlid per tal de poder arribar a conèixer la malaltia. L'acumulació d'observacions implicava la formació d'un nou coneixement que, pretesament, estava a l'abast d'aquests metges. Fruit de l'experiència pròpia, aquest coneixement hauria de servir com a criteri de judici entre els mateixos metges i com a distintiu de reconeixement de la pertinença a un grup, conreador d'una forma molt particular de fer ciència, ciència mèdica. Un grup definit professionalment d'aquesta manera podia reivindicar el paper d'expert en el coneixement de les malalties. Tot plegat en un àmbit de producció de coneixement exclusiu -el Col·legi Acadèmic-, capaç de marginalitzar els metges tradicionals, els abominats *empírics* i qualsevol altre tipus d'intrusisme de la competició en el mercat dels remeis salutífers. Així, la medicina sorgida d'aquesta nova forma de coneixement podia assolir l'estatut de disciplina científica, socialment i professional valorada, respectada i útil.¹⁹³

Per tal de portar a terme això, l'estudi del “*libro de la naturaleza*”, eren necessàries unes regles per a fomentar, dirigir, elaborar i conservar les observacions de les malalties.¹⁹⁴ No hi ha dubte que els pressupòsits teòrics d'aquest reglament no estaven tan elaborats com els que el mateix Bonells va desenvolupar en el discurs inaugural de l'Acadèmia el 1779. No obstant, el discurs no fou sinó una maduració dels aspectes explicitats en el programa d'establiment del col·legi acadèmic. En qualsevol cas, el programa de Bonells va remetre en els seus escrits a la figura d'Hipòcrates, com a exemple del metge experimental, i a “*sus dos verdaderos discípulos modernos Sydenham i Boerhaave*” com a punt de partença de la seva comprensió de la medicina.¹⁹⁵

---

¹⁹³ La confluència sinèrgica de factors que es troben darrera l'eclosió de les primeres acadèmies mèdiques sembla evident en aquest cas. Vegeu: À. MARTÍNEZ VIDAL, “De les institucions forals a les acadèmies mèdiques”, a *Actes del catorzè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana*, Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears, 1995, p. 763-779.

¹⁹⁴ Uns estatuts, hom afirmà al pla, indispensables “*no sólo para estimular los Médicos de aquella Ciudad a la observación, sino para dirigirles en el modo de observar, corrigiéndose mutuamente (...) y conservando el Colegio por escrito todo lo digno de memorias (...)*”.

¹⁹⁵ J. BONELLS, *Discurso inaugural sobre la utilidad y necesidad de las Academias de Medicina Práctica*, Barcelona: Imprenta de Carlos Gibert y Tutó, 1780.

L'anglès Thomas Sydenham, tot partint de la recopilació d'observacions clíniques, intentà superar el dogmatisme dels sistemes mèdics coetanis mitjançant l'estudi de la història natural de les malalties, les espècies morbooses, per tal d'arribar així a millorar el tractament de les mateixes. Sydenham va esdevenir un referent clar per als metges del segle XVIII que seguiren les seves idees i es dedicaren a compilar observacions i classificar malalties. El treball de l'anglès ressuscità la idea hipocràtica que trobava els agents de la malaltia dins i fora del cos humà i concedí gran importància als elements que envoltaven l'individu. L'hàbitat, els factors mediambientals com a mecanismes de transmissió de la malaltia van prendre una nova volada. Les idees de Sydenham, però, no es produïren de forma aïllada, sinó que van formar part d'una tendència anterior reformulada pels metges del segle XVII. En efecte, la significació atorgada al medi com a agent de la malaltia havia estat una característica tradicional a l'Europa llatina, amb unes arrels que partien de la baixa edat mitjana i que foren reforçades a partir del segle XVI, com palesa la política preventiva de la malaltia a les ciutats mediterrànies. En els anys 1660, els metges anglo-irlandesos Thomas Sydenham, John Locke, Robert Boyle i William Petty no feren sinó revitalitzar aquesta tradició hipocràtica. Tot incorporant, no obstant, nous elements, noves formes d'experimentació: Boyle experimentà en química pneumàtica i teoritzà sobre la influència de les emanacions de la terra en la formació de la malaltia epidèmica; Locke desenvolupà experiments meteorològics; Petty treballà els rudiments de l'aritmètica política a partir de la col·lecció de dades sobre malaltia i hàbitat. Aquestes idees tingueren una influència decisiva en la tasca desenvolupada pels metges europeus del segle XVIII.¹⁹⁶

La remissió al conegut metge de Leiden Hermann Boerhaave no es devia tant a la seva actitud envers la relació entre els factors mediambientals i l'extensió de la malaltia, com a la tasca que desenvolupà en matèria d'observació clínica i a la solidesa conceptual i metodològica del seu sistema mèdic. Preocupat, com Sydenham, per l'eficàcia terapèutica individual, Boerhaave, com també Hoffmann i altres metges, considerava que calia observar els malalts i les teràpies experimentades per tal de poder inferir un conjunt d'aforismes útils per a l'ensenyament de la medicina. En efecte, Boerhaave havia aconseguit establir a Leiden un model de clínica universitària, seguit per les escoles mèdiques de Viena i d'Edimburg, on l'hospital esdevenia alhora el lloc d'observació i estudi de les malalties i el "teatre nosològic" per als estudiants, els

---

¹⁹⁶ A. CUNNINGHAM, "Thomas Sydenham: epidemics, experiment and the *Good Old Cause*", a R. FRENCH, A. WEAR (eds.), *The Medical Revolution of the Seventeenth Century*, Cambridge: CUP, 1989, p. 164-190; J. C. RILEY, *The eighteenth-century campaign to avoid disease*, Basingstoke: Macmillan, 1987, p. 1-30 i 54-69.

quals podien observar, de forma empírica a la capçalera del malalt, les diferents espècies de la taula nosològica.¹⁹⁷

Segons Bonells, un projecte que prenia com a punt de partença l'observació de les malalties, només es podia portar a terme, tal com havia assenyalat Giorgio Baglivi, mitjançant una Acadèmia, una comunió de metges. Baglivi va considerar que l'estudi sydenhamià exigia la formació d'un coneixement procedent de nombroses observacions particulars que servís com a fonament per a caracteritzar les espècies morboses en general. Això, però, requeria la creació d'acadèmies mèdico-pràctiques, fomentades per les autoritats, destinades a l'estudi de les malalties particulars de cada lloc. A més, Bonells volia aplicar una metodologia classificatòria un cop s'aconseguissin un gran nombre d'observacions. Una classificació de les malalties en classes, gèneres i espècies, tal i com l'havia propugnat Sauvages a Montpeller. La *Nosologia methodica* de Sauvages va esdevenir així un model a seguir per a Bonells, una guia de comprensió i definició de les malalties.¹⁹⁸

El reglament lliurat per Bonells als seus col·legues de Barcelona s'inscrivien plenament en la tendència europea coetània que pretenia crear una nova ciència mèdica a partir de l'acumulació resultant de l'empirisme racional. Malgrat ser una proposta prou coherent, Bonells patí les limitacions i les contradiccions d'un projecte de tant abast. En aquest sentit, Brockliss i Jones han assenyalat que hom continuava parlant, a l'estil newtonià, de no fer hipòtesis fins disposar d'abundant material, però res no es va afirmar sobre metodologia, sobre com les experiències recollides podien produir conclusions vertaderes. Una estadística rudimentària s'afegí a una recollida de dades que no discriminava la validesa dels espais mèdics d'on s'havien d'extreure les observacions. A més, l'enorme quantitat de dades obtingudes dificultà l'establiment segur sobre quins elements de l'hàbitat o quines característiques patogèniques de l'individu malalt calia subratllar. Això va portar sovint a la incoherència i, al capdavall, a mantenir la nova ciència mèdica en el nivell de la retòrica. Riley ha assenyalat que la hipòtesi de l'associació medi-malaltia fou acceptada, en aquest sentit, abans de què es portés a terme una recollida de dades suficientment significativa per tal de poder establir comparacions i qüestionar la hipòtesi. Malgrat això, el pes dels escrits hipòcratics i la incapacitat de produir evidències convincents, a partir de la compilació de dades, de l'aplicació de la tècnica matemàtica de les ràtios elaborada per Pascal i

---

¹⁹⁷ Sobre Boerhaave, vegeu: L. S. KING, *The philosophy of medicine: the early eighteenth century*, Cambridge: HUP, 1978.

¹⁹⁸ A. MARTÍNEZ VIDAL, J. PARDO TOMÁS, op. cit., nota 143, p. 160-162; J. MARTIN, op. cit.

Huygens i de l'ús de la lògica o del raonament per analogia, no els portà mai a l'escepticisme, a dubtar sobre la validesa dels termes de la hipòtesi. De fet, la hipòtesi va esdevenir teoria. Al llarg del segle es va reafirmar la creença en l'associació medi-malaltia i, per tant, en la necessitat de continuar amb la reunió de dades, d'observacions que mostressin aquella associació. No obstant això, la proposta de Bonells era rellevant, relacionava els treballs dels metges amb els treballs produïts a l'Acadèmia de Ciències de Barcelona i definia una forma d'organització professional que, en darrera instància, s'acabaria imposant arreu Europa.¹⁹⁹

Convé veure, per tant, de quina forma va respondre Bonells a l'objecte d'estudi creat: l'observació de la natura en les seves malalties, les causes, els símptomes, els cursos i els mètodes curatius i preventius. Els individus del col·legi acadèmic proposat per Bonells s'haurien de dividir en dos classes, la pràctica i la literària.²⁰⁰ Els metges de la classe pràctica s'ocuparien de l'observació de les malalties, sobre les quals anotarien tots els detalls de forma escrupolosa, però "*sin racionio alguno, sino haciendo puramente una relación histórica*".²⁰¹ D'altra banda, els de la classe literària es dividrien en dos direccions, una anomenada d'*extractores* i l'altra de *meteorológicos*. Els de la primera s'encarregarien d'extractar les observacions clíniques publicades als llibres i a les obres periòdiques.²⁰² Els de la segona haurien de copiar les taules meteorològiques treballades a l'Acadèmia de Ciències de Barcelona i les haurien de posar en relació amb les observacions obtingudes pels metges de la classe pràctica.²⁰³

---

¹⁹⁹ J. C. RILEY, op. cit., p. 48-51 i 70-88. L. J. JORDANOVA, "Earth Science and Environmental Medicine: the synthesis of the late Enlightenment", a L. J. JORDANOVA i R. PORTER (eds.), *Images of Earth. Essays in the history of the environmental sciences*, Aberdeen: The British Society for the History of Science, 1979, p. 119-146. L. BROCKLISS i C. JONES, op. cit., p. 671-673. Les reflexions d'aquests autors els han portat a privilegiar aquells contextos específics on el *vertader* coneixement mèdic pogués ser creat, és a dir, els hospitals. Aquesta línia interpretativa ha intentat trobar els antecedents de la suposada ruptura que significà la creació revolucionària de l'escola mèdica de París el 1794.

²⁰⁰ La semblança d'aquesta divisió amb la que es féu a l'Acadèmia de ciències de Barcelona i en la que també participà de forma molt estreta Bonells es pot veure a: A. NIETO-GALAN, op. cit., nota 133., p. 36-39

²⁰¹ Les anotacions s'haurien de fer dia a dia, des de l'inici fins el final de la malaltia, tot assenyalant, "*su principio, si curso, sus síntomas (...) y las causas ocasionales que han precedido o sobrevenido; (...) con la fecha, día y hora en que se descubrió la enfermedad*".

²⁰² Per a aquesta finalitat, se'ls hauria assenyalat prèviament obres i autors específics, així com "*el método de extractar, y de qué enfermedades han de ser las observaciones, conforme lo pedirán las observaciones de los Prácticos, para ver su conformidad o diferencia con las observaciones de los Antiguos o Modernos*".

²⁰³ D'aquesta forma, els metges podrien conèixer, "*en cada día de la enfermedad cuál era el grado de calor, o frío, cuál la humedad, o sequedad del ayre, cuál el peso de la atmósfera, qué viento soplabá, y si estaba el Cielo sereno, nublado, lluvioso, rebuelto, ic*". En el moment de la redacció d'aquest reglament o pla, el doctor Pau Balmas, amb la col·laboració del metge d'Arenys de Mar Francesc Riera, es feien càrrec dels baròmetres i termòmetres de l'Acadèmia de ciències de Barcelona, amb els quals es pretenien establir observacions meteorològiques periòdiques. Vegeu: J. IGLÉSIES, op. cit., p. 92 i 117. Sobre les aportacions clíniques i meteorològiques d'un dels socis de l'Acadèmia mèdica, el metge Josep Pasqual, vegeu: N. GORINA, op. cit., p. 37-49.

Una vegada s'hagués obtingut una destacada col·lecció d'observacions pròpies, “*meteorológicamente arregladas*”, Bonells proposà la creació d'una nova direcció, en la que els metges “*más hábiles y juiciosos*” haurien d'estudiar, a partir del recull previ de les observacions d'una mateixa malaltia, quines eren les condicions meteorològiques i el temps en què es van produir. Aquest material els hauria de permetre la formació de “*cueros metereológicos-médico-prácticos (sic) de todas las epidemias, con sus señales, síntomas, terminaciones y curación*”. No hi ha dubte de la convicció optimista, d'altra banda típicament il·lustrada, en la capacitat curativa o preventiva d'aquesta forma de coneixement científic en mans dels metges. Des d'aquest punt de vista, només era necessari el coneixement previ, l'experiència de la malaltia per tal d'acabar amb la mateixa.²⁰⁴ Finalment, un cop es disposés d'un bon nombre d'observacions pròpies i alienes s'hauria de crear una última direcció encarregada, a partir de la *Nosologia Methodica* de Sauvages, de la confecció d'un tractat de malalties basat en la classificació o “*distribución de las enfermedades en clases, géneros y especies*”. El resultat d'aquest treball seria publicat pel col·legi acadèmic amb la intenció de facilitar l'estudi de la medicina i de progressar en el tractament i curació de les malalties. Convé recordar que la publicació de les activitats portades a terme no només constituïa un objectiu característic d'aquest tipus d'institucions quant a difusió de la tasca realitzada, sinó també d'un tipus de cerca de reconeixement social envers una pràctica científica determinada. D'aquesta forma, en la línia desenvolupada per Sydenham, Hoffmann i Boerhaave, hom esperava que l'acumulació d'observacions experimentades pels metges del col·legi, la qual només es podia realitzar de forma individual segons l'opinió d'aquests individus, permetria la confecció d'un llistat de malalties del tipus dels aforismes hipocràtics. Les observacions sobre les mateixes malalties afavoririen així una millor identificació dels tractaments, de l'eficàcia o ineficàcia d'uns i altres mètodes curatius. Tot aprenent aquests aforismes, segons Riley, els estudiants de medicina es concentrarien en allò que s'havia d'aprendre des de l'òptica de l'observació.²⁰⁵

Bonells també considerà oportú, un cop descrit l'objecte principal, que les sessions del col·legi acadèmic es completessin amb la lectura de dissertacions sobre els casos pràctics que els metges consideressin útils, en especial aquells relatius a problemes de salut pública.²⁰⁶ En relació

---

²⁰⁴ Bonells considerava que el coneixement, enregistrat d'aquesta forma, evitaria els estralls que causaven les malalties epidèmiques en esclatar. Fins llavors, el problema es devia, segons Bonells, a “*la incertidumbre con que se procede en su curación, no tal vez porque sean nuevas enfermedades, sino por no hallarse las que han precedido observadas con la debida puntualidad*”.

²⁰⁵ J. C. RILEY, op. cit., p. 70 i ss.

²⁰⁶ Els temes que proposava Bonells resulten desconcertants a la vista de l'evolució posterior de la història de la salut pública catalana: la causa de les morts sobtades a Barcelona, la freqüència de tercianes a l'Empordà, la pràctica

amb aquesta qüestió, Bonells també suggerí la necessitat d'establir un pla d'actuació dels metges en cas d'esclat de malaltia epidèmica a Barcelona o a Catalunya. A partir de les observacions dels casos diaris procedents de la pràctica mèdica individual, els metges es reunien en una junta per tal de discutir el caràcter i el mètode curatiu apropiat. Aquestes experiències s'haurien d'enriquir amb la col·laboració dels metges de l'hospital amb la idea de practicar autòpsies *postmortem* als malalts de la malaltia epidèmica. Això ens mostra que la recepció teòrica de l'ambientalisme hipocràtic no va comportar un determinisme climàtic, sinó que, de forma eclèctica, s'optà per la combinació d'eines ambientalistes –dades meteorològiques, estadístiques vitals, matemàtiques rudimentàries– amb la cerca de lesions anatòmiques mitjançant disseccions com a forma d'aproximació i comprensió de la malaltia.²⁰⁷ Ara bé, això no va suposar la negació de la doble convicció en què les malalties de caràcter general, epidèmiques i endèmiques, es podien explicar a partir de les condicions ambientals i que el seu coneixement permetia la intervenció i manipulació humanes i, per tant, la prevenció.²⁰⁸

La semblança del programa de Bonells amb la tasca desenvolupada pel metge Jean Razoux resulta molt clara. Format a Montpeller sota el mestratge de Sauvages, Razoux havia publicat el 1767 les seves observacions practicades durant un decenni en un context específic, l'Hôtel-Dieu de Nîmes. A partir del lema “*al llit del malalt, observar molt i enraonar poc*”, Razoux va partir de l'observació clínica com a mitjà per a trobar relacions entre les malalties i els tractaments eficaços. Les observacions hospitalàries que féu foren completades amb l'estudi del medi físic, de les observacions de capçalera i de la informació *postmortem*. El resultat va ser tabulat a partir de la classificació nosològica de Sauvages. Aquest treball ingent va rebre l'aplaudiment del propi Sauvages, qui va escriure en l'aprovació del text que si hom volia millorar la medicina calia seguir

---

habitual a Catalunya d'adulterar el vi amb guix, la prevenció de les galteres epidèmiques als Pirineus, l'ús del sublimat corrosiu com a tractament del mal francès, la inoculació de veroles. Tots aquests temes foren tractats en els anys següents pels metges catalans. Fet que aixeca una sospita, inescrutable en aquest moment, sobre una possible manipulació ulterior del text de Bonells.

²⁰⁷ El magisteri anatòmic del cirurgià Antoni Gimbernat al teatre anatòmic barceloní en aquests anys no va passar desapercebut a aquests metges. La seva tasca anatomoclínica gaudí de reconeixement internacional a l'època. Vegeu: J. TOWNSEND, op. cit. i A. GIMBERNAT GRASSOT, op. cit. Cal recordar l'obligació dels estudiants de medicina de Cervera d'estudiar un any d'anatomia i cirurgia al Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona des de finals de 1768. La participació dels metges d'aquest període en la pràctica dissectiva és una matèria que encara necessita més recerca. Documents esparsos indiquen l'adopció d'aquest recurs per part d'alguns dels metges relacionats amb l'hospital de Santa Creu. Vegeu: RAM, llig.1-38, Carta de Jaume Bonells a Francesc Salvà, Madrid, 19/7/1783 i AHMB, *Sanitat*, I, *Órdenes y Oficios*, reg. 15B, f. 72, Barcelona, 23/6/1783 i f. 89, Barcelona, 25/6/1783.

²⁰⁸ Sobre les mesures adoptades en matèria de salut pública en el segle XVIII en relació amb la transformació del medi, vegeu: J. C. RILEY, op. cit., p. 89-138. Per al cas català, vegeu: A. ZARZOSO, op. cit., nota 30.

un projecte semblant a aquest, desenvolupat durant cinquanta anys continuats per un mínim de trenta metges.²⁰⁹

En efecte, tal i com assenyalava Sauvages, la implementació d'aquest programa exigia el concurs d'un bon nombre de metges. Bonells era conscient de la dificultat de l'empresa: d'una banda, sabia que per a la consecució del col·legi acadèmic “*no basta el número de Médicos que se han juntado, sino que es menester que se convengan a lo menos la mayor parte y los más principales*”. D'una altra, l'estricta aplicació literària que pretenia imposar el col·legi acadèmic projectat no podia constituir un argument suficientment persuasiu per a la majoria dels metges, que practicaven en un context sense restriccions professionals corporatives i en un mercat de clients creixent. Per això, Bonells recomanà que, en una primera etapa, s'ocultés a la majoria dels metges barcelonins “*la parte del proyecto que mira a la corrección de los abusos*”. No obstant això, cal afirmar que si Bonells i els metges barcelonins proponents van perseverar fou perquè estaven convençuts de la bondat del projecte, perquè es consideraven capaços de descobrir les lleis naturals que operaven en la irrupció de la malaltia i, finalment, perquè “*en los términos en que está concebido el plan, no respira más que a la utilidad pública sin interés particular*”.²¹⁰

En aquest sentit, Bonells, tot seguint l'exemple d'altres acadèmies europees i guiat per l'objectiu de fomentar un nou coneixement, empíric i objectiu, va introduir en el programa de creació del col·legi acadèmic una nova forma d'organització social de la medicina.²¹¹ A diferència de peticions anteriors, el projecte del col·legi acadèmic no pretenia manllevar les prerrogatives d'altres institucions i per això no es va plantejar la realització d'un examen d'entrada de caràcter excloent. Els únics requeriments obligatoris plantejats eren la presentació del grau de llicenciat o de doctor expedit per qualsevol de les universitats aprovades o el títol de revalidació emès pel tinent del protomedicat català. De forma explícita això invalidava l'exercici d'aquells individus, que eren la majoria, que només disposaven del grau de batxiller en medicina. A això calia afegir el

---

²⁰⁹ Jean Razoux fou autor de: *Tables nosologiques i météorologiques très-étendues dressés à l'Hôtel-Dieu de Nîmes depuis le 1er juin 1757 jusques au 1er janvier 1762*, Basilea: J. R. Im-Hof, 1767. Aquest llibre, de forma sorprenent, no es troba al repertori bibliogràfic que adjuntem –vegeu Apèndix 11.1.– procedents de les biblioteques dels metges fundadors de l'Acadèmia mèdica. L'estudi de la biblioteca de Bonells aportaria sense dubte noves llums en aquesta matèria. Vegeu també: J. C. RILEY, op. cit., p. 45-47 i L. BROCKLISS i C. JONES, op. cit., p. 705-713.

²¹⁰ RAM, llig. 1-1 bis, Carta de Jaume Bonells a Pau Balmas, Madrid, 1/11/1769.

²¹¹ Algunes de les idees desenvolupades en aquestes línies estan basades en altres treballs que han investigat sobre la institucionalització de la ciència en les acadèmies europees dels segles XVII i XVIII i sobre les peculiaritats organitzatives de l'activitat científica de les mateixes. Vegeu: J. E. McCLELLAN, *Science reorganized. Scientific societies in the eighteenth century*, Nova York: Columbia UP, 1985 i U. BALDINI, L. BESANA, “Organizzazione e funzione delle accademie”, a G. MICHELI (dir.), *Storia d'Italia. Scienze e tecnica nella cultura e nella società del Rinascimento ad oggi*, Torí: Einaudi, 1980, p. 1.309-1.323.

pagament d'un dipòsit de trenta pesos. Per tal de consolidar aquesta política, hom demanava, com a facultat pròpia de l'establiment, "*que ningún médico pueda ejercer en Barcelona su profesión sin arreglarse a dicho Colegio*". Això formava part d'una estratègia basada en la retòrica del mèrit intel·lectual i en la idea d'igualtat interna entre els individus del futur col·legi acadèmic. Uns criteris característics del context acadèmic de l'època. En aquest sentit, l'agregació obligatòria al col·legi acadèmic implicava la demostració del talent mitjançant el treball constant en els objectius projectats.²¹² Per a Bonells, això hauria de comportar un doble avantatge: d'un costat, donat el fet que la ciutat resultava un lloc ideal com a refugi de metges "*que por impericia no caben en parte ninguna*" i com a plaça de gran facilitat per a aconseguir clientela, la demostració del talent davant els altres metges reduiria la presència de metges ignorants a Barcelona. D'un altre i com a conseqüència, la qualitat de l'assistència milloraria i per tant la conservació de la salut pública que tant interessava l'Estat.

D'aquesta forma, el col·legi acadèmic projectat per Bonells s'erigia davant els metges i davant les autoritats com a guardià de la facultat mèdica i com a promotor de la salut, tot plegat a partir d'un únic criteri d'avaluació: l'estudi i coneixement empíric de la malaltia. L'activitat acadèmica, la comunicació i intercanvi de coneixements entre els socis esdevenia, alhora, la forma de validació d'una pràctica concreta i l'estímul per a la producció de noves experiències. La construcció d'un nou objecte d'estudi –la malaltia– mitjançant unes eines específiques –l'observació, la comparació, l'elaboració d'estadístiques vitals, la relació amb taules meteorològiques, l'experimentació terapèutica i la classificació de les malalties– els dotava com a experts d'una disciplina objectiva que els capacitava per a jutjar-se entre ells mateixos.²¹³ Una forma de coneixement que Bonells reconeixia superior a l'adquirida a partir de la tradicional formació escolàstica i filosòfica o a l'exhibida a través del particular empirisme dels xarlatans. La divisió en funcions en el si del col·legi acadèmic es dirigia sens dubte a aquest objectiu. El procés d'elaboració, presentació, discussió, censura i publicació de treballs estava sotmès, de fet, a una constant supervisió en mans dels propis metges. En aquest sentit, el paper dels revisors, particulars i generals, i dels directors, com a censors i correctors de defectes, tenia la finalitat d'avaluar el talent i l'aplicació dels individus associats, mentre les discussions acadèmiques, privades i públiques, cercaven l'obtenció de reconeixement social d'aquesta pràctica. La credibilitat d'aquest

---

²¹² Així, hom parlava de les obligacions dels metges en aquests termes: "*la precisión de dar a conocer su instrucción y su aplicación en los continuos ejercicios literarios*".

²¹³ Sobre la construcció de la malaltia com a objecte d'estudi i la consegüent ruptura amb el patronatge del malalt, característic de la societat d'ordres d'Antic Règim, i la posterior desaparició del malalt, relegat a pacient, vegeu: N. D. JEWSON, "Medical knowledge and the patronage system in 18th century England" i "The disappearance of the sick-man from medical cosmology, 1770-1870", *Sociology*, 8 (1974), p. 369-385 i 10 (1976), p. 225-244..

sistema s'avaluava, segons Bonells, a partir de la promoció dels individus aplicats al treball d'aquesta metodologia. També, cal afegir, dels propis resultats, del coneixement de la malaltia, del qual hom esperava mostrar la utilitat de la disciplina per a la societat mitjançant el desenvolupament d'una funció consultiva a les ordres de l'autoritat.²¹⁴ En aquest sentit, el col·legi acadèmic dissenyat per Bonells demanava la facultat de multar, amb l'auxili de la Reial Audiència, a tot aquell practicant de la medicina a Barcelona que prèviament no s'hagués agregat a la nova institució. A més, el col·legi acadèmic, per tal de defensar la capacitat i la credibilitat dels metges associats, es proposava denunciar els socis que no treballessin en els objectius determinats durant tres mesos sense causa justificada i també els socis que descuidessin l'estudi i exercici de la facultat. La denúncia s'hauria de fer davant el tinent de protometge, un ofici aleshores en mans d'aquests individus, el qual podria examinar de nou l'individu i decidir “*si se le deve suspender en el ejercicio de su profesión*”. En definitiva, el nou col·legi acadèmic es postulava com “*el Promotor de la aplicación de sus individuos, el director de sus trabajos y el zelador de su conducta en el ejercicio de su facultad*”.²¹⁵

A banda de les implicacions científiques del projecte, un pla com el dissenyat per Bonells suposava, a nivell individual, una gran dosi de voluntarisme professional, d'altruisme econòmic, d'inclinació a les ciències naturals, d'optimisme científic i de molt treball.²¹⁶ A nivell institucional, el pla també implicava el suport de les autoritats, sobretot en el sentit de

---

²¹⁴ Alguns d'aquests aspectes s'acostumen a associar amb el desenvolupament de les professions modernes o de la forma d'organització social anomenada *professional*. Una anàlisi en aquesta direcció requereix una reflexió més aprofundida que no donarem aquí. Tampoc és aquest el lloc de fer valoracions sobre les implicacions polítiques del tema de l'objectivitat, des del punt de vista de la història de la ciència. Les aproximacions recents a una història cultural de la ciència, sobretot a partir dels treballs de Steven Shapin, Theodore Porter, Jan Golinski, Peter Galison i altres, han assenyalat el desenvolupament d'una nova forma de coneixement objectiu a finals del segle XVIII. La recuperació del pensament de Max Weber entorn la idea d'objectivitat ha estat una clau interpretativa fonamental. Vegeu: L. DASTON, “Objectivity and the escape from perspective” *Social History of Science*, 22 (1992), p. 597-618. Per a una aproximació a la qüestió des del punt de vista de les professions, vegeu: K. ALDER, “French engineers become professionals; or, how meritocracy made knowledge objective”, a W. CLARK, J. GOLINSKI, S. SCHAFFER, op. cit., p. 94-125.

²¹⁵ El projecte també pretenia imposar un codi ètic entre els metges, tot denunciant aquells que abusessin de la facultat mèdica, “*engañando con secretos inútiles, o nocivos, dando algún veneno, excitando un aborto, procurando en alguno la esterilidad, fatuidad, ic, o en fin cometiendo cualquier delito médico, igualmente nocivo a la Salud Pública, que denigrativo del honor de su Profesión (...)*”

²¹⁶ Aquestes característiques, la formació d'un nou tipus de professionalització de la medicina, han estat estudiades per Daniel Roche a partir de l'anàlisi dels elogis acadèmics que redactà el secretari de la Société Royale de Médecine, Vicq d'Azyr. El talent i el mèrit esdevingueren, des de la perspectiva de Vicq d'Azyr, els instruments necessaris per a portar a terme la reforma científica de la medicina mitjançant el canvi en els procediments socials, és a dir, la cerca d'una promoció social equilibrada, basada en el treball, l'observació i l'experiència com a forma d'adquisició de coneixement i de configuració d'una nova percepció del malalt, de la malaltia i del mateix metge. Vegeu: D. ROCHE, “Talent, reason, and sacrifice: the physician during the Enlightenment”, a R. FOSTER, O. RANUM (eds.), *Medicine and society in France. Selections from the Annales Économies, Sociétés, Civilisations*, Baltimore: the Johns Hopkins UP, 1980, vol. VI, p. 66-88 (orig. 1977).

reconeixement d'unes pràctiques així formulades, mitjançant la concessió de les facultats sol·licitades i la consolidació del nou col·legi acadèmic com a institució de consulta i validació en temes mèdics, tant aquells que afectaven la salut pública com aquells relacionats amb el control de la professió i exercici de la medicina.

El projecte de col·legi acadèmic lliurat per Bonells tenia un preu molt alt i els mateixos metges proponents decidiren abandonar el pla davant la impossibilitat de poder comptar en aquells moments amb el suport de la majoria dels metges de la ciutat i d'alguns dels metges que ocupaven càrrecs destacats en les institucions sanitàries catalanes. Aleshores, el recolzament d'una majoria suficientment representativa de metges de la ciutat semblava un requeriment indispensable per tal de poder obtenir el favor de les autoritats per a la concessió definitiva del permís d'institucionalització. D'aquesta forma, el projecte fou sotmès pels propis metges proponents a una revisió que molt poc temps després havia de donar lloc a la creació de l'Acadèmia Mèdico-pràctica de Barcelona.²¹⁷

---

²¹⁷ L'autor de la història de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica escrita en el llibre d'acords de la mateixa institució, possiblement el metge Francesc Salvà Campillo, escrivia sobre la fi del projecte del col·legi acadèmic de forma contundent: "(...) *la solicitud debía ser de todos los Médicos existentes en Barcelona, y era preciso que se dirigiese [al Rei] en nombre de todos la representación, ésta sola circunstancia fue suficiente para que se abandonase la empresa, porque al paso que se reconoció imposible la unión de todos los Médicos de la Ciudad, y la uniformidad de sus pareceres, se presumió fundadamente que sabedores todos de lo que se intentava, habría muchos, que o por no haver tenido parte en el proyecto, o por mirar ya acreditada en el concepto del público su conducta, o por no sugetar sus operaciones a la censura de un Colegio, que había de ser el más fiel zelador de los progressos del arte, y el más severo fiscal de la inaplicación de sus Profesores, o por otros motivos quizás menos decentes, lejos de firmar la representación, procurarían por todos los medios posibles estorvar que se hiciese, o procurar que hecha se desgraciasse, como lo había acreditado ya la experiencia en el año de 1753 [1754] (...)*" Vegeu: RAM, *Libro de Acuerdos de la Academia Médico-Práctica de Barcelona, 1770-1795*, p. 5.

5.- El projecte de redreç de la medicina per a Catalunya i la creació de l'Acadèmia Mèdico-pràctica de Barcelona

5.1.- El difícil procés de consolidació, 1770-1779

Les condicions que acompanyaven el pla lliurat per Bonells van constituir sense dubte un obstacle aleshores insalvable. No obstant, les línies mestres del pla, compartides pels metges projectistes de Barcelona, no només els continuaren semblant factibles sinó sobretot el mitjà d'adquisició de coneixement i d'aproximació a la comprensió de la malaltia en el que calia aprofundir. Així, el maig de 1770, pocs mesos després de la tramesa del programa de Bonells, de la constatació de la dificultat de l'empresa i de l'abandonament de l'objectiu d'implantació d'un col·legi acadèmic, Joan Steva i Pere Güell, aleshores tinent i examinador del protomedicat català, aconseguiren un permís de la Reial Audiència per tal de celebrar a casa del tinent de protometge unes “*juntas o conferencias médicas*”. La petició que formularen definia l'objecte d'aquestes com l'espai per a la comunicació professional mútua entre alguns dels metges de Barcelona. Convençuts de la utilitat d'aquesta reunió, els peticionaris afirmaren que aquest treball redundaria en profit de la instrucció dels metges participants i de la millora de la salut pública de la ciutat. De fet, amb la institucionalització d'aquestes reunions hom esperava, tal i com succeí en els orígens de l'Acadèmia de Ciències de Barcelona, que aquest fos l'embrió d'una Acadèmia mèdica.²¹⁸

5.1.1. L'oposició dels metges barcelonins a la consolidació de l'Acadèmia

La concessió del permís va desfermar un cert optimisme entre aquells metges. Aquell mes de maig de 1770 es va decidir comunicar l'existència d'aquestes juntes o conferències mèdiques a la resta de metges de la ciutat per tal d'aconseguir el màxim consens. Una reunió inicial de deu metges formalitzà el contingut de la invitació, a una “*semanaria conferencia*”, destinada a la comunicació mútua de la pròpia pràctica i útil a la salut pública.²¹⁹ La tramesa de la carta coincidí,

---

²¹⁸ El text de la petició no abandonava les directrius del pla de Bonells i, per això, les comunicacions dels metges havien de procedir de l'observació pràctica diària, de l'estudi de “*las dolencias de los enfermos de su cargo, las observaciones de las enfermedades epidémicas, que las varias estaciones del año, y mutaciones del tiempo vayan produciendo, y la felicidad o desgracia de sus curaciones*”. La carta de petició es troba a: RAM, llig. 1-2 bis, Barcelona, 24/4/1770. La concessió del permís a: RAM, *Libro de Acuerdos de la Academia Médico-Práctica de Barcelona, 1770-1795*, p. 6-7, Barcelona, 4/5/1770.

²¹⁹ Alguns dels metges de la reunió ja havien subscrit projectes anteriors, els de ciències naturals i els mèdics, mentre d'altres metges apareixien en aquesta ocasió per primer cop: Pere Güell, Ignasi Montaner, Pau Balmas, Lluís Prats, Josep Ignasi Sanponts, José Soriano, Rafael Steva Mas, Bonaventura Casals, José Manuel Martras i Joaquim Ruirà. L'esquela d'invitació es troba a: RAM, *Libro de Acuerdos de la Academia Médico-Práctica de Barcelona, 1770-1795*,

aquell mes de juny, amb alguns canvis produïts en els càrrecs de l'estructura sanitària catalana a causa de la mort del metge Joan Steva Escardó. Segons les dades disponibles, si bé en el moment de la concessió del permís de reunió el tinent i examinador del protomedicat català eren els metges Joan Steva i Pere Güell, l'obtenció del beneplàcit de l'Audiència i els treballs preparatius d'aquelles conferències mèdiques podrien haver portat a Steva a encarregar-los a Güell, així com a desvincular-lo de la institució del protomedicat, per tal de disposar de més temps, tot nomenant com a examinadors als metges Antoni Rigals i Rafael Steva Mas, el seu fill. La mort de Joan Steva, però, no es va traduir en el nomenament del seu fill o de Rigals com a tinents de protometge per part de la Reial Audiència, sinó en el de Güell, qui els va mantenir en els càrrecs d'examinadors. L'altre càrrec ocupat per Joan Steva, el de metge de la Junta de Sanitat de Barcelona, va passar directament a la persona del seu fill Rafael.²²⁰ No és possible afirmar, de moment, fins a quin punt aquests canvis, en especial l'assumpció del control del protomedicat català en mans del metge Pere Güell, contribuïren a enrarir l'ambient mèdic barceloní, just en el moment de constitució de l'Acadèmia mèdica. En contrast, es possible detectar, ja a finals d'aquell mes de juny, la formació d'una oposició a la consolidació de la nova institució acadèmica. Almenys quinze metges van excusar la seva participació a la conferència, entre els quals convé destacar a Bonaventura Milans, primer metge de l'Hospital de Santa Creu, Josep Comas i Bonells, metge associat a l'Acadèmia de Ciències i possiblement cosí de Jaume Bonells, i Antoni Rigals, examinador del protomedicat. La negativa d'aquests individus ens dóna una mostra de les discordances que devien caracteritzar les relacions dels metges barcelonins. Més encara quan els individus que donaren suport a la conferència mèdica compartien àmbits de treball amb els que s'oposaren, a l'Hospital, a l'Acadèmia de Ciències, a la Junta de Sanitat i al protomedicat. Recordem, per exemple, el cas de l'Hospital de Santa Creu, on el primer metge, Bonaventura Milans, influí en la negativa dels metges Jeroni Salvà i Benet Pujol per tal d'assistir a la conferència mèdica, mentre que va fracassar en el cas dels altres dos metges de l'Hospital, Pau Balmas i Joaquim Ruira.²²¹

---

p. 7, Barcelona, 1/6/1770, Carta signada per Güell, Martras i Soriano.

²²⁰ Les dades sobre els components del protomedicat català en aquest període procedeixen del treball efectuat per Danon a partir del Libro del Protomedicato de Cataluña, vegeu: J. DANON, op. cit., nota 151, p. 7-19.

²²¹ Sobre el cas del metge Josep Comas i Bonells, vegeu: A. MARTÍNEZ VIDAL, J. PARDO TOMÁS, op. cit., nota 143, p. 147. Pujol demanà l'admissió a l'Acadèmia mèdica el novembre de 1771 i aparegué en les següents juntes com a assistent i fins i tot com a revisor d'observacions pràctiques, però després va desaparèixer de l'Acadèmia i, com a substitut natural de Balmas, arribà a ocupar la plaça de metge primer el 1789 i la càtedra de medicina teòrico-pràctica del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona des del 1793. No sabem, però, en quina mesura això responia a la relació particular entre Pujol i Milans. Jeroni Salvà, jubilat de l'ofici a l'hospital el 1781, mai no s'incorporà a l'Acadèmia, mentre el seu fill Francesc fou nomenat soci de l'Acadèmia de Medicina l'octubre de 1773, però mai arribar a exercir com a metge de l'Hospital General.

La primera reunió o conferència mèdica d'aquests individus va tenir lloc el dia dos de juliol de 1770. La historiografia ha acostumat a donar aquesta data com l'acta de constitució de l'Acadèmia Mèdico-pràctica de Barcelona. La reunió va obrir, sens dubte, una fundació plena de dificultats, en especial durant la primera dècada de funcionament. Aquesta difícil situació es va palesar des del primer moment. La primera junta aconseguí convocar tretze metges. Un d'ells, Martras, no tornà a assistir a cap altra reunió, mentre altres cinc metges, entre els quals cal destacar a Rafael Steva i Mas, van abandonar l'Acadèmia quatre mesos després de la constitució de la mateixa. Això limità l'acció de l'Acadèmia al voltant de només set individus poc després de la creació de l'establiment. En aquella primera reunió, celebrada a casa de Sanpunts a causa de la mort sobtada de Joan Steva, es va posar de manifest l'existència d'un grup d'oposició, encapçalat pels metges Martras i Soriano. La reunió no va poder mantenir l'ordre establert ja que Martras es va oposar a la creació de diversos càrrecs, en especial els de revisors d'observacions. Malgrat haver participat en els treballs preparatoris de l'Acadèmia, aquests metges s'oposaren a donar suport a la mena d'institució que s'estava planejant i proposaren, en canvi, la formació d'un altre model de junta mèdica que, des de la seva perspectiva, aconseguiria el suport de la majoria dels metges de la ciutat. En una carta adreçada als metges de la conferència mèdica, Martras i Soriano enraonaren sobre les causes que podien haver portat al rebuig de la majoria dels metges de Barcelona a participar en aquestes juntes. Entre aquestes van destacar la temença a la imposició d'una taxa –*“que se pegue algún vectigal sin necesidad a unos facultatibos que gosamos de una perfecta libertad”*– i a l'establiment estatutari d'una nova jerarquia professional, basada en les obligacions i l'aplicació dels membres, que només podia comportar desigualtats. En aquest sentit i per tal de mantenir vigent la conferència mèdica, però dirigida cap a un altre rumb, Martras i Soriano proposaren la constitució d'una *“junta literaria amigable”*, en la qual *“no se señale individuo alguno con éste ni otro título con especial encargo, ni obligación”* i també *“que se evite absolutamente todo motivo de crítica, u reflexión que tenga resabio de ella, que pueda invertir la buena armonía y debida correspondencia”*. Martras i Soriano defensaren la idea de presentar observacions pràctiques en la conferència, però només quan un membre, a voluntat, *“quisiere, según el estilo, o plan, que le pareciere”*, així com quan algú *“quisiese trabajar alguna disertación, será libre de hacerlo”*.²²²

La idea de conferència o d'Acadèmia mèdica de Martras i Soriano era radicalment contrària al compromís que havien adquirit els metges que havien abraçat la idea d'obrir la

---

²²² RAM, llig. 1-5a, Carta de Martras i Soriano, Barcelona, 8/7/1770.

medicina a les ciències naturals. Els raonaments de Martras i Soriano mostren, de forma clara, la situació de llibertat que gaudia la pràctica de la medicina a Barcelona. També, l'aversion a una forma d'organització social i professional fonamentada en l'aplicació i el talent, en la discussió crítica de l'experiència pràctica com a forma d'adquisició d'un nou coneixement mèdic que, al seu torn, esdevingués criteri d'avaluació del mèrit professional dels propis metges. Els metges de la conferència acordaren en la següent junta refusar la proposta de Martras i Soriano, i Güell els dirigí una carta on va lamentar l'actitud d'aquests, en especial perquè els considerava conscients de les dificultats que havien tingut aquest projecte des dels anys 1753-54, i on els assegurà que “*la conferencia, sin temor de vectigal alguno que se oponga a la libertad que gozan sus facultativos, está firme en proseguir sus Juntas con la idea de fomentar el estudio de las observaciones médicas, y juntamente la amistad y buena armonía (...) sin variar nada por aora del plan aprobado en la última [junta]*”.²²³

En els mesos següents, l'Acadèmia mèdica va haver de fer front a una oposició radical contra el seu establiment i els seus objectius. A finals de juliol de 1770, per exemple, fou denunciat en una de les juntes mèdiques de l'Acadèmia “*haberse esparcido por la ciudad unas Décimas satíricas injuriosas a ella, y contra varios individuos*”.²²⁴ Poc després, al novembre, també es denuncià que els doctors Bonaventura Milans, Antoni Rigals, Josep Comas i Bonells, i altres metges intentaven persuadir els metges de la ciutat per tal que no participessin en la conferència mèdica, “*hasta llegar a la amenaza de que les negarían las juntas*”.²²⁵

L'oposició a l'Acadèmia mèdica fou molt radical en aquells primers mesos de constitució. A l'absència de metges a la mateixa també va contribuir la manca de suport institucional, tant de la Reial Audiència com de l'Ajuntament de Barcelona. De fet, la Junta de Sanitat, encapçalada per un

---

²²³ RAM, llig. 1-5c, Carta de Güell a Martras i Soriano, Barcelona, 16/7/1770.

²²⁴ RAM, *Libro de Acuerdos de la Academia Médico-Práctica de Barcelona, 1770-1795*, p. 18-19, Junta celebrada a Barcelona, 30/7/1770.

²²⁵ RAM, *Libro de Acuerdos de la Academia Médico-Práctica de Barcelona, 1770-1795*, p. 22-23, Junta celebrada a Barcelona, 3/11/1770. En aquesta mateixa junta es va posar de manifest si caldria relacionar aquesta oposició amb el fet que Rafael Steva Mas i altres quatre metges havien deixat d'assistir a les reunions de l'Acadèmia. Les juntes a què es referien els metges que s'oposaven a l'Acadèmia mèdica no eren les d'aquesta institució, sinó un dels instruments més característics de la pràctica mèdica del període, al costat de les consultes mèdiques. La junta només estava a l'abast de persones benestants. Era una potestat del malalt, o dels seus familiars, qui prenia la iniciativa i era qui convocava la reunió de metges. La consulta, en canvi, sorgia a proposta d'aquell metge que tenia al seu càrrec el cas d'un malalt complicat. En ambdós casos, la qüestió era tractada tot seguint un protocol amistós relacionat amb el *cursum honorum* dels metges congregats. Vegeu també: P. LEÓN, “La consulta mèdica. Una pràctica de la medicina del siglo XVIII” i A. MARTÍNEZ VIDAL, J. PARDO TOMÁS, “Las consultas y juntas de médicos como escenario de controversia y práctica médica en la época de los novatores (1687-1725)”, *Dynamis*, 22 (2002), p. 279-302 i 303-325.

metge dissident, Rafael Steva Mas, i malgrat la presència en aquesta del doctor Pau Balmas, aleshores metge de Sanitat i de l'Hospital i membre de l'Acadèmia de Ciències i de l'Acadèmia mèdica, jugà un paper decisiu en relació a les escasses peticions formulades per les autoritats sobre problemes de salut pública en el decenni posterior a la creació de l'Acadèmia mèdica. D'aquesta forma, el complicat objectiu d'aconseguir la creació d'un coneixement útil i aplicat encara es va fer més difícil sense el suport de les autoritats. Sense dotació, les dificultats de finançament van perjudicar l'activitat de l'Acadèmia, que va continuar portant-se a terme a casa dels socis Sanponts i Güell fins l'any 1779, quan l'Ajuntament els cedí un lloc per a celebrar les reunions.

En aquests primers anys, els atacs més durs que va rebre l'Acadèmia mèdica foren llançats mitjançant texts impresos i es concentraren en controvèrsies purament mèdiques, entre les que cal destacar: la dubtosa eficàcia de la inoculació de veroles, la crítica a l'ús del sublimat corrosiu antisifilític i de les opiates antifebrífugues, i l'anàlisi química de les aigües. Resulta difícil avaluar fins quin punt això perjudicà els interessos de l'Acadèmia. La publicitat de l'atac a través de la impremta tenia l'objectiu de condicionar una certa "opinió pública" a partir de la denúncia de les males pràctiques mèdiques pretesament comeses pels membres de l'Acadèmia.

Un dels temes de la polèmica que situà els metges de la ciutat en bàndols confrontats fou el de l'ús del sublimat de mercuri com a recurs terapèutic per a determinades malalties, en especial les lesions dermatològiques relacionades amb el mal francès. No casualment, aquest havia estat un dels temes proposats per Jaume Bonells al seu programa d'estudis per a la constitució del col·legi acadèmic.²²⁶ En realitat es tractava d'una qüestió recurrent que havia suscitat una important polèmica entre els metges universitaris des de finals del segle XV i principis del segle XVI.

L'interès per aquesta qüestió havia estat suscitat per la pròpia Junta de Sanitat de Barcelona en demanar, l'agost de 1770, a alguns dels metges de la ciutat, "*si el Gallico en estos tiempos se cura con más facilidad que en los pasados? Si este mal en su gravedad o actividad es mayor en estos tiempos que en los pasados?*" A banda de les respostes donades, els metges de l'Acadèmia dedicaren almenys cinc juntes, entre els mesos de gener de 1771 i març de 1772, a l'exposició de

---

²²⁶ Un estudi sobre aquesta qüestió, tot i que centrat en la figura del metge de Vic, Josep Pascual, es troba a: N. GORINA, op. cit., p. 51-68. Fins el segle XVIII, les lesions dermatològiques externes havien convertit les malalties venèries en un espai on també tenien cabuda els cirurgians. En aquest període, l'extensió que adquirí la malaltia en l'entorn militar augmentà l'interès del món mèdic, tant ortodox com irregular, per monopolitzar el tractament i la cura. Des dels anys 1720, experiments de tota mena trobaren lloc en l'anomenat "mercat de la venereologia". Les disputes entre cirurgians i metges adquiriren un gran relleu a la França de mitjan segle XVIII. Pomades, pòlvores, xarops, emplastres, píndoles i altres formes medicamentoses elaborades a partir del mercuri competiren per aquest mercat. Vegeu: L. BROCKLISS i C. JONES, op. cit., p. 633-637.

casos pràctics en els que s'havia experimentat l'ús intern del mercuri com a recurs terapèutic de lesions d'origen sifilític. L'ús del sublimat corrosiu o de mercuri, compost a partir de la fórmula del metge Van Swieten, es va presentar d'aquesta forma com un tractament alternatiu a les tradicionals uncions o friccions mercurials.²²⁷

Els resultats observats pels metges de l'Acadèmia determinaren Josep Pascual, soci resident a Vic, a experimentar aquesta forma terapèutica amb els malalts que tenia al seu càrrec a l'Hospital de Vic.²²⁸ L'oposició de l'apotecari de l'Hospital a confeccionar el preparat i la determinació de Pascual de conèixer els seus efectes desencadenaren una polèmica a la ciutat de Vic. El metges de l'Acadèmia mèdica recolzaren l'actitud experimentalista de Pascual i l'animaren a continuar la seva pràctica malgrat les crítiques rebudes.²²⁹ La situació va prendre un nou rumb a partir de la publicació d'un treball molt crític amb les experiències portades a terme per Pascual. L'autor d'aquest text fou el doctor en medicina i cirurgia de l'exèrcit a Vic, Gaspar Armengol.²³⁰ La resposta de Pascual es concretà en la redacció d'un text en defensa del sublimat corrosiu, que comptà, després de superar la pertinent revisió i correcció en una de les juntes, amb el vist-i-plau dels metges de l'Acadèmia i esdevingué la primera publicació on va aparèixer el nom de la institució mèdica barcelonina. Gorina ha estudiat amb atenció l'obra de Pascual, que qualifica com un exemple clar de la metodologia de treball que volia impulsar l'Acadèmia mèdica. És a dir, l'apropament a la malaltia a partir de l'observació clínica i dels coneixements físics, anatòmics i fisiològics, l'experimentació terapèutica, la contrastació de les observacions pràctiques publicades i l'ús del mètode inductiu. Això portà Pascual a defensar la diferència entre les propietats curatives

---

²²⁷ La petició de la Junta de Sanitat anava adreçada al doctor Rafael Steva Mas, metge de sanitat, i en aquesta se'l demanava que consultés la qüestió amb els metges Antoni Rigals, Pere Güell, Antoni Vieta, Lluís Prats, José Soriano, Josep Ignasi Sanpontos i Gaspar Balaguer. Vegeu: AHMB, *Sanitat*, VI, *Informes y Representaciones*, reg. 11, 293r-295r, Barcelona, 4/8/1770. Quant a les observacions particulars dels metges de l'Acadèmia, vegeu: N. GORINA, op. cit., p. 57-58.

²²⁸ Josep Pascual fou un dels escassos metges no residents a Barcelona que s'associaren a l'Acadèmia mèdica de Barcelona en el decenni dels 1770. Demanà i obtingué l'admissió el desembre de 1770. Convé recordar que també era membre de l'Acadèmia de ciències de Barcelona. Sobre l'activitat de Pascual a l'Acadèmia mèdica, vegeu: N. GORINA, op. cit., p. 31-36.

²²⁹ La correspondència mantinguda entre Josep Ignasi Sanpontos, secretari de l'Acadèmia mèdica, i Josep Pascual palesa la preocupació dels metges de l'Acadèmia al voltant de la discussió provocada per l'ús i eficàcia del sublimat corrosiu: "(...) *Y procura no fer públich res concernent a la Acadèmia que no ho comuniquis primerament. (...) Ves ab cuidado en no criar-te més enemichs, mira que ne tens molts. Si nosaltres al mitg de la persecució no ho practicaren aixís, ya nos haurian rebenat; però ab nostre modo, no donem lloch a que nos offengan*". RAM, llig. 1-6a, Carta de Sanpontos a Pascual, Barcelona, 2/5/1772.

²³⁰ *Historia Medico-practica que por dialogos manifiesta algunas medicinas que baxo el apellido de especifico remedio obtienen en su un poderoso remedio*, Vic: Joseph Tolosa, 1772. Armengol era natural de Tortosa i es graduà a Cervera el 1762. Vegeu: DBMC, I, p. 52. La consulta del seu testament no aporta dades rellevants, vegeu: AHPB, Francisco Comelles, *Manual quintum testamentorum*, 1765-1767, 22r-23r, Barcelona, 15/8/1766

i tòxiques del tractament mercurial, en funció del caràcter qualitatiu i quantitatiu de la substància, de la constitució específica del malalt i del tipus concret de malaltia.²³¹

El treball de Pascual fou contestat de forma immediata pels doctors Jaume Menós i Antoni Riera Refart. Gorina ha desqualificat el contingut mèdic d'aquests treballs a partir d'una dubtosa argumentació basada en un plany general entorn l'acció de les forces de l'obscuritat que dificultaven el progrés científic del país. Més enllà d'aquesta qüestió, allò que interessa destacar, sobretot a partir del treball de Menós, és l'existència d'un grup de metges que s'oposà, amb gran bel·ligerància, a la consolidació del projecte de redreç de la medicina impulsat per l'Acadèmia mèdica de Barcelona.²³² En efecte, el text de Menós va constituir un atac duríssim, no només contra l'Acadèmia mèdica, sinó també contra els metges que formaven part alhora de l'Acadèmia de Ciències de Barcelona. És a dir, contra aquells individus que s'havien significat pel desig de conrear les ciències naturals i de posar-les en comunicació amb la medicina i l'estudi de les malalties. En aquest sentit, Menós va criticar la metodologia de treball que s'havien imposat els metges associats a les acadèmies en les seves juntes, la revisió de treballs, l'observació particular, la comunicació mútua, el recurs als casos publicats. En definitiva, tot allò que constituïa l'objecte de treball de l'Acadèmia mèdica i que no era sinó la formació d'un coneixement nou que els havia de convertir en experts d'una medicina científica aleshores incipient.²³³ Menós va defensar la vigència de les tradicionals friccions mercurials en contra de l'ús del sublimat corrosiu postulat pels “*sequaces de Uvan-suvieten*”. Els acusà de sistemàtics pel fet de seguir les propostes de Van

---

²³¹ Josep Pascual, *Respuesta critico-apologetica a la Historia medico-practica del Dr. Dn. Gaspar Armengol*, Vic: Josef Tolosa, 1773. Vegeu també: N. GORINA, op. cit., p. 60-68.

²³² Jaume Menós i de Llena era aleshores el primer metge dels reials exèrcits a Catalunya. L'obra que publicà va conèixer dos edicions i fou aprovada pels metges de Manresa, Ignasi Nadal i Armengol Cirera: *Memoria sobre el uso del soliman corrosivo por el Señor Pibrac, la que se lee en el tomo quarto de las Memorias de la Academia Real de Cirugia de Paris, pag. 153; traducida del frances al español por el doctor Jayme Menós en respuesta a la critica-apologetica contra la historia medico-practica que, por dialogos, manifiesta algunas medicinas que bajo el apellido de especifico-remedio contienen en su un poderoso veneno ...*, Vic.: Josef Tolosa, 1772 i Manresa: Ignacio Abadal, 1776. Gilles Bertrand Pibrac (1693-1771) fou un mestre cirurgià de Paris que arribà a ser el primer cirurgià de la reina i dels príncep d'Orleans. No deixa de ser sorprenent el recurs al treball d'un cirurgià en comptes de recórrer al d'un metge per part de Menós, defensor radical de la superioritat de la medicina i de la subordinació de la cirurgia. El text de Riera Refart, *Dictamen Apologetico a la Ilustracion de la historia medico-practica, que escribió el Dr. Don Gaspar Armengol Medico Cirujano, en respuesta a la Critica del Dr. Josef Pasqual Medico del Hospital de Vic...*, Girona: Joseph Bro, s.d., també sorgí del mateix context geogràfic, ja que Riera, natural de Vic, exercia com a metge a Arbúcies.

²³³ Les paraules de Menós no deixen lloc a dubtes: “*Ya en los siglos pasados, como en el presente, (que unos los sueñan Iluminado, y otros lo publican Ilustrado) se han introducido en la República Literaria unos hombres confederados contra la naturaleza humana, que fundan su ciencia en cierto aparato artificioso de literatura, en la muchedumbre de Autores Marginales, que en la Medicina poco pruevan, y si algo escriben, es contra la experiencia, con la exterioridad de Sabios pueden suspender a los que ignoran lo arduo, que es poseher una ciencia, lo difícil, que es abrazar varias a un tiempo, lo imposible, que es alcanzarlas todas, y lo ridículo, que es tratarlas con Magisterio, satisfacción propia, y deseo de ser tenidos por Sabios en las mismas*”. Vegeu: J. MENÓS, op. cit., p. 8

Swieten, Storck o Linneo, sense demostrar res amb experiències.²³⁴ En aquest sentit, la crítica va portar Menós a lamentar que, “*hasta la Medicina se mira (con arto dolor de los verdaderos Médicos) sujeta a los caprichos de la Moda*”. La denúncia del sublimat, que considerava un verí i no un remei, el va permetre de reprovar el significat i l’objecte de l’Acadèmia mèdica de Barcelona.²³⁵ De la mateixa manera, la desqualificació de Menós es féu extensiva a una pràctica polèmica i de resultats terapèutics molt dubtosos, que ell considerà perjudicial a la salut pública.²³⁶

Per tal de reforçar el caràcter crític i de denúncia de les seves acusacions, Menós va relatar experiències pròpies i alienes, dirigides a mostrar casos de malalts que havien rebut el tractament del sublimat corrosiu. Segons Menós, amb l’aplicació d’aquest recurs els malalts van empitjorar i els que no moriren fou gràcies al fet de fugir d’aquells metges i de rebre “*el acertado método de las Unciones*”. Només va citar, en referència a aquells metges, a Josep Pascual, donat el caràcter públic de la seva obra. Entre els metges salvadors, Menós va citar noms concrets, en especial els dels metges que s’havien significat per la seva oposició a la constitució de l’Acadèmia mèdica: Antoni Rigals, José Marta, Gaspar Balaguer i el “*singular perito*” Bonaventura Milans.²³⁷ El text de Menós identificà clarament un grup de metges que encapçalaven una oposició a la consolidació de l’Acadèmia mèdica de Barcelona. Davant el caràcter infamatori del text de Menós, els metges de l’Acadèmia decidiren elevar una carta de protesta a la Reial Audiència.²³⁸ No sabem quin fou

---

²³⁴ “(...) que quanto más sostenga su systema, se precipitarán en sus infundados principios quedándoles el epíteto de indoctos, inexpertos, y que sólo con sus artificiosas palabras procuran enseñar a los incautos, dejándolos por imprudentes y sequaces de la novedad”. Vegeu: J. MENÓS, op. cit., p. 11-13.

²³⁵ (...) pero lo que más debe admirarse es el apoyo de una Academia, pues la que había de ser reformadora de la Práctica Medicinal, para el remedio de los hombres, conservando su salud, y reprobando los venenos; el que hace es arruinarla con sus experimentos; precediendo, que no ha de prendarse del Systema un congreso, que según su instituto ha de tener tanto de sabio como de justo (...). Vegeu: J. MENÓS, op. cit., p. 13. La cita del text a p. 20.

²³⁶ Menós no va escatimar paraules per tal de deslegitimar el treball dels metges acadèmics davant les autoritats. Així, comparà aquest cas amb l’extensió de la pesta de Barcelona del 1589 provocada pretesament per uns homes que havien enverinat les piles d’aigua beneïta: “*Si esta opinión se propaga, y la Superioridad permite su práctica, que presto veremos Cataluña reducida a otro infeliz Catástrofe (...)*”. També ridiculitzà les experiències fetes pels homes de l’Acadèmia davant la societat: “*Si este sistema se estiende, con mucha razón podrán decirnos, los Cirujanos: que no ha habido error por grosero, y pernicioso que haya sido, que no tenga un Médico célebre por autor, y defensor obstinado. Los jurisconsultos saben que el Médico puede matar impunemente, y el vulgo podrá cantar con las plumas del Parnaso: Poco ha era Médico fiero, Diavlo el enterrador, lo que hazía antes Doctor, oy haze sepulturero*”. En fi, les acusacions van arribar fins l’extrem d’acusar-los explícitament d’assassins: “*Dios Mío, que felizes eran aquellos tiempos, en quienes (sic) se davan castigos a los mal echores! Pero que suerte es la de éstos! quando los miro encumbrados asasinando individuos*”. Vegeu: J. MENÓS, op. cit., p. 20 i 25.

²³⁷ José Marta possiblement es tracta de José Manuel Martras. Sobre Gaspar Balaguer, vegeu nota 331.

²³⁸ RAM, *Libro de Acuerdos de la Academia Médico-Práctica de Barcelona, 1770-1795*, p. 52-53, Junta celebrada a Barcelona, 15/11/1773. Els metges signants foren Pau Balmas, Josep Ignasi Sanpents, Lluís Prats i Bonaventura Casals. La Reial Audiència sol·licità el dictamen de Bonaventura Milans, qui el lliurà el juliol de 1774: *Relación del Dr. Dn. Buenaventura Milans quien en 11 de julio de 1774 informó en escritos contra el Soliman-Corrosivo, y representación de los representantes...* Vegeu: J. MENÓS, op. cit., p. 24.

el resultat, però sí es possible afirmar que l'edició de 1776 del treball de Menós encara fou més crítica i més contundent que la de 1773.²³⁹

En suma, la creació de l'Acadèmia mèdica el 1770 suscità una oposició evident al llarg dels darrers anys del segle XVIII. De forma general, la disputa es va produir entre aquells que pretenien utilitzar l'Acadèmia mèdica com a mitjà per a transformar la professió i adoptar una nova forma d'organització social de la pràctica mèdica i aquells que es caracteritzaren per la defensa d'un *status quo* professional lligat a la medicina tradicional ortodoxa. No es pot veure, però, darrera la disputa, el desig d'un canvi radical. En tot cas, caldria parlar d'un cert reformisme. Els primers pretenien construir noves fronteres que delimitessin la professió a partir de criteris nous, com ara el coneixement, l'observació, el talent i l'aplicació. L'actitud de Milans i Menós, els dos metges militars, un primer metge de l'Hospital de Santa Creu, l'altre primer metge de l'exèrcit a Catalunya, ambdós representants de l'ordre jeràrquic de la medicina a Catalunya, es dirigí sens dubte a soscar un projecte que, si més no, podia desafiar l'estabilitat que ells mateixos gaudien. El rebuig d'aquests metges a una altra forma de definició de les regles professionals es fonamentà en la creença d'encapçalar un ordre tradicional indiscutible: el metge universitari, propietari d'un coneixement llibresc que el permetia supervisar tota la medicina, per damunt dels seus ajudants manuals, el cirurgià i l'apotecari. Un ordre, però, que havia entrat en un procés de canvi inexorable, tot i que encara s'havia d'allargar a les primeres dècades del segle XIX.²⁴⁰

Així, en aquest període, dues formes distintes de comprendre el paper de la medicina en la societat es confrontaren de forma oberta mitjançant la publicació de texts. L'increment d'aquest tipus de literatura mèdica en aquest període va trobar un camp abonat en l'experimentació terapèutica. Les controvèrsies suscitades esdevingueren el terreny on es palesaren les formulacions confrontades d'uns partits mèdics que, no obstant això, coincidien en el fet de concedir un paper

---

²³⁹ En un altre treball posterior, Menós recordava que, “*la Memoria citada que dí al público muchos años hace, y se reimprimió en 20 de julio de 1776 y tuvo la desgracia, que al salir la primera vez fue acusada a la Superioridad, pero fueron burlados los quatro representantes, como por igual denuncia hecha contra la Memoria de la perniciosa Fuente Grogga ha sucedido (...)*”. Vegeu: J. MENÓS, *Memoria que en forma de carta escribió [...] contra el discurso miscelaneo-apologetico baxo el titulo de Fuente Grogga vindicada ...*, Tortosa: Josef Cid, 1791?, p. 10.

²⁴⁰ És interessant recordar que Menós fou autor també d'un treball intítulat *Memoria de la subordinacion que deben Cirujanos y Boticarios a los Medicos, demostrada por la naturaleza de sus facultades para desengaño y utilidad del bien publico* (s.l., s.a.), on a més d'explicar les raons de la divisió professional tradicional, defensava idees com ara aquesta: “*la separacion de las tres profesiones de Medico, Boticario y Cirujano debe siempre existir. El pretender los Cirujanos curar las enfermedades externas con dominio y exclusion de los Medicos es injusto, indefensible y contrario al bien publico*”. Menós publicà també altres treballs contra la reforma de la professió quirúrgica que estaven portant a terme els Reials Col·legis de Cirurgia.

destacat a l'experiència i l'observació com a guies per a aconseguir fugir de l'error i per a tractar d'obtenir un coneixement veraç.²⁴¹

5.1.2. La precària subsistència de l'Acadèmia

L'oposició que patiren els metges de l'Acadèmia mèdica afectà greument la consolidació i funcionament de la mateixa. Els primers deu anys d'existència d'aquesta iniciativa professional es caracteritzaren per una constant incertesa quant a la seva supervivència com a institució a causa de les dificultats que van impedir el desenvolupament de l'objecte i dels objectius que s'havien proposat.

En aquest sentit, convé destacar l'escàs ressò aconseguit per la iniciativa acadèmica entre els metges de la ciutat al llarg del primer decenni de vida de la institució. Després dels conflictes ocorreguts entre la inauguració a principis de juny i el mes d'octubre del 1770, es pot afirmar que la presència de metges de la ciutat es limità exclusivament als socis fundadors: Pere Güell, Ignasi Montaner, Pau Balmas, Josep Ignasi Sanpots, Lluís Prats i Bonaventura Casals. Al costat d'aquests també hi figurà el metge de l'Hospital de Santa Creu, Joaquim Ruiria Sacreu, però, potser a causa de la seva partida a Blanes el 1776, mai no constà entre els metges fundadors en la documentació oficial de l'Acadèmia. Els metges Jaume Bonells i Miquel Barnades, residents a Madrid, foren nomenats socis honoraris poc després de la fundació de l'establiment acadèmic.²⁴²

Fins el 1780, any de la publicació del discurs inaugural de l'Acadèmia escrit per Jaume Bonells, el nombre de nous associats gairebé no va augmentar. D'entre aquests, cal diferenciar entre aquells no residents a Barcelona i aquells que portaven a terme la seva pràctica professional a la ciutat. En conjunt no passaren de setze nous membres admesos entre els anys 1770 i 1780. Entre

---

²⁴¹ L'existència d'aquesta mena de literatura reforça la idea d'insistir en la necessitat de treballs com els efectuats al Departament d'Història de la Ciència de la Universitat de València. Com a primer pas per a portar a terme recerques específiques ens cal saber quines foren les publicacions impreses i els textos científics manuscrits que es produïren i circularen a Catalunya al llarg d'aquest període. Vegeu, entre d'altres: M^a. L. LÓPEZ TERRADA, *Libros y folletos científicos en la Valencia de la Ilustración (1700-1808)*, València: IVEI, 1987; M^a. L. LÓPEZ TERRADA, J. R. BERTOMEU, A. GARCÍA BELMAR, "Libros y folletos científicos valencianos (1700-1814)" a *La actividad científica valenciana de la Ilustración*, València: Diputació de València, 1998, vol. 1, p. 109-204. Convé recordar també l'assaig, provisional segons l'autor, del catàleg d'autors impressos a la Barcelona del segle XVIII realitzat per F. J. Burgos. Es tracta d'un treball exhaustiu, però centrat només en la producció tipogràfica barcelonina. En la línia que hem apuntat, a això caldria afegir la resta de Catalunya i restringir l'objectiu als treballs científics portats a terme per catalans. Vegeu: F. J. BURGOS RINCÓN, *Imprenta y cultura del libro en la Barcelona del Setecientos (1680-1808)*, Bellaterra: UAB, tesi doctoral inèdita, 1993, vol. II, p. 585-1.045.

²⁴² *Catálogo de socios de la Real Academia Médico-Práctica de Barcelona, desde su fundación hasta 31 de Diciembre de 1797, con inclusión de los días, meses y años de su admisión*. A: *Memorias de la Real Academia Médico-Práctica de la Ciudad de Barcelona*, Madrid: Imprenta Real por don Julián Pereyra, 1798, p. LIV-LXI.

els primers, nou socis de fora de Barcelona demanaren l'admissió a l'Acadèmia: el 1770 ho féu Josep Pascual de Vic, el 1771 ho feren Josep Pinós d'Osca, Antonio Ramírez de Fitero i Miquel Muñi de Mataró, el 1772, Antoni Puig de Capellades, el 1774, Tomàs Roca i Manel Carles de Lleida, el 1776, Simeó Lligoña de Sant Feliu de Guíxols i el 1780, Martí Ferreras de Badalona. Les admissions procedents de Barcelona es reduïren, per tant, a set metges: Benet Paltor i Benet Pujol el 1771, Francesc Salvà i Jeroni Mas el 1773, Benet Coll el 1777, Josep Comadira el 1779 i Francesc Sanponts el 1780.²⁴³

L'escàs nombre d'individus, sobretot de metges residents a Barcelona, buidà de sentit l'objectiu d'aconseguir una representativitat suficient com per a esdevenir el cos corporatiu dels metges davant la societat, útil al públic i a l'autoritat. En aquestes condicions, la manca de suport de la majoria dels metges de la ciutat va impedir plantejar l'aprovació d'unes ordinacions internes, almenys tal i com estaven redactades al pla de Bonells. Segons indica l'activitat interna de l'Acadèmia durant aquests anys, va predominar la voluntat de continuar amb el projecte i per això es van dotar d'uns estatuts que havien de regular les seves tasques. No consta enlloc, però, que aquests estatuts foren presentats i aprovats per les autoritats. De fet, no fou fins el 1779, tot comptant amb la presència de Jaume Bonells a Barcelona, que es decidí relançar l'Acadèmia i es modificaren els estatuts de 1770.²⁴⁴

L'elaboració, revisió i redacció dels nous estatuts es va portar a terme entre els mesos de juliol i novembre de 1779. El suport mostrat per l'Ajuntament de la ciutat en concedir un espai per a portar a terme les reunions i les activitats dels metges va fer creure en la possibilitat de consolidar la institució. La cessió de l'Ajuntament se celebrà amb la lectura d'un discurs inaugural llegit per Jaume Bonells. Donat el caràcter del discurs, els metges van considerar pertinent donar-lo al públic imprès abans de procedir a la publicació dels estatuts. El discurs es publicà el 1780, però la impressió dels estatuts es tornà a prorrogar i no fou fins l'any 1784 que, en un altre context,

---

²⁴³ Benet Pujol fou un membre actiu des del novembre de 1771 fins principis de 1773, després no sembla que continués com a associat. Anteriorment ens hem demanat si Pujol era un home de Milans a l'Acadèmia. L'evolució professional posterior de Pujol el portà a ser el substitut de Milans com a primer metge de l'hospital de Santa Creu des del 1789. A més, el *Catálogo de socios de la Real Academia Médico-Práctica* no fa constar en cap moment la persona de Pujol com a soci de la mateixa. En canvi, el seu nom apareix a la *Lista de los Médicos de la Ciudad de Barcelona...*, Barcelona: Francisco Suria, 1798, sota la rúbrica de "metges no associats" a l'Acadèmia mèdica. És a dir, "aquellos que sin ser Socios Residentes, ni Médicos Asociados pueden ejercer la Medicina en Barcelona, porque ya estaban establecidos y domiciliados en la misma Ciudad antes de la mencionada Real Cédula [de 7 de juny de 1797]".

²⁴⁴ RAM, *Libro de Acuerdos de la Academia Médico-Práctica de Barcelona, 1770-1795*, p. 37, Junta celebrada a Barcelona, 16/12/1771, Acord de fer còpies dels estatuts i de trametre un exemplar als socis residents i als de fora de Barcelona.

molt més favorable als interessos d'aquests metges, es decidí sotmetre a l'aprovació del Consell de Castella els estatuts, al temps que se sol·licità la protecció de la Corona i el títol de “*reial acadèmia mèdico-pràctica*”. Ambdues peticions foren considerades de forma favorable en els anys següents de 1785 i 1786.²⁴⁵

Més enllà de les raons que portaren a un context més favorable als interessos dels metges, ara interessa insistir en el significat de la difícil subsistència viscuda durant un període de temps tan dilatat. L'existència d'uns estatuts consensuats i aprovats constituïa una necessitat fonamental per a l'estabilitat i consolidació de l'Acadèmia com a institució. Uns estatuts aprovats haurien donat especificitat institucional, un lloc en la societat. Així, el perllongament dels estatuts no aprovats per l'autoritat i limitats a regular el funcionament intern de l'Acadèmia al llarg de quinze anys, al costat de l'escassa presència de metges, indiquen que, durant aquest període, la institució treballà més aviat com a tertúlia acadèmica, amb una forma d'organització i uns objectius pactats entre els metges, però mai sotmesos a l'ordre jurídic aleshores vigent. La manca de representativitat i l'absència de suport institucional suposaren un fre a la consolidació de l'Acadèmia. La mateixa definició de la institució no fou clara per als propis metges arran les convulsives primeres reunions. Els metges empraren diverses denominacions per a referir-se a la institució, com ara el nom de junta, de conferència o d'Acadèmia. L'ús del terme “Acadèmia mèdico-pràctica” fou més clar per a Bonells, tal com mostren algunes de les cartes adreçades als metges associats. Aquesta denominació va ser definitivament establerta a partir de la publicació del treball de Pascual, on aparegué per primer cop en el *cursus honorum* de l'esmentat metge.²⁴⁶

En qualsevol cas, malgrat la voluntat de dotar-se d'uns estatuts de regulació de procediments i d'ús intern, l'escassa presència de metges i l'ús de les habitacions particulars dels metges associats com a lloc de reunió, així com la manca de dotació i la gairebé inexistent funció consultiva desenvolupada per l'autoritat, mantingueren l'activitat d'aquests individus com una mena de tertúlia literària acadèmica. És a dir, una institució il·lustrada a mig camí entre l'activitat científica desenvolupada en una tertúlia i la regulació de funcionament d'una Acadèmia. En efecte, a diferència d'altres institucions, l'activitat d'aquests metges, la discussió i producció de coneixement, no tenia lloc en un edifici específic, capacitat per a això, sinó que va passar de la

---

²⁴⁵ Sobre els estatus de 1779 i la concessió de l'Ajuntament, vegeu: RAM, *Libro de Acuerdos de la Academia Médico-Práctica de Barcelona, 1770-1795*, p. 88-90, Juntas celebrades a Barcelona entre el primer de juliol de 1779 i el maig de 1780. La petició al Consell de Castella fou signada el desembre de 1784, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 823, 45v-47r, Barcelona, 13/3/1786.

²⁴⁶ RAM, *Libro de Acuerdos de la Academia Médico-Práctica de Barcelona, 1770-1795*, p. 11, Junta celebrada a Barcelona, 9/7/1770 i p. 17, Junta celebrada a Barcelona, 23/7/1770.

casa de Joan Steva a la de Josep Ignasi Sanpunts o a la de Pere Güell. En el mateix sentit, les difícils condicions d'existència descrites, agreujades per la força de l'activitat laboral quotidiana d'aquests individus, portà, sovint, no només a llargues interrupcions, a la cancel·lació de reunions o a la celebració de reunions amb només tres o quatre socis, sinó també a la modificació continua dels procediments propis que s'havien imposat des de la constitució.²⁴⁷

En efecte, els objectius marcats van imposar una altíssima dosi de voluntarisme. Més encara en el cas d'aquells socis que a la pràctica particular afegien oficis de tant treball com els relacionats amb la Junta de Sanitat, l'Hospital o el protomedicat. Des d'un principi hom intentà seguir les línies mestres del pla elaborat per Bonells. És a dir, la presentació, revisió i discussió d'observacions i experiències sorgides de la pròpia pràctica mèdica, en el marc d'una estructura organitzativa basada en un president, un secretari i un o dos revisors. Aquesta activitat es desenvolupà en les reunions o juntes, on també es procedia a la lectura de la correspondència dels socis no residents a partir del mateix procediment de control establert amb les observacions mèdiques locals. Difícilment, però, es podia aconseguir l'objectiu explicat per Bonells, el coneixement de les malalties predominants a Barcelona a partir de la correlació amb les taules meteorològiques, amb el concurs de menys d'una desena de metges.²⁴⁸

Al llarg d'aquests anys, l'Acadèmia es va debatre entre la indulgència i la necessitat d'ordenar l'aplicació dels seus individus. Hom intentà en repetides ocasions regular el procediment de presentació d'observacions i de revisió i comentari de les mateixes, tant de les sol·licitades per encàrrec com d'aquelles que tenien un caràcter més espontani, deixades a la llibertat del ponent. Com a president de l'Acadèmia, Pere Güell intentà imposar entre els metges associats la pràctica de l'anotació diària de les observacions per tal d'afavorir una exposició més clara a les juntes. La presentació d'aquestes relacions passà de ser diària a setmanal i a mensual de forma successiva, a causa de la gran quantitat de treball que això suposava. Més endavant, les pròpies relacions mensuals esdevingueren forçosament extractes mensuals, no detallats. Les dates de presentació setmanals de les relacions o extractes de les noves observacions també es van veure sotmeses a

---

²⁴⁷ S. MONTSERRAT, M. CARRERAS, op. cit., p. 16 i ss.

²⁴⁸ Malgrat no ser aquest el lloc on estudiar el significat de la correspondència mantinguda entre els socis de l'Acadèmia, cal significar el cas del metge Josep Pascual com una mostra de què aquest tipus de mitjà fou emprat per a la cerca d'aprovació i de reconeixement d'una forma determinada d'exercir la medicina, així com també com a mitjà de difusió de notícies, de transmissió de llibres i revistes, d'avaluació d'experiències, etc. Vegeu: N. GORINA, op. cit. Un punt de partença per a l'estudi i les implicacions científiques d'aquest recurs el pot donar el treball d'A. RUSNOCK, "Correspondence networks and the Royal Society, 1700-1750", *British Journal of History of Science*, 32 (1999), p. 155-169 i "Biopolitics: political arithmetic in the Enlightenment" a W. CLARK, J. GOLINSKI, S. SCHAFFER (eds.), op. cit., p. 50-68.

canvis constants. També s'acordà seguir, com a metodologia de treball, la classificació de les malalties a partir de la taxonomia proposada per Sauvages. La correlació de les malalties observades amb les dades meteorològiques sembla que va recaure en les mans del doctor Pau Balmas, qui també s'encarregava d'aquesta matèria a l'Acadèmia de Ciències. Aquest treball, però, no va adquirir un caràcter rigorós i regular fins que Francesc Salvà no assumí la responsabilitat a partir de 1780. Les observacions procedents de la pràctica d'aquests metges havien de restar dipositades a l'arxiu custodiat pel secretari, per tal de disposar fàcilment del coneixement acumulat amb el qual poder construir, “*una hystoria exacta de todas las enfermedades que han reynado*”. La situació va esdevenir prou difícil, del tot inviable, com per arribar a discutir, el 1775, si calia o no suprimir les revisions de les observacions amb la idea d'alleugerir les obligacions dels escassos membres. Malgrat reconèixer, “*que la conservación de la Academia dependía de la continuación de las revistas, las que devían continuarse para acrisolar la verdad de las observaciones*”, les revisions foren anul·lades per majoria de vots. És a dir, van posar fi, si bé de forma transitòria, a un dels instruments que permetia contrastar l'exactitud del coneixement observat i elaborat i que dotava aquells individus com a experts. En fi, les dificultats que acompanyaren l'Acadèmia en els primers anys de funcionament van comportat tot un seguit d'obstacles que impediren consolidar un projecte de tan gran abast com el inicialment projectat.²⁴⁹

5.1.3. La constitució d'un saber objectiu: Salvà i Bonells

Al llarg dels deu primers anys de vida de l'Acadèmia mèdica, l'activitat dels seus membres i l'execució dels objectius proposats en el moment fundacional gairebé no passaren del terreny dels propòsits. La producció impresa dels membres de l'Acadèmia fou molt pobre en aquells primers anys. De fet, la majoria dels socis fundadors no va publicar cap obra durant tota la seva vida.²⁵⁰ Aquesta tendència no fou pas transformada a partir de les incorporacions de nous socis en

---

²⁴⁹ Les dificultats assenyalades es poden resseguir a les pàgines del llibre d'acords de l'Acadèmia entre els anys 1770 i 1780. Quant a les cites, vegeu: RAM, *Libro de Acuerdos de la Academia Médico-Práctica de Barcelona, 1770-1795*, p. 68, Junta celebrada a Barcelona, 13/11/1775. Les dades sobre instruments meteorològics es troben a: RAM, *Libro de Acuerdos de la Academia Médico-Práctica de Barcelona, 1770-1795*, p. 81, Junta celebrada a Barcelona, 8/7/1779 i llig. 12-4, *Observaciones meteorológicas realizadas por Francisco Salvà, 1780-1788*.

²⁵⁰ Convé citar, no obstant, el treball publicat pel metge de l'Acadèmia Josep Ignasi Sanpents, *Disertación médico-práctica, en que se trata de las muertes aparentes de los recién nacidos, anegados, ahogados por el lazo, sofocados por el vapor del carbón y del vino, pasmados del frío, tocados del rayo, etc y de los remedios para revocarles la vida. A la fin de ella se da la descripción de una máquina para introducir el humo del tabaco, tan manual y portátil que qualquiera puede traerla consigo*, Barcelona: Francisco Generàs, 1777. Dos anys abans, el valencià Cristóbal Fabregat havia publicat un *Discurso Médico-práctico de socorrer y revocar á sus sentidos, los ahogados, ahorcados, helados, y sufocados por el tufo del carbon, de cal, de las velas de sebo y de otras exalaciones perniciosas ...*, Valencia: Francisco Burguete, 1775. Una obra reeditada i ampliada el 1776 i que, segons López Piñero, es tracta del millor estudi sobre reanimació publicat a l'Espanya del segle XVIII. Aquests treballs, preocupats pel foment de la

el decenni de 1770. No obstant, entre les excepcions que es poden esmentar en relació a aquesta situació, cal recordar a Josep Pascual, metge a l'Hospital de Vic, l'obra del qual ja hem destacat en parlar de l'oposició que va conèixer l'Acadèmia entre els metges de Barcelona. En la mateixa línia metodològica que Pascual cal situar l'obra primerenca d'un altre metge, Francesc Salvà, aleshores un jove doctor en medicina que anys després va protagonitzar la transformació d'aquest projecte mèdic en el context de l'esfondrament de l'edifici d'Antic Règim.

La incorporació de Salvà a l'Acadèmia el 1773, tot coincidint amb l'inici del seu exercici professional a la ciutat, suposà un incentiu per a una institució que sobrevivia com podia. Després d'uns primers anys de pràctica al costat del seu pare a l'Hospital de Santa Creu, Salvà va anar completant la seva formació a partir de l'estudi i la lectura de l'excel·lent biblioteca mèdica que tenia al seu abast a la casa paterna. Aviat això es va traduir en resultats, en una fructífera carrera professional a Barcelona. La capacitat de treball i l'amplitud d'interessos de Salvà el convertiren en un representant conspicu de la Il·lustració científica catalana.²⁵¹

Al llarg de tota la seva vida, Salvà mostrà un caràcter polèmic, sobretot amb els metges que s'oposaren a les seves idees i als seus treballs, a la seva forma d'entendre la medicina. La participació en tota mena de discussions científiques va comportar per a Salvà guanyar una legió d'adversaris i crítics, però també d'amics entusiastes i deixebles. El talent i la personalitat lluitadora del metge barceloní es manifestaren, des de ben aviat, mitjançant una gens menyspreable productivitat escrita, sempre basada en l'exercici quotidià de la medicina. Des de l'inici de la seva professió mèdica, Salvà combregà amb les idees i objectius de l'Acadèmia mèdica, explicitats de forma clara en el programa estatutari de Bonells. Al meu parer, Salvà no només racionalitzà aquell

---

salut pública, incorporaven dissenys de màquines fumigatòries per a la reanimació i s'inscrivien en una línia d'interès per l'ús de noves tecnologies mèdiques destinades a millorar les expectatives de vida dels asfixiats o ennuegats i, sobretot, a determinar amb precisió el moment de la mort. La màquina portàtil ideada per Sanponts la construïa a Barcelona Francesc Milans i es podia adquirir a casa del fadrí cirurgià Francesc Fornells pel preu de 12 pessetes. En aquest context, també cal destacar altres contribucions, com ara el treball publicat a Madrid el 1775 pel soci de l'Acadèmia barcelonina Miquel Barnades i la traducció de l'avís de Joseph-Jacques Gardanne feta pel cirurgià Juan Galisteo y Xiorro, publicada a Madrid el 1776. La preocupació per la incertesa dels signes de la mort ja havia portat Winslów a reflexionar sobre el tema el 1740. Fou, però, a la França dels anys 1770 quan la qüestió va adquirir un gran interès i publicitat per part de metges i autoritats. Vegeu: J. M^a. LÓPEZ PIÑERO, op. cit., nota 9, p. 255 i E. PERDIGUERO, op. cit., nota 100, p. 174-176

²⁵¹ Sobre la figura de Salvà, si bé centrat en la vessant més tècnica del metge, vegeu: S. RIERA, *Ciència i tècnica a la Il·lustració: Francesc Salvà i Campillo (1751-1828)*, Barcelona: La Magrana, 1985. Una interpretació de l'obra de Salvà des de l'òptica de la història de la medicina es troba a: J. M^a. LÓPEZ PIÑERO, op. cit., nota 31, p. 193-214. Quant a la biblioteca de Salvà, vegeu: F. CASAS BOTELLE i M. A. VILLATORO FERRERES, "La biblioteca mèdica de Francisco Salvà y Campillo", *Asclepio*, XXI (1969), p. 81-94 i a *Actes del Congreso Nacional de Historia de la Medicina*, València: CNHM, 1972, p. 67-80. Per a una comparació entre les biblioteques del pare i fill Salvà, vegeu: F. J. BURGOS RINCÓN, op. cit., vol. I, p. 763-766. La figura i l'obra de Salvà, sobretot des d'un punt de vista històrico-mèdic, reclama encara un estudi seriós i exhaustiu.

pla d'objectius, sinó que també fou capaç de traslladar aquella forma, inicialment programàtica, de fer ciència tant a la seva pràctica diària com a la lletra impresa que se'n derivà del mateix exercici.

En efecte, entre la redacció del pla de Bonells el 1769 i la lectura, també realitzada pel mateix Bonells, del discurs inaugural de l'Acadèmia el 1779, Salvà donà a la impremta, el 1777, dos treballs que no només van inaugurar l'activitat publicista del metge, sinó també la manifestació del seu acord públic amb una metodologia científica determinada que, en darrer terme, perseguia transformar la forma de practicar i entendre la medicina. Les línies que segueixen a continuació pretenen mostrar com es van complementar les obres de Salvà i de Bonells en relació amb el suport i la necessitat d'una nova ciència mèdica perseguits per l'Acadèmia de Medicina de Barcelona.²⁵²

Més amunt, en parlar del projecte de constitució d'un col·legi acadèmic de medicina a Barcelona hom ha donat compte de la revisió programàtica efectuada per Jaume Bonells, dirigida envers un doble objectiu: la constitució de la medicina com a saber objectiu i la instauració d'una nova forma d'organització professional de la medicina. Anys més tard, el 1779, Bonells pronuncià el discurs inaugural oficial de l'Acadèmia mèdica, on explicità de forma més reflexiva el caràcter científic i professional que havia de seguir l'Acadèmia en el procés de consolidació. En aquest discurs, Bonells va plantejar “*com la medicina podia ser una ciència útil per contribuir a millorar la societat si els governants donaven suport a aquest programa, dut a terme per les acadèmies de medicina pràctica*”.²⁵³

El discurs de 1779 va situar Bonells i l'Acadèmia de Barcelona en les coordenades de la contemporaneïtat mèdica europea. L'opció que representava aquesta estratègia, des de l'òptica dels metges de l'Acadèmia mèdica, va semblar prou raonable en un context farcit de condicionants. Convé recordar que, malgrat les posicions institucionals assolides a títol individual pels acadèmics, en un mercat mèdic plural i competitiu²⁵⁴ aquells individus no comptaven amb el favor de

---

²⁵² Els treballs de Salvà referits són: *La inoculación presentada a los sabios*, Barcelona: Francisco Generàs, 1777; també publicat com *Proceso de la inoculación, presentado al tribunal de los sabios, para que la juzguen: resumen del dicho proceso en un razonamiento dirigido a un padre, que duda, si inoculará á su único hijo*, Barcelona: Francisco Generàs, 1777 i *Respuesta a la primera pieza que publicó contra la inoculación Antonio de Haen... Van añadidas dos Disertaciones del autor, una sobre el influjo del clima en la variación de las enfermedades y sus remedios, y otra sobre los saludables efectos de las frutas*, Barcelona: Bernardo Pla, 1777. Quant al discurs de Jaume Bonells, vegeu nota 195.

²⁵³ Un estudi acurat sobre el discurs de Bonells es troba a: A. MARTÍNEZ VIDAL, J. PARDO TOMÁS, op. cit., nota 143, p. 157-164.

²⁵⁴ Quant a la pluralitat assistencial en aquest període, vegeu: A. ZARZOSO, “El pluralismo médico a través de la correspondencia privada en la Cataluña del siglo XVIII”, *Dynamis*, 21 (2001), p. 409-433.

l'Hospital General de la ciutat, la formació universitària tradicional es mostrava reaccionària a qualsevol mena de canvi, la tradició anatòmica i la pràctica de l'examen *postmortem* estava en bona mesura en mans dels cirurgians del nou col·legi i l'interès de la majoria dels metges de la ciutat envers el conreu de les ciències naturals tant a l'Acadèmia de Ciències com a la de Medicina s'havia manifestat contrari a les voluntats dels acadèmics. Així, el recurs al mediambientalisme mèdic, entès com a forma de foment de la salut pública i com a mitjà de construcció d'un nou tipus d'expert definit a partir de formes específiques de treball corporatiu, conferí el sentit d'utilitat i de promoció cercat per l'Acadèmia barcelonina. La construcció i la apropiació d'aquest coneixement, l'observació i l'estudi de les regularitats biomèdiques, va permetre els metges sol·licitar la legitimació de l'autoritat, la cerca de patronatge i d'assumpció del caràcter consultiu de la institució acadèmica. És a dir, el contingut científic del discurs de Bonells va apostar per la consolidació d'un model organitzatiu administrat per burocràcies mèdiques amb poders de policia, on l'Acadèmia havia de tenir un paper principal com a òrgan de consell i consulta d'una policia mèdica representada per l'autoritat central del Principat, la Reial Audiència.

Convé insistir en el paper d'afirmació i legitimació professional del tipus específic de medicina contingut en el discurs acadèmic de Bonells en relació al context geogràfic europeu on es desenvolupà la tradició de l'ambientalisme mèdic.²⁵⁵ Això és important per dos raons que van dificultar la consolidació de l'establiment acadèmic. D'una banda, un problema comú a la medicina coetània venia donat per les escasses, sinó inexistentes, diferències que separaven el pensament mèdic i la percepció general de la població, basada aquesta en segles d'experiència i de tradició comunes, en relació a l'associació medi i malaltia. La cerca de legitimació i d'un *status* d'autoritat era plantejada, en l'estratègia mèdica dels metges barcelonins, no només com una iniciativa enfront les experiències del conjunt de la població, sinó també com una forma particular i diferenciada de conreu de la medicina envers els altres practicants de la medicina, tant els oficials com els irregulars. En efecte, l'existència d'un cos articulat de coneixement sobre la salut i el medi va constituir una realitat desenvolupada a Europa al llarg dels períodes baixmedieval i modern.

---

²⁵⁵ Hom ha anomenat "academització" de la medicina el procés mitjançant el qual es va produir una transformació del *status* d'una ocupació a partir de l'acumulació d'un *corpus* de coneixements teòrics i pràctics, que foren impartits i compartits de forma regular en el marc d'una institució. La implicació de l'Estat en aquest afer hauria precipitat una major profunditat en el procés de canvi. Això, com hem vist en parlar de la cirurgia del segle XVIII, es féu realitat a Espanya, França o els països germànics. Les dificultats de consolidació foren més grans quan les iniciatives civils van trobar un feble compromís per part de l'Estat, tal i com fou el cas de l'Acadèmia de medicina de Barcelona. Aquest concepte ha estat elaborat per E. H. ACKERNECHT, E. FISCHER-HOMBERG, "Five made it – one not. The rise of medical craftsmen to academic status during the 19th century", *Clio Medica*, 12 (1977), p. 255-267. Citat a I. LOUDON, "Medical practitioners 1750-1850 and the period of medical reform in Britain", a A. WEAR (ed.), *Medicine in society. Historical essays*, Cambridge: CUP, 1992, p. 219-247.

Aquest coneixement tenia un fonament tradicional, basat en una llarga experiència i en autoritats de la medicina clàssica. L'experiència individual, actitud fomentada en els segles XVI i XVII com a garantia de veritat, va permetre l'expressió d'opinions, l'ús d'autoritat, per part de qualsevol persona en matèria de salut i medi natural. Malgrat l'acord general quant a allò que significaven uns llocs saludables i uns cossos sans, les possibles diferències d'opinió individuals mostraren la facilitat d'argumentar en termes d'autoritat per part de qualsevol individu no format en medicina.²⁵⁶

D'altra banda, l'estratègia acadèmica barcelonina va tenir lloc en un context on el metges i la medicina, fins i tot des d'un punt de vista institucional, ja gaudien d'un paper destacat en matèria de salut pública. A diferència d'altres zones europees, l'existència a l'àmbit mediterrani d'una tradició secular d'administracions i magistratures mèdiques, sobretot lligades al món local, que aplicaven un coneixement sobre la salut i el medi basat en una dilatada experiència, va suposar una dificultat afegida a les aspiracions dels acadèmics.²⁵⁷ En termes de medicalització de la societat, aquest fenomen va constituir una realitat molt arrelada a l'Europa mediterrània, almenys des dels darrers segles de l'època medieval.²⁵⁸ La interpretació historiogràfica tradicional ha reconegut aquest fet, però l'ha caracteritzat com a esporàdic en el temps i confinat a l'àmbit local en l'espai, a l'espera d'un major protagonisme en la societat de la mà del desenvolupament de burocràcies estatals en els segles XVII i XVIII. Així, si els acadèmics barcelonins volien aconseguir la legitimació i el favor de l'autoritat estaven obligats a mostrar l'existència i la utilitat

---

²⁵⁶ Sobre aquesta qüestió es poden trobar reflexions molt oportunes a: A. WEAR, "Making sense of health and the environment in early modern England", a A. WEAR (ed.), op. cit., nota 255, p. 119-147. Sobre les formes d'ús d'aquest llenguatge mèdic en relació a la salut pública, vegeu: J. PRINGLE, S. SABA, "Langage médical et politique locale: l'urbanisme et la santé à Marseille à la fin de l'Ancien Régime", a *Annales du Midi*, 93/154 (1981), p. 397-417.

²⁵⁷ Sobre la sort de l'estratègia mediambientalista a l'Europa d'aquest període, vegeu: J. RILEY, op. cit., p. 31-53; F. HILDESHEIMER, *Le bureau de la santé de Marseille sous l'ancien régime : le renfermement de la contagion*, Marsella: Fédération historique de Provence, 1980; els articles sobre els diferents casos francesos del número monogràfic de la revista *Dix-huitième siècle*, 9 (1977); M. GRMEK, "Le néohippocratismes montpellierain au XVII siècle: l'enigme Barbeyrac", a *Actes du 110e Congrès des Sociétés Savantes: Histoire de l'École Médicale de Montpellier*, Paris: CTHS, 1985, vol. II, p. 103-113; B. MARIN, "Régard et discours du médecin sur la ville: les topographies médicales de Naples (1746-1828)" i J. BRAU, "La politique sanitaire à l'époque des Lumières: la Toscane et la France à la fin du XVIIIe siècle", a F.-O. TONATI (ed.), *Maladies, Médecines et Sociétés. Approches pour le présent*, Paris: L'Harmattan et Histoire au Présent, 1993, p. 164-171 i 154-163; G. PRONTERA, "Medici, Medicina e Riforme nella Firenze della seconda metà del Settecento", *Società e Storia*, 26 (1984), p. 783-820; D. GENTILCORE, *Healers and healing in early modern Italy*, Manchester: MUP, 1998, p. 29-55.

²⁵⁸ Quant a la tradició mèdica mediterrània, si parem atenció a l'evolució dels territoris hispànics cal remetre als treballs de L. GARCÍA BALLESTER, *La medicina a la València medieval*, València: Alfons el Magnànim-IVEI, 1988, p. 101-107 i *La búsqueda de la salud. Sanadores y enfermos en la España medieval*, Barcelona: Península-HCS, 2002, p. 180-194 i 205-212 i de M. R. McVAUGH, *Medicine before the plague. Practitioners and their patients in the Crown of Aragon, 1285-1345*, Cambridge: CUP, 1993, p. 144-150 i 225-235. Resulten d'un evident interès, tant per la cronologia que abracen com per l'espai d'estudi, tots els treballs continguts al número monogràfic intitulat *Assainissement et salubrité publique en Europe Méridionale (fin du moyen âge, époque moderne)* de la revista *Cahiers du Centre d'Histoire "Espaces et Cultures"*, 14 (2001), p. 1-158.

d'un nou coneixement mèdic. Un coneixement de les malalties bastit a partir de les eines d'anàlisi de les ciències naturals i de la comunicació d'experiències. A disposició, per tant, de només aquells individus que fossin formats d'una manera molt concreta dins de l'Acadèmia mèdica.²⁵⁹

En aquest sentit, tot partint del programa de 1769, Bonells va definir amb claredat els tres objectius que havia d'assumir l'Acadèmia mèdica. Els fonaments científics de Bonells participaren d'un escepticisme evident enfront els sistemes mèdics creats des de mitjan segle XVII amb la idea d'aconseguir una síntesi lògica del coneixement mèdic que superés les concepcions humoralistes de la medicina clàssica. Malgrat el model de recerca newtonià, deductiu i experimental, emprat pels anomenats metges sistemàtics del segle XVIII –Boerhaave, Hoffmann, Stahl, Von Haller, Cullen i Brown- i malgrat la recepció i integració que feren de l'anatomia de Vesali, de les idees sobre la circulació de Harvey, de les lleis mecàniques del moviment i dels descobriments microscòpics, aquestes formes de comprensió de la medicina van romandre massa especulatives quant a l'etiologia de les malalties i poc rigoroses en relació a la metodologia d'anàlisi i a la prioritització d'allò què calia observar per tal d'establir conclusions significatives. Bonells s'inscriví, així, en la línia dels escèptics i proposà superar les incerteses de la medicina mitjançant l'estudi de les malalties i l'establiment de la seva classificació. De la mateixa forma que feren els nosologistes del set-cents, Bonells va remetre al programa del treball del metge anglès Thomas Sydenham. Així, més enllà de crear hipotètics sistemes mèdics que expliquessin les causes remotes de les malalties, calia portar a terme un estudi clínic, experimental i observacional de la història natural de cadascuna de les malalties per tal de cercar cures i tractaments específics. Bonells proposà així, com a primer objectiu, la confecció d'un tractat general de les malalties. Per tal de fer això calia, a l'estil metodològic de Bacon d'observar amb exactitud i exhaustivitat, prendre en consideració la narració subjectiva del malalt i completar la història clínica mitjançant la cerca dels signes objectius de la malaltia. Sydenham considerà que era necessari introduir un ordre en la medicina clínica i, per tant, el metge devia discriminar les manifestacions clíniques en aparença semblants i reconèixer els aspectes distintius per tal de definir amb precisió les malalties particulars i els tractaments possibles.²⁶⁰

---

²⁵⁹ La interpretació historiogràfica tradicional es troba arreu les publicacions d'història de la medicina, sobretot les procedents del món anglòfon. En bona mesura, aquesta va sorgir dels estudis de George Rosen, sobretot del seu treball *A history of public health*, Baltimore-Londres: The Johns Hopkins UP, 1993, orig. 1958, p. 57-167. Un dels darrers exemples d'aquesta línia, que de forma sistemàtica oblida les evolucions de l'Europa mediterrània, es pot veure a: H. MIKKELI, *Hygiene in the early modern medical tradition*, Saarijärvi: Academia Scientiarum Medica, 1999, p. 154-174.

²⁶⁰ Quant a l'estudi del discurs de Bonells, vegeu: A. MARTÍNEZ VIDAL, J. PARDO TOMÁS, op. cit., nota 143, p. 157-164. Sobre els fonaments mèdics europeus recollits per Bonells, vegeu: L. S. KING, op. cit., nota 197.

Bonells es féu ressò de la pràctica del professor de Montpeller Boissier de Sauvages per tal d'establir els criteris de classificació de les malalties. Sauvages es concentrà en els aspectes susceptibles d'observació –síntomes i signes,- tot rebutjant una nosologia basada només en la localització anatòmica dels símptomes. D'aquesta manera, Sauvages establí una classificació de les entitats morbosas basades en la simptomatologia clínica i dividides en classes, ordres, gèneres i espècies. La proposta classificatòria de Sauvages fou recollida per Bonells com una guia pràctica amb una utilitat indiscutible per a ajudar a formar els joves estudiants o practicants de la medicina.²⁶¹

L'envergadura de l'empresa, però, sobretot a nivell individual, portà Bonells a remetre als treballs del metge italià Giorgio Baglivi, també influït per Sydenham. Baglivi compartia amb Sydenham la convicció que les malalties s'ordenaven com els altres elements de la natura, sota uns principis organitzatius que calia desentranyar. Aquesta tasca, però, no podia ser només individual, sinó que exigia el concurs de tots els metges d'un mateix lloc. Per això, Baglivi considerà la necessitat que els governants de cada ciutat establissin acadèmies mèdico-pràctiques dirigides a l'estudi de la història natural de les malalties particulars. La pertinència de les consideracions de Baglivi era prou adient ja que, tot coneixent les malalties pròpies de la ciutat o del país, els metges, aixoplugats per les acadèmies fomentades pel govern, podrien aconsellar les mesures per lluitar contra els elements conduents a les malalties. Això serví Bonells per a definir els altres dos objectius de l'Acadèmia barcelonina: l'estudi de les malalties epidèmiques de Catalunya i l'elaboració d'una topografia mèdica de Barcelona. Ambdós objectius se situaven en la línia de treball propugnada per Sydenham i Baglivi. L'estudi de la “constitució epidèmica” de la malaltia i l'elaboració d'una topografia mèdica implicaven l'observació exacta dels condicionants ambientals d'un lloc, del moment en què la malaltia feia presència i s'estenia pel territori. La tradició ambientalista hipocràtica era recuperada d'aquesta manera i la malaltia esdevenia així molt més el resultat d'un desordre entre el medi i l'individu que no pas d'un desordre humoral dins l'individu. El medi es convertia en una dada susceptible de ser objectivada. Des d'aquest punt de vista, el coneixement del terreny, els aires, les aigües, les variacions meteorològiques, etc., van esdevenir per a Bonells l'objecte d'estudi del metge. La recopilació d'aquestes dades, descobertes als ulls observadors i classificadors dels metges, els havia de permetre conèixer els mecanismes de

---

²⁶¹ L. S. KING, “Boissier de Sauvages and 18th-century nosology”, *Bulletin of the History of Medicine*, 40 (1966), p. 43-51.

transmissió de les malalties i, per tant, superar el tradicional fatalisme, tot determinant els aspectes del medi que podien ser modificats per les autoritats per tal de reduir l'impacte de les malalties.²⁶²

Poc abans de la lectura del discurs de Bonells, l'any 1777, Francesc Salvà havia donat a l'impremta dos treballs que palesaven amb claredat el seu compromís amb el tipus de medicina explicitat per Bonells. Salvà havia triat un dels temes proposats per Bonells, uns anys enrera, als acadèmics barcelonins: la inoculació de veroles. Aquest tractament terapèutic havia esdevingut una qüestió d'interès evident per a la salut pública i, a més, se situava en el centre d'un dels debats i polèmiques més notòries del segle XVIII. Només per aquestes dos raons, l'elecció d'aquest tema d'estudi afegia un caràcter públic immediat a la impressió de qualsevol text i, per tant, afavoria els interessos de l'Acadèmia mèdica quant a l'adquisició de visibilitat i centralitat en els cercles literaris i els àmbits de govern catalans. La medicina podia contribuir així a la millora de la societat. A més d'això, la inoculació també participava dels principis d'empirisme i d'utilitat formulats per Bacon i del programa de Sydenham concentrat en l'estudi particular de la història natural de les malalties per tal d'avaluar l'eficàcia dels tractaments terapèutics.²⁶³

Salvà va incloure en el segon dels seus treballs publicats sobre la inoculació una dissertació *Sobre el influjo del clima en la variación de las enfermedades y sus remedios*. El metge barceloní va disputar en aquest escrit la idea que la influència del clima actuava com a factor diferenciador de les causes i dels tractaments de les malalties en funció de la diversa localització geogràfica dels

---

²⁶² G. B. RISSE, "Medicine in the age of Enlightenment", a A. WEAR (ed.), op. cit., nota 255, p. 149-195. James Riley ha qualificat com a revolucionària aquesta estratègia mèdica desenvolupada al llarg del segle XVIII, en considerar que el fatalisme i la passivitat característiques de la comprensió tradicional de la medicina donaren pas a l'acció i a l'optimisme en l'estudi i tractament de les malalties de grup. Vegeu: J. RILEY, op. cit., capítol 1. Quant a les topografies, vegeu: L. URTEAGA, *Ideas medioambientales en el siglo XVIII. Naturaleza, clima y civilización*, Madrid: Akal, 1997; N. GORINA, "La Academia médico-práctica en la epidemiología barcelonesa del setecientos, 1770-1800", *Medicina e Historia*, 22 (1988) p. 1-16; G. GARCÍA FUERTES, "El panorama sanitario de Barcelona a finales del siglo XVIII", *Actes del Ier Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, 2 (1984) p. 657-665; J. BRÜGELMAN, "Observations on the process of medicalisation in Germany, 1770-1830, based on medical topographies", *Historical Reflections*, IX (1975), p. 131-149.

²⁶³ L'alt risc d'infecció i de mort associats a la inoculació convertiren el tractament en objecte de disputa entre metges i d'oposició popular, sovint relacionada amb creences religioses i amb un fatalisme característic. La transformació d'un mètode popular en un procediment mèdic complex fou un procés ple d'entrebancs i, només a finals de segle, aconseguí una major popularització a partir de les iniciatives preses pels membres de les cases reials europees. Un estudi clàssic sobre la inoculació a: P. E. RAZZELL, *The conquest of smallpox: the impact of inoculation on smallpox mortality in eighteenth-century Britain*, Sussex: Caliban Books, 1977. Quant a la verola en l'àmbit hispànic, vegeu: N. GORINA, *La penetració de la profilaxi antiverolosa a Catalunya. El problema de les inoculacions*, Bellaterra: Publicacions de la UAB, 1988, edició microfotogràfica de la tesi doctoral; J. RIERA, "Los comienzos de la inoculación de la viruela en la España ilustrada", *Medicina e Historia*, 8 (1985), p. 4-26; J. RIERA, J. GRANDA-JUESAS, *La inoculación de la viruela en la España ilustrada*, Valladolid: Universidad de Valladolid, 1987; E. SANTAMARÍA, "Polémica en Sevilla: novatores vs. inmovilistas. La prevención de la viruela en la España de la Ilustración, 1750-1808", a J. FERNÁNDEZ PÉREZ, I. GONZÁLEZ TASCÓN (eds.), *Ciencia, Técnica y Estado en la España ilustrada*, Madrid: MEC, 1990, p.447-477.

assentaments humans. Aquells que van defensar aquesta idea van assenyalar la particularitat climàtica de Barcelona per tal d'oposar resistència al tractament de la inoculació de veroles. Els arguments que sostenen la tesi contrària de Salvà ens permeten de veure com el jove metge havia assimilat els principis d'una nova forma d'entendre la medicina.²⁶⁴

Salvà reconegué la importància dels principis del galenisme continguts en les anomenades *sis cosas no naturals* en la producció de la malaltia. D'aquesta forma, mostrà el seu acord amb la influència predisposant a adquirir un tipus concret de malaltia en funció de les diferents formes de vida, dels aliments, de la diversitat d'aires i del tipus de treballs que afectaven o exercien els individus d'un mateix lloc. No obstant això, Salvà matisà aquesta comprensió tot argumentant que la diversitat climàtica no necessàriament influïa en la generació de la malaltia. Així, donada la variabilitat constitucional dels individus, el metge estava obligat a observar amb atenció cadascun dels casos per tal d'aconseguir saber quan i per què s'havia de variar el tractament en funció del temperament de l'individu.²⁶⁵ La importància de l'observació clínica portà Salva a remetre a la necessitat d'ordenar les malalties, a reconèixer el valor classificatori dels signes i dels símptomes. Per això, Salvà recollí la nosologia de Sauvages, per a recordar l'existència d'un seguit d'espècies morbooses que compartien el nom del gènere de les malalties, però que alhora es diferenciaven quant a la forma de curació i tractament.²⁶⁶ Salvà no va discutir la importància de l'aire i dels altres factors continguts en els preceptes hipòcratics, només afirmà la necessitat de portar a terme observacions acurades per tal d'adonar-se que la curació de les malalties particulars d'un lloc no

---

²⁶⁴ Sobre la dissertació esmentada, vegeu: nota 252. Les referències que segueixen es troben en aquest escrit. Aquesta fou una de les raons expressades per la Universitat de Cervera per a rebutjar la creació d'una càtedra de Medicina Pràctica tal i com fou proposada pel metge Francesc Riera. Vegeu p. 91 i ss.

²⁶⁵ Aquesta idea havia estat defensada per Sydenham i Baglivi i es fonamentava en la creença que les malalties es produïen a partir de formes predeterminades que manifestaven un tret específic. L'observació clínica era així fonamental per tal de no variar aquelles característiques originals, especialment mitjançant tractaments erronis. Vegeu: G.B. RISSE, op. cit., p. 168. Salvà aprofità això per a citar, al costat de Sydenham, De Haën i Van Swieten, el treball del metge acadèmic Josep Pascual, la recerca del qual sobre el sublimat de mercuri servia "*para enseñar a juzgar con solidez y distinguir lo que es propio de la enfermedad y lo que es efecto del remedio*". Vegeu: F. SALVÀ, op. cit., p. 61-62. Sobre el text referit de Pascual, vegeu: nota 231.

²⁶⁶ De la mateixa manera que Salvà cità a Pascual, també ho féu amb altres socis acadèmics. Aquest recurs el va permetre mostrar l'existència d'un grup de metges cohesionats i dinàmics que treballaven per millorar la societat. Així, després d'introduir aquesta característica continguda en les obres de Barnades i Sanpots sobre les morts aparents, Salvà els presentà com a exemple de la utilitat derivada d'aplicar la nosologia de Sauvages: només l'observació metòdica havia de permetre descobrir l'existència de diferents espècies entre el mateix gènere de malalties i, per tant, la particularitat dels tractaments terapèutics. Salvà aprofità també l'ocasió per lloar la instrucció donada per Sanpots i "*la descripción de la Máquina Fumigatoria, que ha hecho construir aquí, pero mucho más perfecta, que la que vino de París*". Vegeu: F. SALVÀ, op. cit., p. 47-48. Els treballs de Barnades i Sanpots a la nota 250.

variava per la influència del clima. En aquest sentit, Salvà oferí un gran nombre d'exemples en relació a la validesa universal de la medicina més enllà de la diversitat climàtica.²⁶⁷

Aquest plantejament va permetre Salvà manifestar la seva posició quant a la necessitat de consolidar una determinada forma d'exercir la medicina. Salvà va recórrer, com també ho féu Bonells al discurs de 1779, a la traducció francesa del *Tractat sobre la experiència* del metge Johann Georg Zimmermann per tal d'introduir la qüestió de la formació del metge i la importància d'adquirir una experiència adient per a una bona pràctica.²⁶⁸ Això suposava plantejar una crítica radical contra la pràctica tradicional d'aquells metges que Salvà va desqualificar amb el nom dels "reatados". No és estrany que Salvà cités les obres de Piquer per descriure que els metges que, sense l'estudi de la Lògica i de la Física i només amb uns pocs mesos de pràctica, "*se arrojan a visitar ... No les importa que no les quede tiempo para consultar en los libros las enfermedades que les ofrece su práctica, una farmacopea los desempeña de qualquiera lance... Con esto y con algún reducido compendio de Medicina, mal estudiado y peor entendido, se forman un Arancel o Formulario ... para qualquiera enfermedad*".²⁶⁹ Salvà va carregar amb duresa contra els metges que no s'aplicaven ni estudiaven i que s'acomodaven amb un escàs coneixement tot dedicant-se de ple a la pràctica. Des d'aquest punt de vista, l'adquisició de la vertadera experiència no es podia mesurar en termes cronològics si abans no havia existit aplicació i formació, sobretot en aprendre com i què calia observar. Per això, Salvà va criticar el recurs de defensa emprat per aquells, és a dir, el fet d'al·legar l'autoritat dels clàssics per tal de no introduir ni acceptar canvis. Al seu parer, aquells individus que basaven la seva pràctica en la lectura de només un llibre, que s'atenien només a uns pocs remeis eren uns ignorants. Per això, Salvà denuncià que per tal de mantenir la posició social, aquells metges s'autoritzaven mútuament, reprovaven les pràctiques estrangeres i es

---

²⁶⁷ Entre aquests, Salvà va recordar la tramesa de consultes mèdiques des de diferents llocs entre els metges més reputats d'arreu Europa; també la varietat geogràfica dels estudiants de les facultats de medicina de, significativament, Montpeller i Leiden, la qual mostraria que la doctrina impartida es podia acomodar a tots els països. A banda de Sydenham i Baglivi, entre els autors que Salvà cità, aquells "*que hacen papel en la República Médica*", cal destacar els metges Sauvages, John Arbuthnot, Richard Mead i Andrés Piquer. Segons les observacions realitzades per aquests metges, Salvà verificà que mai van afirmar que la diversitat climàtica imposava la varietat en el mètode curatiu. F. SALVÀ, op. cit., p. 44 i 50-51.

²⁶⁸ Salvà consultà l'edició intitolada *Traité de l'expérience en général, et en particulier dans l'art de guerir*, Paris, 1774. Sobre aquesta obra, N. F. J. ELOY, *Dictionnaire historique de la médecine ...*, Brusel·les: Culture et Civilisation, 1973, reed., 1778, vol. IV, p. 617-618, advertia que, "*les gens du monde y troveront un excellent préservatif contre l'empirisme et le charlatanisme; ils y apprendront à distinguer le vrai Médecin, l'homme de génie, de ces routiniers aveugles qui font de la Médecine un vil métier. Les Médecins apprendront à mieux connaître les sources où ils doivent puiser les connaissances qui leurs sont nécessaires, & les moyens d'acquérir la véritable expérience, celle qui peut les mettre en état d'être véritablement utiles à leurs concitoyens*".

²⁶⁹ "*Como mulos de reata*", recorda Salvà. Vegeu: F. SALVÀ, op.cit., p. 8 i 55. Una síntesi de la trajectòria de Piquer i de la influència exercida damunt Salvà, qui sempre el considerà com un mestre, es pot trobar a la introducció escrita per José María López Piñero al llibre: A. PIQUER, *Las epidemias de Hipócrates. Con observaciones prácticas de los antiguos y modernos*, Madrid: Ministerio de Sanidad y Consumo, 1987, p. 9-37.

mostraven enemics de qualsevol novetat. L'aposta de Salvà per convertir l'estudi de la malaltia en el primer objecte de coneixement científic de la medicina implicava una formació molt específica del metge novell. En els primers anys d'exercici pràctic, aquest metge devia visitar pocs malalts, escriure les històries de les malalties observades i comparar-les amb les observacions realitzades per altres metges –les autoritats clàssiques i els metges locals i estrangers coetanis. La formació del metge havia de resultar així el fruit d'una perfecta combinació, d'almenys deu anys de lectura i pràctica. Tal com va afirmar Salvà: *“La lectura sola constituye Doctores en Medicina, no Médicos y es inútil para curar, la sola práctica tiene además de esto el ser perjudicial”*.²⁷⁰

El jove Salvà era un defensor decidit del progrés de la medicina. Aquest optimisme, típicament il·lustrat, el va portar a desconfiar de la formació mèdica tradicional i a centrar l'objectiu científic de transformació en una institució específica que reunís l'esforç col·lectiu dels metges: l'Acadèmia mèdica. Com Bonells, Salvà va comprendre que la forma de fer *“adelantar la Medicina”* era mitjançant la formació de societats mèdiques. La creació d'un lloc on els metges podien comunicar i compartir les seves llums i observacions. Salvà apuntà també les regles descrites per Baglivi per tal de promoure aquesta pràctica, l'erecció d'una Acadèmia mèdica. De la mateixa forma que considerà la necessitat de la lectura dels llibres estrangers, de la comparació amb les autoritats clàssiques, de l'establiment d'un comerç literari amb els metges locals i forans, Salvà va comprendre la universalitat de la medicina. La utilitat de l'Acadèmia, per tant, no es limitava, al seu parer, al lloc on aquesta podia ser establerta. En aquest sentit, Salvà es féu ressò d'experiències anteriors, en la mateixa línia defensada per Bonells:

“El mismo Baglivio asegura que no hay otro medio para completarse la historia de las enfermedades, sino estas Academias, porque esto no es obra de un hombre solo, sino de muchísimos. El grande Sauvages, que con su juvenil audacia (sírnome de la expresión de Boerhaave) emprendió la obra, para cuya composición deseaban Baglivio y Sydenham la erección de una Academia, confesó abiertamente, que ésta era necesaria y que él no hacía mas que trazar ó desvastar la tal obra”.²⁷¹

Resulta interessant destacar que Salvà, en assenyalar l'existència de l'Acadèmia Mèdico-pràctica de Barcelona des del 1770, va recordar la semblança dels objectius d'aquesta –l'estudi de

---

²⁷⁰ La conclusió de Salvà era definitiva i posava en qüestió el tradicional sistema d'ensenyament universitari i de formació pràctica al costat d'un metge: *“Yo pienso que un Médico, al cabo de veinte años de un estudio fuerte, puede visitar mucho y con acierto aunque apenas estudie, principalmente si tiene algunas conferencias con jóvenes aplicados, que le den parte de lo que sale nuevo; y éste, á mi entender, es el único modo como un joven puede hacerse desde luego útil á la sociedad”*. F. SALVÀ, op. cit., p. 57-60. Les cites es troben a p. 48 i 56.

²⁷¹ F. SALVÀ, op. cit., p. 53-55

les malalties epidèmiques a Catalunya i la formació d'una topografia mèdica de Barcelona- amb els de l'*Acadèmia d'Épidèmies* creada a París el 1776. També Bonells en el discurs de 1779 va subratllar la magnitud del projecte de formar "*la Chorografia mèdica de la Francia*" endegat per la, aleshores anomenada, *Société Royale de Médecine* de París (1778) sota la direcció del metge Vicq d'Azyr. Més enllà de les possibles influències entre ambdues acadèmies, la de París i la de Barcelona, cal assenyalar l'existència a França d'un Turgot, una autoritat central que havia facilitat el trànsit d'una comissió de metges encarregada de l'estudi de les malalties epizoòtiques que afectaven els ramats francesos a la formació d'una Acadèmia o societat mèdica encarregada de recollir i observar els factors que formaven part de les "constitucions epidèmiques" definides per Sydenham i de comunicar aquest coneixement a les autoritats per tal de transformar-lo en mesures d'una política de salut pública. Això, la confiança de les autoritats en l'Acadèmia i en la ciència en aquella construïda formava part del desig anhelat pels metges acadèmics de Barcelona.²⁷²

La incorporació d'aquest tipus de medicina en un projecte de govern i administració del territori va formar part dels objectius de l'Acadèmia mèdica barcelonina. Riley ha diferenciat l'existència en el segle XVIII d'una medicina dels llocs, practicada als països germànics, i una medicina dels climes, característica dels francesos. Aquestes medicines es fonamentaren en els mateixos pressupòsits científics, però es van diferenciar segons l'èmfasi posat en els factors geogràfics o topogràfics o en les variables climàtiques o meteorològiques d'un lloc. El programa d'objectius de Bonells compartia afinitats amb cadascuna d'aquestes variants de treball: l'estudi de les malalties epidèmiques del Principat en relació amb les observacions meteorològiques i la formació d'una topografia mèdica de Barcelona. En qualsevol cas, allò que aquests metges van pretendre, un fet que presenta paral·lelismes amb el projecte polític de l'anomenat partit aragonès, consistia en mostrar la complementarietat d'una geografia descriptiva de les malalties amb el desenvolupament d'institucions administratives expertes en el coneixement de les particularitats del territori. És a dir, mostrar a les autoritats la utilitat de la medicina i de l'Acadèmia a partir de la correlació entre l'estudi de la geografia sanitària i les estructures i recursos específics del país.

---

²⁷² F. SALVÀ, op. cit., p. 53-54; J. BONELLS, op. cit., p. 54 i 64-69. Sobre el cas francès, cal remetre als treballs de C. HANNAWAY, "The Société Royale de Médecine and epidemics in the Ancien Régime" i "Veterinary medicine and rural health in pre-revolutionary France", a *Bulletin of the History of Medicine*, 46 (1972), p. 257-273 i 51 (1977), p. 431-447 i "From private hygiene to public health: a transformation in western medicine in the eighteenth and nineteenth centuries", a T. OGAWA (ed.), *Public Health*, Tòquio: the Tanigouchi Foundation, 1981, p. 108-128; J.-P. DESAIVE et al., *Médecins, climat et épidémies à la fin du XVIIIe siècle*, Paris: Mouton, 1972; J.-P. GOUBERT, "Épidémies, Médecine et État en France à la fin de l'Ancien Régime", a N. BULST, R. DELORT (eds.), *Maladies et société, XIIIe-XVIIIe siècles*, Paris: Éditions du CNRS, 1989.

L'escàs compromís de les autoritats amb aquest projecte dificultat, sense dubte, la consolidació de l'Acadèmia mèdica de Barcelona en els anys següents.²⁷³

5.2.- La lluita per l'establiment de l'ensenyament pràctic de la medicina a Barcelona, 1771-1801: una nova professionalització

L'ensenyament pràctic de la medicina, mitjançant la creació d'una càtedra de medicina clínica, constituí un altre dels objectius del projecte de redreç de la medicina catalana pensat pels acadèmics barcelonins. La consecució d'aquest ensenyament comportava, des de l'òptica dels acadèmics, l'assoliment de dos avantatges importants. D'un costat, quant al control de l'exercici i la supervisió de l'ensenyament, la direcció d'una càtedra de medicina pràctica, a Barcelona i en mans dels acadèmics, suposava l'adquisició d'una influència decisiva damunt el tram final de la formació obligatòria dels estudiants de medicina. La pèrdua d'autoritat que això entranyava per a les universitats, en especial per a les facultats de medicina d'Osca i Cervera, es podia traduir en guanys pels acadèmics, que ja tenien sota control la validació professional dels estudiants de medicina a través del protomedicat. D'un altre, l'ensenyament de la clínica representava un objectiu necessari per a tots aquells individus que volien superar el tipus de formació especulativa característica de les universitats, avançar en el coneixement de les malalties a partir d'una observació directa de les mateixes i mostrar la utilitat que es podia derivar d'una medicina construïda com el producte resultant de la combinació de l'experiència i la raó.²⁷⁴

L'establiment de la càtedra de medicina pràctica a Barcelona no es produí fins l'any 1801. Això, però, no vol dir que la qüestió no fos plantejada de forma oberta fins les darreries del segle XVIII. De fet, les últimes tres dècades del segle van testimoniar un conjunt significatiu de propostes que plantejaren l'afer en termes de necessitat de transformar la formació mèdica i de contribuir a la millora del conjunt de la societat per aquesta via. La creació tardana de la càtedra explica, en canvi, la naturalesa complexa dels mecanismes de funcionament de la societat d'Antic Règim. En parlar de la facultat de medicina de Cervera, hem palesat les dificultats que trobaren alguns sectors de la monarquia a l'hora de fer front a la reforma dels plans d'estudi universitaris. Així, la creació de la nova càtedra, en el cas que aquesta recaigués en les mans dels acadèmics

---

²⁷³ J. C. RILEY, op. cit., p. 32-48 i "The medicine of the environment in eighteenth-century Germany", a *Clio Medica*, 18 (1983), p. 167-178; R. PORTER, "Medical science ...", op. cit., nota 1, p. 74-75; E. LLUCH, op. cit., vegeu, per exemple, les pàgines on fa referència a les obres publicades per Antoni Francesc Puig i Gelibert.

²⁷⁴ L'oposició de Cervera a la creació d'una càtedra de medicina pràctica fou evident, com hem assenyalat més amunt, davant les propostes de transformació dels estudis universitaris realitzades pel metge Francesc Riera el 1768 i plantejades en el pla de reforma de la universitat de Salamanca de 1771.

barcelonins, encara havia de superar obstacles majors. En una societat que es fonamentava en una administració basada en les relacions interpersonals i en la distribució i compensació de gràcies i favors, l'obtenció d'aquest establiment es presentava molt complicat. De fet, quan Bonells i Barnades estudiaren l'esborrany tramés pels metges barcelonins el 1769, de forma immediata suprimiren, en la seva resposta, la part tocant a la creació d'activitats docents que podien comprometre, fins i tot, la concessió del permís de reunió. Aquests metges, síndics dels seus col·legues barcelonins a la cort, coneixien prou bé el funcionament d'aquella administració i sabien que calia temps, diplomàcia i l'establiment d'una estratègia adequada i d'unes bones relacions per tal d'aconseguir un propòsit d'aquelles característiques. De fet, els anys que van des de la creació de l'Acadèmia barcelonina el 1770 fins l'establiment de la càtedra de clínica el 1801 foren una mostra dels intents de portar a terme una estratègia favorable als interessos dels acadèmics.²⁷⁵

A banda de la proposta de creació d'ensenyaments o escoles de Botànica, Química i Medicina Pràctica suggerida pel metge Francesc Riera el 1768 i de la posada en funcionament de la formació pràctica dels estudiants del Reial Col·legi de Cirurgia des dels primers anys seixanta, la primera proposició d'establir una càtedra de medicina pràctica, amb possibilitats d'èxit, a Barcelona es produí l'any 1771. La recent creada Acadèmia mèdica barcelonina no participà sinó de forma indirecta en la redacció d'aquest projecte. En efecte, l'Acadèmia no fou consultada en aquesta qüestió, que fou suscitada per les mesures establertes en la nova etapa de funcionament del protomedicat català reformat. No obstant, el fet de ser Pere Güell en aquella saó el tinent de protometge i alhora un dels puntals de l'Acadèmia ens permet de creure en l'existència d'una comunió d'interessos i, per tant, d'afirmació pública d'aquells objectius no explicitats en el moment de la creació de l'Acadèmia.

La proposta del 1771 va néixer arran les protestes de la universitat de Cervera contra un seguit de mesures que lesionaven els seus interessos i prerrogatives fundacionals. Cervera ja havia rebut un cop important arran la decisió presa per les autoritats el desembre de 1768: la publicació d'aquella reial cèdula ordenava la supressió de les càtedres d'anatomia i cirurgia de Cervera i la incorporació de les mateixes al nou col·legi de cirurgia de Barcelona. Alhora, la lletra de la llei

---

²⁷⁵ Un apropament a la qüestió es pot portar a terme a partir dels plantejaments metodològics exposats, entre d'altres, per Jean Pierre Dedieu. Vegeu: "Familia y alianza. La Alta Administración española del siglo XVIII" a J. L. CASTELLANO (ed.), *Sociedad, administración y poder en la España del Antiguo Régimen. Hacia una nueva historia institucional*, Granada: Universidad de Granada, 1996, p. 47-76.

obligava els graduats menors o batxillers en medicina a assistir un any complet al nou col·legi de cirurgia per tal de rebre el certificat necessari per a poder aspirar a ser examinats més tard de grau major i rebre així la qualificació de llicenciats en medicina. Donat que aquesta assistència no era obligatòria i que bastava el grau de batxiller per a exercir la medicina i establir-se a qualsevol població del Principat, la mesura podia semblar molt menys severa. No obstant, la reforma del protomedicat català, aleshores controlat per membres de l'Acadèmia mèdica barcelonina, es traduí en l'execució rigorosa de lleis gairebé no contemplades pels anteriors tinents de protometge catalans. Entre aquestes mesures legislatives convé destacar la prohibició de l'exercici dels graduats amb batxillerat en medicina a Catalunya, *“hasta que tuvieren la reválida o habilitación del ProthoMedicato o bien el grado de Doctor en Medicina en una de las Universidades Reales”*. Davant d'això, la universitat de Cervera protestà de forma immediata al Consell de Castella i aquesta institució ordenà un informe a la Reial Audiència sobre la qüestió. L'execució d'aquest document introduí la possibilitat de plantejar la necessitat d'establir a Barcelona els estudis de la medicina pràctica.²⁷⁶

La Reial Audiència plantejà l'afer a partir de criteris de foment de la salut pública i del perill que aquesta es trobés amenaçada a causa de *“la impericia y poca experiencia de los Médicos Jóvenes”*. Els fiscals de l'Audiència justificaren aquesta actitud i indicaren els mitjans *“más eficaces para la importante conservación de la Humanidad, proyectando la erección de una o dos cátedras de Medicina Práctica en el Hospital General de esta Ciudad”*.²⁷⁷ L'audiència també sol·licità el parer dels membres del protomedicat català sobre la qüestió. L'informe fou signat pels metges Pere Güell, tinent de protometge, i Antoni Rigals i Rafael Steva Mas, examinadors de la mateixa institució. Aquests individus aprofitaren amb habilitat la redacció que prèviament havien format els fiscals de l'Audiència. D'aquesta forma, no introduïren novetats quant a la petició

---

²⁷⁶ L'Audiència va rebre l'ordre d'informar amb provisió signada el 30 d'abril de 1771. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 812, 49v-50v, Barcelona, 11/4/1772. El protomedicat català actuà amb rigor des del 1770. A partir d'aquell moment, els expedients oberts contra els batxillers en medicina de Cervera, Bonaventura Casals, Joan Sala, Benet Estrada, Josep Prats, Quirze Tenas, Pau Rovira, Josep Bernat Capdevila, Joan Ribas i Marià Santamaria o contra els doctors en medicina Francesc Salvà i Joan Gener, constitueixen un exemple clar de la nova orientació del protomedicat català, de la decisió de controlar l'exercici de la medicina a Catalunya. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 811, 63rv, Barcelona, 10/5/1771, 252r-253r, Barcelona, 26/9/1771 i 272rv, Barcelona, 14/10/1771 i reg. 813, 16v-18r, Barcelona, 5/2/1773 i AHPB, Fèlix Veguer Avellà, *Secunda pars manualis contractuum*, 1771, 228v-231r, Barcelona, 6/3/1771.

²⁷⁷ Segons els fiscals, aquestes càtedres *“deberían regentarse por Médicos Doctos y experimentados que tuviesen a su cuidado cierto número de hombres y mugeres, cuías camas se colocasen en distintas Quadras y que después de las visitas de mañana y tarde explicasen a los Practicantes la calidad de las enfermedades, los síntomas que las indicasen y lo demás conducente a la instrucción de un médico benéfico.”* Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 1.157, 156r-163v, Barcelona, 25/11/1790.

principal d'establir l'ensenyament de la medicina a Barcelona, sinó que partiren d'aquest punt per a exposar causes i raons i dissenyar un pla d'obligacions en aquests estudis.²⁷⁸

Güell i els seus companys partiren de la seva experiència com a examinadors del protomedicat per tal de recolzar l'apreciació dels fiscals quant a la necessitat de reformar la professió mèdica. Van reconèixer l'escassetat de metges hàbils, "*en comparación de el crecido número de médicos que hay en esta Provincia*" i indicaren dos raons possibles: "*o se aprovechan poco la juventud en las Universidades, o en el tiempo de la Práctica*". Potser la consciència de les dificultats que hauria suposat suggerir reformes en l'ensenyament universitari de la medicina i també l'escàs interès que la formació especulativa procurada a Cervera representava en els plans de redreç d'aquests metges portaren els informants a centrar els arguments en la pràctica mèdica. D'aquesta forma, a més, recolzaren la seva crítica en l'opinió negativa dels mateixos fiscals sobre el temps i l'aprofitament de les pràctiques. Consideraren així com a insuficient la realització d'un any de pràctiques a què obligava Cervera als seus estudiants i criticaren les formes emprades pels estudiants durant aquest període.²⁷⁹ Això els portà a defensar la proposta dels fiscals, com a únic mitjà per a solucionar aquest problema i fer avançar la facultat mèdica a Catalunya, d'establir una càtedra, o potser dos, de medicina pràctica a l'Hospital General de Santa Creu de Barcelona i l'obligació d'assistir durant un període de dos anys a tots els estudiants de medicina, un cop haguessin obtingut el grau menor de batxillers en medicina a una universitat aprovada.

Una vegada establerta aquesta posició, Güell, Rigals i Steva aconsellaren l'Audiència un mètode d'ensenyament o "*plan de las obligaciones del Catedrático y sus Discípulos*". Sembla convenient procedir a una breu descripció i anàlisi d'aquest mètode donat el caràcter original que suposava la petició de l'establiment de l'ensenyament pràctic a Barcelona. El mètode suggerit era deutor de la clínica mèdica de l'escola de Viena i en aquest sentit girava entorn la qüestió d'ensenyar a saber observar les malalties i enraonar sobre aquestes a la llum dels escrits i la pràctica d'altres metges. També seguia aquella tradició clínica interessada en la recopilació i publicació d'observacions, en la línia que hem vista a l'obra de Sauvages o de Razoux, a partir d'una classificació dels signes i símptomes de les malalties observades. El lloc privilegiat per a

---

²⁷⁸ L'informe del protomedicat català fou signat a Barcelona el 20 de desembre de 1771. No ha de resultar estrany que una còpia del mateix es trobi a: RAM, llig. 1-7 i 7 bis. Les cites que segueixen a continuació pertanyen a aquesta font.

²⁷⁹ "*Un año de práctica no es suficiente para conocer la muchedumbre de dolencias que oprimen al cuerpo humano, para la instrucción con que debe gobernarse la curación de cada una de ellas, pudiendo ser varias las causas que las producen y, por consiguiente, diversa su curación, debiendo preceder a ella un conocimiento práctico de la diversidad de complexiones, de medicamentos, e infinidad de circunstancias precisas para aplicar los remedios con la debida forma, proporcionada dose y buen método*".

obtenir aquest coneixement fou, de manera significativa, l'hospital. És a dir, un àmbit on els metges podien aconseguir una millor comprensió de les malalties en superar el context restringit dels pacients individuals, a partir de l'observació d'un nombre molt més gran de malalts. L'hospital va esdevenir poc després el lloc hegemònic de la formació dels metges i de la producció d'un coneixement mèdic precís: observació de malalties, descripció de casos, experimentació terapèutica, dissecció de cadàvers i eixamplament del saber patològic.²⁸⁰

Els metges del protomedicat van considerar l'ensenyament de la medicina pràctica com a un complement necessari de la formació teòrica rebuda a la universitat i de la pràctica anatòmica impartida a l'Hospital de Barcelona sota la direcció del col·legi de cirurgia. Aquests metges ompliren de continguts els dos anys que havia de durar l'ensenyament pràctic, que fou dividit en dos parts, una més clínica, en contacte amb el malalt, i una centrada en l'estudi, comentari i discussió dels casos. La primera part, d'una durada de dues hores al matí, se centraria en l'acompanyament i visita guiada pel catedràtic a cadascuna de les dos sales, d'homes i de dones, de l'hospital. El mestre devia il·lustrar els estudiants “*en el conocimiento práctico de las enfermedades de los dolientes*” a partir de l'observació exacta dels aspectes manifestats per les malalties i també devia mostrar el tractament correcte per a cadascuna “*sin adhesión a systema alguno*”.²⁸¹

De la mateixa forma que els estudiants de cirurgia del col·legi de Barcelona prenen nota de les observacions practicades de forma diària en un llibre d'experiències, els metges proponents d'aquest pla van considerar necessari aplicar una metodologia d'aprenentatge semblant. Per això, van aconsellar que els estudiants portessin una “taula d'observació” com la que havia dissenyat el metge anglès Francis Clifton, amb l'objectiu de tabular o registrar de forma ordenada els diferents aspectes observats en cadascú dels malalts.²⁸² Les taules havien de permetre l'estudiant de

---

²⁸⁰ O. KEEL, op. cit., nota 31

²⁸¹ Segons aquest pla, el mestre catedràtic ensenyaria als estudiants, a la capçalera dels malalts, els elements que calia observar, l'estudi de les malalties en funció dels “*caracteres con que los sabios autores antiguos las han descrito, sin descuidar las que los modernos han observado y descrito nuevas, haciéndoles observar allí mismo los varios temperamentos, las diferencias de pulsos, de orinas, de sínthomas, las diferencias de las mismas enfermedades, de las causas que las producen, los modos de sus terminaciones, o crisis, sus mudanzas o degeneraciones en otras. El juhizio que puede formarse y el modo con que deben dirigirse la curación de cada una de ellas*”. Resulta evident, a partir d'aquests paraules, la línia d'influència de la medicina de Sydenham, Baglivi o Boerhaave, així com de la necessitat de fonamentar el coneixement mèdic en l'experiència i la raó.

²⁸² Francis Clifton publicà unes *Tabular observations recommended as the plainest and surest way of improving physick. In a letter to a friend*, Londres: J. Brindley, 1731. No sabem per què es decidiren per aquest model entre les diverses taules que es publicaren al llarg del segle. El cas és que la taula de Clifton fou el model emprat pels membres de l'Acadèmia mèdica de Barcelona per a les seves observacions i, fins i tot, fou el model adoptat per Salvà en la càtedra de medicina pràctica de Barcelona, inaugurada el 1801. Vegeu l'obra del metge Francisco Pons, *Memoria*

registrar una història exacta i exhaustiva de cadascuna de les malalties observades. Ens trobem, de fet, davant una proposta de construcció ordenada de la història clínica que, d'una banda, havia de servir “*de pauta en lo sucesivo para con las demás [malalties observades]*” i, d'una altra, centrava l'objectiu en la malaltia, tot fent desaparèixer el malalt, l'individu, qui almenys resava en un segon pla, del discurs mèdic.²⁸³

A banda de la formació d'aquests estudiants, els metges proponents esperaven que amb aquest mètode es podria aconseguir una recopilació significativa d'observacions que, “*como lo han hecho los célebres Antonio de Haen y Storch en Viena*”, el catedràtic podria publicar amb la idea d'il·lustrar i informar sobre les causes, signes, símptomes i tractaments de les malalties a la resta de metges i estimular així una pràctica mèdica basada en un coneixement empíric contrastat.²⁸⁴

La segona part de l'ensenyament havia de tenir lloc durant dues hores totes les tardes del curs. Aquestes sessions no tindrien lloc a les sales de l'hospital, sinó a la càtedra o aula del mestre, on aquest escoltaria “*una, dos o más de las apuntes [preses pels estudiants], corrigiendo los defectos que en ellas observase y enseñándoles a hacerlas con toda exactitud*”. La discussió dels casos observats al matí devia servir per a conèixer les característiques, diferències, causes, tractaments i raons de l'eficàcia d'un o altre remei en les malalties examinades. Les valoracions del mestre es devien complementar amb l'estudi de la pràctica mèdica continguda en el *corpus Hipocraticum*²⁸⁵ a partir dels comentaris realitzats a aquests obres per “*Hollerio, Valesio,*

---

práctica sobre las calenturas pútridas del Ampurdán, Barcelona: Eulalia Piferrer, 1790. Manuel Carreras ha recollit les raons adduïdes per Salvà el 1801 sobre l'adopció d'aquesta taula. Això, la persistència d'aquest procediment, explicaria la consistència del model de treball dissenyat pels acadèmics al llarg del darrer terç del segle. Vegeu: “Comentarios sobre el primer, segundo y tercer curso de la Real Escuela de Medicina Práctica de Barcelona, dados por el doctor Francisco Salvá Campillo”, Barcelona: Universidad de Barcelona, 1973, p. 34-40.

²⁸³ Cada estudiant completaria la taula o història clínica d'un malalt, tot anotant “*en su primera columna el sexo, la edad, temperamento, manera de vida, el modo con que acometió la enfermedad, el estado del tiempo, y demás circunstancias previas a las buenas observaciones, colocando en las otras columnas el año, los días de la enfermedad, la historia de los síntomas, los días del mes, alimento y remedios aplicados, y, últimamente, los sucesos, hasta su total terminación*”. Vegeu també: N. D. JEWSON, op. cit., nota 213.

²⁸⁴ Vegeu al repertori bibliogràfic –Apèndix 11.1.– les obres d'aquests metges, De Haën i el seu successor a Viena Van Swieten, exponents de l'escola mèdica antisistemàtica radicada a aquesta ciutat. Els comentaris d'Eloy a l'obra de Clifton no només semblen pertinents, sinó que situen amb claredat les arrels del pensament mèdic dels acadèmics barcelonins. Així, Eloy subratllà que, “*c'est pour donner à la Médecine toute la certitude dont elle est susceptible, qu'il propose à chaque Médecin de tracer sur des tablettes l'Histoire pure & simple des maux qui attaquent l'humanité; il voudroit même, à l'exemple de Baglivi, qu'il fût ordonné de consigner dans un dépôt public les observations les plus remarquables de la Médecine & de la Chirurgie. On ne peut que louer les efforts qu'il fait pour en établir l'usage; & il pense, d'autant plus judicieusement sur cet article, que c'est ainsi que l'Art de guérir s'est perfectionné entre les mains des Observateurs de l'École Grecque*”. Vegeu: N.F.J. Eloy, op. cit., vol. I, p. 663.

²⁸⁵ En particular, van recomanar la instrucció en les màximes del llibre tercer dels Aforismes, sobre les malalties pròpies de les diferents estacions meteorològiques, complexions humanes i edats, dels llibres primer i tercer d'Epidèmies, dels humors i d'aïres, aigües i llocs, així com del llibre de Pronòstics, sobre malalties epidèmiques. Convé recordar que el repertori bibliogràfic dels acadèmics recull la traducció d'Andrés Piquer de *Las obras de*

Marciano, Gorter, Piquer y otros sabios”.²⁸⁶ En aquest sentit, també van ponderar com a necessària la instrucció dels estudiants a partir de la lectura dels *Aforismes* de Boerhaave, comentats per Van Swieten, i dels tractats mèdics de Gorter, Nenter i Lieutaud. És a dir, una combinació dels coneixements mèdics de les malalties continguts en les obres clàssiques a la llum de les observacions dels autors moderns.²⁸⁷ A més, per tal de completar la formació pràctica, en especial tot allò relatiu a la terapèutica, a l’elecció de tractaments i a la formulació de medicines, indicaren la conveniència de l’estudi de la matèria mèdica descrita per Boerhaave, Gorter, Cartheuser i Triller, així com els principis químics inclosos en les formes medicamentoses discutides per Hoffmann o Gaubius.²⁸⁸ Finalment, van destacar la idoneïtat de Barcelona i el seu Hospital General per a portar a terme aquesta instrucció, tot assenyalant que l’ensenyament pràctic de la medicina, l’adquisició de coneixement sobre les malalties, es veuria afavorit per “*la facilidad de poder hacer las Disecciones Anatómicas de los enfermos muertos de dolencias dudosas y difíciles de penetrar y que solamente la Disección puede dar una cabal satisfacción de la situación y naturaleza del mal*”.²⁸⁹

Hipócrates más selectas ..., que precisament conté la major part dels llibres hipocràtics recomanats. López Piñero ha insistit en el canvi d’orientació de Piquer en els anys que publicà aquests treballs: es tracta d’un desenvolupament que marca el tram final de la tradició escèptica, allunyada de qualsevol especulació filosòfica i atenta a l’experimentació i les observacions pròpies per a construir històries clíniques exactes. Aquest model d’història clínica hipocràtica constituïu un paradigma de treball per a aquests metges en el darrer terç del segle. Sense menysprear aquests procediments, el Salvà de 1801 s’estimà més el model dels darrers metges vienesos, com ara Stoll, per a assimilar a continuació l’aproximació anatomoclínica representada des de Morgagni als metges de París del canvi de segle. Vegeu la introducció feta per J.M^a. LÓPEZ PIÑERO a A. PIQUER, op. cit., nota 269, p. 23-33 i *Medicina moderna* ..., op. cit., nota 31, p. 206-210.

²⁸⁶ Vegeu al repertori bibliogràfic dels acadèmics –Apèndix 11.1.– els comentaris a les obres d’Hipòcrates realitzats per Hollerius (Jacques Houllier), Francisco Valles de Covarrubias, Marcianus, Johannes de Gorter i Andreu Piquer, així com la gran quantitat de comentaristes del *corpus Hipocraticum* en aquestes biblioteques.

²⁸⁷ Els comentaris dels *Aforismes* de Boerhaave efectuats per Van Swieten tenen una significativa representació en el repertori bibliogràfic dels acadèmics –Apèndix 11.1. També hi apareixen els tractats de pràctica mèdica de Johannes de Gorter i de Joseph Lieutaud, però no l’obra de Georg Philipp Nenter, *Fundamenta medicinae theoretico-practica secundum celeberrimi D.D. Stahlii potissimum, aliorumque celebriorum medicorum placita conscripta, et propria experientia confirmata, in forma tabularum universam theoriam medicam, praxin generalem & specialem omnium morborum internorum... continentium...*, Argentorati-Estrasburg: Sumptibus Joannis Reinholdi Dulsseckeri, 1718-1721, 2 vols.; aquesta obra, en quart, conegué dos noves edicions, en foli, a Venècia, per S. Coletus, el 1735 i el 1753. L’obra de Nenter, també la de Johann Junker, que sí apareix al repertori, podrien haver servit per a difondre els arguments teòrics de Georg Stahl, un dels grans sistemàtics del canvi de segle, que subordinà les explicacions mecàniques del funcionament del cos humà a l’activitat vital d’una ànima immaterial, l’obra del qual no apareix de forma directa al repertori.

²⁸⁸ El repertori també inclou les obres esmentades de Boerhaave, la matèria mèdica de Johann Friedrich Cartheuser, David de Gorter i Daniel Wilhelm Triller i els treballs de Friedrich Hoffmann i de Hieronimus Gaubius sobre fórmules mèdiques.

²⁸⁹ Aquest programa permet de comprovar la recepció de la ciència mèdica coetània per part dels metges acadèmics barcelonins. Alhora, això vindria a recolzar les tesis defensades per Othmar Keel quant a la conveniència de considerar el panorama europeu i els diferents contextos de la pràctica mèdica anterior a l’eclosió de l’escola mèdica de París. El triomf definitiu de l’apropament anatomoclínic a la malaltia no va néixer, per tant, del no res al París finisecular. A partir de diferents condicionants polítics i de diverses estructures institucionals, aquest fou un moviment plenament europeu en el que els metges de l’Acadèmia també van participar. Vegeu: O. KEEL, op. cit., nota 31.

La titulació final, però, no seria concedida només per l'assistència als cursos. En efecte, el projecte d'aquests metges contemplà l'obligació de superar un examen, sense el qual els estudiants no podrien ser admesos a cap universitat per a l'obtenció del grau major ni ser revalidats pel protometge. D'aquesta manera, els metges proponentes intentaren assegurar un control gairebé absolut damunt l'ensenyament, almenys de la part formativa que més els interessava, la pràctica, i sobretot damunt el futur exercici d'un nou tipus de professió mèdica.

La relació d'aquests metges, almenys de Güell, amb les dues acadèmies de la ciutat palesà de nou l'aposta per un tipus de medicina lligada, de ple, al conreu de les ciències naturals. En aquest sentit, el proponent del pla van considerar que, un cop el rei concedís permís per a ensenyar als professors de l'Acadèmia de Ciències, els estudiants de medicina pràctica podrien *“instruirse al mismo tiempo en la Química, en la Botánica, y en la Historia Natural, partes precisas para hacer un perfecto Médico”*. De fet, afirmaren que *“un solo rozío de estas Ciencias, con la inteligencia de los Authores que los tratan con mejor y más expedito método, les pondría en estado de adquirir mayores conocimientos (...)”*.

Aquest pla manifestava a més una decidida aposta per transformar la pràctica i l'exercici de la medicina i mostrava una complementarietat evident amb els propòsits d'ambdues acadèmies. L'execució del pla requeria, no obstant, concitar voluntats molt diverses i trobar un difícil seguit d'acords institucionals. Malgrat els informes favorables del protomedicat català, dels fiscals de l'Audiència i de l'Ajuntament barceloní, el projecte no es va portar a terme, *“acaso por la dificultad de hallar fondos de donde sacar su dotación”*, segons sentencià, vint anys després, el fiscal de l'Audiència en un nou informe sobre l'afer.²⁹⁰ Sense la possibilitat d'establir la càtedra de medicina pràctica a l'Hospital de Barcelona, les mesures establertes el 1768 i el 1771, esmentades més amunt, continuaren vigents com a única forma d'assegurar una certa pràctica abans de rebre l'aprovació per a exercir la medicina a Catalunya. Aquestes mesures es reforçaren l'any 1775, quan es publicà una ordre del Consell de Castella que modificà la legislació de 1768 sobre l'assistència dels batxillers en medicina al col·legi de cirurgia de Barcelona. A partir d'aquell moment, la llei prohibí *“a todos los Catalanes la práctica de la Medicina en el mismo Principado sin haver cursado un año en el Colegio de Cirugía de Barcelona el estudio de la Anatomía”*. Aquesta mesura, juntament amb el control estricte exercit pel protomedicat català, foren solucions

---

²⁹⁰ ACA, RA, *Consultas*, reg. 1.157, 157r-163v, Barcelona, 7/10/1790.

menors davant la possibilitat d'establir les bases d'un nou ensenyament de la medicina a Catalunya.²⁹¹

El projecte de l'establiment de la formació en medicina pràctica o clínica a Barcelona va romandre oblidat en els calaixos de l'administració durant gairebé tres lustres. Els homes de l'Acadèmia mèdica, empantanegats en un projecte que no comptà amb el favor decidit de les autoritats ni amb les simpaties de la majoria dels metges de Barcelona, i influïts per les directrius marcades per Bonells el 1769, renunciaren a formular una nova sol·licitud, no per manca d'interès, davant la magnitud dels obstacles administratius. L'afer, no obstant, va sortir de nou a la palestra l'any 1784. En aquesta ocasió, la proposta no fou suscitada pels metges acadèmics, sinó pel metge Josep Masdevall, a partir d'una iniciativa que s'emmarcava en un pla major de reforma dels estudis universitaris de medicina impartits a Cervera.

La rellevància pública de Masdevall, adquirida en el curs d'una meteòrica carrera d'ascensos administratius i socials, iniciada el 1782 i perllongada fins la seva mort el 1801, fou considerada de forma molt negativa pels metges de l'Acadèmia. Aquests veieren gairebé sempre Masdevall com una mena d'intrús, un tipus que, en aparença, havia sabut utilitzar en benefici propi els mecanismes de l'administració espanyola de l'Antic Règim, fins el punt d'esdevenir el referent de la medicina a Catalunya i de l'epidemiologia a tota Espanya. En certa manera no els mancaren raons per desconfiar de Masdevall, ja que aquest metge aconseguí, en molt poc temps, potser gràcies a la prioritització que sempre féu dels seus interessos particulars, amagats sota la defensa del bé públic, la concentració de poder o d'influència que els acadèmics havien maldat, si bé només per a Catalunya, des de molts anys abans.²⁹²

El metge Masdevall es formà i graduà a Cervera i amplià els seus coneixements mèdics amb l'assistència a la facultat de medicina de Montpeller.²⁹³ Exercí la pràctica mèdica a la ciutat

---

²⁹¹ ACA, RA, *Consultas*, reg. 815, 358v, Barcelona, 31/12/1776. La reial ordre fou dictada l'11 de març de 1775. A AUC-UB-R es conserven els llibres (núms. 250 i 213) del col·legi de cirurgia que confirmen l'aplicació d'aquesta legislació: *Libro de matrícula de los Practicantes de Medicina que se dedican a la asistencia de la anatomía...*, 1769-1780 i *Libro de matrícula de los Practicantes de Medicina que deben asistir al curso de Anatomía...*, 1783-1807.

²⁹² La figura de Masdevall requereix més atenció de la que fins ara li ha estat concedida. La seva biografia ha estat construïda a partir dels seus escrits, sobretot dels informes de mèrits que ell mateix preparà per a aconseguir gràcies reials. Això, per força, introdueix moltes ombres a l'hora de la recerca. Les referències tradicionals sobre aquest metge es troben als treballs de J. RIERA, *José Masdevall y la medicina española ilustrada. Enseñanza, epidemias y guerra a finales del siglo XVIII i Epidemias de calenturas pútridas y malignas (1764-1783)*, a *Acta Histórico-Médica Vallisoletana*, X (1980) i XLV (1996).

²⁹³ Els registres de la BUMM només indiquen que es matriculà a la facultat de medicina de Montpeller el 19 de novembre de 1751, però enlloc s'especifica l'obtenció d'un grau major. Tampoc hi consta que fos un dels col·legials

de Figueres i participà, com tants altres metges, en comissions mèdiques per a examinar la naturalesa de determinades malalties epidèmiques i contribuir a la formació de tractaments curatius.²⁹⁴ La malaltia epidèmica, anomenada “suette miliaire”, que afectà el Languedoc i el comtat de Foix, a França, el 1782, suposà la participació de Masdevall en una nova comissió, al costat del metge de Girona Francesc Pons. Aquesta comissió no es diferencià, tal volta, d’altres, si no hagués estat pel conflicte de parers i mètodes de treball que es produí entre ambdós metges i, sobretot, pel lligam estret que Masdevall establí amb Fèlix O’Neille, aleshores corregidor de Girona i superior de Masdevall en la comissió.²⁹⁵ A finals de 1782, O’Neille veié compensada la seva tasca política en ser nomenat corregidor de Barcelona i, por després, a mitjan de 1783, comandant general de l’exèrcit de Catalunya. La bona fortuna de Masdevall anà lligada, en els anys següents, a la carrera militar i administrativa de l’irlandès.²⁹⁶ La gran oportunitat de Masdevall per a millorar des d’un punt de vista social i professional s’esdevení arran el caràcter sever que va prendre l’epidèmia de tercianes que afectava les poblacions compreses entre Solsona, Lleida, Igualada i el camp de Tarragona. Masdevall fou comissionat l’agost de 1783 per a recórrer totes aquelles poblacions, estudiar les malalties i prescriure els corresponents mètodes curatius. El metge ideà un mètode curatiu únic per a totes les malalties, independentment de les circumstàncies d’aquestes, basat en un vomitiu, la “mixtura antimonial”, i un febrífug centrat en la quina, l’“opiata antifebril”, i aconseguí, segons les seves relacions, un èxit curatiu aclaparador. El *savoir faire* de Masdevall, tan mèdic com publicista, es traduí aviat en el seu nomenament reial com a metge de cambra honorífic i com a “*visitador e inspector del Método de curar las epidemias*” al Principat, l’octubre de 1783.²⁹⁷ No ha de resultar estrany que els metges acadèmics el consideressin com a un enemic. En poc temps, Masdevall havia aconseguit el suport de les autoritats per a la creació

---

de Girona a Montpeller. Vegeu: BUMM, Sèrie S, *Régistre des inscriptions étrangères (1744-1766)*, reg. 30, f. 100.

²⁹⁴ Això ho va indicar el mateix Masdevall al seu treball *Relación de las epidemias de calenturas pútridas y malignas, que en estos últimos años se han padecido en el Principado ... y principalmente de la ... de 1783...*, Madrid: Imprenta Real, 1786, on diu que el comte de Ricla el comissionà el 1769 a Sant Feliu de Guixols, a p. 21.

²⁹⁵ L’evolució de les activitats d’aquesta comissió mèdica es pot trobar a: AHMB, *Sanitat*, III, *Cartas Acordadas*, reg. 4, ff. 109 a 143.

²⁹⁶ Abans de ser nomenat president de l’Audiència d’Aragó i capità general de l’exèrcit d’Aragó el setembre de 1784, O’Neille fou capità general interí del Principat de Catalunya. Vegeu: E. ESCARTÍN, “El Corregimiento de Barcelona: notes per al seu estudi”, a *Actes del I Congrés d’Història Moderna de Catalunya*, I (1984), p. 47-55. A través d’O’Neille, Masdevall establí un lligam amb el comte de Floridablanca, el qual resultà fonamental ja que li va reportar grans beneficis personals.

²⁹⁷ L’èxit de Masdevall es fonamentà, en bona mesura, en un ingent intercanvi d’informació favorable a la seva pràctica que aconseguí dels metges i autoritats de les poblacions que visità. D’això, de fer arribar aquestes notícies a Floridablanca s’encarregà ell mateix, tot escrivint cartes personalment i aconseguint que les autoritats i els metges d’arreu escriguessin i manifestessin el seu suport. La documentació es troba repartida a diferents arxius, però el General de Simancas concentra un conjunt molt representatiu. Vegeu: G. ALBI, *El protomedicato en la España ilustrada*, a *Acta Histórico-Médica Vallisoletana*, XIV (1982). La lletra del seu treball *Relación de las epidemias ...*, op. cit., p. 29-39, no deixa lloc a dubtes. Sobre el nomenament: ACA, RA, *Consultas*, reg. 822, 167r-168v, Barcelona, 18/8/1785.

d'un càrrec que els acadèmics, a partir d'una acurada argumentació mèdica i política i d'una proposta de treball corporatiu al si de l'Acadèmia, havien sol·licitat diverses vegades, molt clarament en el discurs de Bonells de 1779, sense èxit.²⁹⁸

Masdevall albirà les possibilitats de millorar la seva carrera professional. Els contactes que establí amb els metges professors de la facultat de medicina de Cervera i un coneixement real de la complicada situació institucional de la medicina a Catalunya el portaren a plantejar a les autoritats reials projectes per a la seva transformació. Així, el gener de 1784 redactà un memorial dirigit a O'Neille on va suggerir la creació, per a tot el regne, d'una "*superintendencia de Medicina*" que, sota la direcció d'un Inspector General, el propi Masdevall, supervisaria la sanitat dels territoris de la Corona. El projecte s'establiria, de forma experimental, a Catalunya, en una primera etapa. La proposta compartia semblances clares amb les idees exposades públicament per l'Acadèmia barcelonina i també amb l'organització sanitària francesa coordinada per Vicq d'Azyr. No obstant, l'escrit de Masdevall es va presentar com a original. D'una banda, va proposar la creació d'un "*Colegio Práctico de Medicina en Barcelona, que no lo tendría igual Monarca alguno en Europa*". L'assistència als quatre anys d'estudis pràctics hauria de ser obligatòria per a tots els graduats menors universitaris, els quals no podrien exercir la medicina fins l'acabament d'aquesta formació. La nova escola es finançaria "*a expensas de los caudales de las poblaciones, villas y ciudades*". Tot partint d'aquest model, Masdevall considerà que només serien necessàries quatre escoles pràctiques més a la resta del regne per tal de produir la transformació definitiva de la medicina espanyola. D'una altra banda, la proposta col·legial, formativa, que féu Masdevall es complementà amb l'establiment d'un tinent d'inspector d'epidèmies a cada corregiment del Principat, sota la direcció de l'inspector general, Josep Masdevall.²⁹⁹

Masdevall aprofità l'estada a Cervera per tal de portar a terme una altra comissió reial, consistent "*en enmendar y corregir el modo de enseñar la Medicina en aquella Universidad, formando con acuerdo de aquellos Catedráticos un nuevo plan de Estudios*". En efecte, el pla de

---

²⁹⁸ Els acadèmics van manifestar dubtes entorn el mètode curatiu de Masdevall i la seva pràctica mèdica, però s'hagueren de contenir en rebre una carta de Félix O'Neille on, sota l'amenaça de presó, els va prohibir "*hablar en bien o en mal del expressado Dr. Masdevall ni de su método de curar*". La carta es llegí a la junta de 22 de març de 1784. Vegeu: S. MONTSERRAT, M. CARRERAS, op. cit., p. 19 i ss.

²⁹⁹ El model recorda l'estructura organitzativa francesa utilitzada per Vicq d'Azyr per a recopilar informació, prescriure mesures i distribuir remeis, tot emprant la xarxa d'intendents provincials. Masdevall signà la seva proposició a Cervera, el 25 de gener de 1784. La segona part d'aquesta fou rebuda de forma positiva per les autoritats que, des d'aleshores, nomenaren inspectors d'epidèmies, depenents de Masdevall, arreu el regne. Vegeu: J. RIERA, *Epidemias de calenturas ...*, op. cit., p. 20-30; J. PRATS, op. cit., p. 308; i els treballs de Caroline Hannaway a nota 272.

reforma de l'ensenyament de la medicina de 1784 es va fonamentar en el consens amb els professors universitaris. Masdevall encapçalà el projecte, que fou aprovat el maig del mateix any. Foren introduïdes algunes novetats en el currículum mèdic cerverí, sense acabar de definir però una transformació completa. En qualsevol cas, el pla beneficià tant a Masdevall, que obtingué el suport dels professors en relació al seu mètode curatiu de les tercianes, com als catedràtics, que veieren reforçada la seva posició en la defensa d'una universitat renovada, tot i que mancada de recursos.³⁰⁰

De fet, el pla elaborat per Masdevall i els professors cerverins es concentrà en la reforma de l'ensenyament de la medicina teòrica. En aquest sentit, el projecte incorporà bàsicament dos aspectes d'una certa originalitat. D'un costat, es va proposar l'ampliació del batxillerat en arts, de curs obligatori per a poder accedir a la facultat de medicina, a tres anys, per tal de completar l'ensenyament de la filosofia, que ja incorporava la lògica i la metafísica, amb una formació en la física experimental. La importància d'una bona instrucció prèvia en "*la Física Moderna i Experimental i en las Matemáticas Simples*" constituïa una idea molt estesa en el context reformista del període. Aquí, es va jutjar adient continuar l'ús de l'obra filosòfica del caputxí Francisco de Villalpando perquè a la seva *Física* s'hi podien trobar els rudiments de les matemàtiques, que comprenien l'aritmètica, l'àlgebra i la geometria, considerades com a "*bastante para los que han de oír Medicina*".³⁰¹

D'un altre, van assumir la conveniència de superar el mètode d'ensenyament per dictats. Fet que implicava l'obligació d'emprar tractats impresos. En aquest sentit, no van estimar oportú l'estil aforístic i la complexitat de continguts de les *Institutiones* de Boerhaave; tampoc els comentaris i anotacions fets a l'obra del professor de Leiden pels seus deixebles Van Swieten i

---

³⁰⁰ *Plan de Estudios de Medicina para la Universidad de Cervera, formado de acuerdo del Cavallero Cancelario, Francisco Fuertes Piquer, i Catedráticos de Medicina de la misma (Dr. Francisco Oliver, Cathedrático de Prima jubilado, Dr. Josep Vidal, Cathedrático de Visperas, Dr. Bartolomé Prim, Cathedrático de Pronósticos, Dr. Caietano Rojas, Catedrático de Método) i del Dr. Dn. Josef Masdevall, Inspector de Medicina en el Principado de Cataluña i Médico de Cámara Honorario de SM en virtud de la comisión que éste tiene del Excmº Sr. Conde de Floridablanca, haviéndose tenido presentes i examinándose con toda reflexión i cuidado en diferentes secciones, los planes de estudios de Alcalá i Salamanca, i lo informado sobre éste al Rl. Consejo en el año de 1772 por el Claustro de esta Universidad, i otras varias memorias que se han estimado conducentes para su más acertada i exacta formación.* Signat a Cervera, 11/2/1784, a AUC-UB-R, Capsa 77/3214. Les cites que segueixen procedeixen d'aquesta font si no es diu el contrari. També es troba reproduït a: J. RIERA, *José Masdevall ...*, op.cit., p. 163-174. Un estudi del mateix a: J. PRATS, op. cit., p. 307-313.

³⁰¹ F de VILLALPANDO, *Philosophia ad usum FF. Minorum S. Francisci Cappuccin(orum) Province utriusque Castellae accommodata... in tres tomos distributa*, Matriti: apud Joachinum Ibarra, 1777-1778. Sobre això vegeu: G. ZAMORA, *Universidad y filosofía moderna en la España ilustrada. Labor reformista de Francisco de Villalpando (1740-1797)*, Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 1989. Vegeu també: *Plan de Estudios de Medicina para la Universidad de Cervera...*, op. cit., punt 1.

Von Haller. Així, van optar per les *Institutiones* del metge i botànic germànic, professor a Leipzig, Christian Gottlieb Ludwig, pel fet de contenir les doctrines clàssiques i els fonaments dels autors moderns d'una forma més concisa i clara. L'obra de Ludwig incorporava, a més, una defensa del mètode o tractament antipútrid de les febres. Per això, aquests metges van destacar el crèdit mostrat per aquest tractament,

“en la epidemia de Calenturas pútridas malignas que en estos últimos años ha afligido a este Principado, para cuia curación se ha observado mui útil i provechoso el remedio específico antipútrido i método curativo del Real Inspector de Epidemias Dr. Masdevall, de que convendrá mucho tengan noticia los Cursantes... i podría dárselos en pequeño dictado o impreso en que se explicase más de propósito la doctrina de la putrefacción i sirviere como de apéndice o escolio a la explicación de calenturas del mencionado Ludwig”.³⁰²

La proposta d'estudi de la Matèria Mèdica de Joseph Lieutaud, ja suggerida més d'una dècada abans pels metges acadèmics, i la continuació de l'Anatomia de Lorenz Heister, també present a Cervera des de mitjan segle, van palesar els límits de la formació teòrica cerverina. L'ensenyament pràctic constituïa l'assignatura pendent de la universitat creada per Felip V. Masdevall recolzà els catedràtics cerverins en la crítica contra les reformes que havien suposat la supressió de l'ensenyament de l'anatomia i la cirurgia, l'obligació d'assistir al col·legi de cirurgia de Barcelona i la realització d'un temps de pràctica al costat d'un metge abans de poder superar l'examen o revàlida feta pel protometge. Així, aquests metges van afirmar que aquelles mesures no havien produït *“los adelantamientos i utilidades que eran de desear, pues experimentamos ... que quando [els estudiants] buelven a esta Universidad para graduarse de Licenciado (...)”*, ni els havia aprofitat el temps de pràctica, donat el caràcter superficial d'aquesta i el fet de constituir un obstacle en l'assistència diària a les classes d'anatomia, ni havien augmentat els coneixements anatòmics, *“como si jamás huvieran visto demostración alguna”*. La principal causa que motivà això, segons van argumentar, es devia a la complicada relació de subordinació metge-cirurgià: *“... la repugnancia que han mostrado siempre nuestros Bachilleres en sujetarse a un Maestro Cirujano”*. De fet, això no era sinó un nou intent de Cervera, ara amb la legitimació d'un metge de gran notorietat pública com Masdevall, de recuperar un *status* definitivament perdut. Per això, van

---

³⁰² Van afirmar que l'obra de Ludwig explicava *“la doctrina de la putrefacción o degeneración corruptiva de las partes de la sangre i humores del cuerpo humano, que apenas insinuó el célebre Boerhaave, quien...addicto en su Teoria al Sistema de la Inflamación abusó tal vez en su práctica del Método Antiflogístico, sin hacer apenas caso del Antipútrido”*. Vegeu: *Plan de Estudios de Medicina para la Universidad de Cervera...*, op. cit., punts 2 a 5. Les obres dels autors citats es troben totes al repertori bibliogràfic dels metges de l'Acadèmia –Apèndix 11.1.

proposar, com a solució, que “*el Catedrático de Anatomía de Barcelona sea un Dr. en Medicina*”, a qui estarien subordinats tots els estudiants, de medicina i de cirurgia, i també el Cirurgià Director del col·legi, qui s’hauria de limitar, “*únicamente en hacer la operación manual i manifestación de las partes del Cadáver, quedando a cargo del Catedrático explicar cuanto ocurra en ellas natural o viciado*”.³⁰³

En fi, la consciència de la complicació que entranyava l’establiment d’un autèntic ensenyament modern els portà a afirmar la inutilitat de la reforma de la medicina teòrica a Cervera, “*si al mismo tiempo no se arreglase en Barcelona el estudio de la Anatomía, Botánica, Química i Medicina Práctica*”. Aquests estudis, però, en cas de portar-se a terme, no els pretenien deixar ni en les mans dels cirurgians ni sota el control del acadèmics de ciències naturals o dels metges acadèmics de Barcelona. Per això, els catedràtics de Cervera afirmaren el seu compromís, “*conforme a los grandes y nunca bastantemente aplaudidos pensamientos, i proyectos que nos ha explicado el Real Inspector de Medicina*”, Masdevall. I aquests no eren altres que, “*establecer en aquella Capital un Colegio de Medicina estrechamente unido a esta Universidad, y parte de la misma*”. La dificultat d’instituir aquesta reforma resultà tan evident al propi Masdevall que, gairebé un any després, encara en el context de la seva comissió epidèmica, va escriure aquestes paraules al comte de Floridablanca:

“*Lo mejor sería sacar de dicha Universidad [de Cervera] el estudio teórico de la Medicina y unirlo al proyectado Colegio de Medicina Práctica de Barcelona, de cuyo golpe de mano resultaría con más prontitud el adelantamiento de este arte que tanto deseo*”.³⁰⁴

L’afirmació de Masdevall, però, es va produir en un context prou diferent. El curs de l’any 1784 havia estat triomfal per a Masdevall: l’èxit del seu mètode curatiu s’havia estès per tot el regne amb una aprovació majoritària dels metges, que feien arribar a les autoritats la certificació de les bondats miraculoses del *mètode Masdevall*. El metge de Figueres fou anomenat “*el moderno Hipócrates español*” i la seva glòria es va consolidar amb el nomenament reial de metge de cambra l’abril de 1784. El seu dictamen favorable al manteniment de les fàbriques d’indianes a Barcelona serví Floridablanca per a mostrar els límits de l’omnicomprensiu concepte de salut pública del segle XVIII i permeté Masdevall de reforçar els seus lligams amb les màximes

---

³⁰³ *Plan de Estudios de Medicina para la Universidad de Cervera...*, op. cit., punts 14 a 19.

³⁰⁴ *Plan de Estudios de Medicina para la Universidad de Cervera...*, op. cit., punt 34. La valoració positiva que fa Riera d’aquest pla de reforma ens sembla excessiva, sobretot, com ell mateix afirma, en comparació amb el pla Blasco de la Universitat de València de 1786. Vegeu: J. RIERA, *José Masdevall ...*, op.cit., p. 39-40. La cita final es troba a: J. PRATS, op. cit., p. 313 i procedeix de: AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 991, s.f., Barbastre, 15/17/1785.

autoritats del regne.³⁰⁵ En aquest sentit, Masdevall s'interessà, d'un costat, en un projecte de control del protomedicat de Catalunya, que no va fructificar i, d'un altre, en l'establiment d'un col·legi de medicina pràctica a Barcelona sota la seva direcció.³⁰⁶

No disposem del nou pla redactat per Masdevall, només de la carta de presentació d'aquest, que escrigué al comte de Floridablanca. Malgrat això, la carta de Masdevall conté elements suficients per a valorar la seva proposta. En realitat, aquest és un bon exemple del coneixement que tenia Masdevall dels mecanismes de funcionament de l'administració espanyola. La seva carta anunciava el lliurament del pla per a examen i aprovació de Floridablanca i, per una altra via, del protomedicat castellà. Masdevall va considerar que era obligació d'aquesta institució iniciar una investigació sobre les universitats i col·legis del regne amb la fi de suprimir les institucions innecessàries. Segons el metge, només calia la supervivència de cinc universitats, que haurien de gaudir de la creació i subordinació de cinc col·legis de medicina pràctica.³⁰⁷

Un d'aquests s'hauria d'establir a Barcelona, depenent de la Universitat de Cervera i finançat amb "*los réditos de los propios y arbitrios de los Pueblos de este Principado*". Amb molta habilitat, Masdevall va sol·licitar que, en cas d'aprovació, Floridablanca acceptés el càrrec de "protector" del mateix. A continuació, no només es va postular a favor del seu propi nomenament com a director d'aquest col·legi sinó que, fins i tot, demanà que el càrrec tingués el mateix rang i sou que el del canceller de la universitat de Cervera. Masdevall anà més enllà ja que també sol·licità "*que sus Maestros sean sugetos de mi confianza*". Això, però, era argumentat en termes de la necessària uniformització inicial: "*después de puesto corriente, a las primeras vacantes se convocarán oposiciones*". En realitat, Masdevall va palesar la seva manca de contactes entre els professionals de la medicina barcelonins, o si més no, l'existència d'una evident enemistat. Fou per això que no estalvià paraules duríssimes contra la qualitat i capacitat dels metges del Principat i, en especial, dels de Barcelona.

---

³⁰⁵ Joaquín de VILLABA, *Epidemiología española, o historia cronológica de las pestes, contagios, epidemias y epizootias que han acaecido en España desde la venida de los cartagineses hasta el año de 1801...*, Madrid: F. Villalpando, 1803, p. 152 i ss. Masdevall fou condecorat amb el títol de metge de cambra segons les ordres reials de 20 d'abril i 5 de maig de 1784. J. MASDEVALL, *Dictamen dado de orden del Rey sobre si las fábricas de algodón y lana son perniciosas o no a la Salud Pública en las Ciudades donde están establecidas*, Figueres, 4/9/1784, imprès amb *Relación de las epidemias de calenturas...*, op. cit. Vegeu també: J. K. J. THOMSON, *A distinctive industrialization. Cotton in Barcelona, 1728-1832*, Cambridge: CUP, 1992, p. 227-234.

³⁰⁶ Sobre l'intent de fer-se amb el control de protomedicat el juliol de 1784, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 822, 167r-168v, Barcelona, 18/8/1785. Les notes del Consell de Castella i del Reial Tribunal del Protomedicat davant la possibilitat d'establir el nou col·legi a Barcelona a: AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 990, 122-129, Madrid, 9/5 a 13/9/1784.

³⁰⁷ AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 992, 233r-236r, Figueres, 7/9/1784. Aquest document es troba també reproduït a J. RIERA, *José Masdevall ...*, op.cit., p. 176-180. Les cites que segueixen remetent a aquest document.

Així, d'una banda, afirmà “*que de ningún modo la enseñanza de la Práctica puede fiarse a los Médicos actuales de dicho Hospital [de Santa Creu de Barcelona]*”.³⁰⁸ Sense esmentar el nom de Bonaventura Milans, primer metge de l'Hospital, el va rebutjar per la seva edat i escassetat de forces.³⁰⁹ Tampoc cità el dels altres metges, Pau Balmas i Benet Pujol, als quals qualificà, “*de muy poco o ningún mérito y de poquísimos alcances*”. Masdevall encara confiava menys en la resta de metges de la ciutat, “*los que he conocido siempre poseídos de la más deplorable ignorancia y vanidad*”. No desaprofità la conjuntura per a atacar els seus principals rivals, els metges de l'Acadèmia i els metges de Sanitat de la ciutat. Uns i altres havien estat jutges de les pràctiques del mateix Masdevall anys abans, durant la seva comissió al Languedoc. Ara, Masdevall recordava a Floridablanca que havien estat aquests metges els que donaren suport a les mesures de salut pública que van obligar al tancament d'algunes fàbriques a Barcelona i a la construcció de les noves fàbriques d'indianes extramurs de la ciutat.³¹⁰

Aquests pocs elements només permeten d'intuir, en matèria d'establiment de la medicina pràctica, l'existència de mesures semblants a les que ja foren exposades una dècada abans pels acadèmics barcelonins. A la vista de l'evolució posterior de Masdevall, sempre en lluita per l'obtenció de noves gràcies i favors per a ell i pels seus familiars, hom pot afirmar que el seu projecte representava una alternativa al redreç que perseguien els metges de l'Acadèmia, una alternativa vinculada al poder de les camarilles i convençuda que l'única forma de canvi dins d'aquella societat passava per la via autoritària. No obstant això, resultava complicat, si bé no impossible, formar un col·legi amb el suport mèdic exclusiu dels metges de Cervera i l'oposició dels metges de l'Hospital, de la Junta de Sanitat, del protomedicat català i de les acadèmies, així com dels cirurgians del col·legi de cirurgia de Barcelona. El mes de novembre de 1784, el Consell de Castella informà de manera desfavorable el pla de Masdevall, també el del Protomedicat castellà, i plantejà la possibilitat de demanar la formació de nous plans, “*bien por la Academia*

---

³⁰⁸ Masdevall fonamentà l'afirmació en una percepció molt negativa de l'Hospital: “*son muchísimos los daños que resultarán a la monarquía y a la población de resultas del mal método que se observa en el Hospital de Barcelona, no sólo en quanto a los enfermos, de los que estoy bien seguro se salvarían muchos más si en él se siguiesen las ideas que llevo meditadas, sí que también sería infinito el plantío de hombres que se conservarían en él .*”.

³⁰⁹ “*(...) es muy viejo, pasa de 70 años, ha tenido ya algún ataque de apoplejía, y no tiene su temperamento el vigor que se necesita, ni su lengua es expedita para poder perorar diariamente a los discípulos en asuntos de práctica una hora a la mañana, y otra a la tarde*”.

³¹⁰ “*(...) me se [sic] parte el corazón de dolor de ver que los más de ellos [els metges barcelonins] son los más ignorantes Médicos de la Provincia, y si fueran otros tal vez no hubiera visto aquella Ciudad en sus esquinas los edictos contra las Fábricas de Algodón, y Lana, y estoy bien persuadido que su población fuera aún mucho maior de la que es actualmente*”.

*Matritense, bien por los claustros de las restantes universidades o incluso preguntando a universidades extrangeras”.*³¹¹

El projecte ideat per Masdevall no es portà a la pràctica. Això, però, no constituí un entrebanc en la carrera d'aquest metge. De fet, Masdevall fou compensat amb altres gràcies, entre les quals cal destacar el fet de ser cridat a Madrid a exercir la medicina al costat del rei i dels altres metges de cambra el maig de 1785 o l'ennobliment atorgat el desembre del mateix any. La carrera de Masdevall continuà així prop de la cort, on no deixà d'acumular honors i càrrecs fins la seva mort el 1801. A Catalunya, el figuerenc nomenà el seu nebot, Francesc Llorens Masdevall, com el seu tinent d'inspector d'epidèmies del Principat el mateix any 1785 i no tornà a tenir una presència significativa en terres catalanes fins les epidèmies desenvolupades durant la guerra contra la Convenció francesa entre els anys 1793 i 1795. La seva posició de poder a Madrid, però, condicionà de forma decisiva les activitats i iniciatives dels metges acadèmics barcelonins en els anys següents.³¹²

La marxa de Masdevall a Madrid deixà la qüestió de l'ensenyament de la medicina pràctica a Barcelona com estava, és a dir, sense institucionalització. De fet, l'estratègia desenvolupada per Masdevall només va circular entre les secretàries reials i mai no fou plantejada a les autoritats reials de Catalunya. Així, l'estat de la situació gairebé no havia variat en aquests anys. D'altra banda, les dificultats de l'Acadèmia persistiren al llarg dels anys 1780, tant en termes de finançament com en matèria d'acceptació entre els metges de la ciutat i de cerca de protecció per part de les autoritats.³¹³ L'entrada de nous socis al llarg d'aquest decenni no modificà la línia dibuixada durant la primera dècada d'existència de l'Acadèmia. En els anys 1780, només entraren nou nous socis de la ciutat de Barcelona, que augmentaren fins a divuit si eren inclosos els socis forans, procedents d'arreu la península.³¹⁴

---

³¹¹ G. ALBI, op. cit., p. 154 i 163-164, informe signat per Valdecarzana el novembre de 1784. Segons que sembla, Bonells va presentar, l'abril de 1785, un pla per a la creació d'un col·legi de medicina. Aquest pla no tindria res a veure amb el pla de reforma de l'ensenyament ceriverí presentat per Masdevall el febrer de 1784, sinó amb aquests nous projectes. Aquest fet no és citat correctament per Riera ni per Prats. Albi ha assenyalat l'existència del pla de Bonells i les peticions per al seu examen fetes el 1785. El pla, però, no ha estat possible, de moment, localitzar-ho. Vegeu: J. RIERA, *José Masdevall ...*, op. cit., p. 40 i J. PRATS, op. cit., p. 308-309.

³¹² AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 990, 325r, Madrid, 7/6/1785 i 332r-333r, Madrid, 28/5/1785. Vegeu també: J. RIERA, *Epidemias de calenturas ...*, op. cit., p. 13-14 i 21-22. Masdevall utilitzà el seu nebot per a difondre el seu mètode curatiu a Cartagena, el 1786 i a Orà, el 1791. Quant a la relació de l'Acadèmia amb Masdevall, vegeu: S. MONTSERRAT, M. CARRERAS, op. cit., p. 22-23.

³¹³ El fet més destacat experimentat per l'Acadèmia en aquests anys fou l'obtenció de la protecció reial a mitjan 1785. Els dos anys següents foren discutits els estatuts que havien de regular l'existència professional de l'Acadèmia. Vegeu: S. MONTSERRAT, M. CARRERAS, op. cit., p. 19-22 i nota 244.

³¹⁴ Segons el *Catálogo de socios de la Real Academia Médico-Práctica*, els socis admesos residents a Barcelona foren:

En aquest context, el suport rebut per l'Acadèmia per part del comte del Asalto, capità general de Catalunya, des de l'any 1788, creà noves esperances de canvi entre els acadèmics. Hom esperava aconseguir una millora en les relacions amb les autoritats que redundessin en benefici de l'Acadèmia i de la consolidació dels objectius marcats. Fou aleshores quan, a primers de març de 1789, el soci Vicenç Grasset sol·licità a les autoritats del Consell de Castella l'establiment i dotació d'una càtedra de medicina pràctica a l'Hospital General de Santa Creu de Barcelona.³¹⁵ La petició de Grasset es produí en el marc d'un procés de canvi al si d'aquesta institució hospitalària. Bonaventura Milans, el vell enemic de l'Acadèmia mèdica, va morir el gener de 1788 i, d'aquesta forma, la seva mort va cloure una llarga etapa de monopoli, com a metge primer, al capdavant de la institució. L'accés de Pau Balmas, també metge de l'Hospital i alhora metge de Sanitat i soci d'ambdues acadèmies barcelonines, a la plaça de primer metge semblava obrir la porta de l'Hospital als interessos de l'Acadèmia. La malaltia que el va portar a la mort el febrer de 1789, però, va complicar aquests objectius. Malgrat tot, el moment semblava adequat, donat que l'Hospital encara no havia nomenat un nou primer metge i la direcció mèdica provisional era compartida pels doctors Fèlix Miret i Benet Pujol, aquest darrer un home de Milans.

La proposta de Grasset fou tornada a les autoritats reials de Catalunya per a ser sotmesa a informes. De la mateixa forma que succeí amb el projecte de 1771, en aquesta ocasió també va rebre un suport unànime.³¹⁶ Pere Güell, tinent de protometge del protomedicat català i cap de l'Acadèmia mèdica, va recolzar la proposta i va recordar el contingut de l'expedient que ell signà el 1771 i que ja suggeria un pla concret de l'ensenyament de la medicina pràctica a Barcelona. L'Ajuntament de la ciutat també valorà la utilitat i els avantatges que es derivarien de la creació de l'establiment, però dubtà sobre la conveniència dels mitjans de dotació insinuats per Grasset. Així, no estimà oportú que el finançament es produís a partir de la detracció fiscal que haurien de patir els corredors de canvi de la ciutat, a causa de la limitació del seu nombre i del fet d'haver de dependre de l'augment o disminució del comerç de la ciutat. En contrapartida, l'Ajuntament

---

Francesc Llorens Masdevall el 1781, Josep Steva Mas i Vicenç Grasset el 1783, Llorenç Grasset, Josep Coll, Narcís Rosés, Vicenç Mitjavila i Tomàs Ventosa el 1788 i Juan Sastre el 1789. Quant als forans admesos, quatre exercien a Catalunya: Francesc Salvador a Calella el 1781, Antoni Viader a Girona el 1785, Francisco Espada a Ulldecona el 1787 i Antoni Bosch Cardellach a Sabadell el 1789. Un altre català exercia a un poblet murcià, Josep Tresserras el 1781, mentre Josep Masdevall, a la cort, fou fet soci el 1788. Els altres tres procedien de Ciutadella, a Menorca, Osca i Pamplona.

³¹⁵ Grasset es graduà a Cervera com a doctor en medicina el 1783. Aquell mateix any fou admès com a soci de l'Acadèmia mèdica i el tinent de protometge Güell el comissionà per a l'estudi de les malalties epidèmiques que afectaven Catalunya. També participà en una interessant comissió mèdica a l'Urgell el 1785, amb el doctor Gaspar Balaguer. A Barcelona s'establí a la Barceloneta. Des de començaments del 1789 formà part de l'equip de metges de sanitat de Barcelona. També era metge militar, del regiment d'Irlanda.

³¹⁶ ACA, RA, *Consultas*, reg. 1.157, 156r-157r, Barcelona, 25/11/1790 i 157r-163v, Barcelona, 11/11/1790. Les cites que segueixen a continuació procedeixen d'aquesta font si no s'indica el contrari.

exposà l'interès d'aconseguir la dotació a partir dels fons de propis i arbitris de totes les poblacions del Principat. La proposició es basava en dos idees: el repartiment del conjunt de la dotació tindria com a resultat unes quantitats raonables i els avantatges procedents de la formació pràctica dels metges redundaria en benefici de totes les poblacions catalanes. Aquesta, finalment, fou la proposta de finançament que recolzaren el fiscal i l'Audiència a l'informe que elevaren al Consell de Castella.³¹⁷ L'administració de l'Hospital General també aprovà les intencions del projecte de Grasset i afegí que, quant a la subsistència del catedràtic, només “*podría cuidar en algo uniéndose este empleo a una de las Plazas Médicas del mismo Hospital, pues que entonces gozaría como tal el provisto, el Honorario y la ración que se subministra a todos los que las sirven*”.

L'Audiència va respondre a les autoritats del Consell de Castella en termes d'utilitat i necessitat d'aquest ensenyament, tot recordant el suport que donà a l'expedient no resolt de 1771 i, per això, va subscriure tota l'argumentació del fiscal. El fiscal no trobà adients algunes de les modificacions que introduïa el pla de Grasset i s'estimà més el projecte concebut per Güell i els homes del protomedicat català el 1771. Entre d'altres objeccions, no es jutjà avinent limitar les observacions mèdiques als militars. Al seu parer, aquestes no només s'haurien de portar a terme també amb la població civil de l'Hospital, sinó que deurien incloure l'estudi de les malalties pròpies de les dones i dels infants.³¹⁸ També s'opinà en contra de la separació dels malalts, en sales o quadres apartades, que havien de ser objecte d'observació dels estudiants. En contrapartida, se suggerí una altra via, consistent en assenyalar “*con números en las Cabezeras de las Camas o colocándolos [als malalts] en uno de los extremos de las respectivas Salas*”.³¹⁹

Finalment, el fiscal va afegir al projecte una darrera proposta que, poc temps després, va esdevenir un dels cavalls de batalla dels acadèmics barcelonins. En efecte, el fiscal indicà que, “*en faltando o por ascenso o por muerte el Médico de Epidemias que hay en esta Ciudad, será muy conveniente que se una esta comisión con el cargo de Cathedrático de Medicina Práctica*”. Aquesta proposició concentrava els objectius anhelats per l'Acadèmia des de la seva institució. El

---

³¹⁷ Convé assenyalar les diferències existents entre les dotacions proposades en aquest projecte i les que va demanar Masdevall a la seva proposta. Mentre que en aquesta ocasió es consideraren suficients dotze mil rals anyals, Masdevall sol·licità un sou personal que se situava entre els setanta i el vuitanta mil rals anyals. Vegeu nota 307.

³¹⁸ Aquest és un fet interessant, ja que l'evolució de la pràctica mèdica, sobretot quirúrgica, lligada a una formació clínicament orientada i basada en l'observació de capçalera, es fonamentà, al llarg del segle XVIII, en els avantatges que presentava la població militar com a subjectes experimentals. D'això n'hem fet esment en parlar dels col·legis de cirurgia de Barcelona i Cadis. Vegeu també: L. BROCKLISS, C. JONES, op. cit., p. 689-717.

³¹⁹ La numeració dels llits va constituir un altre dels elements característics de la transformació de la medicina en relació amb un hospital que de mica en mica adquirí un paper fonamental com a centre de producció de coneixement mèdic. Vegeu: N. D. JEWSON, op. cit., nota 213.

càrrec d'Inspector d'Epidèmies es trobava aleshores en les mans de Josep Masdevall, qui l'havia aconseguit amb molta habilitat el 1783 i qui havia nomenat el seu nebot, com a tinent, arran la seva marxa a la cort el 1785. Això, no només havia significat la impossibilitat de portar a terme de forma completa un dels objectius fundacionals de l'Acadèmia, juntament amb la cerca de protecció de les autoritats continguda en el mateix ofici, sinó també l'adquisició d'una font bàsica de finançament per a l'Acadèmia. El fiscal opinà que fins la producció d'aquesta unió, la càtedra s'hauria de dotar amb els béns del Principat i el catedràtic no tindria permís per a fer "*otras visitas que las del Hospital General, pues de otro modo necesariamente se distraería de una enseñanza que exige el maior cuidado, atención y aplicación*". Un cop resolta la unió de càrrecs, però, segons el parer del fiscal podria cessar el primer mètode de finançament i l'Hospital hauria d'estar preparat per a cobrir la plaça del catedràtic quan aquest hagués de sortir a investigar la naturalesa de les malalties epidèmiques que esclatessin al Principat. De fet, a la mort de Francesc Llorens Masdevall, el desembre de 1793, l'Acadèmia no deixà de treballar per què el càrrec i la dotació de la inspecció d'epidèmies passessin a l'Acadèmia mèdica. Un fet que es produí el 1796.³²⁰

El projecte d'establiment de la càtedra no fou informat per les autoritats de la cort. Això, potser, era pitjor, des del punt de vista dels acadèmics, que l'obtenció d'un dictamen negatiu que justificués almenys les raons de la desaprovació. L'afet iniciat el 1771 va continuar per tant en la mateixa situació. El finançament de la càtedra i la manca de voluntat política esdevingueren de nou els obstacles més evidents. No sabem, però, quin paper jugà en això l'elecció de Benet Pujol com a primer metge de l'Hospital general de Barcelona l'octubre de 1791. Si parem atenció a allò que aconseguí en aquestes dates el col·legi de cirurgia de Barcelona, tal volta caldrà valorar aquella elecció com a molt important. En efecte, si bé les autoritats reials de la cort van obviar la resposta al projecte de Grasset, van prendre la decisió, en canvi, de dictar una reial ordre, el 1790, que suposà la incorporació d'una nova càtedra al col·legi de cirurgia de Barcelona: l'ensenyament de la *medicina teòrico-pràctica*. Aquesta càtedra, no obstant, no es va proveir fins el 1793 quan, segons una nova reial ordre signada el dos de maig, es dotaren tres professors per a l'ensenyament de les matèries considerades com a auxiliars de la cirurgia: la medicina teòrico-pràctica, la botànica i una direcció d'anatomia. La primera d'aquestes càtedres fou concedida al metge Benet Pujol, amb un sou anyal de vuit mil rals. L'actitud de les autoritats envers els Reials Col·legis de Cirurgia s'emmarcà en una política més interessada en equiparar l'ensenyament d'aquestes institucions al rang social i professional que gaudien les universitats que no pas en perseverar en

---

³²⁰ Vegeu també: S. MONTSERRAT, M. CARRERAS, op. cit., p. 26-29.

una reforma general dels ensenyaments universitaris tradicionals, que fins aleshores havia resultat infructuosa.³²¹

Al llarg del darrer decenni del segle XVIII, diverses iniciatives van confluïr en un context marcat per una etapa d'un bel·licisme intens. Mentre els cirurgians dels Reials Col·legis van mantenir una lluita aferrissada per aconseguir la unificació dels ensenyaments i per consolidar determinades posicions de poder prop de la cort, els metges de les acadèmies de medicina de Madrid i Barcelona esperaven obtenir una millora de la formació mèdica mitjançant la creació i el control d'escoles d'ensenyament de la medicina pràctica. La guerra contra la Convenció francesa, més tard les guerres contra Anglaterra, va posar de manifest, sobretot a Catalunya, la importància de gaudir de cirurgians i metges ben formats. De nou, les necessitats militars de l'Estat van palesar la conveniència d'una organització sanitària adequada i basada en professionals ben formats, capaç d'influir en el rumb de la guerra.³²²

Des de la creació del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona i l'aprovació de les ordenances de 1764, els col·legis de cirurgia de Cadis i Barcelona van protagonitzar una conflictiva relació a causa de les dificultats que presentava la unificació dels ensenyaments d'ambdues escoles militars. En realitat, més enllà de les suspicàcies de les universitats i del protomedicat castellà, una pèrdua de poder i d'influència en la jerarquia professional tradicional, el conflicte se cenyí a la dependència i orientació diversa d'ambdós col·legis: el de Cadis depenent de Marina i orientat a la formació de cirurgians navals, mentre el de Barcelona va restar lligat a la Secretaria de Guerra amb l'objectiu fonamental de crear cirurgians militars. En un context d'èxits conreats per la cirurgia en els anys vuitanta, però no sense una extraordinària polèmica i una lluita d'influències a la cort, el col·legi de Cadis aconseguí, el 1791, l'aprovació d'unes ordenances respectuoses amb la seva peculiar orientació educativa. Aquestes ordenances unificaren l'ensenyament de la medicina i la cirurgia a les aules del col·legi i atorgaren la capacitat de graduar els estudiants amb el títol de batxiller en medicina i cirurgia. Els col·legis de cirurgia de Barcelona i Madrid maldaren per assolir els mateixos objectius. No obstant, la conflictivitat entre aquestes escoles i la de Cadis, en aparença paradoxal, es va limitar a una lluita per obtenir la unificació de

---

³²¹ M. USANDIZAGA, op. cit., nota 82, p. 162-163,

³²² La transcendència de la Guerra Gran en relació amb el desplegament d'hospitals militars estables i de campanya, de forma especial en l'anomenada campanya del Rosselló, i la consegüent contractació d'un gran nombre de metges i cirurgians entre els anys 1793 i 1795 ha estat argumentada per diversos autors. Vegeu: J. M. MASSONS, *Historia de la sanidad militar española*, Barcelona: Pomares-Corredor, 1994, 4 vols.; J. DANON, *Visió històrica ...*, op. cit., nota 32, p. 80-81 i 111 i ss.; J. RIERA, *José Masdevall...*, op. cit., p. 129-159. Malgrat aquests treballs, resulta imprescindible un estudi monogràfic més acurat sobre la incidència sanitària d'aquesta campanya en l'àmbit català i sobre les seves conseqüències en matèria de reforma de la mateixa estructura sanitària espanyola.

l'ensenyament dels tres col·legis i pel control dels òrgans de govern dels mateixos entre les administracions de Marina i Guerra, entre el Protometge de l'Armada i el Cirurgià Major, des del 1791 unificats, i els cirurgians de cambra que controlaven el *Protocirujano*.³²³

No hi ha dubte de la voluntat de proporcionar una formació curricular més completa, tant quirúrgica com mèdica, per als estudiants dels col·legis de cirurgia de Barcelona i Madrid. El cirurgià de cambra Antoni Gimbernat fou encarregat de redactar unes ordenances per al col·legi de Barcelona el 1790 que aprofundissin el procediment educatiu esmentat. L'afer de Cadis complicà la redacció i l'aprovació de les mateixes, però, un cop revisades foren aprovades i publicades el 1795.³²⁴

Les ordenances de 1795 van suposar una millora significativa en la formació dels cirurgians, ja que introduïen un mètode d'estudis teòrics i pràctics més complet i menys limitat a la cirurgia. Com el col·legi de Madrid, a partir d'aquesta data a Barcelona es consolidaren vuit càtedres de matèries quirúrgiques. Quatre d'aquestes es van recolzar en la cerca d'una formació teòrica adequada a partir de l'estudi de l'anatomia, la fisiologia i la higiene, la patologia i la terapèutica i, finalment, la matèria mèdica i l'estudi de la química. Aquesta darrera mitjançant "*los autores de la nueva nomenclatura, como Lavoisier, &c.*". S'insistí, a més, en una educació molt més pràctica, concentrada en altres quatre càtedres on s'havia d'impartir l'ensenyament sobre malalties i operacions quirúrgiques, malalties causades per armes de foc i malalties pròpies dels ulls, la boca i les oïdes; malalties de dones, parts i malalties dels infants; malalties venèries i malalties òssies. Les noves ordenances completaren aquesta formació amb la creació de tres noves càtedres, unides pel mateix criteri d'utilitat i de complement formatiu. Una càtedra de botànica, oberta al mateix temps a la formació de metges i apotecaris. Una càtedra de física experimental, considerada com a ensenyament públic obert a tothom, que havia de permetre l'ensenyament de les matemàtiques compendiades per Benet Bails i de la física de Musschenbroek i l'assistència a demostracions pràctiques i execució d'experiments al gabinet de física. Finalment, es va dotar una

---

³²³ M. ASTRAIN, op. cit., nota 74, p. 46-52 i 183-186.

³²⁴ No hauria de resultar estrany trobar lligams entre la culminació d'aquestes iniciatives i l'experiència mèdica resultant de la campanya del Rosselló. La necessitat de professionals ben formats era palesa a la llum del nombre de ferits que necessitaven atenció mèdica i quirúrgica. A banda dels hospitals militars existents al nord de Catalunya, l'hospital general de Barcelona es va veure desbordat per la gran quantitat de militars que passaren per les seves sales en aquests anys. Així, per exemple, si la mitjana mensual de jornades o estades diàries de soldats i oficials malalts a l'hospital de Barcelona se situava entorn les cinc mil entre els anys 1777 i 1780, aquesta va passar a les vint mil entre 1793 i 1795. Vegeu: BC, AH, Llibre 185, *Jornades de militars malalts a l'hospital general de Santa Creu de Barcelona, 1777-1780*, Llibre 186, *Jornades de militars malalts a l'hospital general de Santa Creu de Barcelona, 1781-1793* i Llibre 187, *Jornades de militars malalts a l'hospital general de Santa Creu de Barcelona, 1794-1795*.

càtedra de medicina teòrico-pràctica que, a Barcelona, suposà la confirmació de la plaça ocupada pel primer metge de l'Hospital General, Benet Pujol.³²⁵

Gimbernat s'encarregà de definir amb cura les obligacions d'aquest primer metge i catedràtic. Des d'un punt de vista teòric, el professor hauria de formar els estudiants a partir dels *Aforismes* hipocràtics i de la classificació de les malalties efectuada pel metge David Macbride.³²⁶ Quant a la pràctica, el mestre seria acompanyat pels estudiants durant la visita diària que es portaria a terme als trenta o quaranta malalts situats en una sala reservada de l'hospital. L'atenció es concentraria en les malalties mixtes, mèdiques i quirúrgiques, amb l'obligació d'ensenyar, “*quanto conduce a sus conocimientos y curación, dando sobre ellas lecciones clínicas, precisamente dos días a lo menos en cada semana (...)*”. Com ja era costum al col·legi i també hem vist en els projectes dels metges, davant d'una malaltia digna d'observació, el professor nomenaria un estudiant que, “*escribirá en un quaderno separado su historia con la claridad y concisión posible, y la leerá en la primera vista, a fin de que impuesto el Cathedrático ... disponga lo que juzgue oportuno para la curación, y explique después en la Cátedra la enfermedad, dando a conocer su esencia, causas, señales, pronóstico e indicaciones*”. Aquest “discípulo historiador de la enfermedad” tenia l'obligació de prendre notes de la malaltia de forma diària, tot registrant remeis i efectes i també els apunts de la classe de clínica. El professor el podia preguntar en qualsevol moment sobre la malaltia en qüestió. Les anotacions continuarien fins el restabliment del malalt, tot i que, en cas de mort, “*deberá hacerse, siendo posible, inspección del cadaver en presencia del Cathedrático y todos los discípulos; y se anotará lo que se observe para dexar completa la observación*”. Les semblances de procediment i metodologia d'aquesta càtedra amb la del projecte dels metges de 1771 no acaben aquí. També es plantejà en la càtedra del col·legi la conveniència de la publicació de les observacions. El caràcter pedagògic de les històries clíniques

---

³²⁵ *Ordenanzas de SM que deben observarse por el Real Colegio de Cirugía de Barcelona...*, Madrid: Imprenta Real, 1795. Un exemplar es troba a: AUC-UB-R, Capsa 77/3297. Les següents citacions procedeixen d'aquesta font. Gimbernat, coneixedor de la difícil relació entre el col·legi i l'administració de l'hospital de Barcelona va donar suport d'aquesta manera al càrrec de Pujol. No obstant, Gimbernat va compensar la cessió inicial amb unes obligacions futures més concretes: el metge successor de Pujol en el càrrec no només hauria de superar unes oposicions on mostrés uns coneixements suficients en medicina i cirurgia, sobretot en les anomenades malalties mixtes, sinó que hauria de posseir el grau de doctor en cirurgia i, per això, s'emplaçà als metges de l'hospital a obtenir aquest grau al col·legi de cirurgia. Vegeu les mateixes ordenances, p. 47-49. La càtedra de física experimental fou concedida al cirurgià Antoni Cibat, que s'havia destacat en la campanya dels anys 1793-1795. Vegeu: J. RIERA, “Nota sobre Antonio Cibat y la cátedra de Física Experimental de Barcelona (un proyecto de 1807)”, *Dynamis*, 2 (1982) p. 357-362.

³²⁶ Macbride (1726-1778) fou un altre dels metges classificadors de malalties del període, compendià la tasca dels més conspicus classificadors a la seva obra *Synopsis nosologiae methodicae: exhibens claris virorum, Sauvagesii, Linnaei, Vogelii, Sagari et Macbridii systemata nosologica: edidit suumque proprium systema nosologicum adjecit Gulielmus Cullen...* Fou també autor d'un tractat de medicina teòrico-pràctica, *Introductio methodica in theoriam et praxin medicinae...*, Trajecti ad Rhenum-Utrecht: Apud Joh. Schoonhoven, & socios, 1774, 2 vols., orig. en anglès, 1772; traduït al castellà el 1798-1799, on va presentar la utilitat de les seves taules nosològiques. Aquest autor no figura al repertori bibliogràfic dels metges acadèmics –Apèndix 11.1.

de les malalties, “*pues contendrán la historia puntual y exacta de las enfermedades más notables, los arreglará y presentará el Catedrático a la Junta del Colegio, para que ésta cuide de darles el destino que más convenga para la instrucción pública*”.³²⁷

L'aprovació d'aquestes ordenances el juny de 1795, d'aplicació immediata als col·legis de cirurgia de Barcelona i Madrid, donà més força als cirurgians de cambra que depenien de la *Secretaria de Guerra* i que, de forma gairebé paral·lela, controlaven la recent creada *Junta Superior Gubernativa de Cirugía*. Les pressions exercides per aquests individus per assolir la uniformització de tots els col·legis de cirurgia culminaren el juny de 1796 amb la publicació d'una reial ordre que obligava el col·legi de Cadis a seguir les mateixes ordenances formades per a les altres dues escoles i a dependre de la Junta Superior, controlada per Gimbernà i els altres cirurgians de cambra.³²⁸

D'altra banda, els metges de la cort, esperonats, segons Astrain, pels canvis ocorreguts en els col·legis de cirurgia i davant l'immobilisme de les facultats de medicina universitàries, aconseguiren la creació d'una càtedra de medicina clínica lligada a l'Hospital General de Madrid a finals de novembre de 1795. La càtedra fou institucionalitzada de forma immediata mitjançant la creació, per reial orde de 3 de desembre de 1795, del *Real Estudio de Medicina Práctica* de Madrid. Aquesta institució va restar sota el control del protomedicat castellà i, de la mateixa manera que hem vist en parlar del protomedicat català, el primer objectiu perseguit va consistir en assegurar un període de pràctiques de dos anys, obligatori i imprescindible per a l'exercici legal de la medicina, un cop els metges haguessin superat la seva formació teòrica a les universitats amb el grau de batxiller. L'àmbit d'aplicació d'aquesta llei va interessar tot el regne i només València i la seva universitat gaudiren d'una carta d'excepcionalitat en tenir vigent una càtedra de medicina pràctica.³²⁹

---

³²⁷ Vegeu també: M. USANDIZAGA, op. cit., nota 82, p. 62-65, 102-103 i 118-119 i D. FERRER, “De la unión ...”, op. cit., nota 86.

³²⁸ M. ASTRAIN, op. cit., nota 74, p. 52-55.

³²⁹ En efecte, aquesta no era la primera càtedra de clínica de l'Estat. La facultat de medicina de València, tot mostrant un caràcter renovador al llarg de tot el segle, ja havia instaurat una càtedra semblant a partir de la posada en funcionament del pla d'estudis del rector Vicente Blasco, aprovat el 1786 i publicat el 1787. Els catedràtics dels primers anys no van fer brillar la càtedra fins l'accés al càrrec del metge Fèlix Miquel el 1798. A més, la càtedra va haver de patir l'oposició de l'hospital general de València i dels seus metges fins el 1797, quan es fixaren dotze llits de malalts d'ambdós sexes per a la docència. Vegeu: J. NAVARRO, “La introducción de la medicina clínica en España. La cátedra de medicina práctica de la Universidad de Valencia”, *Asclepio*, 41 (1989) p. 157-173 i S. ALBIÑANA, “Las Cátedras de Medicina”, op. cit., nota 41; J. L. PESET, “Reforma de los estudios médicos en la Universidad de Valencia. El plan de estudios del rector Blasco de 1786”, *Cuadernos de Historia de la Medicina Española*, 12 (1973), p. 213-264.

Davant d'aquesta situació, que retardava *sine die* la materialització del projecte d'institucionalitzar l'ensenyament pràctic a Barcelona, els acadèmics catalans dissenyaren una estratègia per a superar aquelles dificultats. Els objectius dels acadèmics se centraren en aconseguir, d'un costat, el màxim consens entre els metges que exercien a Barcelona al voltant de l'Acadèmia i, d'un altre, una major capacitat d'influència prop d'aquelles autoritats que podien intervenir en benefici de l'Acadèmia.

Quant al primer objectiu, entre els mesos de desembre de 1795 i març de 1796, els acadèmics barcelonins decidiren revisar els estatuts de la institució, aprovats el setembre de 1786. Donada la tradicional enemistat demostrada per la majoria dels metges de la ciutat, l'Acadèmia sempre oscil·là, des de la seva fundació, entre la pressió de les autoritats per tal d'incloure a tots els individus practicants de la medicina residents a Barcelona i la necessitat de limitar la concessió del títol de soci a només un reduït nombre de metges, sota unes circumstàncies determinades.³³⁰ En aquest moment, però, els acadèmics s'adonaren de la conveniència de suavitzar aquesta posició i, reunits amb una comissió de metges que representaven a la majoria de la facultat mèdica de Barcelona, acordaren la redacció d'uns estatuts addicionals que contemplessin la creació d'un nou tipus de soci, els *agregats*. És a dir, aquells metges que, sense ser socis acadèmics, podrien assistir a una reunió general mensual, anomenada *Prima Mensis*, amb una assistència oberta a tot tipus de socis i, encara més important, podrien gaudir d'un exercici lliure de la medicina a la ciutat. A les sessions de *Prima Mensis* es tractarien aspectes estrictament mèdics, es discutirien quines havien estat les malalties predominants trobades en la pràctica individual i es llegirien dissertacions mèdiques. La primera d'aquestes reunions es va celebrar l'11 d'abril de 1796.³³¹

La incorporació o agregació dels metges barcelonins al si de l'Acadèmia constituïa un fet que podia beneficiar a tots els metges que exercien en aquell moment la medicina a la ciutat. En realitat, no es tractava sinó de portar a terme un procés de negociació tal com havien fet els cirurgians en el moment de la creació del nou col·legi de cirurgia de la ciutat, si bé ara la iniciativa era civil i no partia de l'Estat. Una Acadèmia que representés tots els metges de la ciutat donaria força a la institució i capacitat per a defensar els seus interessos amb una única veu. No obstant, els

---

³³⁰ RAM, llig. 1-18k, Barcelona, 25/3/1786, Carta de Pere Güell, Ignasi Muntaner i Josep Ignasi Sanpunts i *Estatutos del Colegio de Medicina de la Ciudad de Barcelona*, atorgats per reial cèdula de 21 de setembre de 1786.

³³¹ *Memorias de la Real Academia ...*, op. cit., p. XX. Quant a les reunions entre l'Acadèmia i la comissió de metges no acadèmics de la ciutat, cal destacar la presència de Gaspar Balaguer com a màxim representant de la comissió. Considerat, per edat, el metge degà de la facultat mèdica barcelonina, Balaguer va ostentar el càrrec de tinent de protometge de Catalunya des del 1794 fins la seva mort el 1799. Vegeu: DBMC, I, p. 61-62.

termes d'aquesta negociació van presentar tot un seguit d'obstacles palesats al llarg de l'any següent de la celebració de la primera reunió o *Prima Mensis*. De fet, l'aprovació reial de les addicions estatutàries, segons cèdula de 7 de juny de 1797 comunicada per l'Audiència catalana el dia 30 del mateix mes, mostrà el suport concedit per les autoritats i consolidà el paper de l'Acadèmia a Barcelona, però també obrí la porta a una sèrie de conflictes que desembocarien en un llarg procés de trencament definitiu lliurat, de forma concloent, entre els anys 1801 i 1805.³³²

Les addicions aprovades van convertir l'Acadèmia en un col·legi mèdic, semblant en essència a aquell Col·legi de Doctors en Medicina de Barcelona suprimit a començaments de segle per Felip V. A banda d'altres categories, l'Acadèmia distingí entre els socis *residents* o acadèmics numeraris, que es limitaren a un nombre màxim de vint doctors en medicina, i els *associats*, formats per "*todos los Médicos ya establecidos en la misma Ciudad o que en lo sucesivo pretendan establecerse en ella para ejercer la práctica de la Medicina*". La negociació entre ambdues parts va culminar així en l'adquisició per part de l'Acadèmia d'un control real de l'exercici de la medicina a Barcelona. Un procés semblant, doncs, a aquell arranjat pels cirurgians a principis dels anys 1760, si bé en aquest cas s'establí una divisió jerarquitzada de la professió mèdica molt evident, que acabaria poc després soscant la mateixa unió. Al capdavant es trobaven els metges acadèmics que ostentaven del títol de socis residents. Aquests gaudien d'un prestigi social major i d'una gran visibilitat pública en tenir un estret contacte amb les autoritats. A més, a aquests metges els unia la voluntat de construir una nova ciència mèdica basada en criteris d'utilitat, observació i experimentació, plenament lligada al desenvolupament de les altres ciències. Per dalt, els metges que ja exercien a la ciutat podien adquirir de forma immediata la condició d'associats, sense obligacions literàries, que esdevenien en aquest cas voluntàries. Només havien de justificar la titulació en medicina, no necessàriament el grau de doctor, i la residència fixa a la ciutat de Barcelona. Com els socis residents, els associats també havien de pagar una quota d'entrada a l'Acadèmia i una quota anual de 6 lliures. De fet, la normativa no feia obligatòria l'entrada a l'Acadèmia dels metges que ja practicaven a Barcelona. L'associació era voluntària per a aquells metges que demostrassin el seu exercici a la ciutat abans de la publicació de la cèdula i, en cas de no voler lligar-se a l'Acadèmia, aquests individus adquirien la condició de metges *no associats*, sense interrupció però del seu exercici lliure de la medicina. La situació resultava més complicada per a aquells metges que volguessin establir-se i practicar la medicina a

---

³³² S. MONTSERRAT, M. CARRERAS, op. cit., p. 28-35. ACA, RA, *Consultas*, reg. 1.163, 285r-187v, Barcelona, 14/6/1798 i 505r-509v, Barcelona, 5/11/1798.

la ciutat un cop publicada la cèdula d'associació. És a dir, el cas dels nous graduats. Aquí, els acadèmics pretenien establir una línia divisòria, com feren els directors del nou col·legi de cirurgia, entre l'acceptació dels metges que ja practicaven a la ciutat i la voluntat de modificar el tipus de professional que es pretenia implantar a Barcelona. Així, en aquest cas, a banda de posseir el grau major o el títol revalidat pel protometge, els aspirants devien justificar una pràctica mínima de tres anys, fer un dipòsit de cent lliures i superar un examen jutjat per quatre metges, dos residents i dos associats. L'examen consistia en la redacció d'un exercici a partir de la visita a un malalt i en la contestació oral de les preguntes que els examinadors farien sobre l'observació clínica efectuada per l'aspirant. Aquesta normativa concentrà, per tant, la culminació de bona part dels objectius perseguits pels acadèmics abans fins i tot de la creació de la pròpia Acadèmia. El control de la professió, de la formació d'un nou tipus de professional, s'emparà en criteris d'utilitat pública i de benefici de la salut pública. Es tractava d'una regulació professional basada en l'avaluació de la perícia mèdica i això adquiria sentit en un moment en què, malgrat la concessió d'establiment d'una càtedra de medicina pràctica sota el control de l'Acadèmia el febrer de 1797, aquest ensenyament encara no s'havia institucionalitzat a Barcelona.³³³

El suport de les autoritats contingut en aquests estatuts va manifestar també altres implicacions professionals. Així, d'un costat, la llei obligà l'Acadèmia a publicar un registre anual dels metges que podien "*exercer la Medicina Práctica*" a Barcelona. La publicació del registre suposà la sanció de l'autoritat a un tipus específic de formació professional, aquella cimentada en l'adquisició d'un coneixement pràctic, i legitimà per tant aquests individus davant la població. El primer d'aquests registres fou confeccionat el 1797 i publicat a Barcelona el 1798. La llista de professionals no era tan exhaustiva com els primers registres mèdics anglesos, desenvolupats entre els anys 1779 i 1783, que incloïen a metges, cirurgians i apotecaris d'arreu Anglaterra. No obstant, el registre de l'Acadèmia, limitat als metges i a Barcelona, tenia el mateix objectiu: fer públic els noms i les adreces dels metges, ordenats segons els mèrits acadèmics i tipologia de socis, i permetre la població de triar lliurement el metge que consideressin oportú. A banda de la publicació, la llista s'havia de repartir entre els metges, cirurgians i apotecaris i els cònsols dels gremis, col·legis, confraries i germandats de la ciutat, "*para que enterados de su contenido puedan*

---

³³³ La nova normativa expressava amb claredat l'autoritat atorgada a l'Acadèmia: "... ninguna persona, de qualquiera clase o condición que fuere, no siendo Socio Residente, o Médico Asociado, o domiciliado en dicha ciudad de Barcelona y sus arrabales antes de la fecha de esta nuestra carta podrá en manera alguna ejercer la práctica de la medicina en la expresada ciudad de Barcelona y sus arrabales, ni prescribir pública ni privadamente ...". Vegeu: *Memorias de la Real Academia ...*, op. cit., p. X-XI i XLII-LIII.

valorar las Certificaciones de Médicos, que con tanta frecuencia circulan entre ellos y las Hermandades”.³³⁴

D'un altre costat, la lletra de la llei exacerbà la conflictiva relació entre els metges de l'Acadèmia i els cirurgians del col·legi en delimitar amb exactitud les competències dels primers.³³⁵ Això féu sorgir de nou a la palestra pública la polèmica sobre les malalties mixtes, sobre aquelles malalties en la curació de les quals estaven interessades tant la medicina com la cirurgia i esdevenien un àmbit de fàcil transgressió dels límits professionals. De la part dels metges, el soci resident Pere Tenas va publicar una defensa molt crítica de les competències que, al seu parer, corresponien als metges. Tenas enraonà sobre cadascuna de les malalties esmentades a la llei i intentà demostrar que aquestes sempre havien estat objecte d'estudi dels més importants metges i que la finalitat perseguida pels cirurgians només se cenyia a violar les fronteres que separaven ambdues professions. Tenas va utilitzar els tractats de cirurgia emprats per a la formació dels cirurgians col·legials, com ara els escrits per Benjamin Bell, Lorenz Heister, Johannes de Gorter, Christian G. Ludwig, Johann Z. Platner, Joseph J. Plenck, Thomas Lauth, François Chopart i Pierre-Joseph Desault, per tal de mostrar on es trobaven els límits de la cirurgia i també la necessitat que tenien els cirurgians de recórrer als tractats escrits pels metges per tal de comprendre aquelles malalties.³³⁶

De fet, això no va passar de ser una manifestació pública més d'una polèmica oberta a Catalunya quaranta anys abans. El debat adquirí una major intensitat en els anys del canvi de segle i, en bona mesura, això va respondre a les lluites existents a la cort entre metges i cirurgians per tal d'aconseguir una major capacitat d'influència. El procés d'unificació entre la cirurgia i la medicina va mostrar, en els anys finals del segle XVIII, l'inici d'una etapa, que es va allargar sobretot a causa dels canvis en la política espanyola, que havia de portar en un altre context a la unió

---

³³⁴ *Lista de los Médicos ...*, a nota 243. Sobre els registres mèdics anglesos, cal consultar els treballs de Joan LANE, “The medical practitioners of provincial England in 1783”, *Medical History*, 28 (1984) p. 353-371 i *A social history of medicine. Health, healing and disease in England, 1750-1950*, Londres: Routledge, 2001, p. 11-31.

³³⁵ Segons la llei, apareguda a la mateixa *Lista de los Médicos ...*, només els metges podien entendre i prescriure medecines “*determinadas al uso interno para la curación de las enfermedades de la preñez, del puerperio, de la infancia, de las erisipelas, escorbuto, viruelas, sarampiones, hidropesías, garrotillos, fiebres intermitentes y remitentes, y todas las demás enfermedades, cuyo tratamiento es propio y particular de los Médicos ...*”.

³³⁶ Malgrat reconèixer l'existència de malalties mixtes, Tenas afirmà que, “*podría citar mil ejemplares en confirmación de que, aunque la Medicina y la Cirugía tengan suma conexión, o que sean una misma ciencia partida en dos ramos, y aunque el médico deba estudiar la Cirugía y el cirujano la Medicina, con todo el buen orden, la utilidad e incremento de ambas facultades, y sobre todo la salud pública exigen que se atenga cada uno a los límites de su profesión*”. Vegeu: P. TENAS, *Fundamentos de la Justicia y Razón con que procedió el Real y Supremo Consejo de Castilla, disponiendo lo mandado en el § 13 de las Adiciones a los Estatutos de la Real Academia Médico-Práctica de Barcelona*, Tarragona: Pedro Canals, 1798, p. XVIII-XIX. Sobre Desault, vegeu: T. GELFAND, op. cit., nota 110, cap. 7.

definitiva. En el procés no només s'hauria de definir un nou concepte de professionalització, ara gairebé completament esbossat, lligat a la consolidació social de la burgesia com a classe hegemònica, sinó també una transició dels paradigmes mèdics i de les formes d'apropament a la malaltia i de producció de coneixement mèdic.³³⁷

El segon dels objectius cercats pels acadèmics consistí en estretir la trama de la xarxa de relacions amb les autoritats que podien protegir i fomentar els interessos de l'Acadèmia. Aquest objectiu es féu més urgent davant l'ordre de desembre de 1795 de creació de l'escola de medicina pràctica a Madrid i l'obligació d'assistència a la mateixa de tots els batxillers del regne, a excepció, com hem apuntat, dels de la universitat de València.

La cerca de patronatge va esdevenir una realitat constant al llarg del darrer decenni del segle. Una vegada aconseguida la protecció reial, el permís de l'ús del terme reial en el títol de l'Acadèmia, el 1786, i la reforma dels estatuts el 1787, tot plegat gràcies a les tasques dels metges que treballaven com a ambaixada a la cort, els acadèmics maldaren per consolidar l'Acadèmia i omplir-la de prestigi davant la societat. Les relacions de l'Acadèmia no havien tingut bon èxit ni amb el govern de la ciutat ni amb els col·legues de professió que controlaven l'estructura sanitària de l'Estat a la cort. Només el comte del Asalto havia mostrat en aquests anys un cert interès per les activitats de l'Acadèmia i, sobretot, pel caràcter lúdic de les activitats científiques, no necessàriament mèdiques, d'alguns acadèmics. En els anys següents, els acadèmics s'esforçaren de forma notable per tal de situar l'Acadèmia en un lloc visible del mapa mèdic, acadèmic i social de la societat d'Antic Règim.³³⁸

En aquesta estratègia es poden diferenciar els grups d'individus que constituïen l'objectiu prioritari dels acadèmics. D'una banda, els metges, tant els espanyols com els estrangers. Des del novembre de 1788, l'Acadèmia intentà establir una relació adequada amb Josep Masdevall, aleshores molt influent a la cort. No només se li féu soci, sinó que fins i tot se li oferí la presidència de l'Acadèmia, que rebutjà en no ser perpètua. L'apertura es féu molt més evident a partir de l'any 1790, quan un darrera l'altre, els noms d'individus amb un pes específic a la república mèdica passaren a ampliar el catàleg de socis i de relacions de l'Acadèmia: metges de

---

³³⁷ A. CARDONER, "Creació i història ...", op. cit., nota 84, p. 169-178; M. USANDIZAGA, op. cit., nota 82, p. 102-128; S. MONTSERRAT, M. CARRERAS, op. cit., p. 29 i ss.; M. ASTRAIN, op. cit., nota 74, p. 53-60; D. FERRER, "De la unió ...", op. cit., nota 86; M. E. BURKE, op. cit., p. 43-65. Per a una perspectiva comparada, vegeu: T.N. BONNER, op. cit., p. 48-60.

³³⁸ S. MONTSERRAT, M. CARRERAS, op. cit., p. 21 i ss.

cambra,³³⁹ protometges,³⁴⁰ metges militars,³⁴¹ metges d'altres acadèmies,³⁴² catedràtics universitaris i sobretot professors de química i botànica³⁴³ i cirurgians de cambra.³⁴⁴ Aquesta nòmina professional s'amplià també des del 1790 a l'estranger, un cop l'Acadèmia aconseguí el març d'aquell any l'associació amb la *Société Royale de Médecine*, aleshores anomenada *Académie de Médecine* de Paris. Aquell mateix any es feren socis de l'Acadèmia barcelonina el president i el secretari de la francesa, Tillet i Vicq d'Azyr, així com d'altres destacats metges parisencs com Joseph-François Carrère i Jean-Joseph de Brieude. En els anys següents els contactes i els nomenaments s'ampliaren a professors de la Provença, com M.-F.-B. Ramel el 1791 i Antoine Gouan el 1797, a metges portuguesos, com Juan Francisco Oliveira i Francisco Tavares el 1795 i al professor de medicina, farmàcia i química de Leiden, Sebald J. Brugmans, el 1796.

D'altra banda, l'Acadèmia cercà el suport directe de les autoritats reials i concedí tot un seguit d'associacions honorífiques en aquests anys. El 1790, l'Acadèmia féu soci i proposà sense èxit la presidència de la institució al comte de Floridablanca. Davant l'impediment reial pretextat per Floridablanca, l'Acadèmia oferí i condecorà amb els dos títols al capità general del Principat, comte del Asalto. A la mort d'aquest, el 1793, la presidència fou oferta al duc d'Alcúdia, Manuel de Godoy, aleshores primer ministre de Carles IV. Sota la protecció del nou president, com veurem, l'Acadèmia va aconseguir culminar els seus objectius. La política de nomenaments honorífics de l'Acadèmia es va estendre a totes les persones que podien afavorir-la. Així, des del 1790 fins la fi del segle foren nomenats socis tots els capitans generals del Principat, que ostentaven a més la presidència de la Junta Superior de Sanitat de Catalunya.³⁴⁵ També van ser nomenats com a honorífics aquells individus que gaudien d'un gran poder prop del rei, com ara els

---

³³⁹ El 1790 es nomenà com a soci a Juan Gámez, el 1792 a Mariano Martínez de Galinsoga, el 1793 a Pedro Francisco Domènech Amaya i, més endavant, el 1796, a José Iberti, José Severo López, també catedràtic de medicina pràctica a Madrid, i Manuel Núñez. Vegeu: *Catálogo de socios de la Real Academia Médico-Práctica*. Els noms que se citen a continuació procedeixen d'aquesta font.

³⁴⁰ El 1791 es concedí el títol a Francisco Martínez Sobral, protometge a la cort, i a José Selvaresa, protometge de l'Armada a Cadis.

³⁴¹ El 1790 fou incorporat Timoteo O'Scanlan, partidari declarat dels avantatges de la inoculació.

³⁴² El 1790 es nomenaren Martín Rodón de Cartagena i Valentín González i Ambrosio Lorite de Sevilla i el 1792 Antonio Franseri, vicepresident de l'Acadèmia de medicina de Madrid.

³⁴³ El 1790 es feren socis el catedràtic de química i botànica de València, Tomás Villanova, el de Salamanca, José Recacho, i també el professor de botànica a Madrid, Antoni Palau, el catedràtic de química a Segòvia, Louis Proust, i el catedràtic de química a Madrid, Pedro Gutiérrez Bueno. El 1792 també es féu soci al botànic valencià Antonio José Cavanilles.

³⁴⁴ D'una banda, el català Lleonart Gallí, el 1795 i, d'altra, el col·lega d'escriptori de Bonells a Madrid, Ignacio Lacaba, el 1797.

³⁴⁵ Després del comte del Asalto foren condecorats amb el títol de soci honorífic el comte de Lacy, el 1790, Antonio Ricardos, el 1793, el comte de la Unión, el 1794, José de Urrutia, el 1795, el comte de Revillagigedo, el 1796, i Agustín Lancaster, el 1797.

sumillers de corps o els majodorms reials.³⁴⁶ Quant al nomenament d'altres personalitats de l'administració reial a Catalunya, cal apuntar la presència entre els socis de l'Acadèmia d'homes vinculats a la Reial Audiència al costat de l'absència, carregada de significat polític, de cap membre de l'Ajuntament barceloní.³⁴⁷ Finalment, el títol també fou concedit de forma estratègica a representants notoris de cases nobiliàries³⁴⁸ i a la jerarquia eclesiàstica catalana.³⁴⁹

L'estratègia de cerca de protecció i influència, d'entrada en una xarxa d'intercanvis de favors i gràcies, estava mancada de sentit si no anava acompanyada d'almenys altres dos iniciatives. Una ja ha estat assenyalada: aconseguir el màxim consens entre els metges barcelonins al voltant de l'Acadèmia. L'altra consistia en demostrar a aquelles autoritats l'abast de les activitats acadèmiques i la vàlua dels seus membres. En aquest sentit, la darrera dècada del segle esdevingué en bona mesura la culminació dels objectius perseguits per l'Acadèmia.

La necessitat d'adquirir una solvència professional restava lligada a una qüestió fonamental com era l'obtenció d'un finançament regular. Aquesta situació es féu palesa, de nou, el 1790, quan l'Acadèmia impulsà la creació d'un "*periódico mensual de Medicina, Cirugía y Farmacia*". Els informes mèdics i polítics recollits per l'Audiència serviren per donar suport a aquella pretensió davant el Consell de Castella. En bona part, això fou així per què els acadèmics van assegurar que la publicació "*la costearian de fondos propios y abrirían una suscripción para reembolsar en todo o en parte el dinero que hubiesen adelantado*". La iniciativa es va frustrar. De fet, va reflectir les dificultats de funcionament d'una societat mèdica basada en un voluntarisme, entès en tots els sentits del terme, i en la manca de suport institucional i econòmic. Aquesta, en realitat, havia estat la característica que marcà la supervivència de l'Acadèmia des de la mateixa fundació.³⁵⁰

La política d'apropament a les autoritats no va donar els fruits esperats en aquests anys. La difícil situació de l'Acadèmia persistí i el temps de la guerra contra la França revolucionària dilatà

---

³⁴⁶ Entre aquests, cal destacar els noms del marquès de Valdecarzana, el 1790, el duc de Frías i el marquès de Santa Cruz, el 1796.

³⁴⁷ El 1796 foren condecorats el regent i un oïdor de l'Audiència, Pedro Gómez Ibar i Andrés Romero Valdés.

³⁴⁸ El 1790 es nomenaren socis honorífics el duc de Medinaceli, el comte de Santa Coloma i de Cifuentes i el marquès de Lupià i Alfarràs. D'altra banda, el 1796 es concedí el mateix títol a un membre de la família Amat, en concret a Feliu Amat, qui aleshores exercia com a ministre plenipotenciari a Malta.

³⁴⁹ Així, es nomenaren com a socis els bisbes de Barcelona, Gabino de Valladares, el 1790 i Eustaquio de Azara, el 1795 i també el bisbe de Solsona, Pedro Nolasco Mora, el 1795.

³⁵⁰ ACA, RA, *Consultas*, reg. 1.158, 161r-162v, Barcelona, 19/9/1791. L'afer es proposà de nou el 1797, aparentment sense èxit, i no es tornà a plantejar fins el 1803, en aquesta ocasió encapçalat per l'acadèmic i catedràtic de clínica Vicent Mitjavila. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 1.168, 83rv, Barcelona, 7/6/1803.

aquell estat de coses a l'espera d'un possible canvi d'orientació. Com ja ha estat assenyalat, la guerra va palesar la necessitat d'introduir iniciatives reformistes en la formació i educació de metges i cirurgians. Les decisions i creacions portades a terme des de la cort el 1795 així ho indiquen. Els acadèmics es van veure compel·lits a reaccionar davant les conseqüències que entranyava la creació de l'escola de medicina pràctica a Madrid. Un mes després, el gener de 1796, l'Acadèmia va decidir comissionar un soci, Francesc Salvà, per tal de treballar, al costat dels altres representants ambaixadors de l'Acadèmia a la cort, encapçalats per Bonells, i mirar d'aconseguir la concessió de les gràcies necessàries per a sobreviure.

La comissió de Salvà a Madrid s'allargà entre els mesos de febrer de 1796 a maig de 1799. Durant aquest temps, Salvà no només treballà per a l'Acadèmia en els corredors de la cort, sinó que també es reivindicà a ell mateix com a exponent del redreç de la medicina que es volia impulsar des de Barcelona. Així ho confirma la intensa activitat desplegada per Salvà com a metge erudit, traductor i coneixedor de les darreres tendències de la ciència europea davant la societat madrilenya i els metges de l'Acadèmia mèdica de Madrid.³⁵¹ Resulta difícil, en aquest moment, saber amb certesa com es gestionaren a Madrid els resultats aconseguits entre els estius dels anys 1796 i 1797. És a dir, quin fou el paper concret desenvolupat per Salvà i els altres ambaixadors a la cort.³⁵² En qualsevol cas, les gestions realitzades van tenir un efecte positiu immediat.

L'any 1796 es va inaugurar amb una primera concessió a l'Acadèmia, si bé aquesta no va venir de les gestions directes dels ambaixadors. En efecte, la Inspecció de Drogues Medicinals estrangeres que entraven per la duana barcelonina fou atorgada a l'Acadèmia per l'anomenada Junta Superior de Sanitat de Catalunya, una comissió política presidida pel capità general i formada pels membres de l'Audiència.³⁵³ En els mesos següents es van concedir noves

---

³⁵¹ L. MALDONADO, S. PINAR, *Catálogo de los fondos manuscritos del siglo XVIII de la Real Academia Nacional de Medicina*, Madrid: RANM, 1996. Vegeu les entrades dedicades a Salvà i a Bonells en aquests anys. Vegeu també: A. ALBARRACÍN, *Historia del Colegio de Médicos de Madrid*, Madrid: COMM, 2000.

³⁵² El deixeble de Salvà, Fèlix Janer, no dubtà a l'hora d'atribuir un nom a l'encarregat de les gestions: "... la Academia comenzó luego a experimentar los buenos efectos de las representaciones que su comisionado había llevado a los pies del Soberano, pues Salvà no omitiendo diligencia alguna para procurar el bien y honor de la Academia le alcanzó señaladas gracias y distinciones...". A: *Elogio histórico del Dr. D. Franciscó Salvà*, Barcelona: Imprenta de Joaquín Verdaguer, 1832, p. 25-26.

³⁵³ Aquesta inspecció ja estava sota la influència de l'Acadèmia, puix des de la seva creació el càrrec d'inspector era propietat del metge Ignasi Muntaner, qui era assistit pels apotecaris Francesc Sala i Josep Rabassa. El 1796, davant la malaltia que afligia Muntaner, hom decidí nomenar al metge acadèmic Bonaventura Casals com a inspector i hom acordà la concessió del títol en propietat a l'Acadèmia un cop restés vacant. Vegeu: *Memorias de la Real Academia ...*, op. cit., p. XX; S. MONTSERRAT, M. CARRERAS, op. cit., p. 28; *Kalendarario y guía de forasteros en Barcelona para el año de MDCCLXXXVI, contiene los Tribunales, Juntas, ... y otras noticias de varios Establecimientos útiles a la Sociedad Civil &c.*, Barcelona: viuda de Piferrer, 1786.

prerrogatives que, ara sí, mostraven de forma clara el segell de les gestions a la cort. En el mes d'agost es va atorgar a l'Acadèmia l'encàrrec de la Inspecció d'Epidèmies del Principat. Un ofici que havia estat perseguit des de tant de temps pels acadèmics, formulat amb claredat al discurs de Bonells de 1779, arrabassat per Josep Masdevall el 1783 i sol·licitat de nou el 1794 en morir el tinent Francesc Llorens Masdevall. Els acadèmics triats per a desenvolupar l'ofici estaven a disposició de les comissions ordenades per la Junta Superior de Sanitat de Catalunya i la Inspecció fou dotada amb un pressupost de vint mil rals anuals a càrrec de la hisenda reial.³⁵⁴ En el mes de setembre es comunicà a l'Acadèmia l'acceptació reial d'imprimir, a càrrec de la impremta reial, la publicació de les observacions i dissertacions mèdiques elaborades pels acadèmics, juntament amb les memòries històriques de la mateixa Acadèmia.³⁵⁵ El següent mes d'octubre, l'Acadèmia també comprovà l'èxit de la gestió iniciada poc abans relativa a la gràcia reial que atorgava els honors corresponents al títol de metge de cambra per al soci resident més antic i els propis dels títols de metge de família per als socis residents que haguessin superat una antiguitat a l'Acadèmia de vuit anys. La concessió incorporà el grau de distinció que necessitava l'Acadèmia per tal de mostrar davant la societat el significat i el compromís d'aquella protecció reial.³⁵⁶

En aquest context de decisions favorables preses a la cort, els acadèmics no van oblidar la importància de consolidar unes bones relacions amb les autoritats reials a Catalunya. D'aquesta manera, el 1796 van oferir a la Reial Audiència que els serveis mèdics precisats pels ministres que composaven aquella institució estiguessin a càrrec dels metges de l'Acadèmia. És a dir, que es nomenés a un metge amb títol de propietat i a dos més amb caràcter de substituïts, amb opció de titulars en cas de vacant, amb l'objecte d'assistir en les malalties les autoritats de l'Audiència, així com les seves vídues i família un cop haguessin mort. L'Audiència informà amb interès la proposta davant el Consell de Castella, tot partint de la idea que l'establiment “*estimulará a los individuos de aquella Sociedad Médica a la maior aplicación y adelantamiento en su profesión la esperanza de verse premiados por su mérito con el honroso título de Médicos del Tribunal*”.³⁵⁷

---

³⁵⁴ *Memorias de la Real Academia ...*, op. cit., p. XX; S. MONTSERRAT, M. CARRERAS, op. cit., p. 26-29.

³⁵⁵ El primer i únic volum fruit d'aquesta concessió fou la publicació de les esmentades *Memorias de la Real Academia ...*, op. cit., p. XXII.

³⁵⁶ *Memorias de la Real Academia ...*, op. cit., p. XXIII; S. MONTSERRAT, M. CARRERAS, op. cit., p. 28.

³⁵⁷ No es pot afirmar si uns i altres aconseguiren l'establiment projectat. Res no diu sobre el títol de metge del tribunal de l'Audiència la *Lista de los Médicos...*, a nota 243, efectuada el 1798. Els ministres de l'Audiència no només van donar suport a la idea —es consideraven “*acrehedores por sus circunstancias, por el corto sueldo que disfrutan y por las ningunas obvençiones y emolumentos ...*” observades i corresponents als seus oficis—, sinó també a la forma de satisfacció dels salaris anuals dels metges, 350 lliures al titular i 150 lliures a cadascú dels substituïts: “*la mitad del fondo de Penas de Cámara y la otra del Caudal de Setencias, fruto de las tareas de los Ministros*”. Per a mostrar la consistència del pla de dotació, van acompanyar informes dels montants i càrregues per quinquennis, segons les dades elaborades pels administradors de la Taula de Comuns Dipòsits de Barcelona i pel receptor de penes de cambra.

Les altres dos grans concessions obtingudes per l'Acadèmia gràcies a les gestions desenvolupades a la cort es van fer realitat al llarg de l'any 1797. Una d'elles ja ha estat assenyalada i comentada més amunt, aquella relativa a l'aprovació de les addicions estatutàries de l'Acadèmia, les quals van introduir unes implicacions professionals que afectaren el conjunt de la facultat mèdica barcelonina. L'altra fou publicada en forma de reial ordre el 22 de febrer de 1797 i consistia en la concessió del permís d'establir a Barcelona “*una Cátedra de Clínica bajo la dirección de la Real Academia de Medicina Práctica de esta Ciudad y el método y ordenanzas en lo posible que sigue la de Madrid*”.³⁵⁸

Els tràmits que havia iniciat l'Acadèmia per aconseguir l'establiment de la formació clínica dels metges, a Barcelona i sota el seu control, ja havien despertat els recels dels catedràtics de Cervera. Carregats de raons, els professors cerverins no van observar amb indiferència la creació d'una càtedra tan important, “*del todo independiente a la referida Universidad*”. Per això, van elevar una protesta a la cort on palesaren un seguit d'arguments favorables només a mantenir les coses sense introduir cap mena de novetat. Com en anteriors ocasions, es van recordar les raons que portaren a Felip V a suprimir els estudis superiors d'arreu Catalunya i a crear només una única universitat. La inclusió d'un retrat dels resultats aconseguits al llarg del segle tenia la voluntat de mostrar una línia de progrés indiscutible.³⁵⁹ Van recordar, en aquest sentit, l'aprovació i vigència del pla de 1784, que incorporava els descobriments del metge Masdevall, l'ensenyament del qual havia comportat una millora de la salut pública en tractar de forma més adequada les malalties epidèmiques,³⁶⁰ sobretot les que van afectar les tropes reials els anys 1794 i 1795. No van semblar, però, motius suficients, el seguiment del mètode formatiu i curatiu de Masdevall i la tasca desenvolupada al front pels professors i estudiants de medicina cerverins, per tal de canviar la idea de les autoritats quant a l'establiment de la càtedra de clínica a Barcelona.

Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 1.161, 72v-73v, Barcelona, 21/5/1796 i 166v, Barcelona, 22/9/1796 i reg. 1.162, 305v-306v, Barcelona, 27/11/1797.

³⁵⁸ *Memorias de la Real Academia ...*, op. cit., p. XXV.

³⁵⁹ “*Una elocuencia sensilla, natural y vigorosa ha ocupado el lugar del estilo afectado y pueril que se había introducido en el último siglo*”. Això quant a la forma d'ensenyament, les opinions sobre continguts eren més radicals, sota una aparença moderna, sobretot en l'àmbit de la filosofia, que “*va experimentando la más feliz revolución: los Galileos, los Cartesios, los Lockes y los Newtones han hecho olvidar a los Averroes y a los Avicenas, y los escritos luminosos de aquellos grandes hombres han disipado ya las espesas y negras nubes que robaban a nuestros ojos el delicioso y magnífico espectáculo de la naturaleza*”. Vegeu: AUC-UB-R, caps 77/3.269, Cervera, 26/3/1796.

³⁶⁰ Els termes emprats recorden una retòrica semblant en tots els escrits peticionaris que hem vist al llarg d'aquest treball, l'única diferència procedia de la institució signant: “*La experiencia, a quien deven los hombres tantos conocimientos i que sobre todo en las ciencias físicas es la única guía, fiel y segura para llegar al descubrimiento de la verdad, ha acreditado que el expresado nuevo plan es el más ventajoso a la enseñanza de la Juventud y que el método que en él se describe es el más conforme a la Naturaleza*”. Vegeu: AUC-UB-R, caps 77/3.269, Cervera, 26/3/1796.

La concessió d'aquesta càtedra el febrer de 1797 no va significar però una institucionalització immediata de la mateixa. La manca de dotació persistent i tan característica de l'Acadèmia es va fer palesa de nou. Per tal de sortir d'aquella situació de paràlisi, els acadèmics van elevar una representació al Consell de Castella que incloïa un conjunt de mesures dirigides a facilitar la dotació de la càtedra. La Reial Audiència va informar, a requeriment de la cort, sobre l'afer i la disponibilitat dels mitjans proposats. En primer lloc, va mostrar un suport absolut a la institucionalització de la càtedra aprovada, que ja havia format unes ordenances idèntiques a les de l'escola de Madrid.³⁶¹ També es considerà adient la quantitat de 12.000 rals anyals, la mateixa quantitat que constava en el projecte presentat uns anys abans pel metge acadèmic Vicent Grasset, com el salari corresponent al metge catedràtic. Les formes de finançament de la dotació van merèixer una atenta valoració per part del fiscal i dels ministres de l'Audiència. Dos dels mitjans es consideraren de forma positiva: el privilegi de publicar un "*Periódico Mensual de las Observaciones que haga la Academia Médica*" i la "*privativa en la preparación del emético y del opio*". El primer presentava l'avantatge afegit de servir com a mitjà de comunicació de les llums i avenços entre els metges. El segon beneficiaria a més el conjunt de la població, en perfeccionar, en mans dels metges, la confecció d'unes preparacions delicades. Aquest mitjà, però, podia comportar l'inici d'un llarg conflicte, donat que aquesta matèria depenia del col·legi d'apotecaris de Barcelona. Altres dos mitjans foren rebutjats per distintes raons: el dret de pariatge, pel fet de ser emprat per la Junta de Sanitat per a sufragar les despeses derivades de la conservació de la salut pública, i el producte de les rendes de l'orde extingida dels Antonians i de les rifes dels porcs, a causa d'estar ja cedides a benefici de la casa de Misericòrdia i de l'Hospital General de Barcelona.³⁶² Malgrat el parer contrari del fiscal, l'Audiència va considerar oportú que l'Acadèmia demanés més endavant una part del fons de les mitres catalanes, emprades en part com a almoines distribuïdes entre els pobres. En darrer lloc, l'execució d'una rifa va semblar un mitjà útil, però abans de l'aprovació caldria obtenir la dispensa reial en estar prohibides per la llei tota mena de rifes i extraccions.

---

³⁶¹ "*Que el establecimiento de una Cátedra de Clínica que intenta realizar en esta Capital la Academia Médico-Práctica se presenta desde luego tan útil y ventajoso que son bien obvios los beneficios que puede obtener este vecindario y aun toda la Provincia le resultarán de tan laudable pensamiento, pues no cabe duda que por este medio se adelantará una profesión que por nuestra desgracia se halla bastante atrasada y se comunicarán los descubrimientos y observaciones de aquellos sabios y zelosos profesores ... en obsequio de su instituto y a beneficio de la humanidad*". Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 1.162, 47r-50r, Barcelona, 16/3/1797 i 20/4/1797.

³⁶² "... *objetos de maior importancia para socorro de las humanas necesidades que el establecimiento de dicha Cátedra*". Això deixa ben clar el significat que la formació clínica tenia per a les autoritats i l'ordre de prioritats dominant en funció dels objectius d'aquestes institucions. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 1.162, 47r-50r, Barcelona, 16/3/1797 i 20/4/1797.

Davant d'aquesta situació, no ha de resultar estrany que la posada en funcionament de la càtedra es dilatés *sine die*. Les gestions dels homes de l'Acadèmia a la cort van suposar la concessió reial, avalada per Godoy, d'uns terrenys que l'Acadèmia podia utilitzar “*como parte de la dotación de la Cátedra de Clínica*”. No obstant, aquesta concessió es va transformar en un conflicte que s'allargà fins el 1806, ja que el gremi de paraires de la ciutat va interposar un plet contra els metges acadèmics, en afirmar que aquells terrenys els pertanyien.³⁶³

Donat que la càtedra no tenia dotació i no es podien posar en pràctica les ordenances, els estudiants de medicina de Cervera foren recordats el 1798 que devien passar a l'escola de Madrid a cursar la medicina pràctica o clínica de forma obligatòria, com els restants estudiants de medicina del regne, “*mientras no está corriente la que hai en Barcelona*”. La universitat de Cervera va protestar contra l'esmentada decisió i va al·legar diverses raons, sobretot la despesa que suposaria el desplaçament, l'allotjament i la manutenció dels estudiants a Madrid.³⁶⁴ Com a contrapartida, Cervera va demanar l'observança dels seus estatuts en aquesta matèria. És a dir, no permetre la concessió del grau de llicenciat sense presentar certificació d'haver practicat un any al costat d'un metge a les més importants ciutats del Principat o d'un metge considerat com a molt hàbil o bé familiar de l'estudiant.³⁶⁵

Tot l'afer, però, restà aturat a causa de les ordres dictades des de la cort al llarg de l'any 1799. Sota l'impuls específic dels metges de cambra, Josep Masdevall i Custodio Gutiérrez, i dels cirurgians de cambra, Antoni Gimbernat i Lleonart Gallí, la Corona decidí modificar de forma radical el tipus de formació i el model de professional que calia recolzar. Així, les facultats de medicina foren clausurades com a centres d'ensenyament i el protomedicat de Castella fou suprimit com a òrgan de validació de graus i de control de la pràctica mèdica. En el seu lloc fou

---

³⁶³ Els terrenys es trobaven al barri de Sant Pere, prop de la muralla i la porta nova, prop del quarter d'Artilleria i del carrer dels Tiradors. Part de la documentació del plet es troba a: RAM, llig. 1-36, 37 i 37a i llig. 2-19, datat a Barcelona, 21/6/1806, on es féu palesa la fi del conflicte, els deutes acumulats per l'Acadèmia durant el plet i els arbitris indicats per la Junta Superior Gubernativa de Medicina per a fer front als prestramistes. Vegeu també: S. MONTSERRAT, M. CARRERAS, op. cit., p. 32, 35-36.

³⁶⁴ La repercussió d'això, afirmaren les autoritats cerverines tal volta de forma interessada, seria major “*por lo que tocasse a aquellos Jóvenes que fuesen de familias pobres y poco acaudaladas, los que según la constante experiencia que tenemos de muchos años podemos decir que componen lo regular más de las dos terceras partes de los que profesan la Medicina en nuestras escuelas y no la que menos aprovechasen los estudios*”. Vegeu: AUC-UB-R, capsa 77/3.237, Cervera, 31/3/1798.

³⁶⁵ Els criteris esgrimits quant a l'elecció del metge resident a un lloc poc poblat consistien, a més de la suposada habilitat pràctica, en que aquest individu hagués merescut “*la estimación pública por su sabiduría, por su exacta probidad y por su larga y acreditada experiencia, maiormente si el expresado Médico es el padre del practicante o uno de sus deudos más cercanos*”. Vegeu: AUC-UB-R, capsa 77/3.237, Cervera, 31/3/1798. Aquest aspecte i altres elements de la vida quotidiana d'aquests metges ha estat tractat per M. LINDEMANN, “The Enlightenment encountered: the German Physicus and his world, 1750-1820” a R. PORTER (ed.), *Medicine in the Enlightenment*, op. cit., nota 1, p. 181-197.

creada una *Junta Superior Gubernativa de la Facultad Reunida*, és a dir, una institució encarregada de coordinar en una única facultat la formació dels professionals i l'exercici conjunt de la medicina i la cirurgia. En aquesta reforma van tenir un pes decisiu els cirurgians, de forma especial els catalans Gimbernat i Gallí, que representaven una línia de pensament i d'acció sobre la formació pràctica dels professionals de la cirurgia i la medicina ja iniciada amb Pere Virgili. Una prova evident d'aquesta influència fou la decisió de concentrar l'ensenyament d'aquesta nova professió unificada en els Reials Col·legis de Cirurgia. Així, un cop suprimides les facultats, l'única escola mèdica on s'havia institucionalitzat la clínica mèdica, la de Madrid, fou assimilada pel Reial Col·legi de Cirurgia de San Carlos, ubicat al mateix Hospital General de Madrid. Com a efecte, a més, foren creats tres nous Col·legis de Cirurgia, a Salamanca, Santiago i Burgos.³⁶⁶

La reforma deixà sense sentit els objectius de l'ambaixada mèdica de l'Acadèmia barcelonina a Madrid i, per tant, Salvà es restituí a Barcelona el maig de 1799, segons ell, "*per haver comensat ja la revolució mèdica de la reunió de Medicina i Cirurgia, que féu variar las circunstancias de sa comisió [sic]*".³⁶⁷

La lluita d'interessos oberta des de mitjan segle XVIII sobre la definició d'un nou tipus de professional va donar uns resultats clars en la reforma de 1799. Com a d'altres països europeus, la naturalesa militar de les escoles de cirurgia havia fet emergir amb força un professional controlat, preparat a partir de paràmetres científics sense possibilitat de comparació en termes de modernitat respecte la tradicional formació universitària, fonamentada en l'especulació teòrica i la defensa de la tradició i les prerrogatives. La unificació de la medicina, tan evident per als cirurgians dels col·legis i també per a uns pocs metges situats en l'avantguarda de la recepció de la ciència coetània, no fou compartida per la majoria de metges, sobretot per aquells que tenien un clar lligam institucional, però també pels practicants a les àrees urbanes i rurals. Hi va dominar una aversió envers la idea de la unificació en termes de rang i de distinció social i professional, una pèrdua de sentit de la tradicional jerarquia social i professional; també es féu palès el rebuig contra una política de caire centralitzador. Així, el reformisme des de dalt practicat el 1799 gairebé no va gaudir de consens entre la major part dels metges. Joaquim Prats ha qualificat aquest moment com la inauguració d'un "*període de reformes i contrareformes que abocarien al desgavell absolut els estudis mèdics a l'Espanya de començament del segle XIX*". En efecte, les contradiccions

---

³⁶⁶ Vegeu les referències citades a les notes 46 i 87.

³⁶⁷ AMHB, Ms. B-42, *Llibre de notícies relatives a la Casa del Doctor Francisco Salvà, recullidas, arregladas y mandadas copiar per ell mateix*; els esborranys d'aquest manuscrit, redactat entre el 1790 i el 1805 i consistent en la descripció dels béns dels casals Salvà i Campillo, es troben al Ms. B-41.

d'aquestes lluites serien exacerbades al llarg de la primera meitat de la nova centúria, en el context de l'esfondrament definitiu de la societat d'Antic Règim i de la construcció de les bases liberals del nou Estat.³⁶⁸

L'oposició majoritària dels metges i de les universitats, juntament amb el caràcter feble d'un Estat en declivi féu tornar les coses al seu estat anterior durant la primavera de l'any 1801. Les facultats de medicina es van restaurar, sota l'obligació teòrica de prioritzar en els *curricula* mèdics les ciències bàsiques auxiliars com la química i la física experimental i la formació clínica en medicina i cirurgia. També el tribunal del protomedicat castellà fou restablert. A Catalunya, la protesta contra les reformes contingudes en les ordres del 1799 fou protagonitzada pel protomedicat català i per la universitat de Cervera, les úniques institucions que en realitat es van veure afectades de forma directa per la llei. Els oficials del protomedicat català defensaren la independència d'aquesta institució respecte del tribunal castellà en funció del diferent govern d'ambdues institucions: a Catalunya, van argumentar, el tribunal es regia pel respecte a la llei continguda a les Constitucions de Catalunya i al dret municipal i, a més, depenia de la Reial Audiència en matèria administrativa i contenciosa.³⁶⁹ Mostraren, a més, una oposició ferma a la reunió de la medicina i la cirurgia en termes de beneficis socials i econòmics.³⁷⁰

És evident que l'Acadèmia mèdica barcelonina també se sentí perjudicada per la reforma, però donat que la càtedra de clínica no s'havia institucionalitzat res no tenia a dir en contra de forma pública. No obstant, els aires de canvi provocats per la contrareforma de 1801 motivaren l'Acadèmia per plantejar de nou la qüestió. Un cop restablertes les facultats de medicina i les funcions del protomedicat, les autoritats concediren el permís, el mes de maig d'aquell any, per a

---

³⁶⁸ J. PRATS, op. cit., p. 353-359; M. PESET, J. L. PESET, op. cit., nota 41 p. 259-282; J. M^a. LÓPEZ PIÑERO (ed.), *La ciencia en la España del siglo XIX*, Ayer, 7 (1992); T.N. BONNER, op. cit., p. 56-60.

³⁶⁹ AUC-UB-R, caps 77/3.244, Informe elevat al rei pel protomedicat català, Gaspar Balaguer, tinent, i Vicent Grasset i Josep Coll, examinadors, Barcelona, 10/7/1799.

³⁷⁰ En aquest informe, van assegurar al rei que “*no es el amor a la común pública salud, no el mejor servicio al Ejército y Marina, ni menos el adelantamiento de ambas facultades, el estímulo de la incompatible reunión de ellas, sino el interés y ambición de la Junta, el orgullo y arrogancia del cuerpo quirúrgico y el querer sobrepasar la Cirugía a la Medicina*”. Tot qüestionant els procediments administratius de la unió, es demanaren a més, “*¿cómo puede conciliarse con la pública salud el absurdo manifiesto ... de que mediante cierto depósito se dará a los actuales Médicos el título de Cirujano y a los Cirujanos el de Médico, suponiéndoles instruidos en ambas facultades? Es preciso tener los ojos vendados, perturbado el juicio y trastornada la razón para no conocer palpablemente lo falso de aquella suposición ..., para no prever muchas víctimas españolas sacrificadas a la impericia y ambición de tantos que por tener bienes de fortuna van a hacerse déspotas opresores de la salud y vida de vuestros vasallos y que arrogantes con el noble oficio de curar como Médicos no querrán descender a las operaciones quirúrgicas, pretextuando flaqueza de ánimo, temblor de manos y poca presencia de espíritu y valiéndose de éstos y otros paliados efugios quedará el público privado del alivio en las enfermedades externas*”.

inaugurar els cursos de clínica mèdica sota la direcció de l'Acadèmia i el magisteri dels metges Francesc Salvà i Vicent Mitjavila.³⁷¹

La facultat de medicina de Cervera avaluà, malgrat tot, com a positiu el resultat de l'operació i acceptà la realitat de l'ensenyament pràctic a Barcelona. En bona mesura pel fet que la restauració universitària no qüestionà el seu control damunt la formació teòrica dels estudiants. Cervera recuperà el pla d'estudis de 1784 i fins i tot plantejà la introducció d'una transformació, molt modernitzant, en els continguts de matèries com la química i la botànica. No hi ha notícies, però, de l'acceptació d'aquestes reformes curriculars. Malgrat això, la facultat de Cervera va mantenir dreta només la façana, l'edifici universitari havia estat un cop més apuntalat; la manca de mitjans econòmics, la interrupció crònica dels estudis, la manca d'atracció dels propis estudis i la disminució progressiva d'estudiants van fer la crisi irreversible en els anys següents.³⁷²

La institucionalització de la medicina clínica a Barcelona el 1801 va suposar sense dubte la culminació del programa de redreç perseguit pels metges acadèmics des d'abans fins i tot de la creació de l'Acadèmia. Malgrat la provisionalitat de la situació, els resultats aconseguits per l'Acadèmia en aquell moment eren prou importants. Els metges acadèmics més antics controlaven els oficis mèdics de la inspecció de drogues medicinals, de la inspecció d'epidèmies i de la Junta de Sanitat, també alguns càrrecs del protomedicat català, de l'Hospital General de Barcelona i de l'exèrcit destacat a Catalunya i ostentaven els oficis de metges de l'hospici, la casa de Misericòrdia, la presó i la casa galera de la ciutat. A més d'això, aquests metges controlaven i supervisaven l'exercici de la medicina a Barcelona i gaudien del control de la formació pràctica dels futurs practicants de la medicina. Tot això, en un context de molt bones relacions amb les autoritats reials a Catalunya, d'una banda, i en un altre context on es mantenia vigent la línia divisòria amb els cirurgians, d'altra.

La càtedra de clínica inicià les seves activitats el mateix estiu de l'any 1801. No obstant, de forma gairebé immediata van aparèixer els primers entrebancs que dificultaren l'execució dels propòsits dels metges. Més enllà d'això, els nous estudis mèdics no van poder escapar de l'esclat de contradiccions que anaren lligades a l'esfondrament de l'edifici d'ordres d'Antic Règim i a les lluites pel redreç de la medicina catalana hagueren de transformar els objectius en el nou context social. Si bé en el canvi de segle les distàncies respecte a allò que tenia lloc a Europa no eren

---

³⁷¹ F. SOLDEVILA, op. cit., p. 61-68 i 97-101.

³⁷² J. PRATS, op. cit., p. 355-395

massa importants ni significatives, el decurs polític espanyol de les primeres dècades del segle XIX va obstaculitzar de forma decisiva la participació plena en les noves transformacions científiques.³⁷³ Això, però, constitueix un altre tema de treball que surt de l'abast de les nostres intencions.

---

³⁷³ Sobre la càtedra de clínica en aquests anys, vegeu: S. MONTSERRAT, M. CARRERAS, op. cit., p. 36-61; M. CARRERAS, op. cit., nota 282; J. DANON, "Sobre los inicios de la medicina clínica en España, 1801-1850", *Medicina e Historia*, 12 (1986), p. 1-16.

6.- Aproximació a l'aristocràcia mèdica de la ciutat de Barcelona

Els metges que de manera estricta van fundar l'Acadèmia mèdico-pràctica de Barcelona foren sis individus: Pere Güell i Pellicer, Ignasi Montaner i Puig, Josep Ignasi Sanponts Cabanes, Pau Balmas, Lluís Prats i Bonaventura Casals i Anglí. No obstant, al costat d'aquests metges caldria considerar també, com a integrants del grup que pretenia la formació acadèmica, als doctors en medicina Joan Steva i Escardó i Carles Vicenç Rossell. Aquests dos metges contribuïren de manera decisiva a la fundació de l'Acadèmia i la seva absència de la llista de socis fundadors s'explica a causa de la mort d'ambdós el juny de 1770, poc abans de la creació de l'Acadèmia. És per aquesta raó que hem inclòs l'estudi de la documentació notarial d'aquests dos metges juntament amb el de la resta de metges fundadors de l'Acadèmia. Al costat d'aquests i a causa de motius semblants, cal esmentar el nom del doctor en medicina Josep Fornés i Llorell, qui continuà la pràctica del seu pare, de mateix nom i catedràtic de l'Estudi fins la seva supressió, i qui tampoc no va poder veure la constitució de l'Acadèmia en morir el 1766. Donada la importància de la seva tasca en l'impuls i consegüent constitució de l'Acadèmia, també convindria afegir a aquest llistat a dos metges catalans que van fer la seva carrera prop de la cort, a Madrid: els doctors en medicina Miquel Barnades i Jaume Bonells. Com hem vist, altres metges, alguns d'ells molt ben situats des del punt de vista de l'entramat sanitari a Catalunya, també participaren d'una o altra manera, en les activitats desenvolupades al voltant de l'establiment acadèmic: Bonaventura Milans, Rafael Steva Mas, Antoni Rigals Regàs, Josep Soriano i Manuel Martras, que es caracteritzaren pel fet d'encapçalar una fervent oposició al projecte de redreç de la medicina dels metges acadèmics.

La documentació notarial ens permet de conèixer millor qui eren els fundadors de l'Acadèmia. Les pàgines que segueixen centren l'atenció en els vuit metges que participaren de forma directa en la institucionalització de l'Acadèmia. Resulta evident que aquest grup de metges no era representatiu de la professió mèdica coetània en conjunt. Si bé no es pot afirmar amb rotunditat, aquests metges representaren en bona mesura el perfil col·lectiu de l'elit mèdica catalana del període. En aquest sentit, als capítols anteriors hem pogut registrar la seva presència i participació activa en els càrrecs més importants de l'estructura sanitària catalana del set-cents. No obstant això, altres metges que exerciren oficis destacats en aquell context, com ara l'esmentat Bonaventura Milans, o d'altres noms com Gaspar Balaguer, Benet Pujol o Francesc Llorens

Masdevall entre d'altres, resten fora del present d'estudi. Fins i tot homes clau, com Bonells i Barnades, a causa del difícil i restringit accés a les fonts.³⁷⁴

L'aproximació a aquests metges, a partir de l'estudi dels protocols notariaus, resulta interessant per tal de saber què compartien aquells individus, quines arrels socials i econòmiques els havien permès de desenvolupar les seves carreres, a més del seu comú acord en apostar per la creació de nous paradigmes mèdics professionals dins de l'àmbit acadèmic. Si el valor de la vida del nou tipus de metge que volien imposar s'havia d'examinar a la llum dels resultats, de les accions portades a terme al llarg de la seva carrera, aleshores s'havia de gaudir d'una excel·lent posició professional, o bé de l'existència d'un suport econòmic, patrimonial, que els permetés dedicar tant de temps, de forma voluntària o altruista, a fer ciència mèdica. Una carrera mèdica reeixida, en aquests termes, es pot avaluar a partir de diferents aspectes, com ara l'educació rebuda, els oficis exercits, l'afiliació o associació a societats o acadèmies literàries o científiques, la producció literària impresa o manuscrita, l'estil de vida, etc. Daniel Roche ha pogut estudiar l'elit mèdica francesa d'aquest període, tot lligant diferents elements, gràcies a l'examen dels elogis acadèmics escrits per Vicq d'Azyr, secretari de la *Société Royale de Médecine*.³⁷⁵ Aquesta pràctica no fou pas exclusiva de la societat mèdica francesa. Si més no, aquesta havia esdevingut part de les rutines de les grans societats de ciències d'Anglaterra i França des del segle XVII.³⁷⁶ L'Acadèmia mèdica de Barcelona també adoptà aquesta pràctica. El secretari de l'Acadèmia s'encarregà de d'escriure i llegir, en junta pública, l'elogi històric dels socis traspassats. Els escrits, no obstant, no foren impresos i, fins ara, no ha estat possible saber si es conserven còpies manuscrites dels elogis llegits a aquelles sessions.³⁷⁷

Tenim constància de la lectura d'aquests elogis a través de la impressió de les actes corresponents a les juntes acadèmiques. Així, la lectura d'aquestes actes també pot contribuir a

---

³⁷⁴ Els intents d'accedir als arxius històrics de la Casa d'Alba per tal d'obtenir informació sobre l'aleshores metge d'aquella, Jaume Bonells, han estat un fracàs donada la manca de resposta rebuda, cosa que mostra la més mínima sensibilitat històrica de la duquesa d'Alba i de la seva família més enllà de la premsa rosa.

³⁷⁵ Sobre aquest estudi, així com sobre el gènere literari, vegeu: D. ROCHE, op. cit., nota 216. Roche ha destacat el paper de l'elogi acadèmic en relació als valors i els treballs que l'Acadèmia volia fomentar a partir d'una nova conceptualització de la professió mèdica, semblant a la que hem descrit més amunt en el cas català. És a dir, retrats exemplars que postulaven una veritat molt determinada i que exercien una funció bàsica de fixació d'una ideologia específica que es pretenia consolidar.

³⁷⁶ Vegeu les referències citades a la nota 211.

³⁷⁷ Sabem que les actes de les juntes públiques celebrades durant el darrer decenni del segle s'imprimiren, gairebé, es pot afirmar, en format de fulls volants. En aquests papers es deixà constància de la lectura d'aquells elogis. Així, per exemple, a la junta celebrada el 25 de febrer de 1793, el secretari, Josep Ignasi Sanpoms, llegí l'elogi del soci fundador Pere Güell, mort l'11 de desembre de 1791, i del comte de Lacy, capità general del Principat i soci honorari de l'Acadèmia, traspassat el 31 de desembre de 1792. Vegeu: RAM, llig. 1, Junta Pública de la Real Academia de Medicina Práctica de Barcelona, Barcelona, 25/2/1793.

millorar el coneixement de l'activitat professional exercida per aquells metges al si de la institució. Entre d'altres aspectes, l'esmentada acta donava fe dels treballs literaris dels socis residents, de les observacions mèdiques practicades, de les revisions i censures d'altres treballs acadèmics. És a dir, els elements ideològics assenyalats per Roche. Si bé la construcció d'una nòmina dels treballs realitzats pels socis a l'Acadèmia és factible, resulta més complicat l'estudi dels mateixos, ja que la major part d'aquells mai no foren impresos. De fet, només un petit nombre d'aquells treballs, prèviament seleccionats per l'Acadèmia, foren publicats en el primer i únic volum publicat de les memòries de la institució el 1798.³⁷⁸

Davant d'aquesta situació, la documentació notarial permet de completar el perfil professional dels metges fundadors de l'Acadèmia a partir de l'estudi dels aspectes més sociològics de les seves vides. Les peculiaritats d'aquest tipus de font han estat descrites a bastament i des de fa uns anys, els protocols notariaus, sobretot els inventaris *postmortem*, han estat emprats de forma sistemàtica, com a font complementària, per a l'estudi del consum i la cultura material.³⁷⁹ És a dir, com a mitjà d'aproximació al coneixement dels nivells de vida en el passat.³⁸⁰ Aquesta documentació ha tingut un ús molt divers per tal de respondre a tot tipus de qüestions relacionades amb aspectes socials, culturals i econòmics. Malgrat això, els estudis portats a terme sobre la Barcelona del segle XVIII han concedit una atenció molt feble a l'anàlisi concreta de les característiques i evolució dels grups professionals, encara menys als del món relacionat amb les activitats mèdiques.³⁸¹

L'aplicació de la lent d'augment a alguns dels espais de la vida dels fundadors de l'Acadèmia mèdica ens pot donar algunes idees, que caldrà revisar a la llum de nous estudis

---

³⁷⁸ Sobre les memòries, vegeu la referència citada a nota 241. Quant als treballs manuscrits dels socis que es conserven a l'arxiu històric de l'actual Acadèmia, tot i que la major part corresponen al segle XIX, vegeu: J. CORBELLA, *Memòries manuscrites de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1993.

³⁷⁹ Quant a la documentació notarial d'aquest període, les possibilitats i els problemes que presenta aquesta font, vegeu: A. EIRAS ROEL, "La documentación de protocolos notariales en la reciente historiografía modernista" i J. AMELANG, "A note on marriage contracts as a source for the social history of early modern Barcelona", *Estudios Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, VIII (1980), p. 7-27 i 237-243; N. SALES, "Inventaris *post-mortem*", *L'Avenç*, 92 (1986), p. 54-57.

³⁸⁰ Per a una perspectiva recent sobre aquests usos, vegeu: B. YUN, "Inventarios *post-mortem*, consumo y niveles de vida del campesinado del Antiguo Régimen. (Problemas metodológicos a la luz de la investigación tradicional)", a *Actas del VIII Congreso de Historia Agraria*, Salamanca: Universidad de Salamanca, 1997, p. 45-55 i "La historia económica por el lado de la demanda y el consumo: unas reflexiones generales", a J. TORRAS, B. YUN (eds.), *Consumo, condiciones de vida y comercialización. Cataluña y Castilla, siglos XVII-XX*, Ávila: Junta de Castilla y León, 1999, p. 9-23.

³⁸¹ Hom ha acostumat a estudiar determinats problemes en relació al conjunt de la societat, com ara l'anàlisi de la vivenda, les pautes de consum en general o la demanda d'objectes concrets. L'excepció, en matèria d'estudi de grups professionals mèdics, la constitueix l'obra dispersa de Ramon Jordi sobre els apotecaris, concentrada, d'alguna forma, al seu llibre: *Aportació a la història de la farmàcia catalana: 1285-1997*, Barcelona: Fundació Uriach, 1997.

realitzats a partir d'un conjunt de metges més gran, sobre el caràcter de la Il·lustració científica catalana i sobre la mateixa professió mèdica. Hom ha d'assenyalar, d'antuvi, la presència d'ombres documentals notariales en un parell dels casos d'estudi. Aquest és el cas, en particular, del metge Lluís Prats, de qui no hem trobat, ara per ara, cap petjada significativa de la seva vida entre els protocols notariales barcelonins.³⁸² En certa mesura, també és el cas del doctor Joan Steva Escardó, si bé ens podem apropar a la seva persona a través de la documentació notarial del seu pare, Rafael Esteve Coma, i del seu fill, Rafael Steva Mas, ambdós metges.³⁸³ Quant a la resta dels metges, tot i que en alguns casos la documentació no és abundant, considerem que és suficientment significativa per tal de plantejar almenys tres qüestions: la importància de les arrels familiars en la reproducció i consolidació de l'elit, la funció dels recursos econòmics com a foment i complement de l'activitat professional i el consum de productes professionals *sensu stricto*.

6.1.- Arrels familiars, aliances i nissagues

Hom acostuma a assenyalar, sovint, la influència del cost d'una carrera universitària en aquest període, encara més en el cas de famílies radicades lluny de Cervera o d'Osca, en relació a la capacitat econòmica familiar. Si bé això sembla cert, no ho és menys l'escàs coneixement que tenim, a l'àmbit català, sobre la realitat d'aquell cost, és a dir, sobre les necessitats de finançament lligades a la vida de l'estudiant: el desplaçament, els costos d'allotjament i manutenció als col·legis universitaris, el pagament de taxes de matriculació, d'exàmens, de pràctiques, d'obtenció de graus, etc. En aquest sentit, segurament cal posar en dubte l'afirmació dels responsables de la universitat de Cervera, consignada més amunt, quant a l'origen social humil de la majoria dels estudiants de medicina catalans que poblaren les seves aules. Segons les dades, esparses, registrades per Danon, relatives als pares dels estudiants de medicina catalans del darrer terç del segle XVIII, hom pot afirmar, quant a l'origen social d'aquells metges, una significativa presència de propietaris de terres, "pagesos", al costat de metges i, en menor i descendent grau, de juristes, d'una banda, de cirurgians i apotecaris, d'altra, i en darrer lloc, d'una mínima representació d'individus que treballaven en oficis manuals. Aquest perfil general també es posa de manifest

---

³⁸² Lluís Prats Soler es llicencià en medicina a Osca el 1755. No sabem quan ni on es doctorà. A més de la seva participació a la creació de l'Acadèmia, Prats desenvolupà una tasca important com a metge de la Junta de Sanitat, com a mínim fins l'any 1805. També exercí el càrrec d'examinador del protomedicat català en diverses ocasions entre els anys 1779 i 1805. Segons el *Catálogo de socios de la Real Academia Médico-Práctica*, vivia a Barcelona, al número 1 del carrer dels Banys Vells el 1797. Vegeu: L. MENÉNDEZ, op. cit.; J. DANON, op. cit., nota 151; DBMC, vol. II, p. 128.

³⁸³ He decidit mantenir les grafies Esteve i Steva, donat que la documentació dels diferents arxius sempre les consigna d'aquesta forma i, com veurem, no hi ha possibilitat d'errar a l'hora d'assignar filiacions amb seguretat.

entre els metges acadèmics, tant en relació a l'extracció social i professional dels seus pares com en matèria d'estratègies matrimonials familiars.³⁸⁴

En efecte, l'herència professional es troba present en alguns dels metges acadèmics. En uns casos la professió s'inicia o extingeix amb el mateix metge i a d'altres el metge en qüestió estableix el començament d'una nissaga. En el primer dels casos esmentat ens trobem a Carles Vicent Rossell, Pau Balmas i Ignasi Montaner. El pare de Rossell, Felicià, exercí com a argenter a Girona i el fill, que aconseguí una de les beques del col·legi Bruguera de Girona per a estudiar a Montpeller, no va tenir descendència del seu matrimoni amb Mònica Bertran. Desconeixem la via segons la qual Rossell estava emparentat amb el metge Pau Balmas, de qui era oncle. De fet, Balmas no apareix ni entre els marmessors del testament de Rossell ni en la seva possible línia successòria.³⁸⁵ Les dades disponibles del torellonenc Pau Balmas tampoc aporten llum sobre aquestes qüestions. En realitat no sabem qui eren els pares de Balmas, ni la procedència social i geogràfica de la seva dona, Margarida Simon, amb qui no va tenir fills que els sobrevisquessin quan morí el 1789.³⁸⁶ La família del metge Ignasi Montaner procedia de la petita parròquia de Sant Andreu de Samalús, al peu vallesenc del Montseny. El pare, primogènit, exercí com a oficial major comptador de la renda del cadastre a Barcelona, mentre l'oncle aconseguí la rectoria de l'església natal. Poc sabem de la seva mare, Maria Àngela Puig, qui tenia dos germans més, ambdós consagrats a l'església. El metge Montaner es va mantenir cèlibe, cosa que segurament influí en el casament de la seva única germana amb Pau Julià, pagès de Sant Andreu de Samalús, per tal de mantenir i consolidar el patrimoni. De fet, Montaner no vivia a cap de les dos cases que posseïa a Barcelona, als carrers del Call i de Sant Pau, sinó que residia, acollit, a casa del matrimoni format per Maria Rosa i Felip Volart, tirador d'or aquest, que el cuidà i alimentà fins la seva mort el 1798.³⁸⁷

---

³⁸⁴ J. DANON, op. cit., nota 151.

³⁸⁵ Les dades consultades sobre Rossell es troben a: AHPB, José Antonio CASSANÍ MASCARÓ, *Secundum liber sive manuale testamentorum*, 247r-249r, Barcelona, 22/9/1768, testament i *Manual*, 1770, 223v-228v, Barcelona, 16/7/1770, inventari *postmortem*. Si no es diu el contrari totes les referències que es fan a continuació sobre Rossell procedeixen d'aquestes fonts.

³⁸⁶ Quant a la informació notarial trobada sobre Balmas, vegeu: AHPB, José Mariano AVELLA, *Manuale vigessimum nonum contractorum et ultimarum voluntatum*, 1783, 194rv, Barcelona, 10/8/1783, entrega de testament; la lectura del testament es féu pel mateix notari a Barcelona l'1 de març de 1789, però no hem trobat aquest document en els llibres següents d'aquest notari ni del que se cita a continuació. Miquel Mir LLAREUS, *Manuale contractorum*, 1788-1789, 265r-277v, Barcelona, 12/3/1789, inventari *postmortem*. Si no es diu el contrari totes les referències que es fan a continuació sobre Balmas procedeixen d'aquestes fonts.

³⁸⁷ La documentació notarial utilitzada en aquest cas i a les referències següents es troba a: AHPB, José UBACH, *Manuale contractorum, instrumentorum et ultimarum voluntatum*, 11v-13r, Barcelona, 31/12/1796 (es tracta en realitat d'un error, fou l'any 1795), entrega de testament; 64v, Barcelona, 17/1/1796, codicil testamentari; *Manuale contractorum, instrumentorum et ultimarum voluntatum*, 1798, 36r-37r, Barcelona, 10/7/1798, revocació i entrega de testament; 383v-384r, codicil testamentari; segurament no es va procedir a la realització d'inventari *postmortem*, ja

En el segon dels casos esmentats, només trobem al metge Pere Güell Pellisser (1712-1791). Com es pot veure al seu arbre genealògic (vegeu Taula 1), el seu matrimoni, el 1749, amb Maria Josepa Pujol constitueix un exemple clar d'estratègia matrimonial de consolidació patrimonial, en aquest cas a partir de les terres que posseïen ambdues famílies a Alcover, al Camp de Tarragona.³⁸⁸ El metge Güell, primogènit, s'establí a Barcelona, mentre les seves dos germanes foren casades a Alcover i, almenys una d'elles, ho fou amb un altre pagès d'aquella vila.³⁸⁹ La dona de Güell, Maria Josepa, era filla del doctor en medicina a Barcelona Josep Pujol Esteve i néta de Blai Pujol, pagès d'Alcover. El matrimoni del metge Pujol amb Maria Anna Boixeda amplià i consolidà les arrels de la família al Maresme, on Maria Anna i la seva germana Mònica havien desenvolupat un pròsper negoci tèxtil relacionat amb les puntes.³⁹⁰ El metge Pujol casà les tres filles amb tres metges: la pubilla i hereva amb el metge Güell i les altres dos amb els metges de Premià i de Caldes de Montbui.³⁹¹ D'aquesta manera, Pere Güell, el primer metge de la seva família establí, amb els seu casament, uns lligams molt estrets amb parents també dedicats a la cura de la salut. A més, fruit del seu matrimoni amb la pubilla Pujol, Güell va disposar d'un hereu també metge, Pere Ramon³⁹², tot i que la mort prematura del mateix i la dificultat de mantenir la

---

que Montaner va nomenar hereva universal a Maria Rosa Volart, almenys aquell no s'hi troba entre els protocols d'aquest notari corresponents als anys 1798 a 1805; *Manuale contractorum, instrumentorum et ultimorum voluntatum*, 1801, 657r-659v, Barcelona, 23/6/1801, divisió del patrimoni que el doctor Montaner posseïa a Samalús, ordenada per Maria Rosa Volart.

³⁸⁸ La Taula 1, a la fi d'aquest capítol, mostra la genealogia de la família de metges Pujol, Güell i Coll a partir de la documentació notarial esmentada.

³⁸⁹ Sobre els protocols notarials del metge Güell, vegeu: AHPB, Daniel TROCH, *Manualis testamentorum, inventariorum, encantum*, 45rv, Barcelona, 7/8/1768, entrega de testament de Pere Güell; *Manuale omnia testamenta, inventaria et encantuus*, 54r-64r, Barcelona, 24/12/1790, testament de Pere Güell; *Manuale omnia testamenta, inventaria et encantuus*, 65r-73r, Barcelona, 29/12/1792, inventari *postmortem* de Pere Güell ordenat fer per la seva vídua i hereva; *Manuale omnia testamenta, inventaria et encantuus*, 94r-104r, Barcelona, 9/9/1793, testament de Josepa Güell Pujol, vídua del metge Pere Güell; Francisco FERRÚS SÁNCHEZ, *Librum pactorum et aliorum instrumentorum*, 106r-116r, Barcelona, 10/12/1795, inventari *postmortem* de Josepa Güell Pujol, vídua del metge Pere Güell i 99v-105v, Barcelona, 10/12/1795, inventari *postmortem* del metge Pere Güell, ordenats fer per la seva filla i hereva universal Marianna Güell, vídua del metge Benet Coll. Si no es diu el contrari totes les referències que es fan a continuació sobre Güell procedeixen d'aquestes fonts.

³⁹⁰ La documentació notarial del metge Pujol es troba a: AHPB, Miguel CABRER, *Liber secundus Capitulum Matrimonialium, Concordiarum, Societatum et aliorum diversorum receptorum*, 7r-12v, Barcelona, 3/9/1733, signatura de concòrdia i àpoca entre el matrimoni Josep Pujol i Maria Anna Pujol Boixeda amb Pau Codina, fuster de Barcelona i vidu de Mònica Codina Boixeda, per obtenir la heretat universal i béns de la difunta; Daniel TROCH, *Manualis testamentorum, inventariorum, encantum*, 1r-2v, Barcelona, 29/12/1767, testament de Maria Anna Pujol Boixeda, dona del metge Josep Pujol i mare de Josepha Güell Pujol; *Manualis testamentorum, inventariorum, encantum*, 27r-34v, Barcelona, 6/4/1768, inventari *postmortem* de Maria Anna Pujol Boixeda; *Manualis testamentorum, inventariorum, encantum*, 55v-57v, Barcelona, 2/4/1759, testament del metge Josep Pujol; *Manualis testamentorum, inventariorum, encantum*, 65r-69r, Barcelona, 14/2/1769, inventari *postmortem* del metge Josep Pujol, ordenat fer per la seva filla Josepa Güell Pujol, dona del metge Pere Güell.

³⁹¹ AHPB, Miguel CABRER, *Liber secundus Capitulum Matrimonialium, Concordiarum, Societatum et aliorum diversorum receptorum*, 585r-588r, Barcelona, 1/6/1738, capítols matrimonials entre el metge de Premià Jaume Godàs i Mònica Pujol; *Liber tercius capitulum matrimonialium*, 586r-591r, Barcelona, 14/9/1742, capítols matrimonials entre el metge de Caldes de Montbui Joseph Bruquetas i Francisca Pujol.

³⁹² Pere Ramon Güell es batxillerà en medicina a Saragossa el 1791 i es llicencià a Osca el 1792. El maig de l'any següent entrà com a soci a l'Acadèmia mèdica de Barcelona. Encara era viu en el moment de la redacció del testament

nissaga per mitjà de l'altre fill, Josep, frare premonstratense³⁹³, obligaren a traslladar l'herència a la primera de les filles, Maria Anna Güell Pujol. Aquesta havia estat casada amb el metge i apotecari barceloní Benet Coll Casals, vidu d'un primer matrimoni des del 1789.³⁹⁴ També fou un matrimoni estratègic, ja que Coll era l'hereu de Pere Coll Oller, un destacat apotecari barceloní, qui també formà en el mateix ofici els altres dos fill que tingué fruit del seu segon matrimoni.³⁹⁵ D'aquesta manera, Benet Coll i la seva dona, Maria Anna Güell Pujol, concentraren el llegat d'ambdues famílies.

Els altres metges, Bonaventura Casals Anglí, Joan Steva i Josep Ignasi Sanponts Cabanes, van nàixer al si de famílies de metges, si bé en els dos darrers casos la presència de juristes, apotecaris i altres professionals dins de les seves relacions de parentiu confereixen a les seves famílies un caràcter exemplar de la complexa trama humana que es conformà entre els il·lustrats catalans. El pare del metge Casals Anglí³⁹⁶, anomenat Bonaventura Casals Oriol, figuerenc, aconseguí, no sense dificultats, establir-se com a metge a la recent creada Barceloneta (vegeu la

---

de la seva mare, el setembre de 1793, però no el novembre de 1795 quan la seva germana Maria Anna ordenà l'apertura d'aquell protocol. És possible que morís durant la guerra contra la Convenció. Vegeu: L. MENÉNDEZ, op. cit.; *Catálogo de socios de la Real Academia Médico-Práctica*, op. cit., i la documentació notarial consignada del Güell.

³⁹³ Ens trobem davant una altra connexió amb els homes que envoltaren Jauem Caresmar. És a dir, Josep Güell, el fill del metge Pere Güell, fou un dels condeixebles i alumnes de Caresmar, Josep Martí, Jaume Pasqual i altres dels integrants de l'escola històrica del monestir de Bellpuig de les Avellanes.

³⁹⁴ La documentació notarial consultada sobre Benet Coll es troba a: AHPB, Francisco FERRÚS SÁNCHEZ, *Librum protocollum tercium publicorum intrumentorum et ultimarum voluntatum*, 118r-122r, Barcelona, 20/4/1795, testament; *Librum protocolum sextum publicorum pactorum*, 57r-68r, Barcelona, 7/5/1795, inventari *postmortem*; *Librum protocollum sextum publicorum intrumentorum*, 69r-75r, Barcelona, 7/5/1795, inventari *postmortem* de Vicenta Grases, primera dona de Benet Coll. Si no es diu el contrari totes les referències que es fan a continuació sobre Coll procedeixen d'aquestes fonts.

³⁹⁵ Pere Coll regentà la seva apotecaria al carrer dels Escudillers entre 1743 i 1781, quan morí, i fou mestre del Col·legi d'Apotecaris de Barcelona des del 1743. El fill Benet féu una carrera més notòria: estudià i practicà l'apotecaria amb el seu pare i ingressà com a mestre del col·legi el 1763; es batxillerà en medicina a Osca el 1766-67, on es llicencià el 1770; ingressà a l'Acadèmia mèdica l'abril de 1777; en la seva condició d'apotecari, exercí com a examinador del protomedicat català entre els anys 1777 i 1782; regentà l'apotecaria paterna des del 1781 fins la seva mort el 1795, quan la seva vídua la va vendre al germanastre, Miquel Coll; també va fer una interessant defensa de l'assistència hospitalària en un escrit publicat el 1793 i, al costat de Francesc Salvà, dictaminà favorablement la publicació de Francesc Carbonell sobre l'àlcali volàtil el 1790. Vegeu: L. MENÉNDEZ, op. cit.; *Catálogo de socios de la Real Academia Médico-Práctica*, op. cit.; DBMC, vol. I, p. 144; R. JORDI, op. cit., nota 381, p. 797-798 i 801-824.

³⁹⁶ La Taula 2, a la fi d'aquest capítol, mostra la genealogia de la família del metge Bonaventura Casals a partir de la documentació notarial esmentada. Quant a la documentació notarial de Casals que s'utilitza en aquest treball, vegeu: AHPB, Tomàs GIBERT VILASECA, *Liber testamentorum*, 74r-78r (orig.81r-84r), Barcelona, 29/3/1806, testament de Bonaventura Casals Anglí; no sabem si es va fer inventari dels seus béns, almenys no l'hem trobat als protocols d'aquest notari ni als del notari José Ubach entre els anys 1806 i 1811; José UBACH, *Manuale contractum, instrumentorum et ultimarum voluntatum*, 200v-201v, Barcelona, 30/10/1788, testament, vídua del metge de la Barceloneta Bonaventura Casals Oriol i mare del metge Bonaventura Casals Anglí i 16v-17r, Barcelona, 12/1/1790, inventari *postmortem* d'Isabel Anglí Casals ordenat fer a instància del seu fill el metge Bonaventura Casals Anglí.

Taula 2).³⁹⁷ Casals Oriol també portà a terme una política estratègica matrimonial amb els fills que tingué amb Isabel Anglí. Així, donà una educació mèdica al seu primogènit, qui com el pare es batxillerà a Ossa, el 1765, i es llicencià el 1767 i doctorà el 1769 en medicina a Cervera. L'altre fill, Manuel, estudià al nou col·legi de cirurgia de Barcelona i exercí posteriorment com a cirurgia militar. Les filles, Teresa i Llàcia, foren casades amb els germans Blahà, de Centelles, que com els germans Casals Anglí havien estat formats en medicina i cirurgia. Les nissagues respectives es perpetuaren també amb fills educats en medicina.³⁹⁸

La família del doctor en medicina Joan Steva Escardó (vegeu Taula 3) constitueix un cas evident de mobilitat social ascendent des de finals del segle XVII, a partir, en primer lloc, de la consolidació patrimonial entre apotecaris i, més tard, de la promoció i unió entre grups socials semblants, és a dir, entre metges i juristes.³⁹⁹ L'apotecari barceloní Josep Esteve desenvolupà l'estratègia que hem vist en els casos anteriors: l'hereu, Rafael Esteve, va rebre formació mèdica, mentre el segon fill fou entregat a l'església; alhora, el matrimoni Esteve i Coma consolidà la posició familiar en casar el fill i possiblement una filla amb famílies del notariat barceloní. En enviduar l'àvia, aquesta optà per executar una estratègia característica entre les dones de mestres de gremis i es casà amb un altre apotecari de la ciutat de Barcelona.⁴⁰⁰ D'aquesta forma, Rafael Esteve, més tard catedràtic de medicina a l'Estudi de Barcelona, gaudí d'una posició social ideal que comptà amb forts lligams entre els juristes i els apotecaris de la ciutat. Els seus descendents no van tornar a exercir l'apotecaria. La nissaga de metges fou continuada per l'hereu, Joan Steva Escardó, qui sembla que fou casat amb la filla d'un altre notari barceloní. La tercera generació mostra com la situació econòmica i social de la família els va permetre de donar educació mèdica a dos fills, l'entrega d'un altre a l'església i la continuació de la política de matrimonis estratègics amb les filles. El metge primogènit, Rafael Steva Mas, també fou casat amb la filla d'una família de juristes i tingué dos fills, un dedicat com els altres membres de la nissaga familiar a la medicina i una filla que fou casada, uns anys després de morir el pare, amb un altre metge molt ben situat, el doctor Francesc Salvà Campillo.⁴⁰¹

---

³⁹⁷ ACA, RA, *Consultas*, reg. 811, 63rv, Barcelona, 10/5/1771 i 272rv, Barcelona, 14/10/1771; AHPB, Fèlix VEGUER, *Secunda pars manualis contractuum*, 83r-84r, Barcelona, 19/7/1771 i 300r-301v, Barcelona, 1/4/1771.

³⁹⁸ L. MENÉNDEZ, op. cit.; J. DANON, "Médicos graduados en la Universidad de Cervera, I, 1762-1775", *Medicina e Historia*, 58 (1976), p. 3-4.

³⁹⁹ La Taula 3, a la fi d'aquest capítol, mostra la genealogia de la família de metges Esteve-Steva a partir de la documentació notarial esmentada.

⁴⁰⁰ Sobre els apotecaris Josep Esteve i Esteve Ros, vegeu: R. JORDI, op. cit., nota 381, p. 817-819.

⁴⁰¹ AHPB, Geroni CAVALLOL GRAS, *Manuale Contractorum*, 10r-14v, Barcelona, 14/1/1802, capítols matrimonials entre el metge Francesc Salvà Campillo i Llàcia Steva Cebrià.

Si l'endogàmia en la reproducció dels grups ha estat important en els casos anteriors, la complexitat de la trama de relacions humanes presenta un caràcter definitiu amb la família Sanponts.⁴⁰² Al llarg del segle, quatre generacions de Sanponts van establir vincles amb algunes de les famílies més representatives de la Il·lustració catalana.⁴⁰³ La Taula 4 ens permet de veure amb claredat la reproducció de les elits al llarg del segle. Cadascuna de les generacions apuntades va reforçar els lligams en el món de les professions. La generació de l'avi Francesc Sanponts, apotecari a Berga, correspon a la dels catalans que van patir la guerra de Successió i els seus efectes. En aquest sentit, el metge Dídac Casetas n'és un clar exemple: catedràtic de l'Estudi de Barcelona, membre del "darrer claustre" fins la creació de Cervera el 1717, restà a Barcelona, on el 1714 li foren segrestats tots els béns. Tant en aquesta com en la següent generació, la del metge Josep Sanponts, els juristes predominen, però sempre al costat de representats de les professions mèdiques. El caràcter preponderant de les professions no ha de fer pensar en l'absència de la propietat de la terra. Aquesta no només hi és, sinó que constitueix l'autèntic lligam de les rendes familiars que els van permetre d'utilitzar els recursos econòmics com a instrument de foment de l'activitat professional i d'adquisició de prestigi social. La generació de Josep Ignasi Sanponts il·lustra això de forma evident: els vincles familiars es troben lligats a tot un conjunt d'interessos comuns, econòmics, científics i polítics. En aquest sentit, no pot estranyar trobar a les mateixes acadèmies barcelonines als germanastres Sanponts al costat de figures tan representatives de la Il·lustració cultural catalana com ara Marià Oliveres, Manuel Barba i tal volta al mateix Marià Cabanes Coma. Aquestes relacions, però, precisen encara un estudi aprofundit.

---

⁴⁰² Sobre la documentació notarial al llarg d'aquest treball, vegeu: AHPB, Joan OLZINA CABANES, *Manuale sextum testamentorum, inventariorum et encantum*, 1r-5r, Barcelona, 19/2/1765, testament del metge Josep Sanponts Olzina i 6r-20v, Barcelona, 18/3/1765, inventari postmortem del metge Josep Santponts Olzina; Gaietà OLZINA MASSANA, *Manuale quintum testamentorum, codicillorum et inventariorum*, 412rv i 417r-419r (original 413r-416r), Barcelona, 18/2/1797, obertura i lectura de testament del metge Josep Ignasi Sanponts Cabanes, redactat i entregat a Barcelona 8/7/1792 i 420r-435v, Barcelona, 22/2/1797, inventari *postmortem* del metge Josep Ignasi Sanponts Cabanes; 51v-53r, Barcelona, 22/8/1792, testament de Joan Sanponts Cabanes i 53v-55r, Barcelona, 13/9/1792, inventari *postmortem* de Joan Sanponts Cabanes; Baltasar OLIVERES i de PLANA, *Protocolo de contratos y últimas voluntades*, 20v, Barcelona, 10/4/1821, entrega de testament del metge Francesc Sanponts Roca, 25v i 29r-30r (original 26r-28r), Barcelona, 10/4/1821, obertura del testament del metge Francesc Sanponts Roca i 32v-34r, 36v-39v i 44v-63v, Barcelona, 7/5/1821, inventari *postmortem* de Francesc Sanponts Roca ordenat fer per Eulàlia i Ignasi Sanponts.

⁴⁰³ Vegeu Taula 4 a la fi d'aquest capítol. Aquest quadre ha estat construït a partir de les següents fonts: AHPB, Vicente GAVARRÓ, major, *Manual capitulum matrimonialum*, plec 38, Barcelona, 7/12/1697, capítols matrimonials entre el metge Dídac Casetas i Teresa Rondó Molines; José BOSOM GROSSET, *Primum liber testamentorum*, 31r-35r, Barcelona, 29/12/1730, testament del metge Dídac Casetas i 132r-134v, Barcelona, 30/7/1741, testament de Teresa Rondó; la documentació notarial citada a la nota anterior; P. VILAR, "Els Barba, una família il·lustrada de Vilafranca del Penedès", a *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*, Barcelona: Curial, 1979, p. 59-90; R. NOGUERA, *Los notarios de Barcelona en el siglo XVIII*, Barcelona: CNB, 1978; B. MORENO, *Pagesos, menestrals i burgesos al Penedès del segle XVIII. Les economies familiars a partir dels inventaris post-mortem*, Barcelona: treball de recerca, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, 1995, p. 98-100; P. BERNAT, op. cit., notes 145 i 160.

Convé prestar atenció al cas del metge Francesc Sanponts Roca (1756-1821), qui presenta semblances molt clares amb les biografies dels metges francesos estudiats per Roche. Pot sobtar, d'antuvi, la seva situació familiar. Com a fill del segon matrimoni del seu pare amb Agnès Roca, Francesc va esdevenir alhora germanastre de Josep Ignasi i germanastre i cunyat de la dona d'aquest, Maria Josepa Pujol Roca, casats uns anys abans. En morir el pare d'ambdós metges, Josep Sanponts Olzina, el 1765, encarregà al seu hereu, Josep Ignasi, fer-se càrrec del germà de només nou anys i de la seva educació fins que complís els vint-i-cinc anys. El matrimoni Sanponts Pujol així ho féu, amb la cura d'uns pares que mai no tingueren descendència pròpia. Josep Ignasi planificà la formació del seu germà-fill adoptiu. Des del 1770 estudià arts i medicina a Cervera, on es batxillerà el 1778 i es llicencià el 1779, per a doctorar-se el mateix any a Osca. La transmissió de coneixement no només arribà a partir de l'herència professional o de la pròpia vocació científica de Francesc. Una formació adequada, típicament il·lustrada, només pròpia d'una elit acomodada, també suposava l'acceptació d'un programa científic comú, internacional, i per tant el trencament de fronteres, l'adquisició de coneixement de la mà dels millors professors, en aquest cas a Paris, entre els anys 1779 i 1780. El talent de Francesc es mostrà aviat de forma clara, sovint al costat del seu col·lega Francesc Salvà Campillo: ingressà a l'Acadèmia mèdica a finals de 1780, a la de ciències el 1786 i el 1787 a la *Société Royale de Médecine* de Paris, on a més fou condecorat amb premis per les seves dissertacions mèdiques.⁴⁰⁴

6.2.- Recursos i activitats econòmiques

L'estudi de la documentació notarial d'aquests metges també ens proporciona coneixement sobre el significat dels recursos econòmics com a base i complement de la seva activitat professional. La historiografia centrada en l'estudi del consum i de les seves pautes ha mostrat, més enllà de les complicacions metodològiques d'aquest tipus de fonts, la dificultat d'anàlisi dels inventaris individuals, així com les múltiples classificacions possibles dels continguts a l'hora d'obtenir indicadors precisos, susceptibles de ser tabulats, sobre el consum, estil i formes de vida, posició i prestigi social dels individus o grups de població investigats. Sense ànim d'exhaustivitat, la Taula 5 recull, a partir de les dades que apareixen als protocols notariaus estudiats, alguns dels aspectes que poden donar claus sobre la capacitat econòmica d'aquests metges.⁴⁰⁵ Els aspectes seleccionats a la taula ens permeten de definir algunes de les característiques d'aquest grup

---

⁴⁰⁴ D. ROCHE, op. cit., nota 216; DBMC, vol. III, p. 76-79 i 88-89; A. NIETO-GALÁN, *La seducció de la màquina: vapores, submarinos e inventores: Francesc Sanponts, Narcís Monturiol, Isaac Peral*, Madrid: Nivola, 2001, p. 25-58

⁴⁰⁵ Vegeu Taula 5 a la fi d'aquest capítol, confeccionada a partir dels testaments i inventaris esmentats a les notes anteriors.

socioprofessional, malgrat que per les limitacions de la documentació no és possible diferenciar aspectes destacats, com ara els béns heretats i els adquirits, les millores introduïdes en propietats familiars, la força dels patrimonis unificats en el nom dels matrimonis, però separats quant a titularitats, etc. més enllà de la situació a l'instant precís de la mort d'aquests.⁴⁰⁶

L'exercici professional institucional i particular d'aquests metges, així com la seva procedència social, la participació en estratègies matrimonials endogàmiques i el caràcter del seu patrimoni permeten d'afirmar el lligam estret entre els recursos econòmics i l'activitat professional i la consolidació d'una posició social a la ciutat. Aquesta posició social, que sense dubte, redundà en un major prestigi professional, assenyala també l'existència de diferències intraprofessionals i situa aquests metges al capdavant de la professió a Barcelona. En efecte, si bé es poden assenyalar algunes diferències entre els patrimonis d'aquests individus, en part degudes a la major o menor disposició dels diversos protocols notariaus que treballen, les semblances predominen en el conjunt. Tal volta la diferència més significativa es troba en el cas del metge Bonaventura Casals Anglí. Aquest metge millorà la posició social aconseguida pel seu pare i en això, sense dubte, van influir els contactes que establí, essent molt jove, amb els altres metges fundadors de l'Acadèmia. El pare, casat amb la filla d'un forner, va ser capaç, a partir de la seva pràctica professional, d'educar i casar amb intel·ligència a tots els fills. No obstant, el patrimoni que reuní fou escàs, reduït a la casa de la Barceloneta i un poc mobles i roba.⁴⁰⁷ L'exercici particular de la medicina i els lligams establerts amb els altres metges acadèmics el van permetre d'accedir a càrrecs institucionals, com ara l'ofici d'examinador del protomedicat català entre els anys 1781 i 1792 o el càrrec d'inspector de drogues medicinals després de la malaltia i mort d'Ignasi Montaner. Com a complement, Casals Anglí es féu càrrec dels períodes de pràctiques d'uns quants estudiants de medicina al llarg de la seva carrera.⁴⁰⁸ Tot plegat, la seva pràctica professional el va permetre de canviar el domicili de residència a Barcelona, de la casa paterna de la Barceloneta a una casa, adquirida en propietat i més ben situada des d'un punt de vista social i econòmic al centre de la ciutat. Un fet que va contribuir a millorar i consolidar el seu propi *status* social i professional.

---

⁴⁰⁶ L'exemple més notori sobre això ve representat pel metge Güell, qui es casà amb una família d'emprenedores negociants de valuoses puntes i brodats del Maresme.

⁴⁰⁷ AHPB, José UBACH, *Manuale contractorum, instrumentorum et ultimarum voluntatum*, 200v-201v, Barcelona, 30/10/1788, testament d'Isabel Anglí, mare del metge Casals Anglí, i 16v-17r, Barcelona, 12/1/1790. inventari *postmortem* de la mateixa.

⁴⁰⁸ Danon recull els casos dels estudiants Jaume Lluch, de Torredembarra, Josep Marqués, d'Altafulla, i Antoni Rey, de Pont de Suert, els quals practicaren amb Casals a Barcelona els anys 1778-1779, 1782-1783 i 1785-1786. Segurament el llistat de Danon no és complet, tal com ho mostra el fet de trobar altres estudiants de medicina en les certificacions jurades que trobem en els protocols notariaus. Aquest seria el cas d'Antoni Gravalosa, fill de metge, que practicà amb Casals a Barcelona el 1787-1788. Vegeu: J. DANON, op. cit., nota 151, p. 56-57, 453, 473 i 703; AHPB, José UBACH, *Manuale contractum*, 45r, Barcelona, 29/2/1788, certificació jurada feta per Bonaventura Casals.

Això pot explicar també la capacitat econòmica obtinguda per tal d'ordenar un nombre tan elevat de misses i la dotació d'un fons per a subvencionar el pagament de tres misses anuals en sufragi de les ànimes de la família.

En la resta de casos, l'ascendència pagesa i les estratègies matrimonials mostren la importància dels recursos econòmics en la consolidació i perpetuació del grup i en l'activitat professional. Més enllà dels diferents volums patrimonials, aquests metges presenten uns nivells econòmics destacables, com a posseïdors de béns immobles –cases a Barcelona i altres poblacions catalanes, heretats rurals i jornals de terra- i com a explotadors indirectes de la terra mitjançant cessions i creació de censos i censals. Aquests patrimonis van permetre, en el cas d'alguns d'aquests metges, diversificar els ingressos i invertir en altres activitats. D'aquesta forma, no només trobem el préstec de diners en metàl·lic, sinó també la inversió en forma de capital líquid o de propietats immobles en un molí paperer o en un molí fariner. Aquestes inversions també es portaren a terme, com mostren els casos dels metges Güell i Balmas, en companyies comercials i d'assegurances. D'altra banda, aquesta capacitat econòmica els va concedir un notable poder adquisitiu que els permeté de realitzar un consum elevat de béns manufacturats i de productes de luxe. La quantitat, diversitat i qualitat de la roba, tant de parament com el vestuari d'ús personal, que apareix en els inventaris, constitueix un indicador evident. També els objectes d'ostentació i comoditat domèstics, al costat d'altres que incorporaven una clara repercussió social, com ara la propietat de cotxes de cavalls. La possessió d'objectes d'or i plata també és una constant en aquests patrimonis i dóna idea del nivell de riquesa acumulada per aquests individus.

Aquestes característiques van influir en el desenvolupament de l'exercici professional d'aquests metges, tot fomentant i consolidant el seu prestigi i posició social. D'alguns d'aquests metges coneixem la seva participació en tasques de formació d'estudiants de medicina. No sabem amb certesa els termes o pactes contractuals efectuats entre els practicants i els metges i, per tant, el complement econòmic que aquesta activitat podia reportar als metges ja establerts a una determinada població. No hi ha dubte, però, que l'acompanyament d'un practicant constituïa un senyal de prestigi professional per al metge.⁴⁰⁹ Això no només era evident en la seva projecció professional a nivell institucional, on els trobem exercint càrrecs i oficis a les més importants institucions sanitàries catalanes, sinó també a nivell particular. En efecte, aquesta posició va constituir un reclam per a aconseguir una clientela estable i, en aquests casos, ben situada des d'un

---

⁴⁰⁹ J. DANON, op. cit., nota 151, p. 33, 75, 84 i 87 en el cas de Güell i p. 33, 60, 62 i 66 en el cas de Balmas.

punt de vista social i econòmic. No sempre apareix detallada aquesta valuosa informació als inventaris *postmortem*, tan útil per a conèixer alguns dels trets de les persones que feien ús dels serveis professionals d'aquests metges. Quan hi consta, però, tal i com es pot veure a la Taula 6, no només esdevé possible completar la informació de l'exercici professional del metge, sinó també confirmar la condició social dels patrons-pacients.⁴¹⁰ En aquest sentit, el cas del metge Pau Balmas resulta revelador. Balmas aconseguí establir una selecta clientela de pacients que, alhora, es beneficià de la seva activitat professional pública i féu compatible amb el desenvolupament d'un intens treball mèdic a aquestes institucions. Diverses comunitats religioses de la ciutat, al costat de ciutats que gaudien de l'ús del "don", juristes, oficials reials, comerciants i, en menor mesura, uns pocs mestres gremials, asseguraven uns beneficis econòmics i socials considerables, procedents de la pràctica particular o privada de la medicina de Balmas. Això vindria a confirmar el caràcter elitista d'aquests metges, l'existència de divisions entre els practicants de la medicina a la ciutat, on els metges de l'Acadèmia es podien comptar entre els representats d'una aristocràcia professional.⁴¹¹

L'existència d'aquesta informació en els protocols notariais s'ha de relacionar amb el fet que les conductes, iguals o contractes mèdics constituïen una part important dels crèdits del metge difunt, actius més enllà de la seva mort. La família del doctor Pere Güell aconseguí cobrar 171 lliures en concepte de conductes mèdiques entre la data de la seva mort i la confecció del seu inventari *postmortem* realitzada just un any després. Malgrat això, la família va voler deixar constància al document notarial que "*alguns comptes de visitas part son incobrables y part que tal vegada se cobraran*". En parlar dels mecanismes de crèdit no formal, bàsicament verbal, basat en l'honradesa i la paraula de les parts, hom ha destacat la seva importància en la comercialització de béns de primera necessitat, com ara roba, aliments i medicines. Això ha estat posat en relació amb la irregularitat dels ingressos familiars, si bé constituïa una pràctica comercial suficientment estesa a la societat d'aquest període com per a no creure en l'existència d'altres motivacions. La presència de llibretes de conductes mèdiques, de deutoris on apareixen les persones o institucions aconduïdes amb un metge, les quantitats degudes o els conceptes que calia saldar a la documentació notarial dels metges ens mostra que aquesta pràctica creditícia no només era

---

⁴¹⁰ Vegeu Taula 6 a la fi d'aquest capítol. La informació procedeix dels protocols notariais esmentats més amunt del doctor Pau Balmas.

⁴¹¹ Josep Sanpots Olzina mantenia vigents, en el moment de la seva mort, les conductes mèdiques de les religioses del monestir de Sant Pere, del monestir de Santa Isabel i del convent de Santa Caterina i també de personalitats, com ara Nicolàs d'Erill o Maria Lacoma. Algunes d'aquestes conductes passaven de pares a fills. La documentació del metge Josep Ignasi Sanpots indica, no obstant, la conveniència de no fer afirmacions massa categòriques quant a l'extracció social d'aquests pacients. Vegeu la documentació notarial dels Sanpots citada més amunt i també UB-R, Ms. 1.654, *Enfermedades observadas en los meses de ... 1774, 1775 y 1776*.

emprada per botigues de robes o de queviures, apotecaris i altres comerciants al detall, sinó també pels metges. Aquest fet ens porta a afirmar la importància de considerar la pràctica de la medicina, els serveis mèdics, com una mercaderia més, en un clar augment i extensió social a la fi del segle, en el mercat d'aquella societat. En aquest sentit, les característiques destacades per Maria Manuela Rocha sobre aquesta forma de comercialització de productes i serveis semblen també pròpies dels metges i dels serveis o coneixements que posaven a l'abast de la població. És a dir, la necessitat de conservar una clientela estable i regular accionava un sistema de venda o comerç a crèdit útil per a ambdues parts: el metge consolidava uns clients, assegurava un flux d'ingressos en metàl·lic, altres serveis o contraprestacions⁴¹² i perpetuava els deutes fins la transmissió d'aquests als hereus, els quals els podien cobrar o bé, en cas de continuar l'ofici, mantenir vigents per tal de mantenir fidels els clients. Els malalts, que també poden ser anomenats des d'aquesta perspectiva com a clients o patrons, es trobaven en disposició de dominar la relació laboral i imposar el rumb dels tractaments que calia seguir davant una malaltia determinada. El caràcter verbal d'aquest sistema de comerç també es posa de manifest davant la dificultat de cobrament d'algunes de les conductes mèdiques. Això, no obstant, indica la importància de l'establiment d'una relació de confiança mútua entre els metges i els seus pacients o patrons, així com l'existència de mecanismes de regulació social en les transaccions de la societat d'Antic Règim.⁴¹³

6.3.- Instruments i objectes de pràctica científica

Convé assenyalar la importància de les descripcions contingudes als protocols notariais en relació al consum dels metges de productes específicament professionals. En parlar d'aquesta "burguesia de les lletres" sovint s'acostuma a destacar l'existència de llibres entre les propietats més característiques d'aquells individus com a part d'un grup socioprofessional concret. Aquesta realitat, però, no deuria amagar la presència d'altre tipus d'objectes científics, propis de la professió, els quals poden contribuir a completar el tipus de formació i professionalització de la medicina que volien portar a terme mitjançant l'Acadèmia mèdica.

---

⁴¹² Cal recordar que entre els clients de Balmas figuraven un pintor i un fuster que pagaven o cobraven els serveis a canvi de l'atenció mèdica del doctor. Vegeu Taula 6.

⁴¹³ M. M. ROCHA, "Entre vosaltres n'hi ha prou amb la paraula: les xarxes de crèdit no formal des d'una perspectiva històrica", *Recerques*, 39 (1999), p. 171-190; B. MORENO, "La burguesia local de las letras y los negocios a través de los inventarios postmortem. El Penedès del siglo XVIII", a J. TORRAS, B. YUN, op. cit., p. 71-88. Quant a l'ús del crèdit com a forma bàsica de relació comercial entre els apotecaris i els adroguers de diverses localitats catalanes al llarg del segle XVIII, vegeu: R. JORDI, "Boticarios y drogueros barceloneses. Concordias, derechos y discusiones", *Boletín Informativo Circular Farmacéutica*, 73 (1975), p. 111-122.

En efecte, la possessió d'objectes científics mostra el caràcter obert de la medicina practicada per aquests metges en relació tant amb la pròpia formació i exercici mèdics com amb la seva recepció i obertura als mètodes i coneixements de les ciències naturals. A banda dels característics trabuquets, per pesos molt fins tant de metalls o monedes com de medecines simples, de les llancetes i les benes per a les manxiules i les sagnies, de les xeringues i altres productes de la professió presents a la majoria dels inventaris, ens interessa destacar l'existència d'instruments menys freqüents. Aquests objectes formaven part de les propietats personals d'aquests metges, es trobaven a les seves habitacions particulars, normalment a l'estudi, on també guardaven les seves llibreries. Així, la possessió i ús d'aquests objectes tenia, en principi, un caràcter privat i individual, pràctic i formatiu. No sabem però quina fou la participació exacta d'aquests individus en l'adquisició de llibres i objectes científics per a les acadèmies barcelonines a les que estaven associats.⁴¹⁴

Resulta, sense dubte, sorprenent no trobar instruments científics significatius a la documentació d'alguns d'aquests metges. Aquest és el cas, sobretot, dels metges Ignasi Montaner i Pere Güell, els quals s'encarregaren durant un temps de les direccions d'Òptica i Història Natural de l'Acadèmia de Ciències. Del doctor Güell, només es pot assenyalar la seva afició a la música, mentre res no es pot afirmar sobre Montaner.⁴¹⁵ És difícil saber si feren donació o venda de determinats objectes científics abans de morir a d'altres companys de professió o a les acadèmies. També podem afegir a aquesta llista el cas del doctor Josep Ignasi Sanponts. Tant el pare com ell, com el seu germanastre, visqueren a la mateixa casa del carrer de la Boqueria. Malgrat diferenciar les possessions de cadascú dels membres de la família, mai no apareixen instruments fins la realització de l'inventari *postmortem* de Francesc Sanponts Roca, els fills del qual no continuaren la tradició professional familiar, sinó que es dedicaren a l'estudi i exercici del dret. En el cas de Francesc, els instruments de tota mena resulten abundants, al costat del buit dels inventaris dels seus antecessors. El cas de la família Esteve-Steve tampoc resulta aclaridor. Entre els béns del doctor Rafael Esteve Coma, situats a l'estudi de la casa, al costat de la paperera i llibreria, trobem en efecte certs objectes que convé destacar, com ara

“una capsa de banya guarnida de bronse ab un vidre de multiplicar o microscopio ab guarnició de bronse, tot usat; dos capsas de ulleras, una vella y altre usada; onse ulleras

---

⁴¹⁴ C. PUIG-PLA, “Desarrollo y difusión de la construcción de máquinas e instrumentos científicos: el caso de Barcelona, siglos XVIII-XIX”, *Scripta Nova, Revista electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, 69-8 (2000), url: <http://www.ub.es/geocrit/sn-69-8.htm>.

⁴¹⁵ L'inventari dels béns de Güell assenyalen la possessió de diversos instruments musicals, com ara “tres guitarras, un psalteri, un tible, una flauta, un violí, tot usat”.

part de guarnició de conxa y part de pell, ço es 8 usadas, dos ab un vidre y unas ab vidres verts”.

No sabem amb certesa què es féu amb tot aquest material òptic i d’observació. El fet de no haver trobat l’inventari dels béns del fill, el metge Josep Steva Escardó, ens impedeix conèixer si va fer un ús d’aquests, si va adquirir nous instruments o si els va transmetre al seu hereu. De fet, l’hereu d’aquell, el doctor Rafael Steva Mas, no va conservar cap objecte científic segons la lletra de l’inventari dels seus béns.

El doctor Carles Vicent Rossell també disposà d’alguns objectes dignes d’atenció. A l’estrada de la seva casa, juntament amb els mobles i calaixera on guardava la seva roba, hi havia *“una optica, ab sa caixa color vermell ab pomets y perfils de colradura”*. Era a l’estudi, però, on es trobaven els instruments més importants. Aquesta habitació de treball tenia les parets decorades amb diversos quadres, entre els quals destacava *“lo retrat de dit Dr. Rossell ab guarnició de colradura”*. Altres peces guarnien l’estança, com ara una figura de la Mare de Déu, al costat d’objectes que tenen un cert ressò a una incipient col·lecció d’història natural: *“quatro figuras de Moros esclaus; quatre figuretas humanas de pisa fina de las Indias; quatre figuretas de animals de la mateixa qualitat de pisa petites; un gosset de pell natural ple de palla”*. Finalment, al costat dels prestatges on descansaven els seus llibres, el metge tenia un telescopi, *“dos termometros, lo un gran y lo altre petit, usats; set vidres petitons de fisica, usats”*. No podem saber quin fou el destí de la majoria d’aquests objectes. Al seu testament, el metge Rossell va deixar ben clar que *“lo Telescopio y las dos Olleras de vista de mon ús”* havien d’anar a les mans dels pares de la casa de la congregació de l’oratori de Sant Felip Neri de Barcelona, amb la idea que aquells, *“les pujan valer ... en la Torre que posseheixen cerca lo Convent de Nostra Senyora de Gràcia extramuros de la present ciutat”*. Desconeixem per quina raó aquesta confiança no fou pas concedida a d’altres col·legues metges i acadèmics o fins i tot al seu nebot, el doctor Balmas. En qualsevol cas, aquestes notícies ens apropen als amplis interessos científics de Rossell per la física, l’òptica i l’astronomia. També a l’ús d’instruments emprats per a esbrinar els aspectes de la semiologia del cos humà. Un fet que indica una pràctica clínica molt concreta, oberta a l’obtenció de dades objectives, susceptible de ser mesurada.

Els protocols notariais del doctor Balmas no registren cap dels instruments que posseïa el seu oncle Rossell. De manera semblant als altres metges, Balmas destinà dos habitacions de la seva casa per a un ús estrictament professional, el *“quarto de la llibreria”* i el recambró contigu a aquell. Balmas disposava d’un llit en aquell estudi, a banda del dormitori principal situat a un altre

lloc de la vivenda, també una calaixera, on guardava la seva roba de vestir, un escriptori i dotze cadires. Alguns objectes de plata guarnien l'habitació, al costat dels prestatges de la llibreria. També una imatge de Crist i un quadre del “Venerable Palafox”, testimoni de la popularitat que aconseguí la iconografia d'aquest bisbe miraculós del Barroc al llarg del segle XVIII. Els instruments propis de l'ofici també hi eren presents, així descrits:

“una llanseta y un potet de plata per aigua de olor; un trabuquet ab sos pesos; un tramometro ab sos guarniments; un relotge de plata espatllat; un sello de llautó ab mànech de fusta; una capsa de fusta y dins de ella las lletras del abasedari estranger ab sos números per impremta; un ferro trempat ab la pedra iman”.

Al recambró immediat, Balmas tenia un altre llit, un quadret i tres cadires. A banda d'això, a l'habitació destacaven els objectes científics que completaven les seves possessions, en especial:

“una caixa de fusta y dins de ella un Cos de Home disecat guarnit de fils de ferro y altres Osos del Cos Humà; un armari petit ... dins del qual se troban diferents papers inútils; un vidre de multiplicar”.

Les propietats de Balmas ens confirmen de nou l'interès d'aquests metges per les ciències naturals i pels nous camins travessats per la medicina coetània. En el cas de Balmas també per l'anatomia humana. Certament, no ens trobem davant de grans col·leccions d'objectes o de detallats llistats d'instruments. Mostren sense dubte una evident inclinació a l'estudi de les ciències naturals i a la satisfacció de la curiositat sobre l'estat de salut de l'home. A més, aquests homes van representar a Catalunya una minoria selecta en un context públic molt desfavorable. Una iniciativa que no havia fet més que mostrar els trets d'una mena de professionalització tan volguda com difícil de portar a terme sense més suport que el dels pocs col·legues disposats a assumir aquella empresa. L'herència rebuda per aquests individus de part dels representants *novators* del “darrer claustre” barceloní no només es va mantenir vigent, sinó que es va transmetre a d'altres homes, que han gaudit de més fortuna com a exemples de la Il·lustració catalana, com ara Francesc Salvà Campillo o Francesc Sanpouls Roca.

6.4.- La biblioteca mèdica il·lustrada

La documentació notarial proporciona suficients elements com per a efectuar l'estudi indicat per a la majoria dels metges que estudiem. A continuació passem a descriure alguns aspectes relacionats amb la documentació i la informació continguda en els inventaris dels metges. Abans, però, cal esmentar la manca de dades sobre les llibreries dels metges Ignasi Montaner, Bonaventura Casals i Lluís Prats, donat que no ha estat possible trobar l'inventari dels seus béns,

en el cas que aquests s'haguessin realitzat a instància dels seus hereus per part dels notaris amb els quals treballaren.

Respecte als metges que els seus béns foren inventariats, la riquesa descriptiva de la font pot variar de forma substancial d'un metge a un altre o d'un notari a un altre. No obstant això, alguns d'aquests protocols presenten serioses dificultats a l'hora d'esbrinar amb detenció el contingut individualitzat dels llibres que formaven les biblioteques d'aquests metges. En aquest sentit, els historiadors del llibre han destacat l'ús de fórmules resumides per part dels notaris per tal de descriure la presència de prestatges amb llibres entre els béns dels individus traspasats per motius diversos, com ara l'escassa diligència del notari davant un treball feixuc o bé la indicació d'uns hereus que s'estimaven més estalviar aquesta despesa. Això, sense dubte, constitueix un obstacle insalvable davant l'objectiu d'identificació dels llibres.⁴¹⁶

Aquesta situació és evident davant els protocols del metge Carles Vicent Rossell. De fet, Rossell va indicar en el seu testament, tal com hem vist en parlar del seu telescopi i les seves ulleres, que *“tots los meus Llibres Manuscrits y així mateix tots aquells que se trobaran tancats dins la mia Paperera y tots los demás Llibres meus”* foren donats als pares de Sant Felip Neri, *“sense restricció alguna”*. Això, sense dubte, va contribuir de forma definitiva a què la família no demanés al notari Cassaní anar més enllà de la redacció d'una simple nota a l'hora de donar compte dels llibres, ja que aquests havien d'anar directament a lluir als prestatges dels religiosos. D'aquesta forma, el contingut precís dels *“set prestatges de posar llibres, tenyits de vert, menos dos de color blau”* resta impossible d'esbrinar. Malgrat això, la nota escrita pel notari ens permet de saber algunes dades sobre la magnitud, la distribució dels llibres en els set prestatges, el format de les enquadernacions i la temàtica dels mateixos llibres.⁴¹⁷

Així, la biblioteca del doctor Rossell estava formada per 828 volums, la distribució dels quals en nombre de llibres ens resulta ara per ara desconeguda. En qualsevol cas, aquesta sembla ser una de les més grans biblioteques dels metges que són objecte d'estudi. Hi havia a la mateixa un predomini clar entre els llibres enquadernats en quart i en octau, major i menor. Almenys 86 volums eren infòlio i altres 86 més enquadernats en pergami. No sabem, però, quin era el nombre

---

⁴¹⁶ J. ANTÓN, *La herencia cultural. Alfabetización y lectura en la ciudad de Gerona, 1747-1807*, Bellaterra: UAB, 1998, p. 313-325.

⁴¹⁷ Sobre els protocols del doctor Rossell, vegeu els documents citats més amunt, al punt 6.3. Els llibres de la Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri, després de la desamortització del segle XIX, van ser traslladats a la biblioteca de la Universitat de Barcelona. La cerca dels llibres de Rossell en el conjunt d'aquest fons resulta molt complicada, ja que es tracta d'un dels pocs casos en què no hi ha catàleg dels llibres d'aquesta congregació religiosa.

d'obres manuscrites conservades. La major part dels llibres presentaven una guarnició o enquadernació a la francesa, més acurada. En definir, de forma molt vague, els temes dels llibres, el notari apuntà que els que descansaven en els cinc primers prestatges eren “*de Medicina, Cirugia y alguns de Historia*”. En el primer d'aquests prestatges s'hi trobava una col·lecció composta de “*molts Mercuris*”, en al·lusió, sense dubte, al conegut periòdic literari-científic. Al sisè prestatge havien desaparegut els llibres d'història i només s'apuntava que “*tractan de Medicina i Cirugia*”. A més, en aquest prestatge el notari va apreciar que també hi eren “*lo Calapí y la Biblia*”.⁴¹⁸ De la mateixa forma, el setè i últim prestatge estava dedicat als llibres que “*tractan de la Academia de Paris*”, que segurament eren els volums publicats per l'*Académie des Sciences* de la capital francesa. En aquest prestatge també hi era “*lo Offici de la Mare de Déu*”. Res més es pot afegir sobre els continguts d'aquesta interessant biblioteca, on predominaven de forma clara els llibres de l'ofici. També resta sense resposta el motiu que portà Rossell a fer aquesta donació als religiosos de Sant Felip Neri i no al seu nebot Balmas o als altres col·legues acadèmics i metges. Fet que probablement redundà en el destí final dels llibres i en el grau de lectura possible i ús pràctic dels mateixos.⁴¹⁹

També cal fer algunes consideracions entorn els protocols i les llibreries dels metges Güell, Sanponts i Steva. La reconstrucció que hem fet de la llibreria del doctor Güell presenta certes particularitats. Es tracta d'un cas que pot ser considerat en els termes interpretatius que Javier Antón anomena “*processos de reproducció social perfectes*”. És a dir, un procés on la transmissió de determinats béns, en aquest cas els llibres, formava part dels mecanismes d'aquella societat per a la reproducció d'oficis i d'idees. En el cas de la família Güell, on la reproducció endogàmica del grup socioprofessional era evident, la transmissió de les llibreries dins de la mateixa família les va convertir en un producte amortitzat, sense valor de canvi i sense patir cap mena de fragmentació. Des del punt de vista del grau de lectura efectiva d'aquests llibres, la persistència professional de les noves generacions familiars permetia un ús molt probable d'aquells instruments propis de l'ofici.⁴²⁰

---

⁴¹⁸ És a dir, un dels diccionaris més usats al llarg del període modern, escrit per Ambrosio Calepino (ca. 1440-1510) en llatí i amb traduccions en vuit o deu llengües.

⁴¹⁹ Quant a les biblioteques del clergat barceloní i de l'Acadèmia de ciències, vegeu: F. J. BURGOS RINCÓN, “Los libros privados del clero. La cultura del libro del clero barcelonés en el siglo XVIII”, *Manuscrits*, 14 (1996), p. 231-258; J. IGLÉSIES, “La biblioteca de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona”, *Revista de Llibreria Antiquària*, 9 (1985), p. 20-24.

⁴²⁰ J. ANTÓN, op. cit., p. 337-343.

El sogre del doctor Güell, el metge Josep Pujol, malgrat comptar amb tres metges entre els seus gendres, decidí aportar només “*a dit Doctor en Medicina Pere Güell, mon gendre i marmessor, ... tota la llibreria que lo dia de mon òbit tindrè, de tot lo que dispose a sas liberas voluntats*”. D’aquesta forma, la llibreria de Pujol no només esdevenia un valor d’ús i una concessió valuosa al patrimoni professional de Güell, sinó també l’aportació d’una biblioteca formada per un home sense antecedents familiars en la professió mèdica a un altre que tampoc els tenia, però que sense dubte ja havia iniciat l’adquisició d’una de les eines bàsiques de l’ofici. Això dificulta del tot la tasca d’identificació dels llibres específics de Güell, però alhora enriqueix el conjunt en augmentar el repertori bibliogràfic de la professió al llarg del segle –vegeu Apèndix 11.1. En qualsevol cas, la identificació resulta impossible donat que la mateixa ordre testamentària esmentada va fer innecessària la relació explícita de la biblioteca de Pujol a l’inventari dels seus béns, ordenat per la seva filla i muller de Güell, Josepa Pujol.

Pere Güell morí el desembre de 1791 i al seu testament nomenà i ordenà la línia dels seus hereus a partir de la seva dona, del fill metge, Pere Ramon, qui vivia a la casa paterna, i de les filles Maria Anna i Josepa. Res no va indicar quant a la seva llibreria que, en principi, havia de romandre a casa per a ús i disposició del fill i hereu. En fer l’inventari dels béns de Güell, a instància de la vídua, el notari només deixà constància de la llibreria en termes molt vagues:

“sis prestatges de fusta, los quatre pintats de blau ab sos armariets avall, lo un com un escriptori ordinari y sota un calaix de fusta pintat de blau, dins los quals armaris y a los llibres següents: de Medicina, tomos en foli 51, en quart 115 i en octau i menors 101, i de Història, Física, Devoció y altres, en foli 27, en quart 183 y en octau y menors 293”.

No és possible esbrinar el contingut específic amagat sota aquestes etiquetes; tampoc quins llibres procedien del seu sogre, quines havien estat les adquisicions del propi Güell o quins exemplars formaven part de les lectures de la seva dona o de les compres efectuades pel fill. El patrimoni llibresc romanía en qualsevol cas al mateix domicili, sense experimentar fragmentacions. La vídua Güell morí el novembre de 1795 i el seu testament fou demanat obrir per la seva filla Maria Anna, donat que el metge Pere Ramon Güell ja havia mort, solter i sense descendència. Els béns de la vídua Güell, hereva del patrimoni del seu marit, passaren aleshores a ser propietat de la filla, qui els va inventariar el desembre d’aquell any, al costat dels béns del seu pare. Maria Anna, casada uns anys abans amb el metge i apotecari Benet Coll, havia enviduat a la primavera d’aquell any i després de la lectura del testament del seu marit procedí a ordenar l’inventari dels béns d’aquell, de qui es van detallar tots els llibres que posseïa a la seva biblioteca.

Hem considerat que, un cop mort Pere Ramon Güell, sense cap altre membre de la professió a la família i donat el fet que Maria Anna havia esdevingut l'hereva universal de tots els béns dels Güell, pot semblar raonable creure que alguns dels llibres del doctor Güell anaren a parar a les mans del seu gendre Coll. Més enllà de possibles especulacions, la relació del patrimoni llibresc de Coll amb el dels Güell i la seva inclusió en el repertori bibliogràfic semblen oportunes a causa de la seva pertinença a l'Acadèmia, de l'existència d'una herència professional i d'una doble carrera en la persona de Coll i, fins i tot, del seu traspàs anterior als canvis que experimentà l'Acadèmia en els darrers anys del segle. Resulta difícil en qualsevol cas saber quins llibres de Coll foren adquisicions pròpies i quins van pertànyer a Güell o al seu pare, l'apotecari Pere Coll. Aquest darrer va morir a Barcelona el 1781 i els seus béns passaren a l'hereu, Benet. Donada la intricada situació familiar es procedí a inventariar els béns de Pere Coll, entre els quals figurava una biblioteca valorada en més de 447 lliures i que, segons les estimacions fetes per Enric Moreu-Rey, ascendia a uns 300 o 400 exemplars. No és possible esbrinar quins eren aquells llibres. No obstant, sobta aquest nombre estimat d'obres al costat dels 126 llibres que posseïa Benet en morir.⁴²¹

Els llibres de les biblioteques dels Sanpots i dels Steva que s'inclouen en el repertori bibliogràfic també presenten característiques semblants a les esmentades en el cas de la transmissió de béns dels Güell. El domicili dels Sanpots al carrer de la Boqueria de Barcelona va esdevenir al llarg del temps el refugi permanent dels llibres de la família. D'aquesta manera, hem considerat útil identificar i relacionar els llibres de les biblioteques del metge Josep Sanpots Olzina i del seu fill Josep Ignasi Sanpots Cabanes, tot deixant de banda els llibres que també apareixen relacionats a l'inventari de Francesc Sanpots Roca pel fet de pertànyer, de forma clara, a una altra generació de metges que constituïria el lligam, a Catalunya, entre la Il·lustració i el Romanticisme científics. En efecte, el metge Sanpots Olzina, mort el 1765, va nomenar hereu universal al fill Josep Ignasi. Donada la complexa trama dels patrimonis familiars, fou ordenada la redacció de l'inventari dels béns de Sanpots Olzina, entre els quals foren descrits els 110 llibres que, ordenats alfabèticament per autor, seguit del títol i el nombre de volums, es trobaven als prestatges de l'estudi. Aquests llibres restaren a la biblioteca familiar i la biblioteca va créixer al llarg dels anys següents amb les adquisicions fetes per l'hereu, el metge Josep Ignasi Sanpots Cabanes. D'aquesta forma es produí una "reproducció social perfecta" en la transmissió de l'ofici i del patrimoni llibresc, es consolidà el valor d'ús dels llibres i augmentaren les possibilitats de lectura efectiva dels mateixos al si familiar. És possible, a més, identificar en aquest cas els llibres

---

⁴²¹ E. MOREU-REY, "Sociologia del llibre a Barcelona al segle XVIII. La quantitat d'obres a les biblioteques particulars", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, VIII (1980), p. 275-303.

aportats o adquirits pels diferents membres de la família. En efecte, un cop mort el metge Sanponts Cabanes, el febrer de 1797, quan la família procedí a inventariar els seus béns feren veure al notari que a l'estudi hi havia,

“uns prestatges de fusta dins dels quals se han encontrat no sols tots los llibres descrits en lo Inventari que dit Dr. Joseph Ignasi Sanponts formà dels béns de son pare Dr. Joseph Sanponts ..., sinó també los llibres següents...”.

Els llibres de Sanponts Cabanes es trobaven ordenats a partir dels mateixos criteris que els del seu pare, per ordre alfabètic, per autor, i a continuació el títol de l'obra i el nombre de volums. Per dissort, alguns d'aquests resulten del tot il·legibles. En qualsevol cas, sobta trobar tan sols 27 nous llibres afegits a la biblioteca del pare, no només pel fet de tenir una pràctica de la professió de més anys, sinó també, com hem esmentat més amunt en parlar de la relació epistolar entre Sanponts Cabanes i Josep Pascual, pel paper desenvolupat per Sanponts com a home de contacte a Barcelona per a les trameses bibliogràfiques dels socis de l'Acadèmia no residents a Barcelona.

La família Esteve-Steva es troba representada al repertori bibliogràfic a partir dels llibres relacionat a l'inventari *postmortem* del metge Rafael Steva Mas. Tal com hem vist en els casos anteriors, el patrimoni llibresc d'aquesta família es va transmetre de pares a fills i es va mantenir constant la mateixa ubicació dels llibres al domicili que posseïen al carrer de N'Aglà i dels Escudellers Blancs de Barcelona. Ens trobem amb un altre exemple de “reproducció social perfecta” en l'ús d'aquest producte professional i de perpetuació de l'ofici, a partir de l'apotecari Josep Esteve, en una línia d'ascens i consolidació social familiar amb els metges Rafael Esteve Coma, Joan Steva Escardó i Rafael Steva Mas. La documentació notarial d'aquests metges indica el nomenament de cadascú d'aquests metges com a hereu de l'anterior. També s'hi apunta l'existència de llibres, però donat que aquest patrimoni sempre restà al mateix domicili de l'hereu resulta difícil saber amb certesa quins llibres foren adquirits pels diferents metges de la família. Així, les referències a l'inventari són vagues, com ara, en el cas dels béns de Rafael Esteve Coma,

“En lo Estudi ... una peperera o arquimisa de fusta ... dins la qual se ha encontrat ... cosa de mitja rayma de Paper igualat, part en quart, part en llarch; un plech de paper mano escrits que tractan de Medicina, dos llibres amb differents notas ... En la alcova de dit Estudi ... uns prestatges de fusta de pi ... en que hi ha los llibres que són descrits en un memorial ...”.

Aquest memorial no es troba adjunt a aquesta documentació notarial. Tot i l'absència dels protocols de Joan Steva, no sembla temerari creure que la biblioteca que aquest heretà i que amplià fou mantinguda i beneficiada pel seu hereu Rafael Steva Mas. L'escull que representa no poder saber en què consistien aquests manuscrits, quins llibres foren de l'avi o del pare i quins altres ampliaren la biblioteca per part dels fills, es pot veure compensat d'alguna manera amb la possibilitat de gaudir d'una biblioteca completa, sense interrupcions al llarg de tot el segle XVIII. És a dir, una mostra dels interessos científics d'una notable família de metges, a partir no obstant del punt d'arribada. Aquest punt ve donat per l'inventari dels béns realitzat després de la mort del doctor Rafael Steva Mas el 1795, ordenat fer a instància de la seva vídua. Els 501 llibres que formaven la biblioteca es trobaven en uns prestatges de fusta, *“en lo ruedo del mateix Estudi, pintats de vermell, en los quals se troban descrits en lo Aransel que és del tenor següent ...”*. Encapçalats amb cada lletra de l'abecedari, els llibres estaven ordenats a partir del nom de l'autor, seguit del títol de l'obra i del nombre de volums de què es composava cada exemplar. No sabem, en realitat, si l'aranzel dels llibres ja estava fet, formava part d'un costum bibliòfil familiar o si en canvi fou redactat pel notari. Tampoc podem esbrinar quina raó justifica la presència de l'aranzel en aquest protocol notarial i no en els dels anteriors membres de la família, donat que l'hereu d'aquest també era metge. En qualsevol cas, ens trobem davant d'una biblioteca valuosa, la magnitud de la qual destaca per damunt de la resta de biblioteques analitzades.

El repertori bibliogràfic es completa finalment amb els llibres corresponents a la biblioteca del metge Pau Balmas, la biblioteca del qual es trobava a l'estudi del seu domicili, en *“uns prestatges de fusta ordinària”*. Es tracta, com en el cas de Rossell, d'una biblioteca no heretada, construïda segurament a partir de les adquisicions fetes a casa dels llibreters, als encants o bé de préstecs, però sempre en funció de les necessitats derivades de l'exercici de la seva professió. Això concedeix un valor extraordinari al contingut d'aquesta llibreria. Els 178 llibres de la biblioteca de Balmas no destaquen així per la seva magnitud en termes comparatius amb d'altres biblioteques mèdiques, però representen un bon exemple de l'adquisició d'aquelles obres que es poden considerar imprescindibles per a la formació i la pràctica d'aquesta generació de metges i, en particular, d'uns homes que mostraven una clara inclinació pel conreu de les ciències naturals.

6.4.1.- Els continguts de la biblioteca mèdica il·lustrada

Els llibres recollits en el repertori bibliogràfic –vegeu Apèndix 11.1.- van formar part de les biblioteques esmentades més amunt, les quals van pertànyer a alguns dels metges relacionats amb

el procés de creació o consolidació de l'Acadèmia mèdica de Barcelona. El repertori no inclou la totalitat de les obres citades en els inventaris *postmortem*, sinó que es limita a recollir, a partir d'una selecció prèvia, els títols considerats propis o afins a l'àmbit de la medicina. Com veurem, aquesta selecció no resta valor al conjunt de les biblioteques d'aquests metges, ja que el pes majoritari de les obres de tema mèdic constituïa una característica evident en aquelles llibreries domèstiques. El predomini del llibre científic en el conjunt d'aquestes biblioteques vindria a confirmar dos aspectes de gran importància: d'una banda, la consideració del llibre més com a objecte de consum professional que no pas com a article de luxe o de lleure i, d'altra, la concepció pràctica i funcionalista de la biblioteca com a element indispensable per a l'exercici professional. Dos característiques establertes amb claredat ja al llarg del segle XVI, que situaven els professionals de la medicina al costat dels juristes en matèria de possessió i ús dels llibres, i definitivament consolidades al segle XVIII.⁴²²

L'edició d'aquest repertori produeix una imatge fixa d'un conjunt de biblioteques particulars, els propietaris de les quals mantenien uns lligams professionals i, en alguns casos, familiars molt clars i maldaven per desenvolupar un projecte comú per a la medicina, que en el present treball hem qualificat en termes de redreç professional. En aquest sentit, la imatge que es desprèn de l'edició del repertori ens pot apropar als interessos d'aquells metges en relació a la ciència mèdica del passat, les arrels que privilegiaren i seleccionaren com a fonament del seu exercici, i a la ciència coetània, sobretot estrangera, que estava modificant les formes de comprensió de la pràctica mèdica i de l'apropament a la malaltia.

En considerar l'estudi de la literatura impresa del passat, han predominat dos apropaments que contenen una gran diversitat d'enfocaments i possibilitats: la història del llibre i la història de la lectura, o bé l'anàlisi de la producció i l'anàlisi del consum del llibre. A partir d'interessos molt variats, en els darrers decennis la historiografia catalana s'ha fet ressò de la rica tradició europea desenvolupada en aquest àmbit des de mitjan segle XX. La recepció i aplicació de les eines metodològiques d'aquells estudis han contribuït a millorar el panorama dels nostres coneixements sobre la història del llibre, la seva producció, difusió, circulació i consum a Catalunya.⁴²³

---

⁴²² J. L. BETRÁN, M. PEÑA, op. cit., p. 321-323.

⁴²³ Resulta molt útil la consulta del recull bibliogràfic de la producció historiogràfica catalana sobre aquesta qüestió realitzada per A. GUDAYOL, "Història del llibre i de les biblioteques a Catalunya: quinze anys d'estudis (1985-1999)", *Item, Revista de Biblioteconomia i Documentació*, 27 (2000), p. 4-64. Sobre el cas valencià, vegeu: G. LAMARCA, "El libro y las lecturas en Valencia en la Edad Moderna. Bibliografía y estado de la cuestión", *Estudis*, 25 (1999), p. 245-255.

En aquest sentit, una de les línies d'investigació més productives, centrada en l'estudi dels inventaris conservats en els protocols notariais, ha partit de la iniciativa del professor Ricardo García Cárcel. D'entre les recerques doctorals portades a terme pels seus deixebles, Manuel Peña, Javier Burgos o Javier Antón, convé destacar, tant pel període i àmbit geogràfic d'estudi com per l'aplicació dels dos apropaments d'anàlisi esmentats, el treball de Javier Burgos. La seva recerca esdevé, en certa manera, un dels punts de trobada entre història de la ciència i història del llibre dels que ens ha parlat José Pardo Tomás en considerar la necessitat de sumar esforços, sense prejudicis apriorístics, a l'hora d'analitzar l'elaboració i circulació de les idees científiques. A banda del caràcter general de l'estudi de Javier Burgos, no centrat de forma exclusiva en cap grup socioprofessional, el treball ens mostra amb claredat la distribució dels llibres a les biblioteques particulars, la diversitat dels circuits de difusió i circulació dels llibres a la ciutat, la presència i absència del llibre científic en aquell conjunt de llibreries domèstiques. La utilitat d'aquest plantejament, com a punt de partença per al coneixement de la literatura impresa catalana del Setcents, s'hauria de complementar amb estudis sobre els textos científics produïts a Catalunya al llarg d'aquest període.⁴²⁴ A més, aquest tipus de recerca ens permet d'analitzar la circulació de determinades obres, com ara els manuals de medicina domèstica que foren expressament popularitzats per a modificar o educar la sensibilitat higiènica dels ciutadans a nivell institucional, com per exemple mitjançant l'estudi creuat de la producció científica autòctona, la possessió de llibres i la utilització de les referències bibliogràfiques com a eina de suport.⁴²⁵

D'aquesta forma, l'edició del repertori bibliogràfic dels metges acadèmics resulta una contribució més a un objectiu de major abast que hauria de comportar en el futur l'edició i anàlisi de la producció impresa a Catalunya i l'estudi de la literatura mèdica específica dels metges catalans d'aquell període. Només una recerca que es plantegi la unió d'aquestes tres vessants ens podrà mostrar una imatge més clara de la recepció, circulació, discussió o aplicació de les idees i conceptes científics desenvolupats en aquesta centúria. En altres paraules, això ens permetrà de

---

⁴²⁴ F. J. BURGOS, op. cit., nota 241, vol. I, en especial els capítols 2 de la segona part i 3 i 4 de la tercera part; J. PARDO TOMÁS, "Historia de la ciencia e historia del libro: ¿un desencuentro?", *Dynamis*, 17 (1997), p. 467-474; en la mateixa línia que el treball de Burgos, pel cas valencià, vegeu també: J. A. MICÓ, "Propietarios de bibliotecas y presencia de la ciencia en la Valencia renacentista", a H. CAPEL, J. M^a. LÓPEZ PIÑERO, J. PARDO TOMÁS (eds.), *Ciencia e ideología en la ciudad*, València: Generalitat Valenciana, 1991, vol. I, p. 95-101 i G. LAMARCA, *La cultura del libro en la época de la Ilustración: Valencia, 1740-1808*, València: IVEI, 1994, p. 27-42, 91-101 i 137-153.

⁴²⁵ En aquest sentit, vegeu, a títol d'exemple: E. PERDIGUERO, op. cit. i *Los tratados de Medicina Doméstica en la España de la ilustración*, Alacant: Universitat d'Alacant, tesi doctoral inèdita, 1991; J. L. FRESQUET, "La diversidad de mentalidades en la Cirugía (1580) de Juan Calvo, a través del estudio de sus referencias", a *Estudios sobre la medicina y la ciencia valencianas, siglos XIV-XIX*, València: Instituto de Estudios Documentales e Históricos sobre la Ciencia, 1985, n° 38 i "La práctica médica en los textos quirúrgicos del siglo XVI", *Dynamis*, 22 (2002) p. 251-277.

disposar de les eines per a efectuar una història de la producció impresa a partir de l'estudi del consum d'idees també impreses, de la lectura efectiva realitzada i aplicada.⁴²⁶

El repertori bibliogràfic que hem construït a partir dels inventaris dels metges estudiats representa un conjunt total de 681 títols, els quals corresponen de forma específica a la literatura mèdica continguda en aquelles biblioteques, un cop restades les repeticions. És possible conèixer en detall la dimensió d'aquestes biblioteques. Segons les dades del Quadre 1, la mitjana de llibres existents a les biblioteques dels quatre metges estudiats se situa entorn els 150-200 llibres. Desconeixem, però, el grau de circulació que van tenir aquests llibres, en forma de préstecs per exemple, entre els metges acadèmics. Un fet gens estrany, el coneixement precís del qual multiplicaria el valor d'ús dels llibres. Una dada semblant ha estat assenyalada per Lamarca per a les cinc biblioteques de metges amb llibres trobats en el seu estudi sobre la ciutat de València al segle XVIII. No obstant, l'anàlisi de Lamarca recull només 260 llibres mèdics trobats als inventaris de 21 individus de procedència socioprofessional diversa. D'aquests individus, tres metges, que alhora exercien com a professors a la facultat de medicina valenciana, posseïen 198 d'aquells llibres de tema mèdic.⁴²⁷

Quadre 1

Nombre de llibres a les biblioteques estudiades

	BALMAS	SANPONTS	COLL	STEVA	TOTAL	GÜELL	ROSSELL
Nº total de llibres	178	134	126	501	939	770*	880*
Nº llibres Medicina	148	101	93	466	798	±267	?
Nº llibres no mèdics	40	33	33	35	141	±503	?

* Es tracta de volums, no de llibres. En el cas de Güell, les dades sobre el caràcter mèdic o no de l'obra procedeixen de la descripció feta a l'inventari, però no són segures ja que en no haver títols no és possible la identificació de l'obra.

Resulta significatiu constatar el manteniment d'aquesta mitjana de llibres en els inventaris de metges barcelonins al llarg del temps. Així, una dada idèntica ha estat obtinguda a l'estudi fet

⁴²⁶ Sobre aquesta qüestió, vegeu: G. S. ROUSSEAU, "Los libros científicos y sus lectores en el siglo XVIII", a J. ORDÓÑEZ, A. ELENA (eds.), *La ciencia y su público*, Madrid: CSIC, 1990, p. 147-224. Per a un altre àmbit d'estudi: H. CAPEL, "El público y la circulación de obras de geografía en la España del siglo XVIII", a J. ORDÓÑEZ, A. ELENA, op. cit., p. 225-310 i J. ANTÓN, M. JIMÉNEZ, "La lectura efectiva en la Gerona del siglo XVIII", *Historia Social*, 14 (1992), p. 111-119.

⁴²⁷ G. LAMARCA, op. cit., nota 424, p. 41, 144-145.

per Betrán i Peña a partir dels inventaris de 21 metges barcelonins de finals del segle XVI.⁴²⁸ D'altra banda, no hi ha dubte de la importància de les biblioteques dels metges acadèmics que, sense arribar a tenir una dimensió extraordinària, mostren un marcat caràcter professional. El volum de llibres d'aquestes biblioteques també adquireix més relleu en comparació amb el nombre d'obres mèdiques servades a la biblioteca de la Universitat de Cervera segons l'inventari de 1831. És a dir, 403 títols mèdics, 175 dels quals procedien del fons dels jesuïtes de Cervera. Les diferències per tan són mínimes en nombre de llibres, però esdevenen enormes quan s'observen els continguts i es constata el caràcter privat de les biblioteques dels metges i el caràcter docent de la biblioteca ceriverina.⁴²⁹

La presència de llibres acostuma a ser normal en els inventaris dels metges. Això confirma el tret funcional d'aquestes biblioteques. Alguns metges coetanis que exercien a diverses poblacions gironines també posseïen llibres, segons que mostren els inventaris realitzats un cop traspassats els seus propietaris. Les diferències de volum en comparació amb els metges barcelonins són importants: el metge de Lloret, Pere Antic Ribot, tenia poc més de 58 llibres el 1727, mentre Antoni Oms, metge a Blanes, posseïa 131 llibres el 1742 i Silvestre Gafes, metge de Santa Coloma de Farners, disposava de 65 llibres el 1765. La posició social dels metges acadèmics, l'exercici de càrrecs mèdics institucionals, la inclinació evident a l'estudi de les ciències i la domiciliació barcelonina semblen constituir elements que contribueixen a explicar aquestes diferències.⁴³⁰ No obstant, el volum de llibres no sempre és un factor definitiu en l'anàlisi de les biblioteques. L'estudi del contingut de les mateixes esdevé aleshores, quan és factible la identificació, l'element de major rellevància a l'hora d'esbrinar el caràcter d'una biblioteca. Aquest seria el cas del metge Josep Casellas, de Cervià, mort a la campanya del Rosselló el 1794. En morir, va deixar els llibres de medicina al pare, apotecari, qui ordenà més tard, el 1805, que aquests foren lliurats a aquell dels seus fills que estudiés medicina. Probablement així es féu, amb Cristòfor, graduat en medicina a Cervera el 1815. La "llibreria de medicina" de Josep Casellas només contenia 14 títols repartits en 38 volums. No sabem quines eren aquestes obres, però sí el nom d'alguns dels seus autors: Sydenham, Baglivi, Sauvages, Van Swieten, Stoll, Cullen, Gorter, Allen, Winslów, Heister i Solano de Luque. És a dir, una biblioteca escassa en nombre de llibres, però contenidora d'una selecció que presenta un caràcter modern

---

⁴²⁸ J. L. BETRÁN, M. PEÑA, op. cit., p. 322.

⁴²⁹ J. DANON, op. cit., nota 102, p. 189-191.

⁴³⁰ N. FIGUERAS, J. M. T. GRAU, R. PUIG, "La possessió de llibres a través dels inventaris *post-mortem*. Un mostreig (s. XVIII)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXIV (1994), p. 129-160; E. MIRAMBELL, "La biblioteca mèdica de la família Oms de Blanes", *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 78-1 (1975), p. 93-110.

radical, marcadament clínic i amb una absència destacable d'autoritats mèdiques antigues. Alguns d'aquests autors els tornarem a veure més endavant en estudiar el contingut de les biblioteques dels metges acadèmics.⁴³¹

Això ens mostra la importància d'identificar els llibres en estudiar els inventaris *postmortem* i de no limitar l'examen al volum de les biblioteques. Aquesta, però, és una qüestió complexa que requereix molt treball i paciència. Anna Gudayol ha destacat l'edició d'inventaris de biblioteques com a un dels tipus d'estudis més conreats en els darrers anys per la historiografia catalana. Tot apuntant la profusió de dades que ofereix aquesta font com el motiu principal d'aquella producció creixent, no ha pogut evitar assenyalar la feblesa d'aquells treballs que es limiten a reproduir sense més aquest tipus de possessions.⁴³² En efecte, la dificultat que entranya la identificació dels llibres inventariats acostuma a ser apuntada per la majoria dels estudiosos de la història del llibre i de la lectura. Aquest fet ha estat assenyalat per Jorge Catalá i Juan Boigues, els quals han afirmat, en intentar esbrinar les preferències literàries de la noblesa valenciana del segle XVIII i després d'assenyalar el caràcter indispensable de la identificació com a mitjà de culminació del seu objectiu, els múltiples entrebancs metodològics que la consecució d'aquesta empresa suposava.⁴³³

El procés i la metodologia d'identificació de llibres han estat facilitats en els darrers anys gràcies a la irrupció d'una eina de treball fonamental, la possibilitat d'accedir a repertoris bibliogràfics i a catàlegs de biblioteques mitjançant *internet*. Aquest instrument complementa una feina tan feixuga com és la consulta manual dels catàlegs i repertoris impresos i, alhora, la millora en poder disposar de forma ràpida d'accés als catàlegs i biblioteques arreu del món. La utilització d'aquest recurs ens ha permès d'identificar, amb un grau de fiabilitat molt alt, un gran nombre d'obres presents a les biblioteques dels metges acadèmics. Així, dels 681 llibres inclosos en el repertori científic d'aquests metges, hom ha pogut identificar 642 llibres, és a dir el 94,3% del conjunt. D'altra banda, 39 llibres, que representen el 5,7% restant, han escapat d'aquesta identificació per causes diverses i prou conegudes com són la manca d'especificitat en l'apunt

---

⁴³¹ Sobre Casellas, vegeu: J. ANTÓN, op. cit., nota 416, p. 341; J. DANON, op. cit., nota 151, p. 40.

⁴³² A. GUDAYOL, op. cit., p. 14-15. A títol d'exemple, entre d'altres treballs, vegeu: J. L. BARRIO MOYA, "La librería del cirujano catalán don Mariano Ribas, Médico de Cámara del Rey Carlos IV", *Revista de librería Antiquària*, 8 (1984), p. 35-42, on tampoc s'explica per què l'autor considera Ribas un cirurgià; "La biblioteca del cirujano gerundense don Salvio Ylla (1801)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 30 (1988-89), p. 431-452.

⁴³³ Aquests autors van arribar a la conclusió que "*sólo la identificación de libros permite una adecuada clasificación de las tendencias de lectura y una más que superficial aproximación a las preferencias culturales*". Vegeu: J. A. CATALÁ SANZ, J. J. BOIGUES PALOMARES, "Bibliotecas nobiliarias: una primera aproximación a las lecturas de la nobleza valenciana del siglo XVIII", *Estudis*, 14 (1988), p. 103-144, la cita a p. 106.

notarial, la il·legibilitat de l'autor o del títol de l'obra, o simplement la impossible identificació de l'autor o de les paraules contingudes al títol d'obres tal volta anònimes. En realitat, el percentatge definitiu de llibres no identificats és una mica més baix, ja que entre aquests llibres no són pocs els casos en els que sabem el títol de l'obra o bé el nom de l'autor, tot i que resulta molt difícil assignar o identificar l'edició més possible.⁴³⁴

El procés d'identificació dels llibres incorpora un cert grau d'especulació donada l'existència de diverses edicions i impressions que presenten alguns llibres. Per tal de superar, en certa mesura, aquest obstacle, la identificació que hem portat a terme ha partit d'uns criteris bàsics que sempre s'han intentat mantenir. L'aplicació d'aquests criteris no ha estat aplicada de forma general i uniforme al conjunt de les obres, sinó que cada llibre ha rebut un tractament específic d'identificació en funció d'aquests paràmetres. Així, la identificació dels llibres s'ha efectuat sempre a partir dels aspectes detallats al mateix inventari notarial: autor, títol i idioma de l'obra i descripció física d'aquesta. A continuació s'ha procedit a seleccionar aquelles edicions més properes a la data de realització de l'inventari i a determinar les edicions que s'ajustessin al nombre de volums esmentats i al tipus d'enquadernació detallat. A més, en aquest procés s'han prioritzat les edicions portades a terme a l'àmbit català, al de l'antiga Corona d'Aragó i al de la resta d'Espanya. També, en darrer lloc, les edicions que es troben al *Catàleg Col·lectiu de les Universitats Catalanes* (CCUC). Aquest criteri es fonamenta en el fet que sovint es troben signes d'apropiació d'algunes d'aquestes obres en els llibres conservats a les àrees de reserva de les biblioteques de la Universitat de Barcelona. Es tracta sobretot del cas dels metges de la nissaga mèdica dels Sanpunts, l'*ex-libris* dels quals, manuscrit, és pot trobar en un bon nombre d'exemplars servats a les biblioteques esmentades. No ha estat possible, però, completar aquest procés amb el recurs comparatiu dels catàlegs dels llibreters catalans del període. En part perquè els desconexem i també perquè els que s'han reconstruït, per part de Javier Burgos, es troben inèdits i la consulta paral·lela de la tesi resulta força complicada.

Quadre 2

Llengües d'edició dels llibres del repertori (% respecte al total)

	Llatí	Castellà	Francès	Italià	Anglès	Català	Portuguès
%	68,2	16,8	11,1	2,3	0,9	0,6	0,3

⁴³⁴ Vegeu el capítol 12 de fonts documentals on es detalla la relació de catàlegs i repertoris consultats per a la construcció del repertori científic dels metges acadèmics.

A continuació ens centrarem en l'estudi del contingut del repertori bibliogràfic dels metges acadèmics de Barcelona. D'antuvi, resulta important insistir en el fet que les biblioteques estudiades corresponien a professionals de les ciències mèdiques i, per tant, el públic d'aquestes obres no era divers, sinó molt especialitzat. Això va repercutir, de forma evident, en el contingut de les biblioteques i en el predomini aclaparador de l'obra especialitzada enfront d'altres gèneres no mèdics, que només van suposar un 15% del conjunt de llibres de totes les biblioteques estudiades. Aquest fet també es pot apreciar, segons les dades recollides als Quadres 2 i 3, en relació a la llengua i al lloc d'edició de les obres mèdiques del repertori.

Quadre 3

Dates d'edició dels llibres del repertori (% respecte al total)

	1500-1550	1550-1600	1600-1650	1650-1700	1700-1750	1750-1795
%	2,9	10,3	11,3	21,4	31,3	22,7
%	total 13,2		total 32,7		total 54,0	

Resulta difícil trobar una relació de continuïtat i d'arguments explicatius entre els llibres del repertori i la producció editorial procedent dels territoris de la Corona d'Aragó al llarg dels segles XVI i XVII. El llatí esdevé la llengua predominant en els llibres editats entre els anys 1500 i 1700. Només al llarg del segle XVIII, el llatí perd terreny com a llengua científica davant el creixement de llibres editats en altres llengües, bàsicament el castellà i el francès, en el conjunt del repertori. Així, les edicions en llengua llatina presents en aquest repertori van passar de representar el 92% i el 85% de les obres editades als segles XVI i XVII al 50,3% durant el segle XVIII. El pes de les edicions llatines al llarg del període estava directament relacionat amb el fet de ser el llatí la llengua universitària comuna a tota Europa. Fins i tot és possible detectar obres de caràcter més pràctic i menys acadèmic en llatí, tot i que en aquest cas les llengües vernacles van augmentar de forma significativa amb el pas del temps. És en aquesta situació on encaixa el cas del català com a llengua de comunicació científica. Segons els llibres del repertori, hom assisteix a la pràctica desaparició del català com a llengua de comunicació impresa al llarg del període. Les escasses obres publicades en català van consistir en ordinacions estatutàries de l'Estudi o de l'Hospital General de Barcelona, d'una banda, i en treballs de caràcter pràctic sobre avisos i mesures antipestíferes, d'altra. La prohibició de l'ús del català, des del punt de vista docent i de comerç literari al llarg del segle XVIII, per tant, no féu sinó agreujar una tendència de clar retrocés en la utilització social i científica de la llengua. De fet, aquesta característica també s'observa en

analitzar els llocs d'edició de les obres del repertori, segons que es pot veure als Quadres 4, 5 i 6. Malgrat el fet que les ciutats de l'antiga Corona d'Aragó van mantenir un pes considerable dins del conjunt de la producció editorial espanyola (41,56%) i rellevant en el conjunt de llibres del repertori (11,0%), el predomini castellà, encapçalat per Madrid, sobretot al llarg del segle XVIII, és manifest. Si considerem les dos ciutats amb major producció de llibres als territoris de l'antiga Corona d'Aragó, Barcelona i València, hom pot constatar un equilibri entre les edicions realitzades en llengua llatina i llengua castellana, lleugerament favorable a la primera, al llarg del període, al costat de la significativa absència del català.

Quadre 4

Llocs d'edició dels llibres del repertori per països
(% respecte al total)

Espanya	26,7
França	23,0
Itàlia	16,8
Suïssa	10,4
P. Baixos	9,6
P. germànics	8,6
Anglaterra	2,8
Suècia	0,9
Portugal	0,4
No identificats	0,3

En contrast, el castellà va prendre una volada decisiva a partir del segle XVIII com a vehicle de comunicació científica, tot coincidint amb els ritmes de creixement de les llengües vernacles europees dominants. En aquesta operació, com hem apuntat, no només van participar els impressors de ciutats castellanques, sinó també els procedents dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó. D'aquesta forma, en un moment decisiu de consolidació de les llengües pròpies com a instrument de difusió d'obres científiques, i també pràctiques, el castellà va esdevenir hegemònic a la península en detriment del català, que no va recuperar posicions significatives fins el segle XIX. El català, que havia gaudit d'un pes notable en els tractats de pesta o *regimina sanitatis* baixmedievals i també d'un paper predominant en matèria de cirurgia, desapareix de fet entre els llibres que posseïen els metges acadèmics.

Quadre 5

Ciutats d'edició dels llibres del repertori a Espanya
(% respecte al total d'aquest subconjunt)

Madrid	40,96
Barcelona	19,87
València	13,25
Alcalà	6,02
Saragossa	5,42
Salamanca	3,61
Pamplona	2,40
Sevilla	1,80
Medina C.	1,20
una obra*	0,60

(*) Mallorca, Girona, Cervera, Tarragona, Osca, Múrcia,
Osuna, Sanlúcar de Barrameda, Segòvia, Toledo.

Quadre 6

Principals ciutats d'edició dels llibres del repertori
(% respecte el total)

>40 llibres	Paris	12,01	>10 llibres	Londres	2,56
	Madrid	10,89		Frankfurt	2,40
	Venècia	8,33		Amsterdam	2,24
	Lió	7,21		Basilea	2,24
	Ginebra	6,57		Nàpols	1,92
	Subtotal	45,03		Roma	1,60
>20 llibres	Barcelona	5,28		Alcalà	1,60
	Leiden	3,68		Subtotal	14,58
	València	3,52	TOTAL 72,11		
	Subtotal	12,50			

Aquest fet també està en relació amb el nombre d'edicions que aquests metges posseïen procedents de les tres centúries del període modern. Una possible desviació en aquest sentit podria venir donada pel fet d'haver prioritzat en els criteris d'identificació les edicions més properes a l'any de redacció de l'inventari. No obstant, això sembla raonable en funció de la vigència dels llibres en els catàlegs dels llibreters i també del major risc de desaparició de les edicions més antigues al llarg del temps. Així, la preponderància dels llibres augmenta de forma successiva amb el pas de cadascuna de les centúries, essent majoritàries de forma definitiva al llarg del segle XVIII. Entre els llibres d'aquesta centúria predominen les edicions de la primera meitat del segle. Fet que caldria relacionar amb la taxa d'herència en algunes d'aquestes biblioteques, d'una banda, i amb l'adquisició d'un major nombre d'obres a mitjan segle XVIII, anys de maduresa intel·lectual i professional de la majoria d'aquests metges, d'altra. A més, aquesta tendència ve corroborada per les dades obtingudes per Danon en estudiar els llibres de medicina de la biblioteca universitària de Cervera, on el pes dels exemplars editats al llarg del segle XVIII resulta clarament dominant en aquell inventari. Com veurem més endavant en analitzar els continguts del repertori, aquest fet va incidir de forma directa en la selecció de lectures que feren els metges acadèmics, tot prioritzant uns autors per sobre d'uns altres.⁴³⁵

La circulació i difusió dels autors i de les idees científiques arreu d'Europa resulta prou clara al conjunt del repertori dels metges acadèmics. Aquest és un fenomen característic al llarg del període modern, així com el corresponent augment progressiu d'aquella circulació de llibres i idees amb el pas del temps, tot aconseguint la seva major expressió durant el segle XVIII. Més amunt hem assenyalat el pes important dels impressors espanyols en les edicions del repertori. No obstant, segons indiquen les dades dels Quadres 4 i 6, la major part dels llibres del repertori procedia d'impremtes estrangeres, en concret més d'un 70% dels llibres mèdics presents. Els impressors europeus més destacats tenen una presència rellevant al repertori. De fet, la perifèria de la perifèria que era Barcelona en relació a la resta d'Espanya i la península ibèrica en relació als centres europeus de producció de ciència va mostrar un grau de recepció i assimilació d'idees i d'autors molt assenyalat. Convé insistir en el fet que aquest és un fenomen predominant al llarg del segle XVIII. El coneixement dels catàlegs dels llibreters catalans ens permetria, a més, de tenir notícia dels circuits de distribució i venda d'aquestes obres.

---

⁴³⁵ J. DANON, op. cit., nota 151, p. 191.

La presència de llibres d'aquests països al repertori es mostra amb claredat al llarg de tot el període, tot prevalent l'edició i la impressió d'obres en llatí. Si fixem l'atenció en el cas dels impressors venecians, majoritaris en el conjunt d'obres de factura editorial italiana al repertori, podem observar una evolució que dibuixa la línia d'entrada italiana a la perifèria de la producció científica europea.⁴³⁶ A les edicions venecianes del segle XVI trobem exemplars renaixentistes de traducció dels autors clàssics al llatí realitzats per comentaristes italians, al costat de les obres d'autors importants com Gentile da Foligno o Girolamo Fracastoro. Al llarg del segle XVII, les edicions, en llatí, presenten una majoria clara d'autors italians, com ara Faventini, Claudini, Farina, etc., al costat d'un nombre molt baix d'edicions d'autors estrangers. Aquesta tendència canvia al segle XVIII, quan les impremtes italianes mostren la pràctica desaparició d'obres realitzades per autors italians per a concentrar-se en l'edició llatina d'alguns dels més importants autors estrangers i en la recuperació del *corpus Hippocraticum* efectuada per comentaristes italians. D'altra banda, les llengües francesa i italiana, com a instruments de comunicació científica, experimenten línies de progrés diferents. Ambdues llengües compten amb edicions minoritàries als segles XVI i XVII. Sovint es tracta de llibres pràctics, de gran difusió, com ara els tractats de pesta de Quatroux o de Fioravanti. No obstant, mentre l'italià gairebé es mostra inexistent al llarg del segle XVIII i defineix en certa mesura l'entrada italiana a la perifèria de la producció científica, la llengua francesa es consolida com a llengua impresa de comunicació científica. Sense deixar d'editar en llatí, els grans centres d'impressió francesos van publicar un destacat 20% de les obres del segle XVIII presents al repertori en llengua francesa, les quals inclouen una gran diversitat de temes mèdics i afins, tot destacant els llibres de classificacions de nosotàxia, botànica i química.⁴³⁷

Les edicions suïsses al repertori també són rellevants, sobretot gràcies a la producció editorial de la ciutat de Ginebra, on el gran desenvolupament d'aquesta indústria des del segle XVI va contribuir amb claredat a la difusió, en llengua llatina, dels autors mèdics més importants.⁴³⁸ Convé assenyalar la importància de les edicions produïdes als Països Baixos i també al món germànic, que mostren nivells de presència al repertori comparables al de les edicions suïsses. Tres

---

⁴³⁶ La producció editorial italiana present al repertori no es limita a Venècia. També hi figuren impressors de tota la geografia peninsular italiana. Si bé predominen els del nord, com ara els procedents de Pàdua, Gènova, Bolonya, Torí, Milà, Verona i Treviso, per damunt dels del sud, entre els quals hi havia de Nàpols, Roma i Palerm, la balança només s'inclina de forma clara gràcies als impressors venecians.

⁴³⁷ Paris i Lió confirmen la fortalesa de la seva indústria editorial al llarg del període. Això és molt evident en relació amb la resta de França, on les altres ciutats productores de llibres tenen un paper secundari al repertori, tot destacant el pes relatiu dels impressors del sud, és a dir, Montpeller i Tolosa de Llenguadoc.

⁴³⁸ El pes d'aquesta ciutat damunt els altres llocs de producció de Suïssa, bàsicament Basilea, Zurich i Lausana, és evident entre les edicions identificades al repertori dels metges acadèmics.

ciutats destaquen en aquest panorama per sobre de la producció editorial d'altres localitats: Leiden, Frankfurt i Amsterdam. Aquest fet, però, no hauria d'amagar la diversitat geogràfica de les editorials procedents d'aquestes contrades que apareixen al repertori.⁴³⁹

Les edicions que trobem al repertori procedents només d'aquestes tres ciutats ens indiquen un fet singular que, alhora, contribueix a relativitzar el pes del món francès a la biblioteca científica i il·lustrada catalana. En primer lloc, la gairebé totalitat de la producció editorial d'aquestes ciutats al llarg dels segles XVI, XVII i XVIII recollida al repertori està redactada en llatí. Aquest fet, molt rellevant durant el segle XVIII, confirma el paper del llatí com a *lingua franca* en la comunicació i difusió científica internacional des de l'òptica d'aquells impressors, i en alguns casos també autors, a partir de l'edició, impressió i publicació d'alguns dels autors moderns més influents en la transformació de la medicina d'aquest període. El feble punt de partença del segle XVI, amb l'edició dels tractats mèdics quirúrgics de Giovanni Argenterio (Argentarius), Girolamo Mercuriale i Ambroise Paré, experimentà una transformació radical a partir del darrer terç del segle XVII. La rellevància de la universitat de Leiden en el panorama científic europeu sembla evident darrera d'aquest canvi de tendència. En efecte, els editors d'aquestes ciutats, probablement a iniciativa dels professors universitaris, que tenien estudiants d'arreu Europa a les seves aules, van publicar les obres més significatives produïdes en aquell moment i, alhora, van practicar una difusió tant dels autors de les seves pròpies contrades com de les matèries considerades modernes i també polèmiques. Convé assenyalar la popularitat adquirida per l'obra de Luis Mercado i de Gaspar Caldera de Heredia, entre els autors espanyols editats en aquestes contrades. Quant als autors locals, el repertori mostra els treballs d'anatomia d'Steven Blankaart, al costat de l'obra mèdica de Joannes Euth, Raymond Vieussens, Michael Etmüller o Daniel Ludwig, les propostes mèdico-químiques de Johann van Helmont o la història natural de Joannes Jonstonus. A més, algunes matèries, com ara la química en relació a la matèria i terapèutica mèdica, van gaudir d'una gran difusió a través de l'edició de les obres que van des de l'alquímia d'Andreas Libavius als tractats i farmacopees d'Adrian von Mynsicht, Johann Schroeder, Johann Becher o els comentaris de Johann Jungken al treball de David de Spina i de Friedrich Hoffmann als de Pierre Potier. Aquesta tendència editorial tan característica es va consolidar sense dubte al llarg del segle XVIII. En aquest sentit, en aquesta centúria es continuaren les edicions llatines

---

⁴³⁹ Les ciutats editores d'aquests territoris són majoritàries en el conjunt del repertori, si bé amb un volum més baix d'exemplars. Del món germànic, a banda de Frankfurt, convé recordar la presència d'altres vint ciutats que, ordenades de major a menor nombre de llibres al repertori, són: Leipzig, Colònia, Nuremberg, Viena, Bremen, Gotinga, Ulm, Munich, Berlin, Hamburg, Heidelberg, Dresde, Altdorf, Wittenberg, Halle, Ingolstadt, Helmstadt, Dordrecht, Oppenheim i Tubinga. En el mateix sentit es poden consignar les ciutats editores dels Països Baixos: Utrecht, Anvers, La Haia, Rotterdam, Brusel·les, Lieja, Gent, Groningen, Franeker i Lovaina.

d'autors europeus fonamentals, molt probablement sota la influència de professors universitaris com Hermann Boerhaave, considerat el darrer "communis Europae praeceptor". Cal recordar aquí l'edició de les obres de Prospero Alpino, Lorenzo Bellini o Francesco Redi, entre els italians, dels anglesos John Freind o Francis Home o l'obra mèdica dels francesos Antoine Fizes, Jacques Lazerme, Joseph Lieutaud i, fins i tot, la *Pathologia Methodica* i la *Nosologia Methodica* de François Boissier de Sauvages. També s'han d'incloure en aquest apartat algunes de les obres del naturalista Karl von Linné. A més d'això, aquests centres editorials van protagonitzar una difusió notable d'alguns dels autors i les matèries més influents i modernes en la transformació de la medicina d'aquest període. Així, ens trobem amb l'edició de la física de Willem Jacob Gravesande o de l'obra quirúrgica de Lorenz Heister i Johannes de Gorter, però sobretot dels tractats mèdics i químics de Hermann Boerhaave i d'alguns dels seus deixebles, com ara Albrecht von Haller, Hyeronimus Gaubius, Gerard van Swieten, Anton de Hæen, Anton von Storck i Maximilian Stoll o també Daniel Wilhem Triller, Johann Mencke, Ludwig Klein i Johann Marcus von Kronland. La major part dels quals hem trobat presents a la mentalitat mèdica predominant en el projecte acadèmic dels metges barcelonins.

El cas de les edicions angleses presenta algunes semblances amb tot el que acabem d'apuntar. Pot sorprendre, no obstant, que alguns dels autors anglesos més importants, com ara Thomas Syndeham, William Harvey, Isaac Newton o William Grant, es trobin al repertori a partir d'edicions efectuades més enllà d'Anglaterra. La llengua llatina també resultà predominant entre els editors anglesos, així com la selecció acurada dels autors europeus editats. Així, al segle XVII, a banda dels treballs mèdico-químics de Martin Lister, trobem edicions d'autors francesos, seguidors del mecanicisme de Descartes, entre els quals cal apuntar l'obra mèdica de Jacques Rohault i les institucions filosòfiques d'Antoine Légrand. La tendència selectiva de les opcions editorials va persistir al llarg del segle XVIII. Així, cal destacar les edicions d'algunes de les obres més importants del canvi de segle amb autors com Joseph Pitton de Tournefort, Hermann Boerhaave i Bernardino Ramazzini. Al costat d'aquests, també apareixen obres, estrictament angleses, com ara algunes de les farmacopees més populars del període, la de Londres i la de Thomas Fuller, mentre que la de Henry Pemberton figura al repertori a partir de l'edició i traducció francesa i també, més tard, la de Georges Bate a partir de l'edició espanyola. Aquest darrer cas es repeteix amb altres obres d'autors anglesos importants, com ara en el cas esmentat

més amunt de l'obra mèdica de John Freind, i també en els treballs químics de Peter Shaw o el tractat sobre la inoculació de veroles de Thomas Baron Dimsdale.⁴⁴⁰

Les representacions sueca i portuguesa es limiten a uns pocs però molt rellevants autors d'aquells països. En el primer cas trobem gairebé la totalitat de l'obra de Karl von Linné present al repertori, mentre que entre els portuguesos apareixen obres de João Curvo Semmedo i Francisco de Fonseca Henriques, però no Estevão Rodrigues de Castro ni García de Orta, les obres dels quals trobem al repertori publicades per altres impressors europeus.

La presència a la biblioteca dels metges acadèmics de llibres escrits en diverses llengües també ens porta a destacar l'adquisició i ús freqüent de diccionaris que probablement feren aquells metges. A banda dels diccionaris estrictament mèdics, químics o d'història natural que hi eren presents, com ara algunes de les obres de João Curvo Semmedo, Juan Alonso, Pierre Joseph Macquer, Jacques Christoph Valmont o Charles Vandermonde, els metges acadèmics també posseïen diccionaris i gramàtiques de llengües, que no hem inclòs al repertori. Entre aquestes obres convé assenyalar els treballs de la *Real Academia Española de la Lengua*, al costat d'exemplars de les obres d'Elio Antonio de Nebrija, de Francisco Sobrino o el diccionari multilingüe d'Ambrosio Calepino i també de diccionaris de francès i anglès, l'autoria dels quals no hem pogut identificar.

El repertori també dóna un lloc a les obres destinades a l'educació mèdica de la població, en concret de la burgesia en ascens. Així, alguns dels treballs que popularitzen en aquest període una medicina domèstica, fonamentada en el coneixement dels factors d'equilibri que permetien mantenir l'estat de salut, com ara els escrits pel famós metge suís Samuel Auguste Tissot, mostren la recepció d'aquest tipus de literatura per part dels metges acadèmics. En alguns casos, aquestes obres foren traduïdes pels germans i cirurgians Galisteo Xiorro, qui a més són presents al repertori amb la translació al castellà d'obres d'ús generalitzat entre els metges i els cirurgians de l'època, com per exemple els texts de Jean Astruc, John Pringle o André Levret.

Els llibres que es presenten al repertori, la selecció de les obres científiques de les biblioteques estudiades, formen part, per tant, de l'estratègia d'apropiació efectuada per aquells metges barcelonins. Això, és més fàcil d'afirmar en uns casos, com hem assenyalat més amunt, en

---

⁴⁴⁰ A banda de Londres, la presència d'edicions angleses al repertori es limita a un parell d'obres procedents d'impressors d'Oxford i Excester.

els que es pot parlar d'una biblioteca creada sense el concurs de donacions. En qualsevol cas, unes i altres biblioteques, segons que ens arriben a través dels inventaris, constitueixen un punt d'arribada, l'origen i procés de formació de les quals resulta molt difícil esbrinar. Malgrat això, la presència d'aquests llibres, i no d'altres, ens parla sense dubte dels interessos i les preferències d'aquells metges. En aquest cas, del grau de vigència de determinades obres al llarg del temps, també del suport científic amb què es va constituir la seva pràctica professional i, a més, del grau de recepció i acceptació dels fonaments mèdics teòrics moderns a partir dels quals volien dotar el projecte acadèmic i el tipus de professionalització mèdica que cercaven. El contingut del repertori bibliogràfic dels metges acadèmics mostra en bona mesura la història dels coneixements mèdics al llarg del període modern. No obstant, el resultat final va estar sotmès a la selecció de llibres i autors que feren els metges acadèmics.

A banda dels llibres, els metges acadèmics també disposaven d'un altre recurs bibliogràfic que els permetia una ràpida actualització, un coneixement precís d'allò què s'estava portant a terme a d'altres contrades, en concret a França i Anglaterra: es tracta d'un fenomen consolidat al llarg del segle XVIII, el de les publicacions periòdiques. El repertori mostra el caràcter especialitzat d'algunes d'aquestes publicacions, com ara els *journals* francesos dedicats a les observacions pràctiques i a la comunicació ràpida d'experiències en medicina, cirurgia o farmàcia. Les memòries acadèmiques també constitueixen un clar exemple del recurs a aquesta literatura periòdica que els procurava un coneixement immediat de la vigència de les qüestions científiques. En aquesta línia destaquen les obres publicades per l'*Académie des Sciences* de Paris, les observacions mèdiques de la *Philosophical Society* d'Edimburg o les *Philosophical Transactions* de la *Royal Society* de Londres. Les cites d'aquest tipus de fonts són freqüents als treballs dels metges d'aquest període. Altres publicacions periòdiques capturaren l'interès dels metges acadèmics. En aquest cas no es tractava d'obres especialitzades, sinó fonamentades en la miscel·lània, és a dir en la difusió de notícies literàries, mercantils o polítiques, però també científiques. La possessió de diversos volums del *Mercurio histórico y político*, que hem citat més amunt, en són un exemple. Més evident encara són les obres d'aquestes característiques creades al voltant d'un editor, com ara les de Francisco Mariano Nifo.

En conjunt, el repertori bibliogràfic procedent de les biblioteques estudiades dels metges acadèmics ens permet d'afirmar la correlació entre les propostes o projectes que aquells homes plantejaren per tal de transformar l'ensenyament i la professionalització de la medicina a Catalunya i la disposició d'un selectiu conjunt de coneixements, en forma de llibres, que donava

suport a l'establiment dels paràmetres esmentats al llarg d'aquest treball. La biblioteca general d'aquests metges mostra a més l'alt grau de recepció, circulació, discussió o aplicació de les idees i conceptes desenvolupats al llarg del període modern. Hi predomina la modernitat per damunt de la tradició, tot i que això no vol dir, com hem vist, una ruptura, o menyspreu, amb les autoritats clàssiques o amb la relectura que d'aquell món s'efectuà al llarg dels segles moderns. Més aviat, la selecció d'allò que els havia de permetre de raonar i fonamentar una proposta de canvi. En especial, el coneixement de la medicina europea i d'altres àmbits científics del segle XVIII, tot destacant una recepció molt més oberta i menys limitada al món científic francès del que hom acostuma a afirmar, tal i com hem vist en comentar la gran representació d'autors i idees procedents de països del centre i nord d'Europa, a més d'Itàlia. Convé insistir un cop més en el fet que el projecte alternatiu de transformació concretat per aquests metges es produí en un context farcit de dificultats, sobretot institucionals, que al capdavant no féu sinó retardar i dificultar la integració de Catalunya en les coordenades de la ciència mèdica europea de finals del segle XVIII i començaments del segle XIX.⁴⁴¹

Les obres de tema diferent a la medicina, no incloses en aquest repertori i procedents dels inventaris dels metges mereixen un breu comentari final. Es tracta, de fet, de poc més d'un centenar de llibres, aproximadament el 13% del conjunt de totes les biblioteques, que figuraven a les llibreries dels metges com a eines de referència, lleure o complement per a la reflexió filosòfica o religiosa. Entre aquests hi ha un predomini clar dels diccionaris, les gramàtiques i les enciclopèdies, al costat dels exemplars de tema religiós o moral. Els llibres de literatura, tot i que d'escassa representació a les biblioteques dels acadèmics, demostren l'èxit de certs texts de la literatura barroca, com ara las *Soledades de la vida y desengaños del mundo* de Cristóbal Lozano, i de la literatura francesa del segle XVIII, mitjançant, per exemple, les traduïdes *Aventuras de Telémaco* de Fénelon. També la presència d'una obra fonamental per a la transformació de la literatura de creació en el segle XVIII, el *Quijote* de Miguel de Cervantes. Un altre apartat

---

⁴⁴¹ Aquests comentaris es recolzen en un conjunt de lectures diverses, entre les que cal destacar: P. LAÍN ENTRALGO, *Historia de la medicina*, Barcelona: Salvat, 1989; P. LAÍN ENTRALGO (ed.), *Historia universal de la medicina*, Barcelona: Salvat, 1972, vols. III, IV i V; J. M^a. LÓPEZ PIÑERO, op. cit., nota 5, p. 89-163, 178-196, 228-239 i 259-433 i notes 9, 31 i 40; J. L. BARONA, *La difusión de la medicina española en Europa a través de la erudición bibliográfica*, València: Instituto de Estudios Documentales e Históricos sobre la Ciencia, 1990; L. GARCÍA BALLESTER, "La nueva industria del libro médico y el renacer del humanismo médico latino", a *La Cultura del Renaixement: homenatge al pare Miquel Batllori*, Bellaterra: UAB, 1993, p. 111-128 i la seva introducció general a GALENO, *Sobre la localización de las enfermedades (De locis affectis)*, Madrid: Gredos, 1997, p. 7-86; A. G. DEBUS, *El hombre y la naturaleza en el Renacimiento*, México: Fondo de Cultura Económica, 1996, p. 17-30, 43-138 i 209-236; J. L. BETRÁN, M. PEÑA, op. cit.; F. J. PUERTO SARMIENTO, op. cit., nota 17; J. PARDO TOMÁS, *Ciencia y censura. La Inquisición y los libros científicos en los siglos XVI y XVII*, Madrid: CSIC, 1999; R. PORTER, op. cit., nota 49; S. SHAPIN, *La revolución científica. Una interpretación alternativa*, Barcelona: Paidós, 2000.

important està format pels llibres d'història i la literatura dedicada a la geografia i als viatges. Convé destacar algunes de les obres d'història que posseïen els metges acadèmics, ja que ens permeten de definir els trets del seu projecte de redreç. Un primer grup dels llibres d'història estava format per texts generals sobre l'evolució històrica de diversos països d'Europa i d'altres cultures escrits en castellà, anglès i francès. Entre aquests hi figuren la *Histoire du monde* d'Urbain Chevreau, la *Histoire de Perse* d'Antoine Pecquet, una *Historia universal en Ytalia* o una història d'Europa en anglès. També disposaven d'alguns treballs sobre la història d'Espanya, com ara la popular *Historia general de España* del pare Juan de Mariana o el catàleg històric general que arribava fins l'any 1731, *Enchiridion de noticias particulares que han sucedido en España*, publicat a Barcelona a mitjan segle XVIII. El compendi històric format pel pare Claude Buffier i emprat al col·legi de Cordelles al llarg del segle XVIII es trobava almenys a tres d'aquestes biblioteques.⁴⁴² Altres obres destaquen pel seu significat en aquella centúria, és a dir, per l'establiment d'un model explicatiu del canvi i la transformació de la nova societat, així com de la idea de progrés. Un fet que, entre d'altres, va inaugurar a Gran Bretanya l'escocès David Hume amb la seva *Historia de Ynglaterra*, tot sentant els fonaments d'una historiografia modernitzada i analítica. Al seu costat, un treball influït pels cercles científics britànics del període, la *Historia de Carlos XII, rey de Suecia* escrita per Voltaire. Quant a la història de Catalunya, quatre llibres testimoniaven la inclinació d'aquests individus per la consciència del seu passat i per la necessitat de recuperar tradicions estroncades. Així, els metges posseïen els *Anales de Cataluña* escrits per Gaspar Feliu de la Peña i publicats a Barcelona el 1709, la *Expedicion de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos* del comte d'Osona Francesc de Montcada i la descripció històrica de la defensa de la ciutat de Barcelona de l'any 1705.⁴⁴³ Les obres històriques es tanquen al repertori amb la presència d'un treball fonamental en la línia esmentada, arrel·lerat a més entre els grans texts historiogràfics del segle XVIII, les *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona* d'Antoni de Capmany. Els lligams d'aquesta il·lustració catalana semblen així reforçats. Encara més quan aquests metges disposaven d'obres de ciència

---

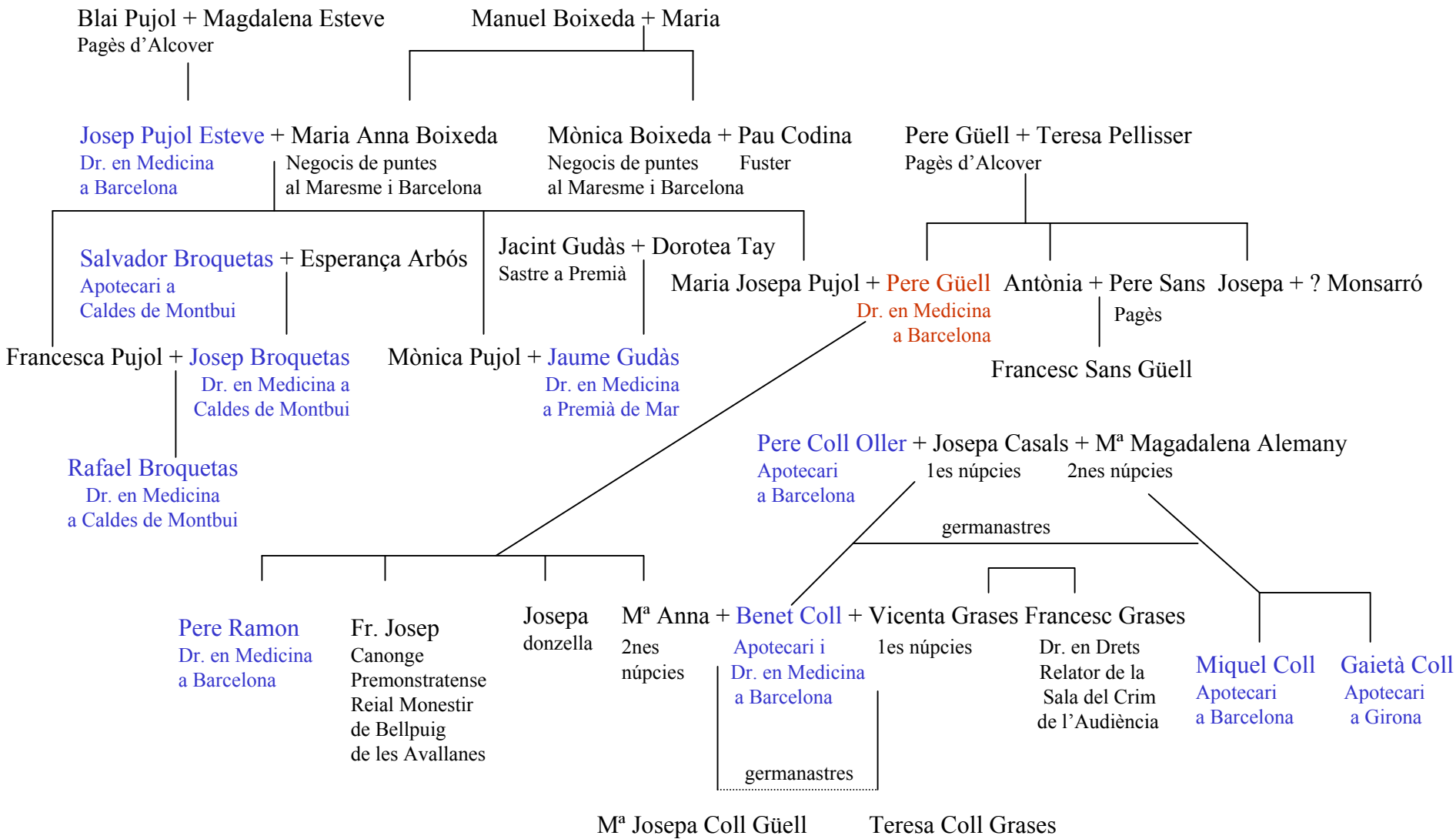
⁴⁴² Es tractava de l'obra *Nuevos elementos de la historia universal sagrada y profana, de la esfera y geographia : con un breve compendio de la historia de España y Francia; sacados de los que escribió en francés el padre Claudio Buffier ...*, Barcelona: en la imprenta de Maria Angela Marti ..., 1758. Sobre aquest text, vegeu: F. SÁNCHEZ MARCOS, "La historiografía del siglo XVIII como espejo del antiguo régimen y primicias de la historia moderna; consideraciones sobre las *Memorias históricas* de A. Capmany y el *compendio de Historia universal* de C. Buffier", a *Coloquio Internacional Carlos III y su siglo*, Madrid: Universidad Complutense, 1990, vol. 1, p. 91-101 i "Nota sobre la cultura històrica en el siglo XVIII: el compendio del P. Buffier, manual en el Colegio de Cordelles", *Pedralbes*, 8-II (1988), p. 245-254.

⁴⁴³ Probablement es tracta del treball efectuat per Pedro de Comines, *Relacion diaria de lo sucedido en el ataque y defensa de la ciudad de Barcelona, cabeza del principado de Cataluña, antemural de toda España, sitiada por las armas de Inglaterra y Olanda en este año de 1705*, però no sabem si es tractava de l'edició feta a Barcelona per Francesc Guasch o la de La Haia de 1759 per Juan Daniel Starker.

política que foren també utilitzades pels projectistes polítics catalans, com ara les *Empresas Políticas* de Diego de Saavedra Fajardo o la més gran enciclopèdia política del segle XVIII, *La ciencia del Gobierno* de Gaspard Réal de Curban traduïda al castellà per Mariano José Sala. Els llibres de lleis o les obres de caire mercantil tenen una representació molt reduïda, tot i que en alguns casos la presència d'alguns exemplars confirma el seu caràcter pràctic i aplicat en qüestions relacionades amb la propietat i l'explotació de la terra, com ara el *Tratado de la cabrevación* de Jaume Tos.

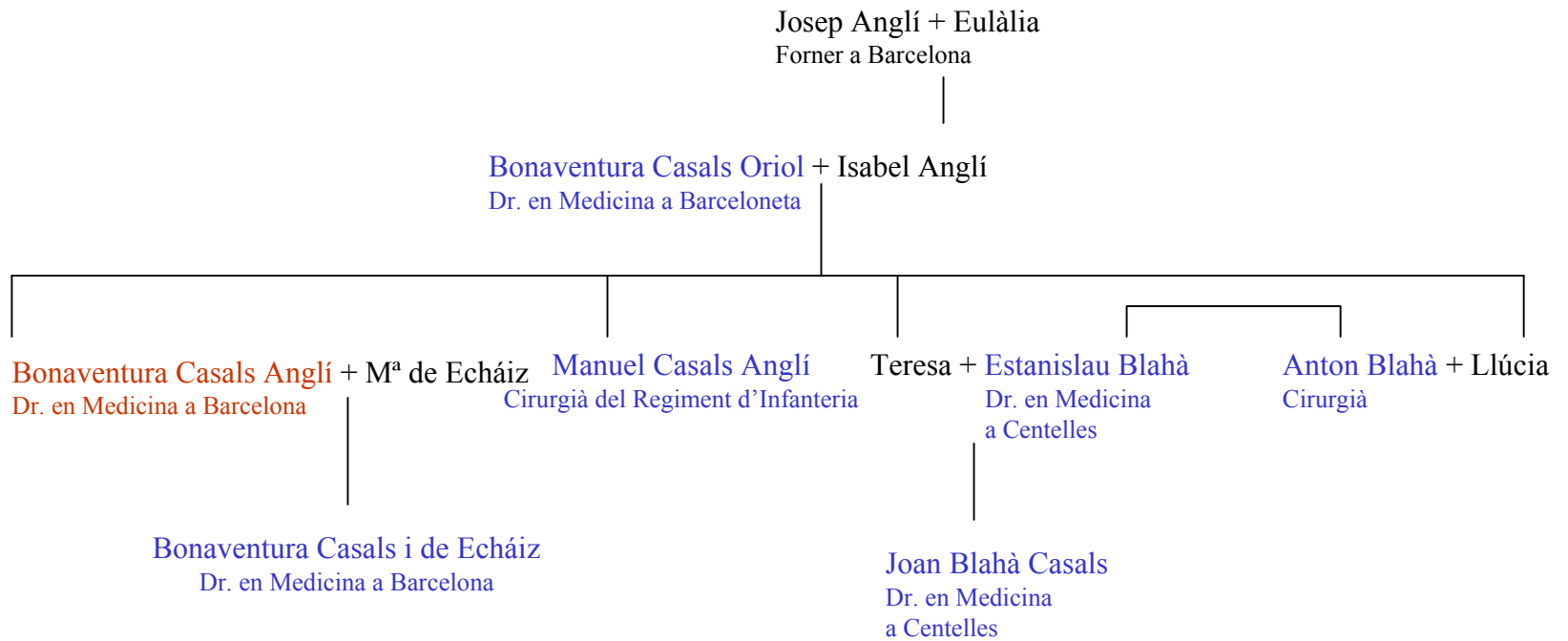

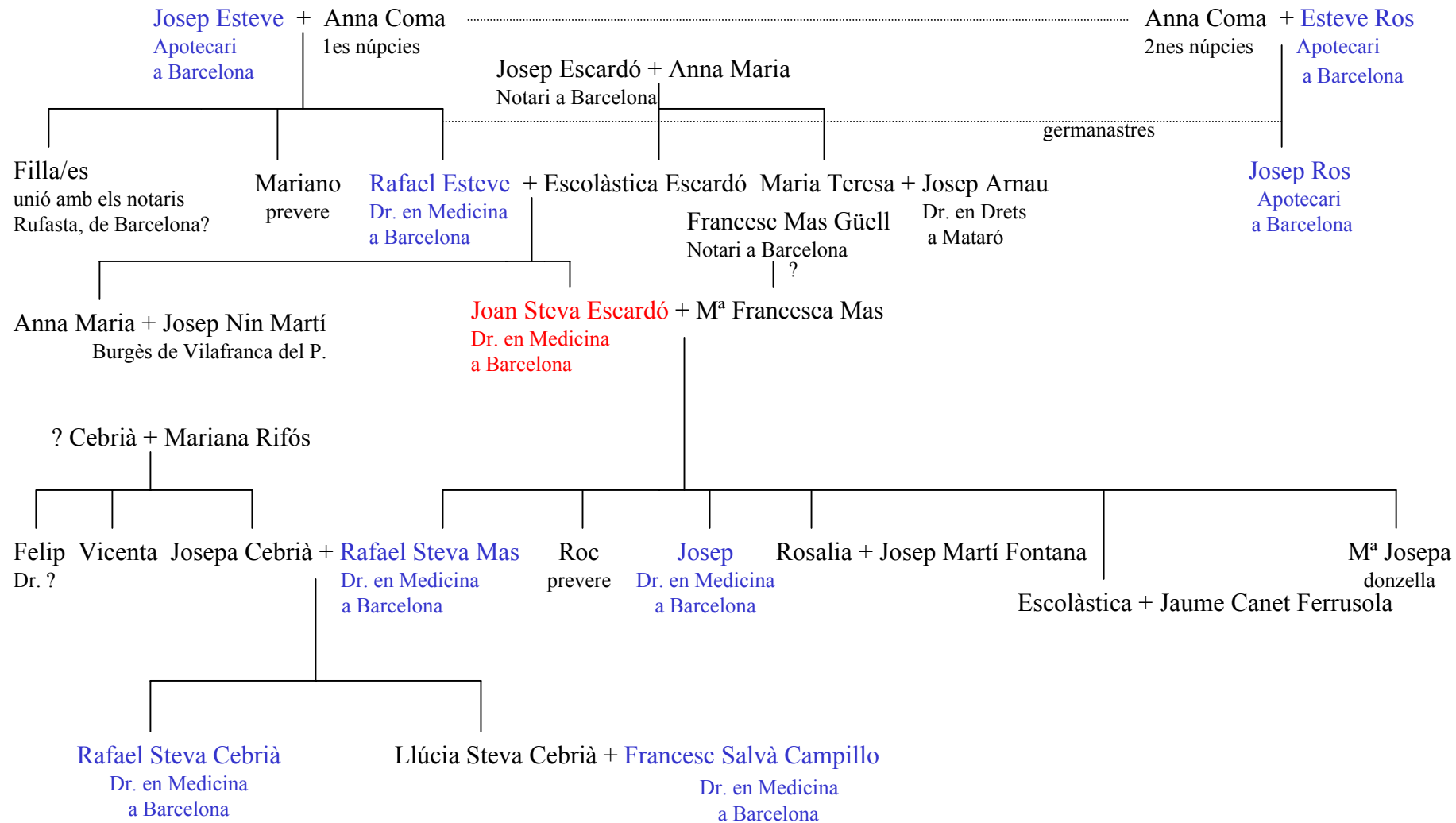
Nota. Els noms en vermell i blau corresponen al nom del metge acadèmic i als noms de familiars dedicats a la medicina respectivament.

Taula 1. Genealogia de la família de metges Pujol, Güell i Coll

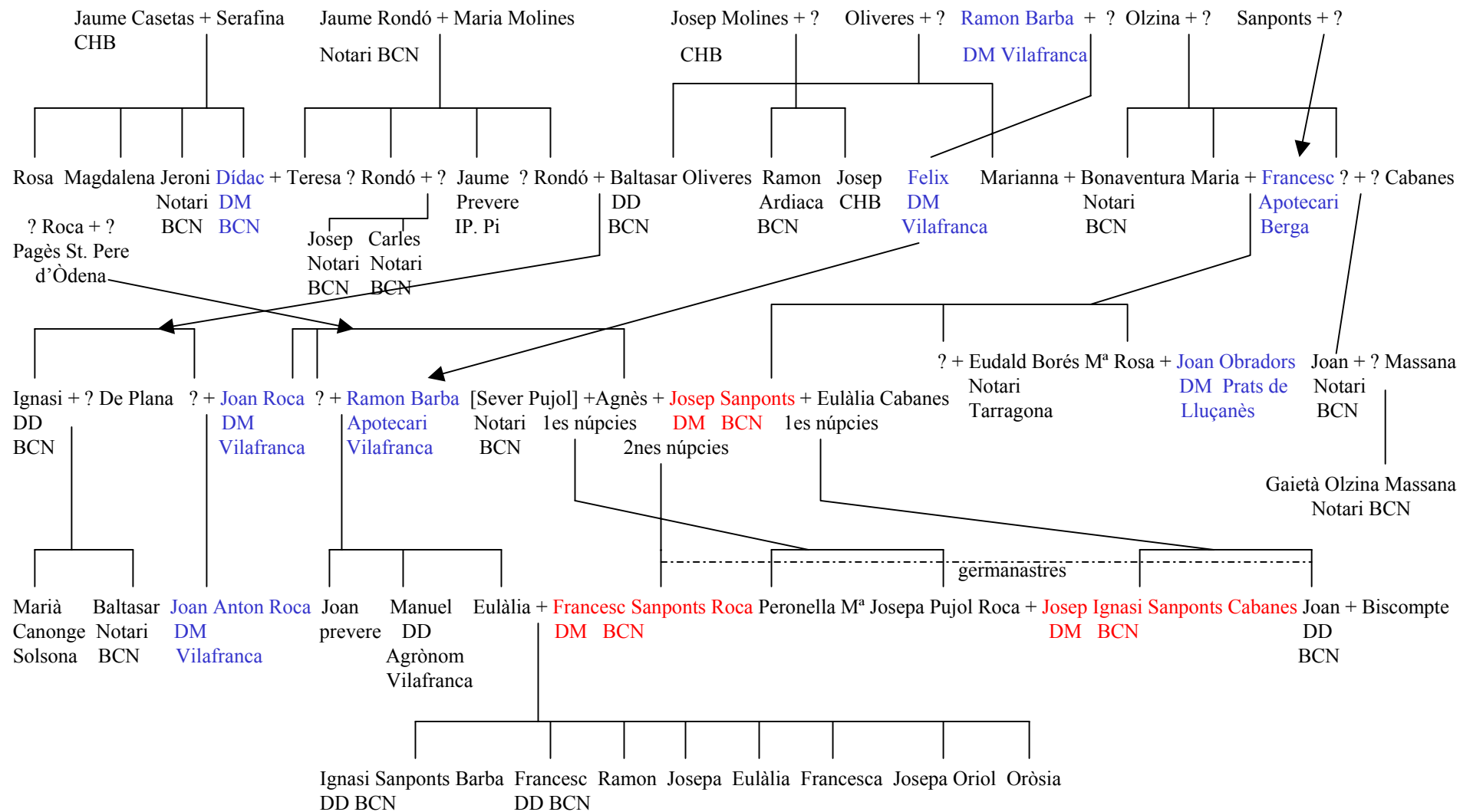
Nota. Els noms en vermell i blau corresponen al nom del metge acadèmic i als noms de familiars dedicats a la medicina respectivament.

Taula 2. Genealogia de la família de metges Casals

Nota. Els noms en vermell i blau corresponen al nom del metge acadèmic i als noms de familiars dedicats a la medicina respectivament.

Taula 3. Genealogia de la família de metges Esteve-Steve

CHB: Ciutadà Honrat de Barcelona
 BCN: Barcelona
 DM: Doctor en Medicina
 DD: Doctor en Drets

Nota. Els noms en vermell i blau corresponen al nom del metge acadèmic i als noms de familiars dedicats a la medicina respectivament.

Taula 4. Genealogia de la família de metges Sanponts

Taula 5. Elements del patrimoni econòmic dels metges acadèmics

	ROSSELL	MONTANER	CASALS	BALMAS	STEVA	GÜELL	SANPONTS
Nombre de Misses	a voluntat	1.000	1.500	desconegut	desconegut	500	600
Sufragis/anivers.	no	no	si	desconegut	desconegut	no	no
Dots (en lliures)	no	dos de 100 £	ja fetes	desconegut	desconegut	dos de 8.000 £ i quatre calaixeres	no
Llegat Hospitals	no	50 £	no	desconegut	desconegut	60 £	8 £
Efectiu	desconegut	desconegut	desconegut	1.053 £	desconegut	100 £	1.000 £
Roba/mobles	abundant	desconegut	desconegut	abundant	abundant	abundant	abundant
Plata/or	abundant	desconegut	desconegut	abundant	abundant	abundant	abundant
Cases	una a Barcelona: C/ St. Domènec	dos a Barcelona: C/ St. Pau C/ Call	una a Barcelona: C/ Pou Dolç cantonada amb la Baixada de Sant Miquel	dos a Barcelona: C/ Rambla C/ Hostal de Manresa Una a Montjuïc Onze cases amb hort a Torelló a C/Nou Dos amb hort a Torelló al Pont Tres amb hort a St. Quirze de Bessora	una a Barcelona: C/ Escudellers Blancs, ampliada amb la compra de dos cases i horts dels carrers del Vidre i dels Tres Llits, amb capella, cotxera, dos cotxes i cavall	una a Barcelona: Pl. de la Trinitat cantonada amb carrer d'en Rauric Una a Alcover al C/ Major Un Molí paperer a Alcover al camí del Remei	una a Barcelona: C/ Boqueria un Mas a St. Joan Despí una casa amb molí fariner a Montclar de Berga tres cases a a Berga: C/ Major C/ Major cantonada amb C/ Russinyol C/ St. Francesc
Terres	Girona	Samalús	no	Montjuïc Torelló St. Quirze Bes.	Vilafranca del Pen. Pacs del Penedès	La Selva de Camp Vila-seca Cogoll el Milà Horta Alcover	St. Joan Despí Sta. Creu d'Olorda Berga
Censos/censals	Girona	dos cases Barcelona terres Samalús	no	Torelló St. Quirze Bes.	Vilafranca del Pen. Pacs del Penedès	a les poblacions on tenia les terres	on tenia les terres i a Prats de Lluçanès Espinalvet Barcelona
Accions comerc.	desconegut	desconegut	no	una de 700 £ Cia. Vitalicis Casa Milans	no	4 de 250 £ a Cia de Comerç Barcelona	no
Conductes	desconegut	desconegut	desconegut	31 conductes	desconegut	si, indeterminades	no apareixen

Taula 6. Clientela professional del Dr. Pau Balmas

El doctor Pau Balmas feia compatible l'exercici de metge de l'hospital general de Santa Creu i de la Junta de Sanitat de Barcelona amb les activitats científiques que portava a terme com a membre de les acadèmies de ciències i de medicina de la ciutat. Aquest treball es completava amb una extensa pràctica de la medicina a la ciutat, mitjançant conductes mèdiques institucionals i particulars. A continuació es detallen les conductes i visites vigents i pendents de cobrament l'any 1789.

Conductes institucionals:

1. de la Comunitat de Preveres de Santa Maria del Mar, 200 visites.
2. d'alguns individus del Col·legi del Bisbe, 26 visites.
3. de les Beates de la Casa de Darder, 713 visites y 8 conductes.
4. de la Comunitat de Preveres del Pi, 47 visites.
5. de la Comunitat de Preveres de Sant Pere, 43 visites.

Llibreta foliada del número 1 al 24 on apareixen “*continuats diferents comptes de visitas y consultas fetas per... y de aquella consta estar existents...*”:

1. de Cortis O'Adams, comerciant anglès 3 conductes de 30 £ cadascuna.
2. de Anton Miguel, dit lo Sataire, 7 conductes de 7 £ cadascuna.
3. de Don Mariano Sans y Sala, 32 visites.
4. de Don Pedro Juez, 104 visites.
5. de Ignasi Puiguriquer, 12 conductes i 2 visites.
6. de Joan Baptista Puig, comerciant, 26 visites.
7. de Don Anton Micalet de Parlavà 133 visites i 6 conductes.
8. de Thomàs Soler, 63 visites.
9. de Ysidro Gallarda, 403 visites i 1 conducta.
10. del Dr. Muntadas de Vic, 5 visites.
11. de Almirall de Vilanova, 14 visites.
12. de Joseph Val, pintor, 368 visites i se li deu abonar pintar a l'oli les portes i balcons de la Casa del carrer de Manresa i Brasol.
13. de Sagimon Torrents, 10 conductes i 3 visites.
14. de la Coma, 13 visites.
15. de Francesch Serra, fuster, 271 visites i se li deu de pagar las tres taules grans de noguera.
16. de Joseph Duran dels Escudellers, 38 conductes.
17. de Don Manuel Bujons, 154 visites.
18. de Don Thomàs Salada, 71 visites.
19. de Joan Comas, Argenter, 40 visites.
20. del mig germà de Maurici Solà, tinturer, 25 visites.
21. de Anton Nogués, 26 conductes.
22. de Anton Casanovas, 18 conductes i 39 visites.
23. de la filla de Don Manuel Sisternes, 57 visites.
24. de Tomàs Riera, 75 visites.
25. de Don Marcos Kectinos, 84 visites.

3ª part. Exercici de la medicina a la Catalunya del segle XVIII

7.- Introducció

Un cop analitzada la complexa evolució dels intents de professionalització de la medicina a la Catalunya del segle XVIII, sembla oportú plantejar la trobada del sanador amb la societat, estudiar com es va produir i avançar en la definició dels termes de les relacions establertes. Per tal d'abordar aquesta qüestió he estructurat aquesta part en dos capítols. Les dos seccions del capítol 8 giren al voltant d'un eix semblant: l'estudi dels mecanismes desenvolupats per -o per a- un ampli sector de la població davant l'amenaça o la presència de la malaltia. En aquest sentit, a la primera secció s'escomet una avaluació dels límits de l'assistència pública de la societat catalana a les acaballes de l'Antic Règim, tot prenent com a punt de partença la interpretació defensada per alguns historiadors, que sosté que la major part del conjunt de la població, a causa de la seva pobresa, va gaudir d'una assistència mèdica oficial només com a receptora passiva i mitjançant institucions benèfiques, en especial l'hospital.⁴⁴⁴ A la segona secció, es procedeix a avaluar el grau d'implantació de la medicina universitària a la Catalunya d'aquest període mitjançant l'estudi de mecanismes concrets en la relació sanador-societat: en primer lloc, hom planteja la qüestió de l'extensió numèrica dels professionals de la medicina; en segon lloc, l'anàlisi de la conducció o contractació de professionals de la medicina en el món rural català del segle XVIII; i, en tercer lloc, es procedeix a efectuar una aproximació al món de les mutualitats o associacions d'auxilis mutus de la Barcelona del darrer terç del segle XVIII. D'altra banda, el capítol 9 es fa ressò dels plantejaments més antropològics que han utilitzat alguns historiadors en els darrers anys i que es posen de manifest a les pàgines següents per tal d'estudiar, en aquest cas, el comportament humà davant les malalties dels animals a la Catalunya del segle XVIII. Aquest capítol introductori planteja el context històric i historiogràfic on cal situar els capítols d'aquesta tercera part.

Resulta evident que l'anàlisi d'aquests mecanismes no esgota les possibilitats d'estudi de les relacions entre la societat i els sanadors. De fet, aquest plantejament no aborda de manera exhaustiva totes les instàncies emprades per la població catalana per tal de fer front a la malaltia i prevenir la seva aparició i les seves conseqüències: només, i en part, algunes de les fórmules emprades alhora per un col·lectiu determinat, deixant en certa manera de banda les iniciatives

---

⁴⁴⁴ La denominació "medicina oficial" es refereix als practicants de la medicina universitària i afins, sotmesos a una estricta legislació de control professional originada des del segle XIII a la Corona d'Aragó i consolidada al llarg dels segles següents, és a dir, metges, cirurgians i apotecaris, d'una banda, i barbers, sagnadors, llevadores i menescals, d'una altra.

individuals. No obstant això, en considerar aquelles instàncies convé tenir sempre present la idea de pluralisme mèdic, assistencial i terapèutic, entès com un fenomen típicament característic d'aquella societat. El concepte de pluralisme mèdic ha anat lligat, des del punt de vista de la recerca històrica, al de la percepció de la malaltia des de la perspectiva del malalt, com a individu o com a col·lectiu.

L'historiador de la medicina Henry Sigerist, en traçar a mitjan segle XX les línies mestres d'un nou programa d'apropament històric a la medicina, assenyala que la medicina no es pot reduir de manera exclusiva a la tasca del metge i lamentà que la història del pacient, de la persona malalta, havia estat fins aleshores negligida.⁴⁴⁵ L'anàlisi de Sigerist situà en un primer pla l'interès de l'estudi d'un conjunt d'opcions, no necessàriament reduïdes a les dispensades pels representants de la medicina oficial, disponibles i útils als ulls de la població malalta i, d'aquesta forma, obrí un capítol en la història de la medicina que prenia com a centre d'atenció el punt de vista del malalt. No obstant això, aquesta iniciativa no aconseguí trobar i consolidar un lloc en el panorama historiogràfic de manera immediata. En contrast, la relació entre l'antropologia i la història de la medicina va donar lloc a una fructífera línia de treball de la mà de la recerca d'Erwin H. Ackerknecht i de George Rosen.⁴⁴⁶ El diàleg entre les ciències socials i la història impulsat per l'escola dels *Annales* generà importants resultats des de la dècada dels setanta. A això també contribuí, de manera significativa, el debat dels historiadors marxistes britànics sobre la relació i ús de conceptes, metodologies i objectius de la sociologia, l'antropologia i la història, establert entorn la revista *Past and Present* des de l'any 1963.⁴⁴⁷

---

⁴⁴⁵ Sigerist recordava que, “*the great majority of all cases of illness, moreover, even today, are never seen by a physician. They are treated by the patient himself or by his relatives. And this self-treatment may be according to principles of the scientific medicine of the time. It may be dictated by commercial interests, by advertisements, or it may be folk-medicine pure and simple*”. H. SIGERIST, *A history of medicine. Primitive and archaic medicine*, New York-Oxford, Oxford U.P., 1987 (1ª ed. 1951), vol. 1, p. 3-37; cita a la pàgina 7.

⁴⁴⁶ L'existència de revisions historiogràfiques sobre aquesta matèria permet no abundar en la qüestió. Vegeu: E. BALAGUER; R. BALLESTER; J. BERNABEU; E. PERDIGUERO, “La utilización de fuentes antropológicas en la historiografía de la medicina española contemporánea”, *Dynamis*, 10 (1990), p. 193-208; E. PERDIGUERO, “Historia de la medicina y antropología”, *Quaderns d'antropologies*, núm. esp. (1992), p. 7-14. Vegeu també els articles continguts al monogràfic compilat per W. De BLÉCOURT i C. USBORNE (eds.), “Alternative Medicine in Europe since 1800”, *Medical History*, 43 (1999), p. 283-393 i al volum editat per R. JÜTTE; M. EKLÖF; M. C. NELSON (eds.), *Historical aspects of unconventional medicine. Approaches, concepts, cases studies*, Sheffield, EAHMH Publications, 2001.

⁴⁴⁷ Vegeu les pàgines dedicades a aquesta qüestió per M. MacDONALD, “Anthropological perspectives on the history of science and medicine”, a P. CORSI i P. WEINDLING (eds.), *Information sources in the history of science and medicine*, London, Butterworth, 1983, p. 60-80; G. BRIEGER, “The historiography of medicine”, a W. BYNUM i R. PORTER (eds.), *Companion encyclopedia of the history of medicine*, London-New York, Routledge, 1993, vol. 1, p. 24-44.

En aquesta línia, convé recordar la importància que va tenir per a la historiografia posterior la publicació l'any 1963 de *The making of the English working class* de l'historiador Edward Palmer Thompson. En aquest treball, entre d'altres aspectes, Thompson plantejava, des d'un punt de vista teòric i a partir d'un extraordinari material d'arxiu, la importància de comprendre i reconstruir la experiència de la gent corrent en el passat. Al costat d'aquesta obra, els treballs posteriors de Thompson consolidaren els ciments de la perspectiva d'escriure la *història des de baix*. No obstant això, en el terreny de la història de la medicina, malgrat la ràpida recepció de les transformacions que s'estaven produint en la pràctica de la història social, visibles en els plantejaments programàtics recollits i impulsats per la nova historiografia mèdica de la dècada dels setanta, el malalt, com a categoria històrica de ple dret, no va obtenir l'atenció merescuda.⁴⁴⁸ En aquells anys, la qüestió va rebre un impuls decisiu gràcies a la historiografia mèdica britànica i les aportacions realitzades sobre la recuperació i estudi del pluralisme mèdic en el període modern anglès i sobre la perspectiva històrica de la medicina popular.⁴⁴⁹ Roy Porter plantejà de nou, en els primers anys vuitanta, la necessitat de portar a terme estudis històrics centrats en el món mèdic del passat des de l'òptica o la percepció del malalt.⁴⁵⁰ Els resultats obtinguts a partir d'aquesta línia de treball s'enriquieren gràcies a l'interès que despertà l'estudi de la *construcció social de la malaltia*. Aquests treballs han mostrat la utilitat de la concurrència d'aproximacions metodològiques i conceptuals procedents de diverses disciplines, com ara l'antropologia mèdica, la sociologia mèdica, la història social o els estudis socials de la ciència. A partir d'aquestes perspectives, la centralitat del tema de la percepció del malalt o de la malaltia com a fenomen social va prendre noves direccions com a objecte d'estudi de les diverses formulacions teòriques de cada apropament. D'aquesta manera, nous elements han estat destacats per tal d'ajudar a comprendre la

---

⁴⁴⁸ Per a una revisió general de la matèria, vegeu: J. SHARPE, "Historia desde abajo", a P. BURKE (ed.), *Formas de hacer historia*, Madrid, Alianza Editorial, 1993, p. 38-58 i J. SHARPE, "Popular culture in the early modern west", a M. BENTLEY (ed.), *Companion to historiography*, London-New York, Routledge, 1997, p. 361-376. Des de la perspectiva històrico-mèdica, vegeu: E. PERDIGUERO, nota 446; A. WEAR, "Interfaces: perceptions of health and illness in early modern England", a R. PORTER i A. WEAR (eds.), *Problems and methods in the history of medicine*, London, Croom Helm, 1987, p. 230-255.

⁴⁴⁹ Vegeu els treballs de: M. PELLING i Ch. WEBSTER, "Medical practitioners", a Ch. WEBSTER (ed.), *Health, medicine and mortality in the sixteenth century*, Cambridge, Cambridge U.P., 1979, p.165-235, on desenvoluparen el concepte de "medical practitioner", definit com tot aquell individu l'ocupació principal del qual consistia en la cura del malalt; M. PELLING, "Medical practice in the early modern period: trade or profession?", *The Society for the Social History of Medicine Bulletin*, 32 (1983), p. 27-30; M. PELLING, "Medical practice in early modern England: trade or profession?", a W. PREST (ed.), *The professions in early modern England*, London, Croom Helm, 1987, p. 90-128; J. WOODWARD i D. RICHARDS, "Towards a social history of medicine", a id. (eds.), *Health care and popular medicine in nineteenth-century England*, London, Croom Helm, 1977, p. 15-55.

⁴⁵⁰ Entre els treballs publicats o editats per Roy Porter, convé destacar: *Patients and practitioners. Lay perceptions of medicine in pre-industrial society*, Cambridge, Cambridge U.P., 1983 i "Doing medical history from below", a *Theory and Society*, 14 (1985), p. 175-198.

condició individual o col·lectiva de la malaltia a partir de la percepció del malalt i en relació amb la societat.⁴⁵¹

La reconstrucció de la percepció individual o col·lectiva del fenomen social de la malaltia ha originat importants resultats en els darrers anys en mostrar que aquest tipus d'apropaments, com a contribució al saber històric, permeten plantejar noves preguntes als documents i recuperar altres formes de documentació històrica, tot avaluant críticament i redefinint els grans problemes històrics.⁴⁵² Convé recordar que l'ús dels conceptes procedents de l'antropologia i de la sociologia o el recurs a la microhistòria o als estudis de cas —entesos com a talaia singular per a l'exploració de les experiències individuals dels malalts— comporten un seguit de problemes que l'historiador està obligat a enfrontar.⁴⁵³ No obstant, a la vista dels resultats, sembla clar que el tractament microhistòric dels models antropològics constitueix una via adequada per a ampliar les perspectives de la història de la medicina més enllà dels límits d'allò que feren els representants de la medicina oficial. De fet, aquest tipus d'apropament destaca la racionalitat i la naturalesa pragmàtica de les eleccions fetes pels malalts i pels seus familiars entre un seguit de recursos curatius. L'anàlisi d'aquesta racionalitat permet de comprovar com la incertesa dels tractaments disponibles pot portar el malalt a diferents recursos, des de l'autoajuda o l'automedicació a la cerca del consell familiar o de les amistats, o a la consulta d'un professional de la medicina. La racionalitat que dona suport a la decisió i a l'elecció realitzada pel malalt i els seus familiars depèn d'una diversitat de factors relacionats amb determinades formes de pensament i acció que no es limiten de manera estricta a raons econòmiques.

La reducció d'escala del tractament microhistòric comporta, com ha estat assenyalat, riscos importants derivats de l'extraordinària diversitat que crea el mateix apropament metodològic. En advertir aquests problemes, Thompson féu una crida a la necessitat d'ajustar els estudis de cas al

---

⁴⁵¹ Un panorama general sobre el significat de la *construcció social de la malaltia* es troba a: J. LACHMUND i G. STOLLBERG (eds.), *The social construction of illness*, Stuttgart, Steiner, 1992, p. 9-19; D. LUPTON, *Medicine as culture. Illness, disease and the body in western societies*, London, Sage Publications, 1994, p. 5-19.

⁴⁵² A tall d'exemple, convé remetre als resultats mostrats a recents monografies sobre el pluralisme mèdic i la percepció del malalt a l'Europa de l'època moderna: B. DUDEN, *The woman beneath the skin. A doctor's patients in eighteenth-century Germany*, Cambridge-Mass., Harvard U.P., 1991; M. RAMSEY, *Professional and popular medicine in France, 1770-1830: the social world of medical practice*, Cambridge, Cambridge U.P., 1988; M. FISSELL, *Patients, power, and the poor in eighteenth-century Bristol*, Cambridge, Cambridge U.P., 1991; G. POMATA, *Contracting a cure: patients, healers, and the law in early modern Bologna*, Baltimore, Johns Hopkins U.P., 1998 (1994); M. LINDEMANN, *Health and healing in eighteenth-century Germany*, Baltimore, Johns Hopkins U.P., 1996; D. GENTILCORE, *Healers and healing in early modern Italy*, Manchester-New York, Manchester U.P., 1998.

⁴⁵³ Una reflexió crítica sobre aquestes qüestions, des del camp de la història, es troba a: G.E.R.LLOYD, *Demystifying mentalities*, Cambridge, Cambridge U.P., 1990.

context històric en què es produïren, a entendre'ls com a part d'una estructura social i política major. Plantejat l'enfocament d'aquesta manera, sembla susceptible de poder ajudar a comprendre el canvi històric i de permetre la proposta de qüestions com ara: quines foren les diferències i les negociacions entre els professionals de la medicina i les actituds populars, individuals i col·lectives, davant la malaltia i les diverses formes de curació disponibles; de quina forma la possessió de coneixements mèdics influí en la consolidació dels poders públics; com la salut esdevingué un objectiu de la gestió política, creixentment conflictiva a mesura que emergien els estats moderns; o com la salut fou utilitzada per les autoritats polítiques i religioses com una força ideològica en la competició per la hegemonia en el món mèdic.⁴⁵⁴

En els darrers anys, la historiografia mèdica internacional ha desenvolupat diverses formulacions per tal d'entendre en què consistia aquell pluralisme assistencial, de quina manera i en funció de quines motivacions la població prenia contacte amb les diferents alternatives i com aquestes es relacionaren entre elles. D'una banda, la historiografia mèdica, en plantejar l'òptica de la història des de baix, ha tractat d'esbrinar el significat i el coneixement d'aquest subjecte, que sorgeix, en principi, com a resposta a la perspectiva de l'*altre* no mèdic que experimenta la malaltia més enllà de la seva procedència social. D'altra i en aquesta línia, Roy Porter assenyalà la importància de l'estudi de totes aquelles persones que apareixien als ulls del malalt com a formats, experimentats o dotats des d'un punt de vista mèdic. D'aquesta manera, la constatació de l'existència d'un vertader pluralisme mèdic permet superar la idea d'una història de la medicina restringida a allò que feren els individus facultats per a la pràctica mèdica.⁴⁵⁵ En relació amb aquesta qüestió, Andrew Wear ha destacat que malgrat el caràcter de *longue durée* de les explicacions religioses i humoralistes de la malaltia, la seva ambigüitat i incerta eficàcia concediren llibertat al malalt per a construir la seva pròpia *cultura mèdica* fins aconseguir el tractament que s'adequés a la seva indisposició. La construcció d'aquesta *cultura mèdica* es portà a terme en contextos històrics específics, que permeten l'historiador plantejar la qüestió del canvi

---

⁴⁵⁴ Per a una millor comprensió dels problemes d'aquesta perspectiva de treball –fragmentació de la disciplina històrica, antiqvarisme derivat del rescat sense més d'episodis efímers del passat i abús de la interpretació teòrica dels episodis descrits mitjançant la *deconstrucció* de signes, símbols i llenguatge-, vegeu: E. P. THOMPSON, "Anthropology and the discipline of historical context", *Midland History*, 3 (1972), p. 41-55; E. P. THOMPSON, "Folklore, anthropology and social history", *Indian Historical Review*, 3 (1978), p. 247-266; E. PERDIGUERO, nota 446; J. SHARPE, nota 448; P. WEINDLING, "Patients and practitioners: virtues and vices of the new social history of medicine", *History Workshop Journal*, 1987, 24, pp. 191-194; G. LEVI, "Sobre microhistoria", a P. BURKE, nota 448, p. 119-143; WOOLF, D. R. "The writing of early modern european intellectual history, 1945-1995", a M. BENTLEY, nota 448, p. 307-335; J. SERNA i A. PONS, "El ojo de la aguja. ¿De qué hablamos cuando hablamos de microhistoria?", *Ayer*, 12 (1993), p. 93-133; J. FONTANA, *La història després de la fi de la història*. Vic, Eumo Editorial, 1992, p. 75-96.

⁴⁵⁵ R. PORTER, art. cit., nota 450.

històric mitjançant l'anàlisi de la negociació, la regulació i la repressió que tingueren lloc en el marc de la lluita per la hegemonia en el món mèdic entre els diversos actors implicats.⁴⁵⁶

Des de finals dels anys 1980, l'anomenada *social history of medicine* ha descrit les diferents formes de l'assistència mèdica en el passat, del pluralisme mèdic, en termes de *mercat mèdic*. Malgrat el fet que la capacitat heurística d'aquest terme millora les possibilitats d'anàlisi de la tradicional perspectiva reduccionista –limitada a allò que féu la medicina oficial-, el concepte de *mercat mèdic* ha estat criticat com a producte d'una imatge anacrònica basada en les idees neoliberals sobre l'economia de mercat. La introducció de la perspectiva econòmica en l'anàlisi del pluralisme mèdic en la societat d'Antic Règim ha estat criticada tant en termes de reconeixement de la importància de la funció de l'*economia moral* en aquella societat en el moment de la presa de decisions, com en termes de la funció dels factors culturals com a condicionants d'aquelles decisions.⁴⁵⁷

Per tal de superar aquestes dificultats, les formulacions més recents han plantejat la conveniència d'integrar totes les dimensions possibles davant el fenomen de la malaltia. La formulació de *món mèdic* descrita per Lawrence Brockliss i Colin Jones, en relació amb la França del període modern, incorpora tot aquell conjunt de persones relacionades amb les pràctiques mèdiques, facultades o no facultades, regulades o no regulades, homes i dones i, finalment, la pròpia perspectiva del malalt. És a dir, tant la cara més visible de la pràctica mèdica –representada per la comunitat mèdica corporativa- com la dels sanadors irregulars –que en la seva descripció apareix com a “penombra mèdica”- i la percepció de la malaltia i dels recursos per a fer-ne front per part del malalt i dels seus familiars i amistats. Es tracta d'una perspectiva més comprensiva, que permet apreciar tant la dimensió sociocultural com l'econòmica en les relacions mantingudes pel conjunt de persones involucrades davant la malaltia.⁴⁵⁸ D'altra banda, David Gentilcore ha posat l'èmfasi en les dimensions culturals a partir d'un model d'apropament històric molt

---

⁴⁵⁶ A. WEAR, op. cit., nota 448, pp. 233-243.

⁴⁵⁷ El concepte de *medical marketplace* com a explicació del procés de presa de decisions mèdiques o com a il·lustració dels recursos mèdics disponibles es consolida als anys vuitanta a diversos treballs. Sobre el seu ús i significat, vegeu: K. PARK, *Doctors and medicine in early modern renaissance*, Princeton, Princeton U.P., 1985, p. 85-117; H. J. COOK, *The decline of the old medical regime in London*, Ithaca, Cornell U.P., 1986, p. 28-69; M. RAMSEY, op. cit., nota 452, p. 284-291; R. PORTER, *Health for sale. Quackery in England, 1650-1850*, Manchester, Manchester U.P., 1989, p. 21-59. El concepte ha estat emprat fins i tot per a l'estudi de la medicina a l'època clàssica, vegeu: H. KING, “Beyond the medical market-place: new directions in ancient medicine”, *Early Science and Medicine*, 2 (1997), p. 88-97. Quant a les crítiques, vegeu: M. LINDEMANN, nota 452, pp. 3-21; F. HUISMAN, “Shaping the medical market: on the construction of quackery and folkmedicine in Dutch historiography”, *Medical History*, 43 (1999), p. 359-375.

⁴⁵⁸ Sobre el concepte de *món mèdic*, vegeu: L. BROCKLISS i C. JONES, op. cit., nota 16, p. 1-33.

influenciat pels aspectes més antropològics d'aquelles relacions. En el seu estudi sobre el Nàpols del període modern ha destacat l'existència de tres esferes –popular, mèdica i religiosa-, la convivència de les quals en constant interrelació incloïa tot el conjunt de recursos disponibles davant la malaltia i permetia avaluar els comportaments, individuals i col·lectius, davant aquells recursos.⁴⁵⁹ En aquesta línia, una altra formulació ha plantejat la necessitat d'estudiar la creació i reproducció de *repertoris culturals* o formes compartides d'entendre i confrontar el fenomen de la malaltia per part dels membres d'una societat determinada en un moment i espai precisos. Aquesta formulació ha considerat la conveniència de complementar les dimensions culturals esmentades amb el marc conceptual proporcionat per la idea de *mercat mèdic*, entre d'altres raons a causa del fet que, a la fi, el mercat o àmbit de la competència de les diferents alternatives assistencials i terapèutiques “*sería el que acabaría decidiendo hasta que punto se ha ganado reputación o se ha utilizado de manera efectiva el lenguaje como arma de persuasión para inclinar a la población a tomar una u otra decisión asistencial*”.⁴⁶⁰ Des d'aquesta perspectiva, el concepte antropològic de la *cerca de la salut* restaria per tant completament integrat dins de la idea de *mercat mèdic*.⁴⁶¹

Aquest diàleg entre l'antropologia i la història de la medicina es féu ressò en el panorama historiogràfic espanyol de la mà de Pedro Laín Entralgo, José María López Piñero i Luis García Ballester. L'escola creada per aquests historiadors, tal com mostra un repàs de la historiografia mèdica posterior, s'ha vist enriquida a partir de la recepció dels debats existents en les ciències socials. El recurs a fonts, fins aleshores poc emprades en història de la medicina –des de processos judicials a actes notariais, llibres sacramentals parroquials, registres hospitalaris o documentació militar-, mitjançant una metodologia de treball que ha eixamplat els objectius de la disciplina

---

⁴⁵⁹ Gentilcore complementa una gran riquesa de fonts mitjançant un suggestiu discurs històric i desenvolupa amb claredat la interacció i disputa entre les tres esferes, l'apropiació, adaptació i reelaboració de les teories mèdiques, els remeis terapèutics o les formes de curació rituals i simbòliques. Vegeu: op. cit., nota 452, p. 1-28, 56-124 i 156-176. Gentilcore ja havia mostrat les possibilitats d'anàlisi en termes de mediació, negociació i repressió en l'estudi de la trobada de la cultura patricia i la cultura popular a: *From bishop to witch: The system of the sacred in early modern Terra d'Otranto*, Manchester, Manchester U.P., 1992.

⁴⁶⁰ Vegeu: M. GIJSWIJT-HOFSTRA; H. MARLAND i H. De WAARDT, *Illness and healing alternatives in Western Europe*, Londres, Routledge, 1997. En avaluar aquesta formulació, Enrique Perdiguero ha destacat la utilitat de la confluència de models: “*en este sentido además de los factores económicos, la reputación de un determinado sanador, las expectativas creadas, la acomodación de las mismas, las experiencias de encuentros anteriores son también tenidas en cuenta a la hora de considerar el “mercado médico” como una herramienta interpretativa útil. Desde este punto de vista las dimensiones culturales cobran igual importancia que las económicas, mostrando las influencias que en la historiografía médica están teniendo conceptos provenientes de la Antropología de la Medicina*”. Vegeu: E. PERDIGUERO, “«Con medios humanos y divinos»: la lucha contra la enfermedad y la muerte en Alicante en el siglo XVIII”, *Dynamis*, 22 (2002), pp. 121-150; les cites es troben a les p. 124-125.

⁴⁶¹ La publicació pòstuma del llibre de Luis García Ballester constitueix un exemple molt clar en aquesta línia. Vegeu: op. cit., nota 258.

permet d'afirmar la consolidació d'aquests recursos metodològics.⁴⁶² Convé destacar sobretot els treballs portats a terme per García Ballester a l'hora de considerar la medicina com una forma cultural i de plantejar l'existència d'arrels comunes en el món mèdic i en el món popular considerat no mèdic. L'evidència empírica del pluralisme assistencial sempre ha estat present en els seus treballs i això el va permetre de mostrar, d'una banda, que el model de la medicina oficial va construir les seves arrels empíriques, com els models jurídic i polític, al llarg del període baixmedieval i, d'altra, que aquests fonaments resultaren la clau per a esdevenir hegemònic en el competitiu context del pluralisme mèdic.⁴⁶³

En el panorama historiogràfic espanyol, les publicacions d'Enrique Perdiguero han estat una guia de treball per a la comprensió del pluralisme mèdic a l'Espanya Moderna a la llum de les formulacions metodològiques expressades més amunt. Va ser aquest historiador qui féu una crida general a la necessitat de nous estudis, a partir del recurs a fonts gairebé no utilitzades en història de la medicina i de l'aplicació de nous enfocaments conceptuals, "*sobre la cotidianidad de las actividades sanadoras en la época Moderna*".⁴⁶⁴ Arran d'aquella convocatòria s'iniciaren noves línies de recerca centrades en l'estudi del pluralisme mèdic per a aquest període, algunes de les quals foren objecte de discussió en una reunió de treball mantinguda a la Universitat de València l'any 2001 sota el títol "La realidad de la práctica médica: el pluralismo asistencial en la monarquía, siglos XVI-XVIII". Convé assenyalar que la major part d'aquests treballs s'han centrat en l'estudi de la trobada del malalt amb la medicina oficial universitària i en les diverses formes i espais en què aquella va tenir lloc. L'anàlisi del ventall de recursos existents a l'abast de la població només fou desenvolupat per Enrique Perdiguero i María Luz López Terrada, les recerques dels quals ja han estat esmentades més amunt.⁴⁶⁵ Una raó fonamental que explica aquesta limitació es troba en el tipus de documentació consultada o existent als arxius. No hi ha

---

⁴⁶² Quant a la trajectòria d'aquest tipus d'estudis en l'àmbit de la historiografia mèdica espanyola, vegeu: BALAGUER, nota 446. Un repàs de la bibliografia dels antropòlegs formats al voltant de Josep Maria Comelles permet veure d'immediat els resultats d'aquest fructífer diàleg interdisciplinar. En el mateix sentit, sobre la historiografia mèdica espanyola, vegeu: M. L. LÓPEZ TERRADA, "El pluralismo médico en la Valencia foral. Un ejemplo de curanderismo", *Estudis*, 20 (1994), p. 167-181; E. PERDIGUERO, "Protomedicato y curanderismo", *Dynamis*, 16 (1996), p. 91-108.

⁴⁶³ L. GARCÍA BALLESTER, *Historia social de la medicina en la España de los siglos XIII al XVI*, Madrid, Akal, 1976, p. 15-22 i 118-180; *Los moriscos y la medicina. Un capítulo de la medicina y la ciencia marginadas en la España del siglo XVI*, Barcelona, Labor, 1984, p. 158-189; i op. cit., nota 258, p. 52-69, 150-159 i 180-212.

⁴⁶⁴ Vegeu: E. PERDIGUERO, art. cit., nota 460, el qual forma part d'un monogràfic dedicat a l'estudi de les pràctiques mèdiques i el protomedicat a l'època Moderna, coordinat per María Luz López Terrada i Àlvar Martínez Vidal, "El Tribunal del Real Protomedicato en la Monarquía Hispánica", *Dynamis*, 16 (1996), p. 17-260; i art. cit., nota 100.

⁴⁶⁵ Vegeu els articles coordinats per Rosa Ballester, Mª Luz López Terrada i Àlvar Martínez Vidal al monogràfic publicat a *Dynamis*, 22 (2002), p. 21-325; també el treball de M. L. LÓPEZ TERRADA, "Medical pluralism in a Renaissance city: the case of Valencia", publicat dins el monogràfic editat per R. JÜTTE, "The doctor and the stage: performing and curing in early modern Europe", *Ludica*, 5-6 (2000), p. 216-232.

dubte que el món mèdic modern adquireix més complexitat a mesura que s'amplien les perspectives d'estudi i el nombre de fonts històriques emprades, no obstant, la dificultat de trobar fonts consistents, més enllà d'episodis efímers, condiciona fortament els límits de la recerca.⁴⁶⁶

L'anàlisi del món mèdic català de l'època Moderna es troba encara més necessitat de recerques. Els treballs de Luis García Ballester i de Michael McVaugh han mostrat la ràpida recepció a la Catalunya baixmedieval, com a part de la Corona d'Aragó, de la medicina universitària i del control de les professions sanitàries, gràcies al suport de les autoritats religioses i polítiques. També l'evidència empírica del pluralisme assistencial amb el qual va haver de fer front la medicina oficial.⁴⁶⁷ José Luis Betrán ha ampliat aquest marc de treball a la Barcelona del període modern, tot prenent en consideració els diferents professionals de la medicina a la llum de la pesta.⁴⁶⁸ En contra del què es podria pensar, els segles posteriors es troben molt descuidats i el pluralisme mèdic d'aquest llarg període resta pendent d'una major atenció per part de la historiografia catalana.⁴⁶⁹

---

⁴⁶⁶ Perdiguero ha assenyalat amb raó que la documentació trobada apareix sovint a partir de situacions conflictives, mentre *“la cotidianeidad no conflictiva en la toma de decisiones relacionada con la solución de los problemas de salud –si es que tal cosa es posible- queda lejos de aquellos [documentos] a los que he tenido acceso”*. Vegeu: E. PERDIGUERO, art. cit., nota 460, p. 126-127.

⁴⁶⁷ Vegeu els treballs de Luis García Ballester i Michael R. McVaugh, també els d'Antoni Cardoner, citats a les notes 15 i 258. La recerca de Carmel Ferragud ha aprofundit el nostre coneixement sobre la pràctica mèdica a la Corona d'Aragó, vegeu: *Els professionals de la medicina (Físics, Cirurgians, Apotecaris, Barbers i Menescals) a la Corona d'Aragó després de la pesta negra (1350-1410): activitat econòmica, política i social*, Tesi doctoral inèdita, Universitat de València, 2002.

⁴⁶⁸ Vegeu els treballs citats a les notes 8 i 15.

⁴⁶⁹ Un primer intent d'aproximació al món mèdic català del segle XVIII es pot trobar a: A. ZARZOSO, art. cit., nota 254. En aquest treball s'aplica el model de comprensió antropològica desenvolupat per David Gentilcore. Així, la interrelació de les tres esferes mèdica, religiosa i popular, si bé mostrada de manera breu, sembla evident a la llum dels escassos treballs existents i permet presentar l'estudi de cas dels Veciana a partir de l'anàlisi de la seva correspondència privada, amb la idea de reconstruir la cultura mèdica de la família davant la malaltia en el context plural esmentat.

8.- Implantació de la medicina universitària a la Catalunya del segle XVIII

8.1.- Els límits de l'assistència pública

A l'hora de considerar l'abast de la pràctica mèdica en aquest període, la imatge dominant defensada per alguns historiadors ha definit l'exercici de la medicina universitària com una experiència allunyada de la major part de la societat. Segons aquesta interpretació, això fou així per quatre raons complementàries: el caràcter individual del galenisme mèdic, la manca generalitzada de metges universitaris disponibles per al conjunt de la població d'aquest període, la disponibilitat de metges gairebé exclusiva a les ciutats i el seu recurs limitat a aquells individus que disposaven d'un patrimoni suficient com per a poder gaudir de serveis mèdics de forma personal. Així, en parlar de la població i de la seva relació amb la professió mèdica, l'assistència al malalt en la societat d'Antic Règim ha estat estructurada a partir de tres nivells socioeconòmics, en funció de cadascú dels quals els seus components tenien un accés determinat als practicants de la medicina oficial. De forma molt general, hom ha assenyalat que els individus pertanyents al nivell superior, a l'aristocràcia o la noblesa, gaudien d'una assistència mèdica privilegiada, i en bona mesura directa –sense intermediaris–, fonamentada en el recurs als metges més prestigiosos de la societat, mitjançant els metges de cambra o els metges personals. En un nivell medi, els components de la burgesia, definida en funció de la seva capacitat econòmica per a pagar el salari del metge, obtenien els beneficis assistencials de la medicina universitària a partir del privilegi de poder ser atesos al mateix domicili. El darrer d'aquests nivells, el nivell inferior, el relatiu a les classes populars i, per tant, a la major part del conjunt de la població, definit de forma general pel fet de viure en el llindar de la pobresa o bé en la pobresa, només tenia contacte amb les formes professionals oficials de la medicina en tant que receptors d'assistència de caire benèfic mitjançant institucions hospitalàries.⁴⁷⁰

Resulta difícil conèixer l'aplicació directa d'aquest esquema interpretatiu, a excepció de les classes nobiliàries i dels seus metges cortesans. En efecte, l'aplicació pràctica del paradigma galènic implicava un coneixement total de tot allò relacionat amb el cos dels pacients per tal d'establir un règim específic que fomentés les condicions de salut dels mateixos. Aquesta

---

⁴⁷⁰ Sobre aquesta interpretació de l'assistència mèdica al malalt a l'Antic Règim, hereva de la pauta social procedent de la Grècia clàssica, vegeu: P. LAÍN, op. cit, nota 441, p. 381-383. Laín també afirmà que els membres de les classes populars “*acudían a prácticos de la más baja calidad o a curanderos de diversa laya (lo cual... no excluía la apelación a éstos o a las más diversas milagrerías en los niveles más altos de la sociedad)*”. Un breu balanç historiogràfic sobre la qüestió es pot trobar a: J. J. GARCÍA HOURCADE, *Beneficencia y sanidad en el siglo XVIII: el hospital de San Juan de Dios de Murcia*, Murcia, Universidad de Murcia, 1996, p. 131-132.

“medicina de capçalera” només estava a l’abast d’uns pocs, que actuaven com a patrons, gaudien d’un status social superior al del metge i controlaven la consulta mèdica, el curs del tractament i l’eficàcia o no del mateix.⁴⁷¹ D’altra banda, els nivells medi i inferior esmentats van tenir una relació molt més complexa amb el practicants de la medicina i per això convé analitzar d’una altra manera alguns dels mecanismes d’aquella relació. Sense necessitat de qüestionar el model de “medicina de capçalera”, la configuració específica dels municipis medievals va permetre estendre els objectius del galenisme mèdic a un major nombre de persones, mitjançant la contractació de sanadors per part dels consells municipals. Un major o menor nombre de metges universitaris no hauria d’amagar, d’una banda, la difusió del galenisme medieval més enllà de les universitats a través, per exemple, de les traduccions en llengua vulgar i, d’altra, l’existència del pluralisme assistencial i terapèutic a què ens hem referit més amunt. A més, a mesura que aquella medicina fou considerada útil per a la societat i el metge fou capaç d’oferir solucions concretes per al manteniment de la salut, el nombre de metges no només va créixer en funció de la demanda, sobretot municipal, sinó que la seva presència es féu prou evident al món rural a partir de les contractacions esmentades.⁴⁷²

A partir de les característiques del procés de creixement de la ciutat i de consolidació de les estructures polítiques del govern ciutadà baixmedieval, resulta complicat destriar, en l’entramat institucional creat per les autoritats civils i religioses, l’interès desvetllat pel manteniment i preservació de la salut de la població i de l’assistència pública als pobres. En aquest sentit, cal recordar que el sistema tradicional d’ajut al pobre creat a la Catalunya dels segles XIII i XIV es desenvolupà de forma paral·lela a la nova medicina: el galenisme, la medicina escolàstica creada a les universitats. Luis García Ballester ha vinculat això amb el procés d’aristotelització de la vida social europea baixmedieval, a partir de la vertebració de la societat al voltant del dret romà, de la introducció de nous conceptes –com ara el de “salarium”- i de la creació d’un nou “mercat de treball” per als nous practicants del galenisme mèdic. Segons aquesta interpretació, un dels problemes que aquella societat i aquells nous sanadors van haver de confrontar fou “cómo

---

⁴⁷¹ Quant al paper de la cort, vegeu: V. NUTTON (ed.), *Medicine at the courts of Europe, 1500-1837*, Londres, Routledge, 1989; B. T. MORAN (ed.), *Patronage and institutions: science, technology and medicine at the European Court, 1500-1750*, Rochester, Boydell Press, 1991.

⁴⁷² Luis García Ballester ha matisat la interpretació historiogràfica esmentada en mostrar que la societat europea va percebre la medicina escolàstica creada a les universitats baixmedievals, “no como un fenómeno intelectual interesante sólo para una minoría –los “*beati possidentis*” de la época, tales como los miembros de las familias reales, de la nobleza civil o eclesiástica, y de la burguesía del período-, sino también como algo que podía ser aplicado a la vida diaria de las gentes”. Vegeu: op. cit., nota 258, p. 52-69, 151-159 i 205-212, cita a p. 205. Una aproximació general a aquesta qüestió es pot trobar a: A. ZARZOSO, “Poor Relief and Health Care in 18th- and 19th-Century Catalonia and Barcelona”, a A. CUNNINGHAM; O. P. GRELL; B. ROECK (eds.), *Health Care and Poor Relief in 18th- and 19th-Century Southern Europe*, Londres, Ashgate, 2003 (en premsa).

armonizar el programa del griego Aristóteles y la conceptualización del derecho romano con el mandamiento de la caridad cristiana en una sociedad dominada por la pobreza de gran parte de su población y que había hecho del cristianismo norma de vida”.⁴⁷³

En efecte, fou aleshores quan a la Corona d’Aragó les autoritats –monarquia, església i municipis- crearen una xarxa de diferents formes de provisió d’ajut, basades tant en la idea de caritat cristiana, com en la necessitat de mantenir l’ordre social. A les grans ciutats, com Barcelona, es féu mitjançant institucions assistencials com la Pia Almoïna de la catedral (1275) o els bacins de pobres vergonyants de les parròquies i també a través d’institucions d’acollida dels pobres i de cura dels pobres malalts com la Casa dels Infants Orfes (1370) i l’Hospital de Santa Creu (1401). Aquestes institucions, en particular les dos últimes, foren paral·leles a d’altres iniciatives que compartien les mateixes arrels culturals i afegien l’interès per la preservació de la salut de la població, entesa com a bé comú i com a factor d’estabilitat social. Així, també a Barcelona, les autoritats ciutadanes foren encarregades d’assumir les responsabilitats sanitàries davant les malalties epidèmiques (1337) i de la institucionalització de l’oficial anomenat “mustassaf” amb la funció específica de tenir cura de la qualitat dels aliments comercialitzats a la ciutat i d’altres tasques relacionades amb el sanejament urbà.⁴⁷⁴

L’hospital va esdevenir al llarg d’aquest període el principal recurs d’acollida i assistència mèdica dels pobres malalts. Des de la seva creació, els administradors de l’hospital de Santa Creu van contractar aquells nous sanadors, metges i cirurgians, per tal de fer-se càrrec de l’atenció mèdica dels malalts. No hi ha dubte que el caràcter educatiu que prengué l’hospital des del segle XV, com a lloc d’ensenyament de l’anatomia i de dissecció dels cadàvers dels pobres malalts morts a les seves sales, contribuï al llarg d’aquest període a l’establiment d’una percepció negativa per part de les classes populars, que consideraren la institució com a un lloc estigmatitzant que

---

⁴⁷³ Vegeu: op. cit., nota 258, p. 206 i ss.

⁴⁷⁴ Quant a les institucions caritatives, vegeu: M. RIU (ed.), *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, *Anuario de Estudios Medievales*, 1980, vol. 9; P. FATJÓ, “La beneficencia eclesiástica en la Barcelona del siglo XVII: la Pía Almoïna, 1655-1669”, *Estudis*, 1986, vol. 12, p. 72-96 i “Un instrument de la caritat eclesiástica: la Pia Almoïna”, *L’Avenç*, 1986, vol. 91, p. 44-47, E. SERRA, “La casa dels infants orfes de Barcelona (1652-1653). Esbós d’aproximació a una font per a l’estudi de la benificència a la Barcelona del segle XVII” i J. M^a. SABATÉ, “Notícia a l’entorn de la caritat i beneficència a Tarragona a la fi de l’antic règim: la casa hospital dels pobres infants orfes de Tarragona”, a *Actes del Primer Congrés d’Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1984, vol. 1, p. 627-633 i 682-684. Quant a les noves institucions sanitàries, vegeu: L. GARCÍA BALLESTER, “Improving Health. A Challenge to European Medieval Galenism”, *Evening Lectures Series-EAHMH*, 1996, vol. 2, p. 5-24; S. RIERA, “El Mostassaf i el control del consum”, *L’Avenç*, 60 (1983) p. 21-25; M. BAJET, op. cit., nota 8; J. L. BETRÁN, op. cit., nota 8; A. ZARZOSO, “Nuisances urbaines et santé publique à Barcelone sous l’Ancien Régime”, *Cahiers du Centre d’Histoire “Espaces et Cultures”-Université Blaise Pascal*, 2001, vol. 14, p. 81-90; per al cas valencià, vegeu: Vicent Lluís SALAVERT i Jorge NAVARRO. *La Sanitat Municipal a València (segles XIII-XX)*, València, IVEI, 1992, p. 13-46.

posava en perill el concepte d'honor social. L'hospital fou aleshores percebut com el darrer recurs assistencial dels individus que havien restat fora de l'enquadrament o estructures socio-professionals de la ciutat.⁴⁷⁵

La percepció de la pobresa com a font d'infecció i contagi i com a amenaça social a l'estabilitat de la societat desenvolupada al llarg dels segles XV i XVI donà lloc a la creació d'una nova institució assistencial a les ciutats: les Cases de Misericòrdia. Més enllà del context de canvi cultural en què es crearen, l'objecte principal d'aquestes institucions fou el control i la repressió d'aquells individus que es trobaven fora dels límits d'una societat fortament jerarquitzada. L'estat actual de la recerca no ens permet saber quin paper tingueren els professionals de la medicina universitària en aquests establiments assistencials.⁴⁷⁶

El caràcter urbà de les institucions descrites no ha de fer perdre de vista l'existència “a la Catalunya rural d'Antic Règim d'una certa xarxa d'assistència difusa i descentralitzada que individualitzava moltes de les seves prestacions”. Montserrat Carbonell i Miquel Borrell han destacat l'establiment de petits hospitals locals, amb cap, dos o tres llits, finançats per municipis, particulars o eclesiàstics a la Catalunya del segle XVIII.⁴⁷⁷ De fet, es tractava d'antics hospitals, també administrats conjuntament pel municipi i el capítol eclesiàstic, caracteritzats per la manca gairebé absoluta de recursos mèdics, tot destacant la seva funció asilar i la perdurable connotació social de rebuig per part de la població.⁴⁷⁸ A banda d'altres formes de provisió d'ajut existents a la

---

⁴⁷⁵ El procés d'unificació de petits hospitals que portà a la creació de l'hospital de Santa Creu de Barcelona es pot trobar també a d'altres ciutats de la Corona d'Aragó, com ara Saragossa (1425), Lleida (1452), Tarragona (1465) o València (1512). Vegeu: M. L. LÓPEZ TERRADA, “Health care and poor relief in the Crown of Aragon”, in O. P. GRELL, A. CUNNINGHAM, J. ARRIZABALAGA (eds.), *Health Care and Poor Relief in Counter-Reformation Europe*, London-New York, Routledge, 1999, p. 177-200; vegeu també: J. DANON, op. cit., nota 32.

⁴⁷⁶ J. L. BETRÁN, “Pobreza y marginación en la Barcelona de los siglos XVI y XVII”, *Historia Social*, 8 (1990), p. 101-121; C. MARTÍNEZ SHAW, “L'assistència pública a la Barcelona Moderna” i M. CARBONELL, “Les cases de misericòrdia, eix de la trama assistencial”, *L'Avenç*, 91 (1986), p. 30-37 i 38-43; M. CARBONELL, “La beneficència a finals del s. XVIII: una aproximació. La Casa i Hospital de Misericòrdia de Barcelona”, a *Actes del I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, 1984, vol. 2, p.789-797.

⁴⁷⁷ M. CARBONELL, *Sobreviure a Barcelona. Dones, pobresa i assistència al segle XVIII*, Vic, Eumo, 1997, p. 81 i ss.; M. BORRELL, *Pobresa i marginació a la Catalunya il·lustrada: dides, expòsits i hospicians*, Barcelona, Galerada, 2002, p. 87-99, 201-209 i 518-530; la cita pertany al treball de J. PUIGVERT, *Església, territori i sociabilitat (s. XVIII-XIX)*, Vic, Eumo, 2001, p. 189.

⁴⁷⁸ Aquestes característiques es poden trobar descrites a diversos treballs que abracen bona part de la geografia catalana, com per exemple: J. ADSERÀ, *El pasado y presente de nuestro hospital*, Tarragona, Hospital de Sant Pau i Santa Tecla, 1971; A. VÁZQUEZ, “Historia del Hospital de Sant Feliu de Guíxols”, *Gimbernat*, 1-3 (1981), p. 339-343; P. VALLRIBERA, “L'Hospital d'Olesa de Bonesvalls”, *Gimbernat*, 2 (1984), p. 325-337; J. GENÉ, “Notes per a la història de l'Hospital de Camprodon”, *Gimbernat*, 3 (1985), p. 179-193; J. CORTÉS i M. CAVA, “Història de l'Hospital de Sant Joan de Balaguer”, *Gimbernat*, 5-2 (1985), p. 120-126; E. MARTÍN, J. M^a. COMELLES, M. ARNAU, A. DAURA, “La crisi dels Hospitals catalans a les darreries del segle XVIII”, *Gimbernat*, 18 (1992), p. 139-147; J. M^a. COMELLES et al., *L'Hospital de Valls*, Valls, Institut d'Estudis Vallencs, 1991; M. TORRAS, “Els béns mobles de l'Hospital de Sant Andreu de Manresa en el segle XVIII”, *Gimbernat*, 18 (1992), p. 119-130.

Catalunya rural –les almoines organitzades per les masies, les confraries o altres administracions parroquials; les botigues de blat creades per les universitats, les obreries i les confraries; o les iniciatives encapçalades pels pagesos benestants-, resulta interessant prestar atenció a l’execució de determinades mesures dirigides a la restauració de la salut d’aquelles poblacions en conjuntures de crisi epidèmica. De fet, unes i altres formes d’assistència es fonamentaren en un sistema paternalista característic de l’economia moral que definia aquella societat i que implicava el reconeixement de drets i obligacions mútues entre els necessitats i les autoritats o senyors.⁴⁷⁹ Aquest tipus de mesures, com ara la decisió de contractar metges i cirurgians de manera excepcional per a assistir els malalts o l’establiment conjuntural d’hospitals, depengueren en bona mesura del caràcter catastròfic de la crisi epidèmica i, en qualsevol cas, tingueren un paper fonamental a l’hora de mantenir l’ordre social.⁴⁸⁰

La conducció o contractació de professionals de la medicina en el món rural català fou un altre mecanisme que permeté assegurar una presència permanent d’aquells individus al territori. La signatura d’aquestes conductes posa en qüestió la imatge que han donat alguns historiadors, esmentada més amunt, ja que els sanadors contractats assumien l’obligació de tenir cura de la salut de tota la comunitat i, a més, estaven forçats a dispensar aquesta atenció de forma gratuïta als pobres malalts que no poguessin contribuir o pagar la conducta. Aquest “mercat de treball” que s’obrí als sanadors, segons paraules de Luis García Ballester, a partir del segle XIV, arribà al segle XVIII completament consolidat. Com ha estat apuntat anteriorment, aquesta qüestió serà abordada a la secció següent.⁴⁸¹

La xarxa institucional d’ajut al pobre-malalt descrita es consolidà al llarg del període modern i es mantingué en pràctica fins el segle XIX, malgrat llur precarietat financera i administrativa. No obstant, convé assenyalar que a Catalunya, i sobretot a la ciutat de Barcelona,

---

⁴⁷⁹ Joaquim Puigvert ha afirmat en aquest sentit, tot recordant E. P. Thompson, que, “amb tot, aquestes pràctiques més que no pas «responsabilitats» reals de la pagesia benestant, cal interpretar-les com a mers gestos i actituds que ajudaven a exterioritzar esporàdicament el seu poder actuant de «lubrificant social» que feia «que els mecanismes de poder i l’explotació gressin amb major suavitat»”. Vegeu: op. cit., nota 477, p. 192.

⁴⁸⁰ Alguns exemples d’aprovació, execució i conseqüències d’aquest tipus de mesures es poden veure, tant per al cas castellà com per als casos valencià i català, a: V. PÉREZ MOREDA, *Las crisis de mortalidad en la España interior. Siglos XVI-XIX*, Madrid, Siglo XXI, 1980; A. ALBEROLA, *Catástrofe, economía y acción política en la Valencia del siglo XVIII*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1999; A. ZARZOSO, “¿Obligación moral o responsabilidad política? Las autoridades borbónicas en tiempo de epidemias en la Cataluña del siglo XVIII”, *Revista de Historia Moderna*, 17 (1998-1999), p. 73-94.

⁴⁸¹ Sobre la signatura d’actes de conducta amb sanadors a diferents poblacions catalanes del segle XVI, vegeu: M. CAMPS CLEMENTE, M. CAMPS SURROCA i C. ALER, “Algunes conductes del segle XVI a Catalunya”, *Actes del Vè Congrés d’Història de la Medicina Catalana, Gimbernat*, 9 (1998), p. 57-73.

aquest sistema de provisió d'ajut va trobar els seus límits al darrer terç del segle XVIII en el context de la política il·lustrada estatal en aquesta matèria.

Montserrat Carbonell ha assenyalat en aquest sentit la combinació de dos fenòmens en la segona meitat del segle: l'esforç estatal per controlar el sistema assistencial i una creixent laïcització de la pràctica de la caritat. Així, l'increment inversor de la hisenda estatal en els establiments benèfics barcelonins des del 1770 fou paral·lel al descens financer eclesiàstic. Aquests canvis es traduïren en un procés de desmantellament progressiu de determinades formes tradicionals de provisió d'ajut, en especial mitjançant l'expropiació de les propietats de les ordes regulars i llur transferència sota el control de les autoritats civils. El laïcisme que orientà la política racionalitzadora aplicada a les formes assistencials tradicionals per part de les autoritats il·lustrades no ha d'amagar el major pes hisendístic que tenia, i encara havia de mostrar més clarament poc després, aquella política.⁴⁸²

A la llum d'aquests canvis, el cas de Barcelona presenta algunes particularitats que convé assenyalar amb un cert detall. Arran l'amenaça a l'estabilitat social provocada pels aldarulls de 1766, les autoritats borbòniques es proposaren la introducció de reformes legislatives en l'administració local, mitjançant iniciatives, com ara la creació dels anomenats *Alcaldes de Barrio* i *Diputaciones de Barrio*, per tal de controlar allò que es considerava un tipus d'assistència social i mèdica indiscriminada oferta per institucions religioses.⁴⁸³ No obstant, aquesta nova organització no va funcionar a Barcelona, en bona mesura a causa de l'existència d'altres recursos, de l'absència de finançament per part de l'estat i de la dificultat de lligar aquestes iniciatives amb un nou context caracteritzat per l'eclosió de fàbriques tèxtils que oferien treball a milers de persones. Convé tenir present la coincidència d'aquesta política amb el procés de transformació econòmica i demogràfica i de creixent urbanització experimentat a Catalunya des de finals del segle XVII i al llarg de gairebé tot el segle XVIII. Els problemes derivats de la creixent immigració a la ciutat de Barcelona i de l'amenaça constant per a un important volum de població de restar fora de l'ordenat entramat social d'Antic Règim es traduïren en el desenvolupament de determinades estratègies de supervivència. Aquestes es caracteritzaren sobretot per l'ús interessat que feren de les formes d'assistència existents. Això ha estat mostrat amb claredat en el cas d'institucions d'ajut com la

---

⁴⁸² M. CARBONELL, op. cit., nota 476, p. 79-92. Vegeu també: W. J. CALLAHAN, "Caridad, sociedad y economía en el siglo XVIII", *Moneda y Crédito*, 146 (1978), p. 65-77; P. TRINIDAD, "Asistencia y previsión social en el siglo XVIII", a *De la beneficencia al bienestar social*, Madrid, Siglo XXI, 1986, p. 89-115.

⁴⁸³ F. J. GUILLAMON, *Las reformas de la administración local durante el reinado de Carlos III*, Madrid, Instituto de Estudios de Administración Local, 1980.

Casa de Misericòrdia o el Mont de Pietat de Nostra Senyora de l'Esperança, on la població que es trobava en el llindar de la destitució va trobar un recurs per tal de superar conjuntures crítiques.⁴⁸⁴ El feble esforç inversor que caracteritzà la política borbònica en aquest àmbit també es palesà a la principal institució destinada a procurar refugi i atenció mèdica al pobre malalt: l'Hospital de Santa Creu. La visió social pejorativa de l'hospital com a darrer recurs disponible per a les classes populars es mantingué en aquest període malgrat les transformacions tècniques i formatives que hi foren introduïdes pels militars, en especial en l'àmbit de la cirurgia. A més, malgrat que el nombre d'ingressos a l'hospital fou paral·lel al del creixement de la població de la ciutat al llarg del segle, l'estat no desenvolupà noves mesures en matèria de finançament i d'administració d'aquell. Fins i tot els metges il·lustrats atacaren l'establiment hospitalari, l'administració del qual impedia la consolidació i el control d'una nova forma de professional de la medicina.⁴⁸⁵ De fet, les crítiques dels metges a la manca de recursos i a la precària assistència mèdica hospitalària no només pretenien comprendre les objeccions de la població a entrar a l'hospital, sinó que a més donaven suport a la consolidació a Barcelona d'una altra forma de dispensa d'atenció mèdica de caràcter domiciliari. Les possibilitats assistencials que obria aquesta opció semblen contenir una de les respostes al limitat èxit entre les classes populars d'altres institucions d'ajut, com ara el Mont de Pietat de Nostra Senyora de l'Esperança. En efecte, altres formes d'inversió més profitoses, en especial per la seguretat que comportaven en els moments més crítics de la vida, foren desenvolupades a la Barcelona del darrer terç del segle XVIII. Així, la transformació de les tradicionals germandats i confraries en infermeries o associacions d'auxili mutu en la malaltia i la mort constituïren una resposta als efectes derivats del progressiu desmantellament de la xarxa assistencial urbana d'Antic Règim. En aquest sentit, l'interès dels metges barcelonins pel creixent mercat que s'obria per a la pràctica mèdica privada, mitjançant l'establiment d'acords o conductes mèdiques amb les institucions d'auxili mutu, esdevé sense dubte coherent. L'estudi d'aquest mecanisme, que permetia evitar l'accés immediat al darrer dels recursos assistencials disponibles per a la població que vivia en el llindar de la pobresa -l'hospital-, que mostrava el valor concedit als lligams solidaris entre els individus, i que implicava una altra forma de contacte amb la medicina universitària que no passava pels establiments benèfic-assistencials públics, constitueix l'objecte de l'anàlisi que es desenvolupa al llarg del punt 8.2.3.

---

⁴⁸⁴ M. CARBONELL, op. cit., nota 476, p. 119-187.

⁴⁸⁵ J. VALENZUELA, E. RODRÍGUEZ OCAÑA, "Lugar de enfermos, lugar de médicos. La consideración del hospital en la medicina española, siglos XVIII-XIX", a L. MONTIEL (ed.), *La salud en el estado de bienestar. Análisis histórico*, Madrid, Editorial Complutense, 1993, p. 107-131; Quant a l'evolució del nombre d'ingressos a l'hospital barceloní, vegeu: M. CARBONELL, op. cit., nota 476, p. 112-113 i 125-126. A l'hospital general de València també s'observen els mateixos ritmes al llarg del segle XVIII, vegeu: F. DíEZ, *Viles y mecánicos. Trabajo y sociedad en la Valencia pre-industrial*, València, IVEI, 1990, p. 106-115.

8.2.- Abast social de la medicina universitària

En aquesta secció hom pretén mostrar l'abast o la presència que va tenir la medicina universitària en el conjunt del territori català al llarg del segle XVIII. L'avaluació d'aquest grau d'implantació es porta a terme mitjançant l'anàlisi de l'extensió numèrica dels professionals de la medicina, l'estudi de la conducció o contractació de professionals de la medicina en el món rural català i l'aproximació a les associacions d'auxilis mutus de Barcelona com a mitjà de contacte amb aquella pràctica mèdica a partir de les seves prestacions.

8.2.1.- L'extensió numèrica dels professionals de la medicina

Donada la complexitat del món mèdic d'Antic Règim, el coneixement de la disponibilitat de practicants oficials ha estat un objecte de recerca destacat per tal de determinar la major o menor presència, o bé l'absència, d'aquells arreu del territori. Sembla evident la relació d'aquesta qüestió amb el context històric precís de cada lloc. Així, l'existència d'una tradició mèdica universitària recolzada per les autoritats i la creença en la idea de salut com a bé social lligada al desenvolupament d'una tradició contractual municipal reforçarien, sota aquestes circumstàncies, una major presència de sanadors. Una particular conjuntura favorable de creixement econòmic i demogràfic es traduiria, en aquest sentit, en un augment de la demanda d'aquest tipus de serveis i, per tant, en un procés de medicalització de la societat. Més enllà de la validesa o capacitat d'aplicació d'aquesta fórmula, la major o menor implantació de la medicina universitària va dependre a l'Antic Règim d'un conjunt complex de factors que obliguen a ser molt prudents a l'hora d'establir comparacions geogràfiques, tant amb d'altres territoris europeus com, fins i tot, peninsulars.

Certament, l'estudi de la quantificació i distribució dels professionals de la medicina permet de veure el nivell d'implantació de la medicina universitària als territoris, el desenvolupament d'un cert mercat de serveis mèdics i les diferències geogràfiques fonamentades en les particularitats dels diversos contextos històrics. No obstant això, aquest enfocament sovint amaga l'existència d'un mercat mèdic molt més plural, no limitat de forma exclusiva als sanadors regulats o oficials, i a més gairebé no diu res sobre l'accés real de la població als professionals quantificats, sobre quines persones entraven en contacte amb aquells sanadors, sobre quina mena de professionals regulats es tractava o sobre quina era la medicina que aquells dispensaven i en quines condicions.

La dificultat de conèixer, encara que de manera aproximada, el nombre de practicants disponibles a cada lloc en un període concret al llarg de l'època Moderna ha portat els historiadors a la cerca de fonts diverses. En bona mesura, els historiadors francesos van ser pioners a l'hora de quantificar el nombre de sanadors oficials quan a la historiografia dominava la idea de cercar els nivells de medicalització de la societat –la proporció de sanadors oficials en relació amb el conjunt de la població. És a dir, quan només la pràctica mèdica regulada es considerava com l'únic objecte d'anàlisi de l'assistència mèdica en aquella societat i els seus practicants com l'embrió de la professió mèdica destinada a exercir l'autoritat a la societat contemporània, en el context d'un pretès procés de modernització lligat a la consolidació dels estats liberals emergents.⁴⁸⁶ L'obra de Jean-Pierre Goubert exemplifica amb claredat aquesta línia de recerca. Als seus treballs utilitzà les enquestes ordenades pel govern francès en els anys 1780 per tal d'establir els nivells de medicalització de la societat francesa d'aleshores. Malgrat observar un gran nombre de sanadors regulats tant al món rural com a l'àmbit urbà, la manca generalitzada de metges el portà a afirmar l'existència d'un “*désert médical*” a la França de la fi de l'Antic Règim. L'escàs volum de metges universitaris, en contrast amb un important nombre de cirurgians –la ràtio establerta és de 10 cirurgians per 1 metge per cada 10.000 habitants- i la presència gairebé exclusiva dels primers a les ciutats ha estat explicada en funció dels quatre raonaments esmentats al començament d'aquest capítol i que es poden resumir en termes de la clientela que podia satisfer el cost d'aquells serveis mèdics. D'aquesta manera, l'assistència mèdica dispensada a l'aleshores predominant món rural francès restava a les mans, sobretot, dels cirurgians, així com d'altres sanadors també regulats, si bé d'inferior qualificació. La condició social més modesta dels cirurgians, l'alta taxa d'herència familiar professional i l'accessibilitat formativa es traduïren en la creació d'un gran nombre de graduats. Un fenomen que anà lligat a una gran mobilitat geogràfica i a la consolidació d'un recurs mèdic immediat i assequible per part de la majoria de la població rural. Aquests cirurgians, d'altra banda, no hagueren de competir amb els metges al mercat mèdic rural, sinó amb sanadors no formats, irregulars –curanderos i xarlatans. Conformat així el model d'atenció mèdica francès –alta presència de la medicina universitària a la ciutat i desert mèdic rural-, aquesta imatge ha gaudit, malgrat l'existència d'estudis que han mostrat el contrari, d'un important i perllongat ressò.⁴⁸⁷

---

⁴⁸⁶ L. JORDANOVA, "The social sciences and the history of science and medicine", a P. CORSI i P. WEINDLING (eds.), *Information sources in the history of science and medicine*, Londres, Butterworth, 1983, p. 81-96.

⁴⁸⁷ J. P. GOUBERT i F. LEBRUN, "Médecins et chirurgiens dans la société française du 18e siècle", *Annales Cispalpine d'Histoire Sociale*, 4 (1973), p. 119-136; J. P. GOUBERT, *Malades et médecins en Bretagne, 1770-1790*, Paris, Klincksieck, 1974; "The extent of medical practice in France around 1780", *Journal of Social History*, 10 (1977), p. 410-427; i com a editor, *La médicalisation de la société française, 1770-1830*, Ontario, Historical Reflections Press, 1982; F. LEBRUN, *Se soigner autrefois. Médecins, saints et sorciers aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris, Seuil, 1995 (primera edició de 1983); M. RAMSEY, op. cit., nota 452; T. GELFAND, "Public medicine and medical careers in France during the reign of Louis XV", a A. W. RUSSELL (ed.), *The town and state physician in*

Malgrat la diversitat dels ingressos dels metges barcelonins que hem vist al capítol sisè –és a dir, possessió de terres, inversions comercials i financeres-, hom pot convenir que el metge del segle XVIII, com els altres sanadors oficials, fonamentava la seva existència a partir de la seva clientela i, per tant, la seva activitat es podia plantejar en termes d’oferta i demanda. Això, sembla clar, va produir una major implantació dels metges a les ciutats, on predominava la seva clientela potencial, la burgesia, que es podia permetre el pagament dels serveis requerits. A partir d’aquí, però, qualsevol generalització sembla inadequada. Els estudis que han tractat aquestes qüestions mostren la necessitat d’aprofundir més en la recerca i ús de diferents tipus de fonts per tal d’aportar més llum sobre les característiques de l’extensió de la medicina universitària. Convé ser, per tant, molt prudent a l’hora d’establir judicis interpretatius davant la gran varietat de casos existents.

Considerem, a continuació, alguns exemples. Potser el treball realitzat per Brockliss i Jones, basat en una extensa recerca pròpia, permet avaluar d’una altra manera el model interpretatiu esmentat als paràgrafs anteriors. A la vista dels estudis sobre medicalització de la societat francesa d’Antic Règim, aquests autors han subscrit la idea de l’existència predominant de metges i apotecaris a les ciutats, mentre els cirurgians van assegurar la presència de sanadors formats arreu el territori i en especial al món rural. No obstant, la implantació de metges al món urbà fou molt desigual i obliga a introduir matisos per tal d’evitar generalitzacions. Així, resulta que les grans ciutats –Paris, Lió- i les importants ciutats portuàries –Burdeus, Marsella, Nantes-, on hom esperava un major nombre de metges en relació amb una major demanda de la clientela burgesa, presenten ràtios de metges inferiors a ciutats més petites –com ara les que tenien facultats de medicina: Besançon, Tolosa o Montpeller. Encara més significatiu: les ciutats franceses de 5.000 a 15.000 habitants i, sobretot, les de 2.000 a 5.000 habitants estaven encara molt millor proveïdes de metges. Això ha portat aquests autors a concloure que la majoria de metges graduats a la segona meitat del segle XVIII exerciren a “*small, sleepy market towns*”.

Brockliss i Jones desenvolupen una interpretació explicativa d’aquest important fenomen: la competència intraprofessional per absorbir el mercat creixent dels clients burgesos forçà els metges a practicar la medicina a ciutats petites. Així, el creixement de la clientela mèdica, sobretot la burgesia, a les grans ciutats on hi havia corporacions col·legials o gremials establertes, es traduí

Europe from the Middle Ages to the Enlightenment, Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, 1981, p. 99-122. Una interpretació alternativa a: C. M. CIPOLLA, *Public health and the medical profession in the Renaissance*, Cambridge, CUP, 1976, p. 83 i ss.

en el desplegament d'una política de protecció, a partir de l'establiment d'obstacles per tal de formar part d'aquelles corporacions –un requeriment indispensable per a poder-ne exercir- mitjançant per exemple la instauració de *numerus clausus*, l'augment de les despeses d'examen i d'admissió, o bé l'execució de denúncies davant les autoritats contra aquells individus que no tenien els papers i els títols en regla per a practicar la medicina en aquells llocs. Aquestes accions imposaren a un gran nombre de metges, segons aquests autors, l'obligació de marxar a ciutats més petites on poder treballar sense els entrebancs jurídics existents a les grans ciutats. El perfil social dels pacients d'aquests metges a les ciutats més petites fou molt menys restrictiu i obrí la porta a la cerca de clientela més enllà de les elits locals. Aquest és un fet fonamental ja que, com mostren aquests autors mitjançant l'estudi dels llibres de conductes de metges i cirurgians de poblacions petites, els pacients d'aquests metges no es diferenciaven dels malalts –des de l'elit local a sastres, sabaters, pagesos- atesos pels cirurgians rurals i, com aquests, estaven obligats a desplaçar-se amb freqüència des de la seva localitat on vivien, en un radi d'acció d'uns 10 a 15 quilòmetres. Fet que permeté l'accés a la medicina universitària a la població rural que vivia prop d'aquestes viles. La menor capacitat econòmica dels clients de les viles i els seus voltants dificultà l'èxit financer de la carrera mèdica i els metges sovint es van veure obligats a cobrar en espècie –factor indicatiu d'economies pageses poc monetaritzades- i fins i tot a no cobrar, tot igualant en ingressos totals, segons mostren aquests autors, als artesans locals. Un mitjà per pal·liar aquesta situació fou la cerca de càrrecs mèdics institucionals a aquelles viles on hi havia petits hospitals o s'havien establerts les figures dels *médecins du roi*. Més comú fou el recurs a un altre mitjà: l'obtenció del càrrec de metge, també de cirurgia, estipendiats per les autoritats de les viles. No obstant, aquests càrrecs –les tradicionals conductes de comú-, que havien estat molt estesos a les viles franceses d'Antic Règim, sembla que perderen impuls des de mitjan del segle XVIII, quan la seva raó original d'ésser –l'organització defensiva contra la pesta- va reduir la capacitat d'amenaça. Un fet que, no obstant, aquests historiadors no acaben de demostrar. En qualsevol cas, aquest fenomen es traduí en la possibilitat de difondre la medicina universitària en un territori molt més ampli i posa en qüestió l'afirmació que l'atenció dispensada pels metges més enllà de les grans ciutats va restar de forma gairebé exclusiva en les mans dels cirurgians i altres sanadors menys qualificats. De fet, la recerca d'aquests autors demostra, a més, que aquest no fou un fenomen particular dels metges sinó que els apotecaris i els cirurgians mostraren idèntica evolució i la seva presència esdevingué predominant a les ciutats més petites. Així, en aquests dos tipus de sanadors el creixement del

nombre dels seus practicants fou paral·lel a un procés d'*ossificació corporativa* a les ciutats més grans, on tancaren l'accés a les corporacions per tal d'aprofitar la creixent demanda.⁴⁸⁸

D'altra banda, David Gentilcore ha destacat que la major part dels metges italians del segle XVIII es concentraren a les grans ciutats, a causa de la presència d'institucions de poder, com ara la universitat o la cort, i d'una clientela poderosa des del punt de vista econòmic i afí als metges des de les perspectives social i cultural. No obstant això, en estudiar el cas napolità aquest historiador observa que mentre la ciutat de Nàpols presentava una ràtio de 4 metges per 10.000 habitants, ciutats mitjanes doblaven aquesta dada –Òria, per exemple, amb 5.000 habitants, gaudia de la presència de 5 metges- i altres encara més petites, d'aproximadament 1.000 habitants, no només tenien un metge, sinó també un cirurgià, un apotecari i una llevadora. Un fet que contrasta amb les dades de Goubert per a França, on semblen predominar els cirurgians, els barbers i els sagnadors arreu i en especial a les àrees rurals, o amb les de Mary Fissell per a l'Anglaterra rural, on cirurgians, apotecaris i adroguers sempre superaren de llarg el nombre de metges, més proclius a la pràctica mèdica urbana.

Segons Gentilcore, aquest tret s'explica no tant per la major presència de metges universitaris, gràcies a l'existència d'una important tradició universitària i de confiança professional per part de les autoritats i de la població, com pel desenvolupament general de la fórmula del "*medico condotto*". Fou precisament l'existència d'aquestes conductes, tant de metges com de cirurgians, el mecanisme que permeté una major diversificació geogràfica de la pràctica mèdica i de la carrera professional, així com l'accés a la medicina universitària per part d'un major nombre de població. No obstant, Gentilcore afirma, tot donant la raó a l'argumentació esgrimida per Brockliss i Jones, que la conducta mèdica, si bé estava dirigida a l'auxili dels pobres, fou un recurs que sobretot beneficià als individus que compartien amb el metge un *status* social, econòmic i cultural semblant, una mateixa visió de la pràctica mèdica i de l'ordenament diví d'aquella societat. Malgrat que la consulta mèdica fou molt comuna en aquest període per part de la població de les viles, d'aquells que sovint vivien en el llindar de la pobresa, fou encara més habitual el recurs als serveis del cirurgià, el barber, l'apotecari i la llevadora. Segons Gentilcore això s'explica pel fet que, d'una banda, la contractació d'un barber-cirurgià per part de les viles resultava quatre o cinc cops menys onerosos que la conducció d'un metge a causa del seu diferent *status* social i, d'altra, la dispensa obligatòria i gratuïta d'atenció mèdica als pobres estipulada a les

---

⁴⁸⁸ L. BROCKLISS i C. JONES, op. cit., nota 16, p. 198-214, 370-398 i 516-548. La cita a la p. 526.

conductes topava amb la dificultat de poder obtenir els remeis prescrits, encara que foren d'una qualitat inferior, ajustada a, en les seves paraules, “*the more rustic constitutions of the poor*”. Si bé aquesta darrera qüestió sembla pertinent en aquest cas, convé no oblidar que a d'altres llocs els apotecaris que havien de dispensar aquells remeis, més enllà de l'existència d'una conducta municipal, estaven obligats a donar-les de manera gratuïta als pobres que demostrassin aquesta condició.

En analitzar les conductes mèdiques i, per extensió, la implantació de la medicina universitària al territori napolità –també ho van percebre Cipolla per a la Toscana del segle XVII i Aymard i Pesciatini per als àmbits rurals sicilià i pisà del segle XVIII-, Gentilcore observa que aquestes foren un mecanisme emprat per les viles per a assegurar la provisió mèdica –sovint mitjançant l'exempció d'impostos o la proporció gratuïta d'habitació- i per molts metges joves per tal d'aconseguir un ingrés petit, però fix, que els permetia iniciar la seva carrera professional. A més, l'anàlisi de la relació entre el lloc de naixement i el lloc d'exercici de molts metges contractats per les viles mostra una coincidència notable, que fa parlar no només de l'interès dels propis metges per la continuació de les contractacions permanents –l'anomenat “*obbligato fermo*”-, sinó també l'existència de les tradicionals nissagues de sanadors arrelades al mateix context geogràfic. Aquest darrer fet ha portat a destacar que, sovint, la conducta d'aquells metges, que els permetia formar part de l'ordre d'aquelles societats, només representava una part dels seus ingressos totals, mentre altres fonts d'ingressos, relacionades amb el seu arrelament geogràfic al lloc on estaven conductats, van incloure la possessió de terres o l'arrendament de determinats serveis locals.⁴⁸⁹

Els casos descrits a partir dels treballs d'aquests historiadors demostren que l'anàlisi de la implantació de la medicina universitària, sobretot en aquells àmbits on fou característic el desenvolupament i suport del galenisme mèdic –l'arc llatí mediterrani-, no es pot limitar a la mera estadística, a una quantificació allunyada de les peculiaritats de cada context històric. D'aquesta manera, una altra imatge es fa evident quan s'analitzen les dades i s'observa el paper jugat per una conjunció de factors demogràfics, econòmics i culturals.

De manera gairebé paral·lela als primers treballs de Goubert, a Espanya s'iniciaven els primers estudis sobre quantificació de sanadors regulats, si bé i de manera sorprenent, l'objecte

---

⁴⁸⁹ D. GENTILCORE, op. cit., p. 1-28 i 56-81. La cita es troba a la p. 73. Les remissions als treballs de Carlo Maria Cipolla, Maurice Aymard i Daniela Pesciatini es troben a les p. 69 i 70.

d'estudi se cenyia al món rural. Fou, en efecte, Antonio Domínguez Ortiz el primer en emprar fonts cadastrals per tal d'establir una aproximació a la implantació de metges a l'Espanya rural del segle XVIII. Una línia d'investigació continuada per Agustín Albarracín per a la següent centúria, que el portà a assenyalar la importància dels anomenats “partits mèdics” -associacions de veïns d'un o més pobles que mitjançant contribucions proporcionals fixaven la retribució anyal o *contrata* per a la dotació de places de metge o cirurgia- a l'Espanya interior com a base de l'assistència mèdica a l'àmbit rural i com a continuació d'una tradició arrelada durant l'Antic Règim.⁴⁹⁰

Malgrat la importància de la presència de la medicina universitària a l'àmbit rural, els estudis posteriors han fixat més l'atenció en la imatge proporcionada pel model francès, això és, en el caràcter bàsicament urbà dels serveis prestats pels metges i en l'abandó gairebé total de la majoritària població rural, forçada a recórrer a d'altres sanadors regulats i, potser sobretot, a practicants irregulars.⁴⁹¹ Això ha estat explicat en termes de la major possibilitat de satisfacció dels costos mèdics i de trobada entre l'oferta i la demanda a les ciutats. No obstant això, els estudis que també han utilitzat cadastres, censos i llistats municipals com a fonts d'informació del nombre de sanadors oficials han demostrat, en efecte, desigualtat en l'extensió de l'atenció mèdica, però sobretot una gran diversitat, lligada a factors socioeconòmics i culturals específics, que fa difícil establir interpretacions generals.⁴⁹²

---

⁴⁹⁰ A. DOMÍNGUEZ ORTIZ, “Algunos datos sobre médicos rurales en la España del siglo XVIII”, *Asclepio*, 25 (1973), p. 317-321; A. ALBARRACÍN, “La asistencia médica en la España rural durante el siglo XIX”, *Cuadernos de Historia de la Medicina Española*, 13 (1974), p. 133-204; E. RODRÍGUEZ OCAÑA, “Nota acerca del número y distribución de médicos y cirujanos en Andalucía, Murcia y Albacete en torno a 1835”, *Dynamis*, 12 (1992), p. 291-306; J. VALENZUELA, “La ordenación de la asistencia médica en la España decimonónica”, *Dynamis*, 14 (1994), p. 269-304.

⁴⁹¹ Aquest fet portà Gonzalo Anes a afirmar que l'escàs nombre de metges a l'Espanya de finals del segle XVIII –pels volts dels 4.000 metges- i les baixes remuneracions percebudes feren de la professió un sector de poca consideració social; mentre que altres autors han considerat que a aquest baix nombre de metges cal afegir una distribució geogràfica desigual que es traduí en nivells assistencials pèssims. Vegeu: G. ANES, *El antiguo régimen: los Borbones*, Madrid, Alianza editorial, 1975, p.92; A. LAFUENTE et al., art.cit., nota 17.

⁴⁹² Els treballs que se citen a continuació han estat emprats per a l'elaboració dels següents paràgrafs. Sobre el cas murcià, vegeu: P. MARSET i P. SATURNO, “Los sanitarios murcianos de 1750 a 1850. Evolución numérica, tipos profesionales y procedencia geográfica”, *Asclepio*, 32 (1980), p. 255-271; P. MARSET, “Aspectos sanitarios de Murcia en los siglos XVIII y XIX. Una aproximación”, *Cuadernos de Historia*, 10 (1983), p. 279-301; J. M. SÁEZ GÓMEZ, *Sociología de los profesionales sanitarios murcianos del siglo XVIII*, Cartagena, Ayuntamiento de Cartagena, 1992; J. M. SÁEZ GÓMEZ i P. MARSET, “Profesionales sanitarios en la Murcia del siglo XVIII. Número, evolución y distribución”, *Asclepio*, 45 (1993), p. 71-102; sobre el cas asturià: J. M. GRANDA JUESAS, “Médicos, cirujanos, barberos, sangradores y boticarios asturianos en el Catastro del Marqués de Ensenada”, *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos*, 133 (1990), p. 97-110; sobre el cas alacantí, a banda dels articles ja citats d'Enrique Perdiguero, vegeu: E. PERDIGUERO i J. BERNABEU, “La asistencia médica pública en el Alicante del siglo XVIII: los médicos de la ciudad”, *Canalobre*, 29-30 (1995), p. 165-176; per a Castella-Lleó, vegeu: M. MORETÓN, *Las profesiones sanitarias en Castilla y León (siglo XVIII). Análisis sociológico y estadístico*, Valladolid, Universidad de Valladolid, 1993; per al cas granadí, T. ORTIZ, C. QUESADA, J. VALENZUELA, M. ASTRAIN, “Health professionals in mid-Eighteenth-Century Andalusia: socio-economic profiles and distribution in

El treball de Teresa Ortiz i altres investigadors sobre la distribució de sanadors qualificats al regne de Granada a mitjan segle XVIII resulta de gran utilitat per a comprendre algunes de les raons d'aquella desigualtat i per a tenir sempre en compte la importància de les particularitats de cada cas. Així, aquest estudi mostra que, en conjunt, la major part dels sanadors es concentraren a les ciutats granadines a causa de l'existència d'una major clientela potencial urbana i de la creació de càrrecs públic mèdics que afavoriren el desenvolupament de determinades carreres professionals. D'aquesta manera, la relació oferta-demanda en la distribució professional va coincidir amb el mapa de densitats demogràfiques del regne i donà com a resultat una considerable presència de sanadors regulats, semblant a la trobada a Castella i Lleó en el mateix període, que ha permès de parlar d'una societat tan medicalitzada com la francesa i encara molt més que l'anglesa a les mateixes dates. No obstant això, una anàlisi pormenoritzada d'aquesta distribució mostra l'existència de les particularitats esmentades. En el cas de Granada i el seu partit, l'estudi mostra que el 93% de les seves poblacions no disposaven de metge, mentre que la ciutat de Granada concentrava una gran quantitat de sanadors qualificats gràcies al poder d'atracció i les major oportunitats de la ciutat damunt les viles properes. De fet, l'anàlisi d'ingressos segons sanadors i llocs de residència ha mostrat que els majors beneficis s'aconseguien a les ciutats. Això però no implicà unes viles desassistides, ja que el lloc dels metges, en aquells casos que aquests no exerciren a partir del seu desplaçament regular, fou ocupat per altres sanadors, que obtenien uns ingressos inferiors, però segurs, que podien complementar amb altres activitats. D'altra banda, el fet que entre el 70% i el 90% de les localitats dels partits de Màlaga, Baza, Ronda i Alpujarras, àrees amb un clar predomini rural, tingueren almenys un sanador en exercici s'explicaria a partir de la coincidència amb unes estructures socioeconòmiques favorables que permeteren una major demanda de serveis mèdics. Així, l'anàlisi del conjunt de sanadors del regne contradiu la interpretació històrica tradicional que explica la concentració dels practicants qualificats, sobretot els metges, a les àrees urbanes. Mentre metges, cirurgians i apotecaris presentaven nombres totals de practicants semblants, els rangs més baixos dels sanadors –barbers i sagnadors- foren els més abundants al regne. La desigualtat en la seva distribució geogràfica resulta un fenomen clar: només hi havia un cert equilibri en la distribució rural-urbana en el cas dels barbers, mentre els apotecaris

---

the kingdom of Granada”, a J. WOODWARD i R. JÜTTE (eds.), *Coping with sickness. Historical aspects of health care in a European perspective*, EAHMH, Sheffield, 1995, p. 19-44; per a Extremadura, vegeu: M. J. MERINERO, *Percepción social de la enfermedad en tiempos de la Ilustración*, Cáceres, Universidad de Extremadura, 1995 i M. GRANJEL, “Médicos y Cirujanos en Extremadura a finales del siglo XVIII”, *Dynamis*, 22 (2002), p. 151-187; per a Saragossa, vegeu: A. FERNÁNDEZ DOCTOR, “Médicos y cirujanos de Zaragoza en la Edad Moderna”, *Dynamis*, 17 (1997), p. 141-164.

i els sagnadors eren lleugerament més urbans i els cirurgians i els metges foren més abundants a les àrees rurals.⁴⁹³

L'absència de metges als nuclis de menys de 500 habitants de l'Extremadura del darrer terç del segle XVIII també ha portat a subscriure la interpretació urbana del predomini dels serveis mèdics i la desassistència del món rural, causada en bona mesura per la misèria dels salaris, les dificultats de cobrament de les assignacions i l'escassetat d'una clientela potencial que permetés d'assegurar els ingressos d'aquells sanadors. De nou, però, l'anàlisi específica dels casos mostra una gran diversitat. En efecte, a Extremadura, els metges no foren exclusius de les grans ciutats, sinó que la seva presència s'ha comprovat entre el 90% i el 100% dels municipis de 1.000 a 4.000 habitants, els quals concentraven més de la meitat de la població total d'Extremadura. Un estudi particular de cada cas, mitjançant llibres de conductes, probablement mostraria que les poblacions més petites, les de menys de 500 habitants, també rebien l'assistència de metges que vivien a localitats més poblades i properes i que es desplaçaven amb freqüència a visitar els malalts d'altres poblacions. Segons els estudiosos del cas extremeny, aquesta desigualtat distributiva s'explicaria en funció de diversos factors socioeconòmics: mentre la pressió demogràfica i el dinamisme econòmic que caracteritzà els nuclis de 1.000 a 4.000 habitants afavorí la implantació de sanadors qualificats, el predomini de la gran propietat i l'absència d'elits locals—propietaris absentistes, radicats a les ciutats—dificultaren l'establiment d'aquells practicants.⁴⁹⁴

La relació oferta-demanda lligada a la qüestió de les densitats demogràfiques no sempre resulta un factor suficientment explicatiu de la presència de sanadors. Aquest és el cas de les ciutats d'Alacant, Cartagena, Múrcia i Saragossa, on per diverses raons la població urbana va augmentar de manera considerable al llarg de la segona meitat del segle XVIII. A Alacant, si bé la població de la ciutat es va duplicar en aquest període, aquest fenomen no provocà el mateix

---

⁴⁹³ En mostrar l'extensió de la medicina universitària a l'àmbit rural castellà, Mikel Astrain ha criticat la interpretació esmentada sobre l'existència d'una població camperola desassistida o en mans de sanadors irregulars i curanderos. Vegeu: M. ASTRAIN, "La práctica médica en el medio rural castellano. El *Memorial* de Vicente Crespo (1785)", *Dynamis*, 22 (2002), p. 461-472.

⁴⁹⁴ El treball esmentat de Merinero sobre Extremadura mostra, en general, les queixes de la població per la manca de sanadors a les petites viles, no només de metges o cirurgians, sinó també de barbers, sagnadors i llevadores. Aquesta autora destaca el predomini del cirurgià a l'àmbit rural. Més enllà de la distribució geogràfica dels sanadors, les respostes de la població a l'interrogatori del geògraf reial Tomàs López mostren una gran diversitat d'opinions, favorables i contràries, sobre els sanadors allí on exercien. També mostren el pluralisme mèdic d'aquella societat, la coexistència de sanadors regulats amb altres recursos, com ara el cura d'Aldeanueva de Vera, qui exercia la medicina a partir de la seva lectura de Tissot i altres metges, o bé l'ús paral·lel de les propietats curatives o intercessores—miraculoses—del pou de l'església de Santa Cruz de la Sierra, de les relíquies de Santa Maria dels Remeis a Torrecillas o de les pedres del sepulcre de Nostra Senyora de l'Oliva a Serrejón. A tots aquests llocs hi exercien metges i cirurgians. Vegeu: M. MERINERO, op. cit., nota 492, p. 61-87.

creixement del nombre total de sanadors. Aquest fet ha portat Perdiguero a dubtar dels efectes de la relació oferta-demanda com a element de foment de la implantació dels sanadors. Les dades disponibles per a aquest cas indiquen importants diferències en matèria d'ingressos anuals entre els sanadors més qualificats i, fins i tot, entre els mateixos metges assalariats per la ciutat. Un fet que, segons la interpretació elaborada per Brockliss i Jones per a determinades ciutats franceses, es podria explicar a partir del desenvolupament de mecanismes de protecció del mercat –de la clientela formada per les elits locals- per part dels sanadors urbans, com ara les denúncies per manca de titulació. Un fenomen semblant es produí a les ciutats de Cartagena i Múrcia, on el creixement de la població es traduí en un important augment dels sanadors menys qualificats, mentre el nombre de metges, cirurgians i apotecaris va mantenir els mateixos números al llarg del segle. Així, el deteriorament de la capacitat econòmica de la població menys privilegiada restringí la seva possibilitat d'accés a l'assistència del metge i obrí la porta a l'augment del nombre de sagnadors i barbers. Les disputes ocorregudes al voltant dels càrrecs mèdics municipals i de la clientela formada per les elits locals explicaria tant la manca d'homogeneïtat entre els practicants urbans més qualificats com l'execució, de nou, de mecanismes de restricció del mercat mèdic més qualificat per part d'un nombre limitat d'individus. L'anàlisi del cas de la ciutat de Saragossa no difereix de les altres ciutats esmentades. Mentre la població de la ciutat va augmentar al llarg del segle XVIII –es multiplicà per 1,5- el nombre total de metges, cirurgians i apotecaris només vas créixer de manera molt limitada, tot abandonant les ràtios per 10.000 habitants que caracteritzaren el segle XVII, en consonància, aleshores i en el cas dels metges, amb la consolidació de la facultat de medicina. L'explicació d'aquest comportament sembla haver estat provocat pel fenomen ja descrit de domini efectiu de la professió per les elits de sanadors urbans corporatius –el col·legi de metges i cirurgians de Saragossa- i de control damunt els valors del sistema d'educació mèdica, on també es trobava integrat l'hospital. Cosa que redundà en la limitació a l'hora d'aprovar noves admissions. Aquest fou un fet que també es va observar en la política practicada pel col·legi d'apotecaris de Saragossa, que va mantenir inalterat el nombre d'apotecaries a la ciutat al llarg de tot el segle, malgrat els intents, que d'altra banda fructificaren el 1809, de reduir encara més aquest número d'oficines de farmàcia. A més, per tal de limitar l'oferta, els mestres d'aquest col·legi forçaren un procés de precarització laboral progressiva que es traduí en un elevadíssim nombre de fadrins i aprenents al seu servei sense expectatives de mobilitat socioprofessional.⁴⁹⁵

---

⁴⁹⁵ Vegeu els treballs esmentats a la nota 491 i també J. J. GARCÍA HOURCADE, op. cit., nota 470, p. 132-142.

L'exercici de la medicina a viles petites i a d'altres poblacions rurals va esdevenir, com hem vist, la sortida professional per a un gran nombre de sanadors. Malgrat les dificultats característiques d'aquesta opció, la pràctica professional al món rural es va veure consolidada en aquest període gràcies a l'extensió del sistema de conducció o contractació municipal que, com hem assenyalat, garantia la presència i assistència en aquelles poblacions de manera regular de metges, cirurgians, apotecaris i menescals, mentre proporcionava a aquests individus un salari i una estimada estabilitat socioeconòmica. D'aquesta manera, la pràctica de la medicina reglada, més enllà de l'eficàcia dels recursos terapèutics emprats i de les diferents formes de la seva aplicació en funció de la condició social del receptor, no va restar reservada de forma exclusiva a les elits de les ciutats, sinó que mitjançant el mecanisme de les conductes també arribà a la població de l'aleshores predominant món rural. En ambdós casos, a més, com a part del conjunt de recursos disponibles -humans, religiosos i màgics- a l'abast de la població per tal de confrontar la malaltia. No obstant això, aquestes són afirmacions provisionals, a causa de la dificultat que entranya el coneixement precís de les diverses eleccions fetes pels malalts o els seus familiars i de les raons que les motivaren, així com de les clientele de metges, cirurgians i apotecaris- els quals mai es poden considerar de manera homogènia. Un mitjà per superar aquestes dificultats ja ha estat esmentat: les llibretes de conductes, visites o consultes dels sanadors regulats, sobretot de metges i apotecaris, com ara la del Dr. Pau Balmas –citada al capítol sisè- o les emprades al treball de Brockliss i Jones. Aquesta font resulta certament complicat de trobar, tot dificultant l'aproximació a aquestes qüestions. A les següents seccions s'analitza un altre mitjà, el mecanisme de les conductes, per tal de mostrar la diversitat i extensió de la pràctica mèdica universitària.

Més enllà de les dificultats documentals que planteja el coneixement precís del nombre de sanadors regulats a l'Europa Moderna, així com els diferents recursos documentals que han emprat els historiadors, a continuació es procedeix a una aproximació, un intent parcial de reconstrucció, centrat sobretot en el cas dels metges, amb els objectius, d'una banda, d'establir relacions entre els metges graduats i la seva distribució geogràfica i, d'altra, d'utilitzar les aportacions existents sobre els casos dels cirurgians i els apotecaris per tal de situar en el seu context històric l'extensió numèrica i geogràfica dels sanadors catalans del període.

Una de les vies emprades per tal d'esbrinar el nombre de metges catalans per al segle XVIII ve determinada pels registres de graduats de les facultats de medicina. No obstant, no disposem en l'actualitat de registres complets que ajudin a determinar el nombre absolut de graduats catalans. Al capítol quatre hem destacat el significat que tingué el tancament de l'Estudi

de Barcelona a començaments del segle XVIII per als estudiants universitaris catalans. Fins aleshores, la major part d'estudiants de medicina obtingueren el grau universitari a Barcelona i, en un nombre molt inferior, a altres universitats de la Corona d'Aragó, a Montpeller i a algunes universitats italianes.⁴⁹⁶

La desaparició de l'Estudi de Barcelona i la posterior creació de la Universitat de Cervera modificà de dalt a baix el mapa geogràfic d'obtenció de graus universitaris per part dels estudiants catalans al llarg de tot el segle XVIII. En realitat, la facultat de medicina de Cervera gairebé no adquirí mai el caràcter de substitució natural de la facultat de medicina de Barcelona per als estudiants catalans. Segons Peset i Mancebo, les facultats de medicina de València –en aquest cas, també les facultats de lleis i teologia- i Saragossa foren les més cercades entre els estudiants universitaris espanyols del segle XVIII, molt per davant d'altres universitats, tan importants com la de Salamanca, que era la que donava la pauta en matèria de plans d'estudis de medicina, o bé les de Valladolid o Sevilla. La facultat de medicina de València va experimentar un augment constant en el nombre d'estudiants al llarg de tot el segle XVIII i en especial a la segona meitat: 173 estudiants el 1750, 224 el 1770 i 237 el 1790. En avaluar el creixement de la població estudiantil a la facultat de medicina de València, aquests autors han destacat l'afluència d'estudiants catalans fins la meitat de segle. Malgrat desconèixer el nombre exacte de la participació catalana en aquesta universitat, sembla evident que València va esdevenir una de les opcions més interessants davant l'establiment reial creat a Cervera. Segons Peset i Mancebo, la pràctica desaparició dels estudiants catalans de la facultat de medicina de València a mitjan segle fou motivada per la creació del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona. No pensem que aquesta fou realment una raó dominant en aquell canvi de tendència. Més aviat, raons d'índole geogràfica, però sobretot d'una major economia en el procés de consecució del grau i de majors facilitats des del punt de vista acadèmic, feren que el lloc de destí canviés a mitjan segle de València a Osca. En qualsevol cas, les facultats de medicina valencianes no representaren un destí significat per als estudiants catalans de la segona meitat del segle XVIII: a Gandia es graduaren 34 individus en aquest període, mentre altres 16 ho feren a Oriola i només 4 a València.⁴⁹⁷

---

⁴⁹⁶ Quant a l'escassa presència d'estudiants catalans a les facultats de medicina italianes en aquest període, vegeu: V. BUSSACHI, "Professori e studenti spagnoli di medicina e d'arti nello Studio di Bologna fino al secolo XIX", a *Actas del XV Congreso Internacional de Historia de la Medicina*, Madrid, SIHM, 1956, vol. I, p. 239-242. Quant als estudiants catalans de la facultat de medicina de Montpeller, vegeu: L. DULIEU, op. cit., nota 9, vol. III, p. 223 i R. ALCALDE, op. cit., nota 35, p. 57-58.

⁴⁹⁷ M. PESET i P. MANCEBO, "La population des universités espagnoles au XVIII siècle", a D. JULIA, J. REVEL, R. CHARTIER, *Les universités européennes du XVIe à XVIIIe siècle: histoire sociale des populations étudiantes*, Paris, EHESC, 1986, vol. 1, p. 187-204; J. DANON, "Médicos graduados en Universidades valencianas y revalidados

La facultat de medicina d'Osca havia esdevingut un pol d'atracció per als estudiants catalans des del 1719, però no fou fins les dècades centrals del segle que consolidà aquest caràcter de destí preeminent entre les universitats espanyoles. Fou aleshores quan Osca va conèixer un esplendor que en bona mesura es fonamentà en l'ensenyament per a la població estudiantil catalana: entre els anys 1749 i 1758 més del 80% dels seus estudiants eren catalans. Un percentatge d'atracció que es va mantenir entre el 55% i el 65% des del 1759 fins el 1823. Com veurem més avall, no sembla correcte l'apreciació de la mateixa Universitat d'Osca quant a la importància de la seva facultat de medicina per als estudiants de la *Catalunya alta* –vegeu capítol quatre. Aquella destacada presència d'estudiants va procedir d'arreu Catalunya al llarg de tot el segle. La facultat de medicina de Cervera va esdevenir, per tant, la segona opció dels estudiants catalans al segle XVIII i, com Osca, tampoc va concentrar de manera exclusiva els estudiants més propers des d'un punt de vista geogràfic. Segons Danon, les dades presentades pels metges que volien obtenir la revalidació del Protomedicat català al darrer terç del segle confirmen les tendències apuntades: mentre el 45% dels metges revalidats durant aquest període havien obtingut un grau universitari a la facultat de medicina d'Osca, un 29% ho havia aconseguit a la de Cervera.⁴⁹⁸

Altres opcions universitàries apareixen a la documentació com a llocs de graduació dels estudiants catalans, però sempre en un nombre molt inferior a les ja esmentades. Entre aquestes, convé destacar el cas de la facultat de medicina de Saragossa -que va experimentar un destacat creixement al llarg del segle-, els casos ja esmentats d'universitats de rang inferior com les d'Oriola i Gandia i, finalment, a França, la gran facultat del sud del país, Montpeller, l'atractiu intel·lectual de la qual, juntament amb l'existència de les bosses d'estudi finançades pel Col·legi Bruguera i la seva influència a l'àrea gironina, ja ha estat comentat al capítol quatre.⁴⁹⁹

Convé fer un breu parèntesi per tal d'assenyalar l'absència d'atractiu d'altres facultats de medicina del sud de França per als estudiants catalans, en concret les de Perpinyà i Tolosa de Llenguadoc. Malgrat l'evolució de la facultat de medicina de Perpinyà cap a formes acadèmiques més renovadores –creació d'una càtedra d'anatomia el 1723, de l'ofici de *démonstrateur*

---

por el Protomedicato de Cataluña en el siglo XVIII”, a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, València: Universitat de València, 1976, vol. II, p. 707-715.

⁴⁹⁸ Sobre el cas d'Osca vegeu més amunt les p. 52 i ss. i 97 i ss; també L. MENÉNDEZ DE LA FUENTE, art. cit., nota 153; J. DANON, “Las facultades de medicina de Gandía y Huesca a mediados del siglo XVIII”, *Medicina e Historia*, 45 (1975), p. 3-4 i *Aportació social ...*, op. cit., nota 151.

⁴⁹⁹ Vegeu R. ALCALDE, op. cit., nota 35 i A. VÁZQUEZ DOMÍNGUEZ, “El Colegio Mayor de Medicina de Gerona en Montpellier”, *Archivo Iberoamericano de Historia de la Medicina*, IV-2 (1952), p. 589-592; J. DANON, “La Universidad de Gerona y el Colegio Bruguera de Montpellier”, *Medicina e Historia*, 35 (1974), p. 3-4.

d'*anatomie* el 1759, d'un gabinet d'història natural, una càtedra de botànica i un *jardin des plantes* el 1767, d'un curs d'*accouchement* des del 1779 i d'una càtedra de química el 1786-, comparable tal volta a l'experimentada per la facultat de medicina de València al llarg de la segona meitat del segle XVIII, la documentació consultada confirma l'absència d'estudiants catalans i permet de plantejar la idea que la facultat de medicina de Montpeller, si bé relativament més allunyada, va resultar més atractiva des del punt de vista acadèmic i científic per a aquells que decidiren i pogueren creuar la frontera per tal de completar la seva formació.⁵⁰⁰ La universitat de Tolosa de Llenguadoc tampoc va esdevenir un lloc d'afluència significativa dels estudiants catalans, almenys la seva facultat de medicina, ja que la de teologia encara va rebre alguns estudiants catalans més. De fet, els professors de la facultat de medicina de Tolosa tingueren prou feina per tal d'aconseguir que els seus estudiants no marxessin de la facultat, un cop havien obtingut el batxillerat, per a obtenir els graus majors a la facultat de medicina de Montpeller.⁵⁰¹ L'anàlisi dels llibres de registre dels estudiants de medicina de la facultat de Tolosa mostra que aquest establiment fou un pol d'atracció per a estudiants procedents d'Aragó, sobretot del nord, i de Pamplona, si bé mai es tractà de grans números. Aquests estudiants anaren a Tolosa per tal d'aconseguir el títol de batxiller en medicina i el seu nombre augmentà lleument a partir de l'any 1773, quan es creà la càtedra de medicina pràctica, però pocs foren els casos d'estudiants que maldaren per obtenir graus majors. Quant als estudiants catalans, només hem trobat sis casos, quatre de batxillers –tots propers a aquella universitat des del punt de vista geogràfic- i dos amb els graus majors de llicenciat i doctor. A excepció d'un d'aquells individus, els altres cinc convalidaren de manera immediata els graus obtinguts a Tolosa a la facultat de medicina d'Osca.⁵⁰²

L'aproximació al nombre de metges catalans del segle XVIII només és possible, de manera limitada i en aquest moment, a partir dels registres de graus universitaris de les facultats de

---

⁵⁰⁰ Vegeu: *Archives Départementales des Pyrénées-Orientales* (ADPO), Llig. D, 16, 5, Registre de Recette des trésoriers de la Faculté de Médecine de Perpignan, 1764-1785; P. IZARN, "Les médecins de l'Université de Perpignan au XVIIIe siècle", *Société Agricole Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*, 100 (1992), p. 205-244; J. SAGNES (ed.), *L'Université de Perpignan au XVIIIe siècle*, Perpinyà, PUP, 1996.

⁵⁰¹ Vegeu: *Service du Livre Ancien* (SLA), *Bibliothèque de la Université de Toulouse* (BUT), Ms. 199.116, Registre des délibérations des professeurs de la Faculté de Médecine, 1773-1793, en especial els folis 59v i ss.

⁵⁰² Els batxillers foren: Francesc Poch, natural de Llívia, el 1761; Josep Barès Solera, natural de Les, el 1774; Jaume Huguet, natural de Taradell, el 1776; Josep Jubés Aimar, natural de Das, el 1777. Aquest darrer no apareix entre els que convalidaren el grau a Osca. Els que obtingueren els graus de llicenciat i doctorat el 1771 foren: Francesc Salvà Campillo, de Barcelona, i Joan Janer, de Caldes de Montbuí. Quant a la documentació consultada vegeu: SLA, BUT, *Registres de la Chancellerie de Toulouse*, Ms. 12, 1725-1741, Ms. 13, 1741-1753, Ms. 14, 1753-1770, Ms. 15, 1770-1784; *Registres des testimoniales ou certificats d'études d'étudiants de l'Université de Toulouse*, Ms. 17, 1724-1741, Ms. 18, 1741-1746, Ms. 19, 1746-1753, Ms. 20, 1753-1762, Ms. 21, 1762-1770, Ms. 22, 1770-1777, Ms. 23, 1777-1784; Ms. 135, *Procès-verbaux des actes en Médecine et en Théologie, 1761-1793*. Sobre l'evolució històrica de la facultat de medicina de Tolosa, vegeu: J. BARBOT, *Les chroniques de la Faculté de Médecine de Toulouse du Treizième au Vingtième Siècle*, Tolosa, Librairie Charles Dirions, 1905, vol. I, p. 178-303.

medicina d'Osca, Cervera, Tolosa de Llenguadoc i Montpeller. La manca de dades concretes de les facultats de medicina valencianes, en especial de la de València durant la primera meitat del segle, i dels metges graduats durant el primer vicenni del segle a l'estudi de Barcelona encara restringeix més l'objectiu esmentat. Aquesta aproximació es pot ampliar en alguns casos a d'altres universitats gràcies al *Diccionari Biogràfic de Metges Catalans* i a l'ús de documentació procedent d'altres arxius. Les dades de metges graduats i revalidats pel Protomedicat a finals del segle ens permeten d'accedir a un major coneixement, encara que incomplet, del nombre de metges catalans que es graduaren i exerciren a Catalunya en aquest període d'estudi.⁵⁰³

D'acord amb el recull de dades efectuat –vegeu Taula 7–, disposem d'informació sobre 1.547 catalans graduats en medicina entre els anys 1720 i 1804. Les dades confirmen els percentatges que hem apuntat més amunt quant a la facultat de medicina de preferència per part dels estudiants catalans: la universitat d'Osca va esdevenir hegemònica al llarg del període en constituir el destí de graduació de més del 55% dels estudiants de medicina catalans, mentre que la de Cervera, que ocupà el segon lloc amb prop del 28% dels estudiants, evidencia, com ja ha estat apuntat, que mai no va esdevenir el centre d'ensenyament substitutiu del conjunt d'institucions catalanes d'estudis superiors tancades com a decisió de càstig. El baix percentatge d'estudiants graduats a altres universitats confirma l'escassa importància numèrica, assenyalada més amunt, de les facultats de medicina de Saragossa, València, Oriola, Gandia i Montpeller com a opcions de destí dels estudiants de medicina catalans del període. No obstant això, convé destacar dos aspectes relacionats amb aquelles comarques que presenten un major nombre de graduats a altres universitats diferents a Osca i Cervera respecte al conjunt dels graduats catalans: d'una banda, el predomini de les facultats de medicina valencianes entre els estudiants naturals de les comarques tarragonines, especialment les de sud, on una qüestió de distàncies sembla que hauria facilitat la presa de decisions; d'una altra, per les mateixes raons i per l'existència de les bosses d'estudi del col·legi Bruguera de Girona a Montpeller, el predomini de l'opció francesa a les comarques del nord de Girona. En qualsevol cas, resta fora de dubte la preponderància de les facultats de

---

⁵⁰³ Les dades que s'ofereixen a la Taula 7 han estat elaborades a partir de diverses publicacions: L. MENÉNDEZ DE LA FUENTE, art. cit., nota 153; el DBMC coordinat per J. M^a. CALBET i J. CORBELLÀ, op. cit., nota 44; L. DULIEU, op. cit., nota 9, vol. III; R. ALCALDE, op. cit., nota 35; els treballs de J. DANON, Aportació..., op. cit., nota 151; “Médicos graduados en la Universidad de Cervera I, 1762-1775; II, 1776-1789; III, 1790-1837”, *Medicina e Historia*, 58, 59 i 60 (1976) p. 3-4, 3-4, 3 i 29; “Incidencia de estudiantes no catalanes en la facultad de medicina de Barcelona, s. XVI-XIX”, *Medicina e Historia*, 63 (1976), p. 3-4; “Médicos graduados ...”, art. cit., nota 496; els registres de la sèrie *Consultas y Representaciones*, de la Junta de Sanitat de Barcelona, conservats a l'AHMB, entre els anys 1716 i 1819; els registres de la secció de *Sanitat sèrie Informes y Representaciones*, de la Junta de Sanitat de Barcelona, conservats a l'AHMB, entre els anys 1720 i 1820 i AHMB, *Sanitat*, Sèrie IX, *Vària*, n° 24, *Partes Facultativos de los Pueblos de Cataluña, 1804-1805*. Conscients de l'anacronisme de la categoria jurídic-administrativa de comarca, hem optat per aquesta divisió per tal d'aconseguir una major significació des del punt de vista geogràfic.

Taula 7. Naturalesa geogràfica dels catalans graduats en Medicina, segle XVIII

COMARCA	Univ. OSCA	Univ. CERVERA	Altres Universitats	TOTAL	%	fadrins d'apotecari	%
Montsià	2	1	3	6	0.3	1	0.1
Baix Ebre	16	-	9 (+2 n.c.)	27	1.7	4	0.4
Terra Alta	2	1	4	7	0.4	3	0.3
Ribera d'Ebre	8	1	9	18	1.1	8	0.9
Priorat	11	5	2 (+4 n.c.)	22	1.4	1	0.1
Baix Camp	47	10	13	70	4.5	18	2.1
Tarragonès	19	4	2	25	1.6	9	1.0
Baix Penedès	1	7	-	8	0.5	8	0.9
Alt Penedès	9	10	1	20	1.3	13	1.5
Garraf	5	6	1	12	0.7	14	1.6
Alt Camp	19	10	5	34	2.1	14	1.6
Conca Barber.	7	11	1	19	1.2	16	1.9
Garrigues	12	10	1 (+1 n.c.)	24	1.5	7	0.8
Segrià	31	13	1	45	2.9	16	1.9
Pla d'Urgell	13	5	-	18	1.1	-	-
Urgell	24	31	4 (+1 n.c.)	60	3.8	16	1.9
Segarra	8	27	-	35	2.2	21	2.5
Noguera	31	14	1	46	2.9	23	2.7
Pallars Jussà	15	9	4	28	1.8	24	2.8
Alta Ribag.	5	2	-	7	0.4	-	-
Val d'Aran	13	5	1	19	1.2	21	2.5
Pallars Sobirà	20	14	1	35	2.2	18	2.1
Andorra	3	2	1	6	0.3	3	0.3
Alt Urgell	28	16	1	45	2.9	9	1.0
Cerdanya	15	8	4 (+1 n.c.)	28	1.8	21	2.5
Solsonès	7	7	2	16	1.0	6	0.7
Anoia	13	16	2	31	2.0	18	2.1
Berguedà	15	25	2 (+1 n.c.)	43	2.7	17	2.0
Bages	27	19	3	49	3.1	24	2.8
Baix Llobr.	8	7	2	17	1.0	27	3.2
Barcelonès	58	19	4 (+3 n.c.)	84	5.3	66	7.8
Vallès Occid.	10	5	1	16	1.0	12	1.4
Vallès Orient.	17	9	2 (+1 n.c.)	29	1.8	37	4.4
Maresme	32	16	-	48	3.1	48	5.7
Selva	30	9	1 (+2 n.c.)	42	2.7	34	4.0
Osona	45	21	4	70	4.5	46	5.4
Ripollès	21	7	- (+2 n.c.)	30	1.9	15	1.7
Garrotxa	18	5	-	23	1.4	20	2.3
Gironès	20	8	29	57	3.6	29	3.4
Pla Estany	8	2	1	11	0.7	-	-
Baix Empordà	52	13	10 (+1 n.c.)	76	4.9	31	3.6
Alt Empordà	70	18	11	99	6.3	47	5.5
Desconegut	47	4	3 (+88 n.c.)	142	9.1	75	8.9
TOTAL	862	432	146(+107 n.c.)	1.547	%	840	%

(elaboració a partir de les fonts citades, a excepció dels fadrins apotecaris; n.c. equival a no conegut)

medicina d'Osca i Cervera per damunt de qualsevol altra opció universitària. De fet, la facultat d'Osca va ser receptora de població estudiantil procedent d'arreu Catalunya i no només de la *Catalunya alta*, com afirmaven els seus responsables –vegeu capítol quatre. Així, trobem estudiants naturals de tota la geografia catalana, des de l'Ebre a l'Empordà, dels Pirineus a la Terra Ferma i de la Catalunya central al litoral català. Les distàncies no semblen haver estat un impediment a l'hora de triar aquesta destinació universitària. Segons aquestes dades, resta clar que, si bé es graduaren estudiants d'arreu Catalunya, la facultat de Cervera només exercí un major atractiu per a la població de les comarques més immediates a la ciutat universitària. Aquest fet resulta ben clar en el cas de la Segarra, lleugerament superior a l'Urgell, l'Anoia o el Berguedà, però no tant a d'altres comarques, tal com s'adverteix al Segrià i, en menor grau, a l'Alt Camp, el Pla d'Urgell, la Noguera o el Bages.

Un cop assenyalat aquest mapa d'influències resulta difícil explicar les raons que portaren a aquesta presa de decisions, més enllà de motivacions conegudes, com ara la suposada permissivitat de la facultat de medicina d'Osca a l'hora de concedir els graus, la possible influència de la formació professional anterior de familiars o amistats o, en alguns casos, la pròpia distància. Resten fora altres elements encara no atesos per la recerca, com ara les diferències en la despesa dels estudis i l'obtenció de titulacions, així com el cost de la vida universitària a Osca i a Cervera. I encara més difícil d'avaluar, el possible rebuig a la universitat de Cervera per part de la població catalana per motivacions ideològiques.

Per tal d'establir comparacions amb altres professionals de la medicina, hem afegit a la Taula 7 dues columnes relatives a la naturalesa geogràfica dels fadrins que optaren per les oficines d'apotecaria de Barcelona per tal d'adquirir la seva formació professional. No hem introduït cap dada en aquesta taula sobre els cirurgians a causa del desconeixement de la seva procedència geogràfica. A diferència dels metges i també dels apotecaris, la creació del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona va suposar, gairebé de manera immediata, la centralització a la ciutat de Barcelona de l'ensenyament de la cirurgia i la reducció definitiva de les possibilitats de tria del lloc de formació. Segons els estudis efectuats per Josep Maria Massons sobre els estudiants del Reial Col·legi de Cirurgia, el nombre total de matriculats entre els anys 1760 i 1794 ascendí a 1.743 individus, la naturalesa geogràfica dels quals és coneguda en 1.509 casos. D'aquests, hom ha destacat que 83 matriculats eren naturals de Barcelona, mentre que 1.269 matriculats procedien d'arreu Catalunya –però només són citats, a tall d'exemple, 4 matriculats naturals d'Aiguafreda, 11 de Borrassà, 4 d'Avinyonet de Puigventós, 8 d'Alp, 10 d'Anglesola, 14 de la Seu d'Urgell i 17

de Torroella de Montgrí-, 81 eren de la resta d'Espanya i els altres estrangers.⁵⁰⁴ Quant als fadrins d'apotecari catalans, si bé van poder triar al llarg de tot el segle el lloc de formació entre les diverses ciutats que tenien col·legis professionals i lliuraven mestratges –Tortosa, Reus, Tarragona, Lleida, Cervera, Manresa, Seu d'Urgell, Puigcerdà, Vic o Girona-, el volum del conjunt aquí representat resulta prou destacat, ja que es tracta de 840 individus que triaren les apotecaries barcelonines com a lloc de formació entre els anys 1744 i 1801. Les semblances geogràfiques amb la naturalesa dels metges resulten prou clares en la majoria dels casos i la influència d'altres col·legis professionals més pròxims només és evident a les comarques tarragonines. D'aquesta manera, el Col·legi d'Apotecaris de Barcelona i les seves oficines de farmàcia van exercir una influència notable damunt el conjunt del territori de Catalunya, semblant a la que hem pogut observar per als metges en parlar de la facultat de medicina d'Osca.⁵⁰⁵

A la llum del nombre total dels principals professionals de la medicina que exerciren a Catalunya durant aquest període podem conèixer el predomini quantitatiu en la jerarquia professional de la medicina. Si ens guiem per les dades disponibles per al darrer terç del segle, tot i el seu caràcter incomplet, hom pot observar al capdavant els cirurgians, seguits dels apotecaris, tots dos grups per davant del metges. El nombre total de cirurgians graduats pel Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona entre els anys 1764 i 1794 ascendí a 914 individus. D'altra banda, el canvi de rumb protagonitzat per la nova subdelegació del protomedicat de Catalunya a partir de 1766 es traduí, com hem assenyalat al capítol quatre, en una major diligència a l'hora de validar els graus dels metges i expedir els títols dels fadrins apotecaris. D'aquesta manera, la subdelegació del protomedicat validà el títol d'apotecari a 616 individus entre els anys 1768 i 1799, mentre que el nombre de metges revalidats ascendí a 559 homes entre els anys 1766 i 1804.⁵⁰⁶

Aquestes dades, relatives només a metges, cirurgians i apotecaris, mostren un auge de les professions sanitàries a Catalunya al llarg del segle XVIII, sobretot durant la segona meitat de la centúria, que cal relacionar amb la necessitat de satisfer una demanda creixent de serveis mèdics. Un element que ens pot donar pistes sobre la realitat d'aquesta demanda i la possibilitat d'un accés major, per assequible, a l'oferta mèdica el constitueix el tipus de grau obtinguts per aquells professionals, en particular pels metges i pels cirurgians. Segons les dades que han servit de base

---

⁵⁰⁴ J. M^a. MASSONS, *Història del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona*, Barcelona, Fundació Uriach 1838, 2003, p. 42-46; A. CARDONER, op. cit., nota 84, p. 182-185.

⁵⁰⁵ Vegeu els treballs de Ramon Jordi citats a les notes 118, 131, 135 i 152. Les dades de les dues columnes relatives als fadrins apotecaris de la Taula 7 procedeixen d'aquests treballs.

⁵⁰⁶ Vegeu referències a les notes 152 i 503. Les dades del Protomedicat són incompletes, ja que hem trobat un nombre significatiu de metges graduats en aquest període que no apareixen en aquells registres.

per a la construcció de la Taula 7, trobem un predomini dels batxillers en medicina (63,5%) per damunt dels graus majors –licenciat i doctor-, que presenten, respectivament, una clara inferioritat numèrica. Dels 566 graus majors enregistrats, l'adscripció a la facultat de medicina de Cervera – 345 títols concedits entre 1762 i 1797- manifesta la importància concedida pels estudiants a l'hora d'obtenir una graduació de més prestigi que l'atorgada a la facultat de medicina d'Osca –només 163 graus majors entre 1724 i 1803.

Per tal d'explicar això, convé relacionar, en primer lloc, l'obtenció d'un grau major universitari amb aquells factors econòmics que inflüen en les decisions preses per les famílies dels estudiants: un batxiller en medicina podia exercir la professió mèdica sense haver de ser sotmès al pagament de les taxes i drets d'exàmens exigits per les universitats als graduats majors. De fet, la demanda era aleshores prou significativa com per a no ser necessària l'exhibició d'un grau major a l'hora de trobar un lloc en el mercat de treball dels serveis mèdics. D'altra banda, l'obtenció del grau major, en concret el títol de doctor en medicina, havia estat un requeriment obligatori –a Barcelona des de la constitució del Col·legi de Doctors en Medicina, com a forma de control de l'exercici de la professió i del mercat mèdic urbà- per a la pràctica mèdica a determinades ciutats catalanes. No obstant, arran els canvis ocorreguts després de la derrota de 1714, els doctors en medicina havien perdut en bona mesura aquest control. Més amunt, al capítol quatre, hem vist com la presència creixent de batxillers en medicina a la ciutat de Barcelona motivà, l'any 1752, la protesta dels doctors en medicina contra aquella competència, el lament davant la seva incapacitat institucional per a ordenar l'exercici a la ciutat i l'inici d'una llarga lluita per tal de recuperar el control de la professió a la ciutat. De fet, la legislació amb què es creà la universitat de Cervera significà el lliure exercici dels seus batxillers, com el dels graduats de qualsevol altra universitat del regne, arreu el Principat. En aquest sentit, com hem assenyalat als capítols quatre i cinc, en el moment en què els doctors en medicina de Barcelona aconseguiren el control del Protomedicat català, els batxillers en medicina foren sotmesos a una estricta vigilància –cal recordar que l'ús i port d'espasa, un dels emblemes de distinció social de la professió, fou aleshores prohibit als batxillers- i només se'ls va permetre l'exercici a la ciutat en el cas d'haver superat l'examen de revàlida efectuat pel tribunal de la subdelegació catalana del Protomedicat.⁵⁰⁷

A més, convé ser molt prudent a l'hora de relacionar les limitacions imposades als batxillers en medicina amb l'oferta general de personal sanitari, en concret de metges i de

---

⁵⁰⁷ Sobre aquestes qüestions vegeu les seccions 4.1. i 4.2.4. del capítol quatre i la secció 5.2. del capítol cinc.

cirurgians, per tal de satisfer la demanda de serveis mèdics a les poblacions catalanes. En efecte, l'elevat nombre de cirurgians graduats pel Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona podria fer pensar en una analogia immediata amb el model professional francès defensat per Jean-Pierre Goubert. En realitat, més enllà del caràcter renovador introduït en els plans d'estudi i formació pràctica dels cirurgians graduats a la nova escola, l'anàlisi de les graduacions lliurades per aquell centre permet formar conclusions diferents a les que han predominat a la tradicional historiografia mèdica catalana.

En efecte, el Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona va concedir diferents tipus de graus, en funció dels quals restava regulat l'àmbit permès de la pràctica de l'ofici. Els títols concedits per la nova escola militar diferenciaven entre cirurgians llatins, cirurgians romancistes, sagnadors i altres categories d'escassa rellevància numèrica. L'obtenció del batxillerat en llatinitat no era pas la principal diferència que separava els dos tipus de cirurgians, també la despesa que suposava un major nombre d'anys d'estudis, pràctiques, vida estudiantil, taxes i drets d'exàmens. En conjunt, el Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona concedí el títol de cirurgia llatí a 245 individus –el 26,8% del conjunt de graus lliurats- entre 1764 i 1794. D'aquests, només 153 homes obtingueren el grau de cirurgia llatí de nou exàmens, és a dir, el títol més distingit des d'un punt de vista social ja que permetia, de manera exclusiva, l'exercici a la ciutat de Barcelona i a la resta d'Espanya. Cal advertir que la majoria d'aquests no arribaren a exercir a la ciutat, sinó que passaren a formar part de l'exèrcit, on podien trobar un salari i una distinció social encara més notòria. La resta de cirurgians llatins es repartí entre els 21 que obtingueren el grau de cirurgia llatí de cinc exàmens i els 71 que aconseguiren el de cirurgia llatí de dos o tres exàmens, títols que els facilitava la pràctica de la cirurgia, respectivament, a les ciutats catalanes on hi havia establerts antics col·legis de cirurgia –Lleida, Tarragona, Tortosa, Girona, Cervera, Manresa, Vic- i a la resta de poblacions de Catalunya. D'altra banda, els títols de cirurgia romancista i de sagnador foren obtinguts per un total de 606 individus durant el mateix període. En concret, els 282 cirurgians romancistes graduats a l'escola -30,8% del conjunt de graus- podien practicar tota mena d'intervencions a Catalunya un cop havien superat els cinc anys d'estudis, mentre els 324 sagnadors –35,4% del conjunt de graus- només tenien permès executar intervencions menors a poblacions de menys de 300 habitants. Malgrat aquests números, no ha de sobtar que l'estricta regulació militar dels graus, en un intent de consolidar el prestigi de l'escola, hagués portat els seus responsables a forçar endebades la supressió d'aquestes dues darreres categories de cirurgians a causa de l'escassa manca de coneixements i distinció social característiques d'aquests graduats. No sembla del tot encertada la interpretació de Massons sobre el manteniment d'aquests graus quan afirma que si

aquells intents de supressió no reeixiren fou per raons econòmiques, perquè “*la immensa majoria dels pobles petits no tenien mitjans per mantenir decorosament un cirurgià llatí*”.⁵⁰⁸ En realitat, el nou Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona va poder mostrar un gran potencial davant les autoritats militars i davant la societat barcelonina a causa, precisament, d’aquests números, del suport que representava per a la institució l’afluència d’estudiants d’arreu que només pretenien obtenir un grau de cirurgia romancista o de sagnador, en un curt espai de temps, per a passar a continuació a exercir l’ofici a qualsevol poble de Catalunya. D’aquesta manera, el Reial Col·legi de Cirurgia, convé insistir, més enllà d’una gran escola de cirurgia adaptada als nous corrents de reforma europeus, constituí l’establiment de formació i provisió dels cirurgians romancistes i sagnadors que poblaren Catalunya en resposta a la creixent demanda d’aquest tipus de serveis mèdics sol·licitats per cada cop més localitats. Ens trobem, per tant, davant d’un predomini aclaparador de batxillers en medicina i de cirurgians romancistes i sagnadors en el conjunt de professionals sanitaris que exerciren a Catalunya en els darrers decennis del segle XVIII. Un fet que, alhora, es traduí en l’augment de l’oferta d’aquells professionals que podien ser més accessibles a clientele no necessàriament urbanes.

La implantació professional d’aquests sanadors al territori català ha estat més estudiada en el cas dels apotecaris.⁵⁰⁹ Les característiques d’aquesta, com veurem, constitueixen un exemple clar, que es pot assimilar als casos dels metges i dels cirurgians, de distribució geogràfica en funció de criteris de mercat. En estudiar el cas dels apotecaris, hom ha afirmat que el creixement en nombre i la distribució geogràfica dels mateixos van estar relacionats amb l’increment demogràfic que experimentà el país al llarg del segle XVIII. L’augment d’aquella demanda potencial estava condicionat, però, als nivells de renda de la població, a la capacitat de poder fer front al cost dels serveis mèdics. Entre els mecanismes emprats per confrontar aquesta qüestió, no només trobem les conductes municipals fetes a apotecaris, sinó també, en aquells casos on l’establiment d’una apotecaria responia a una decisió personal i professional, la cerca de la màxima captació de mercat a una àrea concreta, a partir d’un nucli urbà ben situat i amb capacitat de definir un radi d’acció professional per l’atracció exercida damunt de les poblacions més petites dels voltants.⁵¹⁰

---

⁵⁰⁸ Vegeu J. M^a. MASSONS, op. cit., nota 503, p. 51.

⁵⁰⁹ Sobre aquesta qüestió vegeu: R. JORDI, “Una visita de boticas...”, art. cit., nota 131 i *Relaciones de los boticarios catalanes...*, op. cit., nota 135; D. MIQUEL SERRA, “Estructura geogràfica de les botigues d’apotecari en la Catalunya dels segles XVII i XVIII”, a *Actes de les II Trobades d’Història de la Ciència i de la Tècnica*, Peníscola-Barcelona: SCHCT, 1993, p. 203-225.

⁵¹⁰ Convé assenyalar les coincidències interpretatives que s’apunten a continuació amb les conclusions a què ha arribat la recerca sobre transformació econòmica i configuració del sistema urbà especialitzat i complementari de la

La interpretació efectuada per Domènec Miquel, a la llum de la recerca prèvia de Pierre Vilar i a partir de les dades elaborades per Ramon Jordi, sobre l'evolució històrica del desplegament de l'apotecaria professional entre els segles XVI i XVIII, ha mostrat la feble implantació existent a la fi del segle XVI i la concentració aleshores d'apotecaries a les viles capitals de vegueria, que exercien com a pols d'atracció a causa de les seves peculiaritats com a centres administratius i de mercat. Al costat d'aquestes poblacions, hi apareixen un seguit de poblacions que comencen a destacar per la seva vitalitat econòmica, que en alguns casos substitueixen fins i tot a les capitals de vegueria i que es configuren com a futurs centres d'atracció comarcals.⁵¹¹ Al llarg del segle XVII perdura la imatge existent, tot i que l'expansió econòmica i demogràfica experimentada al darrer terç de la centúria es traduí en l'aparició d'apotecaries a poblacions que podien mantenir aquests serveis sense l'obligació de recórrer als centres d'atracció esmentats. La localització precisa d'aquest doble fenomen també suposà la pràctica desaparició d'apotecaries a alguns llocs –un fet que va persistir al llarg del segle XVIII- i que mostraria com els condicionaments i particularitats històriques de cada població afectaren, fins gairebé la supressió definitiva, la capacitat de demanda de serveis mèdics regulats i la substitució per serveis mèdics alternatius d'inferior qualitat combinats amb les formes tradicionals d'autoajuda i de recurs a familiars i a amistats. Segons Domènec Miquel, el segle XVIII català constituí el període de ruralització definitiva de l'apotecaria a partir d'una densificació general dels seus representants arreu el territori. Un fet que ha estat explicat en funció de la combinació de dos factors fonamentals: l'increment demogràfic i, com a efecte de l'expansió econòmica, l'augment de la capacitat adquisitiva i de la demanda potencial de serveis mèdics. Així, s'ha observat que si el 1719 el 67,8% de les apotecaries visitades es trobava a poblacions de menys de 1.000 habitants,⁵¹² el percentatge va baixar fins el 54,3% el 1774, tot augmentant el relatiu a les poblacions de més de 1.000 habitants, sobretot al litoral, on d'altra banda es registrà un major creixement de la població. La densificació apuntada resulta molt evident a les àrees properes a Girona i a Barcelona, també a tot l'Empordà, on la xarxa d'apotecaries arribà fins i tot a poblacions de menys de 200 habitants. Tot seguint els camins rals, les apotecaries es localitzaven a les viles situades entre Santa Coloma de Farners i Olot, des d'aquesta població a Berga i d'aquí fins a Manresa; també a la Plana de Vic,

---

Catalunya Moderna efectuada al treball de: A. GARCÍA ESPUCHE, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Madrid, Alianza Editorial, 1998.

⁵¹¹ Entre les poblacions esmentades hi trobem: Ripoll, Llívia, Figueres, la Bisbal d'Empordà, Palamós, Palafrugell, Sant Feliu de Guíxols, Torroella de Montgrí, Banyoles, Blanes, Hostalric, Olot, Besalú, Solsona, Calella, Caldes de Montbui, Sabadell, Terrassa, Granollers, Esparreguera, Martorell, Piera, Calaf, Ponts, Valls, Reus, Riudoms, Selva del Camp, Torà, Guissona, Santa Coloma de Queralt, Verdú, Alguaire, Castelló de Farfanya, Gandesà, Móra d'Ebre, Flix, Ulldesona, etc.

⁵¹² En concret, el 30,6% de les apotecaries estaven establertes a llocs de menys de 500 habitants, el 37,2% a llocs de 500 a 1.000 habitants i el 24,7% a llocs de 1.000 a 2.000 habitants.

fins la Vall del Fresser i petites poblacions de la Cerdanya; al Maresme, des d'Alella fins Tordera, també des d'Hostalric fins Mollet o Sant Feliu de Codines; també als cursos dels Nogueres i del Segre s'escampaven apotecaries, fins i tot a les seves capçaleres, a les valls més altes. El sud del país, però, restà fora de l'àmbit d'inspecció d'aquestes visites.

Una forma de comprovar la implantació professional dels metges a poblacions rurals resulta de l'estudi del grau de retorn a la localitat d'origen per tal d'exercir l'ofici. Les dades de metges graduats que hem mostrat a la Taula 7 confirmen, malgrat les limitacions, la procedència geogràfica diversa dels estudiants, en cap cas restringida a les ciutats capitals de corregiment. Més enllà del lloc triat per a la graduació universitària, la distribució comarcal d'aquest conjunt d'estudiants catalans –vegeu Mapa 1- ofereix claus d'interpretació sobre la seva presència i pràctica professional arreu el territori català mitjançant, entre d'altres mecanismes, el sistema de conductes.

Si bé només disposem d'informació sobre la població d'exercici o de conducció de 419 metges –27% del conjunt de metges enregistrats a la Taula 7-, aquest conjunt sembla prou significatiu per tal d'establir interpretacions d'aplicació general. La naturalesa geogràfica d'aquests metges és coneguda en un total de 325 casos. Un cop creuades les dades de naturalesa i les de població d'exercici d'aquells metges resulta que es va produir una coincidència completa en 135 dels casos, la qual es pot ampliar fins a 53 casos més en què la coincidència es produí en l'àmbit de la mateixa comarca. De fet, aquest 57,8% dels metges que exerciren a la seva població i/o comarca d'origen pot augmentar fins el 80,6% si afegim els registres d'aquells metges que practicaren la medicina en una població immediatament propera a la seva comarca d'origen.⁵¹³ No obstant això, convé tenir en compte que una cinquena part d'aquests metges es caracteritzaren per una gran mobilitat arreu Catalunya. A més, les informacions enregistrades a la base de dades sovint mostren una imatge fixa que s'allunya d'una realitat més complexa, on la varietat dels casos –des de conductes vitalícies a conductes temporals a través d'itineraris de fins a quatre o cinc

---

⁵¹³ Segons s'adverteix en els capítols d'actes de conducta signats entre el representants municipals i els metges, les poblacions deixaven molt clar l'interés per donar el càrrec a individus naturals d'aquells llocs. Per exemple, els consellers de la vila de Berga, en pactar els capítols de les actes de conducta amb el metge Francesc Puig, entre els anys 1657 i 1663, determinaren que *“en cas hi hagués un Dr. en Medicina fill de la vila la conducta se li hagia de partir igualment entre el Dr. Puig y lo Dr. fill de la vila visitant los dos igualment”* [sic]. Vegeu: AH-BC, *Fons Aparici, Processos Civils, Al·legacions Judicials* 26/22, doc. 4, Acte de Conducta, Berga, 7/5/1657, doc. 6, Berga, 10/5/1659, doc. 10, Berga, 1/10/1661.

Mapa 1. Distribució comarcal dels catalans graduats en Medicina, segle XVIII

poblacions diferents⁵¹⁴- dificulta establir judicis definitius. En qualsevol cas, l'arrelament geogràfic sembla una realitat en el cas d'un bon nombre de metges.

⁵¹⁴ A tall d'exemple, entre els metges que gaudiren de contractacions gairebé vitalícies es poden citar els casos d'Antoni Ribas, natural de Cassà de la Selva, que exercí a Tordera durant més de vint-i-cinc anys, el de Lleonart Peguera, natural de Juneda i practicant de la medicina a Torregrossa des del 1731 fins més enllà de l'any 1759, o el de Josep Marcillo, contractat per la vila d'Olot durant més de cinquanta anys per tal d'assistir els malalts de l'hospital. Just a l'altre extrem, apareixen casos de metges que no aconseguiren aquest arrelament i es van veure obligats a oferir els seus serveis a diferents poblacions. També, a títol d'exemple, hom pot citar els casos del metge Francesc Aragó, qui va exercir amb conductes a les viles de Tivissa entre els anys 1726 i 1730, més tard a Constantí, entre 1735 i 1739, quan passà a Cornudella de Montsant a disputar la conducta amb un altre metge, fins el 1750 que tornà a Constantí a exercir de forma lliure un cop suprimida la conducta del metge i atorgada llibertat als veïns per tal de ser assistits pel metge del seu gust, o el del metge Josep Pujol, natural de Peramola, qui practicà aconducat a les viles de Torres de Segre, la Granyena de les Garrigues, Prades i Alforja. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 135, 250rv, Barcelona, 17/1/1724; reg. 149, 16v-17v, Barcelona, 16/11/1731; reg. 141, 76r-77v, Barcelona, 25/8/1728; reg. 149, 80v-81r, Barcelona, 30/12/1731; reg. 150, 54v i 162rv, Barcelona, 19/3/1732 i 9/6/1732; reg. 155, 194v-195r, Barcelona,

A més, en creuar les dades anteriors amb altres camps coneguts, com ara la professió del pare –71 casos en què el pare era metge- i el lloc d'exercici d'aquest, es fa evident la realitat de les nissagues mèdiques a la mateixa població en almenys 30 casos, mentre que la resta de casos està dominada per l'exercici de pares i fills a poblacions de la mateixa comarca o de comarques immediates a la població d'origen. Aquest fet no només confirma la importància de l'herència professional a l'hora d'ocupar i mantenir el lloc d'exercici, sinó també la més que probable existència d'altres fonts d'ingressos paral·leles, potser més importants, com ara la percepció de rendes de la terra, de cases o d'arrendaments municipals.⁵¹⁵

Una altra forma d'esbrinar aquest grau de retorn en l'exercici professional o d'arrelament al lloc de naturalesa resulta un cop creuades les dades d'aquells metges dels quals coneixem el lloc i el metge o metges amb què realitzaren les pràctiques, imposades, com hem vist al capítol quatre, a partir de l'acció de la nova Subdelegació del Protomedicat a Catalunya. Dels 249 casos en què coneixem aquesta informació, la ciutat de Barcelona, on exercien els metges de més renom i on hi havia un hospital de grans dimensions i també un important nombre d'altre tipus d'institucions, resulta dominant –46,9% dels casos. Al seu costat i per raons semblants, altres ciutats destacades, com ara, Girona, Figueres, Vic, Lleida, Tortosa, Reus o Tarragona i València (en aquesta darrera ciutat, tots els casos enregistrats estan relacionats amb l'hospital general i amb els professors de clínica Pere Barrachina i Fèlix Miquel), entre les de fora de Catalunya –en conjunt el 26,1% dels metges enregistrats. La resta de la mostra permet de veure com 65 metges feren les pràctiques a la població d'on eren originals: 39 dels quals amb un altre metge i 26 amb el seu pare també metge. Aquest és un fet important ja que il·lustra sobre la importància de l'establiment de relacions i lligams per a la futura pràctica professional a poblacions petites.⁵¹⁶

24/3/1735; reg. 156, 171rv, Barcelona, 31/10/1735; reg. 164, 70r-71r, Barcelona, 21/3/1741; reg. 469, 286rv, Barcelona, 30/6/1750; reg. 475, 219v-220v, Barcelona 28/6/1754; reg. 480, 76v-78r, Barcelona, 16/3/1759; reg. 469, 313r-314r, Barcelona, 15/7/1750; reg. 477, 74r-75r, Barcelona, 17/2/1756 i 582v-584r, Barcelona, 29/11/1756; reg. 478, 472v, Barcelona, 31/10/1757; reg. 479, 102r-103r, Barcelona, 14/3/1758 i 120rv, Barcelona, 13/4/1758; reg. 480, 100v-102v i 102v-104r, Barcelona, 29/3/1759; reg. 799, 77r-78r, Barcelona 9/2/1760.

⁵¹⁵ La coincidència esmentada en aquestes nissagues mèdiques es va produir a localitats que presentaven volums de poblacions molt diferents, com ara: els Jordà a Vilanova de Meià, els Munté d'Alforja, els Pallarolas d'Arenys de Mar, els Oms de Blanes, els Galceran de Palafrugell, els Arnau, els Turlan i els Espinosa de Tortosa, els Batellas de Porrera, els Sunyer de Roses, els Vallverdú de la Selva del Camp, els Costa de Seròs, els Verdaguer de Sentmenat, els Llibre de Poboleda, els Casas i els España de Manresa, els Freixas de Vilanova de Cubelles, els Galceran de Vilanova i la Geltrú, els Roig d'Alcover, els Vieta de Llaveneres, els Escofet de Cadaqués, els Renyer de Tàrraga, els Abreu de Sant Andreu de Palomar, els Ferreras de Badalona, els Borrell d'Agramunt, els Fornit de Benifallet, els Montblanch de la Pobleta de Bellvé, els Ribera de Martinet de Cerdanya, els Prats de Palamós, els Tamarit de Salàs de Pallars o els Peix de la Pobla de Lillet.

⁵¹⁶ Només a tall d'exemple, per tal de mostrar la diversitat tant geogràfica com de volum de població de les localitats en qüestió, citem a continuació alguns dels metges que practicaren amb els seus pares metges: Joan i Josep Magrinyà i Francesc Vallverdú a la Selva del Camp, Josep Maurissà a Llimiana, Antoni Ramonet a Organyà, Joan Mas a Montagut, Josep Fàbrega a Lloret, Bernat Ribas a Tordera, Joan Güell a Manlleu, Bernat Gres a Garrigàs, Tomàs

Aquestes dades mostren, per tant, la importància de l'herència professional en l'exercici de la medicina. De fet, l'increment en nombres absoluts de metges, cirurgians i apotecaris a la Catalunya de la segona meitat del segle XVIII i la seva implantació al territori també està en relació amb les altes taxes d'herència professional d'aquells sanadors. En el cas dels metges, del total dels enregistrats a la Taula 7 coneixem l'ofici del pare en 405 casos. Un percentatge destacat –el 26,1%– que ens pot orientar sobre el conjunt dels metges enregistrats. Així, la taxa d'herència professional és prou destacada: el 64,1% dels metges era fill de metge; mentre el grau de mobilitat intraprofessional no sembla significatiu, tant en el cas de pares cirurgians (6,4%) com en el de pares apotecaris (1,9%). D'altra banda, resulta molt més important la taxa de pares pagesos, propietaris de terres (13,3%), que la d'integració amb altres professionals afins, com ara els doctors en drets, o la més feble encara mobilitat social ascendent per part de pares amb oficis manuals. Un coneixement major de l'ocupació dels pares potser faria variar aquests percentatges, en especial el relatiu al dels pares pagesos, hisendats que destinaren algun dels seus fills a la professió mèdica. En termes comparatius, la taxa d'herència professional també resulta molt evident en el cas dels fadrins apotecaris estudiats per Ramon Jordi: un 47,7% dels 840 fadrins enregistrats mostra una ascendència lligada a l'apotecaria, i encara seria superior si s'afegiren els pares adroguers o candelers de cera, ocupacions prou afins a la de l'apotecari amb qui en ocasions i a determinades poblacions compartien col·legi professional. Com en el cas dels metges, les taxes d'herència intraprofessional són importants, però poc significatives: tant en el cas de pares metges (5,6%) com en el de pares cirurgians (2,5%). Aquest darrer balanç es pot aplicar als pares relacionats amb el món del dret o dels negocis (4,6%). Resulten en canvi més destacades les taxes relatives a pares pagesos (10,9%) i a pares d'oficis artesans (13,5%), tot mostrant la importància concedida a aquesta professió com a via de consolidació patrimonial o de mobilitat social. Les dades que ha utilitzat Massons en el seu estudi sobre els estudiants de cirurgia del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona corroborarien la línia interpretativa apuntada més amunt. Només un 10% dels estudiants graduats tenien relacions de parentiu –fills o nebots– amb cirurgians establerts. La professió quirúrgica era vista amb bons ulls per una pagesia diversa que, segons Massons, es diferenciava per la seva capacitat econòmica: aquells que s'ho podien permetre optaven per graduar el fill en el batxillerat de llatinitat per obtenir el títol de cirurgia llatí, mentre que una gran majoria de pares també pagesos, amb molts menys recursos, consideraven els estudis de la nova

---

Sunyer a Roses, Narcís Mont a Corçà, Valeri Baldirà a Riba-roja d'Ebre, Josep Pernau a Gratallops, Josep Gavalda a Alella, Joan Batellas a Porrera, Francesc Borrell a Agramunt, Antoni Dalmau a Gòsol, Joan Farrés a Sant Climent de Llobregat, Ramon Jaques a Palau d'Anglesola, Agustí Montblanch a la Pobleta de Bellveí, Joan Baptista Palmés a Vilanova de la Barca, Josep Romà a Sant Feliu de Llobregat, Joan Salleras a Figueres, Esteve Surià a la Selva de Mar.

escola una possibilitat de millora i matriculaven el fill per obtenir el grau de cirurgià romancista o de sagnador.

8.2.2.- Conductes mèdiques a la Catalunya del segle XVIII

El sistema de conductes, com ha estat apuntat, va esdevenir un dels mecanismes emprats pels municipis per tal d'assegurar la presència de sanadors amb formació reglada i poder garantir d'aquesta manera l'assistència mèdica a la població. Segons les evidències trobades i a la llum de l'escassa recerca efectuada sobre aquesta matèria, tot sembla indicar que les conductes o conduccions de sirvents públics van restar fins el segle XVIII, a les poblacions de la Corona d'Aragó, sota l'esfera jurídica del règim municipal. Això fou així perquè aquesta matèria afectava els interessos del conjunt de la comunitat, tant els sanitaris o de protecció de la salut com els relatius al finançament dels oficis relacionats amb aquests afers. En aquells llocs on existien ordinacions locals, si bé no sempre, la contractació de sirvents, com ara metges, o altres sanadors, o mestres de primeres lletres, i els procediments relacionats amb l'elecció i obligacions dels mateixos hi restaven detallats.⁵¹⁷ Asunción Fernández i Luis A. Arcarazo han estudiat les ordinacions de 32 poblacions aragoneses, establertes entre els segles XVI i XVIII, i han trobat que més de la meitat d'aquestes esmenten el règim procedimental sobre conducció de sanadors: elecció, obligacions, incompatibilitats, etc.⁵¹⁸ No hi ha indicis que permetin suposar un funcionament diferent a les poblacions catalanes d'aquest període.

De fet, a Catalunya, les corporacions municipals van mantenir sota el seu control i iniciativa, en funció de les seves necessitats, de la seva capacitat econòmica i del grau de solidaritats comunitàries, la conducció dels diferents tipus de sanadors.⁵¹⁹ La situació no es va veure alterada després del resultat i les transformacions lligades al triomf borbònic de 1714. La Reial Audiència de Catalunya no va intervenir en aquesta matèria fins que l'allau de conflictes i peticions relacionades van fer necessària una regulació i fins que s'adonà que una de les formes de

---

⁵¹⁷ Sobre la diversitat del règim municipal a la Catalunya medieval i moderna, vegeu: J.M^a. TORRAS RIBÉ, op. cit., nota 8, p. 61 i 62 nota 79.

⁵¹⁸ Les ordinacions especificaven "*cómo se hacía la elección de los sanitarios, el tiempo que duraba el contrato, cómo se recaudaban fondos para el pago de las conductas y cómo había de procederse en caso de impago*". Vegeu: A. FERNÁNDEZ DOCTOR i L. A. ARCARAZO, "Asistencia rural en los siglos XVII y XVIII; los tipos de «conducción» de los profesionales sanitarios en Aragón", *Dynamis*, 22 (2002), p. 189-208; la cita a p. 196.

⁵¹⁹ L'àmbit competencial de les corporacions municipals catalanes anterior al decret de Nova Planta ha estat estudiat per Josep Maria Torras i Ribé i Víctor Ferro, els quals han destacat les incumbències locals relatives a sanitat, beneficència o ensenyament. Vegeu: J.M^a. TORRAS RIBÉ, op. cit., nota 8, p. 204-208 i V. FERRO, op. cit., nota 55, p. 81-86 i 150-170.

finançament de les conductes de comú –l'ús dels béns propis municipals o l'establiment de col·lectes o repartiments veïnals- no només es contraposava amb la lletra de la llei que exigia el coneixement previ de les autoritats i l'obtenció d'una llicència reial, sinó que també comportava un augment del grau d'endeutament municipal.⁵²⁰ En realitat, la qüestió del finançament municipal estava lligada a un altre problema, derivat del trasllat de la llei municipal castellana a Catalunya després de 1714: la gran conflictivitat generada pels mecanismes de reproducció en el poder municipal dels grups dominants, la manca de transparència en la comptabilitat local i l'apropiació fraudulenta de cabals a partir de l'establiment de talles i repartiments.⁵²¹ La Reial Audiència adreçà l'afer de les conductes de comú al Consell de Castella per tal d'ordenar la situació i obtenir facultats en aquesta competència damunt els regidors municipals. A la vista de les argumentacions exposades, el Consell de Castella acordà el 28 de febrer de 1737 que la Reial Audiència podia expedir ordres per a les poblacions, *“a fin de que éstas en los casos de resolver el conducir y asalarciar Médicos, Cirujanos y Albéitares y su satisfacción a expensas de caudales públicos o de repartimientos entre sus vecinos, no siendo intervolentes, acudiesen a representarlo a esta Real Audiencia, la que proveyese lo que hallase por más conveniente a la utilidad y común beneficio de los lugares y villas del Principado”*.⁵²²

Els ministres de la Reial Audiència tenien una idea clara sobre la necessitat de mantenir el mecanisme de les conductes de sanadors, més enllà de la necessitat d'ordenar l'afer des del punt de

---

⁵²⁰ El recurs a aquest tipus de finançament va esdevenir molt freqüent en aquest període. Si bé tant abans com després de 1714 els governs dels municipis catalans van necessitar l'autorització reial per tal d'establir impositcions tributàries –*cises, vectigals*, impositcions en parts alíquotes de fruits del terme, talles, col·lectes, repartiments, càrregues de censals- per fer front a les despeses municipals i subvenir les necessitats extraordinàries, la Reial Audiència, davant el volum de recursos i peticions relacionades amb l'establiment d'impositcions, replantejà l'afer, des d'un punt de vista legislatiu, al Consell de Castella, exposà dubtes sobre la validesa o nul·litat de les impositcions creades per les universitats abans de la Nova Planta i demanà orientació sobre la possibilitat de permetre els municipis acordar talles i repartiments o carregar-se nous censals per tal de fer front a les despeses municipals i al pagament de les pensions als acreedors. Sobre aquests temes, amb abundància d'exemples i un repàs a la seva evolució històrica, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 143, 197r-232v, Barcelona, 16/10/1729 i reg. 152, 216v-233v, Barcelona, 27/3/1733. També: V. FERRO, op. cit., nota 55, p. 170-174.

⁵²¹ Una descripció molt detallada de la qüestió, així com la manifesta incapacitat del Consell de Castella i de la Reial Audiència per tal de regular l'afer es pot trobar a: ACA, RA, *Consultas*, reg. 142, 134r-136r, Barcelona, 11/4/1729; reg. 465, 135rv i 135v-142r, Barcelona, 19/12/1746; reg. 472, 93v-94v, Barcelona, 30/8/1751.

⁵²² De fet, aquesta política també fou posada en funcionament uns anys més tard per tal de tractar una matèria semblant –la dels sirvents públics municipals-, en aquest cas la relativa a *“conducir Maestros de la Pueril Enseñanza”* –també considerat com a un mitjà *“de suma importancia a la pública utilidad, por dirigirse éste a que no se quede sin enseñanza, a lo menos de Primeras Letras, la Juventud”*. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 804, 371rv i 371v-373r, Barcelona, 17/8/1764. La ineficàcia administrativa del Consell de Castella en aquesta matèria vindria mostrada pel dictat d'ordres semblants per a d'altres territoris de la corona en dates diferents. Així, en el cas d'Aragó, el Consell de Castella dictà una reial provisió el 14 de maig de 1746 intitulada *“Instrucción formada para el gobierno de los Pueblos sobre el modo de proceder á las admisiones y despedidas de Médicos, Cirujanos, Boticarios, Albéitares, Maestros de Primeras Letras, Organistas y demás Profesores conducidos”*. Vegeu: L. A. ARCARAZO, *La conducción de médicos en la ciudad de Barbastro, 1673-1750*, Saragossa, treball de recerca inèdit, Universitat de Saragossa, 1998, p.62-64.

vista jurídic i financer, tal i com es palesa en l'informe elevat al Consell de Castella el 1737, on afirmaven que, “*reflexionando que a no practicarse estas conductas en las villas y lugares muy frecuentemente, y más en los sitios parages distantes de Población grande, quedarían los enfermos destituidos de toda asistencia, especialmente los Pobres y los Hospitales, siendo de otra parte muy módico el gasto que se ocasiona a sus vecinos con el reparto de estos salarios, no parece les pueda ser gravosa esta Collecta, para que por medio de tan tenue contribución tengan los Pueblos seguridad de quedar asistidos por Ministros de estas Artes*”.⁵²³ La declaració de la bondat de la conducta de comú per a la població pobre resulta freqüent en un bon nombre dels memorials cursats a l'Audiència per part de determinades viles i llocs del Principat. Per exemple, a la vila de Prades, els regidors assenyalaven la conveniència de signar conducta de comú amb metge i cirurgia per a benefici dels pobres, “*pues siempre están asistidos en sus enfermedades, lo que tal vez no lograrían por su pobreza si huviessen de pagar las visitas*”.⁵²⁴ A Moià, el 1728 foren conductats de comú el metge Miquel Pérez i el cirurgià Joan Baptista Rotxolí per espai de sis anys, del pagament dels quals restaven expressament exclosos els pobres de solemnitats de la vila d'acord amb les declaracions del rector parroquial.⁵²⁵

La normativa esmentada podria portar a creure que la Reial Audiència va esdevenir al llarg del segle la institució reguladora de la pràctica de la conducció de sirvents públics municipals. És a dir, la institució que portà a terme un control administratiu damunt d'una matèria important, que comprometia també la salut financera dels municipis. Això, però, només és cert en part. En realitat, la major part de la documentació trobada als registres de la Reial Audiència relacionada amb aquesta qüestió mostra que aquest control no constituí una pràctica administrativa habitual per

---

⁵²³ Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 158, 145v i 146rv, Barcelona, 25/1/1737. La utilitat, benefici i bondat d'aquesta idea apareix de manera freqüent en les argumentacions donades per l'Audiència davant el Capità General a l'hora d'aconsellar sobre la concessió de permisos als municipis per a l'establiment de conductes amb sanadors. A tall d'exemple poden servir les paraules utilitzades en el cas de la petició de conducta de metge i cirurgia per part dels regidors de Prades: “*Y respecto de ser muy beneficiosa a los Pobres la conducta en común, pues siempre están asistidos en sus enfermedades, lo que tal vez no lograrían por su pobreza si huviessen de pagar las visitas [de manera directa als metges o altres sanadors]*”. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 161, 37r-38v, Barcelona, 27/11/1738.

⁵²⁴ Això, no obstant, sovint era emprat com a estratègia de les autoritats locals per a aconseguir el permís desitjat. A la mateixa vila de Prades, a partir de mitjan segle, un bon nombre de veïns s'oposaren de manera sistemàtica a la signatura de conductes de comú i, per tant, a contribuir al pagament del salari d'aquells professionals en forma de la corresponent porció de blat, en haver contractat com a particulars almenys tres metges diferents. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 161, 37r-38r, Barcelona, 27/11/1738; reg. 478, 472v, Barcelona, 31/10/1758; reg. 479, 102r-103r, Barcelona, 14/3/1758; reg. 480, 100v-102v, Barcelona, 29/3/1759; reg. 799, 310r-311v, Barcelona, 13/5/1760 i 442v-443v, Barcelona, 9/7/1760; reg. 800, 161v-162v, Barcelona, 13/10/1760; reg. 804, 472rv, Barcelona, 20/9/1764; reg. 806, 354rv, Barcelona, 23/8/1766. Altres casos semblants els trobem a viles poc poblades, com ara, Biosca el 1757, Torrelameu el 1759, a Figuerola del Camp el 1760, a Os de Balaguer el 1763, a Pratdip el 1765. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 479, 442v-443r, Barcelona, 7/9/1758; reg. 480, 165r-166v, Barcelona, 11/5/1759; reg. 799, 442v-443v, Barcelona, 9/7/1760; reg. 803, 540r-541v, Barcelona, 31/10/1763; reg. 805, 63v-64r, Barcelona, 28/2/1765.

⁵²⁵ ACA, RA, *Consultas*, reg. 145, 174v-175v, Barcelona, 29/7/1730.

part de les autoritats reials. Les notícies trobades, en efecte, només adquiriren la categoria d'evidència històrica pel fet d'incorporar la dosi suficient de conflictivitat que requeria l'atenció de l'administració. Aquest és un fet fonamental que situa la qüestió de les contractacions de metges o d'altres sanadors en un terreny difícil de quantificar, que es fa evident en la mesura que la matèria entranya algun aspecte conflictiu i no tant pel fet que la Reial Audiència imposés per norma a les poblacions del Principat l'obligatorietat de demanar permís per tal de conduir un sanador. L'estudi de la conflictivitat, com a categoria d'anàlisi històrica, ha portat alguns historiadors a considerar els plets civils en què intervingueren els sanadors com a mitjà d'aproximació a la qüestió de les conduccions municipals i a la implantació d'aquells professionals al territori. D'aquesta manera, la documentació administrativa de la Reial Audiència no recull el conjunt de contractacions de sanadors portats a terme al llarg del segle XVIII per part dels municipis catalans, sinó només alguns d'aquells casos que generaren conflictivitat i que estimularen la política de resolució dels mateixos de les autoritats reials, basada en el dia a dia i no pas en fórmules administratives racionalistes i rutinàries.⁵²⁶

La documentació consultada gairebé no proporciona informació sobre els aspectes relacionats amb el procediment de contractació i forma d'elecció del metge, ni tampoc sobre les obligacions, drets i deures contrets en l'acte de la conducció per les dues parts contractants. És en aquest sentit on només un estudi de la documentació municipal i notarial relacionada amb la signatura de conductes permetria d'esbrinar aquests temes, així com la importància d'aquest mecanisme com a mitjà d'implantació i extensió dels metges arreu de la geografia catalana. Sabem que a determinats municipis de l'Aragó, el procediment s'iniciava amb l'anunci de la vacant i la recepció de memorials dels metges interessats enviats a les autoritats municipals, on s'indicava la formació acadèmica, l'experiència professional o serveis prestats a d'altres municipis o institucions, així com l'esment a recomanacions específiques o a l'estima dels pacients visitats a d'altres poblacions. Les formes d'elecció dels metges van variar d'un lloc a un altre i també al llarg del temps. Així, a algunes poblacions es procedia a la realització d'un examen de suficiència executat pels metges de la mateixa localitat –han estat citats exemples a Tàrraga (1552), Girona (1650) o a Fraga (1722)-, a d'altres les autoritats municipals aplicaven el sistema d'insaculació i feien una extracció mitjançant rodolins o faves blanques i negres –Tarragona (1651), Fraga (1698), Barbastro (segle XVIII). Des del 1746, a les poblacions aragoneses de menys de 100 veïns

---

⁵²⁶ Convé remetre a les consideracions assenyalades per Enrique Perdiguero quant a la relació entre evidència històrica i conflictivitat. Vegeu nota 466. Asunción Fernández i Luis A. Arcarazo han mostrat la utilitat de la documentació processal en aquesta matèria, originada sobretot a causa de conductes impagades i rescissió de contractes. Vegeu nota 518, p. 203-205.

s'efectuava una votació per quinze caps de família, mentre que els electors augmentaven a vint en el cas de poblacions que superessin aquell nombre de veïns. A la Catalunya del segle XVIII, sembla haver estat freqüent l'elecció portada a terme pels regidors i refrendada per la major part dels veïns de la població interessada en la contractació.⁵²⁷

Quant a les obligacions i drets de les parts contractants, els estudis que han fet servir les ordinacions locals o les escriptures de conducció han descrit l'existència regular de determinats paràmetres. Els metges contractats de comú estaven obligats a assistir a tots els veïns de la vila, amb independència de la condició socioeconòmica d'aquells. Fet que incloïa de manera directa els pobres de la població. En alguns casos, determinades malalties o accidents restaven excloses, com ara els ferits de manera violenta o els afectes de mal francès, així com algunes operacions relacionades amb els parts. Els metges conductats també estaven obligats a residir a la vila i a donar notícia en el cas d'haver de sortir de la mateixa. Aquesta darrera opció era supresa davant l'amenaça o presència de pesta o altres malalties contagioses. Segons els contractes i la capacitat financera dels municipis, aquests oferien altres prestacions, que podien formar part del pagament acordat, per tal d'estimular l'acceptació de la conducció. Entre aquestes, cal destacar el dret a casa amb franquesa de lloguer, l'exempció de càrregues municipals i de determinades impositcions, altres drets relacionats amb el consum d'aliments, la llum o el transport, etc.⁵²⁸

Malgrat la limitació descriptiva esmentada de la documentació procedent dels registres de la Reial Audiència, les dades recollides ens permeten d'analitzar la importància del sistema de conductes en el món rural català i l'actitud política de les autoritats en la seva promoció. Entre els anys 1722 i 1820, la documentació de la Reial Audiència ens ha permès de reunir poc més de 250 notícies relatives a qüestions relacionades amb la conducció de metges a diverses poblacions catalanes. Entre aquestes notícies apareixen esmentades viles i llocs de la major part de les comarques catalanes –vegeu Mapa 2.⁵²⁹ Si bé hi ha semblances amb el mapa d'implantació del sistema de conductes de cirurgians i d'apotecaris, en el cas de les conductes de metges el predomini es va produir sobretot al sud del país, a les comarques del Tarragonès, Baix Camp,

---

⁵²⁷ Alguns d'aquests exemples es poden trobar a: M. CAMPS, "Evolució i anàlisi de les conductes mèdiques a Catalunya", *Gimbernat*, 10-2 (1988), p. 77-93; X. SORNI, "Notes sobre conductes mèdiques catalanes pels volts de 1750", *Gimbernat*, 18 (1992), p. 157-167; L. A. ARCARAZO, op. cit., nota 522, p. 61-63; A. FERNÁNDEZ DOCTOR i L. A. ARCARAZO, art. cit., nota 518, p. 196-200.

⁵²⁸ Vegeu: M. CAMPS, art. cit., nota 525, p. 84-93 i ; A. FERNÁNDEZ DOCTOR i L. A. ARCARAZO, art. cit., nota 518, p. 202-203.

⁵²⁹ Les dades que figuren en aquest mapa procedeixen del buidatge de totes les notícies relatives a conductes de metge de comú trobades als registres de la sèrie *Consultas* de la Reial Audiència conservat a l'ACA, entre els anys esmentats.

Priorat, Ribera d'Ebre, Terra Alta i Montsià, i a l'oest, a les comarques de la Noguera, el Segrià i les Garrigues.

Mapa 2. Distribució comarcal de notícies de conductes de metges/ nombre de poblacions esmentades a la documentació de la Reial Audiència, segle XVIII

Convé tenir present que aquest seguit de notícies no expressen, com hem assenyalat més amunt, la implantació general del sistema de conductes a la Catalunya d'aquest període, ja que la Reial Audiència esdevingué dipositària més de la conflictivitat generada per aquest mecanisme que no pas administradora de la seva promoció. A més, la llei prohibia de manera rotunda l'establiment de conductes de metges de comú a aquelles poblacions on hi havia més d'un metge. Tot i que aquest fou sovint un afer prou conflictiu a algunes poblacions. En posar en relació aquestes característiques amb les consideracions efectuades en l'estudi de la població d'exercici o

de conducció dels metges de la Taula 7 i del Mapa 1, podem constatar el paper de l'administració reial com a regulador de conflictes, d'una banda, i la importància i extensió de les conductes particulars al territori –aquelles signades de manera exclusiva entre un metge i un nombre determinat d'individus d'una o més poblacions properes. D'aquesta manera, l'absència de notícies de conductes mèdiques a determinades fonts no implica de manera directa la manca de presència de metges. Un fet que també observem, com veurem més avall, en el cas de les conductes efectuades amb cirurgians o apotecaris. Resulta difícil, en qualsevol cas, establir un patró segur que posi en relació l'establiment de conductes mèdiques de comú amb un nombre de població específic d'un lloc. A la vista de la documentació de l'Audiència, la major part de les notícies relacionades amb conductes de metge de comú van procedir de viles i llocs amb volums de població que variaren entre els 20 i els 300 veïns, i que experimentaren un destacat creixement demogràfic al llarg del segle. A més, la majoria d'aquestes viles gaudiren dels beneficis d'una relativa bonança econòmica que els permeté consolidar aquests professionals de la medicina al seu territori mitjançant el mecanisme de la conducció com a via de satisfacció de la seva demanda de serveis mèdics estables.⁵³⁰

El conjunt de notícies reunides sobre conductes de metges de comú foren generades per les autoritats municipals –regidors, batlles, síndics procuradors-, els veïns i els metges, que recorrien a la Reial Audiència per tal de rebre suport a les seves peticions i als seus interessos en matèria de conducció de sanadors de comú. Com acostuma a ser freqüent a la documentació de l'Audiència, les notícies resulten fragmentàries i, en general, no és possible el coneixement del transcurs o desenllaç de la major part dels capítols de conflictivitat trobats. En qualsevol cas i donat el volum de documentació aplegada, hem optat per procedir a la descripció d'algunes de les característiques del sistema de conductes de metge de comú a partir de l'estudi d'una petita mostra representativa de viles i llocs amb volums de població diversa.

La primera impressió que resulta de la lectura d'aquesta documentació mostra que la conducció de metges esdevingué sovint un afer conflictiu en el món rural català, que permeté palesar les lluites d'interessos a moltes poblacions, tot consolidant una imatge gens idíl·lica de la vida política d'aquelles comunitats rurals. En efecte, l'aparició d'aquestes notícies, de la majoria de les mateixes, es produí a partir de les peticions o protestes efectuades pels diferents agents socials d'aquelles poblacions, que en poques ocasions miraven per l'interès i benestar de la

---

⁵³⁰ Vegeu els treballs citats a la nota 559.

comunitat. Darrera dels memorials elevats a l'Audiència per part dels regidors per tal d'obtenir permís per establir, prorrogar o anular una conducta de metge no hi predominava, sovint, tant una preocupació per la salut del conjunt de la població com un mitjà per a facilitar una posició i uns ingressos a individus afins. En bona mesura, aquest tipus d'actuacions responien a les radicals reformes administratives introduïdes a partir de 1714 en els municipis catalans, sobre les que ha donat compte a bastament Torras i Ribé. Tampoc els memorials elevats pels veïns, per determinats veïns d'aquelles poblacions, traspuaven sempre bones intencions. Les seves protestes contra la imposició de conductes de metge de comú i l'exigència de llibertat d'assistència mèdica ens parlen de l'existència de diferències socials i econòmiques –en aquest cas ben clares a partir de la separació que significava poder ser atès per un metge a títol particular: un distintiu social basat en la fortuna o la major capacitat de poder adquisitiu–i també de l'abandó progressiu de certes pràctiques de solidaritat comunitària entre els diversos grups socials. Els memorials dels metges ens mostren, d'altra banda, l'existència d'un mercat de treball i d'una clientela potencial immersos en un procés de creixement que els feien apetitosos als seus interessos professionals i econòmics. Es tracta d'escrits de defensa dels seus drets i interessos en casos d'anul·lació, pròrrogues o cobrament de salari de conductes, d'oposició contra la creació de conductes i d'exigència del lliure exercici mèdic i de la llibertat dels particulars de triar assistència mèdica. En qualsevol cas, la supervivència professional dels metges a un determinat lloc depenia de factors molt diversos, com ara l'habilitat professional –que variava entre l'elogi a l'eficàcia pràctica i l'encert en les curacions i les acusacions sobre la mala pràctica, la manca d'intel·ligència o els defectes físics-, l'experiència professional –fonamentada en la distinció entre batxillers sense experiència i metges, doctorats o no, amb una pràctica molt més dilatada-, la naturalesa geogràfica, la pertinència a un determinat patró familiar professional, l'establiment d'una política matrimonial específica amb membres de professions afins o de condició social semblant i, de manera destacada, la posició del metge en relació amb l'oligarquia local –bé com a familiar, propietari, creditor, deutor, etc.⁵³¹ Davant d'aquesta complexa situació, el paper de la Reial Audiència, com hem assenyalat, consistí en harmonitzar l'objectiu d'utilitat i benestar del conjunt de la població –concretat en l'accés general a una atenció mèdica, propera i estable, facilitada per les conductes de comú- i el manteniment de l'ordre públic –la cerca de solucions per evitar la formació de partits oposats a les viles i el desenvolupament de la corrupció lligada als mecanismes de poder local. Una tasca difícil de portar a terme, que amb freqüència es traduï en l'aplicació discrecional de la legislació esmentada més

---

⁵³¹ L'estudi dels plets civils en què intervingueren sanadors amb formació reglada efectuat per Asunción Fernández i Luis A. Arcarazo arriba a la conclusió que els metges “*estaban sometidos a los deseos y veleidades de los prohombres de un lugar y que cualquier familiar de ellos, con profesión sanitaria, era su seguro competidor*”. Vegeu nota 518, p. 204.

amunt. Encara més a la vista de la ignorància de les pràctiques administratives mostrada pel Consell de Castella en la matèria.

En aquest sentit, la política aplicada per la Reial Audiència “*en este Principado en punto de conducciones de Médicos, Cirujanos, Boticarios y Albéitares*”, explicada de nou a petició del Consell de Castella el 1761, consistí en decidir en funció dels casos si la conducta mèdica es tancava o deixava oberta. De manera general, la conducta tancada fou concedida a aquelles viles i llocs d'escàs veïnat on, per tal d'assegurar l'assistència de metge, s'atorgà el permís de contractació, en l'elecció del qual nomenava i triava l'ajuntament. En canvi a les viles més poblades, on podien haver establerts dos o tres metges, cirurgians o altres sirvents, no es considerava convenient tancar la conducta, sinó –tot seguint la reial ordre de 1737- deixar “*al libre alvedrío de cada un particular de valerse en sus enfermedades y demás necesario del Médico, Cirujano y Boticario que mejor les paresca*”, “*sin precisarles a concurrir ni contribuir al conductado por el Ayuntamiento*”. L'esperit d'aquesta legislació no només cercava afavorir el benestar del conjunt de la població, sinó també tallar les discòrdies suscitées a aquelles localitats on els ajuntaments intentaven “*poner en estos oficios a sus parientes y afectos contra la voluntad de los vecinos en una materia tan importante como la de su Salud y Vida*”.⁵³² A l'Aragó, semblen haver estat més freqüents les conductes tancades fins els anys 1770, ja que els ajuntaments “*no veían con buenos ojos la libertad de conducción poque les alteraba el sistema de financiación de la conducta y limitaba los servicios sanitarios de los pueblos*”. A partir d'aquesta data, les dades indiquen que, bé per iniciativa de veïns descontents o de metges que cercaven un lloc d'establiment professional, es començaren a elevar memorials demanant conductes obertes. A Catalunya, la cronologia difereix, com veurem a continuació a partir de l'estudi d'alguns casos concrets.⁵³³

El cas de la vila de Castelló de Farfanya, a la Noguera, veïna de Balaguer, permet observar bona part de les característiques descrites més amunt sobre conflictivitat motivada per la

---

⁵³² Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 800, 284v-286r, Barcelona, 2/10/1760 i reg. 801, 309r i 309r-405r, Barcelona, 27/8/1761.

⁵³³ Asunción Fernández i Luis A. Arcarazo designen com a conducta tancada, aquella en què “*todo vecino tenía derecho a ser atendido por el profesional conducido y la obligación de contribuir económicamente a la conducción, de manera que ningún otro profesional sanitario sino el conducido podía atender a la población de un lugar o partido médico*”. Mentre que en el cas de la conducta oberta, “*el profesional sanitario había sido contratado por el Ayuntamiento para atender sólo a los pobres del lugar o del partido, y al resto de la población podía cobrarle las visitas que les hacía o suscribir con ellos una iguala, de manera que los vecinos tenían la libertad de poder ser atendidos por cualquier otro sanitario*”. Vegeu nota 518, p.197-198. Les cites del text a p. 198.

conducció de metges. A Castelló de Farfanya,⁵³⁴ els regidors de l'any 1728 sol·licitaren permís a la Reial Audiència per a “*tener un médico estipendiado*”, ja que la vila presentava una població considerable, “*por componerse de 200 vecinos y que por hallarse en las vecindades de Balaguer y Lérida, por los veranos acontecen muchas enfermedades*”. Justificaren la pretensió tot afirmant que finançarien la conducta “*por medio de una imposición que entre sí se hacen los individuos de sus frutos, y en esta forma lo han practicado siempre, como también los lugares circumvecinos, de forma que por este medio político han experimentado y experimentan grandes beneficios, así por el consuelo de los enfermos, como en el modo de la paga que se da al citado Médico, sin obligarse en nada el Común*”. A més, afegiren que la conducta era l'únic mitjà d'assegurar la presència del metge, “*pues las enfermedades que acontecen algunos años no serían bastantes para la manutención de un solo Médico*”. El corregidor de Lleida, però, els impedí formalitzar la conducta en creure que aquesta es finançaria amb béns de propis del comú. Fet que portà els regidors a elevar la seva petició-protesta a la Reial Audiència.⁵³⁵ La petició dels regidors de Castelló de Farfanya “*para salaritar Médico*” ens permet de veure quina fou, de manera general, la política de la Reial Audiència en matèria de finançament de les conductes de sirvents públics.⁵³⁶ L'Audiència va veure amb bons ulls que no s'obligués el comú amb els béns propis per finançar la conducta del metge i assenyalà que, “*aunque sea para conducir y pagar Médico están prohibidos por derecho y reales órdenes los repartimientos entre vecinos*”. No obstant, aquests es podien executar “*entre los que consintieren o acudir a Su Majestad para que conceda el permiso y facultad de hacerlos*”. Per tant, només es podia fer la talla per a la conducta del metge “*entre los que quisieren voluntariamente sufrir esta carga*” –és a dir, “*intervolentes*”–, però “*si huviere algunos renitentes*”, hom afirmà, haurien de recórrer al rei, qui decidiria si se'ls havia d'obligar o no a la contribució de la manutenció del metge. Aquesta formulació és prou important ja que, d'una banda, indica els límits de l'assistència mèdica a aquells veïns amb recursos que manifestaven la voluntat de formar part del repartiment i, d'una altra, esdevé una mostra més de la creació de partits o faccions entre

---

⁵³⁴ La població de la vila es multiplicà per tres al llarg del segle XVIII. Entre els censos de 1718 i 1787, la població passà de 426 a 1.260 habitants.

⁵³⁵ ACA, RA, *Consultas*, reg. 141, 76r-77v, Barcelona, 25/8/1728.

⁵³⁶ La política de finançament de les conductes de comú fomentada per l'Audiència no fou semblant de manera sistemàtica. Si bé trobem una majoria de casos en què l'Audiència prohibí l'ús dels béns propis i permeté l'establiment de talles entre els veïns, altres casos mostren el contrari. Per exemple, a Miravet, l'Audiència concedí permís als regidors per a conduir metge de comú amb l'objectiu de posar fi a les divisions i conflictes existents a la vila el 1749. En aquest sentit, els cominà a triar “*la persona que tuviere mejores circunstancias, pagando de Propios al conducido y si no los huviere con reparto entre los vecinos sin que a éstos se les prive de valerse de otro Médico como paguen su contingente al conducido por el Común*”. També ho trobem a Bot, on els regidors sol·licitaren el permís de conducció “*a fin de asegurar por elste medio la asistencia a los Pobres en sus enfermedades*”. L'Audiència recomanà el permís, “*con la circunstancia de que si de los emolumentos del Común no pudieren pagarse estos conducidos deban los vecinos sin distinción contribuir con su contingente, quedádoles la libertad de servirse de éstos conducidos o de otro ... de su mayor satisfacción*”. ACA, RA, *Consultas*, reg. 468, 377r-378v, Barcelona, 14/10/1749 i 436v-437v, Barcelona, 28/11/1749.

els veïns a propòsit de la presa de determinades decisions per part dels regidors i de la pròpia configuració dels mecanismes de funcionament del poder municipal dels ajuntaments borbònics.⁵³⁷

Segons la lletra de les consultes realitzades per la Reial Audiència, tot sembla indicar que a Castelló de Farfanya ja hi havia establert almenys un metge, no conductat pel comú, que visitava alguns dels veïns de la vila. Els abusos derivats de l'exercici de les regidories municipals i relacionats amb la concessió de càrrecs en funció del parentiu foren una constant en aquesta matèria al llarg de tot el segle XVIII. Així, Pere Figuerol –potser un membre destacat a la societat de Castelló de Farfanya- informà la Reial Audiència que els regidors de 1728 conductaren el seu gendre Felip Soler, qui prèviament havia procedit a desconductar-se de la població d'Àger. Alguns veïns de Castelló de Farfanya es negaren “*a allanarse a esta conducción*” per quant ja hi havia un metge a la vila que els assistia. La Reial Audiència aplicà la recepta característica del període: el metge contractat per l'Ajuntament de Castelló de Farfanya “*sólo podrá percibir lo que le tiene ofrecido el que le conduxo y lo que deva retribuir por los vezinos que quisieren curarse con él*”. La conducta de Felip Soler se'n va anar, per tant, en orris. De nou, però, els regidors de 1730 intentaren establir nova conducta i en l'al·legat no dubtaren a l'hora de desqualificar el metge ja establert a la vila, però no conductat de comú, a partir de tres idees: l'absència de capacitat intel·lectual i habilitat curativa, el foment de desavinences entre els veïns i l'estigma d'una vida escandalosa amb la seva dona. La Reial Audiència comprovà que els regidors peticionaris eren els mateixos que havien propugnat la conducta de Felip Soler el 1728. També recordà les accions preses en aquella ocasió pel tinent de corregidor de Balaguer, quan s'escoltaren “*las voces de todas las cabezas de familia y resultó que no fueron diez contrarios al Médico sobre pasar aquéllas de 170*”. L'Audiència mostrà la falsedat dels arguments inculporis dels regidors i qualificà llur instància com “*de pasión propia más que de zelo al bien público y por la ojeriza que siempre han tenido con el citado Médico*”. A més, considerà insuficient per tal d'aprovar la conducta el fet que les viles veïnes “*tengan conducido [metge] en Común, porque en aquéllas no concurre la circunstancia que en ésta de tener otro Médico Voluntario que les visite más a su gusto, librándose así de la mucha carga que padecerían los particulares en haver de pagar forzosamente al Médico conducido por la Universidad*”.⁵³⁸

Desconeixem si en els anys següents la vila de Castelló de Farfanya continuà sense metge conductat pel comú i els seus habitants assistits mitjançant iguals particulars amb un altre metge.

---

⁵³⁷ ACA, RA, *Consultas*, reg. 141, 224rv, Barcelona, 20/12/1728.

⁵³⁸ ACA, RA, *Consultas*, reg. 145, 231r-233r, Barcelona, 8/9/1730.

No tornen a aparèixer notícies sobre la matèria fins les darreries dels anys cinquanta, quan el batlle i regidors de l'any 1757 tornaren a demanar permís per conductar metge, amb el pretext de ser una vila de no més de 180 veïns, la major part dels quals eren pobres i, per tant, resultar difícil mantenir un metge i un cirurgià sense contribuir tots els veïns a proporció.⁵³⁹ La Reial Audiència els concedí el permís i els regidors signaren acta de conducta amb el metge Josep Oliva per espai de cinc anys. Poc abans de concloure la conducta d'Oliva, hi féu acte de presència el batxiller en medicina Ramon Monclús, qui s'havia casat amb una vídua domiciliada a Castelló de Farfanya, on establí la seva residència. De nou, una situació conflictiva produeix una petjada històrica, ara relacionada amb la competència pel mercat mèdic. Monclús intentà exercir a la vila i protestà contra els regidors perquè havien fet un pregó “*previniendo que ninguno de los particulares vecinos pueda dexar el otro Médico anterior*”, però l'Audiència va haver de recordar que mentre tingués vigència la conducta d'Oliva no es podia ordenar la llibertat dels veïns per triar el metge que volguessin.⁵⁴⁰ És probable que els regidors tinguessin coneixement de l'existència de les ordres reials “*que disponen que en los Pueblos donde hay dos Médicos no se haga Conducta en Común*”. Per això, sol·licitaren un nou permís de conducció del metge Oliva per cinc anys més – convé destacar l'escassa eficàcia administrativa de l'Audiència, tan característica al llarg de tot el segle, a la vista de la resposta efectuada al batxiller Monclús dos mesos abans-, que hàbilment justificaren tot assenyalant que “*está muy satisfecho aquel Pueblo y como este [Oliva] se halle convidado de mayor congrua en otro lugar, quiere dexarlos, y para que no llegue este caso ...*”. L'Audiència concedí el permís, però immediatament arribaren les protestes dels partidaris d'un i altre metges. Els favorables a Monclús, també ell mateix, demanaren la supressió de la conducta, al·legaren la possibilitat d'acabar amb el pagament de la conducta de comú, recordaren la lletra de les ordres reials sobre presència de més d'un metge a una població i desqualificaren el metge Oliva a qui acusaren de ser “*corto de vista, por lo que no puede conocer por el semblante el estado de los enfermos*”, raó per la qual “*se le mueren varios enfermos sin sacramentos y que sin embargo de morir otros de enfermedad thísica no procura que se les queme la ropa*”. La Reial Audiència, tot assenyalant l'existència d'una pròrroga de cinc anys en la conducta, va desestimar totes les protestes i una a una desmuntà totes les argumentacions contràries, que considerà parcials, fins el punt de defensar el metge Oliva com a “*bastante hábil y perito en su facultad y muy solícito en sus enfermos*”.⁵⁴¹ No obstant això, una nova defensa de la conducta d'Oliva efectuada pel batlle i els regidors, acompanyada d'una petició per amonestar al batxiller Monclús, serví la Reial Audiència,

---

⁵³⁹ ACA, RA, *Consultas*, reg. 478, 471rv, Barcelona, 31/10/1757.

⁵⁴⁰ ACA, RA, *Consultas*, reg. 801, 502v-503r, Barcelona, 23/10/1761.

⁵⁴¹ ACA, RA, *Consultas*, reg. 802, 13v-14r, Barcelona, 26/1/1762, 240v-241r, Barcelona 18/6/1762 i 327v-328r, Barcelona 23/8/1762.

informada pel corregidor de Lleida, per confirmar que darrera l'operació no es trobava tot l'ajuntament i que el recurs havia estat impulsat pel regidor degà vitalici Miquel Manxó, "*movido de algún fin particular y de la propensión que tiene en ser despótico en aquel común, como en efecto se experimenta así, procurando por todos medios el que se incluyan en las Propuestas de Regidores sus apasionados y parientes, de forma que sólo circulan estos oficios alternativamente entre los pocos sujetos de esta clase*". Convé assenyalar que Miquel Manxó era, a més, apotecari de la vila i per tant els seus interessos en mantenir un o altre metge restaven en aquesta qüestió evidents. L'Audiència desestimà aleshores el recurs, va suspendre la conducta i restà pendent d'una suposada reforma política de l'ajuntament.⁵⁴²

El cas de Castelló de Farfanya i les diverses mesures aplicades per la Reial Audiència no constituïren però el procediment habitual característic: a d'altres llocs i en altres conjuntures, la política aplicada resultà diferent a discreció de les autoritats del Principat. A continuació centrem l'atenció en la competència pel mercat mèdic i destaquem la importància, per als metges, de comptar amb el favor de l'oligarquia local per tal d'aconseguir una posició dominant i assegurar una clientela. A Sudanell, per exemple, el conflicte el protagonitzaren dos metges, el batxiller Josep Guasch i el doctor Josep Culleres.⁵⁴³ Si bé Culleres ja estava establert a la vila, va haver de protestar contra els regidors de l'any 1767 per haver conductat el metge Guasch sense el consentiment de la majoria dels veïns. L'Audiència ordenà formar consell general a la vila per tal de triar i conductar aquell dels dos metges que obtingués majoria de vots i un cop tancada la conducta, tots els veïns haurien de contribuir, fins i tot els contraris al metge triat, amb el benentès que aquests veïns tindrien llibertat, en pagar la seva part, de ser assistits "*a su costa con el Médico*

---

⁵⁴² ACA, RA, *Consultas*, reg. 803, 289v-290v, Barcelona, 27/6/1763. Torras i Ribé ha assenyalat el cas de Castelló de Farfanya com un dels exemples més clars on es manifestaren les greus conseqüències experimentades a Catalunya per la imposició del model municipal borbònic i l'operació de la venalitat d'oficis entre els anys 1738-1743. En aquest sentit, aquest historiador ha mostrat les protestes presentades per la població de Castelló de Farfanya contra els compradors dels oficis de regidor per aprofitament en benefici propi de recursos municipals, per adjudicació fraudulenta d'arrendaments municipals o per les relacions de parentiu existents entre els individus que ocupaven els diversos càrrecs municipals. A més, ha mostrat com amb Miquel Manxó, comprador del càrrec de regidor vitalici el 1741, s'inicià una nissaga familiar de beneficiaris i successors que continuà lligada als mecanismes del poder municipal fins el 1818, sense que les autoritats hi possessin remei ja que la manca de recursos econòmics de la població impedí rescabalar els càrrecs venuts. Vegeu: J.Mª TORRAS i RIBÉ, *Los mecanismos del poder. Los ayuntamientos catalanes durante el siglo XVIII*, Barcelona, Crítica, 2003, p. 86-87, 113-114, 124 i 244. En adquirir el títol de regidor vitalici, Miquel Manxó va intentar fer valdre la seva condició d'artista per tal d'ocupar el càrrec per damunt de Josep Morana, pagès benestant i també comprador del càrrec. L'Audiència li va negar assenyalant que "*Joseph Morana es uno de los principales y más acomodados labradores del Pueblo de Castellón de Farfaña, cuya casa solariega se trata y ha tratado de antiguo tiempo con mucha estimación y decencia, habiéndosele puesto todas las veces que ha sido Regidor en la clase y graduación de primero; cuyo lugar parece a la Real Audiencia la corresponde no obstante la oposición de dicho Manxó, pues aunque éste sea Artista, es tenido y reputado aquel con distinción de labrador honrado por su antiguo solar y pingüe patrimonio*". Fou a partir de llavors quan s'establiren faccions oposades entre els veïns de la vila. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 164, 50rv, Barcelona, 22/2/1741.

⁵⁴³ A Sudanell, al Segrià, la població passà de 130 a 522 habitants entre els censos de 1718 i 1787.

que sea más de su satisfacción”. L’Audiència, per tant, permetia la conducta de comú a llocs on només podia sobreviure un metge, malgrat tenir coneixement de l’existència de dos metges i de la possibilitat de fomentar la lliure competència entre aquests. El problema per a Culleres consistí en la seva mala relació amb els regidors, el batlle i el procurador síndic de Sudanell, que només convocaren una part dels veïns, tot aconseguint més vots per a la candidatura de Guasch, fins i tot “*amenazando a los Pobres que cultivan las tierras del común de que les quitarían estas tierras*”. Desconeixem el resultat del nou consell general que l’Audiència obligà a convocar sota la vigilància de l’alcalde major de Lleida. El cas, però, fa palès l’ús d’estratègies intimidatòries per part de les autoritats locals, aquí centrades en el grup social que possiblement estava més interessat en la signatura de la conducta de comú més enllà del seu titular, per tal d’aconseguir l’objectiu de situar un protegit i no un altre en aquella posició.⁵⁴⁴

La formació de faccions oposades a un lloc en relació a la conducta d’un metge de comú es podien tornar en contra del conjunt de tota la població, tal i com va passar a el Palau d’Anglesola. En aquest lloc els regidors de 1753 conductaren de comú el metge Jeroni Fontanals amb salari de 60 quarteres de blat anyals, amb el consentiment de 30 famílies i l’oposició d’altres 27. Els cinc anys en què es mantingué la seva conducta foren abundants els conflictes entre els veïns a propòsit de la conducció, donant-se casos de suborns entre els veïns que s’oposaven a Fontanals per tal d’*introducir en el lugar otro médico que vive en Mollerusa*”. Per tal de no prolongar els conflictes, les autoritats del lloc i els veïns acordaren posar fi a la conducta de Fontanals el 1756 i procedir a sol·licitar permís per conductar un altre metge. Fontanals, però, decidí restar a la vila i d’aquesta manera forçà l’Audiència a aplicar la lletra de la llei de 1737 que impedia formalitzar conductes de comú a aquells lloc on hi visquessin dos o més metges. Els regidors denunciaren que Fontanals “*permanece ahún en el lugar sin tener en él finca ni bienes algunos, lo que embaraza el empeñarse los regidores a conducta de otro médico*”, i demanaren que “*desocupe la casa que habita (que es la única que hay para alquilar en dicha villa y la que han acostumbrado a vivir los Médicos conductados) y pase a residir en otro lugar o bien que pague el personal y demás cargos del Común y se sugete a la jurisdicción del Bayle ... y dexé de mover inquietudes ...*”. Si bé l’Audiència va concedir el permís per a conductar un altre metge de comú, no va poder ordenar l’expulsió de Fontanals de la casa ni de la vila i, per tant, els regidors van haver de suportar la pressió exercida per la presència d’un altre metge. De fet, Fontanals, a més de l’estratègia descrita, es dedicà a convèncer a alguns veïns “*que se conducten con él y no se valgan del conductado por*

---

⁵⁴⁴ ACA, RA, *Consultas*, reg. 808, 229rv, Barcelona, 1/6/1768; 313r, Barcelona, 12/8/1768 i 586v-587v, Barcelona, 24/11/1768; reg. 809, 555v-556v, Barcelona, 2/3/1769.

el Ayuntamiento, persuadiéndoles hasta ofrecerles que si se les precisa a pagar al Médico de Común les indemnizará de todo lo que paguen".⁵⁴⁵ Aquest aspecte també el trobem a l'Aleixar, on les diferències d'interessos dels regidors van portar de l'existència de metge de comú a la vila a l'obligació de deixar la conducta oberta. Alguns dels regidors de la vila protestaren contra la conducció de metge de comú feta a Gaietà Carbonell per tres anys, entre 1731 i 1734, i demanaren permís per procedir a la seva desconducció donat "*que no cumpla con su obligación ni cuyda a que los enfermos mueran como a christianos*". El corregidor de Tarragona informà l'Audiència que els regidors denunciants havien format la seva protesta estimulats per l'interès que tenien en conduir el metge Joan Fabregat, per a la qual cosa havia aportat arguments inculporis el cirurgià de la vila. De fet, l'Audiència observà, "*que los casos y desgracias de que se quejan han procedido de la fortaleza de los accidentes o de el mal gobierno de los enfermos y variedad de remedios aplicados por dictament del Cirujano a algunos, sin noticia de ... Carbonell, que está acreditado docto en su facultad*". L'Audiència instà el cirurgià a què "*se contenga en los límites de su arte sin hablar mal del Médico*" i als regidors denunciants a mantenir la conducta de Carbonell i a desconduir i pagar "*de sus propios bienes*" a Fabregat. La permanència de Fabregat a la vila es traduí, en finir el temps de la conducta de Carbonell, en la impossibilitat de conduir de nou metge de comú en haver dos metges a la vila. En restar la conducta oberta a la població, els veïns hagueren de cridar el metge a títol particular.⁵⁴⁶

A les viles de la Riba i Vilaverd, distants un quart d'hora, el conflicte d'interessos entre l'oligarquia d'ambdós llocs es traduí en la impossibilitat d'establir conducta de metge de comú i, alhora, mostrà altres estratègies emprades pels metges per tal de mantenir el mercat o la clientela sota control.⁵⁴⁷ El metge Pau Boquer s'havia establert a Montblanc, distant prop de dos hores d'aquelles poblacions, el 1747, però donat que a aquella vila des de l'any 1742, i de manera triennal, estava conductat de comú el doctor Joan Coscollana, va mirar de trobar la seva clientela a les poblacions veïnes, entre les quals hi figuraven les dos esmentades.⁵⁴⁸ Els regidors de l'any

---

⁵⁴⁵ A el Palau d'Anglesola, al Pla d'Urgell, la població passà de 159 a 247 habitants entre els censos de 1718 i 1787. ACA, RA, *Consultas*, reg. 477, 500r-501r, Barcelona, 14/10/1756 i 529r-530r, Barcelona, 26/10/1756; reg. 479, 366v-367v, Barcelona, 8/8/1758, 410v-411r, Barcelona, 22/8/1758 i 569rv, Barcelona, 29/11/1758; reg. 798, 23r-25v, Barcelona, 7/9/1759; reg. 802, 372rv, Barcelona, 20/9/1762.

⁵⁴⁶ A l'Aleixar, al Baix Camp, la població passà de 320 a 1.117 habitants entre els censos de 1718 i 1787. ACA, RA, *Consultas*, reg. 152, 127v-128v, Barcelona, 15/4/1732; reg. 153, 36rv, Barcelona, 18/7/1733; reg. 155, 99v-100r, Barcelona, 15/9/1734 i 208rv, Barcelona, 6/4/1735.

⁵⁴⁷ A la Riba, a l'Alt Camp, i a Vilaverd, a la Conca de Barberà, la població passà, respectivament, de 84 a 552 habitants i de 232 a 793 habitants entre els censos de 1718 i 1787.

⁵⁴⁸ Aquest fenomen ha estat destacat per al cas francès, on els exemples aportats mostren que els sanadors establerts a viles ben comunicades, en alguns casos caps del mercat local, tenien un radi d'acció professional d'uns 15 quilòmetres. Més que no pas el cas de Boquer a Montblanc, trobem el cas de la vila de Santa Maria de Meià, on els

1750 de Vilaverd intentaren sense èxit signar una conducta de metge de comú, però trobaren l'oposició dels veïns aconducats de particular amb Boquer i de l'Audiència, que els obligà a deixar la conducta oberta. El 1757 s'establí a Vilaverd el batxiller Llorenç Ferrer, fet que significà la competència directa amb Boquer per la clientela d'aquelles poblacions. Ambdós metges empraren a partir d'aquell moment tots els instruments al seu abast per tal de controlar aquell mercat. Ferrer amenaçà als regidors que si no el conductaven acceptaria la conducta oferta pels regidors de Prades, Capafonts i la Febró –aquesta fou una estratègia freqüent per part dels metges, si bé en pocs casos es basava en ofertes reals per part dels ajuntaments d'altres poblacions- i els regidors de l'any 1763, sense el concurs dels veïns, decidiren aconducar-lo, tot comminant Boquer “*que se tuviese por desconducido de los particulares que hasta entonces había tenido*”. L'Audiència no només considerà irregulars els procediments dels regidors, sinó que mantingué la posició de l'any 1750 quant a guardar la conducta oberta, davant la protesta del batlle, sotsbatlle i 60 veïns de Vilaverd i 52 veïns de la Riba, i desqualificà el metge Ferrer com “*de cortos alcances*”. Els regidors defensors de Ferrer –del qual lloaven haver-se guanyat l'estima de la població, “*así por su christiano vivir y civilidad, como por su acertado desempeño en lo de su profesión*”- protestaren la mesura de l'Audiència tot criticant les formes emprades pel metge Boquer qui, “*para sostener su partido de algunos conductados, visitándoles a un precio tan módico que más es visitar de gracia que por sacar de tal trabajo la comida*”. Els regidors ho intentaren de nou els anys 1764 i 1765, i fins i tot acordaren, “*con aprobación de la mayor parte de los individuos*” d'ambdues viles formar un salari de 35 quarteres de blat, pels de Vilaverd, i de 80 lliures, pels de la Riba, abans d'obtenir el permís de conducció. Aquest, però, l'Audiència el va negar de manera sistemàtica en considerar suficient la presència de Ferrer a Vilaverd i l'assistència procurada per Boquer des de Montblanc.⁵⁴⁹ En aquest cas, resulta clar que per a metges com

---

veïns aconseguiren amb èxit suprimir la conducta que els seus regidors havien format amb el batxiller Felip Mas en mostrar que es trobaven “*visitados por el médico de Villanueva de Meyá, que dista media hora de aquel pueblo, y de haber tenido toda confianza de dicho médico*”. Un tret que també es pot comprovar a partir de les relacions de sanadors proporcionades per algunes monografies centrades en l'estudi dels registres parroquials. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 473, 268rv, Barcelona, 12/8/1752; L. BROCKLISS i C. JONES, op. cit., nota 16, p. 537-539; D. MONTAÑA, *Aspectes sanitaris del terme i vila de Terrassa en els segles XVI, XVII i XVIII*, Barcelona, PPU, 1987; J. PAU ROIGÉ, *Aspectes sanitaris dels arxius parroquials del Priorat, segles XVI-XVIII*, Barcelona, PPU, 1993; M. A. ÀLVAREZ GALERA, *Aspectes sanitaris i demogràfics a l'antic terme de Subirats, Sant Pere de Riudebitlles i Gelida, segles XVI, XVII i XVIII*, Vilanova i la Geltrú, Institut d'Estudis Penedesencs, 1994.

⁵⁴⁹ ACA, RA, *Consultas*, reg. 466, 310v-311v, Barcelona, 18/8/1747; reg. 470, 81v-82r, Barcelona, 3/9/1750; reg. 472, 1v-2r, Barcelona, 3/7/1751; reg. 803, 543v-544v, Barcelona, 31/10/1763; reg. 804, 71v-72v, Barcelona, 3/3/1764 i 374v-375v, Barcelona, 7/8/1764; reg. 805, 13r-14r, Barcelona, 26/1/1765. Un cas semblant el trobem a la vila de Benissanet, veïna de Gandesa, on se detalla la signatura de conductes de metge de comú al llarg de tot el segle XVIII fins els anys 1760, quan s'establiren dos metges a la vila. En aquesta ocasió, l'augment de la demanda, afavorida tant pel creixement demogràfic com per la conjuntura econòmica, es traduí en l'apertura del mercat i en l'arribada de diversos professionals. L'Audiència negà en repetides ocasions el permís demanat pels regidors per establir conducta de comú donada l'existència dels dos metges i la llibertat dels veïns de triar a qui vulguessin per assistir-los. Convé destacar, però, que nou famílies votaren a favor de la conducció de metge comú. Desconeixem la condició

Boquer, establert a viles que exercien una funció d'influència damunt les poblacions properes per raons de caire administratiu i de mercat, una de les vies de supervivència professional passava per mantenir conductes particulars amb poblacions veïnes i per impedir la formalització de conductes de comú que haurien significat una pèrdua segura de clientela i d'ingressos. En contrast, per a metges com Ferrer, establerts a viles d'escassa població, l'èxit professional consistia en aconseguir una conducta de comú que, més enllà de procurar uns ingressos notables, el podia permetre d'obtenir estabilitat socioeconòmica i professional. En qualsevol cas, l'èxit de les diverses opcions passava sempre per assolir el favor de les oligarquies locals. La política de l'Audiència de mantenir la conducta oberta no es traduí en aquest tipus de casos en la possibilitat de fomentar l'accés a l'atenció mèdica a tota la població, només als que podien establir conductes particulars, tot apuntant a més les formes d'acció política de les oligarquies.⁵⁵⁰

La política de l'Audiència, però, no es caracteritzà per la coherència, sinó per la discrecionalitat. A Cornudella de Montsant, per exemple, l'Audiència concedí allò que havia negat als de Vilaverd i la Riba.⁵⁵¹ Malgrat la protesta del metge Francesc Aragó contra la conducta que havien fet els regidors de Cornudella pel fet d'existir dos metges a la vila, l'Audiència considerà oportuna l'acció dels regidors ja que, *“a fin de que no padezca la pública salud”*, aquells *“miraron y se interesaron en el bien común y particular de todos”*. Interessa en aquest cas destacar la defensa que féu l'Audiència de la conducta de comú i de l'actuació dels regidors, dirigides a *“precar los daños que sin esta segura providencia de Médico conductado pereziesen los enfermos por la incertitud que en aquel lugar viniesen otros [metges] no obligados a visitar a los enfermos”*. D'aquesta manera, ordenà la continuació de la conducta tancada, pagada per tots els veïns *“por sus respectivos contingentes”* i, un cop satisfeta, *“si alguno de ellos quisiere servirse de otros Médico, tendrá la libertad ...”*. En realitat, això és el que havien demanat sense èxit el metge Ferrer i els regidors de Vilaverd.⁵⁵² Una situació semblant trobem a la Granyena de les Garrigues a

---

socioeconòmica de les mateixes. Significa la renúncia a la conducta de comú el trencament de la solidaritat de la comunitat rural, la confirmació d'un propòsit de diferenciació social respecte aquells individus que no es podien permetre el pagament de conductes particulars. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 471, 163r-164r, Barcelona, 11/5/1751; reg. 472, 122v-123v, Barcelona, 15/9/1751; reg. 473, 34rv, Barcelona, 9/2/1752; reg. 479, 310v-311v, Barcelona, 20/7/1758; reg. 802, 269v-270v, Barcelona, 13/7/1762, 328r-329r, Barcelona, 26/8/1762 i 332rv, Barcelona, 27/8/1762.

⁵⁵⁰ A la vila de Menàrguens, el metge Pere Macip i l'apotecari Pere Pau Montalt assistien la població sense conducta de comú. Davant l'arribada d'altres competidors, els regidors de 1764 intentaren signar amb ells conductes de comú. Però l'Audiència els negà el permís per tal de no fomentar discòrdies entre els veïns, tot deixant llibertat, com havien tingut fins llavors, de cridar el sanador que vulguessin en les seves malalties. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 804, 251r-252r, Barcelona, 18/6/1764.

⁵⁵¹ A Cornudella del Camp o de Montsant, al Priorat, la població passà de 410 a 1.982 habitants entre els censos de 1718 i 1787.

⁵⁵² ACA, RA, *Consultas*, reg. 164, 70r-71r, Barcelona, 21/3/1741.

mitjan segle XVIII, on la conducció de metge i de cirurgia de comú originà un conflicte i la creació de faccions a la vila, encapçalades pels regidors d'una part i pel batlle de la vila de l'altra. La raó de la controvèrsia a la Granyena es trobava en l'obligació de contribuir tots els veïns a la conducta de comú aprovada per la majoria dels veïns, "*aunque no hayan votado a favor de los conducidos*". En aquesta ocasió, l'Audiència argumentava la decisió en el fet que l'esmentat lloc de la Granyena "*no tiene correspondiente número de vecinos para que se puedan mantener en él dos Médicos, pues el conduxido por el común es preciso que para mantenerse visite a los particulares de algunos pueblos circunvezinos por vía también de conductas, que inclusa la de la Grañena le reeditarán sólo 165 libras*".⁵⁵³

La lliure pràctica d'un metge també podia esdevenir una font de conflictes per als veïns de la població en el cas que aquell mostrés un comportament abusiu basat en l'existència d'un únic recurs a la vila. A Constantí, per exemple, hi havia hagut metge de comú fins l'any 1735, quan a la vila s'establiren dos metges. Les dificultats d'aquells per sobreviure forçaren la seva marxa i els regidors aconseguiren un nou permís el 1739 per establir una conducta de comú, que un cop finí no es renovà en haver de nou dos metges a la vila. Una situació que es tornà a repetir el 1746. En realitat en cadascuna d'aquestes ocasions trobem de nou al metge Francesc Aragó qui, amb la seva presència, dificultà la supervivència professional de l'altre metge a la vila. Si els regidors de l'any 1746 decidiren demanar un nou permís per conduxir metge de comú fou perquè Aragó, com a únic metge a la vila, havia mostrat un caràcter "*tan dispòtico y absoluto*" que el portà a negar l'assistència a qualsevol particular que no tingués signada conducta amb ell, "*aunque sea en urgente necesidad*", a obligar de fet a la creació de conductes particulars, "*a mayor salario del que percibían sus antecesores médicos*", i a negar la visita als infants, "*sin paga, no obstante de estar conduxido con los cabezas de familia*". Malgrat això, des del 1750 la conducta de Constantí tornà a restar oberta, tot seguint la política de les autoritats d'aquella població de limitar les conductes de comú a conjuntures crítiques. Un fet que comportà sovint la desassistència mèdica per a la part més pobre de la població.⁵⁵⁴

---

⁵⁵³ A la Granyena de les Garrigues la població passà de 141 a 354 habitants entre els censos de 1718 i 1787. ACA, RA, *Consultas*, reg. 477, 74r-75r, Barcelona, 17/2/1756, 499r-500r, Barcelona, 13/10/1756 i 582v-584r, Barcelona, 29/11/1756. Semblant decisió fou adoptada a Albesa, a la Noguera, on els regidors justificaren la necessitat d'assegurar la presència a la vila de metge, cirurgia i apotecari mitjançant la seva conducció de comú, "*pues de lo contrario no se podrían mantener en dicha villa*". També al lloc de Pradell de la Teixeta, al Priorat, on els veïns havien de recórrer a metges de poblacions properes amb el perill de trobar-se sovint "*sin el debido consuelo*". Els regidors demanaren permís per conduxir metge, "*que mejor les parezca y más vezino del lugar, sin alterar los salarios de conducta que los particulares han acostumbrado pagar a los demás Médicos que les han servido*", ACA, RA, *Consultas*, reg. 807, 267rv, Barcelona, 14/8/1767; reg. 800, 193rv, Barcelona, 31/10/1760.

⁵⁵⁴ A Constantí, al Tarragonès, la població passà de 866 a 2.124 habitants entre els censos de 1718 i 1787. ACA, RA, *Consultas*, reg. 156, 171rv, Barcelona, 31/10/1735; reg. 162, 72rv, Barcelona, 18/8/1739; reg. 168, 44r-45v,

Resulta freqüent trobar els casos d'algunes viles que havien acostumat a conduxer metge i altres sanadors de comú al llarg de molts anys fins mitjan segle XVIII. Es tracta de poblacions que experimentaren els efectes de la transformació econòmica i demogràfica característica a determinades àrees del territori català. Això suposà la fi del sistema de conducció i d'atenció mèdica de pagament compartit i el trànsit a una nova situació de lliure pràctica professional i d'establiment de conductes a títol particular en el cas de voler rebre assistència mèdica reglada. Per exemple, a Gandesa, tenim constància de la signatura de conductes de metge de comú fins mitjan segle XVIII, pagades a 200 lliures anyals. Malgrat l'existència de dos metges a la vila, els regidors encara aconseguiren el permís per establir noves conductes de quatre anys entre 1751 i 1755 i 1755 i 1758. L'Audiència, davant la protesta d'alguns veïns, confirmà l'existència a Gandesa de "*parcialidades y bandos, acreditándolo por lo que mira a los regidores que el Dr. Francisco Losada que quieren conducir por tres años es sobrino del regidor decano actual*". A més, la presència de tres metges a la vila va esdevenir el tret definitiu per tal d'impedir la signatura de noves conductes i d'obligar a mantenir la conducta oberta a la població, assegurant la lliure pràctica de tots els metges.⁵⁵⁵

Quant a les conductes d'allò què en el segle XIX s'anomenaren de "partits mèdics" –és a dir, l'associació de veïns d'un o diversos pobles per tal de contractar sanadors- ens interessa destacar els escassos exemples trobats de conductes de metge de comú signades a partir d'aquest mecanisme a algunes viles i llocs de l'alta muntanya catalana. Convé tenir present, en aquest sentit, la importància del número de graduats en medicina –vegeu Mapa 1- naturals de les comarques dels Pirineus occidentals com a factor que caldria relacionar amb la presència de metges a les poblacions d'aquesta zona.⁵⁵⁶ Es tracta de tres casos on un grup de poblacions procediren a conduxer de comú un metge per tal de garantir l'assistència mèdica als seus veïns. A

Barcelona, 4/4/1746; reg. 469, 286rv, Barcelona, 30/6/1750; reg. 470, 248rv, Barcelona, 19/11/1750; reg. 471, 50v-51r, Barcelona, 20/2/1751.

⁵⁵⁵ La vila de Gandesa es composava el 1760, segons l'Audiència, "*de 340 vecinos, 16 eclesiásticos, 24 viudas, sin haver ningún pobre de solemnidad y muy pocos los que no tienen su Casa y Hacienda, a más de que continuamente están acuarteladas 4 Compañías de Tropas de S. M. ... por cuyas circunstancias hay allí pluralidad de sirvientes de cada clase, como en las otras villas que pasan de 300 vecinos*". No obstant això, trobem noves peticions per a conduxer metge, cirurgia, apotecari i menescal de comú el 1769 i el 1820. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 468, 69rv, Barcelona, 21/3/1749; reg. 479, 298r-299r, Barcelona, 13/7/1758, 476v-478v, Barcelona, 3/10/1758; reg. 480, 18r-19v, Barcelona, 7/2/1759 i 279v-282r, Barcelona, 21/6/1759; reg. 800, 173v-174r, Barcelona, 17/10/1760 i 284v-286r, Barcelona, 2/10/1760; reg. 801, 163r-165r, Barcelona, 29/4/1761 i 399r-405r, Barcelona, 27/8/1761; reg. 809, 165rv, Barcelona, 17/4/1769; reg. 1.381, 25v-26r, Barcelona, 7/2/1820.

⁵⁵⁶ Alguns estudis han mostrat, a partir del buidatge sistemàtic dels registres parroquials, l'extensió dels representants de la medicina reglada a certes localitats de l'àrea esmentada. A tall d'exemple, és útil la consulta de: A. VILA, *Aspectes sanitaris de l'arxiu de la parròquia de Sant Ot de la Seu d'Urgell, segles XVII-XVIII*, Barcelona, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1995; J. C. RIERA SOCASAU, *Aspectos sanitarios de los archivos parroquiales del Valle de Arán, siglos XVII-XVIII*, Barcelona, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1990.

la Vall d'Aran, a l'històric terçò de Castièro, compostat pels llocs de Escunyau, Casarill, Betrén, Viella, Gausac i Lasau, tenim constància de la signatura de conducta de metge el 1733 amb Manuel Anglada, qui féu particip de la mateixa el metge Fèlix de Miguel per tal de poder assistir entre els dos metges totes les poblacions.⁵⁵⁷ Al Pallars Jussà, a la frontera amb l'Aragó, els llocs de Sapeira, Escarlà, Tercui, Espills, Esplugafreda i Orrit, segons informaren el 1756 els regidors i els rectors parroquials, “*se han valido de tiempo inmemorial de Médico, Cirujano y medicinas*” de la vila aragonesa d'Aren, “*por no poderse mantener en los citados pueblos a causa de su pobreza*”. També al Pallars Sobirà, els llocs de Sort, Alins, Ainet, Araós, Àreu, Noris i Tor, a la Vallferrera, tenien signada una conducta de metge i una altra de cirurgia de comú, el pagament de les quals es repartia entre totes les poblacions.⁵⁵⁸

Més amunt hem assenyalat que la jerarquia numèrica dels sanadors de formació reglada estava encapçalada en aquest període pels cirurgians, seguits dels apotecaris i, en un nombre inferior, dels metges. Aquests volums de professionals, però, no mostren un comportament semblant, a la vista del nombre de notícies que hem pogut rescatar, en el llibres i registres de la Reial Audiència al llarg de tot el segle XVIII. De la mateixa manera que succeeix amb els metges, l'escàs nombre de notícies enregistrades per l'administració de govern a Catalunya sobre apotecaris i cirurgians no significa, en cap cas, una implantació limitada d'aquells professionals al territori. No es pot establir una relació directa entre l'establiment d'oficines i operatoris de farmàcia i cirurgia durant aquest període, malgrat la lletra de la llei esmentada de 1737, i el conjunt de notícies recopilades al llibres de la Reial Audiència. Hom té la impressió, després de la lectura d'aquesta documentació, que l'establiment professional lliure –sovint relacionat amb la pròpia naturalesa geogràfica del sanador- i la signatura de conductes particulars gaudiren d'una extensió prou notable.

Els cirurgians i els apotecaris –aquests darrers també, malgrat no aparèixer de manera específica a la llei- no restaren en realitat fora de la normativa de 1737. La política aplicada amb

---

⁵⁵⁷ No sabem quina podia haver estat la relació entre el metge Manel Anglada i Francesc España Anglada, nascut a la vila d'Arties, al municipi de Salardú a la Vall d'Aran, el 1764, graduat de batxiller en medicina a Saragossa el 1791. Vegeu: J. DANON, *Aportació social*, op. cit., nota 151, p. 47; ACA, RA, *Consultas*, reg. 152, 141rv, Barcelona, 24/4/1733.

⁵⁵⁸ En el cas de les viles esmentades del Pallars Jussà, la seva població passà d'un total de 252 habitants el 1717 a 301 habitants el 1787, mentre les del Pallars Sobirà passaren de 575 habitants a 919 habitants en les mateixes dates, a excepció de Sort, que va mantenir una població estancada en els 600 habitants al llarg del segle. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 477, 329v-330v, Barcelona, 14/7/1756 i reg. 1.164, 16v-17r, Barcelona, 14/1/1799. També trobem conductes semblants a poblacions de muntanya com Sant Salvador de Toló, al municipi de Gavet de la Conca, al Pallars Jussà, el 1758 o a Rialp, al Pallars Sobirà, el 1765, o a Oliana. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 479, 473r-474r, Barcelona, 2/10/1758; reg. 805, 618r-619v, Barcelona, 23/12/1765.

uns i altres sanadors consistí en què tot individu amb el grau de mestre –almenys durant el període en què la formació fou gremial; en el cas dels cirurgians la professió es regulà a tota Catalunya, com hem vist, a partir de les instruccions de govern del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona- i revalidat pel Protometge del Principat –només en el cas dels apotecaris- podia establir oficina o operatori a qualsevol indret de Catalunya, a excepció d’aquelles ciutats i viles on existís un col·legi o corporació amb capacitat de regular i controlar els números de la professió. No sabem les dimensions que adquirí el mecanisme de la conducta de comú amb aquests professionals a la Catalunya del segle XVIII, malgrat que la llei obligava els ajuntaments a sol·licitar un permís previ a les autoritats. Segons la documentació consultada de la Reial Audiència, aquestes autoritzacions també les podien concedir els corregidors. Per tant i a la vista de les dades de cirurgians i apotecaris esmentades més amunt, només un estudi de gran abast de la documentació municipal permetria esbrinar el grau d’extensió de la conducta de comú com a mitjà d’implantació d’aquests professionals. En qualsevol cas, l’anàlisi de les dades existents ens pot permetre de traçar alguns dels trets que caracteritzaren les conductes de comú d’apotecaris i cirurgians a la Catalunya del segle XVIII. Si bé escampades per la major part de la geografia catalana, les viles esmentades a la documentació de la Reial Audiència relativa a conductes efectuades amb cirurgians i apotecaris mostren una major incidència d’aquest mecanisme a les comarques de la Terra Alta i la Ribera d’Ebre al sud del país i del Segrià, les Garrigues, el Pla d’Urgell, l’Urgell i la Noguera a l’oest. La major part de les viles d’aquestes comarques esmentades a la documentació no arribaven als 200 veïns el 1718 –el percentatge arriba fins el 80% si situem el límit en els 300 veïns. Totes aquestes viles, però, mostraren un creixement de la població prou significatiu al llarg del segle, tot multiplicant els seus efectius per quatre, cinc o més. La consolidació d’una demanda potencial, afavorida pel creixement demogràfic i la conjuntura d’alça econòmica, jugà un paper clau en la implantació d’aquests sanadors a aquelles viles. D’altra banda, algunes de les comarques on Ramon Jordi i Domènec Miquel han registrat un destacat procés de densificació d’establiments d’apotecaria al llarg del segle desapareixen en aquesta documentació. És evident que no totes les poblacions que gaudiren de la presència regular d’aquests sanadors hi figuren en aquest tipus de documentació, tot fent difícil trobar una explicació satisfactòria a aquesta qüestió. Tal i com ha estat assenyalat en l’estudi de les conductes de comú fetes amb metges, la presència de notícies sobre apotecaris i cirurgians a la documentació de la Reial Audiència està relacionada més amb aspectes conflictius relacionats amb les actes de conducció que no pas amb les obligacions consignades a la normativa que les regulava.⁵⁵⁹

---

⁵⁵⁹ Sobre els estudis de R. JORDI, vegeu els citats a la nota 505; D. MIQUEL, art. cit., nota 509, ha assenyalat l’augment real del poder adquisitiu com el factor determinant, al costat del creixement demogràfic i econòmic, per a

D'antuvi, els terminis de les relacions entre les poblacions i aquests sanadors es basaven en la consecució dels seus propis interessos, un cop les poblacions disposaven d'una capacitat econòmica suficient per a fer front al cost d'aquells serveis mèdics: les viles pretenien aconseguir la presència estable d'un professional per a resoldre determinats problemes mèdics del conjunt de la població, mentre els sanadors buscaven una seguretat professional i econòmica. El benefici de les conductes de comú per al conjunt de la població fou expressat en moltes de les peticions efectuades a l'Audiència. Un fet que no invalidava l'existència prèvia d'altres conductes, concretades a títol particular entre determinats veïns i els diferents sanadors; fenomen, com ha estat assenyalat, difícil d'avaluar per manca de constància documental.⁵⁶⁰

A determinades viles, sovint d'escassa població, l'absència de qualsevol tipus de sanador forçà, en una conjuntura econòmica favorable, l'establiment d'actes de conducció. Així, a la vila d'Alfés, propera a Lleida, els regidors argumentaven la petició d'establiment de conducta de comú amb un cirurgià perquè la seva absència els impedia gaudir d'una correcta assistència en les operacions de cirurgia i, també, pel fet de ser molt onerosos haver d'anar a altres llocs propers a obtenir-la.⁵⁶¹ Alguns d'aquests casos mostren que aquestes viles estaven assistides per sanadors establerts a d'altres, veïnes i més poblades, i el seu requeriment es fonamentava en la voluntat de gaudir d'una assistència propera i estable. L'opció, no obstant, no sempre comptava amb el vist-i-

---

l'establiment de serveis mèdics. Aquesta qüestió també ha estat destacada als treballs de Xavier Sorni, qui en la seva anàlisi sobre conductes mèdiques a mitjan segle XVIII destacà aquest mecanisme com característic de les "*comarques lleidatanes i tarragonines, com si a les barcelonines i gironines haguessin estat rares les conductes de professionals mèdics pels volts de 1750*". Vegeu: X. SORNI i J. Mª SUÑÉ, "Notas sobre conductas de boticarios en poblaciones catalanas a mediados del siglo XVIII", *Boletín de la Sociedad Española de Historia de la Farmacia*, vol. 38, n°. 151-152 (1987), p. 219-227 i X. SORNI, art. cit., nota 525. La cita correspon a aquest darrer treball, p. 162. No hi ha estudis sobre la presència de cirurgians al món rural català del segle XVIII, ni sobre l'us del mecanisme de les conductes com a mitjà d'implantació al territori.

⁵⁶⁰ A Horta de Sant Joan, els regidors defensaven la importància d'aprovar la conducta amb el cirurgià Miquel Gisbert, "*siendo conveniente este oficial para la asistencia de los Pobres del Hospital y de los religiosos franciscanos de la misma villa, a los quales y a dicho Hospital ha de asistir de valde dicho Cirujano por la obligación que se le impone en el auto de Conducta*"; també a Balaguer, on el cirurgià Francesc Casals fou aconducat per a exercir al Convent de Monjes de Santa Clara; els regidors de Gadesa, en conduxer l'apotecari de comú, afirmaren "*ser beneficosa la conducción .. asegurándose por medio de ella el estar asistidos los Pobres y también el Hospital de las necesarias medicinas*"; idèntics arguments utilitzaren els regidors de Biosca el 1760 i els d'Alcover el 1764; a d'altres llocs, com ara Batea o Cambrils, els regidors feren exposició dels avantatges de la conducció d'apotecari de comú, "*assí para los moradores de ella como a la tropa, por la obligación que se pone al boticario de suministrar a todos las medicinas necesarias*". ACA, RA, *Consultas*, reg. 469, 245v-247r, Barcelona, 20/6/1750; reg. 477, 506r-507r, Barcelona, 14/10/1756; reg. 466, 42r-43r, Barcelona, 10/2/1747; reg. 799, 392r-393v, Barcelona, 18/6/1760; reg. 804, 181v-182r, Barcelona, 14/5/1764; reg. 164, 17v-18r, Barcelona, 6/2/1741; reg. 471, 51v-52r, Barcelona, 20/2/1751.

⁵⁶¹ També el demanaren a Benavent de Segrià, una vila de només 39 veïns on tampoc hi havia metge. En aquest cas, la RA considerà favorablement la petició, "*siendo conveniente que ya que este Pueblo por su cortedad de vecinos no puede mantener Médico que reside en él, tengan los enfermos el consuelo de que se establezca en el lugar un Cirujano*"; els regidors de les poblacions veïnes de Duesaigües i Pradell de la Teixeta, una amb quaranta veïns i l'altra amb noranta, aconseguiren també el permís de l'Audiència per tal de conduxer cirurgians a cada població. ACA, RA, *Consultas*, reg. 160, 71v-72r, Barcelona, 26/6/1738; reg. 474, 393v-394v, Barcelona, 5/10/1753; reg. 811, 261rv, Barcelona, 1/10/1771; reg. 1.172, 50r-51r, Barcelona, 16/4/1807.

plau de tots els veïns i, a vegades, podia amagar parcialitats entre els veïns o accions fraudulentess dels regidors.⁵⁶²

Aquest fenomen adquireix major entitat en el cas dels apotecaris, que acostumaven a establir-se a llocs, amb una clientela potencial important, des dels quals estenien els seus serveis a una àrea geogràfica immediata de fins a quinze o vint quilòmetres.⁵⁶³ Els cas d'algunes viles resulta molt clar en aquest sentit: a tall d'exemple, els regidors de Vinaixa –que comptava amb una població de 142 habitants el 1718 i de 423 el 1787- intentaren conducar el 1750, “*en nombre del común al boticario de Albí por estar a media hora de distancia de Vinaixa, ser sus medicinas de las de pobres y la conducta a razón de quatro quartas de trigo por cada particular*”. L'acció, però, no es portà a terme, ja que la major part dels veïns es queixaren pel fet de tenir ja conductes particulars amb els apotecaris de Vimbodí, de l'Albí, de Poblet i d'el Vilosell –en aquest darrer lloc, a més, tenien conducta amb el metge, “*quien puede ver la composición de las medicinas y variar las recetas*”.⁵⁶⁴ A la vila de Bot, a la Terra Alta, “*por no haver boticario establecido ... le ha tenido siempre conducido aquel común de una de las villas cercanas*”. No sabem de quina vila es tractava, però la seva mort va moure els regidors de 1753 a establir una conducta amb Joan

---

⁵⁶² La notícia arribava sovint a la Reial Audiència a partir de les protestes del cirurgià que veia amenaçats els seus interessos. A Siurana, per exemple, un lloc compost per catorze cases i dotze masies, alguns veïns estaven assistits, mitjançant conductes particulars, pels cirurgians Franquet de Cornudella de Montsant, pare i fill, des de feia prop de seixanta anys. Els regidors i un total de deu caps de família intentaren establir una conducta de comú amb el jove graduat Josep Perpinyà, cirurgià també de Cornudella de Montsant. La Reial Audiència considerà en primera instància la utilitat que tindria “*la conducta del cirujano hecha por el común del mismo Pueblo*”, però davant la protesta del fill Franquet i dels veïns de Siurana aconducats de particular amb ell, l'Audiència ordenà que “*se les dexen [als veïns] en la libertad que de tiempo antiguo han tenido de valerse del Cirujano que les ha parecido de su mayor satisfacción ... y que cese la conducta intentada por los Regidores*”. No foren infreqüents les peticions efectuades per alguns cirurgians sobre l'exempció de contribuir amb els seus animals al servei de “bagajes”; una mostra de l'extensió del mercat de treball d'aquests sanadors. L'audiència reconeixia, per exemple, la protesta del cirurgià de Teià, Elias Martín, ja que, “*de precisar al suplicante a que vaya su azémila a bagaje se puede subseguir algún perjuicio al bien público por ser contingente necesitarla al tiempo de estar empleada para algunas operaciones de su oficio en parages distantes de su residencia*”; el cirurgià de Mollet, Joan Soca, també protestà pel fet de necessitar la “*cavallería para las visitas de los enfermos y que en grave perjuicio de éstos le obligan los regidores a que su cavallería vaya a bagajes*”. L'Audiència, si bé va reconèixer la certesa de les protestes, afirmà l'absència d'immunitat dels cirurgians en matèria de càrregues personals i, per això, instà els cirurgians a complir la llei, però –tal i com va respondre a les protestes del cirurgià de Caldes de Montbuí, Domènec Balaudarias-, “*con la circunstancia de que no está precisamente obligado a cumplirlas por sí, pudiéndose valer de otra persona y azémila, alquilándola a sus costas*”. Una resposta semblant fou donada al cirurgià de Roses, Sebastià Miró i als de Torredembarra, Francesc i Jaume Mestres. ACA, RA, *Consultas*, reg. 479, 3rv i 37rv, Barcelona 12/1/1758 i 1/2/1758; reg. 144, 210v-211r, Barcelona, 8/3/1730 i reg. 145, 25v-26v, Barcelona, 2/5/1730; reg. 148, 136v-137r, Barcelona, 7/9/1731; reg. 153, 61rv, Barcelona, 5/8/1733; reg. 151, 89r, Barcelona, 20/8/1732; reg. 153, 203rv, Barcelona, 24/9/1733.

⁵⁶³ Els apotecaris van aconseguir l'expedició d'una reial cèdul·la, el 26 de setembre de 1750, segons la qual s'afirmava “*la personal asistencia de los boticarios en sus boticas para el despacho que ocurre a ellas o de un mancebo de su satisfacción que les sustituya en sus ausencias*”. D'aquesta manera, els apotecaris aconseguiren la possibilitat de mantenir controlat un mercat geogràfic que anava més enllà del lloc on tenien l'apotecaria. Alguns exemples d'aplicació d'aquesta llei es poden trobar a: ACA, RA, *Consultas*, reg. 471, 23v, Barcelona, 20/3/1751; reg. 477, 390r-391r i 557rv, Barcelona, 17/8/1756 i 11/11/1756.

⁵⁶⁴ ACA, RA, *Consultas*, reg. 472, 67v-68v, Barcelona 13/8/1751.

Vives, un dels apotecaris de la vila de Gandesa, “*dos horas distante de Bot*”. Les protestes contra aquesta acció, desateses per la Reial Audiència, foren encapçalades per alguns veïns de Bot –entre els arguments emprats van utilitzar un de característic en aquest tipus de denúncies: el relatiu a la mala qualitat de les medecines confeccionades⁵⁶⁵- i per un altre apotecari de Gandesa, Josep Antoni Sabater, qui confirmava la seva pèrdua de clientela durant el temps de la conducta.⁵⁶⁶ En altres ocasions, aquells que s’oposaren a l’establiment de noves conductes, sota l’argument de la llibertat dels veïns de prendre les medecines on volguessin, foren els mateixos apotecaris. Així, per exemple, a la vila d’Arbeca, on la família de l’apotecari Antoni Baget s’havia establert des de feia anys, la iniciativa dels regidors de 1757 de formalitzar una altra conducta fou protestada, amb èxit, per l’apotecari davant l’Audiència, tot criticant aquells per haver passat a les cases dels veïns “*cataquisándoles para que se conductassen con otro boticario que ofrecieron hazerle presentar y residir en dicha Villa*”.⁵⁶⁷ Les peticions dels apotecaris, però, no foren sempre ateses de manera positiva per part de la Reial Audiència.⁵⁶⁸ Un fenomen semblant trobem en les protestes portades a terme pels cirurgians que exercien o havien exercit a determinades viles i demanaven, en funció dels casos, la supressió de la conducta i la llibertat dels veïns de ser atesos pel sanador que volguessin triar: algunes de les peticions es fonamentaven en la habilitat o mala pràctica del

---

⁵⁶⁵ Aquest argument també apareix a la documentació relacionada amb els cirurgians. Per exemple, als llocs de la Granadella, Bovera i la Pobla de Cèrvoles, llocs on compartien metge i cirurgia de comú, alguns veïns protestaren, sense èxit, a la Reial Audiència contra l’acció dels regidors per haver descondactat el cirurgià Francesc Monclús - “*hombre de perniciosas circunstancias y que no cumplía con su obligación en el oficio*”- i conductat de nou a Jaume Pelegrí. ACA, RA, *Consultas*, reg. 467, 61v-63r, Barcelona, 16/3/1748.

⁵⁶⁶ ACA, RA, *Consultas*, reg. 473, 60r-61v, Barcelona 29/2/1752 i reg. 475, Barcelona, 126r-127r, Barcelona, 1/4/1754. Altres casos semblants els trobem a Vinebre –lloc que se “*compone de 50 vecinos, siendo la mayor parte pobres de solemnidad*”-, on alguns veïns s’oposaven a la conducta de comú en tenir conducta particular amb l’apotecari d’Ascó; a la Portella –amb una població que passà de 37 habitants el 1718 a 183 el 1787-, on la conducta establerta amb un dels dos apotecaris d’Alguaire produí les queixes d’alguns veïns i de l’apotecari Francesc Arzo, amb qui estaven conductats; a Menàrguens, en canvi, hi havia establerts dos apotecaris amb conductes particulars i la mort d’un d’ells motivà els regidors a conduxar de comú l’altre, però tan fortes eren les faccions a la vila que una part de la població s’oposà i s’estimà més aconduir-se amb l’apotecari de Térmens; a Biosca, en el camí de Calaf a Pons, l’Audiència s’oposà als veïns contraris a la conducta establerta pels regidors amb un metge i un apotecari i a la defensa que aquells feien de recórrer als sanadors de les viles veïnes de Torà de Riubregòs, Guissona i Sanaüja; l’apotecari de Bellpuig servia mitjançant conductes particulars els veïns de les viles de Vilanova de Bellpuig i de Castellnou de Seana; a l’Espluga Calba, on tenien metge i cirurgia conductats, els veïns, “*que serán unos ciento, se hallan en la infeliz miseria y situación de no poderse medicar al tiempo que están enfermos*”, perquè l’apotecari d’Arbeca, “*tres horas distante*”, amb qui tenien conducta només els visitava cada quinze dies en no tenir fadrí que cuidés la botiga; els regidors de Bagà també demanaren permís de conducció, “*respecto de experimentar el perjuicio de no tener boticario y haver de acudir por las medicinas a la Pobla de Lille*”. ACA, RA, *Consultas*, reg. 475, 463v-464v, Barcelona 4/11/1754; reg. 478, 525v-526r, Barcelona 23/11/1757; reg. 798, 25v-26v, Barcelona 5/9/1759; reg. 799, 392r-393v, Barcelona 18/6/1760; reg. 800, 149v-150v, Barcelona 9/10/1760; reg. 805, 597v-599r, Barcelona 17/12/1765; reg. 804, 58v-59v, Barcelona 23/2/1764; reg. 809, 166v-167r, Barcelona 17/4/1769.

⁵⁶⁷ Un altre cas semblant, amb el mateix tipus de resposta de l’Audiència el trobem a la vila de l’Albí. ACA, RA, *Consultas*, reg. 478, 99v-100r, Barcelona, 16/3/1757; reg. 799, 223r-225v, Barcelona, 28/3/1760.

⁵⁶⁸ Algunes de les respostes negatives de l’Audiència es fonamentaven en els informes o les accions portades a terme pel protometge després de les visites efectuades a les apotecaries, revisats els títols i comprovades la qualitat i varietat de les medecines. Aquest fou el cas dels apotecaris de Sudanell i de Bellví. Altres casos han estat trobats a les viles d’Ascó i de Miravet. ACA, RA, *Consultas*, reg. 477, 420rv, Barcelona, 31/8/1756; reg. 800, 43r-44r, Barcelona, 22/8/1760; reg. 809, 57rv, Barcelona, 13/2/1769; reg. 819, 161r-162r, Barcelona, 2/9/1782.

cirurgia,⁵⁶⁹ d'altres en la prevenció o solució de conflictes entre els veïns,⁵⁷⁰ d'altres en la subsistència de dos cirurgians amb conductes particulars a la mateixa població⁵⁷¹ i d'altres en l'acceptació d'incloure activitats alienes a l'ofici en la mateixa conducta.⁵⁷²

A determinats llocs, la població estava assistida, de manera lliure o sense conducta de comú, per cirurgians i apotecaris, i els regidors, per tal d'assegurar la presència d'aquests o d'estimular una major competència en l'ofici –l'adquisició i venda de medecines de millor qualitat-, optaren per procedir a la conducció de comú. Com la lletra de la llei observava l'obligació de deixar les conductes obertes i la llibertat dels veïns de triar el sanador del seu gust en aquells llocs on hi havia més d'un sanador del mateix ofici, una part dels veïns s'oposà de manera sistemàtica a l'establiment de conductes de comú.⁵⁷³ No obstant això, l'Audiència mostrà

---

⁵⁶⁹ A Gandesa, per exemple, es desestimà la petició del cirurgià Ignasi Gómez, malgrat el seu exercici a la vila durant més de vint anys, en ser considerat “*muy inhábil y nada práctico en su arte*”; en canvi, a Móra d'Ebre, el cirurgià Francesc Santapau, amb un exercici de trenta-dos anys a la vila, fou defensat perquè “*por su inteligencia y pericia en su oficio ha dado cabal desempeño de la conducta de cirujano que por muchos ha tenido a satisfacción de casi todos los vecinos*”; també ho aconseguiren els cirurgians d'Horta de Sant Joan i d'Arbeca. ACA, RA, *Consultas*, reg. 468, 378v-379r, Barcelona, 14/10/1749; reg. 468, 478v-479v, Barcelona, 27/12/1749; reg. 469, 245v-247r, Barcelona, 20/6/1750; reg. 473, 361v-362r i 474v-476r, Barcelona, 3/10/1752 i 30/12/1752 i reg. 474, 83r-84r, Barcelona, 31/3/1753.

⁵⁷⁰ A Aitona, l'Audiència aprovà la conducta d'un nou cirurgià després d'esbrinar les accions fetes per l'altre, Josep Capell, qui “*es de genio inquieto y torbulento, a quien se atribuye con no poco fundamento el exceso de haver hecho el malicioso recurso contra los Regidores de dicho lugar con el fingido nombre de Francisco Agramunt*”. El cirurgià de Miravet, Francesc Bou, no aconseguí que l'Audiència impedís l'establiment d'una altra conducta, ja que ell havia conclòs la seva, havia estat pagat i no havia volgut signar una nova pròrroga. A Juneda, el cirurgià Josep Castellar protestà, amb èxit, que els regidors havien anunciat que donarien la conducta de comú a l'altre cirurgià, Joan Mestre, en comptes de deixar els veïns en llibertat i amb la conducta oberta; un cas semblant el trobem a la Pobla de Lillet, on també protestaren Francesc Cosp, batxiller en medicina, i Jeroni Maurell, cirurgià; també a la Fatarella, on qui protestà fou el cirurgià Francesc Piquer; a les viles de Vilallonga de Ter i Setcases, on el conflicte es produí entre el cirurgià Antoni Fornesa i la vídua i fill de l'altre cirurgià, Jaume Patris; a la vila d'Ascó, on el cirurgià Felicià Peris disputà la pertinença d'exercir amb només el títol de fadrí per part de Pere Gras; i a la vila de l'Espluga Calba, on el cirurgià Josep Sairach veia perillar el retorn a la seva vila d'origen en voler conductar els regidors un altre. ACA, RA, *Consultas*, reg. 474, 2rv, Barcelona, 19/1/1753 i reg. 804, 329v-330r, Barcelona, 17/7/1764; reg. 478, 509v-510v, Barcelona, 17/11/1757; reg. 803, 199rv, Barcelona, 19/5/1763; reg. 803, 416v-417v, Barcelona, 26/8/1763; reg. 805, 305rv, Barcelona, 15/7/1765; reg. 805, 478r-479r, Barcelona, 7/10/1765 i reg. 806, 100r-101v, 131rv i 165v-166r, Barcelona, 17/3/1766, 28/4/1766 i 6/6/1766; reg. 809, 425rv, Barcelona, 26/9/1769; reg. 811, 190rv, Barcelona, 8/8/1771.

⁵⁷¹ Aquest tipus de conflicte el trobem a Prades, on hagueren de competir pel mercat de treball els dos cirurgians, Joan Fort i Diego Segarra i, anys més tard, el mateix Joan Fort i Manel Oliver. ACA, RA, *Consultas*, reg. 476, 519rv, Barcelona, 23/12/1755; reg. 804, 53rv i 561r-562v, Barcelona, 16/2/1764 i 8/11/1764; reg. 805, 27v-28v, Barcelona, 5/2/1765.

⁵⁷² L'Audiència ordenà la subsistència de la conducta feta a favor de Josep González, qui acceptà incloure en la seva conducta altres activitats a les quals s'havia negat a fer-se'n càrrec l'anterior cirurgià Francesc Ginès. ACA, RA, *Consultas*, reg. 478, 479v-480r, Barcelona, 8/11/1757 i reg. 805, 403r-404r, Barcelona, 27/8/1765.

⁵⁷³ Els arguments d'una part dels veïns contra la conducta de comú d'un dels dos cirurgians foren desatesos per la Reial Audiència a Torres de Segre; també ho foren a Escornalbou, Miravet, Balaguer, Riba-Roja d'Ebre, Súrria o a la Secuyta, on l'Audiència obligà als tres veïns contraris al pagament de la conducta, “*pues no parece justo que por la repugnancia de solos tres sujetos dexa de tener efecto una tan útil providencia que la consienten los demás vecinos del lugar*”; a Algerri, Jacint Biosca exercí la cirurgia durant vint-i-cinc anys, fins que decidí abandonar l'ofici “*con ideas de tomar órdenes sagradas*”, però en no aconseguir-ho es trobà, en tornar-hi, que Pau Daroca havia estat aconducat de comú, cosa que motivà contínues protestes per part dels veïns partidaris d'ell; més èxit tingueren els

sovint una política discrecional a l'hora d'aplicar la legislació esmentada, de manera especial amb els apotecaris, tot emprant tota mena d'arguments contraris segons els casos.⁵⁷⁴

Una altra fórmula emprada a les viles petites que comptaven amb uns recursos econòmics magres consistia en la concentració de les tasques de diferents oficials o sirvents del comú en una única persona. Això fou aplicat de manera més freqüent entre els cirurgians, mentre només hem

---

veïns de la vila i parròquies de Llimiana, aconducats de particular amb el cirurgià Josep Navalles, en aconseguir que l'Audiència impedís el regidor degà de 1759 aconducar un altre sense el consentiment de tots els veïns i el coneixement dels altres regidors; també la tingueren els veïns de Tivenys qui protestaren que "*haviendo dos en el pueblo no es necesaria la conducta y antes bien regular que sus vecinos queden en la libertad de valerse del cirujano que fuere de su mayor satisfacción*"; a Castellvell del Camp, l'existència de dos cirurgians va impedir la petició de conducta per a un d'ells, Damià Soquer, qui havia amenaçat a una part dels veïns "*que si no le conductavan de común se hiría a otro pueblo*"; també a Benissanet, on el fet de ser una vila de més de 200 cases fou motiu suficient per a advertir la possibilitat de mantenir-se en aquella dos cirurgians sense necessitar d'establir una conducta; a Prades, on existia metge conductat i cirurgià, l'Audiència va permetre la conducció d'un cirurgià hàbil, "*pues ahunque reside en ella uno que no está conductado, es joven, de poca experiencia y se ocupa en el oficio de jabonero*"; a Horta de Sant Joan exercien dos cirurgians sense conducta i l'arribada d'un altre, Francesc Piquer, introduí greus conflictes a la vila pel fet de ser "*de un genio revoltoso, que ha puesto en consternación toda la Villa por su intrepidez, de suerte que en varias familias, el Padre quiere a un Cirujano, los hijos a otro, el marido a uno, la Muger a otro*". Malgrat les queixes contràries d'una part dels veïns, l'Audiència considerà que el remei només passava per establir una conducta de comú amb un dels cirurgians i expulsar de la vila els altres dos; el cirurgià Francesc Piquer apareix dos anys més tard a Móra d'Ebre, on hi exercia Francesc Mani, qui protestà a l'Audiència perquè aquell havia aconseguit el favor del batlle a l'hora de publicar un pregó on instava els veïns que anessin a casa seva per tal de conducar-se amb ell com a particulars; també es registraren incidents a la vila de Mollerussa, en el camí cap a Lleida, on els regidors aconseguiren permís per a conducar un nou cirurgià, sota el pretext que l'actual cirurgià, Ramon Rubio, "*está disgustado de la mayor parte del pueblo*". ACA, RA, *Consultas*, reg. 162, 57r-58r, Barcelona, 30/7/1739; reg. 164, 104rv, Barcelona, 27/4/1741; reg. 474, 443r-444r, Barcelona, 9/11/1753 i reg. 478, 479v-480r, Barcelona, 8/11/1757; reg. 470, 122v-123r, Barcelona, 17/9/1750; reg. 475, 376r-377r, Barcelona, 13/9/1754 i reg. 476, 106v-107r i 183rv, Barcelona, 12/6/1755 i 11/7/1755; reg. 478, 32v, Barcelona, 4/2/1757; reg. 479, 249v-250v i 250v-251v, Barcelona, 19/6/1758; reg. 477, 506r-507r, Barcelona, 14/10/1756 i reg. 801, 427r-428r, Barcelona, 7/9/1761; reg. 478, 372r-373v, Barcelona, 19/8/1757; reg. 798, 243-245r, Barcelona, 24/12/1759 i reg. 802, 458v-459r, Barcelona, 17/12/1762; reg. 802, 94r-95v, Barcelona, 16/3/1762; reg. 804, 85r-86r, Barcelona, 15/3/1764; reg. 806, 352v-353v i 394v-395v, Barcelona, 23/8/1766 i 18/9/1766, reg. 807, 374v-375v i 375r-377v, Barcelona, 16/10/1767; reg. 809, 425rv, Barcelona, 26/9/1769; reg. 810, 24r-25r, Barcelona, 1/2/1770; reg. 814, 548v-549r, Barcelona, 15/11/1774.

⁵⁷⁴ Així, algunes sol·licituds foren ateses per l'Audiència, però no pas d'altres. Un fet que evidencia la política de resolució de conflictes de l'Audiència basada més en el dia a dia que no pas en l'aplicació sistemàtica i estricta de la llei. A tall d'exemple, algunes peticions acceptades foren: a la vila d'Àger hi havia establerts dos apotecaris, però pel fet de, "*ser corto el número de los vecinos, se sigue el daño de no poder subsistir ambos y no tener en las Boticas las medicinas en la qualidad y bondad que es necesario*", l'Audiència concedí permís per a conducar un d'ells, "*lográndose con el seguro de la conducta asegurada con los eclesiásticos y los seculares el que la medicina sea de la mayor satisfacción*"; també a Batea, on "*su universidad de tiempo inmemorial y hasta ahora ha acostumbrado conducir Boticario para el servicio de aquellos vecinos y Real Tropa, de que se les ha seguido siempre grande utilidad, pues por este medio han conseguido tener con poco coste prontas y de buena calidad medicinas*". En canvi, a Cambrils, on coincidien les circumstàncies esmentades a les anteriors dos poblacions, l'Audiència desestimà la petició sota el pretext que la conducta d'apotecari de comú demanada constituïa "*más fin particular contra Joseph Sans, Boticario, por haver sido Regidor Vitalicio de la misma Villa, por el odio y rencor que años haze Reyna en ella, que zelo al bien público de aquellos Moradores*". Un argument també emprat en el cas de la vila de la Fatarella, on Joan Castellví exercia d'apotecari de comú des de feia tretze anys. Aquí l'Audiència evità la conducció d'un altre per tal de no torbar la unió dels veïns i sempre que Castellví "*se mantenga sólo en el expresado lugar, pues quando por algún motivo se establezca en él otro Boticario será conveniente dexar en abierto la Conducta por la experiencia que se tiene de ser permicioso a la quietud de los Pueblos el tener oficial conducido quando en ellos residen dos o más de una misma facultad*". Una resolució semblant s'observa també en el cas de la vila de Menàrguens. ACA, RA, *Consultas*, reg. 143, 1v-2r, Barcelona, 11/6/1729; reg. 164, 17v-18r, Barcelona, 6/2/1741; reg. 471, 51v-52r i 162r-163r, Barcelona, 20/2/1751 i 11/5/1751; reg. 798, 25v-26v, Barcelona, 6/9/1759.

trobat el cas d'una vila, Vinebre, on “conductaron un boticario poniéndole la obligación de enseñar las primeras letras a los niños”.⁵⁷⁵ Així, a partir de la idea que els sanadors eren individus alfabetitzats, algunes viles lligaren la conducta d'aquests amb altres obligacions,⁵⁷⁶ en especial l'ensenyament primari, tot reduint el valor global del preu de les diferents conduccions en reunir diverses ocupacions en només un individu. A la vila de Maldà, per exemple, els regidors pactaren amb el cirurgià que l'ajuntament avançaria les 60 lliures necessàries per tal que aquell pogués rebre el títol per a fer també de mestre.⁵⁷⁷ La iniciativa, però, topà directament amb l'església quan el cirurgià aconducat devia fer-se càrrec de l'ensenyament de la doctrina cristiana: així, a Ripoll, el provisor eclesiàstic acusà l'individu aconducat per la vila i encarregat de l'ensenyament de les primeres lletres, “de costumbres poco convenientes a la enseñanza pública y sin la precisa instrucción de Doctrina Christiana necesaria para este fin”.⁵⁷⁸

Com en el cas de les conduccions de comú amb metges, les efectuades amb els apotecaris i els cirurgians no presentaven cap inconvenient a la vista de les autoritats si els pagaments s'efectuaven mitjançant un repartiment consensuat entre els veïns, però en el cas d'existir desacord en la distribució de la talla o en el cas d'haver de fer ús dels béns propis del comú, els regidors havien de demanar permís a l'Audiència en estar prohibit per la llei.⁵⁷⁹ Quant als pagaments de les

⁵⁷⁵ ACA, RA, *Consultas*, reg. 475, 463v-464v, Barcelona 4/11/1754.

⁵⁷⁶ El cas més significatiu fou el de la vila de Marçà, al Priorat, amb una població de poc més de 110 veïns, els regidors optaren, des de l'any 1757, per incrementar el salari anual que pagaven al cirurgià amb l'obligació d'adquirir altres responsabilitats. És a dir, “servir de Cirujano, Maestro de Primeras Letras, cantar al coro y cuidar del Relox”. La decisió, però, no va estar exempta de conflictivitat i oposició tant per part d'alguns veïns com d'un altre cirurgià. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 478, 479v-480r, Barcelona, 8/11/1757; reg. 799, 267v-268v, Barcelona, 29/4/1760; reg. 804, 649v-650v i 664v-665r, Barcelona, 14/12/1764 i 31/12/1764.

⁵⁷⁷ ACA, RA, *Consultas*, reg. 806, 474rv, Barcelona 27/10/1766. Un cas semblant es produí a la vila de Tivenys; també a Pradell de la Teixeta, on es considerà la inconveniència de conduir un cirurgià, “a menos que el facultativo no se sugete a admitir el Magisterio de Primeras Letras, que atendido su poco vecindario mui bien puede desempeñar sin faltar al cuidado y atención de los enfermos y asistencia de los moradores”. A Artesa de Lleida, els regidors de 1759 arribaren a un altre pacte amb el cirurgià Josep Capella, qui fou aconducat de comú i s'obligà “a enseñar a los muchachos y su muger a las muchachas, añadiéndole sólo a la conducta ordinaria 10 libras que para ello hay de una obra pía”. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 475, 376r-377r, Barcelona 13/9/1754; reg. 801, 426r-427r, Barcelona, 7/9/1761; reg. 1.172, 50r-51r, Barcelona 16/4/1807.

⁵⁷⁸ ACA, RA, *Consultas*, reg. 1.163, 66v-67v, Barcelona, 12/2/1798.

⁵⁷⁹ En aquesta matèria, la documentació mostra l'aplicació discrecional de la llei per part de la Reial Audiència. Per exemple, a les viles de les Borges Blanques i de Torres de Segre, l'Audiència recomanà el permís per a conduir cirurgians i els regidors, en tots dos casos de 1739, foren instats a adreçar-se de nou a les autoritats, “en caso de que la conducta haya de satisfacerse por reparto o de efectos del Común”; també a la vila d'Albesa, on l'Audiència va haver de recordar els regidors que volien establir una conducta de comú amb apotecari que no era “lícito al Común gastar de sus propios, para suplir la parte o contingente de los que se resistieren [a la mateixa]”; la lletra de la resposta feta a la petició dels regidors de Gandesa de conduir un cirurgià resulta força equívoca: “ha sido costumbre en la villa de Gandesa tener cirujano conducido ..., por lo que y no teniendo aquel Común emolumentos para satisfacer el salario de su conducta es de parecer ... que subsista ésta y que se pague por repartimiento entre los particulares”; mentre a Batea, davant la mateixa qüestió, l'Audiència considerà la utilitat de la conducció d'apotecari de comú, “pagándole el precio de su conducción de los emolumentos del común si los huviere y que en su defecto hagan competente reparto o tasa entre los vecinos”; també ho trobem al lloc d'Isil, al Pallars Sobirà, amb motiu de la conducta de comú de l'apotecari Pere Salví. ACA, RA, *Consultas*, reg. 161, 60rv, Barcelona, 23/1/1739; reg. 162, 57r-58r, Barcelona,

conductes, la documentació mostra una gran diversitat, des d'aquells llocs que pagaven en metàl·lic als que només pagaven en espècie o tot combinant les dues possibilitats. Un fet que si bé mostra l'existència d'economies rurals poc monetaritzades, també assenyala l'arrelament de costums lligats a l'economia pagesa.⁵⁸⁰ Quant als mitjans de finançament de les conductes amb aquests sanadors, la Reial Audiència fomentà el mecanisme dels repartiments.⁵⁸¹ No obstant això, un cop efectuada la conducta, l'Audiència va rebre moltes protestes de part dels regidors i dels veïns de les viles relatives a la qüestió de a qui calia cobrar el pagament de les conductes. El fet que algunes conductes de comú, tant en el cas d'apotecaris com de cirurgians, fossin el resultat d'una elecció directa efectuada només pels regidors comportà una gran conflictivitat a les viles, motivada pels interessos particulars dels veïns i dels propis regidors, qui sovint foren acusats de malversar els béns propis del comú, tot donant lloc a la creació de faccions oposades dins de les comunitats. La política de l'Audiència, com hem vist en altres afers semblants, resultà força parcial i arbitrària en funció dels casos presentats. Entre els casos dels apotecaris de comú, trobem que, per exemple, a Albesa la conducta d'apotecari de comú es portà a terme malgrat l'oposició d'alguns particulars, que es negaren al seu pagament i aconseguiren de l'Audiència precisar el

---

30/7/1739; reg. 158, 151rv, Barcelona, 29/1/1737; reg. 473, 178rv, Barcelona, 12/6/1752; reg. 164, 17v-18r, Barcelona, 6/2/1741; reg. 800, 181rv, Barcelona, 24/10/1760.

⁵⁸⁰ A les terres de l'Ebre, per exemple, s'hi observa un predomini del pagament en metàl·lic, sovint combinat amb altres productes. Així, a Riba-Roja d'Ebre, els regidors de 1756 conductaren per tres anys cirurgia de comú amb el salari de 90 lliures anuals; a la vila de Gandesa combinaren els dos sistemes en funció de la conducta efectuada: els regidors de 1747 conductaren apotecari de comú per tres anys "*dándole 200 pesos de conducta al año*", mentre que els regidors de 1755 encara devien al cirurgià Ignasi Jasant, pel temps d'exercici de la seva conducta de tres anys, 397 lliures 7 sous i 2 diners i cinc càntirs d'oli; un fet semblant trobem a Batea, on l'apotecari Josep Antoni Sabater exigia els regidors el pagament del deute de 135 lliures, moneda de plata valenciana, i vuit càntirs d'oli, "*por prorrateo de la conducta de Boticario*"; també a Horta de Sant Joan, on la conducta que feren els regidors de 1751 amb Vicente Delgado s'havia de satisfer amb el salari de 145 lliures, moneda de plata de València, cada any, pagaderes part en la collita de blat i part en la collita d'oli per part de totes les persones de tres anys d'edat en avant. A les terres de Lleida, en canvi, el pagament predominant s'efectuà en blat: a Algerri, els regidors de 1754 signaren conducta de comú amb Pablo Daroca per quatre anys, a raó de 40 quarteres de blat anyals, pagaderes per tots els veïns en forma de repartiment, i a canvi d'una casa o habitació franca; a Albesa, els regidors de 1734 i els de 1737 conductaren l'apotecari Benet Monravà "*en dos cortanes y medio de trigo por vecino*"; a Almenar l'apotecari fou conductat de comú a canvi de 70 quarteres de blat anyals el 1750, mentre que els regidors de la Portella aconductaren de comú Blas Herbera, apotecari d'Alguaire, el 1756 a raó de 30 quarteres de blat anyals, els regidors de Biosca de 1758 aconseguiren conductar metge i apotecari "*con 150 quarteras de trigo que pagan entre todos*", i els regidors de Bellvís de 1756 i de 1759 conductaren de comú l'apotecari Josep Gasol a canvi de "*cierta porción de trigo por año pagadora entre dichos individuos del Pueblo*"; a ACA, RA, *Consultas*, reg. 478, 372r-373r, Barcelona, 19/8/1757; reg. 466, 42r-43r, Barcelona, 10/2/1747; reg. 476, 366v-367v, Barcelona, 30/9/1755; reg. 475, 217r-218r, Barcelona, 22/6/1754; reg. 474, 446v-447v, Barcelona, 9/11/1753; reg. 475, 290v-291v, Barcelona, 14/8/1754; reg. 158, 151rv, Barcelona, 29/1/1737; reg. 469, 292v-294r, Barcelona, 9/7/1750; reg. 478, 525v-526r, Barcelona, 23/11/1757; reg. 799, 392r-393v, Barcelona, 18/6/1760; reg. 801, 26r-27r, Barcelona, 21/1/1761.

⁵⁸¹ La petició de conducta de cirurgia feta pels regidors d'Alfès fou tractada de manera positiva per l'Audiència, "*pagándole su salario por vía de tasa o repartimiento entre los vecinos del lugar Cabeças de Familia, arreglado a los haveres de cada uno, según que en tales conducciones se practica*"; també la que establiren els regidors d'Algerri, davant el notari de Balaguer Francesc Socias, tot advertint que el repartiment fos "*con toda equidad y a proporción a los haveres y número de personas de las familias de cada casa de dicho lugar que han de ser assistidos*". ACA, RA, *Consultas*, reg. 160, 71v-72r, Barcelona, 26/6/1738; reg. 475, 290v-291v, Barcelona, 14/8/1754.

mateix només a aquells veïns que l'havien aprovat.⁵⁸² A Vinebre, en canvi, malgrat la mateixa oposició a la conducta d'apotecari de comú per part d'alguns particulars, que la tenien establerta a Ascó, l'Audiència adoptà una altra mesura consistent en la confirmació de la conducta i de la seva utilitat i en el recordatori de la llibertat que emparava els veïns, "*después de pagado el contingente del salario de la conducta, de tomar las Medicinas donde les parezca*". D'aquesta manera, l'Audiència donava suport a les protestes dels regidors i obligava els veïns "*renitentes*" a pagar la conducta com la resta de la població.⁵⁸³ Es tracta d'un fenomen que també es pot observar en el conjunt de la documentació trobada sobre conductes de cirurgia de comú. A les Borges Blanques, per exemple, malgrat haver estat aprovada, amb consentiment de la majoria dels veïns una conducta de cirurgia de comú per espai de quatre anys amb Onofre Rebascall, dotze veïns protestaren contra el seu pagament, tot al·legant que "*por su impericia, se valieron los particulares de otro cirujano*". L'Audiència els donà la raó i ordenà la restitució d'allò què havien contribuït i la remissió dels regidors a la justícia ordinària en cas de desacord amb aquesta resolució.⁵⁸⁴ A d'altres viles, en canvi, l'Audiència ordenà el pagament de la conducta de comú a tots els veïns – encara que no l'haguessin cridat en les seves malalties-, recolzà els regidors a l'hora d'aconseguir l'apremi dels batlles per al cobrament de les contribucions, permeté el manteniment de dos cirurgians a la mateixa població malgrat aprovar la conducta amb un d'ells i recordà la llibertat dels veïns de cridar el cirurgià que volguessin un cop pagada la conducta del de comú. A Benavent de Segrià, l'Audiència confirmà la conducta de cirurgia, "*sin embargo de la oposición de los catorze particulares, quienes satisfaciendo su contingente al cirujano del común tendrán la libertad de llamar a otro de afuera para que les asista*". La mateixa resposta fou donada a la

---

⁵⁸² Un cas semblant, inclosa la resolució de l'Audiència, trobem a Vinaixa, on els regidors feren una conducta d'apotecari de comú, quan la major part dels veïns tenien establertes conductes particulars amb apotecaris de poblacions veïnes; també a Garcia, on la conducta d'apotecari de comú fou aprovada per 24 caps de família, als quals s'ordenà limitar el pagament de la mateixa. ACA, RA, *Consultas*, reg. 158, 151rv, Barcelona, 29/1/1737; reg. 472, 67v-68v, Barcelona, 13/8/1751; reg. 808, 89rv, Barcelona, 30/3/1768.

⁵⁸³ L'Audiència adoptà la mateixa decisió davant la protesta dels regidors de la Portella, Biosca, Vilanova de Bellpuig, Puigverd i Artesa de Lleida; a Mollerussa, lloc "*de preciso tránsito en la carretera de Madrid y ocurrir con frecuencia a los pasajeros la necesidad de botica*", s'havia aprovat des feia uns anys la conducta d'un apotecari de comú, "*pagándola de un reparto o tasa común que se hacía en consideración a el número de individuos de cada familia y cabezas de ganado, qual más qual menos*". L'oposició de tres veïns a contribuir-ne motivà la protesta dels regidors i la decisió de l'Audiència de mantenir la conducta i obligar a tots els veïns al seu pagament, "*no siendo justo que por sola la repugnancia de tres padezca todo el vecindario y falte la asistencia a los forasteros*". ACA, RA, *Consultas*, reg. 475, 463v-464v, Barcelona, 4/11/1754; reg. 478, 525v-526r, Barcelona, 23/11/1757; reg. 799, 392r-393v, Barcelona, 1876/1760; reg. 800, 149v-150v, Barcelona, 9/10/1760; reg. 805, 606v-607v, Barcelona, 20/12/1765; reg. 811, 126rv, Barcelona, 17/6/1771; reg. 814, 27v-28r, Barcelona, 1/2/1774; reg. 808, 237r-238r, Barcelona, 21/7/1768.

⁵⁸⁴ Respostes semblants per part de l'Audiència, tot ordenant la restitució de contribucions, impedit els apremis contra els que es resistien a les conductes, obligant a l'establiment de conductes obertes i defensant la llibertat dels veïns de ser atesos per qui volguessin, es produïren a Castellfollit de Ruibregós, Almatret o Arbeca. ACA, RA, *Consultas*, reg. 480, 97r-98v, Barcelona, 27/3/1759; reg. 801, 455r-456r i 537r-538r, Barcelona, 21/8/1761 i 18/11/1761; reg. 808, 33v, Barcelona, 10/2/1768; reg. 814, 188rv, 443rv i 218rv, Barcelona, 29/5/1774, 19/8/1774 i 10/5/1774

queixa dels regidors de Vilanova d'Escornalbou, “*respecto de tener el pueblo suplicante cirujano conduzido sin que haya otro, deben los vecinos satisfacer su contingente y ser apremiados en caso de renitencia, quedándoles la libertad de servirse del cirujano que quisieren*”.⁵⁸⁵

Convé assenyalar que el sistema de conductes es va mantenir vigent fins ben entrat el segle XIX. L'Estat liberal que s'anà conformant al llarg d'aquest període intentà regular aquell mecanisme des d'una perspectiva jurídica i administrativa, amb intents fallits els anys 1823 i 1855, amb l'objectiu d'impulsar un sistema assistencial públic i gratuït, de caire municipal, mitjançant la beneficència domiciliària. La presència de metges, cirurgians i apotecaris a ciutats, viles i llocs es va mantenir, però cada vegada amb menys pes en forma de conductes de comú. En efecte, les conduccions particulars es mostraren dominants al llarg del període i, a diferència del que hem vist al segle XVIII, la tendència cap a la contractació municipal de sanadors reglats es portà a terme pels municipis que comptaven amb una dotació pressupostària o amb una població estable importants. Aquest, però, constitueix un altra camp d'estudi.⁵⁸⁶

Hem pogut comprovar, per tant, que el sistema de conductes de comú constituí un dels mecanismes emprat al món rural català per tal d'assegurar la presència de sanadors amb formació reglada i poder garantir d'aquesta manera l'assistència mèdica a la població. Les conductes de comú permeteren, per tant, l'accés, en teoria al conjunt de la població d'una vila o lloc, als representants oficials de la medicina universitària. És cert que aquest tipus de conductes, a mesura que les condicions econòmiques i demogràfiques ho permeteren, foren suprimides a un bon nombre de llocs, tot deixant pas a un mercat de lliure competència professional que es traduí, al seu torn, en la limitació de l'assistència a aquelles persones que podien assumir el cost dels serveis mèdics a títol particular, restant els més pobres a l'aixopluc de formes assistencials benèfico-caritatives.

---

⁵⁸⁵ La confirmació de la conducta amb cirurgia de comú i l'obligació del pagament de la mateixa per part de tots els veïns, inclosos els que es resistien a aquella, fou ordenat també a d'altres poblacions, com ara: la Secuyta, la Granadella, Gandesa, Algerri, Riba-Roja d'Ebre, Aitona, Artesa de Lleida, la Fuliola o Prades. ACA, RA, *Consultas*, reg. 474, 393v-394v, Barcelona, 5/10/1753; reg. 470, 122v-123r, Barcelona, 17/9/1750; reg. 164, 104rv, Barcelona, 27/4/1741; reg. 467, 61v-63r, Barcelona, 16/3/1748; reg. 473, 178rv i 459r-460r, Barcelona, 12/6/1752 i 5/12/1752; reg. 477, 477v-478r, Barcelona, 24/9/1756; reg. 478, 43v-45r i 170v-171r, Barcelona, 14/2/1757 i 5/5/1757; reg. 479, 249v-250v i 250v-251v, Barcelona, 19/6/1758; reg. 800, 120v-121v, Barcelona, 19/6/1760; reg. 478, 372r-373v, Barcelona, 19/8/1757; reg. 479, 353v-354r, Barcelona, 1/8/1758; reg. 804, 329v-320r, Barcelona, 17/7/1764; reg. 801, 426r-427r, Barcelona, 7/9/1761; reg. 803, 578v-579r, Barcelona, 14/11/1763; reg. 804, 561r-562v, Barcelona, 8/11/1764.

⁵⁸⁶ A. BARRADA, *La protección social en España hacia 1845*, Madrid, Fundación BBV, 2001, vol. 1, p. 143-154 and vol. 2, p. 83-111; F. DíEZ, *La sociedad desasistida. El sistema benéfico asistencial en la Valencia del siglo XIX*, València, Diputació de València, 1993, p. 70-92; C. BARONA, “Organización y profesionalización de la asistencia médica domiciliaria en los pueblos de la provincia de Valencia: 1854-1936”, a *Políticas de salud en l'àmbit municipal valencià (1850-1936)*, València, Seminari d'Estudis sobre la Ciència, 1999, p. 13-70.

Els casos descrits mostren, sense ànim d'exhaustivitat, la importància i l'extensió de les conductes de comú a aquelles poblacions, tot abundant, de major a menor presència els cirurgians –més romancistes i sagnadors que llatins-, els apotecaris i els metges –més batxillers que no pas doctors en medicina. Com hem assenyalat en iniciar aquest capítol, les llibretes de conductes d'aquests sanadors, sobretot les de metges i apotecaris –com ara les emprades per Brockliss i Jones o l'esmentada, al capítol quatre, del Dr. Pau Balmas- haurien de permetre conèixer amb més detall la condició social dels individus que contractaren com a particulars aquells professionals al món rural català. Aquesta és una línia de treball encara per estudiar. Entre les vies alternatives podem destacar els informes tramesos pels metges i cirurgians d'un gran nombre de ciutats, viles i llocs del Principat a la Reial Audiència entre els anys 1804 i 1805.⁵⁸⁷ Arran els casos de “*calenturas pútridas*” que afectaren la ciutat de Barcelona i altres llocs de la costa catalana entre els anys 1802 i 1803, les autoritats ordenaren tots els metges i cirurgians amb exercici als pobles de Catalunya la redacció i tramesa d'una relació mensual de tots els malalts existents sota el seu govern, tot assenyalant edat, sexe, ocupació, malaltia i breu notícia del mètode curatiu en cadascun dels casos. Si bé la informació disponible és incompleta i només abraça les poblacions d'alguns corregiments, les relacions trameses ens permeten de fer-nos una idea de la sociologia dels malalts atesos i, per tant, dels individus que, bé de comú bé de particular, tingueren accés a aquella medicina. Tal i com veurem a la secció següent en tractar la qüestió de qui formava part de les germandats o infermeries de socors múltiples de la Barcelona de finals del segle XVIII, les relacions efectuades pels metges i cirurgians catalans dels anys 1804 i 1805 mostren el caràcter la diversitat social de la seva clientela, més enllà del volum demogràfic dels llocs de treball. Si bé en alguns casos la terminologia emprada resulta poc explicativa –ens referim a definicions d'ocupació en termes com ara “*vida laboriosa o exercitada*”, “*vida sedentaria*”, “*fibra laxa*” o “*fibra sensible*”- en ser més pròpia de l'anàlisi clínica galènica. En altres casos, els informants detallaren amb precisió si es tractava de nens o nenes, d'homes i dones, solters, casats o vidus, al costat de l'ofici. Entre els inscrits, aquells que més apareixen són els de les rúbriques “*labrador*”, “*artesano*” i “*jornalero*” – aquests darrers, en molts casos descrits com a “*gente pobre*”. A continuació i en menor mesura, tot un seguit d'oficis, professions i condicions socials que mostren amb claredat la diversitat sociològica a què hem fet esment. Entre aquests, un llistat suficientment explicatiu el proporcionen les poblacions dels corregiments de Tortosa, Figueres, Cervera, Lleida i Manresa, on trobem, a banda dels esmentats: “*hortelano, marinero, facultativo, literato, zurrador, tintorero, mujer de marinero, carpintero, abogado, droguero, sastre, peluquero, administrador de tabaco,*

---

⁵⁸⁷ Vegeu: AHMB, *Sanitat*, Sèrie IX, *Vària*, n° 24, *Partes Facultativos de los Pueblos de Cataluña, 1804-1805*.

blanqueador, guardián del puerto, lavanderas, pescador, calafate o carpintero de ribera, espartero, hornero, labradora, hilador de seda, procurador, patrón de mar, barbero, oficial de correo, albañil, quincallaire, herrero, religioso, comerciante, carretero, tendero, militar, pastor, texedor, mendigo, molinero, ladrillero, soldado, mercader de paños, sillero, calderero, texedor de lino, bassero, escribano, espargatero, traginero, pastora, boticario, hilandera, texedora, arquitecto, fabricante de jabón, comadrona, confitero, cerrajero, texedor de velos, arriero, galonero, operarios de seda, fabricante de indianas, campesina, tintorero de seda, ermitaño, administrador de las reales fábricas de pólvora, mujer de coser, mujer de encajes, muchacho al algodón, cochero, monja, criada, platero, causídico, estudiante, soguero, lapidario, alcalde mayor, notario, sirvienta, etc”.

8.2.3.- Institucions associatives i demanda d'assistència mèdica a Barcelona

El lligam existent entre l'extensió de la pràctica mèdica universitària i la creació d'un entramat institucional fomentat per les autoritats civils i religioses destinat a la preservació de la salut de la població i l'assistència pública als pobres ha estat destacat a la secció 8.1. En aquest sentit, hem emfasitzat l'existència de diverses instàncies i mecanismes d'assistència, disponibles per a la població urbana i rural, que permeteren diverses formes de contacte entre la població i els representants del galenisme mèdic. També hem assenyalat que, en el cas de la ciutat de Barcelona i al llarg del darrer terç del segle XVIII, la xarxa d'ajut al pobre-malalt es va veure amenaçada en un context urbà de canvi demogràfic i econòmic, a causa, en bona mesura, de les conseqüències de la política il·lustrada estatal, que provocaren el desmantellament progressiu de l'entramat assistencial urbà d'Antic Règim. Com ja ha estat dit, els problemes derivats de la creixent immigració a la ciutat de Barcelona i de l'amenaça constant, per a un important volum de població treballadora, de restar fora de l'ordenat entramat social d'Antic Règim es traduïren en el desenvolupament de determinades estratègies de supervivència. Una d'aquestes, objecte d'estudi a les pàgines següents, fou la transformació de les tradicionals germandats i confraries devocionals en infermeries o associacions d'auxili mutu en la malaltia i la mort, sense perdre però, tot i que força minvat per part de les autoritats civils, les característiques religioses. L'anàlisi d'aquestes institucions ens interessa per diverses raons: d'una banda, perquè permeteren els seus associats d'evitar, a partir del pagament d'una quota, l'accés immediat al darrer dels recursos assistencials disponibles per a la població que vivia en el llindar de la pobresa –és a dir, l'hospital-; d'altra, perquè mostraren el valor concedit als lligams solidaris entre els individus; i, finalment, perquè constituïren una altra forma de contacte amb la medicina universitària –interessada en el mercat que obria la dispensa d'atenció mèdica de caràcter domiciliari no sotmesa a normatives institucionals de control de la professió-, que no passava pels establiments benèfic-assistencials públics.

L'estudi de les institucions d'auxili mutu barcelonines del darrer terç del segle XVIII, enteses com a dispensadores de socors en la mort i la malaltia i per tant susceptibles d'establir acords o conductes mèdiques o bé de facilitar els mitjans econòmics per a rebre atenció domiciliària de metges i cirurgians, gairebé no ha rebut l'atenció dels historiadors.⁵⁸⁸ L'aproximació al context d'aparició i de desenvolupament d'aquestes iniciatives resulta força

---

⁵⁸⁸ Quant als estudiosos que han fet alguna referència, vegeu la bibliografia clàssica citada a les notes 14, 15 i 16 del treball de: C. GUIMERA, "Les associacions religioses de laics a la Barcelona de la segona meitat del segle XVIII", a *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1984, vol. 2, p. 501-506.

complicat. D'altra banda, els experts en història contemporània de Catalunya s'han apropat al món de les institucions d'auxilis mutus d'aquest període amb la intenció de registrar una de les primeres experiències organitzatives d'un període, que arribaria fins mitjan segle XIX, i que ha estat qualificat com a formatiu o embrionari del sindicalisme català de la segona meitat d'aquella centúria.⁵⁸⁹

Les confraries religioses, associacions de laics, presenten una història d'arrel medieval que s'estén al llarg de tot el període modern, en especial des de la contrarreforma catòlica, quan es potenciaren les confraries devocionals. Els ordes religiosos, mitjançant els convents urbans i vilatans, donaren suport estructural a un gran nombre de confraries durant l'època moderna, si bé les esglésies parroquials també tingueren un paper destacat en l'allotjament de confraries. Més enllà dels diversos tipus de confraries existents, en funció del grup social o professional representat o de la relació específica amb altres institucions religioses, les confraries constituïren un lloc de sociabilitat veïnal popular. Aquest fet resulta prou important en el cas de les confraries o germandats que afegiren a la característica ajuda mútua espiritual prestada als seus associats un auxili temporal en la malaltia i en la mort.⁵⁹⁰

Resulta difícil establir una cronologia precisa de l'auge d'aquest tipus d'institucions a la Barcelona del segle XVIII.⁵⁹¹ La recerca efectuada per Carme Guimerà a partir de la documentació

---

⁵⁸⁹ En concret, ens referim al treball de: G. BARNOSELL, *Orígens del sindicalisme català*, Vic: Eumo, 1990. Algunes de les reflexions i anàlisis contingudes en aquest treball han estat considerades en el nostre estudi, que amplia i matisa el conjunt de societats enregistrades per aquest historiador.

⁵⁹⁰ E. SÁNCHEZ DE MADARIAGA, "Una forma de sociabilidad del Antiguo Régimen en transformación: las cofradías madrileñas", a J. M. DONÉZAR, M. PÉREZ LEDESMA (ed.), *Antiguo Régimen y liberalismo. Homenaje a Miguel Artola*, Madrid, Alianza editorial, 1994, vol. II, p. 647-654; I. ARIAS i M. L. LÓPEZ-GUADALUPE, "Las cofradías y su dimensión social en la España del antiguo régimen", *Cuadernos de Historia Moderna*, 25 (2000), p. 189-232.

⁵⁹¹ Deixem de banda en aquest estudi les associacions trobades a la resta de Catalunya en aquests anys. Aquestes només són citades a continuació –exclusivament les que tenim constància que es dedicaven a procurar socors en malalties, ja es tractés de continuació d'exercicis o d'aprovació d'ordenances– per tal de mostrar l'extensió d'aquest fenomen entre segments de població semblants a llocs on també s'experimentà un destacat creixement econòmic i demogràfic paral·lel al procés de desmantellament de l'entramat benèfic-assistencial. A Girona, trobem la Germandat de Sant Francesc de Paula al convent dels mínims (1774) i la confraria de la Puríssima Sang de Crist (1776); a Lleida, la germandat de fadrins espartenyers (1774); a Tarragona, el *Montepío* d'advocats, escrivans i procuradors (1786) i el *Montepío* de la congregació de la Puríssima Sang de Crist (1803); a Olot, la germandat de la Puríssima Concepció del gremi de mitgers de teler (1789), ampliada a tots els oficis i treballadors (1802); a Ripoll, la germandat de la Immaculada Concepció (1791 i 1800); a Cardona, el *Montepío* de veïns i llauradors (1794); a Reus, la germandat de Sant Joan de la Creu del gremi de mestres teixidors de vels (1795); a Manresa, la confraria de la Puríssima Concepció de fadrins artesans (1787 i 1797) i la confraria de Sant Magí a l'església dels dominics (1802); a Vic, el *Montepío* d'advocats, escrivans, procuradors i metges (1798 i 1805), una altra germandat de la qual desconeixem el nom (1805), el *Montepío* d'artesans malalts (1815) i la germandat o *Pia Unió* del Santíssim Nom de Jesús a l'església de Nostra Senyora del Roser dels pares predicadors que passa a ser del beat Miquel dels Sants al convent dels trinitaris descalços (1819); a Figueres, la germandat de Nostra Senyora del Carme a l'església parroquial del mateix nom (1800) i el *Montepío* de metges, cirugians i apotecaris (1818); a Agramunt, la germandat de Nostre Senyor Jesucrist (1806).

de diversos arxius religiosos de Barcelona situaria aquest fenomen a partir de les dècades centrals del segle, tot tenint en compte que sovint no es tractaria de noves creacions, sinó de revisions d'ordinacions d'institucions ja existents.⁵⁹² De fet, la major part de notícies que hem trobat a la documentació de la Reial Audiència –vegeu apèndix 11.2.1.- es van produir a partir de l'any 1770 i, amb la interrupció dels anys 1786 a 1790, continuaren fins l'any 1808, quan s'inicià un altre període d'estancament, parcialment restablert entre els anys 1815 i 1820. Aquest volum de referències es concentra a partir de la dècada de 1770 a causa de l'inici del procés de reforma política endegat pel Consell de Castella envers aquestes institucions. El programa de racionalització dirigit pels ministres de Carles III s'adreçava cap a la submissió jurisdiccional d'aquelles sota l'administració civil i la revisió estatutària de la seva composició, organització i funcionament: és a dir, el control de les despeses, mitjançant la transformació d'una religiositat popular festiva per una altra de més austera, sense perdre però el caràcter social de la institució com a part formativa i contribuent d'un ordre social major; i la redirecció de funcions, mitjançant un major suport de la vessant més assistencial.⁵⁹³ Més enllà de l'eficàcia d'aquest projecte de reforma, la seva execució es traduí, com ha assenyalat Sánchez de Madariaga, en un gran procés de “legalització” d'un moviment associatiu ja existent i molt estès, a partir de la petició

ACA, RA, *Consultas*, reg. 814, 69r, Barcelona, 28/2/1774; reg. 815, 336v-337v, Barcelona, 29/11/1776; reg. 814, 507rv, Barcelona, 13/10/1774; reg. 823, 18r-19r, Barcelona, 6/2/1786 i reg. 1.168, 143r-144r, Barcelona, 29/8/1803; reg. 1.156, 63v-65r, Barcelona, 3/8/1789 i reg. 1.167, 177v-179r, Barcelona, 12/7/1802; reg. 1.158, 179v-180v, Barcelona, 24/10/1791 i reg. 1.165, 24v-27v, Barcelona, 10/3/1800; reg. 1.160, 90r-91r, Barcelona, 31/7/1794; reg. 1.160, 218r-219r, Barcelona, 22/6/1795; reg. 1.162, 53r-54r, Barcelona, 20/3/1797 i reg. 1.167, 143v-144v, Barcelona, 20/10/1802; reg. 1.163, 368r-369r, Barcelona, 26/8/1798 i reg. 1.170, 36r-37r, Barcelona, 28/2/1805, reg. 1.170, 106r-107r, Barcelona, 6/4/1805, reg. 1.378, 181r-182r, Barcelona, 18/9/1815 i reg. 1.380, 317r-318r, Barcelona, 21/10/1819; reg. 1.165, 184rv, Barcelona, 13/11/1800 i reg. 1.380, 42r-43r, Barcelona, 30/3/1818; reg. 1.171, 1v-3r, Barcelona, 13/1/1806.

⁵⁹² La documentació emprada per Guimerà es troba a l'Arxiu Diocesà de Barcelona –on es conserven les ordinacions, noves i revisades, aprovades pel Bisbat-, a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona i a l'Arxiu Parroquial de Santa Maria del Pi –on es conserva documentació relativa a les confraries fundades en aquests llocs. Guimerà afirma disposar de més d'un centenar de referències documentals d'associacions a la Barcelona del segle XVIII. En concret, però, treballa a partir dels estatuts de tretze germandats o confraries, creats o revisats entre 1754 i 1772, que es trobaven a les esglésies parroquials de Santa Maria del Pi, del Sant Esperit, de Sant Cugat del Rech i de Sant Miquel del Port, als convents de Sant Francesc, dels trinitaris calçats, dels caputxins, de la Mercè i dels carmelites calçats, i al monestir de Valldonzella. Malgrat el volum de documentació emprada, sobta el seu judici taxatiu quant a l'absència de noves germandats a Barcelona entre 1772 i 1801, causada, al seu parer, per “la «persecució» que Campomanes va fer contra les confraries i la seva possible transformació en «montepíos»”. Vegeu nota 561, cita a p. 503.

⁵⁹³ Aquest procés de reforma ja havia estat iniciat, sense gaire èxit, per part de les autoritats eclesiàstiques des del segle XVII, en un intent de controlar la religiositat popular. Segons Puigvert, arran la signatura del Concordat de 1753, es va produir “la confluència entre els postulats episcopals posttridentins i els de l'administració civil borbònica amb la finalitat de reformar-les i adequar-les a un major control de les autoritats civils i a una religiositat menys barroca i festiva, més austera i interioritzada”. Vegeu: J. PUIGVERT, op. cit., nota 477, p. 169-187 i la bibliografia que cita a la nota 4, p. 171; M. L. LÓPEZ MUÑOZ, “Control estatal de las asociaciones de laicos (1762-1814). Aspectos legales de la extinción de cofradías en España”, a E. LA PARRA i J. PRADELLS (ed.), *Iglesia, sociedad y estado en España, Francia e Italia (siglos XVIII al XX)*, Alicante, Instituto de Cultura, 1991, p. 341-359; E. SÁNCHEZ DE MADARIAGA, “Cultura religiosa y sociedad: las cofradías de laicos”, *Historia Social*, 35 (1999), p. 23-42.

d'aprovació –generalment concedida- de noves ordenances per part del Consell de Castella entre els anys 1770-1780.⁵⁹⁴

Segons les dades obtingudes a diferents arxius –vegeu apèndix 11.2.1. i 11.2.2.- la legalització i creació de noves germandats adquirí un caràcter continuat des dels anys 1770. Més enllà de la localització de la majoria d'aquestes germandats a institucions religioses, convents o esglésies parroquials, la finalitat principal de les mateixes era la mutualitat dels seus membres per obtenir auxilis múltiples o socors ampliat –malaltia i mort-, al costat d'altres objectius religiosos, relacionats sobretot amb la vetlla dels malalts viaticats, amb la mort dels associats i amb la celebració de la festivitat de l'advocació.⁵⁹⁵ D'acord amb les dades de la Reial Audiència, almenys 28 germandats reberen el vist-i-plau de les autoritats, entre els anys 1770 i 1791, per continuar o iniciar la seva funció principal –socors mutu en les malalties- a partir de l'aprovació de les seves ordenances. Altres 31 germandats reberen l'aprovació o modificació d'ordenances per part de la Reial Audiència entre els anys 1792 i 1804. El recompte, segons la mateixa font, s'amplià en l'aprovació o rectificació d'ordenances de 33 germandats més entre 1805 i 1820.⁵⁹⁶ Segons aquesta font, les germandats, refundades o creades *ex novo*, no només corresponien a individus de diferents oficis associats sota l'auspici d'una advocació i l'aixopluc d'una institució religiosa. Al llarg d'aquest període, moltes de les associacions trobades consistien en la creació d'infermeries o bosses de caritat d'auxili mutu en la malaltia i en la mort creades per fadrins, mestres o gremis de diferents oficis, així com altres professionals d'altres oficis no mecànics. Es tracta, per tant, d'un període de consolidació d'una forma organitzativa bàsica fonamentada en una vertadera demanda d'auxilis materials.⁵⁹⁷

---

⁵⁹⁴ E. SÁNCHEZ DE MADARIAGA, op. cit., nota 563, p. 654.

⁵⁹⁵ Aquesta característica resulta predominant a la majoria de les associacions aquí estudiades, cap de les quals presentava una finalitat prioritàriament religiosa. Això, per tant, avançaria el període de transició d'una xarxa assistencial fonamentada en les confraries de socors en la mort a una altra on predominaven els auxilis temporals en la malaltia al costat dels concedits en la mort. Barnosell ha situat aquesta transformació en els anys 1830 a la ciutat de Barcelona. Vegeu: nota 562, p.28.

⁵⁹⁶ Aquestes dades contrastes de manera rotunda amb les oferides per Barnosell, qui només esmenta catorze associacions entre 1791 i 1810 i cinc noves confraries entre 1810 i 1833. No obstant això, Barnosell matisa que el nombre de societats podria arribar a la trentena en el primer període esmentat, a causa de les mancances d'una de les fonts emprades. Vegeu: nota 562, p.28-29.

⁵⁹⁷ Entre les associacions de fadrins apareixen les de sastres, teixidors de vels, fusters, mitgers de teler, teixidors de lli i teixidors de llenços. Convé recordar la importància dels gremis de fadrins com a experiència organitzativa dels treballadors dels tallers en el sindicalisme català de la primera meitat del segle XIX. Quant a les associacions de mestres o de gremis, hi són citades les de barreters i fabricants de mitges d'agulla i de teler, de faquins de corda, de gravadors i pintadors de llenços, de mestres sastres, de mestres teixidors de llenços, de mitgers de seda i de revenedors. Finalment, les associacions formades per individus de professions *liberals* que s'esmenten en aquesta documentació són les de notaris, d'advocats, escrivans i procuradors, d'oficials de la Reial Audiència, de corregidors, de mestres de primeres lletres i de comerciants.

Taula 8. Relació de respostes sobre associacions d'infermeria a Barcelona (1787)⁵⁹⁸

institucions	respostes	associacions
Hospitals i casa misericòrdia	3	0
Institucions religioses	31	40
Corporacions gremials	50	6
Col·legis professionals	13	8
Montepío professional	1	1
No identificades	7	1
Total	105	56

Les 56 associacions que apareixen a la Taula 8 corresponen a les germandats o infermeries d'auxilis mutus en la malaltia i en la mort existents a la ciutat de Barcelona l'any 1787. La possibilitat de gaudir d'aquesta font, que permet disposar d'una aproximació sincrònica al món de les mutualitats de socors ampliat, vindria a confirmar la trajectòria apuntada amb el material de la Reial Audiència per al darrer terç del segle XVIII. Resulta evident, a la llum de les dades de la Taula 8, el predomini de germandats, en la seva majoria compostes per treballadors de diferents oficis, radicades a institucions religioses. Un aspecte que cal relacionar amb la tradició de les confraries devocionals, que en aquest període han evolucionat cap a la prioritització d'objectius més temporals, sense descuidar els aspectes més religiosos que procuraven el grau necessari de legitimació i d'integració a l'ordre social d'Antic Règim i a l'espai urbà. Les associacions gremials, de mestres o de fadrins, sense compartir aquest predomini, també mostraven una presència prou destacada amb un total de 20 institucions, sis de les quals sota l'aixopluc d'institucions religioses.

A continuació analitzem algunes de les característiques fonamentals que presentaren aquestes institucions a la ciutat de Barcelona en el trànsit dels segles XVIII a XIX. Per tal de procedir a l'anàlisi hem utilitzat diverses fonts: d'una banda, les referències trobades als registres esmentats de la Reial Audiència entre els anys 1770 i 1820, que recullen bona part de les peticions d'aprovació, revisió i modificació dels capítols de les ordenances presentats per les germandats, així com altres aspectes, sovint de caràcter conflictiu, denunciats a les autoritats; d'altra banda, la documentació recollida pel corregidor de Barcelona, l'estiu de 1787, a partir de la petició efectuada pel capità general i la Reial Audiència de Catalunya per tal de conèixer l'existència "*de todas las Asociaciones de Caridad, que hai establecidas, ya con este título, ya con el de Enfermerías, así en los mismos Gremios, como fuera de ellos, estendiéndose a los Montes-Píos*"; i,

⁵⁹⁸ Quant a la font, vegeu la nota següent. Les quaranta associacions que trobem a les diverses esglésies parroquials i convents de Barcelona inclouen sis germandats corresponents a gremis, una a un col·legi professional i una altra que no ha estat localitzada. Vegeu més detalls de les mateixes a l'apèndix 11.2.2.

finalment, la documentació notarial d'algunes d'aquestes institucions, per tal d'obtenir un coneixement més clar sobre els problemes plantejats a les juntes, derivats del funcionament quotidià d'aquelles.⁵⁹⁹

La documentació d'aquest període pot portar sovint a la confusió en l'ús dels termes gremi, confraria i germandat. Si bé els gremis agrupaven corporacions professionals i les confraries i germandats constituïen associacions de laics amb finalitats pietoses i caritatives, en totes aquestes institucions, almenys en un important nombre de casos, trobem també la inclusió de funcions assistencials de caire mèdic.⁶⁰⁰ En qualsevol cas i més enllà de les diverses vies d'evolució d'aquelles institucions al llarg del segle XVIII, l'auge de les confraries i germandats de socors, a causa del seu caràcter d'auxili mutu en la malaltia i en la mort, es va produir en un context de risc d'empobriment creixent, prou evident en el cas de la ciutat de Barcelona en el trànsit cap al segle XIX.⁶⁰¹ De fet, la formació d'aquestes institucions d'infermeria constituí l'estratègia

---

⁵⁹⁹ L'objectiu cercat per les autoritats del Principat el 1787 se cenyia, a més de tenir constància de les germandats o infermeries existents a Barcelona, a disposar de cadascuna d'aquelles d'un "*estado de lo que annualmente executa para desempeño de su instituto; de los fondos que tiene; modo de emplearlos; y necesidades socorridas por ellos en este año*". La petició fou formulada a Barcelona, el 14 de juliol de 1787. Sobre aquesta documentació, vegeu: AMHB, *Veguer*, Sèrie XIX, caixa 37-38, 1779-1789 (a partir d'ara, AMHB, *Veguer*). Quant als registres notarials, ha estat consultada la documentació de les següents germandats: AHPB, Notari Francisco Madriguera Gali, *Primum Manuale Convocacionum Confraternitatum et Gremiorum Barchinone*, 1776-1785, germandat de joves sastres, germandat de Sant Francesc de Paula, germandat de cotxers, germandat de Nostra Senyora de la Gleva, germandat de Nostra Senyora de la Bonanova, germandat de Nostra Senyora de l'Ajuda, germandat de Nostra Senyora de la Victòria, germandat de Sant Eudald i germandat de la Divina Pastora; Notari José Gerardo Sayrols Carreras, *Manuale testamentorum et aliorum*, 1785-1791, germandat de la Verge del Remei, germandat de Sant Josep, germandat de Sant Roc, germandat de Nostra Senyora del Remei, germandat del beat Miquel dels Sants, germandat del Diví Redemptor, germandat de Nostra Senyora de la Palma de joves forners i germandat de Sant Albert; Notari Jaime Rigalt Estrada, *Llibre primer de deliberacions de Colegios, Hermandades, Obrerías parroquiales y Gremios*, 1799-1805, germandat de criats majors de Sant Bonifaci màrtir. La cata efectuada a la documentació notarial no és exhaustiva. L'estudi d'aquesta documentació, però, mostra que qualsevol anàlisi d'aquest tipus d'institucions, més enllà de les ordenances o estatuts reglamentaris, ha de passar de manera forçosa per aquí. Una guia útil per iniciar la recerca es troba al fitxer desenvolupat per Josep Madurell i Marimon a l'arxiu de protocols notarials.

⁶⁰⁰ Convé recordar que la demanda de serveis mèdics, mitjançant conductes amb sanadors o bé subsidis en metàl·lic per rebre atenció mèdica domiciliària, no fou pas exclusiva de les confraries o germandats. També les corporacions gremials mostraren un interès semblant i, en alguns casos, com veurem més endavant, formularen peticions per a crear o formar part de germandats, confraries o infermeries amb aquestes intencions. De fet, una de les primeres notícies trobades als registres documentals de la Reial Audiència mostra la petició efectuada el 1748 pels quaranta-un mestres i quatre fadrins que formaven part del gremi de teixidors de lli de Barcelona per tal de crear una germandat dedicada a "*socorrerse unos a otros en sus enfermedades*". Malgrat considerar positivament l'establiment, l'Audiència trobà "*no ser suficiente la sola paga voluntaria de 15 sueldos al ingreso, 6 dineros en cada semana y la aplicación de las multas y penas ..., por ser cortísimo el número de los individuos ..., a más de que se considera que la erección de dicha hermandad podría ser impeditiva de la cobranza del personal, ganancial y pabellones, y también de la paga de acrehedores censalistas del gremio*". No obstant això, l'Audiència els oferí, "*que si por devoción quieren agregarse a la que en la parroquia de San Pedro hay establecida baxo el nombre de San Agustín, en donde admite a qualquier devoto y pagando seis dineros cada semana se les asiste con Médico y socorro en sus necesidades, lograrán igual beneficio que el que pretenden ...*". ACA, RA, *Consultas*, reg. 467, 44rv i 158v, Barcelona, 21/2 i 8/8/1748.

⁶⁰¹ Aquest fenomen ha estat mostrat també en el cas de Madrid. Vegeu: E. SÁNCHEZ DE MADARIAGA, "De la caridad fraternal al socorro mútuo. Las Hermandades de socorro de Madrid en el siglo XVIII", a S. Castillo (ed.), *Solidaridad desde abajo: trabajadores y socorros mútuos en la España Contemporánea*, Madrid, UGT-Centro de Estudios Históricos, 1994, p. 31-50, en especial els comentaris de la p. 44.

desenvolupada per una part de la població treballadora i es traduí en l'auto-organització de les seves pròpies formes de previsió social. La preocupació o l'amenaça constant de travessar el llindar de la pobresa, causada per la impossibilitat temporal o permanent de treballar per raons de malaltia o mort, va esdevenir fonamental a l'hora de formar part d'aquestes institucions, la missió principal de les quals era concedir auxili econòmic, mitjançant un subsidi, per a procurar atenció mèdica domiciliària o per ajudar a un enterrament digne en el moment de la mort. Davant d'altres estratègies de supervivència, la inversió resultà sovint profitosa. Convé assenyalar que els membres d'aquestes institucions no foren de manera exclusiva els únics interessats en l'existència d'aquest mecanisme d'autoajuda. Certament, com hem assenyalat més amunt, els associats eren conscients que aquest mitjà els podia separar d'altres recursos assistencials caritatius menys honorífics, com ara l'hospital general, i així ho feien constar a l'hora de presentar la sol·licitud d'aprovació de les seves ordenances.⁶⁰² Més enllà de la forta despesa que calia esmerçar en el despatx d'ordenances i en l'erecció i funcionament de la institució, la Reial Audiència va donar suport a gairebé totes les peticions elevades pels interessats al Consell de Castella, a causa dels avantatges que aquestes institucions suposaven en matèria de manteniment de l'ordre social – població enquadrada, ordenances i reglaments intervinguts, petició prèvia de reunió obligatòria, assistència d'agutzil a les juntes generals- o d'estalvi per als establiments benèfic-assistencials existents.⁶⁰³ A més, el fet que bona part d'aquestes germandats s'haguessin establert sota els auspicis d'un sant patró o patrona i lligades a un convent o església parroquial suposava, d'una banda, el suport i legitimat oficial de les autoritats religioses de la ciutat i, d'altra, la participació dels membres de les germandats en les festivitats patronals anyals, amb la corresponent ocupació ordenada de l'espai urbà, i en altres activitats devocionals, en especial les misses de difunts.

---

⁶⁰² Els infermers de la infermeria o germandat de perruquers de Barcelona afirmaven el 1787 que aquesta fou establerta “*al único fin de procurar que sus individuos no vaian al Hospital, en donde hivan y morían con frecuencia por ser en sí el oficio pobre y de ningún caudal*”. Un parer compartit per membres de germandats de caràcter interprofessional, com la de Sant Roc, establerta al convent dels trinitaris calçats de Barcelona, que asseguraven que “*dicha Hermandad es instituida para socorrer a los Hermanos enfermos que haya a fin de que éstos no hayan de ir en el Santo Hospital de Santa Cruz de Barcelona*”. Vegeu: AMHB, *Veguer*.

⁶⁰³ A tall d'exemple, davant la petició de la germandat de la Santíssima Trinitat i del beat Miquel dels Sants al convent dels trinitaris descalços, l'Audiència recordà que “*el establecimiento de estas Hermandades es utilísimo no sólo en lo político sino también en lo moral, porque sostienen en una larga enfermedad varias familias, que sin este auxilio se verían reducidas a la mayor indigencia y necesidad en perjuicio del estado y facilitan a las mismas en el fallecimiento de sus cabezas un consuelo grande en alivio de las mismas familias, medios todos que ayudan a su subsistencia sin riesgo de exponerse a los empeños que suelen contraerse en tales ocasiones*”. Un argument semblant fou emprat amb la petició elevada per la germandat de Nostra Senyora de la Correa, a l'església parroquial de Sant Agustí, en considerar, “*que semejantes establecimientos son muy útiles en una población numerosa y fabricante como es la de esta Ciudad, en la que hay muchas familias que al quedar privadas del salario o estipendio diario que se proporcionan con sus manos, por enfermedades o males habituales, se encuentran sumergidas en un abismo de miserias y por medio de estas asociaciones se remedian sino del todo a lo menos en parte estos inconvenientes, proporcionados a los individuos de ellas y en la ocasión y tiempo que más lo han menester, algún subsidio que les sufrague para lo que necesitan*”. ACA, RA, *Consultas*, reg. 818, 296v-298r, Barcelona, 25/6/1781; reg. 1.157, 152v-154v, Barcelona, 9/12/1790.

Fernando Díez, en estudiar algunes germandats de la València del segle XVIII, ha afirmat que totes les activitats de funcionament, organització i direcció d'aquelles estaven vinculades a institucions religioses, de manera que *“todo el orden asistencial, el benéfico y el de pago, queda, en nuestro país, bajo directo patronazgo eclesiástico”*. La documentació relativa a la ciutat de Barcelona només mostra un únic cas –el de la confraria del Sant Crist de l'Espina a l'església parroquial de Santa Maria del Pi– on diversos eclesiàstics ocupaven els càrrecs de responsabilitat. La resta de respostes d'institucions religioses que albergaven germandats d'auxilis mutus deixa ben clar l'absència d'unió entre ambdues institucions.⁶⁰⁴ No obstant això, l'establiment de les germandats a les esglésies parroquials o als convents suposava uns ingressos addicionals significatius per a les arquecs eclesiàstiques, a partir de la despesa ocasionada per les misses de difunts i altres activitats religioses. Aquest era un tret característic entre els subsidis concedits per aquestes institucions als seus membres en el moment de la mort, pagades a 6 o 7 sous cada missa, estimat pels sacerdots d'aquelles institucions.⁶⁰⁵

El funcionament d'aquestes institucions, ja fossin o no d'arrel gremial, era força comú en tots els casos. Tal com ha afirmat Díez per al cas valencià, això constituïa una mostra del grau de formalització i uniformitat a què aquestes institucions havien arribat en aquest període. La lectura de les ordenances d'un bon nombre d'aquestes institucions –manuscrites als registres de la Reial Audiència– i de les actes de les juntes generals d'altres ens permet de confirmar l'absència de

---

⁶⁰⁴ Les respostes trobades no ofereixen lloc a dubtes. Reproduïm algunes, a tall d'exemple: el prior del convent de carmelites calçats de Barcelona explicava que *“no teniendo el Prior ni Convento intervención en el régimen de las Hermandades de Enfermería de seculares y menos en sus fondos y modo de emplearlos, por ser muy ageno a los Religiosos entrometerse en cosas de aquéllos, y en las ocasiones que dichas Hermandades tienen sus juntas, precediendo permiso del Sr. Alcalde Mayor con asistencia de Alguasil, el Convento sólo les franquea una pieza para tener dichas juntas”*. Res no podia informar l'autoritat eclesiàstica de l'església de Sant Miquel del Port sobre la germandat d'infermeria de Nostra Senyora de la Pietat allí existent, perquè *“esta se gobierna por los seglares que la componen sin ninguna intervención nuestra”*. Una resposta semblant a la del prior de l'església i convent de Sant Agustí sobre les tres germandats que hi albergava: *“su dependencia de el Convento es ninguna; y su conexión tan floxa que los religiosos solamente savemos (los que savemos más) que existen tales Hermandades ...”* per la festa als seus patrons, per les misses de difunts i per la celebració de juntes generals. De fet, la Reial Audiència, en el moment de la revisió de les ordenances presentades per la germandat de Nostra Senyora de la Correa, a l'església de Sant Agustí, tot seguint la política de mantenir el govern secular d'aquestes associacions i sotmetre-les a la jurisdicció civil, ordenà eliminar la presència del prior de l'església a la juntes, suprimir la professió dels associats a la tercera orde de Sant Agustí i la precisió d'assistir a les processons, *“por ser como son todos estos hechos agenos de la Hermandad”*. A d'altres casos, les autoritats forçaren la supressió dels pagaments relacionats amb les celebracions de les festivitats patronals de les germandats per idèntics motius. Aquest darrer fou, per exemple, el cas de la germandat de Santa Anna i de la germandat de Sant Sebastià, ambdues a l'església col·legiada de Santa Anna, o el de la germandat de Sant Gaietà, al convent dels agustins calçats. Vegeu: AMHB, *Veguer*; ACA, RA, *Consultas*, reg. 815, 33v, Barcelona, 7/2/1775, reg. 1.157, 152v-154v, Barcelona, 9/12/1790, reg. 1.159, 2v-7r, Barcelona, 26/1/1792 i reg. 1.165, 57r-61r, Barcelona, 6/5/1800. Sobre el treball de Fernando Díez, vegeu nota 485, p. 116.

⁶⁰⁵ En aquest sentit, convé destacar una de les resolucions preses per la germandat de Sant Josep, al convent de Nostra Senyora del Carme del carmelites calçats de Barcelona, a la junta general de l'any 1790: es proposà *“que lo sacerdote que celebra las missas per los difuntos germans diu no vol celebrarlas a menos que per quiscuna se li donguia de caritat una Pesseta ... y haventse votat, quedà resolt a pluralitat de vots que no se innovàs cosa alguna”*. AHPB, Notari José Gerardo Sayrols Carreras, *Manuale testamentorum et aliorum*, 1785-1791, 280rv, Barcelona, 6/1/1790.

diferències significatives en matèria de funcionament amb les descripcions aportades per altres estudis.⁶⁰⁶ Ens centrarem, per tant, en els aspectes més relacionats amb l'auxili en les malalties, a partir de les fonts esmentades i transcrites a l'apèndix 11.2.1 i 11.2.2.

L'accés a aquestes associacions era de caire restringit. En els casos de les infermeries gremials, de mestres o de fadrins, o d'àmbit professional, el requeriment principal consistia en la pertinença de l'individu a la corporació corresponent, per a procedir a continuació al pagament de la quota d'entrada un cop admès. L'entrada a les germandats sota advocació religiosa, de caràcter interprofessional, era més restrictiu i es regia a partir de criteris basats en l'edat, l'ofici, l'estat de salut i la condició d'una conducta de vida honesta. Aquesta fou una característica peculiar d'aquest tipus d'associacions, que trobem als diferents estudis, des de València fins l'Anglaterra del segle XVIII. Com ha assenyalat Fernando Díez, els requeriments d'admissió s'adreçaven a tenir cura de la salut financera de la institució, tot evitant l'entrada d'individus que generessin despeses abans de fer-ne aportacions significatives.⁶⁰⁷

La política de racionalització del moviment associatiu endegat per les autoritats borbòniques es traduí en un elevat grau d'intervencionisme en el moment de revisió de les ordenances que havien de permetre el funcionament posterior d'aquelles associacions. Els ministres de la Reial Audiència imposaren aquesta política damunt els criteris d'admissió esmentats. La major part de les associacions estudiades fixaren el límits d'edat per a l'entrada entre els 18 i els 40 anys. A partir dels anys 1790, les autoritats obligaren a inserir algunes modificacions en el paràmetre més alt d'edat. Així, s'obligà a introduir un matís que precisava el pagament d'una quota d'admissió específica per als majors de 40 a 45 anys.⁶⁰⁸

---

⁶⁰⁶ Això ens permet d'evitar entrar a detallar el funcionament d'aquestes institucions. Sobre aquesta matèria vegeu: F. DÍEZ, op. cit., nota 485, p. 115-122; C. GUIMERA, op. cit., nota 561, p. 504-506; G. BARNOSELL, op. cit., nota 562, p. 32-34. En contrast amb les idees expressades en aquest darrer treball, convé remetre als estudis de Juanjo Romero, on ha destacat la importància dels valors defensats a partir del funcionament quotidià d'aquestes associacions. Vegeu: J. ROMERO, "Revolución liberal y formación de élites artesanales. Barcelona, 1814-1845", a S. CASTILLO i J. M. DONÉZAR (ed.), *Estado, protesta y movimientos sociales*, Vitoria, UPV, 1998, p. 65-78 i "Segmentación laboral y asociacionismo obrero. Barcelona, 1820-1855", *Estudios Históricos i documents dels Arxius de Protocols*, 17 (1999), p. 243-289.

⁶⁰⁷ F. DÍEZ, op. cit., nota 485, p. 118; C. GUIMERA, op. cit., nota 561, p. 504. Per al cas anglès, vegeu: E. HOPKINS, *Working-class self-help in nineteenth-century England*, Londres, UCL Press, 1995, p. 18; J. LANE, op. cit., nota 334, p. 69.

⁶⁰⁸ Alguns exemples els trobem a la germandat de Nostra Senyora del Pilar, al convent dels trinitaris descalços, a la germandat de socors o *montepío* seglar de Nostra Senyora de l'Ajut i a la germandat de Santa Anna, a l'església col·legiata de Santa Anna. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 1.159, 75v-80r, Barcelona, 18/6/1792; 1.160, 117v-120r, Barcelona, 22/10/1794 i 159v-165v, Barcelona, 9/3/1795. Les associacions respectaren de manera escrupolosa el condicionament de l'edat: per exemple, la germandat de Nostra Senyora de la Gleva, a l'església parroquial de Sant Just i Sant Pastor, davant la disjuntiva d'augmentar el salari de l'andador de 9£ a 12£ anyals o d'acceptar la seva admissió a la germandat, acordà en junta general l'augment de salari d'aquell individu pel fet de 58 anys d'edat.

L'ofici de l'aspirant a associat fou un altre dels requeriments més clarament expressats per part de les diferents germandats. Guimerà considera que aquesta marginació se centrava en el desig de separació amb oficis vils i mecànics. La intenció de les associacions sembla dirigida a evitar la presència d'aquells treballadors que podien presentar un major risc d'accidentalitat i d'aquells altres que, a causa de la novetat de la seva feina, restaven desenquadrats del món ordenat dels gremis i eren susceptibles de restar sense treball i per tant impossibilitats de pagar les quotes en funció de les vicissituds econòmiques conjunturals.⁶⁰⁹ Les autoritats mostraren una actitud inflexible davant d'aquesta qüestió i ordenaren, de manera sistemàtica, la supressió de limitació de pertinença a les germandats a determinats menestrals o artesans, tot obligant a l'ampliació generalitzada a tota la població treballadora. Els oficis citats per les germandats com a perniciosos, *“porque estas clases de sujetos no pueden traer a la enfermería sino continuo daño”*, foren els següents: forners, cerers, fusters, treballadors de prats d'indianes, pintadors d'indianes, jornalers de fàbriques, mestres de cases, teixidors de lli, hortolans, molers i treballadors a pedreres, ferrers, manyans, daguers i altres treballadors de l'ofici del foc, treballadors de les drassanes, mariners, traginers, soldats, *“mozos de café y de pie”* i treballadors d'hospitals –aquests darrers, *“por estar particularmente expuestos a enfermar”*. Les autoritats consideraren que no es podia admetre, *“esta exclusión por odiosa, siendo como son las tales personas útiles a la ciudad y acreedoras a ser socorridas en sus enfermedades”*. No obstant això, si bé només ho hem trobat en el cas de dos germandats, l'Audiència, a banda d'afirmar la prohibició de l'exclusió, matisà l'ordenança tot determinant que, *“qualquier individuo [de la germandat] que tomase alguno de estos empleos quedará suspendido, mientras se dedique a él, de participar de los socorros del Monte y sin obligación de contribuir a sus pagos, pero cesando en aquel, revivan la obligación del pago y sus goces”*.⁶¹⁰

Vegeu: AHPB, Notari Francisco Madriguera Gali, *Primum Manualum Convocationum Confraternitatum et Gremiorum Barchinone, 1776-1785*, s.f., Barcelona, 10/8/1777.

⁶⁰⁹ En aquest sentit, les dades conegudes sobre salaris diaris i poder adquisitiu dels treballadors de les fàbriques d'indianes barcelonines d'aquest període mostren en la majoria dels oficis una capacitat econòmica suficient per a fer front a les despeses d'admissió i pagaments periòdics de les germandats aquí estudiades. Els treballadors dels sectors implicats en l'impuls econòmic d'aquest període, inclosos també els treballadors de la construcció, restaren exclosos de manera deliberada de les germandats. Vegeu: P. VILAR, “Transformaciones económicas, impulso urbano y movimiento de los salarios: la Barcelona del siglo XVIII”, a *Crecimiento y Desarrollo. Economía e historia. Reflexiones sobre el caso español*, Barcelona, Ariel, 1964, p. 249-299; B. L. AYALA, “Condiciones de trabajo en las fábricas de indianas de Barcelona durante el último tercio del siglo XVIII”, *Manuscrits*, 6 (1987), p. 121-133; N. MORA, *Evolució del poder adquisitiu a Barcelona (1779-1816): els salaris de les fàbriques d'indianes barcelonines*, Treball de recerca inèdit, UPF, 1999, p. 52-77.

⁶¹⁰ C. GUIMERÀ, op. cit., nota 561, p. 504. Convé assenyalar que aquesta política restrictiva s'intensificà a partir dels anys 1790. Les germandats que intentaren aquestes exclusions per ofici foren les següents: Nostra Senyora del Rosari, a l'església de Santa Caterina; Sant Sebastià, Sant Sepulcre, a l'església col·legiata de Santa Anna; Sant Joan de la Creu, Santíssima Trinitat, Sant Josep, Sant Escapulari de la Verge del Carme, al convent de carmelites descalços; beat Gaspar de Bono, al convent de Sant Francesc de Paula; Nostra Senyora del Pilar, Nostre Senyor Jesucrist, al convent de trinitaris descalços; Sant Daniel; Sant Gaietà, al convent dels agustins calçats; Nostra Senyora dels Desemparats;

Els altres requeriments, la condició d'una conducta de vida honesta i saludable, foren sempre confirmats per les autoritats en la lletra de les ordenances: l'exclusió de la germandat, “*sólo ha de comprender a los viciosos o de desarreglada conducta y a los que tengan algún mal habitual que hayan ocultado en su admisión*”. En aquest sentit, també es permetia l'expulsió immediata de la germandat d'aquells individus castigats per la justícia amb penes corporals, “*o otra que cause nota especial o infamia a la persona*”. La incorporació a la germandat, per tant, implicava l'acceptació d'unes normes disciplinàries relatives a un estil de vida determinat. L'examen d'aquestes qualitats era una de les funcions dels infermers de les germandats, encarregats d'examinar les circumstàncies vitals dels individus i de descobrir a, “*aquellos [aspirants] que por su naturaleza están siempre enfermizos*”, prèviament a la seva possible admissió. Les germandats disposaven d'un altre mecanisme de seguretat per fer front a aquests problemes, que consistia en la suspensió –“purgació” era la paraula emprada per les associacions, que fou suprimida i variada per les autoritats, com la resta de vocabulari d'arrel religiós, individus per confreres, *montepío* per germandat o confraria, etc- del cobrament dels subsidis per malaltia durant els primers sis mesos d'incorporació a la societat.⁶¹¹ També constituí un requeriment d'admissió l'exercici de l'ofici o la residència habitual a la ciutat de Barcelona, com a límit d'actuació urbana de les associacions. Les germandats, en funció del volum d'individus i de la seva capacitat econòmica, nomenaven de dos a cinc infermers entre els seus associats. Aquests, a més de la funció esmentada, s'encarregaven de donar raó al director o al clavari de l'associació dels individus malalts per tal de ser auxiliats –una funció que a d'altres germandats requeia en els *andadors*-, als quals havien de visitar i portar les assistències corresponents durant les seves malalties, tot recollint les certificacions o pòlisses signades pel metge o pel cirurgià i anotant totes les incidències en els llibres de pòlisses dels malalts.⁶¹²

Sants Màrtirs Lucián i Marcián, al convent de Sant Francesc d'Asís; Ecce Homo, al convent de Santa Mònica; Ecce Homo, a la Capella de l'Ajut; Nostra Senyora dels Dolors i Sant Àngel de la Guarda; les dos excepcions esmentades correspongueren a les germandats de Santa Eulàlia, a l'hospital de mesells; i de Sant Aleix, a l'església dels Dolors. Vegeu les referències documentals corresponents a l'apèndix 11.2.2.

⁶¹¹ Alguns exemples d'aquestes característiques els ofereixen les ordenances de les germandats de Nostra Senyora del Pilar, al convent de trinitaris descalços; Santa Anna, Sant Sepulcre, a l'església de Santa Anna; Sants Màrtirs Lucián i Marcián, al convent de Sant Francesc d'Asís; Santa Eulàlia, a l'hospital de mesells; Sant Aleix, a l'església dels Dolors. Vegeu les referències corresponents a l'apèndix 11.2.2.

⁶¹² En els casos trobats de nomenament de dos infermers –cas de la germandat de la Verge del Remei-, la distribució de l'espai urbà s'efectuava així: Santa Maria del Mar i Jonqueres; en el de tres infermers –cas de la germandat de Nostra Senyora de la Gleva-, la distribució era: Santa Maria del Pi, Santa Maria del Mar i Raval; en els de quatre infermers –cas de la germandat de Sant Josep, de Sant Albert, de Nostra Senyora del Remei, de Nostra Senyora de la Victòria, de la Divina Pastora o de Sant Francesc de Paula-, la divisió dels barris era: Sant Pere, Santa Maria del Pi, Santa Maria del Mar i Raval o Padró, i en altres ocasions, drassanes; les germandats –la de Nostra Senyora de la Bonanova, per exemple- que nomenaven cinc infermers afegien el barri de Mar als quatre anteriors. Vegeu: AHPB, Notari Francisco Madriguera Gali, *Primum Manuale Convocationum Confraternitatum et Gremiorum Barchinone*, 1776-1785 i Notari José Gerardo Sayrols Carreras, *Manuale testamentorum et aliorum*, 1785-1791. Els llibres de pòlisses han de constituir una font extraordinària per a conèixer millor la salut laboral d'aquells treballadors. No

Una vegada avisats els oficials de la germandat de la malaltia d'un associat es disposaven els ajuts corresponents. A diferència del cas de València, on Díez ha trobat que un dels subsidis concedits consistia en el relatiu a aquelles malalties que no precisaven la visita del metge, sinó la de cirurgia o *curandero*, les germandats estudiades a Barcelona mostren que tingueren un paper fonamental a l'hora d'imposar un model d'assistència exclusiu, oficial, basat en la medicina universitària. A totes les ordenances s'insistia en la obligació que havia de ser un metge o un cirurgià aprovats els que visitessin els malalts i els que signessin les pòlisses als infermers.⁶¹³ Com es pot observar a la relació de dades que figura a l'apèndix 11.2.2., tant en els casos de germandats d'ofici o d'advocació religiosa interprofessionals, els subsidis en metàl·lic variaven si la malaltia corresponia a medicina o a cirurgia. Com a mesura de contenció financera, les germandats optaren per introduir, de manera progressiva o bé en conjuntures de dèficit a la caixa, modificacions en aquestes percepcions en funció de la durada de les malalties. Les malalties de cirurgia no foren incloses entre els subsidis concedits per totes les germandats i en aquelles on figuraven, sovint es van veure obligats a reduir el nombre de dies de percepció del subsidi i delimitar el tipus de malalties susceptibles de rebre'l per tal de no sobrecarregar l'economia de la societat. D'aquesta manera, el trencament o dislocació d'ossos, un dels accidents més freqüents, limità el pagament del subsidi a un màxim de 40 dies en la majoria de germandats. Altres malalties o accidents, derivades de baralles, autolesions o de conductes sexuals reprovables –com el mal francès–, restaren normalment fora de l'àmbit dels subsidis per malaltia.⁶¹⁴ Algunes germandats també intentaren suprimir determinats tractaments terapèutics, com ara prendre banys o aigües, no tant pel seu caràcter onerosos com per la dificultat addicional que representava el seu control, una vegada els malalts havien de sortir de la ciutat. Els casos trobats mostren una posició inflexible per part de les autoritats, que comminaren a les germandats a modificar el reglament de manera que, “*a cualquiera individuo que al salir de alguna enfermedad irá a tomar los baños o aguas fuera de*

---

obstant, aquest tipus d'evidències, com també ha assenyalat Joan Lane, resulta molt complicat de trobar. Per al cas de les societats angleses, algunes de les quals, en començar el segle XIX, feren imprimir formularis oficials per a ser omplerts pels metges o els cirurgians que visitessin els seus associats, vegeu: nota 334, p. 77.

⁶¹³ A tall d'exemple, vegeu els casos de les germandats del beat Miquel dels Sants i de la bossa de caritat dels fadrins fusters. ACA, RA, *Consultas*, reg. 819, 2v-11v, Barcelona, 13/1/1783 i reg. 1.158, 139r-142v, Barcelona, 4/8/1791. El capítol 18 de les ordenances de la germandat del Diví Redemptor especificava que només es procediria al cobrament de les malalties de cirurgia en el cas de ser l'associat malalt, “*visitado y curado por Cirujano aprobado por el Real Colegio de esta ciudad, mas no por aquellos que vulgarmente llaman Curanderos*”. Vegeu: Notari José Gerardo Sayrols Carreras, *Manuale testamentorum et aliorum*, 1785-1791, 259r-264r, Barcelona, 6/10/1789. L'afirmació de Fernando Díez, a nota 485, p. 116-117.

⁶¹⁴ Guimerà afegeix a aquestes malalties altres pròpies de les dones, com ara malalties als pits o accidents en el part. Hopkins també suma a aquestes les derivades de l'alcoholisme. Vegeu: nota 561, p. 505 i nota 580, p. 19-20. Trobem alguna excepció en la legislació aplicada per l'Audiència en el cas de la germandat de Sant Albert, al convent de carmelites calçats, a la qual s'obligà a modificar la lletra d'un capítol d'aquesta manera: “*no privarse del socorro a los hermanos, aunque la enfermedad sea de gálico por la primera vez, ni resultiva de riñas indeliberadas por una vez también*”. ACA, RA, *Consultas*, reg. 819, 190v-191v, Barcelona, 14/10/1782.

esta ciudad o lo egecutará en su casa por orden del Médico, se le continuará en socorrer si no huviese cesado todavía la asistencia o subsidio".⁶¹⁵ No hem trobat cap cas de germandat que financés les medecines prescrites pel metge o que tingués contractat amb algun apotecari la dispensa de les drogues requerides pels associats.

Si bé, com hem assenyalat més amunt, un dels objectius d'aquestes associacions era proporcionar atenció mèdica domiciliària, tot evitant haver de recórrer a l'hospital, les germandats estudiades també consideraren la disposició d'aquesta opció per part dels seus associats. Hom pot observar un canvi en la política aplicada en aquesta matèria per part de la Reial Audiència, que se situa a partir de la crisi econòmica i epidèmica dels anys de canvi de segle.⁶¹⁶ En efecte, al llarg de la dècada de 1790, les germandats van poder evitar el pagament dels subsidis per malaltia a aquells membres que es veien obligats a haver d'ingressar a l'hospital de la Santa Creu. Les autoritats de l'Audiència només obligaren les germandats al pagament del subsidi un cop acabada l'estada a l'hospital, quan en sortir encara es trobessin convalescents i sense forces per a treballar. El subsidi, però, en aquests casos, es reduïa a la meitat i es limitava a un màxim de 8 dies –en el cas de les germandats de Nostra Senyora de la Mercè de la bossa de caritat de fadrins fusters, de Nostra Senyora del Rosari, de Santa Anna i de Sant Gaietà- o de 15 dies –en el cas de la germandat de Sant Josep.⁶¹⁷ A partir de 1800, l'Audiència modificà les ordenances de les germandats de nova creació en el sentit de compartir les despeses generades pels socis malalts que havien de recórrer a l'aixopluc de l'hospital. De manera que, "*si la enfermedad la pasase en el Santo Hospital deberá presentar certificación del Enfermero Mayor de los días que habrá permanecido enfermo en él y el subsidio que acredite deberá repartirse con igualdad entre él y el Santo Hospital, quedando el Montepío responsable a éste de la parte que le corresponda, pues el objeto o instituto del Santo Hospital es el de admitir los enfermos que están faltos de medios para curarse en sus casas y para aliviarle un tanto de los gastos es conveniente la práctica de lo referido*".⁶¹⁸

---

⁶¹⁵ Alguns dels exemples els proporcionen les germandats del beat Nicolàs de Longobardo del gremi de pintadors i gravadors de llenços, al convent de Sant Francesc de Paula, la de Santa Anna, a l'església col·legiata de Santa Anna, i la de Santa Magdalena, al convent de trinitaris descalços. ACA, RA, *Consultas*, reg. 1.159, 32r-35v, Barcelona, 12/3/1792, reg. 1.160, 159v-165v, Barcelona, 9/3/1795 i reg. 1.165, 57r-61r, Barcelona, 6/5/1800.

⁶¹⁶ R. M. GARCÍA DOMÉNECH, "La Junta d'Auxilis, 1797-1802", *L'Avenç*, 91 (1986), p. 48-53.

⁶¹⁷ ACA, RA, *Consultas*, reg. 1.158, 139r-142v, Barcelona, 4/8/1791 i 199r-203v, Barcelona, 19/12/1791, reg. 1.160, 159v-165v, Barcelona, 9/3/1795, reg. 1.164, 303r-306v, Barcelona, 7/10/1799 i reg. 1.165, 57r-61r, Barcelona, 6/5/1800.

⁶¹⁸ Alguns exemples d'aquest canvi d'orientació cap al copagament l'ofereixen les germandats dels Sants Màrtirs Lucián i Marcián, de la Santíssima Trinitat, de Santa Eulàlia, del Sant Crist de l'Agonia, del Pendó de Nostra Senyora Mare la Verge Maria i de Sant Aleix. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 1.165, 216r-217v, Barcelona, 4/12/1800, reg. 1.168, 74r-75v, Barcelona, 25/5/1803, reg. 1.170, 205r-206v, Barcelona, 26/9/1805, reg. 1.171, 86v-88v, Barcelona, 23/6/1806, reg. 1.172, 9v-10v, Barcelona, 26/1/1807, 166rv, Barcelona, 17/9/1807 i 221v-223v, Barcelona, 11/5/1807.

D'altra banda, convé assenyalar que les germandats no acostumaven a imposar als associats un metge o cirurgià triat per la institució. Desconeixem, de fet, l'extensió del mecanisme de la conducta mèdica entre aquestes associacions. Els pocs exemples que hem trobat tornen a palesar la importància de la documentació notarial, en especial els inventaris *postmortem* dels metges barcelonins del període, en alguns dels quals apareixen mencions específiques i comptes impagats. Sabem, per exemple, que la germandat de fadrins de fusters, amb 125 associats el 1787, tenia signada una conducta amb un metge a raó de 40 lliures l'any. A banda d'aquesta despesa, la germandat va haver de fer front aquell any al pagament de 136 lliures 19 sous i 6 diners en concepte dels subsidis per malaltia pagats a 30 socis.⁶¹⁹ Uns dies abans de morir, el metge Vicenç Mitjavila va fer entrega al notari del seu testament i d'un plec que contenia els crèdits del metge contra alguns particulars. Entre aquests hi figurava la conducta de metge del gremi de mestres perxers corresponent a l'any 1804 i també les 189 lliures de conductes endarrerides del gremi de mestres mitgers, sobre les quals advertia que, “*no es poden cobrar a menos de posar una ampara als lloguers de la casa que té dit gremi en lo carrer del hostal de Manresa y demás entradas que dit gremi persebèsquia*”.⁶²⁰ D'altra banda, la germandat de criats majors de Sant Bonifaci Màrtir, amb ordenances aprovades el 1795, tenia contractada una conducta amb el metge Carles Ronquillo. A la junta celebrada el juliol de 1805, la germandat decidí, “*respecte a diferents quejas que havia tingut de la poca acistència del dr. Carlos Ronquillo, Metge de la Germandat, acerca dels malalts de ella*”, la seva desconducció i, en aquella mateixa reunió, es trià “*en son lloch al dr. Thomàs Ventosa, cathedràtic jubilat*”.⁶²¹ Aquestes magres evidències indiquen que encara hi ha tot un camí per descobrir en la documentació notarial. També mostren les implicacions de l'extensió del fenomen de les germandats d'auxilis múltiples per a la pràctica mèdica, com a una de les formes d'obtenció d'ingressos més interessants en el mercat mèdic barceloní del darrer terç del segle XVIII. Aquest és un aspecte, a més, que cal prendre en consideració a l'hora d'avaluar l'interès dels metges per potenciar l'atenció mèdica domiciliària en lloc de la transformació dels hospitals al llarg del segle XIX.⁶²²

---

⁶¹⁹ Vegeu: AMHB, *Veguer* i apèndix 11.2.2.

⁶²⁰ AHPB, Notari Fèlix Veguer Avellà, *Manuale contractorum, instrumentorum et ultimorum voluntatum*, 1805, publicació del testament, 109v-114r, Barcelona, 16/2/1805 i plec entregat el dia 9 de febrer.

⁶²¹ AHPB, Notari Jaime Rigalt Estrada, *Llibre primer de deliberacions de Colegios, Hermandades, Obrerías parroquiales y Gremios*, 1799-1805, 296r-297r, Barcelona, 3/6/1805 i 297rv, Barcelona, 7/7/1805.

⁶²² J. M^a. CALBET i J. CORBELLÀ, “Les preocupacions socials dels metges en el segle XIX”, a *Actes IX congrés de metges i biòlegs de llengua catalana*, Barcelona, ACMCB, 1976, vol. 2, p. 34-75; M. ESTEBAN DE VEGA, “La asistencia liberal española: beneficencia pública y previsión particular”, *Historia Social*, 13 (1992), p. 123-138; C. GRABULEDA, “Los límites de la acción social en la España del siglo XIX. Asistencia y salud pública en los orígenes del estado liberal”, *Hispania*, 60 (2000), p. 597-622. Sobre el cas anglès, vegeu: J. LANE, op. cit., nota 334, p. 78-79.

Sembla raonable creure que eren els propis malalts qui cridaven el metge o el cirurgià, als quals podien pagar amb els subsidis en metàl·lic que els corresponia si estaven al corrent amb la germandat. Aquest camí ens porta a una altra qüestió prou important, com fou la relativa a qui formava part d'aquelles societats. A l'apèndix 11.2.3. hem reproduït la relació de "*crédits contra diferents persones per rahó de visitas y treballs de metge segons resulta del Llibre de Visitas y se estan debent*" del metge Pere Uterà, corresponents a l'any 1784. Aquest document mostra en primer lloc la diversitat social de la clientela d'aquest metge. També ens il·lustra sobre la possibilitat de l'absència de conductes mèdiques i de l'establiment directe de relacions, sense intermediaris, entre els malalts i el metge. Davant d'això i a l'espera de noves evidències, tendim a pensar que part d'aquella clientela podia rebre atenció mèdica domiciliària gràcies a la pertinença a una germandat de socors múltiples. De fet, la diversitat sociològica dels clients del metge Uterà també la trobem entre els components d'aquelles germandats que coneixem, encara que parcialment, l'ofici dels seus membres. A banda de les societats que especificaven la seva composició en les respostes enviades a les autoritats l'any 1787 –vegeu apèndix 11.2.2.–, la documentació notarial d'algunes de les germandats estudiades també mostra aquest caràcter interprofessional. Per exemple, entre els oficis citats a les juntes de la germandat de Sant Eudald trobem un manyà, un negociant i un llautoner; a la de Nostra Senyora de la Bonanova, un manyà, un batedor d'or, un courer i un mestre de cases; a la de Sant Albert, tres sastres, un mitger, un xocolater i quatre torners; a la Divina Pastora, un jove fadrí mitger; a la de Nostra Senyora de la Victòria, tres teixidors de lli, un mestre de primeres lletres, un sastre, un sabater de vell, un sombreroer, dos joves paraires, un fuster, dos joves velers, un jove teixidor i un jove teixidor de llana; a la de Sant Francesc de Paula, un xocolater i un veler; i a la de Nostra Senyora de la Gleva, un fuster i un revenedor. Certament, però, uns i altres casos vindrien a confirmar, com han destacat Sánchez de Madariaga per al cas de Madrid i Díez per al cas de València, que només una part privilegiada de les classes treballadores, i en menor grau els membres d'oficis mecànics, van formar part de les germandats de socors múltiples. Les dades que disposem sobre el volum de població que formà part d'aquestes germandats –entre les conegudes se situaria entre els 100 i 200 individus per societat- tampoc permet especular sobre el nombre d'associats en aquest període, més enllà d'assegurar els límits de funcionament més adequats d'aquestes associacions.⁶²³

La principal raó d'aquesta restricció social es troba en el gravamen econòmic que suposava el pagament periòdic de les quotes i les aportacions extraordinàries, tant les relatives al sufragi

---

⁶²³ E. SÁNCHEZ DE MADARIAGA, op. cit., nota 574, p. 44; F. DÍEZ, op. cit., nota 485, p. 120-122.

d'activitats assistencials com religioses; condicionants ineludibles per tal d'evitar l'expulsió de l'associació. L'any 1787, a diferència de les germandats gremials, les germandats d'advocació mostren –vegeu apèndix 11.2.2.- uns estats anyals de comptes prou sanejats. Aquesta tendència cap a la solvència, també detectada per Díez a València, no només indica un cert equilibri entre els ingressos i les despeses d'aquestes associacions, sinó també l'existència d'uns associats capaços de fer front a les quotes i pagaments esmentats. Barnosell ha destacat, en analitzar les despeses de les societats de socors mutus de Barcelona durant el primer terç del segle XIX, el caràcter exclusivista d'aquestes associacions i si bé ofereix exemples de treballadors o oficials d'oficis inscrits en aquestes, mostra com la majoria d'aquells treballadors restà excloua de les mateixes.⁶²⁴

L'existència d'aquestes germandats, en qualsevol cas, posa de manifest la consolidació d'un sistema oneros, oposat a l'auxili benèfic-caritatiu d'altres institucions, que contribuí al manteniment de l'ordre i de l'estructura social d'Antic Règim, que permeté un sector de la població treballadora entrar en contacte amb els sanadors de formació reglada i que, alhora, obrí les portes d'un mercat mèdic en expansió als ingressos professionals dels metges i cirurgians d'aquest període. L'associacionisme del món de les germandats constituí una resposta evident, arrelada en la demanda creixent d'auxilis materials en la vida i en la mort d'una part de la població treballadora urbana, en un context socioeconòmic de canvis amenaçadors, i fonamentada en l'auto-organització de les seves pròpies formes de previsió social.

---

⁶²⁴ F. DÍEZ, op. cit., nota 485, p. 119-120; G. BARNOSELL, op. cit., nota 562, p. 34-50. La diferència salarial que permetia l'accés o no a aquestes associacions era, en paraules de Díez, *“la que separaba al trabajadores de los oficios, de las artes mecánicas, del trabajador servil, tocado por la vileza que le confería su propia posición laboral”*. Vegeu: F. DÍEZ, “El nivel de vida de la población trabajadora en la ciudad preindustrial: condiciones para una difícil subsistencia, Valencia, siglo XVIII”, *Historia Social*, 50-51 (1989), p. 53-69, cita a p. 67.

9.- Assaig d'aproximació a la medicina animal

La Catalunya del segle XVIII ha estat caracteritzada tradicionalment a partir d'una doble imatge, segons la perspectiva sigui política o econòmica. D'una banda, el resultat final de la guerra de Successió significà la imposició d'una nova planta política i administrativa en suprimir les institucions de govern tradicionals. D'una altra, el rumb adquirit per l'economia catalana des de finals del XVII experimentà una embranzida al llarg del segle XVIII basada en una expansió agrària que afavorí el desenvolupament comercial i afermà les bases manufactureres del país. Si bé això resulta una simplificació, ens pot permetre de plantejar si aquest procés de transformació afectà la ramaderia i l'exercici de la menescalia durant aquest període. Com veurem, les característiques principals d'aquest procés ni estimularen la formació bàsica d'un pensament i un projecte de veterinària científica, ni alteraren el decurs de les actuacions tradicionals en aquesta matèria; i, quan s'introduïren canvis, pretesament modernitzadors, es traduïren al capdavall en un increment de la conflictivitat.

Abans però de començar, cal destacar algunes idees sobre els animals com a categoria d'anàlisi històrica i historiogràfica. Malgrat l'existència d'elements comuns, resulta destacable constatar la migrada relació que s'ha produït entre els historiadors de la medicina humana i els de la medicina animal. Un fet que, des d'un punt de vista cultural, tal volta caldria relacionar amb l'assumpció ideològica de la superioritat de l'home damunt els animals. En qualsevol cas, aquest desinterès mutu i la correlativa compartició de les ciències de la salut han contribuït a l'endarreriment del nostre coneixement sobre la relació entre els humans amb els animals en el passat i, alhora, a la construcció, feble i tardana, d'una historiografia de la veterinària, en bona mesura iniciada pels propis professionals de la medicina animal en la seva cerca de legitimació històrica del seu saber. Això ha estat un fet tant en la historiografia de la veterinària internacional com en l'espanyola. En aquest sentit, penso que cal abundar en la necessitat de despertar l'interès dels historiadors de la ciència sobre la relació entre medicina humana i animal i sobre la necessitat d'estudis que considerin la relació dels humans amb els animals com a categoria d'anàlisi històrica. En efecte, tot assimilant aquells punts de partença que ja han estat proporcionats per la història econòmica i política de la ramaderia, tal vegada caldria ara posar èmfasi en l'estudi de la relació dels humans amb els animals, des de perspectives tan diverses com ara els aliments, les deixalles, els adobs, les malalties, l'experimentació, el poder, la seguretat, etc. Per això, sembla oportú anar més enllà d'una història de les “nostres arrels” o de la “nostra professió”. La superació d'una història d'actituds que ha situat la frontera entre la ignorància i el progrés científics a partir de

l'establiment de les escoles de veterinària a finals del segle XVIII i, per tant, del desenvolupament de la veterinària científica i de la professió veterinària, ens permetrà probablement de comprendre millor la complexa història de les relacions entre els humans amb els animals, entre la medicina humana i la medicina animal.⁶²⁵

Un cop dit això, cal tornar al nostre punt de partença. Com ja ha estat esmentat, les característiques de les transformacions econòmiques i polítiques experimentades a Catalunya al llarg del segle XVIII condicionaren la relació entre els homes i els animals. En efecte, la història de l'economia catalana ha mostrat abastament com es produí la formació de les bases necessàries per a l'adopció d'un sistema de desenrotllament capitalista. Aquesta transformació econòmica fou possible a partir de la combinació de quatre factors bàsics: avanç demogràfic, expansió de l'agricultura, creixement manufacturer i increment del volum d'intercanvis. És important recordar com tres d'aquests elements van afectar directament la ramaderia catalana. En primer lloc, l'expansió agrària catalana, en desenvolupar-se a partir, entre d'altres factors, d'una extensió dels conreus, amb la consegüent colonització de terres mitjançant el desboscament, el dessecament o l'ús dels comunals, i d'una especialització basada en l'aposta pels conreus més rendibles a cada indret -tot destacant la vinya com el producte central dels intercanvis- contribuí a la progressiva marginació de la ramaderia. Això fou evident en la reducció constant de les pastures disponibles i en el tancament dels passos tradicionals de trànsit, i per tant en la limitació de la ramaderia transhumant, i també en l'augment dels conflictes provocats per la presència destructiva del ramat en els camps de conreu, i per tant en l'increment dels costos ramaders en haver de pagar multes per destrucció de conreus o de contractar més pastors per tal de controlar els ramats. En segon lloc, l'embranchida de la indústria cotonera a partir dels anys 1760-1780 va tenir un paper clau en funció de la seva difusió progressiva a les comarques on prèviament s'havia desenvolupat la manufactura tradicional de la llana. La versatilitat de les economies tradicionals davant les noves opcions va afavorir el desequilibri en el consum de matèries primeres -cotó *versus* llana- i, per tant, contribuí a una reducció en la demanda dels productes derivats del bestiar de llana. Tot plegat, com ha escrit Pierre Vilar, "*la ramaderia a Catalunya tempta cada vegada menys l'empresa: no és un complement obligat dels conreus mediterranis més estimats.*" En tercer lloc, l'especialització

---

⁶²⁵ És just remetre al treball d'un historiador de la ciència de vàlua internacional que, al meu parer, ha reflexionat amb molt sentit comú sobre les relacions entre la història de la medicina humana i animal, precisament en un context d'apropament entre els historiadors d'un i altre àmbit, vegeu: R. PORTER, "Man, Animals and Medicine at the time of the founding of the Royal Veterinary College", a A.R. MICHELL (ed.), *The Advancement of Veterinary Science*, vol. III de la *History of the Healing Professions. Parallels between Veterinary and Medical History*, Oxon, CAB International, 1993, p.19-30. Com a exemple del tipus d'historiografia veterinària a què m'he referit, vegeu: G. SUÁREZ (ed.), *Libro conmemorativo del Bicentenario de la Facultad de Veterinaria, 1793-1993*, Madrid, Editorial Complutense, 1994, p. 17-64.

agrària actuà com un important activador de la circulació mercantil interior i exterior en haver d'importar cada cop més productes de subsistència i de vendre el productes d'intercanvi. El sistema de comunicació bàsic per tal de suportar un intens tràfic de mercaderies fou, a Catalunya, el camí de bast o de ferradura. Això, juntament amb la mula i el traginer esdevingueren la columna vertebral de l'economia catalana fins a mitjan segle XIX. Aquests factors gairebé anul·laren la capacitat competitiva dels ramaders catalans davant l'extraordinari creixement del mercat de consum de carn barceloní. El negoci de la carn de consum va romandre així en mans de les grans xarxes barcelonines del comerç d'importació i exportació de mercaderies i lluny, per tant, de les possibilitats de control dels ramaders catalans.⁶²⁶

A finals del segle XVIII, els testimonis coetanis (Zamora, Baró de Maldà, Caresmar) van confirmar aquesta imatge en mostrar que la manca de pastures, provocada per les grans rompudes, per l'expansió de la vinya i per la progressiva desaparició del guaret i dels comunals, havia agreujat la situació de la ja decadent cabanya ramadera catalana. El *Discurso* de 1780 abunda en la idea de la constant disminució de la cabanya catalana. En aquest sentit, hi predomina una frase en relació amb el bestiar: “*la falta de pastos no permite su aumento*”. Alhora, el *Discurso* destaca la limitació de la cria, a la majoria de corregiments, a les bèsties destinades a les carnisseries locals, el sacrifici excessiu i pernicios del bestiar jove per a satisfer la demanda creixent del mercat català i, finalment, la progressiva insuficiència de la ramaderia catalana per a satisfer l'important mercat barceloní. A la percepció d'aquests testimonis cal afegir el caràcter del pensament agrari dominant a Catalunya: Romà i Rossell, Caresmar, Sisternes, els agraristes de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, etc. Un pensament fidel a la pragmàtica combinació d'idees liberals i intervencionistes; conscient del paper decisiu que l'augment de la producció agrària especialitzada mitjançant l'ús de totes les terres possibles estava jugant en el desenvolupament econòmic del país. Fou per això que la qüestió de la ramaderia catalana es va plantejar des del punt de vista de l'equilibri de la balança comercial catalana. És a dir, donada la rendibilitat de l'agricultura calia equilibrar les importacions de bestiar fetes per a satisfer la demanda del mercat català amb la venda d'altres productes agraris i manufacturats i, alhora, calia posar en pràctica tot un seguit de mesures (construcció de recs per a crear prats artificials, introducció de plantes farratgeres, prohibició de rompudes en els comunals destinats a pastures, etc.) per tal de fomentar almenys la

---

⁶²⁶Sobre aquests aspectes, vegeu: P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, Curial-Edicions 62, 1986, vol. II, p. 115-248, la cita a la p. 156); C. MARTÍNEZ SHAW, “La Cataluña del siglo XVIII bajo el signo de la expansión”, a R. FERNÁNDEZ (ed.), *España en el siglo XVIII. Homenaje a Pierre Vilar*, Barcelona, Crítica, 1985, p.55-131; N. SALES, *Mules, ramblers i fires (s. XVIII-XIX)*, Reus, Centre de Lectura, 1991, p. 15-42; J. FONTANA, *La fi de l'Antic Règim i la industrialització, 1787-1868*, a *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar, Barcelona, Edicions 62, 1988, vol. V., p. 57-91; J. ALBAREDA, op. cit., nota 4, p. 31-43 i 268-276.

cria de bestiar establert per a compensar parcialment el consum autòcton de carn. Com a resultat d'aquesta aposta de desenvolupament econòmic, la compromesa situació dels ramaders catalans va forçar la importació de nombrosos caps de bestiar, tant per a consum humà i de determinades activitats productives com per a satisfer les necessitats de transport. Aragó, València i en menor mesura Castella comercialitzaren els seus ramats a Catalunya. Fou França, però, la gran exportadora de bestiar vacum, de llana i de peu rodó destinat al mercat català.⁶²⁷

Així, la situació de la ramaderia catalana del Set-cents es pot resumir en una cabanya autòctona cada cop més limitada al consum local i particular i en un trànsit constant de caps de bestiar, majoritàriament importats, bé cap a les carnisseries i fires locals, bé transportant mercaderies, soldats i trens d'artilleria arreu Catalunya. Davant d'aquesta situació, convé plantejar com es caracteritzà la menescalia a la Catalunya del segle XVIII i, alhora, observar quines foren les modificacions introduïdes per la nova planta política i administrativa i quina fou la resposta de les autoritats davant les malalties del bestiar.⁶²⁸

Tal com hem esmentat al capítol set, a continuació es planteja una aproximació a la medicina o la menescalia dels animals a partir d'un esquema interpretatiu que emfasitza les dimensions culturals -popular, mèdica i religiosa- a l'hora de comprendre el comportament humà davant les malalties dels animals. En parlar de la menescalia per a la cura dels animals és important no reduir l'estudi a un únic recurs, en aquest cas el menescal, entre les diverses possibilitats de guariment. En efecte, la medicina animal, com la medicina humana, també s'ha d'entendre en funció de les coordenades del pluralisme mèdic existent a la societat d'Antic Règim. És a dir, a partir de l'estudi de totes aquelles persones que segons l'interessat -la persona que posseeix o té cura de l'animal- estaven específicament formades, experimentades i/o dotades de forma natural per resoldre els problemes de salut i malaltia. La utilitat d'aquest apropament permet d'obtenir una perspectiva més comprensiva del fenomen en mostrar les dimensions sociocultural i econòmica en el moment de la presa de decisions i eleccions davant la malaltia. Així, la formació

---

⁶²⁷Sobre aquests aspectes, vegeu: P. VILAR, op.cit., nota 626, p. 118-27 i 156-63; E. LLUCH, op. cit., nota 165; E. LLUCH i L. ARGEMÍ, *Agronomía y fisiocracia en España, 1750-1820*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1985, p. 1-43 i 45-100; E. LLUCH (ed.), *Junta de Comerç, Discurso sobre la agricultura, comercio e industria del Principado de Cataluña (1780)*, Barcelona, Alta fulla, 1997, p. 223, 231-2, 247, 263-5, 269, 273, 283, 289-90, 308, 311, 315, 326, 336-8, 347, 358-9, 364, 371; N. SALES, op.cit., nota 626, p. 45-69; V. LLOMBART, "Comparación entre los ilustrados de la Corona de Aragón y los de Castilla y León. Campomanes, Sisternes y Assó ante la Ley Agraria" i L. ARGEMÍ, "Nueva agronomía y agrarismo en la España Ilustrada", a *Estructuras agrarias y reformismo ilustrado en la España del siglo XVIII*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1989, p. 539-552 i 553-563; P. BERNAT, op. cit., nota 160, p. 121-131.

⁶²⁸Deixem de banda en aquest treball l'estudi de les actuacions i les mesures dictades per les autoritats davant les malalties epidèmiques del bestiar.

d'una *cultura mèdica* individual davant la malaltia no només palesa l'existència, el solapament i la interacció d'una plèthora de recursos disponibles, els quals es troben inclosos en el model teòric de les esferes mèdica, religiosa i popular descrit per David Gentilcore, sinó que a més permet de plantejar la qüestió del canvi històric a partir de l'anàlisi de la negociació, la regulació i la repressió en el marc de la lluita per obtenir l'hegemonia en el món de la medicina animal.⁶²⁹

Davant la malaltia humana, el primer nivell de la *cultura mèdica* individual en el món d'Antic Règim estava constituït pels consells de la família i de les amistats. Aquesta era la primera forma d'expressió de la presència de la malaltia i, mitjançant els consells i les recomanacions, obria la porta als recursos terapèutics de les tres esferes esmentades. L'absència d'estudis complica l'exemplificació d'aquest recurs en el cas de la malaltia animal. És molt probable que l'estudi de fons patrimonials de posseïdors de cavalleries, com ara el de la Companyia comercial de firaires i ramblers de Calaf, mostri aquest interès personal i familiar davant les malalties dels animals amb què comerciaven.⁶³⁰ Cal assenyalar en aquest mateix nivell tot l'arsenal de terapèutica domèstica recollit en els receptaris culinaris o en els manuals de medicina domèstica humana i animal, com ara el *Llibre del Prior*, que es troben en els inventaris familiars. Tal i com han mostrat els treballs centrats en l'individu com a malalt, el conjunt d'aquests recursos tradicionals, comunicats verbalment entre parents i amistats, segurament també concediren la iniciativa a l'interessat davant la malaltia animal, tot situant-lo en una posició de control en relació amb l'expert. La possibilitat de fer front a tot un seguit de malalties, que es podrien considerar menors, mitjançant la confecció casolana de remeis posa de relleu la complexitat i la pluralitat mèdica de la societat d'Antic Règim.⁶³¹ Per això, cal intentar mostrar la presència paral·lela d'altres recursos a partir de l'estudi de les tres esferes esmentades.

Hom ha documentat la presència i formació del menescal arreu la Corona d'Aragó en l'època baix medieval.⁶³² Malgrat no disposar d'estudis semblants per al període modern, sembla

---

⁶²⁹Sobre aquest plantejament, vegeu les pàgines i referències corresponents a la introducció de la tercera part d'aquest treball.

⁶³⁰Es conserven fons patrimonials en els arxius i biblioteques de Catalunya que permetrien de confirmar aquest fet. Sobre el fons referit, que conserva més de cent mil cartes, vegeu: J. CUBELLS i J. HERRERA, *Inventario de los fondos comerciales del Archivo Histórico Provincial de Tarragona*, Madrid, Ministerio de Cultura, 1980.

⁶³¹A tall d'exemple del valor que té l'estudi aprofundit dels inventaris familiars en matèria de medicina domèstica, vegeu: N. SALES, *Una vila catalana del segle XVIII*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1962, p. 21-27. Quant al llibre citat, vegeu: Miquel AGUSTÍ, *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*, Barcelona, Esteve Lliberós, 1617. En edició facsímil a: Barcelona, Alta fulla, 1988.

⁶³²Al meu parer, resulta fonamental continuar la línia d'estudis oberta per treballs tan interessants com el de L. CIFUENTES, C. FERRAGUD, L. GARCÍA BALLESTER, "Els menescals i l'art de la menescalia a la Corona

raonable creure que la pràctica de la menescalia també es va desenvolupar a la Catalunya moderna. En efecte, la documentació de la Reial Audiència borbònica permet d'afirmar la continuïtat d'aquesta tradició al segle XVIII. En bona mesura, caldria relacionar aquesta presència -la confiança en l'expert- amb l'extensió del compromís de les autoritats per la salut dels ciutadans a un interès semblant per la salut dels animals. Així, el menescal apareix en la documentació de la mateixa forma que apareixen el metge, el cirurgià i l'apotecari, és a dir, a partir del tradicional sistema de contractació de la conducta municipal i dels conflictes generats arran la formalització o l'exercici derivat dels mateixos contractes. Aquesta fórmula contractual garantia la presència de l'expert en la població on era conductat. Com hem vist, al llarg del segle XVIII, si bé la conducta va continuar sent un afer municipal, en tractar-se d'una matèria que tocava el govern polític i que allhora contenia decisions econòmiques que afectaven el conjunt de la població, va veure directament implicat el coneixement de la Reial Audiència. Així, les autoritats municipals foren obligades a demanar permís abans de poder conductar un menescal. N'hi ha prou evidències en la documentació estudiada d'aquest tipus de demandes realitzades per part dels municipis catalans. Una fórmula similar a la de les conductes dels altres practicants de la medicina -metges, cirurgians i apotecaris-, que experimentà un important creixement des del darrer terç del segle XVII. El menescal s'obligava amb la conducta a assistir els animals domèstics dels veïns. Fet que, en afirmació arriscada de Vicente Dualde, es limitava exclusivament a l'assistència del bestiar de peu rodó.⁶³³

La documentació mostra com a tret general la formalització de conductes triennals o quadriennals. La continuació de la conducta depenia del compliment de l'exercici del menescal i de la seva bona relació amb els veïns. Així, no és inusual trobar conductes de menescals que s'allargaren durant la vida d'aquell professional i, fins i tot, la dels seus fills, tot consolidant nissagues amb clientele locals estables.⁶³⁴ No obstant, la característica conflictivitat dels ajuntaments borbònics en matèria de reproducció dels grups dominants, de competències

---

d'Aragó durant la Baixa Edat Mitjana”, a *IV Col·loqui d'història Agrària. Història de la ramaderia i la veterinària als Països Catalans*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1999, p. 75-98; C. FERRAGUD, op. cit., nota 467, p. 88-130.

⁶³³Sobre l'àmbit d'actuació dels menescals, vegeu: V. DUALDE, *Historia de la albeytería valenciana*, València, Ajuntament de València, 1997, p. 381.

⁶³⁴Per exemple, el menescal de la vila de Palau, corregiment de Lleida, Isidre Roig, fonamentà la petició d'un càrrec a la Reial Audiència en els més de vint-i-cinc anys de pràctica i exercici de la menescalia. ACA, RA, *Consultas*, reg. 159, 123r-124r, Barcelona, 16/1/1738. Exemples de nissagues de menescals es poden trobar a: F. LLEONART, “Manescals, albeïters i ferradors de Mataró i el Maresme al segle XVIII”, *Anales del Colegio Oficial de Veterinarios de Barcelona*, 38 (1981), p. 21-31. Els casos de desconducció per mala conducta no són estranys en la documentació. Així, malgrat la queixa de Josep Antoni Font, menescal de Benissanet, per la conducció d'un altre menescal, la Reial Audiència confirmà l'acció dels regidors i desestimà la queixa en comprovar que Font “*tiene su genio propenso a riñas y pependencias, de forma que por su mal modo ha sido puesto en la carcel algunas vezes por la Justicia de dicho Pueblo*”. ACA, RA, *Consultas*, reg. 475, 83r-84r, Barcelona, 8/3/1754.

jurisdiccionals o de venda dels càrrecs municipals, també es va posar de manifest a l'hora de la formalització o rescissió de les conductes de comú. En aquest sentit, algunes de les denúncies elevades a la Reial Audiència per part de veïns, de menescals o de les mateixes autoritats locals utilitzaren l'argument de la mala pràctica com a pretext per a liquidar o renovar conductes.⁶³⁵ Malgrat aquest aparent control exercit per l'Audiència, l'arbitrarietat de l'administració política en aquesta matèria fa difícil la caracterització de les conductes de menescal de comú. Així, la idea de la conducta oberta en un lloc on hi havia més d'un menescal només adquiriria validesa a discreció de les autoritats del Principat, en tant que podia permetre la renovació de la conducta o la desconducció, el pagament forçós d'aquella i el decret de concessió de llibertat per a cridar al menescal que cada veí desitgés, en funció de criteris difícils de raonar.⁶³⁶

A banda de les obligacions contractuals, els menescals consolidaren al llarg del segle XVIII el seu paper com a experts, posseïdors d'uns coneixements que els avalava i els comportava la confiança de les autoritats. Les crides fetes als menescals catalans per part de les autoritats no es diferenciaven de les mostrades per Dualde en tractar el cas valencià. Convé assenyalar que la presència del menescal fou requerida per les autoritats per tal de supervisar i examinar l'estat de salut dels animals abans de morir. D'aquesta forma, es reconeixia l'experiència del menescal davant les malalties dels animals, si bé al mateix temps s'afirmava explícitament el límit de la seva pràctica als animals vius. En efecte, d'una banda, trobem la presència de menescals en les crides

---

⁶³⁵A Montblanc trobem un exemple típic d'intent de formalització de conducta per part dels regidors sense el consentiment dels veïns. Fet que es traduí en una ordre de la Reial Audiència d'immediata desconducció. Quelcom semblant va passar a l'Espluga de Francolí, on els regidors van intentar forçar el pagament d'una nova conducta de menescal quan els veïns ja estaven conductats i satisfets amb un altre menescal des de feia més de vint anys. També es poden trobar casos d'intent de desconducció, com el sofert pel menescal de Vilalba dels Arcs, Joan Macip, "*por no cumplir a la obligacion d su conducta, faltando en acudir a las casas de los particulares que le llaman, de que se ha seguido morirse varios animales, sin curarse*". ACA, RA, *Consultas*, reg. 156, 35rv, Barcelona, 11/7/1735 i 98rv, Barcelona, 26/8/1735; reg. 157, 19v-20r, Barcelona, 30/1/1736.

⁶³⁶La conflictivitat municipal i la discrecionalitat de la Reial Audiència es van manifestar en molts casos. La seva política es caracteritzà per la resolució de conflictes en el dia a dia. A tall d'exemple: donada l'existència de dos menescals, l'Audiència ordenà, l'any 1753, deixar la conducta oberta a la vila d'Horta de Sant Joan davant les queixes del menescal Josep Albarca, qui gaudia de la conducta des de feia onze anys, i la presència d'un altre menescal a la vila. El 1756 es repetiren les queixes d'Albarca perquè els regidors havien desobeït aquella ordre, però l'Audiència ordenà l'acabament de la nova conducta, tot permetent alhora el lliure exercici d'Albarca a la vila. La renovació d'aquesta conducta el 1763 motivà de nou les queixes d'Albarca, però foren desestimades en considerar l'Audiència que un cop fet el pagament de la conducta els veïns eren lliures de cridar el menescal que volguessin. En un altre cas, després de vuit anys de conducta de comú, el menescal d'Aitona, Jaume Falibert, es queixava de les formes utilitzades en la seva desconducció: els Regidors, "*movidos de su antojo se valieron de la estratagema tan intempestiva como precipitada que desde las nueve horas de la noche hasta las tres de la madrugada fueron de casa en casa llamando a los vecinos y diciendoles si tendrían a bien lo que ellos harían en punto de conducir sirvientes, a lo que, como sorprendidos de improviso y pensando que rebajarían el salario de los dichos sirvientes, convinieron los vecinos*." Per això demanà la desconducció del nou menescal. L'Audiència, però, ordenà l'execució de la nova conducta fins el final i va concedir als veïns la llibertat de triar a qui volguessin previ pagament de la nova conducta. ACA, RA, *Consultas*, reg. 474, 451rv, Barcelona, 9/11/1753; reg. 477, 589v, Barcelona, 2/12/1756; reg. 803, 283v-284v, Barcelona, 23/6/1763; reg. 806, 304v-305v, Barcelona, 21/7/1776.

fetes per tal de reconèixer els animals en les transaccions de compra i venda de bestiar efectuades pels prohoms del gremi de corredors de bota o d'animals; o bé a l'hora d'examinar els animals que anaven a l'escorxador en els moments crítics de presència o sospita de l'existència de malalties contagioses; o bé en les comissions facultatives que eren enviades a la frontera francesa per tal d'esbrinar els senyals, les símptomes i la qualitat de les malalties que afectaven el bestiar d'importació.⁶³⁷ D'altra banda, però, l'animal mort o l'examen de la carn dels animals escorxats destinada al proveïment públic no constituïen una competència del menescal als ulls de les autoritats. Això sembla haver estat més relacionat amb les deficiències en el coneixement intern dels animals que tenien els menescals que no pas, de forma exclusiva com afirma Dualde, amb l'especialització del menescal en la patologia del bestiar de peu rodó. En aquest sentit, és important advertir l'absència del menescal en la revisió de les porcions de carn de moltó, de vaca o de porc dels animals escorxats, una vegada introduïts a Barcelona, en temps d'absència d'amenaques de malalties epizoòtiques. Aquestes operacions, en canvi, acostumaven a estar en mans dels prohoms del gremi de tallants de carn o carnisers, dels metges encarregats d'experimentar amb la carn dels animals escorxats i dels revisors de les carns que treballaven a les ordres del regidor director de l'escorxador de Barcelona. En efecte, el revisor de les carns era un oficial a les ordres de l'ajuntament de la ciutat i, de forma semblant a les competències i atribucions del mustassaf, no sembla que fos un ofici sota el control dels menescals barcelonins segons la documentació conservada. L'expert menescal només apareix quan era cridat per les autoritats per tal de inspeccionar la carn dels bous i vaques destinada al proveïment públic de la ciutat en temps de crisis epizoòtiques.⁶³⁸

---

⁶³⁷Quant a la consideració del menescal com a expert es poden significar diversos exemples: l'Audiència aconsellava els corredors de bota fer ús, en la compra i venda d'animals, "*de peritos y albeytares para el reconocimiento correspondiente a su oficio*"; el El menescal de Girona, Antoni Mota, fou cridat diverses ocasions pel corregidor per tal de reconèixer si els animals que es mataven a l'escorxador patien o no malaltia epidèmica. ACA, RA, *Consultas*, reg. 469, 110v-111v, Barcelona, 13/3/1750 i reg. 158, 124v-125v, Barcelona, 24/12/1736. En el treball del menescal valencià Salvador Montó Roca, *Sanidad del Cavallo y otros animales sujetos al arte de albeyteria, ilustrada con el arte de herrar*, València, Joseph Estevan Dolz, 1742, en edició facsimil a Llibreries Paris-València, el tractat segon destaca aspectes propis del coneixement del menescal, com ara l'estudi de les malalties i vicis "*encubierto*". A més, a les pàgines 221-222 es fa una advertència als menescals sobre estimes de cavalleries.

⁶³⁸Davant del contagi de veroles que patia el bestiar de llana a Tàrraga, l'Audiència ordenà diverses mesures, entre les quals, l'observació del progrés de la malaltia, "*haciendose algun experimento en las Cabezas de Ganado que mueran, con asistencia del Regidor Revisor de Carnes, dels Procurador Síndico General, del Experto nombrado por el Ayuntamiento y de un Médico, para venirse en conocimiento de el mal*". ACA, RA, *Consultas*, reg. 804, 573r-574v, Barcelona, 15/11/1764. Les malalties que afectaren el vacum que pasturava a la frontera francesa i les patides pels ramats del bisbat de Girona foren una preocupació constant per a l'Audiència entre els anys 1774-1776 i 1783. Les mesures descrites més amunt, la intervenció de metges, menescals i altres experts a l'escorxador i la formació de comissions d'estudi es poden veure a: AHMB, *Sanitat*, VI, *Informes y Representaciones*, reg. 12, 161r-269r (documentació intercalada), Barcelona, 1774-1776; reg. 14, 278r-488r (documentació intercalada), Barcelona, 1783; reg. 15, 61r-66r, 240v-242r, 330v-333v i 389r-390v, Barcelona 1783. Sobre les inspeccions de la carn, vegeu: A. ZARZOSO, op. cit., nota 30, p. 96-99. Sobre el cas valencià, vegeu: V. DUALDE, op. cit., nota 633, p. 369-375.

Malgrat la preceptiva sol·licitud de conducta que s'havia de fer a la Reial Audiència, la documentació del segle XVIII no és suficientment significativa com per a poder establir un mapa de la presència i distribució geogràfica de la menescalia arreu Catalunya. Convé, d'altra banda, no limitar la presència de menescals a les àrees eminentment ramaderes i a les viles que mantenien quarters militars, fires d'animals o bé que es trobaven en el pas dels camins carreters o de bast. Al llarg del segle XVIII, la documentació mostra notícies de menescals arreu Catalunya, exercint la seva pràctica a poblacions molt diverses. A més, resulta important no menysprear la presència de ferradors a les viles, en tant que la seva formació i la seva pràctica els situava en una posició propera als coneixements de la menescalia dels animals. Hom ha afirmat amb rotunditat les diferències entre el menescal i el ferrador. Certament, l'ofici del menescal gaudia d'un prestigi i d'uns coneixements que teòricament el diferenciaven del ferrador. Aquests eren aspectes evidents en aquella societat i concedien un prestigi social al menescal. Com a facultatiu del comú, a diferència del ferrador, aquells elements es podien traduir en exempcions de càrregues *concegiles*, com ara el servei ordinari de préstec de cavalleries destinades al trànsit de tropes, en tant que podien impedir el desenvolupament del seu ofici. El gaudiment d'aquesta posició social immediatament superior a la del ferrador es fonamentava també en un major gravamen econòmic, que era executat tant en les despeses de formació com en el pagament d'una taxa dos vegades superior a l'hora d'obtenir el títol de mestre menescal, situat entre les 19 lliures 12 sous o les 22 lliures 8 sous segons que apareix en la documentació. Aquest condicionant econòmic pot amagar sens dubte la pràctica de la menescalia en l'ofici del ferrador. De fet, la convivència gremial de menescals i ferradors a diverses ciutats i viles del Principat pot ajudar a comprendre la complementarietat de la formació i dels coneixements de menescals i ferradors. Altres factors, també econòmics -el fet de poder establir-se amb més facilitat a les poblacions o d'estar menys gravats que els menescals- poden justificar la major presència de ferradors arreu Catalunya i, per tant, l'existència i difusió d'un altre recurs a l'abast de la població davant la malaltia animal⁶³⁹.

Més enllà dels oficis regulats que entren dins de l'esfera mèdica, oficial, no resulta fàcil establir amb evidències documentals l'existència d'altres recursos disponibles davant la malaltia animal. A banda del recurs immediat al consell familiar o d'amistats i de la figura *màgica* del

---

⁶³⁹Sobre les exempcions que gaudien els menescals, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 804, 340r-341v, Barcelona, 20/7/1764 (sobre càrregues del servei ordinari alienes a l'ofici o a la seva execució) i reg. 1.160, 175rv, Barcelona, 2/10/1797 (sobre exempcions fiscals). A diferència de les despeses ocasionades per l'expedició de títols de menescal i de ferrador, la despesa originada per la visita fou la mateixa per a ambdós oficis i es va mantenir invariable al llarg del segle. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 147, 159v-160r, Barcelona, 28/5/1731 i reg. 1.159, 95v-99r, Barcelona, 14/8/1794. Resulta difícil mostrar amb documents la proporció de menescals i ferradors en els números totals de les visites registrades. Un intent parcial, on s'aprecia la major presència de ferradors a les poblacions del Corregiment de Mataró, es pot trobar a: F. LLEONART, op.cit., nota 634.

pastor coneixedor del ramat i de les seves malalties, les esferes religiosa i popular mostraren altres recursos possibles a l'abast dels individus i, per tant, en competició amb els oferts des de l'esfera mèdica. En efecte, el recurs a la protecció divina mostra el solapament de les tres esferes i la combinació arbitrària de moments de conflictivitat i permissibilitat per part de les autoritats davant el recurs popular a elements rituals de l'església. Cal assenyalar que, malgrat el recolzament de l'església a la medicina universitària, els pressupòsits teòrics de la qual estaven també presents en la menescalia, la creença en la causa sobrenatural de la malaltia epidèmica, tant humana com animal, entesa com a càstig diví, permeté la irrupció de tot un seguit de rituals i remeis religiosos en el complex i plural món dels recursos mèdics disponibles. Al seu torn, l'apropiació i reelaboració popular d'alguns d'aquests elements introduí encara una major varietat i conflictivitat en la relació de les tres esferes esmentades. D'aquesta forma, la religiositat popular es va manifestar a partir de la devoció i creença en la capacitat protectora o curativa de determinats sants oficials o bé en l'apropiació de signes rituals de l'església. En aquest context, és important destacar el conegut cas de Sant Antoni Abat i la seva suposada influència protectora amb els animals. Autoritats locals, propietaris de bestiar i clergat col·laboraren plegats a l'hora d'organitzar processons i misses dedicades al sant patró dels animals per tal de cercar la seva protecció davant la malaltia epidèmica i demostrar la cohesió i el manteniment de l'ordre social davant aquelles desgràcies que afectaven els interessos generals. Aquesta intercessió no sempre estava mediatitzada pel clergat i, per tant, l'apropiació i reelaboració popular dels signes rituals religiosos per tal de guarir els animals esdevingué un fenomen estretament vigilat per l'església. En altres casos, però, no eren els propietaris d'animals sinó els pagesos, que en certs moments podien veure les seves collites amenaçades per plagues animals, els que recorrien a remeis miraculosos, el poder salutífer dels quals era reconegut per la mateixa església. Aquest fou el cas dels pagesos d'El Vendrell, que aconseguiren el permís de les autoritats per a viatjar al santuari de Salarda, prop d'Estella, per a obtenir el "*remedio singular [de] la milagrosa agua que llaman de San Gregorio [Ostiense]*", per tal d'eliminar la plaga de processonària que amenaçava les seves collites.⁶⁴⁰

---

⁶⁴⁰La relació i solapament de les esferes popular i religiosa necessita encara més estudis. Alguns exemples es poden trobar a: M. GELABERTÓ, "Religión, enfermedad y medicina popular en la Cataluña del siglo XVIII", *Historia Social*, 26 (1996), p. 3-18; M. CAMPS i M. CAMPS, *Santuaries lleidatans amb tradició mèdica*, Lleida, Seminari Pere Mata-U.B., 1981; J. MARTÍ, "Medicina popular religiosa a través dels goigs", *Arxiu d'Etnografia de Catalunya*, 7 (1989), p. 171-203 i *La medicina popular catalana*, Barcelona, Labor, 1992; F. RIBAS PONTÍ, *Els goigs de l'Hospital General de Santa Creu de Barcelona*, Barcelona, Seminari Pere Mata-U.B., 1994. Sobre la processó i exhibició de la imatge de Sant Antoni, organitzada per les confraries de Sant Antoni i Sant Aloy a Mataró, "*con el fin de bendecir el ganado y preservarle del contagio por medio de la intercesion del santo*", vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 151, 15v-16v, Barcelona, 1/7/1732 i 51r-52v, Barcelona, 4/8/1732. A el Vendrell, la petició del síndic fou resposta de manera favorable, "*con condicion de que al bolver hayan de traer testimonio del cura o parrocho del territorio donde se halla dicha agua, de haverla tomado de dicho parage.*" Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 154, 214rv, Barcelona, 20/4/1734. La devoció camperola a Sant Gregori d'Òstia, derivada de la seva capacitat benefactora

La superposició i competició de les tres esferes també resulta evident en el reconeixement popular d'aquelles persones considerades dotades de forma excepcional per a la curació dels animals. L'existència d'aquests individus fou manifestada pel *protoalbéitar* de Catalunya en considerar que el seu exercici s'oposava a la pràctica regulada de la menescalia, de la qual aquella pràctica heterodoxa es constituïa en competidora en el control de la salut animal. Les autoritats actuaren de forma arbitrària i pragmàtica davant d'aquest tipus de casos i les seves decisions no necessàriament s'alinearen ni amb el pretès racionalisme administratiu del segle XVIII, ni amb el suport a les atribucions i competències del *protoalbéitar* en la seva lluita contra l'intrusisme. Així, l'activitat reguladora del *protoalbéitar* es va veure obstaculitzada a partir de les decisions de la Reial Audiència que permetien, a la vista del seu funcionament, el manteniment de pràctiques radicalment oposades a l'exercici oficial de la menescalia. Aquest fou el cas, per exemple, de Víctor Taulats, “*pobre labrador*” de Llerona, qui, en la seva defensa davant les acusacions d'intrusisme elevades pel *protoalbéitar*, al·legà, “*que tiene algún conocimiento natural de las dolencias de que enferman los bueyes, tocinos y otros animales, para cuyas curaciones es y ha sido llamado distintas veces de labradores amigos suyos y de otros que han tenido sus ganados enfermos y los ha curado sin percibir paga alguna*”.⁶⁴¹

Aquest darrer exemple ens permet de parlar de l'existència de dos elements comuns als tres àmbits de recursos disponibles davant la malaltia: popular, mèdic i religiós. Es tracta de l'experiència i la pràctica quotidiana, d'un costat, i l'extensió, apropiació i reelaboració de les explicacions humoralistes i religioses de la malaltia, d'un altre. El suport de les autoritats i la supervisió de la pràctica de la menescalia des de la baixa edat mitjana estava directament relacionat amb la consolidació de la medicina universitària. La menescalia, l'exercici de la seva pràctica i el contingut teòric dels seus tractats, compartia els pressupòsits teòrics de la doctrina mèdica llavors vigent, el galenisme, així com de la filosofia natural aristotèlica que l'emmarcava. Això obrí les portes a la transgressió de competències entre la medicina humana i animal, tant per part de metges com de menescals, tot disputant l'hegemonia i control del monopoli de la salut humana i animal.⁶⁴² A la Catalunya del segle XVIII, el tinent de protometge, vigilant de les

---

en la preservació i lluita contra les plagues de llagosta, es va estendre a moltes poblacions en els segles XVII i XVIII. Una anàlisi d'aquest fenomen a partir del cas valencià es troba a: A. ALBEROLA, op. cit., nota 480, p. 225-235.

⁶⁴¹Un cas semblant fou el de Joan Taxà, teixidor de llana de Sabadell, qui fou denunciat pel *protoalbéitar* per exercir la menescalia, “*porque ignora todos los principios del Arte y no sabe de leer ni escribir para aprenderlos*”, i haver gosat adreçar-se a l'Audiència, “*manifestando algunas curaciones que casualmente havra acertado y pidiendo permiso para ejercer la Albeyteria.*” ACA, RA, *Consultas*, reg. 799, 46r-47r, Barcelona, 1/2/1760 i reg. 806, 98v-99v, Barcelona, 13/3/1766.

⁶⁴²La identitat de pressupòsits de la medicina humana i la medicina animal ha estat destacada en diversos treballs, vegeu, entre d'altres, el treballs ja citats de Dualde i de Cifuentes, Ferragud i García Ballester. També: L.

pràctiques mèdiques, denuncià la transgressió de competències que es produïen entre metges, cirurgians i apotecaris, i féu saber als seus superiors que “*Albeytares, mugeres, rústicos y otros se introducen en la Medicina, Cirugía, y Botica causando graves daños y desgracias*”. Aquest solapament, però, no només es va donar en relació amb les competències de l'esfera mèdica en la medicina humana, sinó també a d'altres opcions possibles davant la malaltia animal. Això es produí en funció, sobretot, del paper clau que tenia l'experiència pràctica o, tal i com argumentà Víctor Taulats, el “*coneixement natural*” de les malalties dels animals.⁶⁴³

Més amunt hem destacat el fenomen de l'apropiació i adaptació popular dels rituals religiosos davant la malaltia tant en la medicina humana com animal. Des de l'àmbit de l'experiència pràctica quotidiana, el cos doctrinal de la menescalia juntament amb la farmàcia galènica també foren assumits i adaptats per la pràctica popular davant el fenomen de la malaltia animal. Els escassos estudis existents sobre els continguts de la tractadística de la menescalia durant el període modern han mostrat uns trets molt significatius en relació amb l'escàs desenvolupament científic i absència de comunicació o recepció de les doctrines de la medicina humana. D'una banda, hom ha destacat una concentració gairebé exclusiva en el coneixement del bestiar de peu rodó, tot excel·lint el del cavall. Convé destacar que Sanz Egaña i Dualde només han donat compte dels treballs de tres menescals -Álvarez Borges (1680), Royo (1734) i Álvarez Calderón (1786?)- que van dedicar algunes pàgines a la patologia bovina i que, al seu parer, gairebé no mereixerien destacar-s'hi en no aportar res. D'altra banda, hom ha assenyalat que el coneixement de l'anatomia externa del cavall millorà i es beneficià dels coneixements mèdics de l'anatomia humana postvesaliana, tot i que encara es mantingué en un nivell força descriptiu i superficial. En contrast, l'anatomia interna i les disseccions experimentals només van trobar ressò als tractats de pocs menescals -García Conde (1685), Sánchez Lago (1717) i García Cabero (1748)-, i el mateix es pot afirmar dels estudis fisiològics dels animals -de la Reyna (1564). La semiologia de les patologies, el coneixement dels signes de les malalties, hagué de fer-se un lloc lentament en els tractats de la menescalia, sovint basats en el coneixement empíric de les malalties,

---

CIFUENTES i C. FERRAGUD, “El *Libre de la menescalia* de Manuel Dies: De espejo de caballeros a manual de albéitares”, *Asclepio*, 51 (1999), p. 93-127; F. LLEONART, “Evolución científica de la veterinaria española en los siglos XVII y XVIII”, *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 23 (1974), p. 39-60.

⁶⁴³Quant al memorial de denúncia del protometge, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 145, 52v-54r, Barcelona 12/5/1730. Una excel·lent síntesi del tema de la transgressió de les competències mèdiques es pot veure a: M. LINDEMANN, op. cit., nota 452, p. 22-71. La transgressió d'aquestes competències des del punt de vista de la menescalia, al costat de la política arbitrària de les autoritats borbòniques en aquesta matèria té un significatiu exemple en el cas del menescal-cirurgià Vergés estudiat per: F. LLEONART, “Joseph Thomas Vergés, insigne Albeytar ilderdense promovido a Cirujano en 1754 por aclamación popular”, *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 24 (1974), p. 114-121 i “Joseph Thomas Vergés, Albeiter de Lleida i la seva activitat com a cirurgià”, *Gimbernat*, IX-I (1988), p. 171-177.

a partir de diagnòstics clínics preestablerts mitjançant la inspecció i palpació externes, i en la designació de tractaments terapèutics generals.⁶⁴⁴

Aquest empirisme pragmàtic i poc especulatiu dels menescals es féu molt evident en el cas de l'epizoòtia del ramat de la Vall d'Aran el 1731. Davant els problemes que la malaltia podia causar, tant econòmics com d'amenaça per a la salut humana, les autoritats demanaren el consell expert de metges i menescals per tal de conèixer la qualitat de les malalties i el tipus de precaucions que es devien adoptar. L'informe dels menescals es caracteritzà per una descripció elemental basada en la casuística humoralista i en l'èmfasi donat a l'aire, entès com el més important dels sis factors no naturals. En contrast, l'informe dels metges estava recolzat en les més importants autoritats mèdiques en la matèria, tot mostrant la seva recepció de la literatura mèdica coetània relacionada amb les malalties animals (Ramazzini, Lancisi). Es tractava de treballs on s'especulava sobre les possibles causes de les malalties epizoòtiques que afectaren diverses àrees d'Europa des de finals del segle XVII, i on s'aconsellava a les autoritats diverses mesures per tal de prevenir el progrés de la malaltia, entre les que incloïen les “*inspecciones Anathómicas*” dels animals.⁶⁴⁵

El fet de mostrar aquesta caracterització superficial dels coneixements de la menescalia moderna sobre la patologia animal té com a objectiu assenyalar la importància de l'empirisme i l'experiència de la pràctica quotidiana com a denominador comú de les pràctiques mèdiques i com a catalitzador de l'apropiació popular del discurs mèdic i de la matèria terapèutica basats en la doctrina galènica humoral. En aquest sentit, l'existència de tot un seguit de recursos terapèutics

---

⁶⁴⁴Sobre aquesta qüestió, vegeu: C. SANZ EGAÑA, *Historia de la Veterinaria española. Albeitería, mariscalería, veterinaria*, Madrid, Espasa Calpe, 1941 i “Diego Álvarez Calderón de la Barca, Protoalbéitar de Cataluña”, *Anales del Colegio Oficial de Veterinarios de Barcelona*, 12 (1955), p. 383-88; V. DUALDE, op.cit., nota 633, p. 227-344; F. LLEONART, op.cit., nota 634, “El saber anatómico de los albeiteros españoles”, *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 20 (1973), p. 45-53 i “El diagnóstico clínico en la Albeitería española”, *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 21 (1973), p. 51-59. Quant a l'interrogant que apareix a la data del tractat d'Álvarez Calderón, vegeu nota 657.

⁶⁴⁵Cal apuntar que els metges que signaren l'informe foren el tinent de protometge Francesc Clarassó i els doctors del darrer claustre de l'estudi de Barcelona: Rafael Esteve, Josep Fornés, Joan Pla i Geroni Badia. Els llibres citats per aquests metges en el seu informe es troben gairebé tots al repertori bibliogràfic que reproduïm a l'apèndix, sobretot en poder del metge Steva Mas, hereu dels llibres de Rafael Esteve. Quant als dos informes mèdics, vegeu: F. LLEONART, “La epidemia del ganado en el Valle de Arán en 1731”, *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 43 (1978), p. 141-149. No deixa de sorprendre la comparació, interessadament corporativista, que fa l'autor en qualificar l'informe dels metges com a “*un estudio tan complejo como pedantesco y que no hace más que divagar*”. Vegeu també: R. JORDI, “Precauciones para proteger al ganado de España de una epidemia registrada en Francia. Año 1732”, *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 49 (1980), p. 38-44. Sobre el caràcter de la malaltia epidèmica esmentada, les mesures adoptades per les autoritats i els treballs mèdics sobre la qualitat de les malalties, vegeu: S. T. McCLOY, *Government Assistance in Eighteenth-Century France*, Durham, Duke U.P., 1946, p. 106-134; C. HUYGELEN, “The immunization of cattle against rinderpest in eighteenth-century Europe”, *Medical History*, 41 (1997), p. 182-196; C. CRAVOT, *La participation d'un academicien, F. Vicq d'Azyr, à la resolution de l'epizootie de 1774*, Tesi de doctorat inèdita, Facultat de Medicina de Nantes, 1999, p. 16-20 i 58-133.

tradicionals va concedir la iniciativa, en matèria mèdica, als mateixos interessats, sense experimentar la necessitat de recórrer a experts. Aquest fet, fonamentat en la realitat d'una experiència pràctica compartida, va permetre els interessats de decidir el recurs mèdic més adient segons el caràcter de la malaltia. Per tal de confirmar aquesta idea ens calen més estudis centrats en la perspectiva de les cultures mèdiques, com ara, una anàlisi profunda d'un document excepcional que tingué un paper de frontissa en la difusió i popularització de les idees mèdiques universitàries: el *Llibre del Prior*. El llibre escrit pel clergue Miquel Agustí, publicat el 1617 en català a Barcelona i editat en castellà almenys una vintena de cops entre 1626 i 1785 (a Perpinyà, Saragossa, Madrid i Barcelona), gaudí d'un èxit extraordinari. En efecte, avalat per “cent cinquanta anys d'edicions pràcticament ininterrompudes i gairebé tres-cents anys de demanda”, especialment per part dels pagesos, el llibre no només és un manual de tècnica agrícola, sinó també un manual de medicina domèstica humana i animal.⁶⁴⁶ Les pàgines dedicades per Miquel Agustí als remeis de les malalties humanes i a les menescalies de les malalties animals demostra el solapament de les tres esferes religiosa, mèdica i popular. Es tracta de la lectura feta per un representant de l'església de la medicina universitària i, alhora, de la seva adaptació i popularització destinada a una audiència llaia que, al seu torn, tindria la capacitat d'interpretar-la i ajustar-la a les seves necessitats.⁶⁴⁷ Aquesta popularització de la medicina universitària resulta excepcional en matèria de medicina animal. D'una banda, el llibre de Miquel Agustí adapta un tret fonamental que trobem en els tractats de menescalia: el despatx immediat del tractament per a cadascuna de les malalties més comunes i característiques dels animals. D'altra, el manual supera els límits dels tractats de menescalia confinats als cavalls, tot parant esment en les menescalies per a la cura de tots els animals domèstics.⁶⁴⁸ Ens cal, per tant, una anàlisi seriosa dels continguts d'aquest llibre, però també un coneixement del consum d'aquest text, de la seva presència a les biblioteques particulars, de la identitat dels seus posseïdors, ja que aquests tenien a les seves mans la possibilitat de prendre la iniciativa i el control davant la malaltia en disposar d'uns coneixements mèdics popularitzats.

---

⁶⁴⁶Sobre el *Llibre del Prior*, vegeu nota 631. Cal remetre als estudis introductoris que apareixen en l'edició citada, especialment a les planes escrites per Lluís Argemí.

⁶⁴⁷ En considerar l'objectiu del text i llur perdurabilitat, hom ha assenyalat que l'obra “representava un autèntic *Vademecum per aquells que havien d'aconsejar al poble*”. Vegeu: J. M. SABATÉ i J. SABATÉ, *Un manual casolà de medicina. “El llibre del Prior”*, Manresa, PAHCS-COMB, 2002, p. 16.

⁶⁴⁸ El llibre no només comprèn la menescalia de “*los cavalls, [...], les eguas, y pollins, [...], lo bestiar mulatí, y altres besties de treball*”, sinó que també inclou les dels “*bous, vaques, y vadells, porchs y porcells, gallines y pollam, ocas, anechs, signes, y altres aucells de aygua, flaysants, pagos, galls y gallinas de las Indias, tortoras, perdius, gualles, y coloms salvatges, coloms domestichs, conills domestichs, ovelles, moltos y anyells, cabras, cans, abelles, cuques de filar seda*”.

Un cop vist, encara que d'una manera superficial, el complex entramat que caracteritzà la pluralitat de recursos disponibles davant la malaltia animal i el solapament, adaptació i reelaboració de la doctrina mèdica en les tres esferes esmentades, convé revisar els plantejaments presentistes que trobem en determinats estudis històrics de la menescalia. Això ens servirà, alhora, per a situar en el seu context històric el significat de les innovacions, típicament borbòniques, introduïdes en matèria de menescalia al llarg del segle XVIII.

L'afany reivindicatiu dels historiadors de la veterinària d'un *status* científic de la seva professió i de les bases científiques de la mateixa en comparació amb els dels metges ha forçat una línia d'interpretació que ha considerat el segle XVIII com un període ple d'ocasions perdudes per a convertir la menescalia en la veterinària científica que inicià la creació de les escoles de veterinària europees. En bona mesura, aquesta visió ha participat de l'enlluernament que a d'altres historiadors de la ciència els ha provocat el valor concedit a les mesures suposadament modernitzadores que van introduir les autoritats borbòniques en matèria de “*reestructuració i unificació de la sanitat espanyola*”.⁶⁴⁹

La interpretació històrica dominant en els estudis històrics de la menescalia ha destacat l'existència d'una autèntica “*esclavitud gremial de la albeyteria*” com la causa principal de l'endarreriment científic de la menescalia. Des d'aquesta perspectiva, l'extensió de les atribucions del “*tribunal del protoalbeyterato*” als territoris de la Corona d'Aragó a principis del segle XVIII va constituir una oportunitat per a elevar el rang de la menescalia a partir d'un pretès major interès d'aquell tribunal per l'activitat clínica. No obstant, el manteniment dels gremis i, per tant de les seves competències en matèria de formació, organització i regulació de l'ofici va suposar un fre als possibles canvis que s'albiraven. A més, el projecte de renovació sanitària borbònic no va reeixir en l'àmbit de la menescalia perquè la creació de l'escola de veterinària de Madrid en lloc d'encapçalar aquell projecte no va fer sinó contribuir a la seva decadència en conivència amb les tradicionals institucions de la menescalia.⁶⁵⁰ A la vista d'allò que hem escrit a la primera part d'aquest treball, crec que caldria fer una anàlisi més matisada del suposat projecte borbònic de

---

⁶⁴⁹Sobre aquesta qüestió, en relació amb el món de l'apotecaria i els apotecaris barcelonins del segle XVIII. Vegeu: A. ZARZOSO, op. cit., nota 21.

⁶⁵⁰Sobre els aspectes principals d'aquesta interpretació, vegeu: C. SANZ EGAÑA, op.cit., nota 644; V. DUALDE, op. cit., nota 633; M. HERRERO ROJO, *La albeyteria española en el siglo XVIII*, Salamanca, Gráficas Cervantes, 1984, p. 161-81 i 203-22; P. V. RUIBÉRRIZ, *Historia de la ciencia veterinaria española: del Antiguo Régimen al Liberalismo, 1792-1847*, Tesi doctoral editada, Madrid, Universidad Complutense, 1984, p. 14-40; J. ROCA TORRAS, *Historia de la Veterinaria en Catalunya (1400-1980)*, Tesi doctoral inèdita, Barcelona, UAB, 1991, p. 6-30; F. LLEONART, "Cuatrocientos años de veterinaria en Cataluña (s. XIV-XVIII)", *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 46 (1979), p. 82-90.

renovació sanitària per tal de poder valorar els resultats de la institucionalització del *protoalbeyterato* als territoris de la Corona d'Aragó i de la creació d'una escola de veterinària.

Darrera de les transformacions administratives i legislatives borbòniques va predominar un interès polític més que no pas d'estímul professional. Cal recordar que els decrets de Nova Planta de 1718 no van qüestionar el manteniment dels gremis, ni les seves funcions i atribucions, més enllà de la supressió de la seva representació i participació política en el govern ciutadà i en la seva supeditació a les ordres de la nova Reial Audiència. La permanència dels gremis era inseparable d'aquella societat d'Antic Règim, a la qual contribuïa en el manteniment de l'ordre social. En aquest sentit, la confirmació reial dels privilegis gremials en els diversos àmbits de la pràctica de la medicina hauria de ser considerada com un obstacle a aquelles mesures que pretesament formaven part de l'anomenat projecte de renovació sanitària borbònic, ja que aquesta política s'oposaria a la re-creació de la figura del *protoalbèitar* a Catalunya i a la seva suposada missió d'organització i control de la menescalia. Al meu parer, cal matisar molt aquesta línia interpretativa a la vista de la documentació conservada.

Tal i com va succeir amb altres oficis, la reorganització administrativa postbèlica es va traduir a Catalunya en una política de militarització de càrrecs i la concessió de l'ofici de *protoalbèitar* a Diego Álvarez el setembre de 1717 no va escapar a aquell programa, malgrat la relació de la menescalia amb l'exèrcit. De la mateixa manera que s'obrí un període de conflictes i plets en matèria de competències i jurisdiccions entre els apotecaris, els cirurgians, els metges i el protometge del Principat, es van reproduir els plets entre els menescals i el *protoalbèitar*. Això responia a dos factors característics del nou govern: d'una banda, la concentració del govern polític en la Reial Audiència impedí de dotar el protometge i el *protoalbèitar* d'un reglament jurídic que permetés de portar a terme les seves atribucions mitjançant la constitució d'un tribunal; d'altra, la concessió d'aquests càrrecs com a premi a fidelitats o serveis reials convertí els oficis en mers recaptadors d'uns ingressos notables dels quals no calia respondre davant d'altres instàncies de govern.⁶⁵¹ L'estudi de la documentació de la Reial Audiència abona aquestes afirmacions. Fins mitjan segle XVIII, les activitats dels *protoalbèitares* Diego Álvarez, pare i fill, es van veure obstaculitzades pels plets interposats pels gremis de ferradors i menescals de determinades

---

⁶⁵¹ Sobre la concessió de l'ofici a Diego Álvarez, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 124, 72r-73r, Barcelona, 17/9/1717, on l'Audiència comenta de manera positiva els mèrits militars d'Álvarez. Convé assenyalar que les dades de l'informe de la Reial Audiència sobre l'ofici del *protoalbèitar* a Catalunya han estat confoses per alguns autors, ja que aquest informe es va redactar a partir de la sol·licitud feta per Pedro Capdevila per aconseguir aquell càrrec. Vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 122, 43r-44r, Barcelona 31/3/1717 i F. LLEONART, "Nuevas aportaciones a una historia de la veterinaria catalana en el siglo XVIII", *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 25 (1974), p. 164-72.

poblacions catalanes, a partir de la defensa d'unes ordinacions gremials confirmades per les pròpies autoritats. L'absència d'un marc jurídic estable que recolzés l'activitat del *protoalbèitar* es féu evident en la necessitat d'expedir de manera continua despatxos comminatoris a prestar-li assistència les autoritats locals i obediència els menescals i ferradors de tots els corregiments catalans a excepció del de Barcelona.⁶⁵²

Aquest desinterès de l'autoritat en el control de les funcions del *protoalbèitar* també es pot observar en la regulació de la fiscalitat que es devia aplicar damunt els menescals i els ferradors en concepte de visites d'inspecció i d'expedició de títols. Així, mentre que en els primers intents de fer visites anuals, entre els anys 1720-1729, la Reial Audiència va ordenar la taxa d'1 lliura 8 sous per cada menescal i ferrador visitat, a partir de desembre de 1729 el Consell de Castella imposà les visites quadriennals i el cobrament de 2 lliures 16 sous per cada menescal i ferrador visitat. La major part de les dades fiscals que apareixen en la documentació estan en relació amb la intervenció que féu la Reial Audiència en la visita dels corregiments de Girona, Mataró, Tarragona i Vilafranca, a partir de 1749, mitjançant altres menescals. No deixa de ser significatiu que aquestes evidències es manifestessin en la documentació de l'Audiència, no tant per interès de controlar l'activitat i la recaptació del *protoalbèitar* com per l'incompliment del *protoalbèitar* Diego Álvarez, fill, quant a les seves obligacions testamentàries envers la seva mare i les seves germanes.⁶⁵³

---

⁶⁵²Sobre la conflictivitat entre el *protoalbèitar* i els gremis de ferradors i menescals, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 138, 160rv, Barcelona, 2/8/1726; rg. 147, 159v-160r, Barcelona, 28/5/1731; reg. 473, 461v-463r, Barcelona, 5/12/1752 i reg. 474, 28v-29v, Barcelona, 20/2/1753. Trobem gremis de menescals, ferrers, ferradors i altres treballadors dels metall a Barcelona, Mataró, Tarragona, Tortosa, Valls, Vic, Igualada, Lleida i Vilafranca del Penedès. Sobre la conflictivitat entre el *protoalbèitar* i els gremis valencians, vegeu: V. DUALDE, *op. cit.*, nota 633, p. 191.

⁶⁵³ACA, RA, *Consultas*, reg. 138, 160rv, Barcelona, 2/8/1726 i reg. 144, 252v-253v, Barcelona, 1/12/1729. El *protoalbèitar* Diego Álvarez aconseguí l'aprovació per a passar el càrrec al seu fill, Diego, un cop ell morís. (ACA, RA, *Consultas*, reg. 157, 149r-151r, Barcelona, 4/6/1736.) Mentre el fill acabà la seva formació com a menescal, el control de la menescalia va estar en mans de la mare, Josefa Calderón de la Barca, mitjançant interventors a cada corregiment. (ACA, RA, *Consultas*, reg. 158, 215rv, Barcelona, 13/5/1737 i reg. 160, 102rv, Barcelona, 3/7/1738.) A partir de 1749, el *protoalbèitar* Diego Álvarez, fill, començà a mostrar signes d'irresponsabilitat envers la seva mare i germanes, tot faltant a la lletra de les clàusules testamentàries del seu pare. Des de llavors, tot un seguit de consultes de la Reial Audiència informen sobre queixes de la mare, protestes de menescals i ferradors, fraus i deutes del *protoalbèitar* i intervencions d'altres menescals -Pau Fargas, Jacint i Josep Oliver, Miquel Fontanet- nomenats per l'autoritat per a controlar l'exercici de la menescalia als corregiments esmentats. Vegeu, entre d'altres documents: ACA, RA, *Consultas*, reg. 469, 133r-135v, Barcelona, 18/4/1750 i 344r-346r, Barcelona, 29/7/1750; reg. 471, 135v-137v, Barcelona, 22/4/1751; reg. 799, 285v-286v, Barcelona, 9/5/1760; reg. 801, 372r-373r, Barcelona, 3/8/1761; reg. 802, 204v-205v, Barcelona 18/5/1762 i 341rv, Barcelona, 8/9/1762; reg. 804, 299r-300r, Barcelona, 6/7/1764; reg. 805, 212v-215r, Barcelona, 23/5/1765; reg. 806, 33r-34r, Barcelona, 30/1/1766, 97rv, Barcelona, 13/3/1766 i 434v-436r, Barcelona, 10/10/1766 i reg. 808, 41v-42r, Barcelona, 20/2/1768.

En qualsevol cas, aquestes dades aporten nous elements d'estudi. D'una banda, des dels anys 1760, es pot observar el manteniment de la mateixa taxa per a les visites, mentre que l'expedició de títols de ferradors i de menescals va augmentar, tot oscil·lant entre les 9 lliures 16 sous/11 lliures 4 sous i les 19 lliures 12 sous/22 lliures 8 sous, en funció de cada ofici. Davant el valor econòmic d'aquests títols, cal recordar la major presència de ferradors en els comptes examinats per Lleonart per al corregiment de Mataró en els anys 1760. Sembla difícil generalitzar aquesta imatge a la resta de Catalunya, més encara davant la manca d'estudis, però la idea d'una pràctica de la menescalia sota el títol de ferrador no sembla temerària. D'altra banda, el producte total que apareix en alguna de les visites efectuades mostra clarament que el càrrec de *protoalbéitar* no era sinó un lucratiu negoci. En aquest sentit, la visita dels dotze corregiments catalans -el de Barcelona quedava fora de la seva competència- en el quadrienni de 1745-1748 va comportar un producte total de 3.690 lliures amb 400 lliures de despeses creades per la pròpia visita. Sabem també que un terç de les prop de 824 lliures recaptades pel menescal Pau Fargas en la intervenció que féu en nom de la Reial Audiència en els quatre corregiments abans esmentats esdevingué el seu salari lliure de despeses, mentre les altres dues parts anaren a parar a les mans de la vídua Álvarez. Més significatiu encara fou el producte resultant de la visita realitzada a 1.786 menescals i ferradors, que ascendí a la quantitat de 10.001 lliures 18 sous amb una despesa general de visita de 840 lliures.⁶⁵⁴ Cal afegir que el caràcter fructuós del negoci del *protoalbéitar* fou evident als ulls de la societat catalana coetània. Això es féu manifest, per un costat, en l'interès que mostraren determinats menescals per tal de fer-se càrrec de les intervencions ordenades per la Reial Audiència, les quals comportaren significatius ingressos per a aquells menescals. Les intervencions es perllongaren entre els anys 1750 i 1782 i des del 1763 afegiren el corregiment de Lleida als quatre inicials, tot plegat a causa dels nombrosos fraus comesos i de l'increment dels deutes del *protoalbéitar* Diego Álvarez en el transcurs d'aquestes. Per un altre, un cop mort Diego Álvarez el 1793, la nòmina de pretendents del seu càrrec mostrava de nou la percepció que d'aquest ofici tenia la societat: només dos dels vuit aspirants eren menescals. Un fet que, malgrat la concessió del càrrec a un menescal, es tornà a repetir en la nova adjudicació de l'ofici el 1799, quan tres dels set pretendents no eren menescals.⁶⁵⁵

---

⁶⁵⁴Sobre la recaptació efectuada durant la visita del menescal interventor Pau Fargas, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 803, 307v-311v, Barcelona, 30/6/1763 i 636v-638r, Barcelona, 2/12/1763. Sobre les visites efectuades en els anys 1780, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 1.159, 124r-125r, Barcelona, 29/10/1794. Els 1.786 treballadors visitats es distribuïen de la següent manera: 528 foren visitats el 1783 als corregiments de Lleida, Tortosa, Puigcerdà, Talam i Vall d'Aran, 392 ho foren el 1784 als de Manresa, Cervera i Vic, i 866 ho foren el 1785 als de Girona, Mataró, Tarragona i Vilafranca.

⁶⁵⁵Sobre el treball de Lleonart, vegeu: art. cit., nota 634. Quant als pretendents a l'ofici de *protoalbéitar* del Principat, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 1.159, 95v-99r, Barcelona, 14/8/1794 i reg. 1.162, 4r-5r, Barcelona, 7/1/1799 i 19v-24r, Barcelona, 6/3/1800.

El resultat de l'activitat dels *protoalbèitares* i dels interventors que exerciren el control de la menescalia a la Catalunya del segle XVIII no pot ser sinó decebedor. Tampoc contribueix a la seva millora l'anàlisi de la tasca científica portada a terme per aquells individus. Hom ha destacat, potser en excés, les paraules contingudes en el despatx del títol de menescal, expedit pel *protoalbèitar*, relatives a les futures obligacions del pràctic: “*se le manda al dicho [...] Maestro Albeytar tenga desde el dia que se le da este despacho, todos los libros mas precisos de Albeyteria, como tambien el estuche completo, con todos los instrumentos precisos de su Arte*”. A la vista d'això, resulta òbvia la necessitat d'estudis d'inventaris *postmortem* de menescals per tal de confirmar la realitat d'aquest mandat. No obstant, la conclusió a què arriba Lleonart després de l'anàlisi de les signatures dels menescals no sembla esperançadora. En aquest mateix sentit, convé assenyalar el característic colofó que apareix en els documents expedits pel menescal interventor nomenat per la Reial Audiència a l'hora de concedir els títols de menescals i ferradors: “[...] *por no saber escribir doy facultad a Miguel Sala estudiante, para que firme en mi nombre. Por Joseph Oliver Albeytar: Miguel Sala, estudiante*”.⁶⁵⁶

Cal destacar també que els resultats derivats de l'estudi de les plomes dels *protoalbèitares* s'ajustà a una realitat molt concreta, menys científica i més preocupada per la recaptació de les taxes derivades del control de l'exercici del ferrador i del menescal. Així ho confirma l'escàs nombre de treballs relacionats amb la menescalia publicats a Catalunya en el nostre període d'estudi. D'una banda, ens han arribat dos tarifes, una de Diego Álvarez (1784) i l'altra de Pau Fargas (posterior a 1807). La redacció de les tarifes de les activitats dels menescals i els ferradors fou una competència del *protoalbèitar* comparable a la realitzada pel protometge quant a la tarifació dels preus de les drogues simples i compostes que devien manipular els apotecaris o a la del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona quant a les operacions pròpies dels cirurgians. La lectura fragmentària de les tarifes de menescalia i del ferrat publicades palesa, d'un costat, la identitat de pressupòsits teòrics de la menescalia amb la doctrina mèdica galènica i, d'un altre, el caràcter pràctic i extern de la clínica i la terapèutica de la menescalia durant el període modern. D'una altra banda, existeix un tractat de menescalia signat per la mà del mateix Diego Álvarez (1774). El tractat se centra exclusivament en l'art del ferrat. Escrit en el característic i pràctic diàleg entre mestre i deixeble, el tractat d'Álvarez no aporta res des del punt de vista teòric, tot existint antecedents més complets, com ara el treball de Bartolomé Guerrero (1686). No obstant, el

---

⁶⁵⁶El primer comentari sobre la importància de la lletra del títol esmentat el trobem a: C. SANZ EGAÑA, *op. cit.*, nota 644. Per a les cites, vegeu: F. LLEONART, *art. cit.*, nota 650.

llibre confirmaria la importància del bestiar de peu rodó en un moment d'intens tràfic de mercaderies a Catalunya. A més, una primera lectura comparada del tractat d'Álvarez i del llibre escrit per Salvador Montó (1742) ens permet d'observar dubtoses semblances, tot i que en cap cas el tractat del *protoalbéitar* català va arribar a mostrar els detalls, l'extensió i les il·lustracions del llibre del menescal valencià.⁶⁵⁷

L'absència d'un autèntic projecte de renovació sanitària es pot veure de nou en el context de canvis que va portar a la creació de la Reial Escola de Veterinària de Madrid (1793). El *Real Tribunal del Protoalbeyterato* de la cort intentà l'any 1791, sense èxit, posar fi a la conflictivitat derivada del manteniment i confirmació de les prerrogatives gremials. El mitjà proposat pels *Alcaldes Mayores y Examinadores* d'aquell tribunal fou la centralització en aquesta institució de totes les competències reguladores de la menescalia, és a dir, la inspecció i l'expedició de títols, i la supressió de les corresponents prerrogatives gremials. Em pregunto com cal interpretar en aquest context la sol·licitud de l'ofici de *protoalbéitar* de Catalunya feta per Segimon Malats, futur primer director de l'escola de veterinària de Madrid. Es tractava, tal volta, de l'intent de controlar les *subdelegaciones* del *Real Tribunal del Protoalbeyterato* com a pas previ de la centralització i uniformització de la política reguladora de la menescalia en una nova institució? O bé es tractava, com en el cas de la reforma del *Real Tribunal del Protomedicato* i les seves *subdelegaciones* en els anys 1760, d'assegurar l'entrada dels ingressos procedents de les inspeccions i les titulacions a les arques del tribunal central? Resulta difícil donar una resposta segura a la vista del desinterès de les autoritats borbòniques en l'establiment d'un nou model de control i foment de l'ensenyament i exercici de la menescalia.⁶⁵⁸ A més, cal recordar que la creació de l'escola de veterinària de Madrid

---

⁶⁵⁷ Sobre les tarifes, vegeu: F. LLEONART, "Aspectos económicos inéditos de la veterinaria española del siglo XVIII", *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 26 (1974), p. 232-43 i 27 (1974), p. 294-308; N. CUBERAS i A. CUBERAS, "Tarifes dels medicaments i operacions de cirurgia humana i veterinària al segle XVIII i principis del XIX", *Gimbernat*, XV-I (1991), p. 107-17. Quant a la data de la tarifa publicada per Fargas, podem afirmar la seva absència al capdavant d'aquest càrrec a la vista de la cronologia de tots els *protoalbéitares* catalans fins el 1807. A més, en la tarifa de Fargas apareix una menció al rei Ferran VII. Sobre el tractat de menescalia citat, he consultat l'exemplar de la Biblioteca de Catalunya: Diego Álvarez Calderón de la Barca, *Tratado de herrar caballos y demas animales sugetos a la beterinaria facultad, conduzibles al humano servicio, en diálogo compuesto y disputado entre maestro y discípulo, sacado de doctrinas de varios prácticos que da a luz don ...* (Girona, Joseph Bró, s.a., "imprimasse 2 de agosto de 1774". Cal dir que també ha estat citat un exemplar d'aquest tractat datat el 1786, que inclou el tractat d'Álvarez sobre l'art del ferrat, un treball sobre malalties del bestiar boví i un edicte contra la ràbia. Només he detectat l'existència d'una còpia d'aquest segon tractat a la Biblioteca Històrica Municipal de Madrid, però encara no l'he poguda consultar. L'assignació de la data de 1786 sembla estar més en relació amb l'edicte contra la ràbia (1786) decretat pel Conde del Asalto. Sobre aquest edicte i la seva reproducció, vegeu: F. LLEONART, "Aspectos históricos en el conocimiento de la rabia", *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 6 (1991), p. 55-59. Sobre tractats de menescalia anteriors, vegeu: F. LLEONART, op.cit., nota 634. Sobre el tractat de Montó, vegeu: nota 637.

⁶⁵⁸ Sobre el projecte del tribunal central, vegeu: V. DUALDE, op.cit., nota 633, p. 192. La denegació consignada a la petició de Malats es troba a: ACA, RA, *Consultas*, reg. 1158, 61v-62r, Barcelona, 16/4/1791. Sobre Malats, vegeu: J. SECULI BRILLAS, "Mariscals, Manescals, Veterinaris. Segimon Malats", *Gimbernat*, XXIV-II (1995), p. 237-244.

(1793) va coincidir amb la reiteració, també infructuosa, de la petició de 1791 feta pel *Real Tribunal del Protoalbeyterato*. A la vista d'això, no sembla comparable la política sanitària borbònica en matèria de menescalia amb l'interès, el decidit esforç inversor i l'eficaç reforma administrativa que experimentà la cirurgia en el context de la creació dels Reials Col·legis de Cirurgia de Cadis, Barcelona i Madrid. Convé assenyalar, en aquest sentit, l'actitud de la Reial Audiència de Catalunya davant la nova ofensiva del *Real Tribunal del Protoalbeyterato*. La defensa de l'Audiència per a què “no se haga novedad en el oficio de Protho-Albeytar de esta Provincia” es va fonamentar en el fet que “es indubitable que en cada Provincia son diferentes los usos, costumbres y privilegios” i, per tant, en les dificultats que suposava l'extensió del tribunal castellà als territoris de l'antiga Corona d'Aragó. La Reial Audiència defensà així el manteniment del *status quo* institucional en matèria de regulació i control de l'exercici dels metges, cirurgians, apotecaris i menescals. A més, en aquest darrer cas, no només va recordar que l'elecció de *protoalbéitar* a Catalunya era un nomenament reial, sinó també que en matèria de lleis municipals i gremials, els reis borbònics havien confirmat “los Privilegios, Usos y Costumbres de Cataluña [...] en las Cortes de los años 1725, 1760 y 1789”. Cal dir que aquesta complexa situació es va mantenir fins ben entrat el segle XIX.⁶⁵⁹ A la vista de tot això, sembla que caldria relacionar les dificultats legislatives i executives que experimentà l'organització de la menescalia amb les idees de necessitat i utilitat política i econòmica de l'Estat borbònic en el context de la creació de l'escola de veterinària de Madrid. En aquest sentit, tot tornant al punt de partença d'aquest capítol, crec que, a banda d'un marcat interès per la menescalia del bestiar de peu rodó en la doble vessant noble i militar, tal volta caldria assenyalar altres aspectes -com ara, la difícil situació de la ramaderia espanyola, la negativa visió dels agraristes il·lustrats espanyols envers la ramaderia, la decidida opció importadora de ramat, l'escàs nivell científic de la menescalia en comparació amb altres països europeus i l'absència d'una concepció agronomista i experimental de la medicina animal en els cercles mèdics il·lustrats-, com els factors que van contribuir a desinteressar les autoritats i a mantenir l'estat de les coses malgrat les contradiccions i conflictes creats.⁶⁶⁰

---

⁶⁵⁹Sobre aquests aspectes i sobre la declaració de la menescalia com a art liberal, vegeu: F. LLEONART, “Instancia para real conocimiento de la Albeytería como profesión liberal, y para gozar de las mismas exenciones que los boticarios (1738)”, *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 28 (1974), p. 376-83; V. DUALDE, op.cit., nota 633, p. 147-53 i 192-93. Sobre el paper de la Reial Audiència catalana, vegeu: ACA, RA, *Consultas*, reg. 1160, 196v-199v, Barcelona 30/4/1795.

⁶⁶⁰L'anàlisi d'aquests factors i llur projecció en els estudis i organització de la menescalia a partir d'un treball d'història comparada constitueixen, però, un altre objecte de recerca. Una primera aproximació es pot fer a partir dels treballs de Caroline Hannaway citats a la nota 272 i de Cécile Cravot a la nota 645, p. 20-51 i 141-160.

10. Conclusions

D'acord amb les més recents formulacions historiogràfiques i en el marc històric del que anomenem *llarga Il·lustració*, la recerca efectuada vindria a mostrar la importància de considerar l'estudi del segle XVIII català en l'àmbit de les activitats mèdiques, tant en matèria de professionalització com de consolidació de determinats mecanismes de relació entre els sanadors i la població, en el context de canvi polític i transformació econòmica que caracteritzà l'evolució històrica de Catalunya.

A partir del marc europeu de transformació de les formes de coneixement científic, l'estudi del complex procés de creació i formació d'una Acadèmia de medicina pràctica a la Barcelona del darrer terç del segle permet d'enraonar sobre el caràcter de les transformacions que experimentà la societat catalana arran la desfeta de 1714. L'existència d'una tradició mèdica pròpia, barcelonina, desenvolupada al llarg dels segles XVI i XVII i arrelada en les institucions de l'Estudi General, del Col·legi de Doctors en Medicina i de l'Hospital de Santa Creu, responia a una voluntat concreta, expressada pel poder del govern de la ciutat davant el conjunt de la població i davant la monarquia. L'aposta dels consellers de la ciutat es traduí en aquell període en un seguit de mesures i inversions que determinaven amb claredat el valor de representació i de visibilitat que desitjaven demostrar. Una tradició interessada en la transformació de l'estudi de la medicina a la llum d'altres ciències i estudis, considerats pels mateixos metges implicats com auxiliars i complementaris per a la comprensió que cercaven de l'organisme humà i de la malaltia. Això es traduí en el desenvolupament d'un tipus de formació en medicina cada cop menys especulatiu, més pràctic i aplicat, que redundà no només en benefici dels estudiants de medicina sinó també en els de cirurgia, tot consolidant característiques que han estat típicament consignades a les accions portades en terme durant la segona meitat del segle XVIII. Una de les conseqüències immediates d'aquesta transformació fou la presència creixent dels metges en l'esfera social i política de Catalunya al llarg d'aquest període. L'adquisició d'una visibilitat social i política major es féu evident en la seva participació a tot un seguit d'institucions de govern. Un fet que, alhora, serví per a consolidar la divisió jeràrquica de l'exercici professional de la medicina universitària. Els canvis experimentats al llarg d'aquells dos segles situà els metges de la ciutat de Barcelona en una posició comparable a la dels metges d'altres ciutats europees, de manera especial amb els de la ciutat de Montpeller, per tal d'afrontar una nova etapa en matèria de recepció de les noves idees i dels nous mètodes de la ciència moderna. L'esclat de la guerra de Successió impedí, de fet escapçà, aquesta

tendència, a partir de les decisions preses per les noves autoritats borbòniques, tant des del punt de vista social i polític com professional.

Les mesures de càstig adoptades per les autoritats borbòniques contra la societat catalana tingueren efectes immediats, severos, amb totes les institucions relacionades amb el món de la sanitat catalana. Potser un dels més notoris per als metges de la ciutat de Barcelona fou la pèrdua de lligam i de poder, en ser suprimits l'Estudi General i el Col·legi de Doctors en Medicina, amb el nou govern de la ciutat. Un fet, les conseqüències del qual no semblen haver estat projectades per les pròpies autoritats, que suposà, d'una banda, la creació d'espais de poder i autoritat a cadascuna de les diferents institucions sanitàries existents a Catalunya i, d'una altra, la pràctica llibertat d'exercici professional a la ciutat de Barcelona davant l'absència de les anteriors estructures institucionals de control de la pràctica mèdica.

La supressió de les institucions d'ensenyament superior catalanes, de manera particular les formes desenvolupades pels metges de Barcelona en matèria de formació pràctica dels estudiants de medicina i de cirurgia, contribuïren a l'esfondrament intel·lectual d'aquella generació de metges. La solució cerverina ideada per les autoritats borbòniques no produí cap novetat en l'àmbit de l'ensenyament mèdic. Els darrers catedràtics barcelonins desconfiaren de manera immediata i no mostraren cap mena de suport a un projecte que, poc temps després de la seva creació, va perdre el suport de les autoritats que el promogueren. La universitat de Cervera, almenys en l'àmbit de la medicina, no fou sinó una rêmora, un retrocés evident en matèria de modernització de l'ensenyament mèdic; un establiment interessat poc més que en mantenir vigents les prerrogatives i privilegis fundacionals amb què foren condecorats els seus professors. La reproducció dels plans d'estudi de les universitats castellanes ofegà qualsevol proposta innovadora en relació amb la recepció de les ciències naturals que es conreaven aleshores a Europa. La realitat cerverina mostrà d'aquesta manera al llarg dels segles uns resultats decebedors en el territori de la medicina, tot malmetent la formació dels estudiants de medicina catalans. No hi ha elements que indiquin una voluntat de transformació, de modernització professional en aquest àmbit impulsat per part de les autoritats. Un fet que també hem pogut confirmar en observar les contradiccions i la discrecionalitat política amb què les autoritats tractaren les corporacions gremials de sanadors i el protomedicat català, així com altres institucions sanitàries catalanes preexistents.

El col·lapse social i professional a què es van veure abocats bona part dels metges de Barcelona no mostrà signes de superació fins mitjan segle XVIII. Hem pogut comprovar com

aleshores va tenir lloc un conjunt de projectes relacionats amb el món de l'ensenyament, alguns dels quals no només compartien idees quant a la voluntat de recepció de la ciència moderna i a la utilitat socioeconòmica i política de les ciències naturals i les ciències mèdiques, sinó també els mateixos individus peticionaris. A la llum de la recerca existent, sembla clara l'existència d'interessos comuns entre aquells individus i els representants de la burgesia catalana que es trobaven darrera del projecte polític cameralista que plantejava, de manera oberta aleshores, una altra via d'encaix de la realitat catalana dintre de la monarquia espanyola. En la mateixa línia expressada en el programa polític cameralista, la defensa de creació d'institucions d'ensenyament locals responia a aquella opció política que fonamentava la participació catalana en el projecte de la corona espanyola a partir del coneixement i de la consideració dels particularismes territorials. Una excepció i un estímul en relació a aquells projectes va venir des de dalt, motivada per les necessitats militars del propi estat: la creació del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona. En realitat, la iniciativa estatal només es va portar a terme en aquells àmbits on era possible evitar la conflictivitat que mostraven de manera immediata les institucions tradicionals d'ensenyament superior en el moment en què consideraven en risc els seus privilegis i prerrogatives. Fou, per tant, aquesta la principal, i potser única, via d'institucionalització científica creada al marge del món de les universitats. No obstant això, la creació del col·legi de cirurgia fou una iniciativa no exempta de dificultats en què les autoritats van haver de negociar amb altres institucions existents, també sancionades per la mateixa corona. En qualsevol cas, el resultat, almenys des del punt de vista de la inversió i dels propis plans d'estudis, fou prou destacat en suposar la instauració d'un nou model d'aprenentatge, allunyat de la formació especulativa característica de les facultats de medicina, eminentment pràctic i dirigit a mostrar la seva utilitat als interessos militars de l'estat. A més, la nova escola d'arrel militar suposà la transformació de la professió quirúrgica mitjançant la consecució d'una autonomia professional que deslliurà els nous cirurgians de la tradicional subordinació jeràrquica als metges. Aquests aspectes constituïren una amenaça per als metges de la ciutat, que no havien aconseguit el consens entre els seus representants ni el favor de les autoritats per tal d'introduir canvis institucionals significatius en la professió mèdica. Fet que es traduí, al llarg del darrer terç del segle, en un increment de la conflictivitat entre les elits dels dos grups professionals. Les característiques esmentades també constituïren un estímul tant per als metges com per als apotecaris i altres grups professionals que, a la vista d'un possible nou rumb pres per la monarquia, decidiren plantejar reformes en l'àmbit de l'ensenyament. La major part dels projectes presentats toparen de front amb la reacció al canvi de les estructures i institucions existents. Alguns dels projectes, com ara el dels apotecaris barcelonins, plantejaren de manera raonada una autèntica reforma en l'ensenyament amb la introducció de càtedres de botànica,

química i farmàcia. Però no trobaren el suport de les autoritats per l'absència, per damunt de tot, d'un projecte de renovació sanitària d'arrel estatal. En contrast, la institucionalització de l'acadèmia de ciències naturals i arts va respondre al seu caràcter acadèmic de foment i il·lustració en l'estudi de les ciències i la millora de les arts útils entre els acadèmics i els artistes gremials, però no pas a la possibilitat de formar estudiants. La participació de representants de la medicina universitària en aquesta institució, al costat dels acadèmics amb formació matemàtica, fou un fet destacat. No només constituí una mostra dels interessos comuns per la nova ciència que confluïa en les tradicions d'història natural i físico-matemàtica. La participació d'alguns metges en aquell projecte esdevingué una mostra clara de l'interès per l'adquisició de coneixements i mètodes d'altres ciències i, en aquest sentit, la seva adopció proporcionà els ciments per al desenvolupament d'un nou apropament a la malaltia a partir de la construcció d'un nou objecte d'estudi i formació, la ciència de les malalties. Al costat d'aquests projectes altres fracassaren, com ara tots aquells relacionats amb les peticions de creació o establiment d'estudis superiors a Barcelona. També els tímids intents, promoguts des del mateix Consell de Castella, d'introduir reformes en l'ensenyament mèdic impartit a Cervera, on els seus professors donaren mostres contundents d'immobilisme i reacció davant de qualsevol proposta modernitzadora. Fins i tot el projecte de transformació dels estudis mèdics cerverins promogut pel metge Josep Masdevall, fonamentat en el recurs al poder de les camarilles i en la convicció que l'única forma de canvi dins d'aquella societat passava per la via autoritària.

Una munió de coincidències professionals al capdavant de les més importants institucions sanitàries catalanes constituí el factor decisiu que permeté determinats metges de la ciutat de plantejar l'establiment d'un col·legi mèdic acadèmic a Barcelona. En realitat, es tractava de la revisió d'un projecte anterior fallit que pretenia restablir l'antic col·legi de doctors en medicina. Malgrat el desig d'aquells metges d'instaurar l'ensenyament de la medicina clínica o pràctica, al costat del control de l'exercici professional a la ciutat, el programa definitiu s'adreçà a la consecució d'un saber útil a les autoritats i a la societat. Una estratègia consistent en demostrar la capacitat d'adquisició d'un coneixement objectiu de les malalties a partir de l'execució de noves pràctiques com ara l'observació directa, lluny de les especulacions filosòfiques, que permetés diferenciar aquells individus dels metges especulatius universitaris i de qualsevol altre mena d'intrusisme, i alhora condecorar-los amb la condició d'experts en el coneixement de les malalties, en la seva prevenció i en el seu desitjar paper de consellers de les autoritats. L'aplicació d'aquests objectius hagués suposat la introducció d'una nova forma d'organització social i professional de la medicina, però la manca de consens entre la majoria dels metges de la ciutat ensorrà el projecte a

l'espera d'una conjuntura més favorable. Aquesta trigà anys en arribar, malgrat el permís concedit per les autoritats per tal d'iniciar les reunions. Els primers anys de vida de l'acadèmia foren conflictius i mostraren l'existència a Barcelona de dos formes distintes de comprendre el paper de la medicina en la societat: uns pretenien la construcció de noves fronteres de la professió mèdica a partir de criteris basats en el coneixement i l'observació, el talent i l'aplicació, mentre altres no consideraven necessari modificar l'*status quo* professional arrelat en una formació mèdica tradicional, universitària, i en la divisió jeràrquica de la medicina. Francesc Salvà i Jaume Bonells s'erigiren en aquest període en els principals defensors, mitjançant els seus escrits, dels objectius programàtics de l'acadèmia i de la necessitat d'establir les coordenades de la contemporaneïtat mèdica europea. És a dir, de la constitució de la medicina com a saber objectiu i de la instauració d'una nova forma d'organització professional de la medicina. En aquest sentit, la seva obra s'adreçà a fornir un nou programa de redreç de la professió, que d'altra banda presentava semblances amb el projecte polític cameralista, dirigit a mostrar a les autoritats la utilitat de la medicina i de l'acadèmia mitjançant la complementarietat de l'estudi de la geografia sanitària catalana amb el desenvolupament d'institucions administratives expertes en les estructures i recursos particulars de Catalunya. Les dificultats presentades a l'hora de portar a terme aquests programes de treball foren tan destacades com les que suposà la lluita per aconseguir l'establiment d'una càtedra de medicina clínica a Barcelona. Gairebé tot el darrer terç del segle fou necessari per tal de superar els obstacles que la consecució d'aquest ensenyament comportava en mans dels acadèmics. La direcció d'una càtedra de medicina pràctica constituí el principal objectiu d'aquells que volien superar el tipus de formació especulativa pròpia de les universitats i que estaven convençuts de la utilitat que es podia derivar de l'adquisició d'un nou coneixement de la malaltia derivat de l'estudi i de l'observació directa. Comportava, a més, l'obtenció d'una influència decisiva en el tram final de la formació obligatòria dels estudiants de medicina. La definitiva institucionalització l'any 1801 suposà la culminació d'un llarg camí de redreç de la medicina que es fonamentà en un model centralista de salut pública que responia a les expectatives d'ordre social desitjades per les autoritats. Una consecució, però, obtinguda en la fase de col·lapse final d'aquell model polític de comprensió i regulació de la societat, el caràcter del qual a l'Espanya dels primers decennis del segle XIX obstaculitzà la participació en les transformacions científiques que es van produir aleshores a Europa.

L'aproximació mitjançant diversos tipus de fonts al perfil social i professional del metges que participaren en la creació del projecte acadèmic ha permès obtenir noves llums sobre el caràcter de la Il·lustració científica catalana. La importància de la terra i de l'herència professional

trobadra en la majoria dels casos constitueix el denominador comú de les arrels socials i econòmiques que no només els va permetre desenvolupar les seves carreres, sinó també de plantejar-se l'exercici mèdic professional dins de l'àmbit acadèmic. En efecte, la seva pràctica privada i pública, el recurs a estratègies matrimonials endogàmiques i el caràcter del seu patrimoni els permeté de consolidar un prestigi professional públic i una línia divisòria intraprofessional a la ciutat. Aquestes condicions redundaren en benefici dels seus interessos per les ciències naturals, tal com hem pogut comprovar en estudiar el consum d'objectes i instruments científics, que contribuïren a completar el tipus de formació i professionalització de la medicina que volien portar a terme mitjançant l'acadèmia, al costat de destacades llibreries científico-mèdiques. L'anàlisi detallada d'aquest darrer aspecte, a partir d'un laboriós procés d'identificació, ens ha permès de reconstruir la biblioteca mèdica il·lustrada d'aquells individus. El treball resulta important en la mesura que aporta noves llums sobre els continguts de la llibreria científica que aquells metges utilitzaren per tal de plantejar la transformació de la professió mèdica. Certament hi són els clàssics, les autoritats mèdiques, però també hem pogut comprovar que la circulació i difusió dels autors i de les idees científiques que forniren els fonaments mèdics i científics teòrics moderns a Europa hi tenien un lloc destacat.

Els camins de la professionalització de la medicina a la Catalunya del segle XVIII van córrer paral·lels a una altra realitat, relacionada amb el seu exercici pràctic, amb la trobada entre els sanadors i el conjunt de la població. L'avaluació de la implantació de la medicina universitària a Catalunya mostra semblances amb altres llocs, com ara el predomini numèric dels cirurgians per damunt, respectivament, dels apotecaris i dels metges. L'anàlisi dels graduats mostra en qualsevol cas una implantació geogràfica a gairebé tot el territori català. També el predomini dels cirurgians romancistes i dels sagnadors, fornits pel nou col·legi de cirurgia, i dels batxillers en medicina entre el conjunt de graduats. Aquest aspecte resulta fonamental per tal d'entendre els patrons d'implantació d'aquells professionals a les viles i llocs del Principat. L'existència d'una tradició mèdica universitària recolzada per les autoritats i la creença en la idea de salut com a bé social consolidaren el mecanisme, d'arrel baixmedieval, de contractació municipal d'aquells sanadors. La particular conjuntura favorable de creixement econòmic i demogràfic experimentat a bona part de la Catalunya del segle XVIII es traduí en un increment de la demanda de serveis mèdics, fonamentat en l'augment de la capacitat adquisitiva dels municipis i de la població, i, per tant, en un procés de medicalització definitiva de la societat. El desenvolupament de determinades estratègies de control del mercat urbà de serveis mèdics es traduí en la cerca de carreres professionals al món rural català, sobretot per part dels sanadors amb graus menors tant en cirurgia

com en medicina. Aquell procés, però, no va restar exempt de conflictivitat. Fet que confirmaria no només l'existència d'un mercat mèdic plural, d'un conjunt de recursos mèdics disponibles i a l'abast de la població, sinó una vertadera competició per tal de controlar el mercat. En bona mesura, molts d'aquells conflictes foren suscitats per les formes de reproducció en el poder municipal dels grups dominants, derivada del trasllat de la llei municipal castellana a Catalunya, així com per l'aplicació discrecional de la llei per part de les autoritats. Els resultats posen en qüestió la imatge d'un accés restringit a aquella medicina per part d'un important sector de la població rural.

Aquesta conclusió també es fa palesa en el cas de la població treballadora de la ciutat de Barcelona, tal i com hem pogut comprovar a partir de l'estudi de les institucions associatives urbanes d'auxili mutu en la malaltia i en la mort. El recurs a aquesta estratègia s'ha de considerar com un dels mitjans emprats per aquella població per tal d'assegurar l'atenció mèdica domiciliària i d'evitar l'accés a l'entramat benèfic-assistencial, en especial a l'hospital, considerat un lloc estigmatitzant des del punt de vista social. El desenvolupament d'aquestes estratègies solidàries comptà amb el suport de les autoritats, que consideraren de manera positiva els seus avantatges tant en matèria de manteniment de l'ordre social com d'estalvi per als establiments assistencials, i també amb el dels metges, per als quals constituïren un mercat no sotmès a la rigidesa institucional dels centres hospitalaris controlats per l'església. No hi ha dubte que l'auge d'aquest tipus d'institucions s'ha de posar en relació amb el context de risc d'empobriment creixent que experimentà una part de la població treballadora a la Barcelona de finals del segle XVIII. Hom ha pogut constatar com el recurs emprat per aquells individus de determinats instruments religiosos —els llocs de reunió procurats per convents i esglésies parroquials— els permeté de combinar les activitats de religiositat popular que els proporcionaven legitimitat a la societat d'ordres d'Antic Règim amb les activitats més quotidianes relacionades amb la gestió dels socors mutus en la malaltia i en la mort. Fou precisament l'administració particular de les seves pròpies formes de previsió social que els permeté d'imposar unes rígides normes de funcionament i de participació entre els associats, de manera especial en relació amb els criteris d'admissió i de control dels subsidis, per tal de garantir la salut financera de les germandats. No hi ha dubte que aquest mecanisme d'autoajuda facilità l'accés dels seus associats als representants de la medicina universitària. En aquest sentit, la recerca ha mostrat que les germandats de Barcelona imposaren entre els seus membres, amb el vist-i-plau de les autoritats, un model d'assistència exclusiu basat en la medicina oficial, tot afavorint els representants d'aquesta en la lluita pel mercat mèdic barceloní. Si bé resulta complicat assenyalar amb precisió l'extensió d'aquesta estratègia entre la

població urbana treballadora, les dades disponibles permeten d'afirmar la diversitat social i professional dels membres de les germandats.

El pluralisme mèdic que caracteritzà la societat d'Antic Règim, i que continua present fins el dia d'avui malgrat el predomini de la medicina oficial en el mercat de serveis mèdics, ha estat abordat d'una manera més directa a partir de l'estudi del comportament dels humans davant les malalties dels animals. Els exemples mostrats en relació amb la formació de cultures mèdiques no només confirmen la validesa d'un apropament històric a partir de paràmetres propis de l'antropologia, sinó que també ens ofereixen pistes sobre la mateixa qüestió dins de l'àmbit de la medicina humana. Una qüestió, però, que encara precisa l'atenció i la recerca dels historiadors. D'altra banda, en aquesta matèria també hem pogut observar, de nou, la manca d'interès de les autoritats borbòniques per tal de fomentar aquelles mesures dirigides a modernitzar els estudis i la formació mèdica centrada en les malalties dels animals —en especial a Catalunya, on la particular transformació de l'economia del país marginà de manera progressiva el paper de la ramaderia. Un fet que també s'aprecia en les dificultats i desinterès de les autoritats quant a l'establiment d'un nou model de control i foment de l'exercici de la menescalia.

En definitiva, l'estudi de la pràctica mèdica a la Catalunya del segle XVIII ens ha permès de considerar el paper dels representants de la medicina oficial, en un context de pluralisme mèdic, a la llum de les reformes administratives introduïdes per les autoritats borbòniques i de les transformacions econòmiques i demogràfiques que experimentà el país. D'una banda, el trencament d'una tradició mèdica prou consolidada a Catalunya en iniciar la centúria impedí el desenvolupament d'unes formes institucionals d'adquisició de coneixement científic que tingueren lloc a distints àmbits europeus i que foren resoltes amb diferents ritmes i amb diversos graus d'èxit. Després de l'esfondrament, la voluntat de canvi fou patent a partir de les propostes alternatives que una part dels metges catalans plantejaren. Els resultats finalment aconseguits, però, havien fet esmerçar un gran esforç generacional i un gran nombre d'anys. D'altra, la particular evolució històrica catalana del període permeté consolidar el sistema de contractacions mèdiques municipals i obrir les portes a una clientela diversa a la medicina universitària; alhora, forçà el desenvolupament de noves estratègies d'ajuda mútua entre la població treballadora urbana. L'apropament a aquestes qüestions, tot intentant relacionar aspectes socials, polítics, econòmics i culturals, ha pretès establir ponts de comunicació entre, en aparença, diferents branques de la història —social, cultural, científica—, com a forma d'enteniment i de comprensió d'aquella societat.

11. Apèndix documental

11.1.- La biblioteca dels metges acadèmics: una reconstrucció ideal¹

ABDERRAHMAN

De proprietatibus ac virtutibus medicis animalium plantarum ac gemmarum... nunc primum ex Arabico idiomate Latinitate donatus ab Abrahamo Ecchellensi.

Paris, S. et G. Cramoisy, 1647.

Steva Mas

ACADÈMIA de Bones Lletres, Barcelona

Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona.

Barcelona, por Francisco Suriá, 1756.

Balmas / Sanponts Cabanes

L'inventari de Sanponts Cabanes indica que poseïa només un volum; el de Balmas, en tenia dos.

ACADÈMIA Médico-Pràctica, Barcelona

Estatutos de la Academia Médico-Práctica de Barcelona erigida en Barcelona con permiso del Real Acuerdo de 4 de Mayo de 1770.

Barcelona, Imp. Carlos Gibert y Tutó, 1797.

Coll

L'inventari és anterior a la data d'impressió de l'obra; potser es tractava de plecs impresos dels Estatuts.

ACADÉMIE des Sciences, Paris

Abregé de L'Histoire et des Memoires de l'Académie Royale des Sciences.

*SENSE IDENTIFICAR*5 toms

Balmas

ACAMPO, Simone [Galè]

Commentaria in libros Galeni de differentiis febrium. In textus 13, nempe a tex. 46, usque ad tex. 58 tertii libri Artis medicinalis in librum De tumoribus praeter naturam. Quae theorice, ac practice ad febres, vulnera, et tumores praeter naturam pertinent, mira rerum novitate tractantur. A Simone Acampo juniore... recognito et in lucem edito.

Neapoli, Ex typographia Secundini Roncalioli, 1642.

Steva Mas

ADER, Guillaume

Enarrationes, de aegrotis et morbis in Evangelio. Opus in miraculorum Christi Domini amplitudinem Ecclesiae Christianae elimatum.

Toulouse, R. Colomerius, 1620.

Steva Mas

ADANSON, M.

Familles des plantes.

2 vols. Paris, Vincent, 1763.

Balmas

AGUILAR, Francisco

Pro valentina medicorum schola adversus Bernardum Caxanes Barcinonensem Medicum. De febrium putridarum curatione liber, auctore Francisco Aguilar Medico Valentino.

Valentiae, apud Phillipvm Mey, 1593.

Steva Mas

---

¹ Per a l'edició d'aquest repertori bibliogràfic, ordenat de forma alfabètica, s'han respectat les grafies i llengües originals dels llibres sempre que ha estat possible. Això es justifica per la dificultat que sovint presenta la localització exacta de determinades ciutats d'edició. A continuació de cadascuna de les entrades apareixen els cognoms dels propietaris dels llibres. Els claudàtors han estat emprats per a consignar altres autors, traduïts o comentats, dins de l'obra, o bé el nom en llatí de l'autor. Les obres no identificades són consignades sota l'enunciat *SENSE IDENTIFICAR*, al qual segueix la indicació apareguda a l'inventari notarial.

ALAIMO, Marco Antonio

Consigli politico-medici... composti d'ordine dell'Illustriss. Senato Palermitano, per l'occorrenti necessità di peste, che sono al presente in diverse parti del mondo, tanto per preservar di quella il Regno di Sicilia... quanto per estinguerla in breve, se per disgratia entrasse.

Palermo, N. Bua, 1652.

Steva Mas

ALEMANT, L', Adrien [Hipòcrates] [Galè]

De aere, aquis, & locis, liber olim mancus, nunc integer: qui Galeno, De habitationibus, & aquis, & temporibus & regionibus inscribitur: ab Adriano Alemanno ... commentariis quatuor illustratus ...

Parisiis, Apud Aegidium Gorbinum, 1557.

Steva Mas

ALEXANDRINUS, Julius [Galè]

In Galeni praecipua scripta annotationes, quae commentariorum loco esse possunt. Accessit trita illa de theriaca quaestio.

Basileae, Petrum Perna, 1581.

Steva Mas

ALIZERI, Bartolommeo

Della peste, cioè della sua natura, e de' rimedi per la preservazione e per la cura della medesima.

Genova, Franchelli, 1721.

Steva Mas

ALIZERI, Bartolommeo

Censure di Parnaso sopra alcuni medici d'oggi, ed istruzioni date loro, affine che in avvenire sia meglio professata la medicina.

Genova, Franchelli, 1721.

Steva Mas

ALLEN, John

Synopsis universae medicinae practicae: sive, doctissimorum virorum de morbis eorumque causis ac remediis judicia. Editio tertia...

2 vols. Londini, W. Innys, 1729.

Balmas / Sanpunts Olzina / Steva Mas

L'inventari de Balmas especifica que són dos volums, però els altres dos inventaris no diuen res sobre això. El 1762 es publicà a Venècia una "editio nova" i el 1766 una "novissima" al mateix lloc, però cap de les dues era en dos volums.

ALONSO Y DE LOS RUYZES DE FONTECHA, Juan

Diez privilegios para mugeres preñadas... Con un diccionario Medico (de los nombres de piedras, plantas, fructos, yervas, flores, enfermedades, causas y accidentes).

Alcalá de Henares, Luys Martynez Grandes, 1606.

Steva Mas

ALÒS, Joan d'

Pharmaco-medica dissertatio de viperis trochiscis a magnam senioris Andromachi theriacam rite cum pane parandis per quartam, iuxta mentem Galeni lib. I de Antidotis, cap. 8.

Barcinone, ex praelo Martini Jalabert, 1664.

Steva Mas

ALÒS, Joan d'

Pharmacopea Catalana, sive Antidotarium Barcinonense restitutum, et reformatum. Medicis, Medicinae Studiosis, Chirurgis, et Pharmacopolis perquam utile et necessarium.

Barcinone, Ex typographia Antonii Ferrer et Balthasari Ferrer, 1686.

Steva Mas

ALÒS, Joan d'

De corde hominis, disquisitio physiologico-anatomica.

Barcinone, ex Typ. Ant. Ferrer et Balthasaris Ferrer Bibliopolarum per Jacobum Gascon, 1694.
Sanponts Cabanes / Steva Mas

ALPINO, Prospero
De medicina methodica libri tredecim. In quibus medendi ars methodica vocata olim maxime celebris... denuo restituitur... Opus novum, e quo studiosi praeter sectae methodicae placita a celeberrimis medicis tradita, etiam praxim methodicam exactissimam ad medendum nanciscentur.
Lugduni Batavorum, Ex Officina C. Boutesteiniana, 1719.

Steva Mas

ALPINO, Prospero
De medicina Aegyptiorum libri quatuor, et Jacobi Bontii... De medicina Indorum. Editio ultima.
Lugduni Batavorum, Apud Gerardum Potvliet, 1745.

Steva Mas

ALPINO, Prospero [Hermann Boerhaave]
De praesagienda vita et morte aegrotantium libri septem. In quibus ars tota Hippocratica praedicendi in aegrotis varios morborum eventus quum ex veterum medicorum dogmatis, tum ex longa accurataque observatione, nova methodo elucescit. Cum praefatione Hermanni Boerhaave. Nec non emendationibus, recensionibus, supplementis Hieron. Dav. Gaubius. Cum capitum et rerum duplici indice. Accedit Hieronimi Fracastorii de diebus criticis libello... Ed. altera Veneta omnium emendatissima.
Venetiis, Ex typographia Remondiniana, 1751.

Steva Mas

ALSARIO DALLA CROCE, Vincenzo
Providenza metodica per preservarsi dall'imminente peste. Discorso pratico, ove sono rimedii preservativi e curativi ancora, cavati co'lmezzo di scopi metodici dalla chirurgia, farmacia, e dieta...
Roma, Paolo Masotti, 1630.

Steva Mas

ALTAMIRAS, Juan
Nuevo arte de cocina, sacado de la escuela de la experiencia economica.
Barcelona, M.A. Martí, Viuda, 1767.

Coll

ALVAREZ DEL CORRAL, Antonio
Hippócrates vindicado y reflexiones médicas sobre el Hippócrates defendido...
Madrid, viuda de Juan García, 1713.

Steva Mas

AMAR Y ARGUEDAS, José
Instrucción curativa de las viruelas, dispuesta para los facultativos y acomodada para todos.
Madrid, Joachin Ibarra, 1774.

Balmas / Coll

AMAR Y ARGUEDAS, José
Instrucción curativa de las calenturas conocidas vulgarmente con el nombre de Tabardillo.
Madrid, Joachin Ibarra, 1775.

Coll

AMAR Y ARGUEDAS, José
Instrucción curativa y preservativa de dolores de costado y pulmonías.
Madrid, Joachin Ibarra, 1777.

Coll

AMAT, Juan Carlos
Fructus Medicinae, ex variis Galeni locis decerpti.
Valentiae, a costa de Claudio Macé, Typ. Haered. Benedicti Macé, 1693.

Steva Mas

La primera edició que hem localitzat és de Lió, 1623.

AMATO LUSITANO

Curationum medicinalium centuriae septem, ab omnium sordium suspicione expurgatae quibus praelucet omnium curationum per locos affectos.

Barcinonae, sumptibus Sebastiani et Jacobi Matheuats, 1628.

Steva Mas / Balmas

ANALECTA (Johann Ernst Crüger, ed.)

Analecta Transalpina.

2 vols. Venetiis, typis et impensis Nicolai Pezzanae, 1762.

Balmas

ANDERNACH, IOANNES GUINTERIUS [Paulus Aegineta]

Opus de re medica, nunc primum integrum, latinitate donatum per Joannem Guinterium Andernacum... Adjectis in eundem doctissimis et quam utilissimis annotationibus ab eodem Andernaco elucubratis, cum indice...

Venetiis, Apud Andream Arrivabenum, 1542.

Steva Mas

ANDREU, [Jacint?]

De affectibus

SENSE IDENTIFICAR fol. 1 vol.

Balmas

No localitzem cap altra obra de Jacint Andreu, llevat de la que es consigna a continuació, però podria ser un ms. dels nombrosos que Jacint Andreu va deixar escrits. O tractar-se d'un altre "Andreu".

ANDREU, Jacint

Practicae Gotholonarum pro curandis humani corporis morbis, descriptae juxta medicinae rationalis leges, quas posteris commendatas reliquerunt lucidiora antiquitatis luminaria Hippocrates et Galenus...

Barchinone, pro Vicentium Suria, ex typ. Francisci Cormellas, 1678.

Sanponts Olzina

El mateix Surià la va reeditar el 1704.

ANDRY DE BOIS-REGARD, Nicolas

Traité des alimens de Caresme. Où, L'on explique les differentes qualitez des légumes, des herbages, des racines, des fruits, des poissons, des amphibies, des assaisonnemens; des boissons mêmes les plus en usage, comme de l'eau, du vin, de la bière, du cidre, du thé, du café, du chocolat et où l'on éclaircit plusieurs questions importantes sur l'abstinence et sur le jene, tant par rapport au Caresme, que par rapport à la santé.

2 vols. Paris, Chez Jean-Baptiste Coignard, imprimeur ordinaire du Roi, rue S. Jacques, à la Bible d'or, 1713.

Steva Mas

APIANUS, Petrus; FRISIUS, Gemma

Cosmographia, sive descriptio vniversi orbis; auctoribus Petro Apiano, et Gemma Frisio, mathematicorum insignium; cuius huic editioni additus est de Astrolabo catholico libellus, nunc primum aedit. Martino Everarho in epitomen contractus; caetera vide pagina quinta... jam demum integritati suae restituta. Adjecti sunt alii, tum Gemmae Frisii, tum aliorum auctorum ejus argumenti tractatus ac libelli varii.

Antverpiae, Ex officina Arnoldi Coninx, (J. Withagius per J. Bellerus), 1584.

Balmas

La primera edició del text d'Apianus és del 1535, però en 8º; aquesta que citem és la darrera coneguda i és en 4º, com consigna l'inventari.

ARGENTERIUS, Ioannes

De morbis libri XIII. Librorum catalogum, et quid accesserit ex secunda hac aeditione, proxima docebit pagina.

Lugduni, J. Forus per Sebastianum de Honoratis, 1558.

Steva Mas

ARGENTERIUS, Ioannes

In artem medicinalem Galeni commentarii tres. Non solum medicinae professoribus utiles et necessarii, sed etiam philosophis, et universis, qui rerum scientia delectantur, summopere jucundi...

Parisiis, I. Poupy, 1578.

Balmas /Steva Mas

La primera edició localitzada és: Monte Regali, Ex Officina Torrentiniana, 1566, però és fol. i aquesta, com diu l'inventari, és en 8°.

ARISTÒTIL

Phisica

SENSE IDENTIFICAR

Steva Mas

ARISTÒTIL

De Natura

SENSE IDENTIFICAR

Steva Mas

ARISTÒTIL

Sententia

SENSE IDENTIFICAR

Steva Mas

ARNAU, José,

Opus neotericum medicum-theoricum-practicum, de laxo et esctricto, juxta Divini Hippocratis mentem, Santorii observationes, Baglivi experimenta, scriptum.

2 vols. Valencia, Typ. Antonius Bordazar, 1733-37.

Steva Mas

ASTRUC, Jean

Opera omnia

SENSE IDENTIFICAR

Steva Mas

ASTRUC, Jean

De morbis venereis libri novem in quibus disseritur tum de origine, propagatione et contagione horumce affectuum in genere: tum de singulorum natura, aetiologia et therapeia, cum brevi analysi et epicrisi operum plerorumque, quae de eodem argumento scripta sunt... Ed. altera, auctior et emendatior.

2 vols. Lutetiae Parisiorum, Apud Guillelmum Cavelier, 1740.

Sanpots Olzina / Steva Mas

Consignem la "editio altera" perquè és en dos volums, com diu l'inventari; la primera edició localitzada, del 1736, fou en un únic volum. Coll, com es pot veure més avall, tenia la versió francesa d'aquesta obra.

ASTRUC, Jean

Traité des maladies des femmes, où l'on a taché de joindre à une théorie solide la pratique la plus sûre et la mieux éprouvée. Avec un catalogue chronologique des médecins, qui ont écrit sur ces maladies...

6 vols. Paris, Chez P. Guillaume Cavelier, 1761-65.

Sanpots Cabanes

ASTRUC, Jean

Traité des maladies vénériennes, où, après avoir expliqué l'origine, la propagation, et la communication de ces maladies en général, on décrit la nature, les causes et la curation de chacune en particulier. Traduit du latin... par A.F. Jault et B. Boudon.

4 vols. Paris, La Veuve Cavelier et Fils, 1773-74.

Coll

Sanpots Olzina i Steva Mas tenien l'edició original llatina. Aquesta obra va conèixer dos edicions en castellà fetes ambdues a partir d'aquesta "editio altera": *Tratado de las enfermedades venéreas, en que después de haber explicado su origen la propagación y la comunicación de estas enfermedades en general, se trata de la naturaleza, de las causas y curación de cada una en particular... traducido al español por... Felix Galisteo y Xiorro...*, Madrid, Pedro Marin, 1772.

AUENBRUGGER, Leopold

Inventum novum ex percussione thoracis humani ut signo abstrusos interni pectoris morbos detegendi...

Vindobonae, Typis Joannis Thomae Trattner, 1761.

Sanpots Olzina

L'inventari no diu de quina obra es tracta, només el cognom de l'autor. Aquesta és l'obra més important d'Auenbrugger.

BACCI, Andrea

De thermis... libri septem. Opus... in quo agitur de universa aquarum natura, deque differentiis omnibus, ac mitionibus cum terris, cum ignibus, cum metallis; de lacubus, fontibus, fluminibus; de balneis totius orbis, et de methodo medendi per balneas; deque lavationum simul atque exercitationum institutis in admirandis thermis Romanorum / [Andrea Bacci]; Accessit nunc liber octavus de nova methodo thermarum explorandarum... ex clarissimorum virorum scriptis editis... Editio novissima.

Patavii, Sumptibus Jo. Baptistae Conzatti, 1711.

Steva Mas

L'obra es va publicar per primera volta l'any 1571.

BAGLIVI, Giorgio

Opera omnia medico-practica et anatomica.

Lugduni, Anisson et Posuel, 1704.

Balmas / Sanpots Olzina / Balmas / Coll / Steva Mas

BALDINGER, Ernst Gottfried

Pharmacopoeia Edinburgensis. Additamentis aucta ab Ernestus Godofredus Baldinger.

Bremae, G.L. Foerster, 1776.

Coll

BALLEXSERD, Jacques

Crianza física de los niños desde su nacimiento hasta la pubertad: disertación...

Madrid, Gabriel Ramírez, 1765.

Coll

BARNADES, Miquel

Principios de botánica sacados de los mejores escritores, y puestos en lengua castellana.

Madrid, A. Pérez de Soto, 1767.

Balmas

BARONIO, Teodoro

De operationis meiendi triplici laesione, & curatione libri duo. In quibus morbi omnes renum, et vesicae, quo ad eorum cognitionem, prognosticum, & curationem, ex Galeni praesertim mente cumulate pertractantur, et quaestiones multae... proponuntur, & enodantur.

Papiae, Viani, Andrea, 1609.

Steva Mas

BARTHOLIN, Thomas

Anatomia, ex Caspari Bartholini parentis Institutionibus, omniumque recentiorum et propriis observationibus tertium ad sanguinis circulationem reformata. Cum iconibus novis accuratissimis... Johannis Walaei Epistolae duae: de motu chyli, et sanguinis.

Leyden, Apud Franciscum Hackium, 1651.

Steva Mas

Kaspar Bartholin (1585-1629) publicà originàriament les seves *Institutiones anatomicae* l'any 1611, les quals es reeditaren en nombroses ocasions; a partir de l'edició del 1651 l'obra fou adaptada i ampliada per Thomas Bartholin i reeditada els anys 1655, 1660, 1663. 1666, 1669, 1674, 1677, 1684 i 1686. Qualsevol d'aquestes pot ser la posseïda per Steva Mas.

BATE, George [James Shipton]

Farmacopea Bateana, augmentada con los Segredos Goddardianos de Jonatham Goddardo, como appendix a la mesma forma de T. Fuller, e accrescenta con... varias formas... de S. Junchero, e F.P. Touguet, e de otros... dada a luz por un professor desta mesma arte.

Pamplona, Hered. de Martínez, 1763.

Sanpots Olzina /Steva Mas

La Pharmacopoeia Bateana va ser editada per primer cop l'any 1688 a Londres. Després, es varen anar afegint altres escrits, a mesura que l'obra s'anava reeditant o traduïnt a diverses llengües arreu d'Europa. En castellà, només coneixem aquesta edició.

BAUHIN, Johann

Historia plantarum universalis, nova, et absolutissima cum consensu et dissensu circa eas. Auctoribus Ioh. Bauhino... et Ioh. Hen. Cherlero... quam recensuit et auxit Dominicus Chabraeus... Iuris vero publici fecit. Fr. Lud. a Graffenried... Continens descriptiones stirpium exactas...

3 vols. Ebroduni, 1650-51.

Balmas

BAUHIN, Kaspar

Theatri botanici, sive index in Theophrasti, Dioscoridis, Plinii et botanicorum qui haec seculo scripserunt opera. Plantarvm circiter sex millium ab ipsis exhibitatum nomina cum earundem synonymiis et differentiis methodice secundum genera et species proponens. Opvs XL. annorvm summopere expetitum ad autoris autographum recensitum.

Basileae, impensis Joannis Regis, 1671.

Balmas

Des de l'any 1620 fins a aquest que consignem, l'obra es va reeditar nombroses vegades.

BAUMÉ, Antoine

Éléments de pharmacie, théorique et pratique. Avec une table des vertus et doses des médicaments.

Paris, La veuve Damonville et Musterfils, 1762.

Coll

L'obra es va traduir al castellà però després de la data de l'inventari: *Elementos de Farmacia Teórica y Práctica... con la exposicion de las virtudes y de los medicamentos... Traducida de la ultima edicion con notas por D. Garcia Hernández.* 3 vols. Madrid, Imp. Real, 1793.

BAUMÉ, Antoine

Chymie expérimentale et raisonnée.

3 vols. Paris, P.F. Didot, le Jeune, 1773.

Coll

BAYLE, François

Institutiones physicae ad usum scholarum accomodatae. Opera Francisci Bayle, convenatis bononiensis, doctoris medici et studiorum Universitate tolosana liberalium artium professoris.

3 vols. Tolosae, apud J. Paulum Douladoure, 1700.

Steva Mas

BAYLE, François

Opuscula quorum alia nunc primum in lucem prodeunt.

Tolosae, apud Guilielmum Robert, 1701.

Steva Mas

BEAUMONT, Blas

Nota práctica sobre las aguas minerales de Quinto.

Madrid, Juan de Zúñiga, 1737.

Steva Mas

BECHER, Johannes Joachim

Institutiones chimicae prodromae, id est Ioannis Ioachimi Becheri... Oedipus chemicus obscuriorum terminorum et principiorum chemicorum, mysteria aperiens et resolvens. Opusculum, omnibus medicinae et chimiae studiosis, lectu perquam utile et necessarium.

Francofvrti, apud Hermannvm à Sande, 1664.

Steva Mas

El mateix any es va fer una altra edició, a: Amstelodami, apud Elizeum Weyerstraten, 1664.

BECHER, Johannes Joachim

Experimentum chymicum novum, quo artificialis et instantanea metallorum generatio et transmutatio ad oculum demonstratur. Loco supplementi in Physicam suam subterraneam et responsi ad D. Rolfincii Schedas de non entitate mercurii corporum...

Francofurti, Sumptibus Joh. Davidis Zunneri typis Henrici Friesii, 1671.

Steva Mas

BECHER, Johannes Joachim

Physica subterranea profundam subterraneorum genesin, e principiis hucusque ignotis, ostendens opus sine pari, primum hactenus et princeps hucusque ignotis, ostendens... Editio novissima.

Lipsiae, Ex Officina Weidmanniana, 1738.

Steva Mas

La primera edició es d'Amsterdam, 1669, que va ser reeditada i ampliada a Londres, 1682; l'edició definitiva va aparèixer per primera vegada l'any 1702.

BELLINI, Lorenzo

Opuscula aliquot ad Archibaldum Pitcarnium. In quibus praecipue agitur de motu cordis in et extra uterum, ovo, ovi aere et respiratione. De motu bilis et liquidorum omnium per corpora animalium. De fermentis et glandulis, etc. Aucta consideratione nova de natura et modo respirationis, editionibus praecedentibus non adjuncta.

Lugduni Batavorum, Apud Samuelem Luchtmans, 1737.

Steva Mas

La primera edició localitzada és de l'any 1695, la consignada és la reedició més propera a la data de l'inventari.

BELLINI, Lorenzo; REDI, Francesco [Hermann Boerhaave]

De urinis et pulsibus. De missione sanguinis. De febribus. De morbis capitis et pectoris. Opus Laurentii Bellini, dicatum Francesco Redi. Cum praefatione Hermanni Boerhaave. Cum indice locupletissimo.

Lugduni Batavorum, Apud Joannem Kerchem, 1730.

Steva Mas

Hi ha edicions anteriors de 1683, 1685, 1698 i 1718, però sense el prefaci de Boerhaave.

BERGMAN, Torbern Olof

Opuscules chimiques et physiques de M.T. Bergman... Recueillis, revus et augmentés par lui-même. Traduits par M. de Morveau, avec des notes.

2 vols. Dijon, L.N. Frantin, 1780-85.

Coll

BERTRAND, Jean-Baptiste

Relation historique de la peste de Marseille en 1720.

Cologne, Pierre Marteau, 1721.

Steva Mas

BIANCHI, Giovanni Battista

Historia hepatica, in haec tertiae editione numeris tandem omnibus absoluta. Seu theoria ac praxis omnium morborum hepatis, et bilis, cum ejusdem visceris anatome pluribus in partibus novae: adjectis dissertationibus aliquot, Aeneis tabulis, accuratis earum explicationibus, et animadversionibus ad hocce explendum opus facientibus; amplisque omnium rerum indicibus.

2 vols. Genevae, Apud Gabrielem de Tourne, 1725.

Steva Mas

Segons l'inventari, Steva Mas tenia només 1 vol., però potser tenia els dos enquadernats en un sol tom.

BIMIUS, Leonardus

Pestis ad vivum delineata et curata.

Leodici Eburonum, Apud Guilielmum Henricum Stree, 1671.

Steva Mas

L'inventari registra dues vegades aquesta obra; una com "Bimeis Pestis ad vivum delineata et curata" i una altra com "Vimio pestis ad virum delineata et curata"; tal vegada tenia dos exemplars de la mateixa obra o bé dues edicions diferents.

BLANKAART, Steven

Anatomia reformata sive concinna corporis humani dissectio, ad neotericorum mentem adornata. Editio novissima plurimis recens inventis, tabulisque novis emendatior ac locupletior, accedit ejusdem auctoris de Balsamatione nova methodus...

Lugduni Batavorum, apud Jordanum Luchtmans, Cornelium Boutestein, 1695.

Sanponts Olzina

Blankaart va publicar primer una *Anatomia practica rationalis* (Amsterdam, C. Blankaard, 1688), a partir de l'edició de Leiden del 1687 es va convertir en l'*Anatomia reformata*.

BLÉGNY, Nicolas de
Secrets concernant la beauté et la santé... recueillis et publiés par ordre de Monsieur Daquin. Conseiller du Roy en ses conseils, et premier medecin de Sa Majesté. Par M. de Blegny, conseiller, medecin ordinaire de Monsieur, et directeur de la Société royale de médecine.
2 vols. Paris, Chez Laurent d'Houry et La veuve de feu Denis Nion, 1688-89.

Steva Mas

Segons l'inventari, Steva Mas tenia només "1 vol.", però potser tenia els dos enquadernats en un sol tom.

BLÉGNY, Nicolas de
L'art de guérir les maladies vénériennes, expliqué par les princip[es] de la nature et des mécaniques... 3^a éd. corrigée par l'auteur.
Paris, B. Girin, 1698.

Steva Mas

Les dues edicions anteriors són del 1683 i 1696.

BOERHAAVE, Hermann
Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis. In usum doctrinae domesticae digesti.
Lugduni Batavorum, Apud Johannem van der Linden, 1709.

Steva Mas

L'obra va tenir moltes reedicions al llarg de tota la centúria.

BOERHAAVE, Hermann
Institutiones medicae in usus annuae exercitationes domesticos, digestae ab Hermanno Boerhaave.
Lugduni Batavorum, J. van der Linden, 1720.

Sanpots Olzina

L'obra va tenir moltes reedicions al llarg de tota la centúria. Aquest llibre tingué dos edicions espanyoles en llatí, a València, 1790 i a Madrid, 1796-97, en dos volums, però ambdues són posteriors a la data de l'inventari de Sanpots Olzina.

BOERHAAVE, Hermann
Tractatus de viribus medicamentorum.
Parisiis, Apud Guillelmum Cavelier, 1723.

Sanpots Olzina / Steva Mas

L'obra, com les altres de Boerhaave, va tenir moltes reedicions al llarg de tota la centúria. No es pot saber amb precisió quina posseïen els nostres metges. Hem consignat, com ja hem explicat en presentar el repertori, una de la qual sabem que actualment es conserven exemplars a biblioteques de Barcelona.

BOERHAAVE, Hermann
Elementa chemiae, quae anniversario labore, docuit in publicis, privatisque scholis...
2 vols. Lugduni Batavorum, Apud Isaacum Severinum, 1732.

Sanpots Olzina / Coll

Aquesta és una de les primeres edicions i és en 2 vols. com diu l'inventari.

BOERHAAVE, Hermann
Methodus discendi artem medicam, in duas partes divisa, quarum prima agit de studio praeliminari... Secunda agit de omnibus et singulis partibus medicinae
Londini, Sumptibus Societatis, 1734.

Sanpots Olzina

BOERHAAVE, Hermann
Consultationes medicae, sive sylloge epistolarum cum responsis.
Hagae-Comitum, Apud Alex. Johnson, 1743.

Steva Mas

BOERHAAVE, Hermann
Opera omnia medica. Quorum series post praefationem subjicitur...
Venetiis, Apud Laurentium Basilium, 1766.

Balmas

El fet que l'inventari digui "duplicada" sembla referir-se a què Balmas tenia dues còpies de les obres completes de Boerhaave.

BOERHAAVE, Hermann [Albrecht von Haller]

Praelectiones academicae in proprias Institutiones rei medicae / edidit et notas addidit Albertus Haller

6 vols. Gottingae, Apud Abram Vandenhoeck, Acad. typogr., 1739-44.

Sanponts Olzina / Steva Mas

Sanponts Olzina tenia l'obra completa, però Steva Mas només tenia els volums 1 al 5.

BOERHAAVE, Hermann [Albrecht von Haller; Christian Ludwig Welsch]

De morbis oculorum praelectiones publicae ex codicibus auditorum editae.

Gottingae, In officina Vandenhoeckiana, 1750.

Sanponts Olzina

BOIX Y MOLINER, Miguel Marcelino

Hippócrates defendido de las imposturas, y calumnias que algunos Médicos poco cautos le imputan; en particular de la curación de las enfermedades agudas, pues hasta ahora todavía se ignora como las curaba; con sola la exposición o comento del primer aforismo: vita brevis, ars vero longa.

Madrid, por Matheo Blanco, 1711.

Sanponts Olzina / Steva Mas

BOIX Y MOLINER, Miguel Marcelino

Hippócrates Aclarado y Sistema de Galeno impugnado, por estar fundado sobre dos Aforismos de Hippócrates no bien entendidos, que son el tercero, y veinte y dos del primer libro...

Madrid, imp. Blas de Villanueva, 1716.

Steva Mas

BOLEDA, Cristóbal

Questión médico-moral, en que resolutiva y sólidamente se disputa que tiempo sea el oportuno para administrar la extrema-unción y se defiende ser el que el médico ordena el viático del enfermo...

Sevilla, Lucas Martin Herмосilla, 1710.

Sanponts Olzina / Steva Mas

BOLZANI, Giovanni Piero Valeriano

Hieroglyphica, sive de sacris Aegyptiorum, aliarumque gentium literis commentarii... a Caelio Augustino Curione duobus libris aucti, et multis imaginibus illustrati.

Basilea, T. Guarinus, 1567.

Steva Mas

L'obra es reedità al llarg de tot el segle XVII.

BONA, Giovanni dalla

Manuductio ad coelum, medullam continens Sanctorum Patrum et veterum philosophorum.

Coloniae, sumptibus Hermanni Demen, 1708.

Steva Mas

BONA, Giovanni dalla

Historia aliquot curationum mercurio sublimato corrotenti perfectarum.

Romae : typis haeredum Io. Laur. Barbiellini, 1771.

Sanponts Olzina

BONAMICH, Narciso

Duelos médicos, contra el Teatro del Rmo. P. Fr. Benito Feyjoo y contra la Palestra médica del Padre don Fr. Antonio Rodríguez... que en defensa, y desagravio de la Noble Facultad Médica, ofreció al Juicio de los curiosos y doctos en Theóricos, Prácticos y Médicos Discursos...

Madrid, Thomas Rodríguez; y los imprime doña Rosa Vazquez, 1741.

Steva Mas

BONELLS, Jaume

Perjuicios que acarrear al género humano y al Estado las madres que rehusan a sus hijos y medios para contener el abuso de ponerlos en ama...

Madrid, Miguel Escribano, 1786.

Coll

BONET, Théophile

Mercurius compitalitiuus; sive, Index medico-practicus per decisiones, cautiones, animadversiones, castigationes et observationes in singulis affectibus praeter naturam et praesidiis medicis, diaeteticis, chirurgicis et pharmaceuticis ex probatissimis practicis, priscis et neotericis depromptas veram et tutam medendi viam ostendens. Accessit appendix de medici munere.

Genevae, Sumptibus Leonardi Chouet et socii, 1682.

Steva Mas

BONET, Théophile

Medicina septentrionalis collatitia, sive rei medicae nuperis annis a medicis Anglis, Germanis et Danis emissae, sylloge et syntaxis.

2 vols. Genevae, Leonardi Chovhet et Socii, 1686.

Steva Mas

BONET, Théophile

Polyalthes sive thesaurus medico-practicus... pathologiam veterem et novam exhibens... In quo Johannis Jonstoni syntagma explicatur.

3 vols. Ginebra, L. Chouet, 1690-93.

Steva Mas

BONET, Théophile

Sepulchretum sive anatomia practica, ex cadaveribus morbo denatis... quam novis commentariis et observationibus illustravit... Johannes Jacobus Mangetus.

3 vols. Geneve, Sumptibus Cramer et Perachon, 1700.

Steva Mas

BONNEAU

Teinture Alcaline...

Toulouse, M. Fouchac, 1706.

Steva Mas

BOUDEWYNS, Michiel

Ventilabrum medico-theologicum quo omnes casus, tum medicos, cum aegros, aliosque concernentes eventilantur...

Antverpiae, Apud Cornelium Woons, 1666.

Steva Mas

BRAVO, Juan [Galè]

In Lib. Galeni de differentiis febrium commentaria

Salmanticae, Joannes Ferdinandus, 1596.

Steva Mas

BRAVO, Juan [Hipòcrates]

In Hippocratis Prognostica comentaria

Salmanticae, Apud haeredes Mathiae Gastii, 1579.

Steva Mas

BRUNEL, Pedro

Memoria sobre las enfermedades que se deben tener por lácteas durante el curso del preñado, y después del parto; van añadidas muchas observaciones prácticas, relativas a causas y efectos, para demostrar la existencia de dichas enfermedades...

Madrid, Blas Román, 1791.

Coll

BRUYERIN, Jean Baptiste

De re cibaria libri XXII, omnium ciborum genera, omnium gentium moribus, et usu probata complectentes.

Lugduni, N. Edoardus for Sebast. Honoratum, prima editio, 1560.

Steva Mas

BURGUERI

Novae ac infestae destillationis, quae Civitate Barcin. anno millmo. quingentesimo sexagesimo secundo accidit brevis enarratio.

SENSE IDENTIFICAR

Steva Mas

BURNET, Thomas

Thesaurus medicinae practicae ex praestantissimorum medicorum observationibus, consultationibus, consiliis, et epistolis, summa diligentia collectus. Ordine alphabetico dispositus, et in octodecim libros divisus... Ed. novissima pluribus ipsius auctoris additamentis.

Venetiis, Apud Hieronymum Savioni, 1733.

Balmas / Sanponts Olzina

Les edicions anteriors, des de la del 1673 són en octau o formats menors; l'inventari diu que és en quart i la consignada és la primera que coneixem d'aquest tamany.

CABRIADA, Juan de

Carta filosófica, médico-chymica. En que se demuestra, que de los tiempos y experiencias se han aprendido los mejores remedios contra las enfermedades. Por la Nova-Antigua Medicina.

Madrid, [Lucas Antonio de Bedmar], 1687.

Steva Mas

CALDERA DE HEREDIA, Gaspar

Tribunal, medicum, magicum, et politicum.

2 vols. Lugduni Batavorum, Apud Johannem Elservirium, 1658.

Steva Mas

CALVI, Marco Fabio [Hipòcrates]

Hippocratis coi medicorum omnium longe principis, Octoginta volumina quibus maxima ex parte... scripta sua illustrarunt, nunc tandem per M. Fabium Calvum Rhavennatem... latinitate donata... ac nunc primum in lucem addita.

Romae, Ex aedibus Francisci Minitii Calvi, 1525.

Steva Mas

CAMAÑES, Pedro

In duos libros artis curativae Galeni ad Glauconem commentaria; in quibus omnes fere materiae, quae ad praxim medicam et chirurgicam occurrunt, dilucide explanantur... Opus nunc primum in lucem editum.

Valentiae, Michael Sorolla, 1625.

Steva Mas

CAMERARIUS, Johannes Rudolphus

Sylloges memorabilium medicinae et mirabilium naturae arcanorum centuriae XX ...

2 vols. Tubingae, Sumptibus Joh. Georg. Cottae, typis Martini Rommeii, 1683.

Steva Mas

CANALS i MARTÍ, Joan Pau

Colección de lo perteneciente al ramo de la rubia ó granza en España: en que se contienen varias cédulas reales, ordenanzas, memorias é instrucciones relativas á la perfección, fomento y arreglo del cultivo, beneficio y comercio de esta planta.

Madrid, en la imprenta de Blas Roman, 1779.

Balmas

CANGIAMILA, Francesco Emmanuele

Sacra embryologia, sive De officio sacerdotum, medicorum et aliorum circa aeternam parvulorum in utero existentium salutem libri quatuor...

Monachii et Ingolstadii, sumptibus Joan. Franc. Xaverii Crätz, 1764.

Sanponts Cabanes

Aquesta obra, originalment publicada en italià, va gaudir d'un relatiu èxit editorial en la seva versió llatina; a més, es van fer dues edicions de la traducció castellana a partir d'una versió reduïda del francès: *Embriologia Sagrada, o tratado de la obligacion que tienen los curas, confesores, médicos, comadres y otras personas, de cooperar a la salvacion de los niños que aun no han nacido, de los que nacen al parecer muertos, de los abortivos, de los monstruos... Obra compuesta en italiano por... reducida a compendio... en frances por Mr. el abate Dinonart...*, Madrid, Pedro Marin, 1774, 4º 2 vols. i Madrid, Imp. Pantaleon Aznar, 1785, on s'hi afegí: “Contiene varias prevenciones muy oportunas para las urgencias espirituales y corporales... Va inserto un tratado sobre el modo de restituir las funciones vitales a los ahogados. Con algunas láminas...reducida a compendio...Segunda edicion”. Pel que diu l'inventari, “Embriologia Sacra”, Santpons podia tenir una de les nombroses edicions llatines, una de les quals consignem aquí, però no es pot descartar que tingués la versió castellana.

CANONIERI, Pietro Andrea [Hipòcrates]

Philosophiae medicinae ac sacrae theologiae doctoris in septem aphorismorum Hippocratis libros, Medica, Politica, Morales, ac Theologica Interpretationes.

Antverpiae, apud Petrum & Ioannem Belleros, 1618.

Steva Mas

CAPUA, Leonardo di

Parere... divisato in otto ragionamenti ne'quali partitamente narrandosi l'origine, el progresso della medicina, chiaramente l'incertezza della medesima si fa manifesta.

Napoli, Antonio Bufilon, 1681.

Steva Mas

CARDANO, Girolamo

Contradientium medicorum libri duo, quorum primus centum et octo, alter vero totidem disputationes continet. Addita praeterea ejusdem autoris de sarza parilia, de cina radice, ejusque usu consilium pro dolore vago. Disputationes etiam quaedam aliae non inutiles. Accesserunt praeterea Jacobi Peltarii [sic] contradictiones ex Lacuna desumptae, cum ejusdem axiomatibus.

Parisiis, Apud Jacobum Macaeum, 1564.

Steva Mas

CARDANO, Girolamo [Hipòcrates]

Hieronymi Cardani In Hippocratis Coi Prognostica.... Atq[ue] etiam in Galeni Prognosticorum expositionem commentarii absolutissimi. Item in libros Hippocratis de Septimestri et Octomestri partu et simul in eorum Galeni commentaria Cardani comentarij. Item Pro grauissimè diuersis morbi laborantibus consilia septem Hieronymi Cardani, nunc primum edita, Pro cardinali Moreno, alterum pro eodem, AEmilio Maluetio, Romulo Caesio, Quodam Bononiensi ciue ad destillationem capitis cum praeparatione ad tabem et impotentia ad uenerem, Patritio quodam Bononiensi difficultate spirandi laborante, Germano quodam nobili; fuerunt hi viri Hippocrates et Cardanus...

Basileae, ex officina Henricpetrina, 1568.

Steva Mas

CARRÈRE, Joseph Barthélemy François

Traité des eaux minérales du Roussillon.

Perpignan, impr. de J.-B. Reynier, 1756.

Balmas

CARRÈRE, Joseph Barthélemy François

Catalogue raisonné des ouvrages qui ont été publiés sur les eaux minérales en général, et sur celles de la France en particulier, avec une notice de toutes les eaux minérales de ce royaume...

Paris, Cailleau, 1785.

Coll

CARRÈRE, Joseph Barthélemy François

Manual para el servicio de los enfermos, o resumen de los conocimientos necesarios a las personas encargadas de ellos y de las paridas...

Barcelona, imp. vda. de Piferrer, 1786.

Coll

CARRIO, Cristóbal

Biblioteca manual médico-práctica, y general, distintiva decisión sobre los opuestos pareceres de los más célebres autores de medicina antiguos y modernos, para que según la variedad de las causas morbosas y síntomas, pueda luego darse en el blanco del proporcionado medio, y sepa el novato en la facultad apolínea gobernarse, así en la moral como en lo jurídico...

Barcelona, Pablo Campins, 1745.

Steva Mas

CARROZZA, Giovanni

Contra vulgo scientias acquisitas per disciplinam opusculum.

Rothomae, s.i., 1702.

Steva Mas

CARTHEUSER, Johann Friedrich

Pharmacologia theoretico-practica in qua medicamentorum officinalium usitatorum praeparatio, natura, modus operandi, vires, atque usus medicus describuntur.

Berolini, A.A. Haude, 1745.

Balmas

CARTHEUSER, Johann Friedrich

Fundamenta materiae medicae, tam generalis quam specialis in usum academicum conscripta.

Parisiis, P.G. Cavelier, 1754.

Balmas / Coll

CASTELLI, Bartolommeo

Castellus renovatus; hoc est, Lexicon medicum, quondam a Barth. Castello... inchoatum, per alios postmodo continuatum... cura et studio Jacobi Pancratii Brunonis...

Norimbergae, Sumptibus Johan Danielis Tauberi, imprimebat Christian-Sigismundus Frobergius, 1682.

Sanponts Olzina / Steva Mas

L'inventari de Steva Mas registra dos vegades aquesta obra; una com "Castello Lexicon medicum" i una altra com "Castello Lexicon medicum greco latinu"; tal vegada tenia dos exemplars de la mateixa obra o bé dues edicions diferents.

CASTRO, Estevão Rodrigues de

Tractatus de complexione morborum.

SENSE IDENTIFICAR

Steva Mas

CASTRO, Estevão Rodrigues de

Syntaxis praedictionum medicarum... Accessit triplex... elucubratio. I. De chyrurgicis administrationibus. II. De potu refrigerato. III. De animalibus microcosmi.

Lyons, P. Brode, L. Arnaud et C. Rigaud, 1661.

Steva Mas

CASTRO, Estevão Rodrigues de

De universa muliebrium morborum medicina.

Hamburgo, Ex bibliopolio Zachariae Hertelii, 1662.

Steva Mas

CASTRO, Pedro de

Pestis Neapolitana, Romana et Genuensis annorum 1656 et 1657. Fideli narratione delineata et commentariis illustrata dictante suis medicinae practicae studiosis Petro Castro...

Veronae, Typis Rubeanis, 1657.

Sanponts Olzina

CELS

De re medica libri octo / A. Cornelii Celsi ; ex side manuscriptorum codicum & vetustissimorum librorum, summa diligentia summoque studio recensuit J. Valart.

Parisiis, P. Fr. Didot, 1772.

Steva Mas

CHAPTAL, Jean-Antoine-Claude
Elémens de chimie.
3 vols. Montpellier, J.F. Picot, 1790.

Coll

Les traduccions castellanés d'aquesta obra daten del 1793-94 i del 1802-03, però a l'inventari de Coll l'obra apareix amb el títol en francès.

CHARAS, Moyses
Pharmacopoea regia galenica, gallice ab authore conscripta, jam vero latina lingua donata. Tomus primus (- secundus). - Mosis Charas,... operum tomus tertius, continens historiam naturalem animalium, plantarum et mineralium, theriacae Andromachi compositionem ingredientium cum experimentis circa viperam, addita serie novorum experimentorum..
3 vols. Genevae, sumptibus J. L. Dufour, 1684.

Steva Mas

L'inventari especifica que Steva Mas tenia només els volums dos i tres.

CHAULIAC, Guy de
Chirurgia magna ... nunc demum suae primae integritati restituta à Laurentio Jouberto...
Lugduni, In off. Q. Philip. Tinghi, apud Simphorianum Beraud et Stephanum Michaëlem, 1585.

Steva Mas

CHEVALIER, G.
L'ordre public pour la ville de Lyon, pendant la maladie contagieuse.
Lyons, J. Jullieron, 1644.

Steva Mas

CHIARAMONTI, Scipione [Hermannus Conringius]
De conjectandis cuiusque moribus et latitantibus animi affectibus, libri decem. Opus novi argumenti... cura Hermanni Conringii recensitum.
[Lugduni], s.i., 1704.

Steva Mas

CHICOYNEAU, François
Relación sucinta tocante a los accidentes de la Peste de Marsella. Su pronóstico y curación. Remitida al cavallero de Langeron... Traducida del idioma francés en castellano... por... Esteban Félix Carrasco.
Zaragoza, herederos de Manuel Roman, 1721.

Steva Mas

CHICOYNEAU, François
Quaestiones chemico-medicae duodecim, ab illustrissimis viris... Joanne Francisco Chicoyneau... propositae.
Monspelii, Apud Joannem Martel, 1759.

Coll

CHICOYNEAU, François; SENAC, Jean Baptiste
Traité des causes, des accidens, et de la cure de la peste.
Paris, P.J. Mariette, 1744.

Balmas

CHRISTENSEN, Anders
Enchiridion medicum de cognoscendis curandisque tam externis, quam internis humani corporis morbis ex Victoris Trincavellii praelectionibus de compositione medicamentorum, atque morbis particularibus, concinnatum: studio et opera Andreae Christiani Ripensis.
Basileae, Off. Oporinianis, per B. Han et H. Gemusaeum, 1583.

Steva Mas

CIRINO
Historia de la peste.
SENSE IDENTIFICAR

Steva Mas

Es tracta d'Andrea Cirino (1618-1664) o bé d'Alonso de Chirino (1365?-1429)?

CIUCCIUS, Antonius Philippus

Filo d'Arianna, o Vero fedelissima scorta lli esercenti di chirurgia per uscire dal laberinto delle relazioni e ricongizioni di varii morbi e morti: con un capitolo... della peste e la dichiarazione del sito delle parti et alcune figure anatomiche; al quale si annetto vn breue Trattato della circolazione del sangue..., con dui copiosi indici... di Antonio Filippo Ciucci...

Macerata, per Girolamo Saffi, 1703.

Steva Mas

CLAUDINI, Giulio Cesare

Responsonum et consultationum medicinalium tomus unicus. Nunc accuratae recognitus. Et ab omnibus erroribus ea, qua fieri potuit diligentia repurgatus. In duas sectiones partitus, in quarum prima responsones; in altera consulationes comprahenduntur. Cui accesserunt duo indices, unus capitum, et alius rerum quarumcunque; memoriabilium, quae in toto opere continentur. Additur brevis exercitatio de ultimo corporis alimento...

Venetiis, Apud Bertanum, 1646.

Steva Mas

CLAUDINI, Giulio Cesare

De ingressu ad infirmos libri duo. In quibus medici omne, ex tempore medicinam facturi, munus, sive per se curet, sive cum aliis de curando consultet, accuratissime, tanquam in tabula, delineatum continetur. Cum appendice de remediis generosioribus, et questione philosophico-medica de sede principum facultatum. Quibus adjectus est coronidis loco de catarrho, nec non de crisisibus, et diebus criticis ejusdem auctoris tractatus.

Venetiis, Apud Bertanos, 1663.

Steva Mas

COLEGIUS CONIMBRICENSIS [Aristòtil]

Commentarii Collegii Conimbricensis Societatis Jesu, in libros de generatione et corruptione Aristotelis... Nunc recens... recogniti et emendati.

Venice, J. Vicentius et R. Amadinus, 1607.

Steva Mas

COLLEGE of Physicians, Londres

Pharmacopoeia Collegii Regalis Medicorum Londinensis.

London, G. Bowyer for R. Knaplock, 1757.

Coll

La primera edició localitzada és del 1721 i va tenir varies reedicions.

COL·LEGI de Cirurgia, Barcelona

Lecciones fisiológicas para instrucción de los alumnos del Real Colegio de Cirurgia de Barcelona; arregladas por sus maestros.

Barcelona, por Carlos Gibert y Tutó, 1781.

Balmas

COLMENERO, José

Reprobacion del pernicioso abuso de los polvos de la corteza del quarango o China china, ilustrada con muchas y eficaces razones y observaciones legales, que demuestran su mucha pernicie cierta, y su inutilidad; dirigida a su total esterminio en quanto especial febrifugo. A que se junta un provechosissimo Manifiesto de las muchas virtudes de las salutiferas, y sulphureas aguas de los baños de Ledesma, adornado de innumerables observaciones y advertencias, para saber como, quando, y quienes pueden prosperamente usar de ellos. Esplicanse los motivos que tiene para su esterminio, y reprobacion de su abuso.

Salamanca, por Eugenio Antonio Garcia, 1697

Steva Mas

COMBALUSIER, François de Paule

Pneumato-pathologia, seu tractatus de flatulentis humani corporis affectibus

Parisiis, J. de Bure, 1747.

Balmas

CONTOLI, Giovanni Battista

De lapidibus podagra et chiragra in humano corpore productis...

Romae, Bernabi, 1699.

Steva Mas

CORNARIUS, Ianus (Jan Hagenbut)

Contractae ex veteribus medicinae Tetrabiblos, hoc est quaternio, id est libri universales quatuor, singuli quatuor sermones complectentes, ut sint in summa quatuor sermonum quaterniones, id est sermones XVI, per Ianum Cornarium... latine conscripti.

Basileae, [impensis Hier. Frobenii, et Nic. Episcopii], 1542.

Steva Mas / Sanponts Olzina

Hi ha també una edició veneciana de 1543 i una de Lió de 1549.

CORTÉS, Gerónimo

Tratado de los animales terrestres y volatiles y sus propiedades; compuesto por Geronimo Cortès...

Valencia, en la imprenta de Ben[ito] Macè, a costa de Francisco Duart, 1672.

Steva Mas

CORTÉS, Gerónimo

Fisonomia, y varios secretos de naturaleza. Estan expurgados, segun... el decreto de la Santa Inquisición de 13 junio 1741.

Barcelona, J. Giralt, 1741.

Coll

La primera edició d'aquesta obra, de gran èxit, fou feta a Madrid, "en casa de Pedro Madrigal", l'any 1598. La primera de les conegudes al llarg del segle XVIII és de Madrid, 1726, i fou seguida d'altres innumerables reedicions. Anotem la primera que es féu a Barcelona al segle XVIII.

COSCHWITZ, Georg Daniel

Organismus et mechanismus in homine vivo obvius et stabilitus, seu hominis vivi consideratio physiologica... ad mechanismi et organismi leges ordine concinno deducta...

Leipzig, Lanck, 1741.

Steva Mas

COULET, Étienne

L'eloge de la fièvre quarte où il est doctoralement prouvé I. Que ceux qui ont le bonheur d'avoir cete fièvre, ne peuvent trop s'en féliciter. II. Que ceux qu'elle n'a pas encore honoré de sa visite, ne peuvent la souhaiter avec trop d'ardeur. L'eloge de la goute: ouvrage héroïque, historique, politique, comique, critique, satirique, ironique, véridique, et autres epithètes en ique. Traduit du latin de Guillaume Menape... Par Monsr. Gueudeville.

Leiden, T. Haak, 1728.

Steva Mas

CRAANEN, Theodorus

Tractatus physico-medicus de homine, in quo status ejus tam naturalis, quam praeternaturalis, quoad theoriam rationalem mechanice demonstratur.

2 vols. Neapoli, 1722.

Balmas

CREMADELLS, Franciscus

D. Francisci Cremadells in Archinosocomio Sancti Spiritus... medici secundarii nova physiologiae elementa denuo edidit Eustachius Athanasius...

Halae, In Officina Curtiana, 1795.

Balmas

CRESCENZO, Niccolò

Tractatus physico-medicus: in quo morborum explicandorum, potissimum februm nova exponitur ratio; accessit de medicina et medico Dialogus; auctore Nicolao Criscentio...

Neapoli, typis Felicis Mosca, 1711.

Steva Mas

CRISPO, Pietro [Hipòcrates]

In Hippocratis Aphorismorum lib. I commentaria...

Romae, Apud Vincentium Accoltum, 1575.

Steva Mas

CULLEN, William

Elementos de Medicina Practica, del... traducidos dela quarta y ultima edicion inglesa al frances, con notas... por Mr. Bosquillon...; y del frances al castellano, añadiendose varias notas... por el Dr. D. Bartolomé Piñera y Siles...

4 vols. Madrid, Benito Cano, 1788-91.

Coll

Només pot ser aquesta edició perquè l'inventari de Coll és de 1795 i les altres dues edicions en castellà amb el mateix impressor es van fer el 1792-1796 i el 1799.

CULLEN, William

Tratado de materia medica... Traducido al francés de la única edición inglesa por Mr. Bosquillon, y del francés al castellano, añadiendose varias notas... por el Dr. D. Bartolomé Piñera y Siles...

4 vols. Madrid, Benito Cano, 1792-96.

Coll

CURVO SEMMEDO, João

Observaçoes medicas doutrinaes, de cem casos gravissimos / que... escreve em lingua portugueza et latina Joam Curvo Semmedo...

Lisboa, na officina de Antonio Pedrozo Galram, 1707.

Steva Mas

CURVO SEMMEDO, João

Secretos medicos y chirurgicos del doctor...; traducidos de lengua vulgar portuguesa por... Thomas Cortijo Herraiz...; con un breve diccionario lusitanico-castellano para los que tienen obras de dicho autor...

Madrid, Juan de Zúñiga, 1735.

Sanponts Olzina / Steva Mas

CURVO SEMMEDO, João

Polyanthea medicinal. Noticias galenica e chymicas, repartidas em tres tratados... Quinta vez impresa por seu filho o R. Ignacio Curvo Semmedo.

Ullisbonae, A.P. Galram, 1741.

Steva Mas

Com diu el títol, aquesta és la quinta reedició; la primera fou feta l'any 1697.

DALECHAMPS, Jacques

De peste libri tres. Opera Jacobi Dalechampii... in lucem aediti.

Lugduni, Apud Gulielmum Rovillium, 1553.

Steva Mas

DALECHAMPS, Jacques

Historia generalis plantarum, in libros XVIII... digesta.

2 vols. Lugduni, Guilielmum Rouillium, 1586.

Steva Mas

DANTISCANUS, Joannes

Anathomie virne Galeno-spagirica

SENSE IDENTIFICAR

Steva Mas

DE COMBLES

L'école du jardin potager. Qui comprend la description exacte de toutes les plantes potageres... Par l'auteur du Traité de la culture des pêchers... Nouvelle édition.

2 vols. Paris, A. Boudet et P. A. LePrieur, 1752.

Balmas

DEIDIER, Antoine

Chimie raisonnée. Où l'on touche de découvrir la nature et la manière d'agir des remèdes chimiques les plus en usage en médecine et en chirurgie... "Conformément aux Leçons Latines de chimie qui se sont publiquement chaque année dans le Laboratoire de Montpellier".

Lyon, M. Duplain, 1715.

Steva Mas

DEIDIER, Antoine

Dissertatio medica de morbis venereis: cui adjungitur dissertatio medico chirurgica de tumoribus.

Londini, Typis S. Palmer, sumptibus G. et J. Innys, 1724.

Steva Mas

DEIDIER, Antoine

Deux dissertations medicinales et chirurgicales. L'une sur la maladie vénérienne... l'autre sur la nature et la curation des tumeurs / Traduction françoise... sur l'edition latine imprimée à Londres en l'année 1723.

Paris, C.M. d'Houry, 1725.

Steva Mas

DEIDIER, Antoine

Institutiones medicinae theoricæ, physiologiam et pathologiam complectentes.

Parisiis, apud Carolum-Mauritium d'Houry, 1731.

Steva Mas

DEKKERS, Frederick

Opera omnia medica et chirurgica. Notis et observationibus nec non pluribus morborum historiis et curationibus illustrata...

Genevae, Sumptibus Joannis Antonii Chouet, 1688.

Steva Mas

DELAMARCHE, Charles François

Les Usages de la sphère et des globes céleste et terrestre, selon les hypothèses de Ptolémée et de Copernic, précédés d'un abrégé analytique sur leur origine, sur les différens systèmes du monde, et de la description de la sphère armillaire... par C.-F. Delamarche.

Paris, au collège de Me Gervais, 1791.

Sanpontos Olzina

DEZALLIER D'ARGENVILLE, Antoine

La Théorie et la pratique du jardinage, où l'on traite à fond des beaux jardins appelés de plaisance et de propreté, avec la manière de dresser un terrain... et des dessins selon les lieux...

Paris, P.-J. Mariette, 1747.

Balmas

DÍAZ, Francisco

Tratado nuevamente impresso, de todas las enfermedades de los riñones, vexiga, y carnosidades de la verga, y urina, diuidido en tres libros / compuesto por Francisco Diaz...

Madrid, por Francisco Sanchez, 1588.

Steva Mas

DIEMERBROECK, Ijisbrand van

Opera omnia, anatomica et medica partim jam antea excusa, sed plurimus locis ab ipso auctore emend. et aucta, partim nondum edita. Nunc simul collecta, et diligenter recognita, per Timannum de Diemberbroek...

Ultrajecti, Apud Meinardum a Dreunen et Guilielmum a Walcheren, 1685.

Steva Mas

DIEZ DAZA, Alonso

Libro de los provechos y dannos que provienen con la sola bebida del agua. Y como se deva escoger la mejor. Y retificar la que no es tal, y de como se a de beber frio en tiempo de calor sin que haga daño ...

Sevilla, Alonso de la Barrera, 1576.

Steva Mas

DIMSDALE, Thomas Baron

The present method of inoculating for the small-pox. To which are added some experiments introduced with a view to discover the effects of a similar treatment in the natural small-pox...

London, W. Owen, 1767.

Balmas

DIONIS, Pierre

Cours d'operations de chirurgie, démontrées au Jardin Royal... 4° édition.

Paris, d'Houry, 1751.

Steva Mas

Diverses edicions des del 1708.

DOMEC, Fray Agustín Antonio

Dissertacion Physico-Chimica Mecanico-Medica, sobre las excelentes virtudes, recto uso, dosis y modo de obrar de la Magnesia Blanca, o Leche de Tierra... Y Discurso Physico-Chimico, sobre el mejor methodo de elaborarla para conseguirla mas virtuosa...

Zaragoza, Joseph Fort, 1750.

Steva Mas

DOMINGO RAMOIN, Matías

Disputatio de variolis, et morbillis, in gratiam, et utilitatem praxim medicam Ineuntium...cui subnectitur Quaestio appendix de peste...

Valentiae, in Regali Conventi Carmelitarum, Regularis Observantiae, 1685.

Steva Mas / Balmas

DRONRYP, Hermannus Carolus Conradus

Dissertatio medica inauguralis, de natura et effectibus opii in corpus animale ...

Groningae, Apud Jacobum Bolt, 1782.

Steva Mas

DU CHESNE, Joseph (Quercetanus)

Diaeteticon polyhistoricon. Opus... quod multa historica, philosophica et medica, tam conservandae sanitati, quam variis curandis morbis necessaria contineat.

[Genevae], D. Anastasius, 1607.

Steva Mas

DU CHESNE, Joseph (Quercetanus)

Pharmacopoea dogmaticorum restituta. Pretiosis selectisque hermeticorum floribus abunde illustrata

[Genevae], Apud Petrum et Jacobum Chouet, 1628.

Sanponts Olzina

Altres edicions de l'obra en llatí des del 1607.

DU LAURENS, André

De mirabili strumas sanandi vi solis Galliae regibus christianissimis divinitus concessa liber unus. Et de strumarum natura, differentiis, causis, curatione quae fit arte et industria medica. Liber alter.

Parisiis, Apud Marcum Orry, 1609.

Steva Mas

DU LAURENS, André

Historia anatomica humani corporis et singularum eius partium multis controversiis et observationibus novis illustrata... Accessit huic editioni... praeter varias emendationes... et opusculum de crisi. Lazari Meyssonnerii Tractatus novus de scriptis, et inventis eorum qui post Laurentium anatomicam professi, vel ab eodem indicti sunt.

Lugduni, Laurentii Anissoni, 1650.

Steva Mas

Altres edicions anteriors, des del 1600; aquesta és la darrera que coneixem.

DUHAMEL DU MONCEAU, Henri Louis

La physique des arbres; ou il est traité de l'anatomie des plantes, et de l'économie végétale: pour servir d'introduction au Traité complet des bois et des forests. Avec une dissertation sur l'utilité des méthodes de botanique...

2 vols. Paris, Chez H.L. Guerin et L.F. Delatour, 1758.

Balmas

DUHAMEL DU MONCEAU, Henri Louis; TILLET, Mathieu
Histoire d'un insecte qui devore les grains de l'Angoumois, avec les moyens que l'on peut employer pour le détruire.
Paris, Chez H.L. Guerin et L.F. Delatour, 1762.

Balmas

DUHAMEL, Jean Baptiste
Philosophia vetus et nova, ad usum scholae accomodata...; olim pertractata a Joh. Bapt. Du Hamel
6 vols. Venetiis, apud Jacobum Zatta, 1730-36.

Steva Mas

Steva Mas, quan es féu l'inventari, només tenia els dos primers volums.

DUHAN, Laurent

Philosophus in utramque partem, sive Selectae et limatae difficultates in utramque partem: cum responsionibus ad usum scholae circa celebres universae phylosophiae controversias. Authore Laurentio Duhan...
Venetiis, apud Laurentium Basilium, 1761.

Steva Mas

L'editio prima és del 1711 i també hi ha exemplars actualment d'aquesta a les biblioteques de Barcelona.

DURET, Louis [Hipòcrates]

Coacae praenotiones... Interprete et enarratore Ludovico Dureto...

Parisiis, Apud Baptistam Du-Puys, Excudebat Dionysius Duvallis, 1688.

Steva Mas

La primera edició és del 1588; ja de forma pòstuma fou completada pel fill, Jean Duret, i es va continuar reeditant al llarg de tot un segle, fins aquesta que citem.

ELCARTE, Francisco de

Sterae Medicinae Selectae: qua appendi potest an sit rationalis methodus magistri mei Doc. Josephi Casalete Caesaraugustani Licei primarii medicinae, professoris, in tria membra divissa...

Caesar-Augustae, excudebat Emmanuel Roman, 1687.

Steva Mas

ESTEVE, PERE JAUME [Nicandre de Colofó]

Nicandri Colophonii poetae et medici antiquissimi clarissimiqve theriaca; Petro Iacobo Steve... interprete et enarratore...

Valentiae, per Ioannem Mey Flandrum, 1552.

Steva Mas

ETTMÜLLER, Michael

Opera omnia medico-physica, theoretica et practica (Editio postrema accuratissime ad mentem auctoris recognita, mendis omnibus castigata ac prioribus editionibus duplo auctior, utpote quae omnes auctoris tractatus, exercitationes ac Collegia ab eodem tam publice quam privatim habita... cum indice locupletissimo ad calcem totius operis).

3 vols. Venetiis, apud Michaellem Hertz, 1712.

Sanponts Olzina / Steva Mas

En foli i en tres vols., com indica l'inventari, hi ha també edicions a Frankfurt, 1696-97 i Venècia, 1700. A l'inventari de Steva Mas apareix dos cops aquesta obra, potser en edicions diferents.

ETTMÜLLER, Michael

Compendium medicinae universae e scriptis probatissimorum auctorum tam viventium quam mortuorum; puta Etmülleri, Waldschmidii, Sennerti, Wedelii, Boerhavii aliorumque, singulari opera concinnatum, institutiones chymiam, pharmaciam et praxim medicam succinte tradens; studiose emendatum, auctum et notis utilibus hinc inde illustratum a Theodoro Zvingero...

2 vols. Basileae, apud E. et J.R. Thurnisios, Fratres, 1724.

Steva Mas

EUTH, Joannes Aegidius

Anatome umbilici curiosa. Ad calcem carmina in reges, principes, et alios sunt adjecta...

Lugduni Batavorum, Apud Jord. Luchtmans, 1697.

Steva Mas

FABRE, Pierre Jean

Hidrographium spagyricum in quo de mire fontium essentia et origine et virtute tractatur

SENSE IDENTIFICAR

Steva Mas

FABRE, Pierre Jean

Myrothecium spagyricum; sive, pharmacopoea chymica, occultis naturae arcanis, ex hermeticorum medicorum scriniis depromptis abunde illustrata. Item: insignes curationes variorum morborum, qui medicamentis chymicis... curati fuere. Cum chirurgia spagyrica. In qua de morbis cutaneis omnibus, spagyricae et methodice agitur...

Argentorati, Sumptibus heredum Lazari Zetzneri, 1632.

Steva Mas

FABRE, Pierre Jean

Palladium spagyricum...

Argentorati, sumptibus heredum L. Zetzneri, 1632.

Steva Mas

Aquesta és la segona edició, la primera és: Toulouse, 1624.

FABRE, Pierre Jean

Alchymista Christianus. In quo Deus rerum author omnium, et quamplurima fidei Christianae mysteria, per analogias chymicas et figuras explicantur. Christianorumque orthodoxa, doctrina, vita et probitas non oscitanter exchymica arte demonstrantur

Tolosae Tectosagum, Apud Petrum Bosc, 1632.

Steva Mas

FABRICIUS, Wilhelm Hildanus

Observationum et curationum chirurgicarum centuriae, nunc primum in unum opus congestae, ac in duo volumina distributae. Quorum prius continet centurias I. II. et III

2 vols. Lugduni, sumptibus Ioanni Antonii Huguetan, 1641.

Steva Mas

La primera edició localitzada és del 1604.

FANTONUS, Joannes

Brevis manuductio ad historiam anatomicam corporis humani.

Torino, Giovanni Battista Zappata, 1699.

Steva Mas

FARINA, Gabino

Medicinale patrocinium ad tyrones Sardiniae medicos, in quo nature febris Sardiniae, causae, signa, prognostica, et medendi methodus describitur.

Venetiis, s.i., 1651.

Steva Mas

FAUJAS DE SAINT-FOND, Barthélemy

Description des expériences de la machine aérostatique de MM. de Montgolfier et de celles auxquelles cette découverte a donné lieu, suivie de recherches sur la hauteur à laquelle est parvenu le ballon du Champs-de-Mars... d'un mémoire sur le gaz inflammable... d'une lettre sur les moyens de diriger ces machines... par M. Faujas de Saint-Fond.

Paris, Cuchet, 1784.

Balmas

FAUSCHIO [Hipòcrates]

Hipocratis aforismi heroicis versibus expressi.

SENSE IDENTIFICAR

Steva Mas

FAVENTINI [Cristoforo Guarinoni]

Consilia medicinalia in quibus universa praxis medica exacte pertractatur.

Venetiis, Apud Thomam Baglionum, 1610.

Steva Mas

FEIJOO y MONTENEGRO, Benito Jerónimo

Theatro critico universal, y discursos varios en todo género de materias, para desengaño de errores comunes...

9 vols. Madrid, Imp. de Lorenzo Fco. Mojados, Segunda impression, 1727-40.

Steva Mas

Segons l'inventari, només posseïa el volum nové, *Suplemento de el Theatro critico, o Adiciones y correcciones a muchos de los assumptos que se tratan en los ocho toms de el dicho Theatro*, editat pels hereus de Francisco del Hierro.

FEIJOO y MONTENEGRO, Benito Jerónimo

Cartas eruditas, y curiosas : en que, por la mayor parte se continua el designio del Teatro critico universal... / escritas por... Tom tercero.

Pamplona, en la imprenta de Benito Cosculluela... Nueva impression, 1786-87.

Steva Mas

L'inventari assenyala només la possessió del volum tercer. És possible que sigui de l'edició madrilenya de Blas Román feta en cinc volums entre 1742 i 1760.

FEIJOO Y MONTENEGRO, Benito Jerónimo

Justa repulsa de iniquas acusaciones. Carta, en que manifestando las imposturas, que contra el Theatro chrítico y su autor dio al publico el R. P. Fr. Francisco Soto Marne... Escribe a un amigo suyo el muy ilustre señor y rmo p. maestro don Fr. Benito Geronymo Feyjoo

Madrid, En la imprenta de Antonio Perez de Soto, 1749.

Steva Mas

És resposta a l'obra de Francisco de Soto y Marne *Reflexiones critico-apologeticas sobre las obras del RR. P. maestro Fr. Benito Geronymo Feyjoo: en defensa de las milagrosas flores de S. Luis del Monte, de la constante pureza de fè... de el B. Raymundo Lulio: De la gran erudicion, i solido juicio del... V. Fr. Nicolas de Lyra: De la famosa literatura, i constante veracidad historica de el... D. Fr. Antonio de Guevara: i de otros clarissimos ingenios, que ilustraron al orbe literario*, 2 vols. Salamanca, Por E. Garcia de Honorato i S. Miguel, [1749]

FEIJOO Y MONTENEGRO, Benito Jerónimo Feijoo

Ilustracion apologetica al primero, y segundo tomo del Teatro critico, donde se notan mas de quatrocientos descuidos al autor del Anti-Teatro [S.J. Mañer], y de los setenta, que este imputa al Autor del Teatro Critico, se rebaxan los sesenta y nueve y medio...

Madrid, P. Aznar, 1777.

Steva Mas

FELICIANO, Giovanni Bernardino [Galè]

De Hippocratis et Platonis decretis opus eruditum...: novem libris (quorum primus desideratur) comprehensum, jamque recens Latinitate donatum. Joanne Bernardo Feliciano interp. Reliquorum Galeni librorum hoc volumine contentorum nomenclaturam sequens elenchus indicabit.

Basileae, Apud Andream Cratandrum, 1535.

Balmas

FELTMANN, Gerhard

De cadavere inspiciendo liber unus ... Adjiciuntur disceptationes binae ad L. per agrum. XI. C. de servit. & aqua. Quarum prima est De transitu exercitus. Altera, De vehiculis sibi obviis ....

Bremae, Typis & impensis Hermanni Braueri, 1692

Steva Mas

FELTMANN, Gerhard

De dea podagra liber singularis.

Bremae, Sumptibus Hermanni Braueri, illustris Gymnasii Typographi, 1693.

Steva Mas

FERNÁNDEZ, Luis

Tratado instructivo y práctico sobre el arte de la tintura, reglas experimentadas y metódicas para tintar sedas, lanas, hilos de todas clases y esparto en rama...

Madrid, imprenta de Blas Roman, 1778.

Balmas

FERNÁNDEZ, Tomás

Defensa de la China china, y verdadera respuesta a las falsas razones, que para su reprobacion trae el Doctor Don Joseph Colmenero...

Madrid, por Diego Martinez Abad, 1698.

Steva Mas

FERNEL, Jean

Consiliorum liber, cui accesserunt responsa quaedam clarorum medicorum Parisiensium.

Lugduni, Apud Bartholomaeum Vincentium, 1605.

Steva Mas

FERNEL, Jean [Otto Heurnius]

Universa medicina, primum quidem studio et diligentia Guilielmi Plantii... elimata, nunc autem notis, observationibus et remediis secretis Joann. et Othonis Heurni... et aliorum praestantissimorum medicorum scholiis illustrata. Cui accedunt casus et observationes rariores, quas... Otho Heurnius... in diario practico annotavit...

Trajecti ad Rhenum, Typis Gisberti à Zijill, et Theodori ab Ackersdijck, 1656.

Sanponts Olzina / Steva Mas

FEU, Francesc

Medicum pronosticum et huius praesentis anni 1676 universale Iudicium de agritudinibus ac morboris affectibus, qui humana corpora nostra molestare valebant.

Barcinone, ex typ. Hyacinti Andreu, 1676.

Steva Mas

FIORAVANTI, Leonardo

Il Reggimento della peste, dell'eccellente... Leonardo Fioravanti..., nel quale si tratta che cosa sia la peste et da che procede et quello che doueriano fare i prencipi per conseruar i suoi popoli da essa et vltimamente si mostrano mirabili secreti da curarla, cosa non mai più scritta da niuno in questo modo

Venetia, apresso Lucio Spineda, 1626.

Steva Mas

FIZES, Antoine

Universae physiologiae conspectus anatomico mechanicus. Quem confecit et propugnabit Publicus anatomiae demonstrator

Monspeli, Apud Augustinum Rochard, 1737.

Balmas / Steva Mas

FIZES, Antoine

Tractatus de febribus.

Amstelodami, Sumptibus Societatis, 1749.

Sanponts Olzina / Coll / Steva Mas

FLORES, Jorge Basilio

Mesue defendido (y respuesta al preliminar de) D. Felix Palacios...

Murcia, José Díaz Cayuelas, 1727.

Steva Mas

Hi ha una edició anterior: Murcia, José Díaz Cayuelas, 1721.

FLOYER, John

Traité de l'asthme, contenant la description, les causes et le traitement de cette maladie. Par Jean Floyer... Traduit de l'anglois [par A.F. Jault].

Paris, P. Fr. Didot le jeune, 1761.

Coll

FOCHTIUS

De nature philosophie

SENSE IDENTIFICAR

Steva Mas

FOGLIA, Giovanni Antonio

De anginosa passione, crustosis malignisque tonsillarum, et faucium ulceribus. Per... Neapolis civitatem, multaque regni loca vagantibus.

Neapoli, Ex typographia Tarquinii Longi, 1620.

Steva Mas

FONSECA, Rodrigo de

In septem libros aphorismorum Hippocratis commentaria, eo ordine contexta quo doctoratus (ut aiunt) puncta exponi consueverunt. Accessit huic tertiae editioni ejusdem auctoris tractatus de remediis febrium acutarum et pestilentium...

Venetiis, Apud Joannem Guerilium, 1621.

Steva Mas

FONTAINE, Gabriel

De veritate Hippocraticae medicinae firmissimis rationum et experimentorum momentis stabilita, et demonstrata; seu medicina antihermetica, in qua dogmata medica... contra Paracelsi, et hermeticorum placita... promulgantur... Adjectus est... index... necnon introductio ad methodum medendi: atque Apologeticon adversus Van-helmont, ubi... demonstratur, quatuor humores Galenistarum non esse fictitios...

Lugduni, Sumpt. Philip. Borde, L. Arnaud et C. Rigaud, 1657.

Steva Mas

FOREEST, Pieter van

Observationum et curationum medicinalium ac chirurgicarum opera omnia quatuor tomis digesta... quibus accesserunt... libri III de incerto ac fallaci urinarum judicio...

4 vols. Rouen, J. et D. Berthelin, 1653.

Steva Mas

FORNER, Juan Pablo

Noticia de las aguas minerales de la fuente de Solan de Cabras en la sierra de Cuenca. Escrita por Don Juan Pablo Forner. Con la análisis y síntesis que de orden del gobierno hizo de ellas y de las del Rosal de la villa de Beteta el año próximo pasado D. Domingo García Fernández...

Madrid, por la viuda de Ibarra, hijos y compañía, 1787.

Balmas

FORNÉS, Josep

Tractatus de peste, praecipue Gallo-provintiali et Occiticae grassanti, in quinque partes divisus; cum anexis opusculis praeliminaribus, scilicet relationibus, dissertationibus, epistolis, et ad eundem tractatum concernentibus...

Barcinone, Ex. Typ. Mariae Marti Viduae administratis Dominicum Telles, 1725.

Balmas / Coll / Steva Mas

FORONDA, Valentín de

Lecciones ligeras de chimica, puestas en diálogo por Valentín de Foronda.

Madrid, Imprenta de González, 1791.

Coll

FORTI, Raimondo Giovanni

Consultationum et responsionum medicinalium centuriae quatuor; accesserunt ejusdem consilia de febribus, et de morbis mulierum, cum indicibus rerum memorabilium locupletissimis et Consultationum et responsionum medicinalium centuriae quatuor. Tomus alter. Quibus accedit etiam auctoris vita...

2 vols. Genevae, L. Chovet, 1677; Patavii, sumptibus Petri Mariae Framboliti, 1678.

Steva Mas

FOUQUET, Marie de Maupeou

Recueil de remedes faciles et domestiques.

2 vols. Paris, Widow of Musier, 1740.

Steva Mas

Hi ha diverses edicions anteriors; aquesta és la més propera.

FRACASTORO, Girolamo

De sympathia et antipathia rerum liber unus. De contagione et contagiosis morbis et curatione libri III.

Venetii, apud heredes Lucaeantonij Iuntae Florentini, 1546.

Steva Mas

FRANCKENAU, Georg Franck von
Satyra medica, de triplici lacte virginis.
Heidelberg, 1678.

Steva Mas

FREIND, John
Emmenologia: in qua fluxus mulieribus menstrui phaenomena, periodi, vitia cum medendi methodo, ad rationes mechanicas exiguntur.
Oxford, Sheldonian Theatre for T. Bennet, 1703.

Steva Mas

FREIND, John
The history of physick; from the time of Galen, to the beginning of the sixteenth century. Chiefly with regard to practice. In a discourse written to Doctor Mead.
2 vols. London, J. Walthoe, 1725-26.

Balmas

FREIND, John
Opera omnia medica.
Londini, J. Wright for W. Innys, 1733.

Sanponts Olzina

FREIND, John
Historia medicinae a Galeni tempore usque ad initium saeculi decimi sexti... Latine conversa a Joanne Wigan.
Lugduni Batavorum, J.A. Langerak, 1734.

Steva Mas

A diferència de Steva, Balmas posseïa l'edició anglesa original d'aquesta obra, traduïda també de l'anglès al francès.

FRICK, Melcior.
Icon podagrae; seu, Accurata delineatio repraesentans morbi podagrici historiam, causas, prognosin, et curationem
...
Ulmae, Typis Gassenmejerianis, 1693.

Steva Mas

FRIGIO, Pietro Francesco [Hipòcrates]
Commentarii in historias epidemicas Hippocratis, in tres partes digesti.
Lugduni, Sumptibus Joan. Antonii Huguetan, 1644.

Steva Mas

Al mateix inventari hi ha un altre exemplar, descrit com: "In historias epidemicas Hippocratis commentar".

FUCHS, Leonhart [Galè]
Galenii... opera omnia. Ad fidem complurium et perquam vetustorum exemplariorum... emendata atque restituta...
5 vols. Basileae, A. Cratander; J. Bebelius; J. Hervagius et J.E. Froben, 1538.

Steva Mas

FULLER, Thomas
Pharmacopoeia extemporanea: sive praescriptorum sylloge... Una cum viribus, operandi ratione, et dosibus annexis.
Londini, Impensis Sam. Smith et Benj. Walford, 1701.

Balmas / Sanponts Olzina / Steva Mas

Reeditada varies vegades als anys següents: 1708, 1714, 1722, 1731, etc. Els respectius exemplars dels nostres metges poden ser de qualsevol d'aquestes dates.

GALÈ
Galenii operum quorundam aliquo modo mutilata ad nos peruenere fragmenta, ad varias medicinae partes attinentis..., nunc accuratissime expurgata...
9 vols. Venetiis, apud Iuntas, 1586.

Balmas / Sanponts Olzina / Steva Mas

No és fàcil precisar l'edició de les obres completes de Galè que podien tenir els tres metges. L'inventari de Balmas diu: "Galeni, octau, un tom, en pergami"; el de Sanpots Olzina: "Galeni, Opera omnia, sis toms"; i el de Steva Mas: "Galeni, Opera, toms 1, 2 et 3, 4 et 5, 6 et 7, 8, 9". Proposem aquesta edició veneciana dels *Giunta* i qualsevol de les seves nombroses reedicions a partir d'aquesta que és la primera feta en 9 vols. (les anteriors eren en 6 vols.) perquè va ser considerada com l'edició "canònica" de les obres completes de Galè a la major part d'Europa durant els segles XVI, XVII i XVIII.

GALLARATI, Giuseppe

Systema renovatum physiologiae medicae, juxta veterum philosophorum hypothesin, cui in hac 2. imp. accedit liber tertius De anima sensitiva...

Bononiae, Typis Jacobi Montii, 1684.

Steva Mas

La primera edició és feu a Lió, per Anisson i Posuel, 1677.

GALLEGO DE LA SERNA, Juan

Opera physica, medica, ethica, quinque tractatibus comprehensa: Quorum, I, de principiis generationis omnium viventium; II, de conservatione infantis in utero, de bono et malo pariendi modo... III, de puerorum alendi ratione et sanitate tuenda... IV, de communi puerorum educandi ratione inscriptus. Ethica puerorum. V, de optimi regis educandi ratione. [Tractatus duo posteriores]

Lugduni, Sumptibus Jacobi et Petri Prost, 1634.

Steva Mas

GALLEGO DE LA SERNA, Juan

Recte ac dogmatice medendi vera methodus. In sex tractatus distributum...

Parisiis, Sumptibus Antonii Bertier, 1639.

Steva Mas

GANDOGGER DE FOIGNY, P. Louis

Traité pratique de l'inoculation.

Nancy, J.-B.-H. Leclerc, 1768.

Balmas

GARBO, Tommaso del [Galè]

In libros de differentiis febrium Galeni commentum.

Venice, Heirs of O. Scotus, 1521.

Steva Mas

GARCÍA CARRERO, Pedro

Disputationes Medicae super libros Galeni de Locis Affectis, et de aliis Morbis ab eo ibi relictis. Disputationes Medicae Super fen primam Libri primi Avicennae, etiam Philosophis valde utiles... Disputationes medicae et commentaria in fen primam Libri quarti Avicennae... Opera et industria doctoris Petri Ferriol Setabensis...

Compluti, Iustus Sanchez Crespo, 1605.

Balmas / Steva Mas

Les edicions de les tres parts de les *disputationes* mèdiques de Pedro García Carrero, fetes pel seu deixeble, el valencià Pere Ferriol, van tenir altres dues reedicions el 1611 i el 1628. L'inventari de Steva Mas la cita en dos llocs diferents com: "Garcia, Disputationes medicae et comment. infen primam Lib. quarti Avicenna"; i: "Garcia, Disputationes medicae sup Lib. Galeni de locis efectis et de aliis moribus", tal vegada perquè les tenia enquadrades per separat.

GARCÍA DE ORTA; MONARDES, Nicolás; CLUSIUS, Carolus

Dell'istoria de i semplici aromati, et altre cose che vengono portate dall'Indie Orientali pertinenti all'uso della medicina. Di don Garzia dal'Horto ... con alcune brevi annotationi di Carlo Clusio. Parte prima divisa in quattro libri. Et due altri libri parimente di quelle cose che si portano dall'Indie Occidentali; con un trattato della neve & del bever fresco, di Nicolò Monardes ... Hora tradotti dalle loro lingue nella nostra italiana da m. Annibale Briganti ...

Venetia, Giovanni Salis, 1616

Steva Mas

GARCÍA, Matías

Disputationes medicinae selectae in duas partes distributae; Quarum prima quinque complectitur disputationes, nempe I de venenis. II de antidotis. III de opio. IV de compositionibus opiatis. V de venenis in particulari. Secunda pars tribus... disputationibus scilicet I de motu cordis. II de motu arteriarum. III de motu sanguinis... Disputatio apologetica adversus quosdam doctissimos medicos male sentientes de curatione vertiginis per consensum ventriculi celebrata in Excellentissimo Danino Marchione de Astorga.

Lugduni, Sumptibus Petri Bourgeat, 1677.

Sanponts Cabanes

GARCÍA, Matías

Disputationes physiologicae antiquorum et neotericorum placita novo acumine experimentes; tentativae partis, pro laureola medica doctorali juxta statuta scholae Valentinae comparanda, praecipuam partem continentes; medicis, et Philosophis valde utiles, cum indice locupletissimo.

Valentiae, Typ. Viduae Benedicti Mace, 1680.

Steva Mas

GARENGEOT, René-Jacques Croissant de

Miotomie humaine et canine, dans laquelle on instruit... de la maniere de dissequer les muscles.

Paris, [G. Cavelier], 1728.

Steva Mas

GARMANN, Christian Friedrich

De miraculis mortuorum libri tres, quibus praemissa diss. de cadavere et miraculis in genere. Opus editum a L. Immanuele Heinricho Garmanno... cum indicibus

2 vols. Dresden et Leipzig, J.C. Zimmermann, 1709.

Steva Mas

La primera edició localitzada és del 1670.

GASTALDY, Giovanni Battista

Institutiones medicinae physico-anatomicae, juxta neotericorum mentem et nuperrima clarissimorum physicorum ac medicorum experimenta.

Avenione, apud J. C. Chastanier, 1713.

Steva Mas

GASTALDI, Geronimo

Tractatus de avertanda et profliganda peste politico-legalis eo lucubratus tempore quo ipse [auctor] Loemocomiorum primo, mox Sanitatis Commissarius Generalis fuit, peste Urbem [Romam] invadente anno MDCLVI et LVII...

2 vols. Bononiae, Ex Camerali Typographia Manolessiana, 1684.

Steva Mas

GAUBIUS, Hyeronimus David

De regimine mentis quod medicorum est... sermones academici duo...

2 parts, 1 vol. Leyden, B. vander Aa, S. & J. Luchtman, 1747-1763.

Sanponts Cabanes

GAZIO, Antonio

Florida corona que ad sanitatis hominum conservationem ac longevam vitam perducendam sunt pernecessaria continens. Recenter impressa, et mendis quibus plurimum scatebat expurgata...

Lugduni, J. Myt for Venundantur apud Scipionem de Gabiano, 1534.

Steva Mas

GAZOLA, Giuseppe

El mundo engañado por los falsos medicos. Obra postuma traducida del toscano por Gregorio Mayans y Siscar...

Valencia, Salvador Fauli, 1788.

Steva Mas

La primera edició en castellà d'aquesta obra, editada per Maians, va eixir a València, per Antoni Bordazar, a costa de Christoval Branchat, l'any 1729; la que consignem és ja la que fa sis de les reedicions.

GENTILE DA FOLIGNO

De febribus cum receptis suis positis ad capitula propria novissime recognitus ... Addito eleganti repertorio noviter excogitato ...

Venetiis, Mandato & impensis heredum Octaviani Scoti, impressa per Georgium Arrivabenum, 1514.

Steva Mas

GEOFFROY, Étienne François

Traité de la matiere medicale, ou de l'histoire, des vertus, du choix et de l'usage des remedes simples.

16 vols. Paris, J. Desaint et C. Saillant, 1743-57.

Coll

L'inventari fa constar que eren 8 volums; bé perquè Coll els havia fet enquadrar de dos en dos, bé perquè li mancaven la meitat.

GIANGI, Rinaldo

Istruzioni al novicio speciali, con i modi più facili di comporre i preziosi antidoti della theriaca di Andromaco, del mitridato di Democrate, del diascordeon di Francastoro e della confezione di giacinto bianca, ove si fa rigoroso esame delle qualità d'ogni ingrediente, della preparazione, distribuzione, triturazione, composizione e virtù d'essi, con discorsi particolari et esperienze fatte sopra il veleno della vipera, modo di curarne il morfo venefico, con un Trattato della generazione delle gemme e loro valorose proprietà naturali e simpatiche secondo gli autori antichi e moderni ed infine una regola generale al professore sovra ogni sorte di manipolazione tanto galenica quanto spargirica; opera di Rinaldo Giangi...

Roma, nella stamperia del Komarek, 1715.

Steva Mas

GÓMEZ DE BEDOYA Y PAREDES, Pedro

Examen critico de la sangria artificial...

Madrid, Joaquin Sanchez, 1740.

Steva Mas

GÓMEZ DE BEDOYA Y PAREDES, Pedro

El medico desengañado y consejero de la verdad en el tribunal de la experiencia...

Madrid, Joaquin Sanchez, 1743.

Steva Mas

GÓMEZ MIEDES, Bernardino

Commentariorum de sale libri quinque...

Valentiae, Ex typographia Petri à Huete, 1579.

Steva Mas

GÓMEZ MIEDES, Bernardino

Enquiridion, o Manual Instrumento de salud, contra el morbo articular, que llaman Gota, y las demas enfermedades, que por catarro, y destilacion de la cabeza se engendran en la persona; y para reducir, y conservar en su perfecto estado de sanidad el temperamento humano...

Madrid, Antonio Marin, 1731.

Steva Mas

GÓMEZ, Pedro León

Dissertaciones morales y medicas, en que se expressan los casos en que pueden declarar los medicos que no obliga el comer de vienes, guardar la forma del ayuno..., obra muy util a medicos y cirujanos y aun moralistas...

Madrid, en la oficina de la Viuda de Manuel Fernandez è Imprenta del Supremo Consejo de la Inquisicion y de la Reverenda Camara Apostolica, 1751.

Steva Mas

GÓMEZ PEREIRA, Bernardino

Antoniana Margarita. Opus nempe Physicis, Medicis, ac Theologicis non minus utile quam necessariam nunc primum in lucem aeditum

Methymnae Campi, in officina calchographica Guillielmi de Millis, 1554.

Steva Mas

GÓMEZ PEREIRA, Bernardino

Nova veraque medicina experimentis et evidentibus rationibus comprobate, prima pars... Nunc primum in luce edita. Quae in hoc volumine tractantur, elenchus versae paginae docevit.

Methymnae Duelli, excudebat Franciscus a Canto, 1558.

Steva Mas

GORRAIZ BEAUMONT Y MONTESA, Vicente Ferrer

Nuevas propiedades de la sal. Dissertacion Physico-Medica, en que se demuestran las incomparables virtudes de la sal de La Laguna de la Higuera, y el uso que se puede hacer de ella en beneficio de la salud humana...

Madrid, Imp. Real de la Gazeta, 1780.

Balmas

GORRIS, Jean de (Gorraeus) [Hipòcrates] [Nicandre de Colofó]

Opera. Definitionum medicarum libri XXIII a Joanne Gorraeo filio... locupletati et accessione magna adaucti... Nicandri Theriaca et Alexipharmaca cum interpretatione et scholiis ejusdem J. Gorraei. Hippocratis libelli de genitura, de natura pueri, Jusjurandum, de arte, de prisca medicina, de medico, eodem J. Gorraeo interprete cum annotationibus et adjectis unicuique libello brevibus scholiis. Formulae remedium quibus vulgo medici utuntur, authore Petro Gorraeo...

Parisiis, Apud Societatem Minimam, 1622.

Steva Mas

GORTER, David de

Materies medica exhibens virium medicamentorum simplicium catalogos, in tres libros divisa...

Patavii: typis Seminarii, apud Joannem Manfrè, 1755.

Balmas

GORTER, Johannes de

De perspiratione insensibili.

Lugduni Batavorum, Janssoon vander Aa, 1736.

Balmas / Coll

GORTER, Johannes de

Chirurgia repurgata.

Lugduni Batavorum, apud Balduinum Vander Aa, 1742.

Balmas / Coll

Aquesta obra va tenir una traducció castellana, impresa dues voltes a Madrid, el 1780 i el 1795, però als nostres inventaris és clar que l'edició era la llatina.

GORTER, Johannes de

Opuscula varia medico-theoretica. Quorum seriem sequens pagina indicabit

Padua, J. Manfr., 1761.

Balmas

La primera edició feta pels mateixos és del 1751.

GORTER, Johannes de

Medicinae compendium, in usum exercitationis domesticae [Oratio de praxis medicae repurgatae certitudine. Oratio de animi et corporis consensione mirabili tam in secunda quam adversa valetudine].

Venice, L. Basilius, 1751.

Balmas / Coll

GORTER, Johannes de

Praxis medicae systema.

Patavii, J. Manfrè, 1752.

Balmas / Coll

GORTER, Johannes de

Medicina dogmatica, seu Opuscula medico-practica, tres morbos particulares: delirium, vertiginem et tussim, aphoristice conscriptos et coram auditoribus suis ante aliquot annos commentariis illustratos...; Quibus accedit Oratio pro medico dogmatico; et in hac editione primum Morbi epidemii descriptio et curatio.

Patavii: typis Seminarii, apud Joannem Manfrè, 1755.

Balmas / Coll

GORTER, Johannes de

Formulae medicinales, cum indice virium quo ad inventas indicationes inveniuntur medicamina. In usum medicorum praxim inchoantium

2 vols. Patavii [Padua], typis Seminarii apud Joannem Manfrè, 1767

Balmas

Hi ha una edició anterior, també en dos volums a: Amstelodami, apud Fratres de Tourne, 1755; però de la consignada tenim constància de l'existència actual d'exemplars a les biblioteques de Barcelona.

GORTER, Johannes de [Hipòcrates]

Medicina Hippocratica exponens Aphorismos Hippocratis.

Patavii, typis Seminarii, apud Joannem Manfrè, 1757.

Balmas / Coll

Hi ha altres edicions anteriors i posteriors, però d'aquesta tenim constància d'exemplars actualment a les biblioteques de Barcelona.

GOUAN, Antoine

Flora Monspeliaca, sistens plantas no. 1850 ad sua genera relatas, et hybrida methodo digestas. Adjectis, nominibus specificis, trivialibusque, synonymis selectis, habitationibus plurium in agro Monspeliensi nuper detectarum, et earum quae in usus medicos veniunt nominibus pharmaceuticis, virtutibusque probatissimis...

Lyons, Benedicti Duplain, 1765.

Balmas

GOULARD, Thomas

Traité sur les effets des préparations de plomb, et principalement de l'extrait de Saturne, employé sous différentes formes, et pour différentes maladies chirurgicales.

2 vols. Pézenas, Impr. de J. Fuzier, et se vend a Montpellier, Chez la Veuve Gontier et Faure, 1760.

Balmas

GOURRAIGNE, Hugues

Tractatus de febribus juxta circulationis leges, ubi rejecta sanguinis fermentationis et fermentorum suppositione, solidorum systematis veritas demonstrat demonstratur theoriâ et in praxi; auctore Hugone Gourraigne...

Monspeli: apud Joannem Faure, 1753.

Sanpents Olzina / Steva Mas

GRANT, William

Recherches sur les fièvres, selon qu'elles dépendent des variations des saisons, et telles qu'on les a observées Ã Londres, ces vingt dernières années... Traduit... par M. Le Febvre...

3 vols. Paris, Vincent, 1773-76.

Coll

GRAVESANDE, Willem Jacob

Physices elementa mathematica, experimentis confirmata. Sive introductio ad philosophiam Newtonianam

2 vols. Leyden, P. vander Aa, 1720-21.

Balmas

GUAINERIO, Antonio

*SENSE IDENTIFICAR*un tom

Sanpents Cabanes

No sabem amb exactitud a quina obra de Guainerio es pot referir l'inventari, ja que no indica cap.

GUINDANT, Toussaint

La nature opprimée par la médecine moderne, ou la nécessité de recourir à la méthode ancienne et hippocratique dans le traitement des maladies...

Paris, Debure l'aîné, 1768.

Coll

GUTIÉRREZ, Juan Lázaro

Febrilogiae Lectiones Pincianae. Theoripracticum opus acroamaticum ad Hippocratis mentem, ac Galeni sensum; ad Avicennae iudicium... nunc primum prodit. I Appendix ... doloris diagnosim, prognosim, et curationem in communi, tum artem sphygmicam continens.

Ludguni, Sumptibus Laurentii Anisson, 1678.

Steva Mas

La primera edició, també a Lió, és del 1668.

GUYTON DE MORVEAU, Louis Bernard

Metodo de la nueva nomenclatura química; propuesto por M.M. de Morveau, Lavoisier, Bertholet y de Fourcroy a la Academia de Ciencias de Paris; y traducido al castellano por D. Pedro Gutierrez Bueno...

Madrid, por don Antonio de Sancha, se hallará en su librería, 1788.

Coll

GUYTON DE MORVEAU, Louis Bernard; MARET, Hugues; DURANDE, Jean François

Elementos de química teórica y práctica, puestos en un nuevo orden despues de los mas modernos descubrimientos; por MM. Morveau, Maret y Durande...; y traducidos al castellano por don Melchor de Guardia y Ardevol

Madrid, en la imprenta de Benito Cano, 1788.

Coll

GUYTON DE MORVEAU, Louis Bernard; MARET, Hugues; DURANDE, Jean François

Lecciones de química, teórica y práctica, dispuestas por un nuevo método, y con arreglo a los descubrimientos modernos, para servir a los cursos públicos de la Academia de Dijon... Traducidas al castellano, adaptando la nueva nomenclatura, y añadidas, y corregidas por la segunda edicion de 1788.

Madrid, A. Espinosa, 1789.

Coll

HAËN, Anton de

Theses pathologicae de haemorrhoidibus, a medicinae studiosis ordine defendendae, et oppugnandae... in Palatio Universitatis...

Napoli, V. Ursinus for S. Manfredius, 63 p. 8°, 1777.

Sanponts Olzina

Hi ha una edició anterior: Viennae, Typis Joannis Thomae Trattner, 1759.

HAËN, Anton de

Ratio medendi in nosocomio practico ...

11 vols. Parisiis, Apud P. F. Didot, juniorem, 1761-78.

Coll / Balmas / Sanponts Olzina

Segons el que indiquen els inventaris, Balmas en tenia vuit volums. D'altra banda, Sanponts tenia "Partes sex in tres toms divisa, tres toms", que pot correspondre a l'edició en tres volums feta a Venetiis, Apud Franciscum ex Nicolao Pezzana, 1785.

HAËN, Anton de

Vindiciae Difficultatum circa modernorum systema de sensibilitate et irritabilitate humani corporis, contra... Alberti v. Haller, ad easdem Difficultates apologiam.

Viennae Austriae, Sumptibus Hermanni Josephi Krüchten, 1762.

Sanponts Olzina

HAFENREFFER, Samuel

Nosodochium, in quo cutis, eique adhaerentium partium, affectus omnes, singulari methodo, et cognoscendi et curandi fidelissime traduntur quod etiam variis medicamentis Galenicis, chymicis, cosmeticis ... est illustratum ... sub calcem adjecti tibicines, lectorem, Arabica, Graeca, Latina & Germanica contenta, indagare succincte informant. Renovatum et plurimis in locis auctum.

Ulmae, Typis & expensis Balthasar. Kühnen, 1660.

Steva Mas

HALLER, Albrecht von

Opuscula sua anatomica, de respiratione, de monstris aliaque minora recensuit, emendavid auxit aliaque inedita novasque icones addidit Albertus v. Haller.

Gottingae, Apud Jo. Wilh. Schmidt, 1751.

Sanponti Olzina

HALLER, Albrecht von

Opuscula pathologica partim recusa partim inedita: quibus sectiones cadaverum morbosorum potissimum continentur. Accedunt experimenta de respiratione, quarta parte aucta.

Lausanne, sumptibus M.-M. Bousquet, 1755.

Sanponti Olzina

Hi ha una reedició feta a Venècia, el 1756, i també hi ha una nova edició corregida a Lausanne, 1768.

HALLER, Albrecht von

Elementa physiologiae corporis humani.

Lausannae, Sumptibus M.M. Bousquet et Sociorum: S. d'Arnay: F. Grasset; Lugduni Batavorum, C. Haak, 1757-66.

Balmas

HALLER, Albrecht von

Artis medicae principes: Hippocrates, Aretaeus, Alexander, Aurelianus, Celsus, Rhazeus; recensuit, praefatus est Albertus de Haller.

11 vols. Lausanne, sumptibus Franc. Grasset et socior., 1769-74.

Balmas

HALY ABBAS [Ali ibn Abbas al-Majusi], [Michaele de Stephano]

Liber totius medicinae necessaria continens quem sapientissimus Haly filius Abbas discipulus Abimeher Moysi filii Seiar edidit: regique inscripsit unde et regalis dispositionis nomen assumpsit. Et a Stephano philosophiae discipulo ex arabica lingua in latinam... reductus. Necnon a domino michaele de capella... fecundis sinonimis a multis et diversis autoribus ab eo collectis illustratus summaque cum diligentia impressus

Lugduni, J. Myt, 1523.

Balmas

HARTMANN, Johann; HARTMANN, Georg Eberhard

Praxis chymiatrica. Prius. Edita a Johanne Michaelis... et Georgio Everharto Hartmanno. Nunc auctior. Addita Pathologia J. Fernellii, cujus singula capita singulis illius praxis capitibus praefixa sunt. Cura Theop. Boneti. Accedunt tractatus tres. I. [Joannis Ernesti] De oleis chymice distillatis etc. II. Basilica antimonii Humeri Poppii... III. M. Cornachini Methodus in pulverem.

Genevae, Sumptibus Leonardi Chouet, et socii, 1682.

Steva Mas

HARVEY, WILLIAM [Jacobus de Back]

Dissertatio de corde cum copioso tam rerum quam capitum indice.

Roterodami, Ex officinae Arnoldi Leers, 1671.

Steva Mas

HEBENSTREIT, Johann Ernst

De homine sano et aegroto carmen sistens physiologiam, pathologiam, hygienem, therapiam, materiam medicam, praefatur de antiqua medicina carmen. Subnectuntur similes poetarum sententiae, accedunt singula quaedam carmina Lipsiae, Sumt. haeredum Lankisianorum, 1753.

Sanponti Olzina / Balmas

L'inventari de Balmas no especifica el títol de l'obra, suposem que és la mateixa que tenia Santpons Olzina.

HECQUET, Philippe [Hipòcrates]

Hippocratis Aphorismi, ad mentem ipsius artis usum et corporis mechanismi rationem expositi...

2 vols. Parisiis, apud Guillelmum Cavelier, filium, 1724.

Steva Mas

Fou reeditada a Nàpols, "expensis Josephi Ponzelli, apud Felicem Muscam", l'any 1731, però en un sol volum i l'inventari especifica que n'eren dos.

HECQUET, Philippe [Pereyra]

De purganda medicina a curarum sordibus. Ubi detecto evacuantium fuco solidorum systema, ac purgantium leges verae, tempora, et rationes, nec non morborum aetiologiae solidiores, et nobiliores curae stabiliumtur. In hac prima Neapolitana editione accessit Novus medicinae conspectus et appendix de peste.

Parissis et denuo Neapoli, Expensis Bernardini Gessari, typis Felicis Caroli Mosca, 1737.

Steva Mas

HEISTER, Lorenz

Compendium anatomicum totam rem anatomicam brevissime complectens.

Altorfii, Sumptibus Jod. Guil. Kohlesii et G.C. Weber, 1727.

Balmas / Steva Mas

Hi ha edicions posteriors, però no es corresponen amb les que diu l'inventari: "un tom, octavo". Es va traduir al castellà: *Compendio Anatomico... traducido de la lengua latina... e ilustrado con estampas finas por Don Andrés García Vázquez*, Madrid, Herederos de Miguel Francisco Rodríguez, 1755.

HEISTER, Lorenz

Institutiones chirurgicae in quibus quidquid ad rem chirurgicam pertinet, optima et novissima ratione pertractatur post aliquot editiones germanica lingua evulgatas, in exterorum gratiam latine altera vice longe auctius atque emendatius publicatum.

2 vols. Amstelaedami, Apud Janssonio-Waesbergios, 1750.

Balmas

Hi ha una altra edició també en llatí, 2 vols. i en quart, feta a Venècia, Apud Franciscum Pitteri, 1750. Es va fer una traducció castellana: *Instituciones Chirurgicas y cirugia completa universal*, obra d'Andrés García Vázquez; les diverses edicions d'aquesta versió s'iniciaren el 1747. Però l'inventari diu: "Institut. Chirurgice, quart, dos toms", la qual cosa fa pensar que Balmas tenia l'original llatí i no la traducció castellana.

HELMONT, Johann Baptiste van

Opera omnia. Additis his de novo tractatibus aliquot posthumis ejusdem auctoris, maxime curiosis pariter ac perutilissimis, antehac non in lucem editis.

Francofurti, Sumptibus Johannis Justi Erythropili, typis Johannis Philippi Andreae, 1682.

Steva Mas

Es van fer diverses reedicions posteriors d'aquesta recopilació de les obres completes de Van Helmont.

HELVÉTIUS, Jean-Adrien

Traité des maladies les plus frequentes; et des remedes specifiqués pour les guerir, avec la methode de s'en servir pour l'utilité du public et le soulagement des pauvres. Augmenté de beaucoup en cette éd. Avec un traité des remedes contre la peste, curation des bubons...

2 vols. Paris, Vve. de le Mercier, 1746.

Steva Mas

Les edicions anteriors, des de la del 1703, foren molt nombroses; citem la més propera a la data de l'inventari.

HENRIQUES, Francisco da Fonseca

Ancora medicinal, para conservar a vida com saude...

Lisboa Oriental, Off. Augustiniana for P. de A. Spinola, 1731.

Steva Mas

HENRIQUES, Henrique Jorge

Retrato del perfecto medico.

Salamanca, Juan y Andres Renaut, 1595.

Steva Mas

HERRERO RUBIO, Antonio María

Physica moderna, experimental, systematica, donde se contiene lo mas curioso y util de quanto se ha descubierto en la naturaleza / su autor... Don Antonio Maria Herrero...

Madrid, s. i., 1738.

Steva Mas

HIPÒCRATES [Jan Hagenbut (Janus Cornarius)] [Giovanni Marinelli]

Hippocratis Opera omnia; ex Jani Cornarii versione; una cum Jo. Marinelli commentariis; ac Petri Matthaei Pini indice...

3 vols. Venetiis: ex Typographia Radiciana, veneunt apud Christophorum Zane, 1736-39.

Sanponts Olzina / Steva Mas

De les nombroses edicions dels textos hipocràtics fetes a partir de la traducció llatina de Jan Hagenbut, pensem que es pot tractar d'aquesta reedició del XVIII, tant per la proximitat cronològica amb els nostres metges, com pel fet que actualment hi ha exemplars d'aquesta edició a Barcelona. L'inventari de Sanponts Olzina especifica que només tenia "toms 1, 2". D'altra banda, els dos inventaris, inclouen altra entrada pel nom del comentarista Giovanni Marinelli, la qual cosa ens fa pensar que tots dos metges o bé tenien dos exemplars de la mateixa edició o bé poseïen, a més de la consignada, una altra. La primera edició de la traducció de Cornarius, amb els comentaris de Marinelli, la féu Valgrisi a Venècia, el 1575.

HIPÒCRATES

Hippocratis aphorismi.

*SENSE IDENTIFICAR*1 tom

Coll

HIPÒCRATES

Aphoris morborum Hipp. com secundum leges mechanis.

*SENSE IDENTIFICAR*toms 1 i 2

Steva Mas

HIPÒCRATES [Marcianus]

In Hipocrates

SENSE IDENTIFICAR

Steva Mas

HOFFMANN, Friedrich

Opera omnia physico-medica.

6 vols. Geneva, de Tournes, 1761.

Balmas / Steva Mas/ Sanponts Olzina

Hi ha al menys dues edicions anteriors, del 1740 i del 1748, en 3 i 6 volums, respectivament. L'inventari de Sanponts Olzina diu "Hoffmanni Opera omnia, quatre toms", tal vegada li mancaven dos, tenia alguna edició diferent o els tenia enquadernats en només quatre volums.

HOFFMANN, Friedrich

Operum omnium physico-medicorum supplementum in duas partes distributum; quibus continentur opera varia quae in magna operum collectione desiderantur.

2 vols. Genevae, Fratres de Tournes, 1760.

Balmas / Sanponts Olzina

Hi ha diverses edicions anteriors d'aquest suplement a les obres completes de Hoffmann; són també en dos volums, sempre a Ginebra, pels mateixos impressors, els anys 1749, 1753 i 1754.

HOLLERIUS, Jacobus (Jacques Houllier) [Hipòcrates]

Magni Hippocratis Coaca praesagia, opus plane divinum et verae medicinae tanquam thesaurus, cum interpretatione et commentariis Jacobi Hollerij... nunc primum Desiderij Iacotij...; eiusdem Desiderij Iacotij... co[m]mentariorum ad idem opus, libri tredecim, tribus sectionibus distincti...

Lugduni, apud Gulielmum Rouillium, 1576.

Steva Mas

HOLLERIUS, Jacobus (Jacques Houllier) [Hipòcrates]

In Aphorismos Hippocratis commentarii septem recens per Ioan. Liebautium Divionensem... in lucem editi, eiusdemque scholiis doctissimis illustrati. Ad clarissimum virum Marcum Mironem, Henrici III. Galliarum et Poloniae regis christianissimi, archiatrum

Genevae, ex typographia Petri Chouët Senioris, 1646.

Steva Mas

Hi ha diverses edicions anteriors, des de la primera, del 1582 fins aquesta, que és la darrera de les localitzades.

HOME, Francis

Principia medicinae.

Amstelodami, sumptibus Fratrum de Tournes, 1766.

Coll

HORNE, Johannes van

Mikrokosmos seu brevis manuductio ad historiam corporis humani. In gratiam discipulorum quartum edita. Accessit huic editioni epistola ad... Guernerum Rolfincium... Perscripta, observationum in sexus utriusque partibus genitalibus specimen exhibens...

2 vols. Lugduni Batavorum, s.i., 1675.

Coll

Hi ha tres edicions anteriors, també fetes a Leiden el 1660, el 1662 i el 1665, sempre en octau, que és el tamany que assenyala l'inventari.

HOSPITAL de Santa Creu, Barcelona

Ordinacions de la Yglesia del Hospital general de Barcelona.

*SENSE IDENTIFICAR*foleo, 1 tom.

Balmas

HUARTE DE SAN JUAN, Juan

Examen de ingenios para las ciencias.

Bruselas, por Francisco Foppens, 1702.

Steva Mas

Com és ben conegut, la primera edició d'aquesta obra tantes vegades traduïda i publicada és de Baeza i fou feta el 1575. Després de la ressenyada, no hi ha una altra edició en castellà fins: *Examen de ingenios para las ciencias en el qual el lector hallará la manera de su ingenio, para escoger la Ciencia en que mas ha de aprovechar; y la diferencia de habilidades que ay en los hombres, y el genero de Letras y Artes, que a cada uno corresponde en particular...*, Granada, imp. Real, (ca.1768).

INGRASSIA, Giovanni Filippo

Informatione del pestifero, et contagioso morbo: il quale affligge et have afflitto questa città di Palermo, & molte altre città, e terre di questo regno di Sicilia, nell'anno 1575 et 1576 ... Col regimento preservativo, & curativo ...

Palermo, Giovan Mattheo Mayda, 1576.

Steva Mas

INGRASSIA, Giovanni Filippo [Galè]

In Galeni librum de ossibus doctissima et expectatissima commentaria, nunc primam sedula in lucem edita, et aptae naturam imitantibus iconibus insignita. Quibus appositus est Graecus Galeni contextus, una cum nova et fideli ejusdem Ingrassiae in latinum versione.

Panormi, Ex typographia Jo. Baptistae Maringhi, 1603.

Steva Mas

JACKSON, Joseph

Enchiridion Medicum Theorico-practicum, sive Tractatus de Morborum theoria, et praxi; cui subnectitur Appendix de Lue Venerea... opera et studio... Nunc Observationibus, Cautelisque practicis Mariani Seguer Valenti M. D.... auctum et illustratum... Philippi Hequet... monitum, ubi de medicin officio, sub novi, ant insoliti morbi ingressu, cum Commentario et Cannonibus de medendis morbis epidemicis...

Matriti, ex. Typ. Antonii Marin, 1714.

Steva Mas

JONSTONUS, Joannes

Idea universae medicinae practicae libris XII absoluta...

Amstelodami, Apud Ludovicum Elzevirium, 1652.

Steva Mas

Hi ha diverses edicions anteriors des de la d'Amsterdam de 1644.

JONSTONUS, Joannes

Theatrum universale omnium animalium piscium, avium, quadrupedum, exanguium, aquaticorum, insectorum, et angium..., CCLX. tabulis ornatum ex scriptoribus tam antiquis quam recentioribus... et aliis maxima curam J. Jonstonio collectum, ac plus quam trecentis piscibus [et animalibus] nuperrime ex Indiis Orientalibus allatis, ac nunquam antea his terris visis, locupletatum; cum enumeratione morborum, quibus medicamina ex his animalibus petuntur, ac notitiam animalium, ex quibus vicissim remedia praestantissima possunt capi; cura Henrici Ruysch... VI. partibus, duobus tomis, comprehensum...

2 vols. Amstelodami, Prostat apud R. et G. Wetstenios, 1718.

Balmas

L'inventari diu "quatre toms". La primera edició data del 1650-53, feta a Frankfurt, sota el títol *Historiae naturalis*, però tampoc tenia quatre volums.

JORDANUS, Hyacinthus

Theorica medicinae Sancti Thomae Doctoris Angelici aliorum SS. Patrum et Sacrae Scripturae locis (quibusdam quasi aphorismis) illustrata. In quatuor partes physiologicam, aethiologicam, therapeuticam, et patologicam distincta.
Napoli, F.H. Collignius, 1643.

Steva Mas

JOUBERT, Laurent

Medicinae practicae priores libri tres.

Lugduni, Apud Carolum Pesnot [Excudebat Petrus Roussin] 1575.

Balmas

JOURNAL

Journal de médecine, chirurgie et pharmacie.

Paris, Didot, 1754-[1817].

Balmas / Sanponts Cabanes / Coll

Balmas té disset toms en quart, enquadernats "a la francesa" i "los demás en pasta", "des del any mil setcents cinquanta quatre a mil setcents vuitanta set". Sanponts Cabanes té "tots los toms des del trenta dos a vuytanta nou inclusive". A l'inventari de Coll es registra un "Diario de Medicina, tres toms, en octau" que podria tractar-se de tres volums d'aquesta mateixa revista.

JOURNAL

Journal d'observations médico-practicas.

SENSE IDENTIFICAR

Steva Mas

JUANINI, Juan Bautista

Nueva idea physica natural demonstrativa, origen de las materias que mueven las cosas. Compuestas de la porcions mas pura de los elementos, fraguadas en el caos, purificadas, y passadas de potencia a acto en los tres primeros dias de la Creacion del Mundo. Formacion del firmamento, y causas segundas de los sublunares, materia hasta aora nunca tratada, de muchas luz, curiosidad, y provecho, en particular a los Profesores de Medicina, Cirugia, y Pharmaceutica. Parte primera.

Çaragoça, herederos de Domingo la Puyada, 1685.

Steva Mas

JUANINI, Juan Bautista

Discurso physico, y politico, que muestra los movimientos, y efectos, que produce la fermentacion, y materias nitrosas en los cuerpos sublunares, y las causas que perturban las benignas, y saludables influencias de que goza el ambiente de esta villa de Madrid, de que resultan las frecuentes muertes repentinas, breves y agudas enfermedades, que se han declarado en esta Corte de cincuenta años a esta parte. En la segunda parte, se pone un metodo preservativo de los malos vapores y exalaciones que ocasionan las inmundas humedades de las calles de Madrid, que causan malignas y agudas enfermedades. Describese tambien la calidad y modo de hacer cafe, y te, y para que enfermedades aprovechan estas bebidas; y del modo que se prepara el vino de la Quina-Quina en Inglaterra, y en otras partes para las calenturas, tercianas, y cuartanas...

Madrid, Mteo de Llanos y German, 1689.

Steva Mas

JUNKER, Johann

Conspectus chirurgiae tam medicae, methodo Stahlianæ conscriptæ; quam instrumentalis, recentissimorum auctorum ductu collectæ quæ singula tabulis CIII exhibentur...

8 vols. Halae, Typis et impensis Orphanotropheis, 1721.

Balmas

KERGER, Martin

De fermentatione liber phisico-medicus. Cui de inseparabilitate formarum materialium et vita singularia sun innexa. Omnia perpetuis experimentis firmata.

Wittebergæ, Sumtibus haered. D. Tobiae Moevii, et Elerdi Schumacheri, typis Johannis Borckardi, 1663.

Steva Mas

KLEIN, Ludwig Gottfried

Interpres clinicus D. Lud Gottfr. Kleinii... Interpres clinicus sive de morborum indole etc., exitu in sanitatem, metaschematisino, successionibus, eventufunesto, dijudicationes, praesagitiones medicae, pagellae in memoriae subsidium, medicis junioribus ad infirmos ingressuris, fideliter communicatae... Comitatur opusculum praefatio perillustris L.B. Alberti de Haller.

Francofurti; Leipzig, J.F. Fleischer, 1759.

Sanponts Olzina / Steva Mas

KÖNIG, Emanuel

Regnum animale, sectionibus III. enumeratum et emedullatum, hominis scilicet et brutorum machinam hydraulico-pneumaticam comparate, item V. classes universales, ac usum cibarium et medicinalem curiosis quibusvis proponens...

Coloniae Munatiana, Apud Emanuelem et Joh. Georg. König, 1698.

Steva Mas

KÖNIG, Emanuel

Regnum minerale, generale et speciale, quorum illud naturalem et artificialem mineralium productionem cum parallelismo alchymico verorum philosophorum, tractatibus hucusque ineditis, commentario super Introitum Philalethae etc. candide sistit; olim sub nomine Regni quarti sulphurum fixorum metallicorum promissum. Hoc vero metalla... sulphura, terras, quin et acidulas, thermas... practice recludit.

Basileae, Sumptibus et typis Emanuelis König, senioris, 1703.

Steva Mas

KRONLAND, Johann Marcus von

Philosophia vetus restituta, partibus V comprehensa, quarum I. De mutationibus, quae in universo fiunt. II. De partium universi constitutione. III. De statu hominis secundum naturam. IV. De statu hominis praeter naturam. V. De curatione morborum... denuo recusa.

Francofurti; Lipsiae, Sumptibus Christian Weidmanni, 1676.

Steva Mas

LA CHAMBRE, Marin Cureau de

Traité de la connoissance des animaux, où tout ce qui a été dit pour, et contre la raisonnement des bestes est examiné.

Paris, Chez Jacques d'Allin, 1564.

Steva Mas

LA CHAMBRE, Marin Cureau de

Novae methodi pro explicandis Hippocrate et Aristotele specimen...

Parisiis, Apud Jacobum d'Allin, 1662.

Steva Mas

LAFOSSE, Philippe Étienne

Guide du maréchal, ouvrage contenant une connoissance exacte du cheval, et la maniere de distinguer, et de guérir ses maladies. Ensemble un traité de la ferrure.

Paris, Lacombe, 1792.

Coll

LAGUNA, Andrés [Dioscòrides]

Pedacio Dioscorides Anazarbeo. Acerca de la materia medicinal, y de los venenos mortiferos. Traducido de la lengua Griega, en la vulgar castellana, e ilustrada con claras y sustanciales Anotaciones, y con las figuras innumerables plantas exquisitas y raras... Va añadida una tabla para hallar remedio de todo genero de enfermedades, y otras curiosas...

Valencia, heredero de Benito Macé, 1695.

Balmas

Aquesta és la darrera de les reedicions valencianes del segle XVII, iniciades amb la de Claudi Macé, el 1651, d'aquesta traducció castellana del clàssic tractat de matèria mèdica feta per Andrés Laguna a mitjan segle XVI. Al segle XVIII, s'edità "*nuevamente ilustrado y añadido demonstrando las figuras de animales en estampas finas y dividido en dos toms. su autor el Dr. Francisco Suarez*", el 1733 a Madrid, però en 2 volums i l'inventari assenyala que l'edició que posseïa Balmas era "foleo, un tom, en pergami".

LAGUNA, Andrés [Galè]
Epitome Galeni operum... Editio novissima.
Ludguni, sumptibus Joannis Cassin et Francisci Plugnard, 1643.

Steva Mas

LANCISI, Giovanni Maria
De subitaneis mortibus libri duo.
Roma, J.F. Buagni, 1707

Steva Mas

LANCISI, Giovanni Maria
Dissertatio historica de bovilla peste ex Campaniae finibus anno MDCCXIII Latio importata...; cui accedit Consilium De equorum epidemia quae Romae grassata est anno MDCCXII.
Coloniae Allobrogum, sumptibus Cramer et Perachon, 1718.

Steva Mas

La primera edició es va fer a Roma, el 1715, però d'aquesta que consignem hi ha exemplars actualment a les biblioteques de Barcelona.

LANZANI, Niccolò
Vero metodo di servirsi dell' acqua fredda nelle febbri, ed in altri mali si interni, come esterni. Diviso in due libri ....
Napoli, de Bonis, 1723.

Steva Mas

LANZANI, Niccolò
Iatrikon ergon tetrameres; sive, Medicum opus quadripartitum..
Napoli, de Bonis, 1721.

Steva Mas

LAURENZIO, Agostino
Disceptationum medicarum decas prima. Quas huc usque in nova nobili, & salutari Panormitana Academia habuit Augustinus de Laurentio philosophus, et medicus Panormitanus eiusdem Academiae quibus accessit oratio apud illustrissimum Senatam Panormitanum ab eodem habita in anniversaria eiusdem Academiae solennitate. Ad eminentissimum cardinalem Montalto.
Panormi, Cirilli, 1652.

Steva Mas

LAZERME, Jacques
Tractatus de morbis internis capitis... Cui accessere selectiores quaedam celebriorum medicorum Monspeliensium circa eosdem affectus consultationes, e Gallica lingua in Latinam conversae...
Amstelodami, Sumptibus Societatis, 1748.

Sanponts Olzina / Steva Mas

LAZERME, Jacques
Curationes morborum...
2 vols. Monspeli, sumptibus Isaaci-Petri Rigaud, 1755.

Sanponts Olzina / Steva Mas

LE BOE, Frans de (Sylvius)
Opera medica, tam hactenus inedita, quam variis lociis et formis edita.
Amstelodami, Apud Danielelem Elsevirium at Abrahamum Wolfgang, 1679.

Steva Mas

Aquesta és la primera de les moltes edicions que aquests llibreters feren de les obres mèdiques de Sylvius, fins el final del segle XVII.

LE CLERC, Daniel
Histoire de la medecine, où l'on voit l'origine et les progrès de cet art de siècle en siècle, les sectes qui s'y sont formées, les noms des médecins, leurs découvertes, leurs opinions et les circonstances les plus remarquables de leur vie. Nouvelle édition revuee, corrigée et augmentée par l'auteur, et sur tout d'un plan pour servir à la continuation de cette Histoire depuis la fin du siècle II jusques au milieu du XVII.
La Haye, chez Isaac van der Kloot, 1729.

Steva Mas

L'exemplar localitzat a Barcelona és d'aquesta nova edició revisada.

LEGER

Academia Cervariae.

SENSE IDENTIFICAR

Sanponts Olzina

LEGRAND, Antoine

Institutio philosophiae, secundum principia D. Renati Descartes... Quarta editio...

Londini, M. Clark for J. Martyn, 1680.

Steva Mas

LEMERY, Nicolas

Traité des alimens, où l'on trouve... la difference et le choix qu'on doit faire de chacun d'eux en particulier, les bons et les mauvais effets qu'ils peuvent produire, les principes en quoy ils abondent, le temps, l'âge et le temperament où ils conviennent, avec des remarques... où l'on explique leur nature et leurs usages suivant les principes chymiques et mécaniques; par M. Louis Lemery...

Paris, chez Pierre Witte, 1705.

Steva Mas

Aquest exemplar es troba a les biblioteques de Barcelona, també l'edició de 1702 a Paris. Hi ha una edició posterior, en italià: *Trattato degl'alimenti, e della maniera di conservarsi lungamente in sanita; con la differenza, e scielta che si dee far di loro... con l'uso, e natura de i medesimi secondo i principii chimici, e meccanici... / trasportato dal francese, Venezia, G. Corona, 1734, [4] l, 224 p., en octau.*

LEMERY, Nicolas [Félix Palacios]

Curso Chymico, del doctor... en el que se enseña el modo de hazer las Operaciones mas Usuales en la Medicina...

Traducido del idioma frances en el castellano y añadido por D. Felix Palaçios...

Madrid, Juan Garcia Infançon, 1703.

Sanponts Olzina

LEMERY, Nicolas

Cursus chymicus continens modum parandi medicamenta chymica usitatoria brevi & facili methodo, una cum notis & dissertationibus super unamquamque praeparationem ... Ex ultima ed. Gallica Latine versus. A. I. C. De Rebecque ...

Genevae, Apud Joannem Pictetum, 1681.

Steva Mas

LEMERY, Nicolas

Cours de chymie, contenant la maniere de faire les operations qui sont en usage dans la médecine, par une méthode facile. Avec des raisonnemens sur chaque operation, pour l'instruction de ceux qui veulent s'appliquer à cette science ...Nouv. éd., rev., corr. & augm. d'un grand nombre de notes, & de plusieurs préparations chymiques qui sont aujourd'hui d'usage, & dont il n'est fait aucune mention dans les editions de l'auteur, par M. Baron ...

Paris, Laurent-Charles d'Houry, fils, 1756.

Coll / Steva Mas

LEMOS, Luis de [Hipòcrates]

De optima praedicendi ratione; Iudicium operum magni Hippocratis. Lvdovico Lemonio auctore.

Venetii, apud Robertum Meietum, 1592.

Steva Mas

LEMOS, Luis de [Galè]

In libros Galeni de morbis medendi Commentarii.

Salamanticae, apud haeredes Mathias Gastii, 1581.

Steva Mas

LERA GIL DE MURO, Matías

Practica de fuentes y sus utilidades y modo de hacerlas y conservarlas, con muchas advertencias muy importantes a la materia...

Madrid, imp. Real, 1675.

Steva Mas

Aquesta és la quarta edició; la primera fou: Madrid, Colegio Real de los Desamparados, 1621.

LESACA, Juan Martín de

Formas ilustradas a la luz de la razon, con que responde a los dialogos de Don Alexandro Avendaño y a la censura del Doctor Don Diego Matheo Zapata...

Madrid, Juan de Ariztia, 1717.

Steva Mas

LEVRET, André

Tratado de partos, demostrado por principios de phisica y mecanica... Traducido al castellano por Felix Galisteo y Xiorro...

2 vols. Madrid, Imp. de Pedro Marin, 1778.

Coll

LIBAVIUS, Andreas

Praxis alchymiae, hoc est, doctrina de artificiosa praeparatione praecipuorum medicamentorum chymicorum: duobus libris explicata: quorum primus de destillatione aquarum et oleorum... ab autore anonymo... conscriptus est: alter de lapide philosophorum agit... Uterque correctus, et declaratus...

Francofurti, Excudebat Joannes Savarius, impensis Petri Kopffii, 1604.

Steva Mas

LIBERATI, Liberato

Podagra politica. Seu tractatus podagricus, civili compositus doctrina, varia lectione et politicis sententiis refertus, medicis apprime utilis. Ed. altera. Corr. et emend.

Noribergae, Literis Michaelis Endteri, 1659.

Steva Mas

LIEUTAUD, Joseph

Elementa physiologiae, juxta solertiora, novissimaque physicorum experimenta, et accuratiores anatomicorum observationes concinnata...

Venetiis, J.B. Pasquali, 1766.

Sanponts Cabanes

Hi ha una edició anterior: Amstelodami, Sumptibus Fratrum DeTournes, 1749.

LIEUTAUD, Joseph

Synopsis universae praxeos medicae, in binas partes divisa; quarum prior omnium morborum conspectum exhibet; altera vero rem medicamentariam... sistit; cui subjungitur liber de cibo et potu...

2 vols. Parisiis, P.F. Didot, Jnr., 1770.

Sanponts Cabanes / Coll

LIGUORO, Ottavio

Lettere responsive, erudite, mediche, e matematiche... alla, prima risponde al prete D.N.C. Falcone alla calunnia appostagli al lettore nel libro dell'Intiera storia di S. Gennaro. Alla seconda... degl'eretici, scismatici, e Turchi... Alla terza, dell'ottalmia... Alla quarta, del gnomine... Alla quinta dell'ottica... Alla sesta, di ragguaglio d'ogni sorte di veneno.

Genova, Giovanni Battista Franchelli, 1703 [1713].

Steva Mas

LILLO HIDALGO DEL HIERRO, Gregorio de

Instructio medicorum Apollineam facultatem aggredientibus valde utilis.

Matriti, per Antonium Gonzalez de Reyes, 1679.

Steva Mas

LIMÓN MONTERO, Alfonso

Espejo cristalino de las aguas de España, hermoseedo, y guarnecido, con el marco de variedad de fuentes, y baños...

Alcalá, F. Garcia Fernandez, 1697.

Steva Mas

LINNÉ, Karl von

Bibliotheca botanica recensens libros plus mille de plantis huc usque editos, secundum systema auctorum naturale... cum explicatione.

Amsterdam, S. Schouten, 1736.

Balmas

LINNÉ, Karl von

Fauna Suecica sistens animalia Sueciae regni quadrupedia, aves, amphibia, pisces, insecta, vermes, distributa per classes et ordines, genera et species. Cum differentiis specierum synonymis auctorum, nominibus incolarum, locis habitationum, descriptionibus insectorum

Lugduni Batavorum, C. Wishoff et G.J. Wishoff, 1746.

Balmas

LINNÉ, Karl von

Philosophia botanica in qua explicantur fundamenta botanica cum definitionibus partium, exemplis terminorum, observationibus rariorum.

Stockholmiae; Amstelodami, Apud Z. Chatelain, 1751.

Balmas

LINNÉ, Karl von

Species plantarum exhibentes plantas rite cognitatas ad genera relatas cum differentiis specificis, nominibus trivialibus, synonymis selectis, locis natalibus, secundum systema sexuale digesta

2 vols. Holmiae, impensis Laurentii Salvii, 1753.

Balmas

LINNÉ, Karl von

Genera plantarum, eorumque characteres naturales secundum numerum, figuram, situm, et proportionem omnium fructificationis partium...

2 vols. Holmiae, 1754

Balmas

LINNÉ, Karl von

Flora Suecica, exhibens plantas per regnum Sueciae crescentes, systematice cum differentiis specierum, synonymis auctorum, nominibus incolarum, solo locorum, usu oeconomicorum, officinalibus pharmacopulorum

Stockholmiae, sumtu et literis Laurentii Salvii, 1755.

Balmas

LINNÉ, Karl von

Systema naturae in quo naturae regna tria, secundum classes, ordines, genera, species, systematice proponuntur.

2 vols. Holmiae, [Laurentii Salvii], 1758.

Balmas

LINNÉ, Karl von

Fundamentorum botanicorum : pars prima [-secunda] ....

3 vols. Coloniae-Allobrogun [Ginebra] : sumptibus Piestre & Delamolliere, 1786-1787

Balmas

Malgrat que l'inventari de Balmas diu "Linnei, Sistema Plantarum, quart, dos toms, en pergami", sembla raonable consignar aquesta obra que a la portadella porta per títol *Caroli Linnaei Systematis Plantarum Europae. Pars Philosophica*.

LISTER, Martin

Sex exercitationes medicinales de quibusdam morbis chronicis: quarum prima est, de hydrope; secunda, de diabete; tertia, de hydrophobia; quarta, de lue venerea; quinta, de scorbuto; sexta, de arthritide.

Londini, Impensis S. Smith et B. Walford, 1694.

Steva Mas

LLORET I MARTÍ, Francesc

La calentura mesenterica es la Reyna de las calenturas, y otras enfermedades; y repaso del Escrutinio Physico--Medico-Anatomico, que acaba la Mesenterica... con una apologia contra los criticos.

Madrid, imp. de Manuel Fernandez, [1730].

Steva Mas

LOECHES, Juan de

Tyrocinium Pharmaceuticum theorico-practicum galeno-chymicum examinandis juvenibus pharmacopolis perutile...

Barcinone, ex typographia Joannis Solis, 1751.

Balms / Sanpots Olzina

Des del 1719, quan es va publicar a Madrid per primera vegada, l'obra va tenir diverses edicions, hem triat la de Barcelona, però també es va fer, entre d'altres una a Girona: Gerundae, ex typ. Narcisi Oliva et vici, ex typ. Petri Morera, 1755.

LOMMIUS, Jodocus

Opera omnia. De sanitate nempe tuenda commentarii in primum de re medica Aurelii Cornelii Celsi librum; item Observationum medicinalium libri tres; Liber denique de curandis febribus continuis: nunc primum in unum collecta, et accuratissime emendata

Venetiis, T. Bettinelli, 1748.

Coll

LONGÁS, Tomás

Enchiridion novae, et antiquae Medicinae dogmaticae, pro curationis febris malignae. Continens historiam febris Excellentissimi Dominici Ducis de Villa-Hermosa et tractatus valde utiles pro curatione in universum...

Caesar Augustae, apud Paschasium Bueno, 1689.

Steva Mas

LÓPEZ CORNEJO, Alonso

Galeno Ilustrado, Avicena Explicado, y Doctores Sevillanos Defendidos. Refútase La Nueva con la Antigua Medicina, y manifiéstase que ni Hypócrates, Galeno, Avicena, ni los Prácticos Antiguos ignoraron lo más de lo moderno, y que de ellos se ha deducido, y trasladado lo más útil... Dálo a luz pública con el motivo de un Tratado que salió con el nombre de Desempeño al método razional...

Sevilla, por Juan de la Puerta, 1699.

Steva Mas

LÓPEZ PINCIANO, Alonso [Hipòcrates]

Prognosticum, in quo omnes divini viri, tam genuinae sanctae et magnae tabellae, quam spurie, apocryphe, et tabellae parvae sententiae continentur ordine secundum locos dispositae, et brevibus annotationibus illustratae...

Matriti, apud Thomam Juntam, 1596.

Steva Mas

LUDWIG, Christian Gottlieb

Institutiones historico physicae regni vegetabilis praelectionibus academicis accommodatae. Editio altera aucta et emendata.

Lipsiae, apud Ioh. Fridericum Gleditsch, 1757.

Balms

LUDWIG, Christian Gottlieb

Institutiones pathologiae praelectionibus academicis accommodatae. Editio novissima.

Coloniae Allobrogum, sumptibus Piestre et Delamolliere, 1785.

Balms

La primera de les edicions localitzades és del 1754; consignem aquesta perquè actualment hi ha exemplars conservats a les biblioteques de Barcelona.

LUDWIG, Christian Gottlieb

Institutiones therapeuticae generalis praelectionibus academicis accommodatae. Editio novissima.

Coloniae Allobrogum, sumptibus Piestre et Delamolliere, 1785.

Balms

La primera de les edicions localitzades és del 1754; consignem aquesta perquè actualment hi ha exemplars conservats a les biblioteques de Barcelona.

LUDWIG, Christian Gottlieb
Institutiones physiologiae, cum praemissa Introductione ad universam medicinam praelectionibus academicis accomodatae. Editio novissima.
Coloniae Allobrogum, sumptibus Piestre et Delamolliere, 1785.

Balmas

LUDWIG, Christian Gottlieb
Institutiones medicinae clinicae praelectionibus academicis accommodatae.
Coloniae Allobrogum, sumptibus Piestre et Delamolliere, 1787.

Balmas

LUDWIG, Daniel
De pharmacia moderno seculo applicanda; dissertationes III; Editio secunda. Cum augmento...
Amstelaedami, Apud Joannem Wolters, 1688.

Steva Mas

LUISINUS, Aloysius (Luigi Luigini)
De morbo gallico omnia quae extant. Apud omnes medicos cuiuscunque nationis... diligenter hincinde conquista, sparsim inventa, erroribus expurgata, et in unum tandem hoc corpus redacta... Tomus prior [-posterior. Appendix].
2 vols. Venetiis, Apud Jordanum Zilettum, 1566-67.

Steva Mas

MACQUER, Pierre Joseph
Elémens de chymie-pratique. Contenant la description des opérations fondamentales de la chymie, avec des explications et des remarques sur chaque opération...
2 vols. Paris, chez Jean-Thomas Herissant, 1751.

Coll

No hem trobat cap edició en 3 vols., tot i que l'inventari diu "tres toms". L'obra es va traduir al castellà el 1784 per Miguel Gerónimo Suárez, en un sol volum i és clar pel títol que dona l'inventari que Coll tenia una de les edicions en francès.

MACQUER, Pierre Joseph
Dictionnaire de chymie, contenant la théorie et la pratique de cette science, son application à la physique, à l'histoire naturelle, à la medecine et aux arts dépendans de la chymie par Mr. Macquer...
3vols. Paris, chez P. Fr. Didot Jeune, 1777.

Sanpontos Olzina / Coll

MALADIES

¿? sur les maladies epidemicas.
*SENSE IDENTIFICAR*un tom

Sanpontos Cabanes

MALEBRANCHE, Nicolas
De la recherche de la vérité, où l'on traite de la nature de l'esprit de l'homme et de l'usage qu'il en doit faire pour éviter l'erreur dans les sciences,
2 vols. Paris, 1674-75.

Steva Mas

L'inventari diu "toms 1, 2, 3, 4" i deixa clar que es tracta d'una edició en francès, però totes les que hem localitzat són en 2 vols. Tal vegada tenia dues còpies.

MANARDO, Giovanni
Epistolae medicinales diversorum authorum / nempe, Ioannis Manardi ... Nicolai Massae ... Aloisii Mundellae ... Io. Baptistae Theodosii ... Ioan. Langii Lembergii ... : adiectis indicibus duobus, quorum prior epistolarum argumenta, posterior rerum ac uocum toto opere memorabilium elenchum continet.
Lugduni : Apud haeredes Jacobi Juntae, 1557.

Steva Mas

MANGET, Jean-Jacques
Bibliotheca chemica curiosa, seu rerum ad alchেমiam pertinentium thesaurus instructissimus.

2 vols. Genevae, Sumptibus Chouet *et al.*, 1702.

Balmas

MANGET, Jean-Jacques

Bibliotheca pharmaceutico-medica, seu rerum ad pharmaciā Galenico-chymicā spectantium thesaurus refertissimus. In quo, ordine alphabetico non omnis tantum materia medica, historicè, physicè, chymicè ac anatomicè explicata...

2 vols. Genevae, Sumptibus Chouet, G. de Tournes, Cramer, Perachon, Ritter, et S. de Tournes, 1703.

Balmas

MANGET, Jean-Jacques

Bibliotheca chirurgica, sive rerum ad artem Machaonicā quoquā modum spectantium thesaurus absolutissimus. Quo omnes prorsus humani corporis affectiones, chirurgi manū, aut aliam aliquā ejusdem operam exposcentes, ordine alphabetico explicantur...

4 vols. Genevae, Sumptibus Gabrielis de Tournes et filiorum, 1721.

Balmas

MANGET, Jean-Jacques

Traité de la peste recueilli, des meilleurs auteurs... Et enrichi de remarques et observations...

Geneva, P. Planche, 1721.

Steva Mas

MANGET, Jean-Jacques

Bibliotheca medico-practica, qua omnes humani corporis morbosae affectiones, artem medicā propriā spectantes, ordine alphabetico explicantur, ac enodantur... Editio altera

4 vols. Genevae, sumpt. haeredum Cramer et fratrum Philibert, 1739.

Balmas / Steve Mas

MANGET, Jean-Jacques; LE CLERC, Daniel

Bibliotheca anatomica sive recens in anatomia inventorū thesaurus locupletissimus...

2 vols. Genevae, Sumptibus Joannis Anthonii Chouet, 1699.

Balmas

MAÑER, Salvador José

Anti-theatro critico sobre el tomo tercero del Theatro critico y Replica satisfactoria primera y segunda parte à la Ilustracion apologetica del P. Feyjóo..., en que se le descubren, manifiestan y señalan 998 errores, que podrán contarse por los margenes...

2 vols. En Madrid, en la oficina de Juan de Zuñiga, véndese en casa de Juan de Buytrago, ca. 1731.

Steva Mas

L'inventari fa constar que Steva Mas tenia només el volum segon, com l'exemplar d'aquesta edició localitzat actualment a les biblioteques de Barcelona.

MARINELLI, Curzio [Galè]

De morbis nobilioris animae facultates obsidentibus libri tres... Quibus accedit liber patefaciens Galenum, et omnes alios qui, post ipsum medicinam fecerunt aut maiorem partem eorum, quae de his morbis pronuncaverunt.... Denique opusculum... continens nonnullas controversias, inconstantias, atque admirationes in dictis Galeni adinventas.

Venitiis, Apud Iuntas, 1615.

Steva Mas

MAROJA LATORRE, Cipriano de

Opera omnia medica tribus absoluta partibus, Quarum I. Februm naturam in communi, et in singulari... exhibet; cum brevi Tractatu de Morbi Gallici natura et curatione; et celebri Quaestione de partium materialium diversitate in mixtis. II. Praxim universalem de internorum morborum natura, et curatione complectitur... III. Consultationes, Observationes et Annotationes Medicas continet. Editio altera diligenti cura recognita, prioribus emendatior copiosissimisque indicibus locupletior.

Ludguni, Sumpt. Petri Borde, Joannis et Petri Anaud, 1688.

Steva Mas

Hi ha una edició anterior de 1674, també a Lió.

MARTÍN, Manuel

Clamores inconsolables del Agua, y Sangria contra la mala ministracion, y vana esperanza de sus Profesores...
Valencia, Cosme Grancha, 1738.

Steva Mas

MARTINE, George

Dissertations sur la chaleur, avec des observations nouvelles sur la construction et la comparaison des thermomètres... Traduites de l'anglois, par [Lavirotte, Louis-Anne].
Paris, J.-T. Hérisant, 1751.

Balmas

MARTÍNEZ, Martín

Anatomía completa del hombre, con todos los hallazgos, nueva doctrinas y observaciones raras hasta el tiempo presente, y muchas advertencias necesarias para la cirugía; segun el methodo, con que se explica en nuestro Theatro de Madrid.

Madrid, imp. Bernardo Peralta, 1728.

Balmas / Steva Mas

Steva Mas tenia a la seva biblioteca una obra de Martín Martínez, però el seu inventari no diu res sobre el títol. Potser es tractava d'aquesta mateixa obra que posseïa Balmas, la més coneguda i reeditada obra de Martínez al llarg de tota la centúria. Hem consignat la primera edició, car no es pot saber quina de les nombroses reedicions que l'obra va tenir posseïen els nostres metges.

MAS, Bernat

Orde breu, y regiment molt util, y profitos para preservar, y curar de peste...
Barcelona, Esteve Liberós, 1625.

Steva Mas

MASSARIA, Alessandro

Opera medica; quibus methodus ac ratio cognoscendi et curandi totius humani corporis morbos, ad nativam genuinamque Hippocratis et Galeni mentem vere optimeque instituitur. Subjiciuntur tractatus quatuor utilissimi, De peste, De affectibus renum et vesicae, De pulsibus, et De urinis... Practica medica; seu, Praelectiones academiae, continentes methodum ac rationem cognoscendi et curandi totius humani corporis morbos...
Lugduni, Sumptibus Laurentii Anisson, 1669.

Steva Mas

Hi ha edicions anteriors de 1622 i 1634, sempre a Lió.

MASSONEAU, Juan

Cirugia natural, dada a luz por el supremo autor en la creacion del hombre. Dirigida por la circulacion de la sangre, verdadera esencia de la naturaleza...: la qual en todos los males enseña al medico y cirujano el verdadero modo de obrar para la conservacion de la union de las partes desunidas...
Madrid, Juan de Ariztia, 1722.

Steva Mas

MATTIOLI, Pietro Andrea [Dioscòrides]

Commentariorum in VI libros Pedacij Dioscoridis Anazarbei De medica materia ... ; ab ipso autore recognita & locis plus mille aucta.
2 vols. Venetiis, apud Felicem Valgrisium, 1583.

Steva Mas

L'obra de Mattioli sobre el text clàssic de Dioscòrides és una de les més reeditades de tota la medicina del Renaixement; és impossible saber de quina edició tenia un exemplar Steva Mas, més enllà de què era una edició en llatí; per això es consigna la més tardana trobada en diversos catàlegs.

MAURICEAU, François

Trattato delle malattie delle donne gravide e delle infantate, che insegna il metodo buono e vero per aiutar le donne ne'parti naturali ed il mezo di rimediare à que' che sono contro natura ed a'fanciulli che nascono, con una descrizione esatissima di tutte le parti della donna che servono alla generazione, con molte belle e nuove figure...
Cogni, appresso Gio. Luigi Du-Four, 1684.

Steva Mas

Pel que diu l'inventari, és clar que Steva Mas tenia l'obra en italià, encara que es va fer una edició en castellà a Madrid, el 1752.

MEDICINA

Utriusque sintaxis.

SENSE IDENTIFICAR foleo / un tom / en pergami

Balmas

MEDICINA

Medicina Hipocratica.

*SENSE IDENTIFICAR*un tom / en quart

Coll

MEDIOLANUS, IOANNES

Schola Salernitana, sive de conservanda valetudine praecepta medica / autore Joanne de Mediolano hactenus ignoti; cum luculenta et succinta Arnoldi Villanovani in singula capita exegesi ex recensione Zachariae Sylvi...; cum ejusdem praefatione...

Roterodami, ex officina Arnoldi Leers, 1667.

Steva Mas

MENA, Fernando [Galè]

Liber Galeni De urinis omnium medicorum facile principis una cum commentariis locupletissimis Ferdinandi Mena...

Compluti, Ex officina Ioannis Brocarij, 1553.

Balmas

MENA, Fernando [Galè]

Commentaria in libros Galeni De sanguinis missione, et de purgatione. Quibus additur libellus utilissimus De ratione permiscendi medicameuta veniunt, eodem autore.

Compluti, Ex officina Brocarii, 1558.

Steva Mas

MENCKE, Johann Burkhard

De charlataneria eruditorum declamationes duae, cum notis variorum. Accessit Epistola Sebastiani Stadelii ad Janum Philomusum de circumforanea literatorum vanitate.

Amstelodami, 1747.

Steva Mas

MERCADO, Luis

Opera omnia, medica et chirurgica...

4 vols. Francofurti: typis Hartmanni Palthenij, sumptibus haeredum D. Zachariae Palthenij, 1619-29.

Balmas / Steva Mas

Balmas només en tenia 2 vols.

MERCURIALE, Girolamo

Artis gymnasticae apud antiquos celeberrimae, nostris temporibus ignoratae, libri sex. In quibus exercitationum omnium vetustarum, genera, loca modi, facultates et quicquid denique ad corporis humani exercitationes pertinet, diligenter explicatur.

Venetiis, Apud Juntas, 1569.

Steva Mas

Steva Mas tenia també un exemplar de l'editio novissima (Amstelodami, Sumptibus Andrea Frisii, 1672).

MERCURIALE, Girolamo

Tractatus, de compositione medicamentorum, de morbis oculorum, et aurium ipso praelegente olim Patavii diligenter excepti...

Venetiis: Apud Iuntas, 1590.

Steva Mas

MERCURIALE, Girolamo

Praelectiones Pisanae Hieronymi Mercurialis foroliviensis... in epidemicas Hippocratis historias non minus ad theoreticam atque practicam medicinam utiles, quam ob eruditionem iucundae. Nec non tractatus: primum, de

hominis generatione. Secundum, de balneis Pisanis. Tertium, de vino et aqua. Cum indice copioso eorum quae in his operibus continentur...

Venetiis, apud Iuntas, 1597.

Steva Mas

MERCURIALE, Girolamo

Variarum lectionum in medicinae scriptoribus et aliis, libri sex. Ab auctore hac quoque postrema editione aucti et recogniti...

Venetiis, Apud Juntas, 1585.

Steva Mas

MERCURIALE, Girolamo

De peste in universum, praesertim veram de Veneta et Patavina. Item de morbis cutaneis, et omnibus humani corporis excrementis. Praelectiones Pat[avinae]...

Venetiis, apud Iuntas, 1601.

Steva Mas

MERCURIALE, Girolamo

De cognoscendis, et curandis, omnibus humani corporis affectibus, earumque causis indagandis, libri V. In Patavino Gymnasio, olim ab ipso publice praelecti, et thesauri instar a quibusdam hactenus reconditi... nunc autem post obitum auctoris... in lucem editi, studio et opera, Petri de Spina...

Francofurti ad Moenum, In officina Joannis Theobaldi Schönwetteri, 1601.

Steva Mas

MERCURIALE, Girolamo

In omnes Hippocratis Aphorismorum libros praelectiones Patavinae. In quibus innumeri pene ipsius Hippocr. obscuriores loci, ac sententiae elucidantur, problemataque permulta obstrusiora facili methodo enodantur. Nunc primum a Maximiliano ipsius auctoris filio publici juris factum.

Bononiae, Apud Hieronymum Tamburinum, 1619.

Steva Mas

MERCURIALE, Girolamo

Consultationes et responsa medicinalia... postrema hac editione a Mundino Mundinio... annotationibus exornata.

Venetiis, apud Juntas, 1624.

Steva Mas

MERCURIO

Mercurio histórico y político, en que se contiene el estado presente de la Europa, lo que passa en todas sus Cortes, los intereses de los principes, y todo lo mas curioso que pertenece al...

Madrid, en la Imprenta de la Gaceta, se hallará en casa de don Francisco Manuel de Mena, 1738-83.

Balmas / Sanponts Cabanes

Sanponts tenia sis volums; Balmas en tenia només un.

MEROLA, Jeroni

Republica original sacada del cuerpo humano...

Barcelona, Pedro Malo, 1611.

Steva Mas

MIGUEL DE HEREDIA, Pedro

Opera medica: in quatuor Toms divisa...

4 vols. Lugduni, Sumptibus Philippi Borde, Laurentii Arnaud, Petri Borde et Guilielmi Barbie, 1665.

Sanponts Olzina / Steva Mas

Sanponts només tenia dos volums, tal vegada pel fet d'estar enquadernats junts, perquè l'obra sempre es va editar en quatre volums; els mateixos impressors de Lió el 1673 i a Anvers, J. B. Verdussem, el 1690.

MILANS, Bonaventura; ROSSELL, Carles Vicent

Synopsis formularum medicarum, quibus utuntur Medici in Generali Barcinonensi Nosocomio, quas studiose selectas, propriaque experientia comprobatas, ita in unum concinnarunt Doctores Medici.

Barcinone, Ex Officina Josephi Altes, 1742.

Es va reeditar com a: *Synopsis formularum medico-chirurgicarum: quibus utuntur medici et chirurgi in generali Barcinonensi nosocomio. Editio secunda, ab eiusdem variis schedis Completata, et in multis correctata* (Barcinone, ex officina Josephi Altes, 1749) amb una edició que contenia a més: Jose Prats y Carlos Serra, *Synopsis formularum chirurgicarum*; i Emeterio Olzina Malet, *Catalogus medicaminum*.

MINADOI, Giovanni Tommaso
Medicarum disputationum liber primus.
Tarvisii, Apud Angelum Mazzolinum, 1610.

Steva Mas

MIZAULD, Antoine
Mizaldus redivivus; sive, Centuriae XII memorabilium... in aphorismos arcanorum omnis generis locupletes... digestae, partim ab Antonio Mizaldo... partim ex aliis... auctoribus excerptae... , Ed. nov. in decem capita... distributa.
Norimbergae, Impensis Johannis Zigeri, typis Andreae Knorzii, 1681.

Steva Mas

MOCHTIUS
De methodo medendi.
SENSE IDENTIFICAR

Steva Mas

MOIX, Joan Rafel
Methodi medendi per venae sectionem morbos muliebres acutos libri quatuor. Quibus succedit Spiceligium eorum, auge a variis sunt scripta de curandi ratione per venae sectionem febres, quas humor putrescens accendit...
Colloniae Allobrogum, Apud Philippum Albertum, 1612.

Sanpots Cabanes

MOJÓN, Benito
Pharmacopea manualis reformata edita á Benedicto Mojon Hispano, in universitate genuensi chemiae demonstratori...
Genuae, Apud Repettum, in Canneto, 1784.

Coll

MONGIO, Giovanni Paolo, COSTEO, Giovanni Costeo [AVICENA] [GERARDO DA CREMONA]
Libri in re medica omnes, qui hactenus ad nos pervenere. Id est: Libri Canonis quinque. De viribus cordis. De removendis nocuentis in regimine sanitatis. De sirupo acetoso. Et Cantica / Omnia novissime post aliorum omnium operam a Joanne Paulo Mongio Hydruntino et Joanne Costaeo Laudensi recognita... Annotationes eorundem Costaei et Mongii in libros Canonis... Adjecti... sunt indices... antiquum unum a Gerardo Cremonensi... alterum... a Bellunensi editum...
2 vols. Venetiis, apud Vincentium Valgrisium, 1564.

Steva Mas

Hi ha una edició anterior, també a Venècia, del 1556.

MONRAVÀ I ROCA, Antoni
A un mismo tiempo Feijoo defendido y Rivera convencido, en abatimiento de la Medicina de Hipocrates y Galeno. Para desengaño de los no poco entendidos, Españoles y Portugueses...
Antuerpia, en la officina Platiniana, 1732.

Steva Mas

MONTE, Giovanni Battista da
Expectatissimae in Aphorismos Hippocratis lectiones. Summa cura collectae, exactissimaque diligentia recognitae...
Venetiis, Apud Baltassarem Constantinum, 1553-54.

Steva Mas

MONTE, Giovanni Battista da
Consultationes medicae... olim quidem Joannis Cratonis... opera atque studio correctae, ampliataeque: nunc vero post secundae editionis appendicem et additiones, insigni novorum consiliorum auctario ex Ludovici Demoulini... exornatae

Basileae, H. Petri et P. Perna, 1583.

Coll

MONTÓ ROCA, Salvador

Sanidad del Cavallo y otros animales sujetos al arte de albeyteria, ilustrada con el arte de herrar.

Valencia, Imp. Josph Estevan Dolz, 1742.

Coll

MORTON, Richard

Opera medica, in tres tomos distributa. I. De phthisi. II. De morbis universal. acutis. III. De febribus inflammatoriis. Ed. ult. emend.

Lugduni, Anisson et Pousel, 1696.

Steva Mas

MURATORI, Ludovico Antonio

Li tré governi politico, medico, ed ecclesiastico, utilissimi, anzi necessari in tempo di peste... Opera... in questa terza edizione accresciuta co'l dettaglio della peste, che ultimamente hà desolata Marsiglia... con alcune osservazioni dell' autore

Milano, Vigoni et G. Cairolo, 1721.

Steva Mas

MURILLO VELARDE JURADO, Tomás

Novissima, verifca, et particularis hypocondriacae melancholiae curatio, et medela.

Ludguni, sumptibus Claudii Bourgeat, 1672.

Steva Mas

Steva Mas posseia dos exemplars. Hi ha edició en castellà, *Aprobacion de ingenios y curacion de hypocondriacos, con observaciones y remedios muy particulares*, Zaragoza, Diego Dormer, 1672.

MUSA BRASAVOLA, Antonio

Examen omnium loch, id est linctuum, suffuf, id est pulverum, aquarum, decoctionum, oleorum quorum apud Ferrarienses pharmacopolas usus est, ubi de morbo gallico diligentissime copioseque tractatur...

Venetii, Apud Juntas, 1553.

Steva Mas

MUSA BRASAVOLA, Antonio [Hipòcrates]

In octo libros Aphorismorum Hippocratis et Galeni, commentaria et annotationes... Cum duobus indicibus copiosissimis.

Basileae, In officina Frobeniana, 1541.

Steva Mas

MUSA BRASAVOLA, Antonio [Hipòcrates]

Aphorismorum Hippocratis sectiones septem; ex Franc. Rabelaesi recognitione, quibus ex Ant. Musae Commentariis adiecimus... Aphorismorum Hippocratis sectiones septem, Nicolao Leoniceno interprete; Aphorismorum sectio octava opera et studio Antonii Musae; Praesagiorum libri tres, Gulielmo Copo interprete; De natura hominis Andrea Brentio interprete; De ratione victus in morbis acutis seu de ptisana libri IV Gulielmo Copo interprete; Hippocratis de medico medicine officio liber; De lege; De specie, acie, visu et opsios oculorum corrupta...

Lugduni: apud Seb. Gryphivm, 1543.

Steva Mas

MUSGRAVE, William

De arthritide symptomatica dissertatio.

Exoniae, Farley for Yeo et Bishop, 1703.

Steva Mas

MUSITANO, Carlo

Thesaurus et armamentarium medico-chymicum. In quo selectissimorum contra quosvis morbos pharmacorum conficiendorum secretissima ratio aperitur, una cum eorumdem virtute, usu, et dosi. Cui... adjunctum est testamentum Hadrianeum de aureo philosophorum lapide. Acc. etiam D. Caroli Musitani... Mantissa, atque Andreae Battimelli Auctuarium, denique Hieronymi Piperi... Corollarium. Opus hac in novissima impressione variis erroribus expurgatum

Venice, J.G. Hertz, 1707.

Sanponts Olzina / Steva Mas

MUSITANO, Carlo

De morbis mulierum tractatus cui questiones duae, altera de semine cum masculeo, tum foemino, altera de sanguine menstruo... sunt praefixae. Quae ad eraundem naturam mulierum anatomen, conceptum, uteri gestationem, foetus animationem, et homnis ortum attinent... explanantur.

Genevae, Chouet, 1709.

Steva Mas

MUYS, Wijer Willem

Dissertatio et observationes de salis ammoniaci praeclaro ad febres intermittentes usu, una cum epistola praefixa ad Regiam Societatem Londinensem missae.

Franequerae, Franciscus Halma, 1716.

Steva Mas

MYNSICHT, Adrian von

Thesaurus et armamentarium medico-chymicum. Hoc est, selectissimorum contra quosvis morbos pharmacorum conficiendorum secretissima ratio aperitur, una cum eorundem virtute, usu, et dosi. Cui in fine adjunctum est testamentum Hadrianeum de aureo philosophorum lapide...

Amstelodami, Typis Jalocin Oicailgim, 1664.

Coll / Steva Mas

NÁJERA, Juan de [Alejandro de Avendaño]

Dialogos filosóficos en defensa del atomismo y respuesta a las impugnaciones aristotélicas del R.P.M. Fr. Francisco Palanco. Su autor, Alexandro de Avendaño.

Madrid, s.i., 1716.

Steva Mas

NANCELIUS, NICHOLAS

Anathomia et Analogia utriusque universis.

SENSE IDENTIFICAR

Steva Mas

NEWTON, Isaac

Philosophiae naturalis principia mathematica. Perpetuis commentariis illustrata, communi studio PP. Thomae Le Seur et Francisci Jacquier, ex gallicana Minimorum familia, matheseos professorum, Editio altera.

3 vols. Coloniae Allobrogum, sumptibus C. et A. Philibert, 1760.

Balmas

És ben conegut que la primera edició de l'obra capital de Newton va ser la de Londres, de l'any 1687. La major part de les reedicions del segle XVIII tenen 3 vols. i són en 4º, però l'inventari de Balmas especifica que només en tenia 2 i en octau. Hem consignat la més propera a l'època i de la qual tenim constància de la seva presència actual a les biblioteques de Barcelona.

NIEREMBERG, Juan Eusebio

Curiosa filosofia y tesoro de las maravillas de la naturaleza.

Barcelona, por P. Lacavalleria y a su costa, 1644.

Steva Mas

La primera edició d'aquesta obra es va publicar a Anvers el 1635 en llatí. No hi ha cap altra edició en castellà de l'obra.

NIFO CAGIGAL, Francisco Mariano

Correo general historico, literario y economico de la Europa, (en continuacion de la Estafeta de Londres), donde secontienen memorias utiles sobre las ciencias, agricultura, artes y comercio de Francia, Holanda, Alemania, Italia y demas reynos y provincias europeas que saben sacar su felicidad de una prudente y bien dirigida economia publica, tambien, y por ser mas necesarias, se daran las noticias recientes, regulares ò imprevenidas que sobre todo lo expresado y de la historia natural, literaria o industriosa ofrecieron los reynos y provincias de España.

Madrid, en la imprenta de D. Gabriel Ramirez, 1763.

Sanponts Olzina

NIFO CAGIGAL, Francisco Mariano
Estafeta de Londres y extracto del correo general de Europa.
Madrid, en la imprenta de Miguel Escribano, 1779.

Sanponts Olzina

NIHELL, James
Novae observationes circa crisiaum praedictionem ex pulsu, nullo habitu respectu ad signa critica antiquorum: primum A Francisco Solano de Luque... et a variis aliisque deinde medicis factae. Novis casibus, monitisque generalibus, de natura crisiaum... ex Anglico Latine reddidit, et Dissertationem de natura humana adjunxit Wilhelmus Noortwyk, M.D. Accedit D. G. C. Schelhammeri... Disquisitio epistolica de pulsu.
Trajecti ad Rhenum, Apud Ioannem Paulum Krausium, 1753.

Sanponts Olzina

NOLLET, Jean Antoine
Ensayo sobre la electricidad de los cuerpos escrito en idioma francés por Mons. el abate Nollet... Traducido en castellano por D. Joseph Vázquez y Morales. Añadida la historia de la electricidad.
Madrid, En la imprenta del Mercurio, 1747.

Steva Mas

NÚÑEZ, Cristóbal [Aristòtil]
De coctione et putredine... opus eximiae eruditionis, tum philosophis, tum medicis, in quo commentatur tria priora capita Arist. ex Meteo, libro quarto.
Matriti, apud Michaellem Serrano de Vargas, 1613.

Steva Mas

ORIVAY Y MONREAL, Juan Bautista
Propugnaculum Hippocraticae ac Galenicæ Doctrinae de Februm Putridarum in principiis per Purgationem et sanguinis-missionem curatione...
Ludguni, cura et sumptibus Joan Brugieres, 1678.

Steva Mas

PACE [PACIO], Fabio [Galè]
Commentarius in sex priores libros Galeni Methodi medendi... In quo antiqua, vera, et praecipua medicae artis dogmata explicantur.
Vicetiae, Sumptibus Roberti Meietti, 1598.

Steva Mas

PACHECO ORTIZ, Félix
Rayos de luz practica con que... desvanece las sombras con que el Dr. D. Francisco Sanz, medico del real monasterio de Guadalupe intentó oscurecer la hipótesis de fiebres del Dr. D. Martín Martínez..., y hace resplandecer la particular hipótesis y debida curación de las fiebres intermitentes del Dr. D. Luis Enríquez, su maestro...
Madrid, imp. de Doña Isabel Nicasia Barbarán, 1731.

Steva Mas

PALACIOS Y BAYA, Félix
La Pharmacoepa triunfante de las calumnias y imposturas que en el Hipócrates defendido ha publicado D. Miguel Boix...
Madrid, Francisco Martínez Abad, 1713.

Sanponts Olzina

PALACIOS Y BAYA, Félix
Palestra pharmaceutica chymico-galenica en la qual se trata de la eleccion de los simples, sus preparaciones chymicas y galenicæ, y de las mas selectas composiciones antiguas y modernas...
Barcelona, R. Figueró, 1716.

Sanponts Olzina / Steva Mas

La primera edició és: Madrid, por Juan García Infançón, 1706. Després de la reedició de Barcelona que consignem, la primera, es reedità sis voltes més al llarg de tota la centúria, fins el 1792, però sempre a Madrid.

- PALANCO, Francisco
Dialogus physico-theologicus contra philosophiae novatores sive thomistas contra atomistas.
 Matriti, Blasii de Villa Nueva, 1714.
 Steva Mas
- PAPARELLA, Sebastiano [Hipòcrates]
In Hippocratis librum De natura humana commentarii duo, nunc primum in lucem editi.
 Venetiis, Apud Cominum de Tridino, 1551.
 Steva Mas
- PARÉ, Ambroise
Opera chirurgica Ambrosii Paraei...; a docto viro plerisque locis recognita et latinitate donata; Iacobi Guillemeau... labore et diligentia omnia nunc demum magno studio elimata...
 Francofurti ad Moenum, apud Ioanem Feyrabend impensis Petri Fischeri, 1594.
 Steva Mas
- PAREDES
De curandis morbis.
 SENSE IDENTIFICAR
 Sanponts Olzina
- PECHEY, John
Promptuarium praxeos medicae. Seu, methodus medendi, praescriptis celeberrimorum medicorum Londinensium concinnata.
 London, H. Bonwicke, 1700.
 Steva Mas
- PECHLIN, Johann Nicolas
Theophilus bibaculus sive de potu theae dialogus.
 Francofurti, Impensis Johannis Sebastiani Riechelii, 1684.
 Steva Mas
- PEMBERTON, Henry
Pharmacopée du College Royal des Medecins de Londres, traduite de l'anglois [par F.P.L. Poullietier de la Salle] sur la seconde édition donnée avec des remarques, par le docteur H. Pemberton... augmentée de plusieurs notes et observations...
 2 vols. Paris, P. Fr. Didot, 1771.
 Coll
- PERAMATO, Pietro de
Opera medicinalia...
 Sanlucar à Barrameda, excudebat Ferdinandus Diaz, expensis Herois de Medina Sydonia, 1576.
 Coll
- PEREDA, Pedro Pablo [Miquel Joan Pasqual]
In Michaelis Joannis Paschalii methodum curandi Scholia, exercentibus medicinam maxime utilia...
 Ludguni, sumptibus Laurentii Anisson, 1664.
 Balmas / Steva Mas
- PÉREZ DE ESCOBAR, Antonio
Avisos medicos, populares, y domesticos. Historia de todas los contagios: preservacion, y medios de limpiar las casas, ropas, y muebles sospechosos.
 Madrid, J. Ibarra, 1766.
 Coll
- PERIONIO, Joachino (PÉRION) [Aristòtil]
Aristotelis Logica; ab Ioachimo Perionio magna ex parte conuersa et per Nicolaum Gruchinum correctata et emendata; Firminvs verò Dvrius suae interpretationi manum extremam addidit...; additis doctissimorum quorundam virorum argumentis et scholiis; accessit rerum et verborum, quae in hoc volumine continentur, index copiosissimus.

Lvgdvni, apvd Gvliel. Rovillivm, 1589.

Steva Mas

PESTALOZZI, Girolamo Giovanni

Avis de precaution contre la maladie contagieuse de Marseille... Avec des moyens préservatifs et curatifs.

Turin, P.J. Zappate, 1721.

Steva Mas

PETIOT, Honoré

Universae physiologiae conspectus anatomico mechanicus. Quem confecit et propugnabit Publicus anatomiae demonstrator.

Monspelii, Apud Augustinum Rochard, 1737.

Steva Mas

PHILOSOPHICAL SOCIETY, Edimburg

Essais et observations de médecine de la Société d'Edinbourg, ouvrage traduit de l'anglois et augmenté par le traductuer d'observations concernant l'histoire naturelle et les maladies des yeux...

7 vols. Paris, Hippolyte-Louis Guerin, 1740-47.

Balmas

PICINELLI, Filippo

Mundus symbolicus, in emblematum universitate formatus, explicatus, et tam sacris quam profanis eruditionibus ac sententiis illustratus: subministrans oratoribus, praedicatoribus, academicis, poetis, etc. innumera conceptuum argumenta idiomate Italico conscriptus a reverendissimo domino, d. Philippo Picinello, Mediolanensi, canonico regulari Lateranen. abbate... nunc vera justo volumine auctus, et in Latinum traductus à R. D. Augustino Erath... Cum quadruplici copiosissimo indice, lemmatum, applicationum, rerum notabilium, et locorum Sacrae Scripturae.

2 vols. Coloniae Agrippinae, Apud Haeredes Thomae von Cullen, et Josephum Huisch, 1729.

Steva Mas

PIENS, Franz Hadrian

Tractatus de febribus in genere et specie ex veterum ac recentiorum scriptis perpensus; seu, Febris heautontimorumenos... Ed. nov. Notis, observationibus, apusculis integris et remediis quibusdam selectoribus, a Joh. Jacobo Mangeto, adjunctis multo auctior.

Coloniae Allobrogum, Apud Samuelem de Tourne, 1689.

Steva Mas

PINELLI, Michele

Nuovo sistema dell'origine, o principio della podagra, e suo rimedio. Opera fisico-medico-chimica... con l'aggiunta di varie lettere scritte da... altri medici... all'autore, con le repliche del medesimo.

Roma, P. Ferri, 1734.

Steva Mas

PIQUER I ARRUFAT, Andreu

Medicina vetus et nova continens Pharmaciam Galenico-Chimicam, et Febriologiam Galenico Modernam ad Tyrones...

Valentiae, Typ. Joseph Garcia, 1735.

Balmas / Steva Mas

Només aquesta primera edició i la segona, també a València, el 1743, són en octau, com diuen els inventaris; les posteriors, fetes a Madrid, són en quart.

PIQUER I ARRUFAT, Andreu

Materia Medica.

*SENSE IDENTIFICAR*un tom en quart

Coll

PIQUER I ARRUFAT, Andreu

Fisica moderna racional, y experimental... Tomo primero.

Valencia, Pasqual Garcia, 1745.

Sanponts Olzina

L'inventari de Sanponts Olzina consigna també la presència d'una "Phisica moderna manuscripta".

- PIQUER I ARRUFAT, Andreu
Logica moderna, o Arte de hallar la verdad y perficionar la razon; su author el doctor Andres Piquer ..
 Valencia, en la oficina de Joseph Garcia, 1747. Coll
- PIQUER I ARRUFAT, Andreu
Tratado de calenturas según la observación y el mecanismo...
 Valencia, imp. Joseph Garcia, 1751. Balmas / Coll
- Aquesta és la primera edició, a la que seguiren diverses reedicions des del 1760 al 1788, inclosa una traducció al francès.
- PIQUER I ARRUFAT, Andreu
Institutiones Medicae ad usum Scholae Valentinae.
 Matriti, Joachimus Ibarra, 1760. Coll
- Es va reeditar els anys 1762, 1773 i 1790.
- PIQUER I ARRUFAT, Andreu
Praxis Medicae ad usum Scholae Valentinae.
 2 vols. Matriti, apud Joachinus Ibarra, 1764-66. Coll
- Es va reeditar els anys 1770-72, 1775-76 i 1786-89.
- PIQUER I ARRUFAT, Andreu [Hipòcrates]
Las obras de Hipocrates más selectas con el texto griego y latino, puesto en castellano e ilustrado con las observaciones prácticas de los antiguos y modernos para la juventud española que se dedica a la medicina...
 3 vols. Madrid, Joachin Ibarra, 1757-1770. Coll / Steva Mas
- Es va reeditar entre els anys 1769 i 1781 i novament el 1788.
- PLINI
Historia naturalis libri XXXVII. Ed. altera emendatior et auctior.
 2 vols. Parisiis, Typis Antonii-Urbani Coustelier, 1723. Steva Mas
- POCH, Jerónimo
De naturae malitia aetatem superante, et de impotentia ad copulam carnalem. Opusculum... Ad medicos Gerundenses dictatum.
 Gerundae, ex typographia Gasparis Garrich, 1637. Steva Mas
- POMIUS, Josephus
De curandis febribus putridis ars medica...
 Panormi, apud Ioannem Antonium Franciscium, 1603. Steva Mas
- PONCE DE SANTA CRUZ, Antonio
De impedimentis magnorum auxiliorum in morborum curatione. Lib. III, ad tyrones. Quibus omnes difficultates quae se in magnis periculis offerunt ex mente antiquitatis, explicantur; opus ita necessarium ut merito curationis directorium possit appellari...
 Barcelona, por Antonio de la Cavalleria, 1674. Steva Mas
- La primera edició és: Madriti, Ex Typographia Regia, 1629. Fou reimpressa a Barcelona, el 1648 i, després de la consignada, altre cop a València, el 1695.
- PONS, Jacques
De nimis licentiosa ac liberaliore intempestivaque sanguinis missione, a plerisque hodie, magno aegrorum damno usurpata, brevis ... tractatio. Additis singula argumentis.

Lugduni, Apud Joannem Pillehotte, 1600.

Steva Mas

PORZIO, Lucantonio

Erasistratus, sive de sanguinis missione.

Venetis, Apud Nicolaum Pezzana, 1683.

Steva Mas

POTIER, Pierre

Opera omnia medica et chymica... Adjecta est doctissima dissertatio Petri Guissonii... de tribus principis chemicis et nova recentiorum medendi methodo... Cum annotationibus et additamentis utilissimis pariter ac curiosis Friderici Hoffmanni filii... Accessit nova doctrina de febribus, ex principiis mechanicis solidè deducta... [de F. Hoffmann]

Francofurti ad Moenum, Impensis Friderici Knochii, 1698.

Steva Mas

PRIESTLEY, Joseph

Histoire de l'électricité traduite de l'anglois de Joseph Priestley, avec des notes critiques [par Mathurin Jacques Brisson].

3 vols. Paris, Chez Herissant, 1771.

Balmas

PRIMEROSE, James

De vulgi erroribus in medicina, libri IV. Ab auctore recensiti et plus quam tertia parte aucti. Editio postrema, prioribus emendatior.

Roterodami, Ex offic. Arnoldi Leers, 1668.

Steva Mas

PRINGLE, John

Observations sur les maladies des armées dans les camps et dans les garnisons... Traduit de l'anglois sur la 2e édition.

2 vols. Paris, s. i., 1755.

Balmas

Segons l'inventari, és clar que Balmas tenia la traducció francesa, però cal recordar que es va fer una traducció al castellà: *Observaciones acerca de las enfermedades del Exército en los campos y las guarniciones. Con las Memorias sobre las sustancias septicar y antisepticar leidas a la sociedad Real...; Traducidas del frances, segun la septima edicion de su autor, por Don Juan Galisteo y Xiorro...*, 2 vols. Madrid, imp. Pedro Marín, 1775.

PROUST, Joseph Louis

Anales del Real Laboratorio de Química de Segovia, ó Coleccion de memorias sobre las artes, la artilleria, la historia natural de España y Americas, la docimastica de sus minas etc.

2 vols. Segovia, en la oficina de don Antonio Espinosa, 1791-95.

Coll

L'inventari especifica que Coll tenia només el "tom primer".

QUATROUX, Isaac Brother

Traité de la peste, contenant sa définition, ses especes et differences, ses causes, ses signes, ses accidens, sa cure et les moyens de s'en garentir. Ensemble la difference qui est entre le pourpre, la petite verole, et la peste: celle qu'il y a entre le flux de sang ou dyssenterie, et les flux de ventre. Avec quelques discours sur leurs causes, signes, accidens, et les remedes...

Paris, Edme Couterot, 1671.

Balmas

QUEIXANES, Bernat

Adversvs Valentinus et quosdam alios nostri temporis medicos De ratione mittendi sanguinem in febribus putridis libri III Bernardo Caxanes... auctore.

Barcinone, ex officina Pauli Mali, 1592.

Steva Mas

RAMAZZINI, Bernardino

Opera omnia medica et phisica, cum figuris et indicibus necessariis.

Londini, apud Paulum et Isaacum Vaillant, 1717.

Balmas / Sanpots Olzina / Steva Mas

RAMAZZINI, Bernardino

De morbis artificum diatriba. Accedunt Lucae Antonii Portii in Hippocratis librum De veteri medicina paraphrasis; nec non ejusdem Dissertatio logica.

Ultrajecti, apud Guilielmum van de Water, 1703.

Coll

RAPO, Rafael

Apollineum Majoricense bellum contra febres perniciosas.

Majorica, Propriis authoris sumptibus in Regali Conventu Sancti Dominici cuditum. Vendense en el mismo convento; y en Barcelona en casa de Juan Piferrer, 1707.

Steva Mas

RASARIO, Giovanni Battista [Oribasius]

Collectorum medicinalium libri XVII, qui ex magno septuaginta librorum volumine ad nostram aetatem soli pervenerunt, Joanne Baptista Rasario... interprete.

Parisiis, Apud Bernardinum Turrisanum, sub Officina Aldina, 1555.

Steva Mas

RASARIO, Giovanni Battista [Galè]

Galenii Omnia, quae extant: singulari studio, summaque diligentia Jo. Baptistae Rasarii emendata, novo ordine, cuius etiam attulimus rationem, disposita, librorum nuper inventorum accessione aucta, et magna ex parte in latinum linguam conversa.

4 vols. Venetiis, apud Vincent Valgrisius, 1562.

Steva Mas

RAULIN, Joseph

Traité des maladies des femmes en couche, avec la méthode de les guérir. Fait par ordre du ministere...

Paris, chez Vincent, 1771.

Balmas

RAYNAUD, Théophile

De ortu infantium contra naturam, per sectionem Caesaream, tractatio: qua reliqui item conscientiae nodi ad matrem alvo gerentem ac foetum, ejusque partum spectantes... expediuntur... Accessit discussio erroris popularis, de communione pro mortuis.

Lugduni, C. Cayne for G. Boissat, 1637.

Steva Mas

REFRECCIONES

Refrecciones sur les ç?

SENSE IDENTIFICAR un tom

Sanpots Cabanes

REGIUS, Henricus

Fundamenta medica.

Ultrajecti, Apud Theodorum Ackersdycium, 1647.

Steva Mas

REYES FRANCO, Gaspar de los

Elysius jacundarum quaestionum campus, omnium literatum amoenissima varietate refertus. Medicis imprimis, tanquam in quo luxuriantis natura spectatissimi flores erumpant et admirando illius opera contemplantur, maxime delectabilis...

Bruxelae, typis et sumptibus Francisci Vivien, 1661.

Sanpots Cabanes / Steva Mas

RIBEIRO SANCHES, Antonio Nunes [Nicolas Andry de Bois-regard]

Observations sur les maladies vénériennes. Par feu M. Antoine-Nuñez Ribeiro Sanches. Publiées par M. Andry.

Paris, Chez Théophile Barrois le jeune, 1785.

Coll

RIOLAN, Jean

Opera sive exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus : atque exercitationes duae anatomicae de circulatione sanguinis ad Joannem Riolanum tumque exercitationes de generatione animalium Gulielmi Harvei; Quibus praefationem addidit Bernardus Siegfried Albinus... Editio novissima.
Lugduni, Johannem van Kerckhem, 1737.

Steva Mas

RIVIÈRE, Lazare (Riverius)

Opera medica omnia; quibus, praeter ea quae in caeteris quibuscunque prioribus editionibus reperiuntur, accedunt Fabritii Bartholeti de dyspnoea seu de respirationibus libri quinque.
Venetiis, Ex Typographia Balleoniana, 1735.

Balmas / Sanpontos Olzina / Coll / Steva Mas

RIVIÈRE, Lazare (Riverius) [François Calmette]

Riverius reformatus, renovatus et auctus, sive praxis medica methodo Riverianae non absimili juxta recentiorum tum medicorum tum philosophorum principia a F. Calmette... conscripta. Novissima editio.
2 vols. Ginebra, apud fratres De Tournes, 1718.

Balmas / Sanpontos Olzina / Steva Mas

ROBLEDO, Diego Antonio

Compendio cirurgico, util y provechoso a sus profesores. Escrito por... Quarta impresion. Corregido y enmendado por su autor y añadidos quatro tratados, que tratan: De tumores parvos, de Fracturas en general, de dislocaciones, de Fuentes y Sedales y diversidad de actuales cauterios, que en la operacion de la Cirugia se deve executar...
Barcelona, en la imprenta de Rafael Figueró, 1702.

Steva Mas

La primera edició es va fer a Madrid, el 1687; aquesta de Barcelona és la quarta, a la que va seguir una altra l'any següent.

RODRIGO Y ANDUEZA, Manuel

Libro de los prodigiosos Baños de Thyermas: en que se epilogan algunos de los mas celebrados baños de España, Francia, Alemania, Italia y la variedad de usar de ellos...
Pamplona, Juan Joseph Esquerro, 1713.

Steva Mas

RODRÍGUEZ, Antonio José

Palestra critico-medica, en que se trata de introducir la verdadera Medicina y desaloxar la tyrana intrusa del Reyno de la Naturaleza...
6 vols. Madrid, Antonio Pérez de Soto; Zaragoza, Francisco Moreno; Madrid, Imp. Real de la Gaceta, 1738-64.

Sanpontos Olzina

L'inventari no especifica quants volums en tenia Sanpontos.

ROHAULT, Jacques

Tractatus Physicus Gallice emissus et recens Latinitate donatus per Th. Bonetum, D. M. cum Animadversionibus Antonii Le Grand.
Londini: G. Wells et A. Swalle, 1682.

Steva Mas

ROMEO, Lorenzo

Desengaño del abuso de la sangria, y purga...
Tarragona, en casa de Gabriel Roberto y a costa del mismo impressor, 1623.

Steva Mas

RONDELET, Guillaume

Gulielmi Rondeletii doctoris medici, et medicinae in schola Monspeliensi professoris... Methodus curandarum omnium morborum corporis humani in tres libros disjuncta, ejusdem De dignoscendis morbis, De febribus, De morbo Italico, De [medicamentis] internis et externis, De pharmacopolarum officina, De fucis, omnia nunc primùm in lucem aedita, et diligentissimè castigata.

[Genevae], Apud Jacobum Stoer, 1609.

Steva Mas

Hi ha diverses edicions anteriors, al segle XVI.

RORARIO, Girolamo

Quod animalia bruta saepe ratione utantur melius homine libri duo. Quos recensuit, dissertatione historico-philosophica de anima brutorum annotationibusque auxit Georg. Heinr. Ribovius.

Helmstadii, s. i., 1728.

Steva Mas

RORARIO, Nicola

Contradictiones, dubia, et paradoxa, in libros Hippocratis, Celsi, Galeni, Aetii, Aeginetae, Avicennae. Cum eorundem conciliationibus, nuper recognitis, castigatis, ac numero auctis.

Venetiis, Apud Franciscum et Gasparem Bindonum, et fratres, 1572.

Steva Mas

ROSETTI, Giuseppe Toma

Systema novum mechanico Hippocraticum de morbis fluidorum, et solidorum, ac de singulis ipsorum curationibus

Venetiis, A. Bortoli, 1734.

Sanponts Olzina

ROSSELL, Joan Francesc [Galè]

Ad sex libros Galeni de differentiis et causis Morborum et symptomatum comentarii. Volumen primum. Huic subjunctae sunt ejusdem authoris epistolae, altera ad Andream Laurentium, altera ad Johannem Carvajal.

Barcinone, Apud Sebastianum et Jacobum Matheuat, 1627.

Steva Mas / Balmas / Sanponts Olzina

ROSSELL, Joan Francesc

El verdadero conocimiento de la peste, sus causas, señales, preservacion i curacion...

Barcelona, por Sebastian i Jaime Matheuat, 1632.

Steva Mas

ROUSSEAU, Henri de Montbazon

Secrets et remedes éprouvez. Dont les préparations ont été faites au Louvre, de l'ordre du roy... Avec plusieurs experiences nouvelles de physique et de medecine... Derniere edition... Avec un remede specifique pour la guérison de toutes sortes de maladies venerie.

Paris, G. Cavelier, 1747.

Sanponts Olzina

La primera edició és: Paris, J. Jombert, 1697.

ROYAL SOCIETY, Londres [Henry Oldenburg; John Lowthorp]

The philosophical transactions and collections, to the end of the year 1700 : abridg'd and dispos'd under general heads, in three volumes by John Lowthorp.

3 vols. London, Printed for J. and J. Knapton ... [etc.], 1731.

Balmas

Segons el que diu l'inventari, a més de l'edició citada caldria anotar l'existència de "trenta un toms" en la biblioteca. Cosa que ens porta a creure que també posseïa un nombre de volums de les *Philosophical transactions of the Royal Society of London* (vols. 1-177, 1665/66-1886. London).

SBARAGLIA, Giovanni Girolamo

Exercitationes physico-anatomicae ... Quibus in nova hac editione ... accesserunt ad epistolares de recentiorum medicorum studio dissertationes appendix, et de vivipara generatione altera scepsis.

Bononiae Studiorum, P.M. Montius, 1701.

Steva Mas

SABUCO DE NANTES, Oliva (Miguel)

Nueva filosofia de la naturaleza del hombre, no conocida, ni alcanzada de los grandes filosofos antiguos, la qual mejora la vida, y salud humana, con las adicciones de la segunda impresion. Escrita, y sacada a luz por Doña Oliva Sabuco de Nantes Barrera con un elogio del doctor Don Martín Martínez à esta obra. Con la dedicatoria al rey don

Phelipe segundo. Esta nueva impression va expurgada segun el expurgatorio publicado por el Santo Oficio de la Santa y General Inquisicion el año de 1707...

Madrid, imprenta de D. Fernández, a costa de F. López Fernández, 1728.

Sanponts Olzina

Aquesta obra va eixir per primera vegada l'any 1587 i es va reeditar l'any 1622. Després va caure en l'oblit, censurada per la Inquisició i, finalment, "redescoberta" per Martín Martínez en aquesta edició corregida.

SACCO, Giuseppe Pompeo

Nova methodus febres curandi. Fundamentis alkali et acidi superstructa.

Geneva, L. Chouet, 1685.

Steva Mas

SACROBOSCO, Ioannes de [SÁNCHEZ CIRUELO, Pedro]

Opusculum de sphaera mundi Ioannis de Sacro Busto: cum additionibus et familiarissimo commentario.

Alma Complutensi Universitate, apud Michaellem de Eguia, 1526.

Balmas

Balmas tenia dos exemplars d'aquesta obra, un en "foleo, un tomo, en pergami" i l'altre en "quart, un tomo, en pergami". Hem optat per consignar l'edició en foli, probablement la més antiga de les dues, i en aquest cas la primera edició llatina feta a la Corona de Castella. Cap de les primeres edicions llatines fetes a la Corona d'Aragó, totes a València, era en foli. L'altre exemplar podria ser qualsevol de les nombroses edicions que aquest manual d'astronomia ptolemaica va tenir al llarg dels segles XVI i XVII arreu d'Europa.

SAGUENS, Jean

Opusculorum

*SENSE IDENTIFICAR*toms 1 i 2

Steva Mas

SAGUENS, Jean

Philosophia Maignani scholastica sive in formam concinniore et auctiorem scholasticam digesta et coordinata, complectens ex opinionibus veteris ac recentioris philosophiae notabiliore disquisitiones quae ad usum scholae pro iuventute instituenda desiderantur, distributa in toms quatuor. Tomus I [-IV]. Authore R. P. Joanne Saguens, eiusdem ordinis minimorum et urbis tolosanae alumno, hic et Romae olim veterano philosophiae ac theologiae professore.

4 vols. Tolosae, apud Antonium Pech, 1703.

Steva Mas

SAGUENS, Jean

Systema eucharisticum P. Maignani vindicatum ab impugnationibus contentis in opusculo dogmatico quod scripsit uper R. P. Gennarus ordinis praedicatorum, sacrae theologiae magister, adversus atoms redivivas quare hic certatur pro atoms redivivis quales Maignanus ex Platone hausit, adversus formas semineces aristotelicas in tuitionem praedicti veri systematis eucharistici. Opus philosophico-theologicum in duas partes distributum quarum prior continet dialogos septem philosophicos, posterior vero philosophico-dogmaticos totidem. Opera ac studio R. P. Joannis Saguens, ordinis minimorum et urbis tolosanae alumno, hic et Romae olim veterano philosophiae ac theologiae professore.

Tolosae, apud J. Vialar, 1705.

Steva Mas

SAGUENS, Jean

Atomismus demonstratus et vindicatus ab impugnationibus philosophico-theologicis Reverendi ad modum Patris Francisci Palanco.

Tolosae, s.i., 1715.

Steva Mas

SAGUENS, Jean

Systema pestis physicum... Accessit appendix ad elucidationem systematis.

Coloniae Agrippinae, B. ab Egmond, 1721.

Steva Mas

SALAZAR, Tomás de

Tratado de uso de la quina...

Madrid, imp. Vda. de Ibarra, 1791.

Coll

SAN JUAN Y DOMINGO, Nicolás Francisco de
De morbis endemis Caesar-Augustae, opus pro ineventibus praxim, veram et totam medendi viam ostendens...
Caesar-Augustae, apud haeredes Didaci Dormer, 1686.

Steva Mas

SANCTORI, Sanctorio
Opera omnia ...
Venetiis, Apud Franciscum Brogiollum, 1660

Steva Mas

SANGINETO, Domenico
D. Dominici Sangineti... Dissertationes Jatrophysicae.
Neapoli, apud De Bonis ... : sumptibus haeredum Capani, 1699.

Steva Mas

SANTANELLI, Fernando
Lucubrationes physico-mechanicae doctoris philosophi Ferdinandi Santanelli,....
Venetiis : apud N. Ciera, 1698.

Steva Mas

SANTORELLI, Antonio
Postpraxis medica, seu de medicando defuncto, liber unus. In quo, quaecumque prudens, et Christianus medicus debet defuncto praestare, explicantur...
Neapoli, Apud Lazarum Scorigium, 1629.

Steva Mas

SANZ DE DIOS GUADALUPE, Francisco
Medicina practica de Guadalupe. Contiene los tratados siguientes, divididos en seis libros. En el primero se trata de las calenturas... En el segundo de los afectos de la cabeza. En el tercero de los afectos de pechos. En el quarto de los afectos de estomago e intestinos. En el quinto de los afectos de riñones. En el sexto y ultimo de los afectos de utero...
Madrid, Domingo Fernandez Arrojo, 1730.

Steva Mas

Hi ha quatre reedicions més, totes a Madrid, els anys 1734, 1739, 1750 i 1756.

SARMIENTO, Martín
Demostacion critico-apologetica del Theatro critico universal que dió a luz el... Benito Geronymo Feijoo...; hacela uno de los aprobantes... Martin Sarmiento ..
2 vols. Madrid, en la Imprenta Real de la Gazeta, a costa de la Compañia de Impresores y Libreros del Reyno, 1779.

Steva Mas

Segons l'inventari de Steva Mas només posseïa el segon volum.

SAUVAGES DE LA CROIX, François Boissier de
Methodus foliorum seu Plantae florum Monspeliensis, juxta foliorum ordinem, ad juvandum specierum cognitionem, digestae. Méthode pour connoître les plantes par les feuilles...
La Haye, s. i., 1751.

Balmas

SAUVAGES DE LA CROIX, François Boissier de
Pathologia methodica, seu de cognoscendis morbis.
Amstelodami, sumptibus Fratrum De Tournes, 1752.

Sanponts Olzina

SAUVAGES DE LA CROIX, François Boissier de
Nosologica methodica sistens morborum classes, juxtam Sydenhami mentem et Botanicorum ordinem. Editio ultima.
2 vols. Amstelodami, sumptibus Fratrum De Tournes, 1768.

Balmas

Hi ha una edició del 1764 però només en 1vol. i l'inventari especifica que en són dos.

- SCACCHIUS, Franciscus
De salubri potu dissertatio...
 Romae, apud Alexandram Zannettum, 1622.
 Steva Mas
- SCHEUCHZER, Johann Jacob
Hydrographia helvetica : Beschreibung der Seen, Flüssen, Brünnen, warmen und kalten Bädern und anderen Mineral-Wasseren des Schweitzerlands.
 Zürich, In der Bodmerschen Truckerey, 1717.
 Steva Mas
- SCHEUCHZER, Johann Jacob
Nova litteraria helvetica collecta a Johanne Jacobo Scheuchzero,...
 5 vols. Tiguri, apud D. Gessnerum (typ. Schaufelbergiano-Hardmejerianis), 1702-08.
 Steva Mas
- SCHEUCHZER, Johann Jacob
Museum diluvianum; quod possidet Joh. Jacobus Scheuchzer
 Tiguri, apud D. Gessnerum (typ. Schaufelbergiano-Hardmejerianis), 1716.
 Steva Mas
- SCHEUCHZER, Johann Jacob
Agrostographia sive graminum, juncorum, cyperorum, cyperoidum, iisque affinium historia.
 Tiguri, Typis et sumptibus Bodmeriana, 1719.
 Steva Mas
- SCHEUCHZER, Johann Jacob
Meteorologia et oryctographia helvetica oder Beschreibung der Luft-Geschichten, Steinen, Metallen und anderen Mineralien des Schweitzerlands, absonderlich auch der Überbleibseln der Sündfluth.
 Zürich, In der Bodmerischen Truckerey, 1718
 Steva Mas
- SCHEUCHZER, Johann Jacob
De Helvetiae Aeribus, Aquis, Locis Especimen
 SENSE IDENTIFICAR
 Steva Mas
- SCHEUCHZER, Johann Jacob
Nova ex alpis vulgata
 SENSE IDENTIFICAR
 Steva Mas
- El catàleg de la *Bibliothèque Nationale de France* cita d'aquest autor: *Itinera tria, in quibus... quicquid insuper in natura, artibus, et antiquitate, per Alpes helveticas et rhoeticas rarum sit... exponitur...*, Londini, imp. H. Clements, 1708.
- SCHEUCHZER Johann Jacob
Enchiridion Mathematicum.
 SENSE IDENTIFICAR
 Steva Mas
- SCHROEDER, Johann
Mesis Medico-Spagyrica.
 Genevae, s. i., 1687.
 Steva Mas
- SCHROEDER, Johann
Pharmacopea medico chymica, sive Thesaurus pharmacologicus. Septima vice emendatis notisque auctus a Io. Lud. Witzelio.

Lugduni Batavorum, s. i., 1672.

Coll

SCHWARZ, Ignaz

Peripateticus nostri temporis, seu philosophus discursivus... per discursus symbolico-physicos... juxta sanctorum philosophorum exempla... instructus. Pars I Microcosmus [Pars II Megacosmus].

2 vols. Ingoldstadt, J.A. de la Haye, 1726.

Steva Mas

SEGARRA, Jaume

Commentarii physiologici. Non solum medicis, sed et philosophis, et omnium bonarum artium studiosis longe utilissimi. Quibus praefixus est eiusdem auctoris libellus De artis medicae prolegomenis...

Valentiae, Ex typographia Petri Patricii Mey, 1596.

Steva Mas

SENNERT, Daniel

Opera Omnia. Operum in sex toms divisorum tomus primus [-sextus]... ed. nov. caeteris omnibus tum corr., tum auct. tom uno...

6 vols. Lugduni, Sumptibus Joannis Antonii Hugueta, 1676.

Steva Mas / Balmas / Sanponts Olzina

Segons els inventaris, Sanponts Olzina posseïa "dos toms" i Balmas "quatre toms".

SETTALA, Ludovico

In librum Hippocratis Coi de aeribus, aquis, locis, commentarii V. Appositus est graecus Hippocratis contextus, ope antiquorum exemplarium, restitutus, et in multis locis emendatus, una cum nova ejusdem in latinum versione.

Coloniae, Joan. Baptistae Ciotti aere, 1590.

Steva Mas

SETTALA, Ludovico

Animadversionum, et cautionum medicarum libri novem J. Perio recogniti, et hac postremam editione, expurgatis quam plurimis mendis, novo nitore restituti... quibus accessit ejusdem auctoris liber de naevis...

Dordrecht, Apud Vincentium Caimax, 1650.

Steva Mas

SHAW, Peter

Chemical lectures publicly read at London, in the years 1731, and 1732, and since at Scarborough, in 1733, for the improvement of arts, trades, and natural philosophy.

London, Printed for J. Schuckburgh and T. Osborne, [1734].

Balmas

SILVATICUS, Matthaeus

Pandectae medicinae. Opus Pandectarum medicinae... Matthaei Sylvatici... castigatius redditum... ac plurimis celeberrimorum auctorum, in primisque Simonis Genuensis, adnotationibus... illustratum, necnon variis capitibus simplicium medicinarum... adauctum: cum tractatu quoque declarante quantum ex solutivis laboriosis ingrediatur pro singula drachma pilularum et electuariorum solutivorum... Adjecta item fuere adnotamenta... per... Dominicum Martinum de Sospitello, qui non pauca quae depravata fuerant integritati suae non indiligenter restituit.

Lugduni, Apud Hugonem a Porta, 1541.

Steva Mas

SINAPIUS, Michael Aloysius

Absurda vera sive paradoxa medica quorum Pars I. Theoremata et quaestiones controversas varias quae hodie neotericis cum Galenicis intercedunt proponit, cum dissertatione nova Cap. V. de spirituum effluviis et animae communis transmigratione juxta modernos Pythagoricos. Pars II. Occasione morborum certorum septentrionalium easdem quaestiones controversas continuat cum dissertatione de falso titulo sive falsa existentia morbi Gallici. Pars III. Continet tractatum de vanitate, falsitate et incertitudine Aphoris [morum] Hippocratis [I-IV. With text] Opus philiatris omnibus tam incipientibus quàm adultis, lectu jucundum utile et necessarium.

Genevae, Sumptibus Cramer et Perachon, 1697.

Steva Mas

SINIBALDI, Giacomo

Parva methodus medendi, sive animadversiones practicae.

Barcinone, Petrus Escuder, 1708.

Steva Mas

SINIBALDI, Giovanni Benedetto

Geneanthropeiae; sive, De hominis generatione decateuchon... Adjecta est Historia foetus Mussipontani.

Francofurti, Sumptibus Johannis Petri Zubrodt, 1669.

Steva Mas

SMITH, John

Traité des vertus medicinales de l'eau commune où l'on fait voir qu'elle prévient et guérit une infinité de maladies, par les observations tirées des plus celebres medecins... par M. Smith. On y a ajouté le traité de l'eau du docteur Hancok, intitulé: Febrifugium magnum... Traduit de l'anglois [pref., P. Noguez]. Avec les these de Messieurs Hecquet [si l'on doit défendre la boisson aux malades] et Geoffroy [si l'eau est un excellent preservatif en temps de peste].

Paris, Chez Guillaume Cavelier fils, 1725.

Steva Mas

SOCIÉTÉ Royale d'Agriculture de France, Paris

Mémoires d'agriculture, d'économie rurale et domestique; publiés par la Société Royale d'Agriculture de Paris.

25 vols. Paris, chez Cuchet, 1785-1791.

Balmas

Balmas en tenia només dos volums.

SORIANO, Jerónimo

Libro de experimentos medicos, faciles y verdaderos. Recopilados de gravissimos autores...

Barcelona, Sebastian de Cormellas, 1624.

Steva Mas

Hi ha edicions anteriors, des del 1601, i posteriors, fins 1700 almenys, però hem triat la més pròxima al segle XVIII editada a Barcelona

SOTO, Lázaro de [Hipòcrates]

Tomus primus Commentationum in Hippocratis libros, quorum numerus sequenti pagella indicabitur...

Madriti, Apud Ludovicum Sanchez, 1594.

Steva Mas

SPACH, Israel

Gynaeciorum sive de mulierum tum communibus, tum gravidarum, parientium, et puerperarum affectibus et morbis, libri Graecorum, Arabum, Latinorum veterum et recentium quotquot extant... Editi... opera et studio Israelis Spachii.

Argentinae, L. B. Zetzneri, 1597.

Steva Mas

SPALLAROSA, Juan de

Bruxula esfigmico-medica, o sea Directorio de los pulsos para conocer las afecciones generales y particulares del cuerpo humano y para el acierto de la practica...

2 vols. Madrid, Imp. Real, 1787.

Coll

SPINA, David de [Jungken, Johann Helfrich]

Manuale sive lexicon pharmaceutico-chymicum... partim ex corpore pharmaceutico Domini Physici Jungken huc translata.

Francofurti ad Moenum, Sumptibus Friderici Knochii, 1700.

Steva Mas

STANSEL, Valentin (S.J., Le P.)

Uranophilus caelestis peregrinus, sive Mentis uranicae per mundum sidereum peregrinantis extases.

Gandavi, apud haeredes M. Graet, 1685.

Steva Mas

STEFANI, Giovanni [Hipòcrates]

In Hippocratis Coi libellum de hominis structura commentarius, in quo plurimae difficultates diluuntur...
Venetiis, Apud Marcum Antonium Brogiolum, 1633.

Steva Mas

STEPHANUS D'ATENES [Galè]

Explanationes, in Galeni priorem librum therapeuticum ad Glaucanem. Augustino Gadaldino Mutinensi interprete. Cum... scholiis, quibus castigationes in his explanationibus factae, explicantur
Lugduni, M. Sylvius for Antonium Vincentium, 1555.

Steva Mas

STOFFLER, Johann

Elucidatio fabricae ususque astrolabii nuper ingeniose concinnata atque in lucem edita
Oppenheim, Jacob Kobel, 1513 [col. 1512].

Balmas

STOLL, Maximilian

Rationis medendi, in nosocomio practico Vindobonensi.
3 vols. Leyden, Haak. et Honkoop, 1786.

Coll

STORCK, Anton Freiherr von

Dissertation... sur l'usage de la ciguë dans laquelle on prouve qu'on peut non-seulement la prendre intérieurement avec sûreté, mais encore qu'elle est un remède très-utile dans plusieurs maladies dont la guérison a paru jusqu'à présent impossible traduite du latin de Antoine Storck.
Vienne, et se trouve à Paris, Chez Pierre-Fran,c. Didot le jeune, 1763.

Sanpots Olzina

Hi ha una edició anterior també a Viena i Paris, el 1760.

STORCK, Anton Freiherr von

Biennium medicum, quo sistuntur observationes circa morbos acutos et chronicos, adjiciunturque eorum curationes, et quaedam anatomicae cadaverum sectiones.
Leyden, P. vander Eyck et C. de Pecker, 1761.

Sanpots Olzina

SUÁREZ DE RIBERA, Francisco

Febrilogia chyrgica...
Madrid, En la imprenta de Juan de Ariztia, 1720.

Sanpots Olzina

Es va reeditar, corregida, a Madrid, el 1731.

SYDENHAM, Thomas

Opera omnia medica. Editio novissima.
Patavii, J. Manfré, 1714.

Coll / Steva Mas

L'inventari de Steva Mas diu "toms 1, 2" i el de Coll només "un tomo". Hi ha una edició anterior de Ginebra, 1696, també en un únic volum. En el cas de l'edició en dos volums es pot tractar de: *Opera medica. Ed. novissima aliis omnibus quae praecesserunt multo emaculatio et novis additamentis ditior. Imo indice alphabetico... utilissime ornata...*, 2 vols. Genevae, Apud fratres De Tournes, 1757.

SYLVIUS, Iacobus

In Hippocratis et Galeni physiologiae partem anatomicam isagoge. A Jacobo Sylvio... conscripta et in libros tres distributa. Denuo per Alexandrum Arnaudum diligentissim. castigata.
Parisiis, s. i., 1561.

Steva Mas

Es va publicar per primera vegada l'any 1556.

TACHENIUS, Otto [Hipòcrates]

Antiquissimae Hippocraticae medicinae clavis manuali experientia in naturae fontibus elaborata, qua per ignem et aquam inaudita methodo, occulta naturae, et artis compendiosa operandi ratione manifesta fiunt.

Venetiis, Typ. Combi et La Nouii, 1666.

Steva Mas

Aquesta és la primera edició. Es va reeditar al mateix lloc el 1669, el 1671 a Leyden, l'any següent a París i el 1697 a Nàpols.

TANCREDI, Latino

De fame, et siti lib. III. physicis, ac medicis reconditis controversiis parsim [sic] respersi.

Venetiis, Apud Jac. Antonium Somaschum, 1607.

Steva Mas

TAUVRY, Daniel

Traité des medicamens, et la maniere de s'en servir pour la guerison des maladies, suivant les experiences des medecins modernes, avec les formules pour la composition des medicamens...

2 vols. Paris, F. Jouenne, 1736.

Sanpents Olzina

La primera edició localitzada és del 1691.

TENCKE, Hieronymus

Instrumenta curationis morborum depromta ex pharmacia, chyrurgia, et diaeta. De instrumentis pharmaceuticis ex Galenicis et chymicis. In qua multa traduntur praxim ineuntibus utilissima, eosque velut manu ducentia.

Barcinone, apud Josephum Forcada, expens. Josephi Moya, 1683.

Steva Mas

TERRADES, Francesc

Compendi de la peste, y de la precaucio, y curacio de aquella ...

Mallorca, per Gabriel Guasp, 1590.

Steva Mas

TERRADES?

Thesaurus secretorum curiosorum, in quo curiosa non solum ad omnes corporis humani cum internos, tum externos morbos curandos, sed etiam ad cutis, faciei, aliarumque partium ornatum, formam, nitorem, et elegantiam conciliandos continentur secreta...

Coloniae Allobrogum, Sumptibus Societatis, 1709.

Steva Mas

TESSARI, Ludovico

Sanguinis fluxus multiplex.

Venetiis, Nicolao Pezzana, 1765.

Sanpents Cabanes / Coll

TESSARI, Ludovico

Chymiae elementa in aphorismos digesta... Accedit ejusdem prodromus de phlogisto in coloranda corporum superficie.

Venetiis, Apud Franciscum ex Nicolao Pezzana, 1772.

Balmas / Coll

TESSARI, Ludovico

Materia Medica contracta, synonyma, natalia, pharmaceutica, qualitates, principia, preparata, vires, usus communes, usus praecipuos, composita, clases, iudicium complectens in usus Scholae Valentinae.

Valentiae, Joseph et Thomas de Orga, 1791.

Balmas / Coll

TISSOT, Samuel Auguste André David

L'onanisme, dissertation sur les maladies produites par la masturbation... 3ème édition considérablement augm.

Lausanne, Marc Chapuis, et compagnie, 1764.

Coll

La primera edició data del 1758.

TISSOT, Samuel Auguste André David

Essai sur les maladies des gens du monde.

Lausanne, François Grasset et Cie., 1770.

Coll

TISSOT, Samuel Auguste André David

Aviso a los literatos y a las personas de vida sedentaria sobre su salud. su autor... Traducido del frances al español por el Dr. D. Alexandro Ortiz y Marquez...

Zaragoza, Francisco Moreno, 1771.

Balmas

Es va reeditar altres vegades, però en quart; només aquesta primera edició en castellà ho va ser en octau, que és el que diu l'inventari.

TISSOT, Samuel Auguste André David

Avisos al pueblo sobre su salud o tratado de las enfermedades mas frecuentes de las gentes del campo... Tercera edicion original, aumentada y firmada por el Autor. La traduce en lengua castellana don Joseph Fernandez Rubio...

Pamplona, casa de Pascual Ibañez, 1773.

Coll

Es va reeditar com *Quinta edicion corregida y aumentada. Con un catecismo o instruccion sobre las asfixias o muertes aparentes y sobre los socorros que convienen a los ahogados, a los niños recién nacidos con apariencia de muertos, a los sofocados por una pasion vehemente de animo...por Mr. Gardane...Traducido por D. Juan Galisteo y Xiorro*, Madrid, Pedro Marin, 1790; i Madrid, vda e hijo de Marin, 1795; totes en quart, com diu l'inventari.

TISSOT, Samuel Auguste André David

Traité des nerfs et de leurs maladies.

3 vols. Paris, P.F. Didot, le jeune, 1778-80.

Coll

L'inventari diu: "sis tomos"

TIXEDAS, Cristóbal de

Verdad defendida y respuesta de Fileatro, a la Carta Medica-Chymica que contra los Medicos de la Junta de la Corte y contra todos los Galenistas le escrivió el Dr. Medico Chimico Dn. Juan de Cabriada.

Barcelona, Antonio Ferrer y Balthasar Ferrer, 1688.

Steva Mas

TODARO

Agua frigida vindicatio

SENSE IDENTIFICAR

Steva Mas

TOLON, Maurice de

Le capucin charitable, enseignant la methode pour remedier aux grandes misereres que la peste a coutume de causer parmy les peuples et les remèdes propres à cette maladie.

Paris, La veuve Thierry, 1662.

Steva Mas

Steva Mas posseïa potser una traducció italiana de la mateixa obra, car l'inventari anota en un altre lloc: "Tolone Tratado politico della Peste".

TORDERA, Vicente

Commentaria pertinentia ad Libros Physiologicos Hippocratis et Galeni, seu de natura hominis in tres tractatus divisa... quibus adjungitur introductorium ad Artem Medicam, tomus primus.

Valentiae, Joannes Laurentius Cabrera, 1670.

Steva Mas

TORRES VILLARROEL, Diego de?

*SENSE IDENTIFICAR*Torres Vocabulario, un tomo

Coll

TORRES VILLARROEL, Diego de

Posdatas de Torres a Martínez, en la respuesta a Don Juan Barroso. Sobre la carta defensiva que escribió al Rmo. P. Fr. Benito Feijoo. Y en ellas explica de camino el Globo de luz, o Phenomeno, que apareció en nuestros horizontes el dia 19 de octubre de este año de 1726.

Salamanca, Imp. de la Santa Cruz, 1726.

Steva Mas

TORTI, Francesco

Opera medica

SENSE IDENTIFICAR sinch toms

Sanpots Olzina /Steva Mas

TOSCA, Tomás Vicente

Compendium philosophicum, praecipuas philosophiae partes complectens nempe rationalem, naturalem et transnaturalem sive logicam, physicam, et metaphysicam...

5 vols. Valentiae, ex typographia Antonii Balle, habentur venales apud Joannem Baeza, 1721.

Steva Mas

TOURNEFORT, Joseph Pitton de

Histoire des plantes qui naissent aux environs de Paris, avec leur usage dans la medecine ...

2 vols. Paris, J. Musier, 1725.

Sanpots Olzina

L'inventari diu simplement "Histoire des Plantes" sense citar-ne l'autor, pensem que el més probable és que es tracti de l'obra de Tournefort (1698) en la seva segona edició revisada i augmentada per M. Bernard de Jussieu. Cal tenir en compte, però, que al menys altres tres obres, originàriament llatines, es traduïren al francès amb aquest títol: les de Leonhart Fuchs (Lió, 1558), Rembert Dodoens (Anvers, 1557) i Kaspar Bauhin (Lió, 1670 i varies reedicions més).

TOURNEFORT, Joseph Pitton de

Institutiones rei herbariae.

3 vols. Parisiis, E Typographia Regia, 1700-[1703].

Balmas

TOURNEFORT, Joseph Pitton de

A voyage into the Levant... Containing the antient and modern state of the islands of the archipelago; as also of Constantinople, the coasts of the Black sea, Armenia, Georgia, the frontiers of Persia, and Asia Minor / With plans of the principal towns and places of note; an account of the genius, manners, trade, and religion of the respective people inhabiting those parts: and an explanation of variety of medals and antique monuments... By M. Tournefort... To which is prefixed the author's life, in a letter to M. Begon [by P.J.B. Lauthier]: as also his elogium, pronounc'd by M. Fontenelle... Adorn'd with an accurate map of the author's travels, not in the French edition: done by Mr. Senex...

2 vols. London, Printed for D. Browne, 1718.

Balmas

TRILLA MUÑOZ, Antonio de

Perfecto practicante medico y nueva luz de facil enseñanza...

Toledo, Agustin de Salas Zaço, 1677.

Steva Mas

TRILLER, Daniel Wilhelm

Succincta commentatio de pleuritide ejusque curatione, adjectis simul X singularibus pleuriticorum historiis.

Francofurti ad Moenum, apud F. Varrentrapp, 1740.

Coll

TRINCAVELLI, Vittore

Omnia opera, partim ex diversis editionibus in unum collecta, partim nunc primum in lucem emissa, ac in duos toms digesta...

2 vols. Lugduni, Ex officina Juntarum et Paulii Guittii, 1586.

Steva Mas

Es reedità "ex officina Juntarum", el 1592 i el 1599, pels hereus de Melchor Sessa, sempre en dos vols.

TRISTAM, Gaspar

De clerico medico curiosa desceptatio sive interpretatio ad textum in cap. 7. Ad aures. De aetate et qulitate: in qua demonstratur doctorem medium in sacris, et presbyteratum, ordinibus promotum, posse jure comuni attento, medicam artem exercere...

Valentiae, apud Petrum Patricium Mey, 1606.

Steva Mas

UBERTE DE LA CERDA, Marcelino

Medicina sacra, in quo loco Sacrae Scripturae quae philosophiam aut medicinam redolent medice et physice illustrantur...

Caesaraugustae, ex typ. generalis Regii Xenocchi Deiparae de Gratiae, 1645.

Sanponts Olzina

UNIVERSITAT de Barcelona

Ordinations e nou redres fet per instauratio, reformatio è reparatio de la Universitat del Studi General de la ciutat de Barcelona en lo any MDCXXIX.

Barcelona, en la estampa de Pere Lacavalleria, 1629.

Sanponts Olzina

UNIVERSITAT de Cervera

Estatutos y privilegios apostolicos y reales de la Vniuersidad y Estudio General de Cervera.

Cervera, por acuerdo de la misma Universidad impressos en su oficina de Cervera por Josef Barber y compañía, 1750.

Sanponts Olzina

[UNIVERSITAT DE MONTPELLER]

Theses Monspeliens.

*SENSE IDENTIFICAR*quart, dos toms

Sanponts Olzina

Tal vegada cal relacionar-la amb l' anotació de l'inventari de Sanponts Cabanes "Desertacions de ¿? 2 vols."

[UNIVERSITAT DE MONTPELLER]

Consultationes Monspeliensis.

*SENSE IDENTIFICAR*tom 8

Steva Mas

UNIVERSITAT de Osca

Estatutos de la Vniuersidad y Estudio general de la ciudad de Huesca.

Huesca, por Ventura de Larumbe, 1723.

Sanponts Olzina

VALCÁRCEL

Agricultura general.

*SENSE IDENTIFICAR*quart, dos toms

Balmas

VALLERIOLA, Francesco

Loci medicinae communes, tribus libris digesti. Quibus accessit appendix, universa complectens ea, quae ad totius operis integritatem deesse videbantur...

Genevae, Sumptibus Francisci Fabri Lugdun. et Samuelis Crispini, 1604.

Steva Mas

VALLERIOLA, Francesco [Galè]

Commentarii in sex Galeni libros de morbis et symptomatis...

Venetis, Ex Officina Erasmiana (V. Valgrisius), 1548.

Steva Mas

VALLERIOLA, Francesco [Galè]

Commentarii in librum Galeni De constitutione artis medicae.

[Geneva], Apud Abelem Rivery, 1557.

Balmas

VALLES DE COVARRUBIAS, Francisco

De iis quae scripta sunt physice in libris sacris sive De sacra philosophia liber singularis, cui, propter argumenti similitudinem, adiuncti sunt duo alij nempe Levini Lemnii De plantis sacris et Francisci Ruei De gemmis, antè quidem editi, sed nunc emend. expressi.

Lvgdvni, in officina Q. Hvg. à Porta, apvd fratres de Gabiano, 1592.

Sanponts Olzina / Steva Mas

VALLES DE COVARRUBIAS, Francisco

Tratado de las aguas destiladas, pesos, y medidas de que los boticarios deven usar, por nueva ordenança, y mandato de su magestad, y su real consejo...

Madrid, Luis Sanchez, 1592.

Steva Mas

VALLES DE COVARRUBIAS, Francisco

Controversiarum Medicarum et Philosophicarum libri decem. Quibus accessit libellus De locis manifeste purgantibus apud Galenum...

Lugduni, Sumptib. Antonii Chard, 1625.

Balmas / Coll / Steva Mas

VALLES DE COVARRUBIAS, Francisco [Aristòtil]

Octo librorum Aristotelis de physica doctrina versio recens et commentaria...

Compluti, Ex officina Andreae ab Angulo, 1562.

Steva Mas

VALLES DE COVARRUBIAS, Francisco [Aristòtil]

In quartum librum meteorologicorum Aristotelis commentaria...

Avgvstae Tavrinnorvm, apud haeredem Nicolai Beulaquae, 1588.

Steva Mas

VALLES DE COVARRUBIAS, Francisco [Galè]

Commentaria in libros Galeni De differentia febrium; authore Francisco Vallesio...

Compluti, apud Andream de Angulo, 1569.

Steva Mas

VALLES DE COVARRUBIAS, Francisco [Hipòcrates]

In Aphorismos et libellum De alimento Hippocratis commentaria...

Compluti, ex officina Andreae ab Angulo, 1561.

Steva Mas

VALLES DE COVARRUBIAS, Francisco [Hipòcrates]

Commentaria in libros Hippocratis De ratione victus in morbis acutis; authore Francisco Vallesio...

Complvti, apud Andream de Angulo, 1569.

Steva Mas

VALLES DE COVARRUBIAS, Francisco [Hipòcrates]

In Hippocratis libros De morbis popularibus comme[n]taria, magnam utriusque medicinae theoricæ inquam [sic] et practicae partem continentia. Editio tertia in qua plura typographorum errata emendantur, cum indice rerum et uerborum locupletiori...

Neapoli, ex typographia Lazarii Scorigij, sumptibus Petri Antoni Reae, 1621.

Steva Mas

VALLES DE COVARRUBIAS, Francisco [Hipòcrates]

Commentaria in Prognosticum Hippocratis, nunc primum in Galliis excusa; multoque quam antea emendatiora, textu Hippocratis ad Graecum exemplar recognito, et innumeris erroribus repurgato. Opera et studio S. Gaudei...

Aureliae, Apud Stephanum Potet, patrem et filium, 1655.

Steva Mas

VALMONT DE BOMARE, Jacques Christophe

Dictionnaire raisonné universel d'histoire naturelle. Contenant l'histoire des animaux, des végétaux et des minéraux... avec l'histoire et la description des drogues simples tirées des trois regnes...

5 vols. Paris, chez Didot le jeune, Musier, fils, De Hansy, Panckoucke, 1765.

Balmas

L'inventari diu que només tenia un volum.

VALMONT DE BOMARE, Jacques Christophe

Dictionnaire raisonné universel d'histoire naturelle. Contenant l'histoire des animaux, des végétaux et des minéraux, et celle des corps célestes, des météores, et des autres principaux phénomènes de la nature; avec l'histoire et la description des drogues simples tirées des trois regnes... plus, une table concordante des noms latins... Nouv. éd. rev. et considérablement augm. par l'auteur.

9 vols. Paris, Chez Brunet, 1775.

Coll

VAN SWIETEN, Gerard

Descripcion compendiosa de las enfermedades mas comunes del Exercito con un nuevo, facil y seguro methodo de curar el mal venereo... Traducido al castellano por D. Agustin Argüello y Castrillo...

Madrid, Joachin Ibarra, 1761.

Sanpontos Olzina

Es va reeditar el 1767, també a Madrid.

VAN SWIETEN, Gerard [Hermann Boerhaave]

Commentaria in Hermanni Boerhaave aphorismos de cognoscendis et curandis morbis

5 vols. Lugduni Batavorum, Apud Johannem et Hermannum verbeek, 1742-1772.

Coll / Balmas / Sanpontos Olzina / Steva Mas

L'inventari de Balmas diu "sis toms" i a una altra anotació consta que Balmas tenia també uns "Commentari Boerhave, octau, un tom". D'altra banda, l'inventari de Sanpontos Olzina diu: "quatre toms" i el de Steva Mas "toms 1, 2"; però totes les edicions localitzades són en 5 vols. Només l'inventari de Coll diu "sinch tomos".

VANDERMONDE, Charles-Augustin

Dictionnaire portatif de santé dans lequel tout le monde peut prendre une connoissance suffisante de toutes les maladies... par M. L. et M. de B.

2 vols. Paris, Chez Vincent, 1771.

Balmas

És la quarta edició; les anteriors a 1760, 1762 i 1765, pel mateix impressor.

VÁZQUEZ MATAMOROS, Benito

Selectarum medicinae disputationum, tomus I. In quo traeter ea, quae de februm rheoria, coctione et putredine, et aliis ex professo disputantur; plura etiam alia difficillima ad utraque medicinae partem spectantia obitar disquiruntur...

Ursaonae, Apud Joannem Serrano de Vargas et Ureña, 1622.

Sanpontos Olzina

VEGA, Cristóbal de

Opera omnia. Nunc denuo publici juris facta, recens recensita, ab erroribus... repurgata, et annotationibus... illustrata opera et labore Ludovici Serrani.

Lugduni, ex officina Antonii Chard, 1626.

Steva Mas

La primera edició de les *Opera* de Vega és de Lió, 1576.

VEIGA, Tomás Rodrigues da

Thomae Rodericia Veiga... Practica medica; cui accessit eiusdem auctoris tractatus De fontanellis; et [De] cauteriis

Vlyssipone, ex typographia Ioannis a Costa Senioris, 1668.

Steva Mas

VEIGA, Tomás Rodrigues da [GALÈ]

Opera omnia in Galeni libros edita, & commentariis in partes novem distinctis, expressa, quibus nodi difficultatum in medicina frequentes, solvuntur, classicorumque medicorum controversiae, veritatis lima expenduntur.

Lugduni, Apud Petrum Landry, 1587.

Steva Mas

VELASCO, Diego de; VILLAVERDE, Francisco
Curso Theorico-practico de operaciones de cirugia, en que se contienen los mas celebres descubrimientos modernos...
Barcelona, Raymundo Marti, 1763.

Coll

Van haver varies reedicions posteriors a Madrid i una d'elles a Barcelona, l'any 1789.

VERCELLONE, Jacopo
De pudendorum morbis et lue venerea tetrabiblion.
Asti, J.B. de Zangrandis, 1715.

Steva Mas

VERHEYEN, Philipp
Corporis humani anatomia, in qua omnia tam veterum, quan recentiorum anatomicarum inventa methodo nova et intellectu facillima describuntur ac tabulis oeneis repraesentantur.
Lovaina, Apud Aegidium Denique, 1693.

Balmas / Steva Mas

Es reedità pel mateix el 1697, amb un apèndix: *Accessit eiusdem appendix cum Animadversionibus in anatomiam Blancardianam, & obiter in quasdam alias; item Epistola anatomica ad... Fredericum Ruyschium*; i, de nou, a Leipzig, el 1699. Pero cap de les tres edicions consta que foren en dos volums, per la qual cosa potser que tingueren exemplars d'una altra edició no localitzada.

VESALIO, Andreas
Epistola, rationem modumque propinandi radices chynae dedocti.
Basileae, Ioannes Oporinus, 1546.

Steva Mas

VICARIO, Bartolomeo
De aegrotantium optimo assistente, ejusque officio in singulis morbis, libri III.
Romae, Apud Georgium Ferrarium, 1591.

Steva Mas

VIDAL, Domingo
Tratado de las enfermedades de ojos para instruccion de los alumnos del Real Colegio de Cirugia de Barcelona.
Barcelona, En la imprenta de Carlos Gibert y Tutó, 1785.

Balmas

VIDÓS Y MIRÓ, Juan de
Medicina, y Cirugia Racional y Espargirica, sin obra manual de hierro ni fuego, purificada con el de la caridad, en el crisol de la razon, y experiencia, para alivio de los enfermos, con su antidotario de Rayzes, yervas, flores, semillas, frutos, maderas, aguas, vinos, etc. medicinales que usa la Medicina Racional, y, Espagirica y la Farmacopea, donde se aplican al modo, y composicion de los remedios, con el uso, dosis, y aplicacion de ellos. Sacala a la luz... de la Doctrina de sus Maestros, y de Autores Clasicos de Medicina y Cirugia.
Zaragoza, imp. Pascual Bueno, 1720.

Steva Mas

La primera edició és de Saragossa, per Gaspar Tomás Martínez, l'any 1691; fins aquesta que consignem hi va haver altres quatre i després dos més, aquestes darreres a Madrid.

VIEUSSENS, Raymond
Neurographia universalis; hoc est, omnium corporis humani nervorum simul et cerebri, medullaeque spinalis descriptio anatomica, eaque integra et accurata, variis iconibus fideliter et ad vivum delineatis aereque incisis illustrata. Cum ipsorum actione et usu, physico discursu explicatis. Editio nova.
Lugduni, apud Joannem Certe, 1684.

Balmas / Steva Mas

Fou reeditada "Editio in Germania prima" a Frankfurt, el 1690.

VIEUSSENS, Raymond
Tractatus duo. Primus de remotis et proximis mixti principii in ordine ad corpus humanum spectatis. Secundus de natura, differentiis, subjectis, conditionibus et causis fermentationis in quo praecipua, quae in ipsa fermentatione observantur, phaenomena explicantur.

Lugduni, apud Joannem Certe, 1688.

Balmas

VIGO, Giovanni da

Practica in chirurgia. Copiosa in arte chirurgica nuper edita a Joanne de Vigo,... que infrascripta novem continet volumina, in primo agitur de anatomia, in secundo de apostematibus, in tertio de vulneribus, in quarto de ulceribus in particulari et universali, in quinto de morbo gallico et doloribus juncturarum, in sexto de fractura et ossium dislocation, in septimo de natura simplicium et eorum posse, in octavo sub ordine antidotarii de auxiliis et tabula chirurgicorum navigantium et in castellis sine aromataris commorantium, in nono de additionibus nonnullis pro operis complemento...

Venetiis, Impensa heredum Octaviani Scoti ac sociorum, 1520.

Balmas

VINAIMA, Vicente

Hydrologia o tratado de las aguas ferrugineas rubras, vulgarmente dichas de la Virgen de la cinta de Tortosa, de sus admirables efectos y metodo para su buen uso...

Barcelona, en la imprenta de los herederos de Maria Angela Martí, 1787.

Balmas / Steva Mas

La primera edició és de València, Joseph Garcia, 1729.

VOLKAMER, Johann Georg

Flora Noribergensis sive Catalogus plantarum in agro Noribergensi tam sponte nascentium, quam exoticarum et in [Filobotánon] viridariis ac medico praecipuè horto aliquot abhinc a nnis enutritarum, cum denominatione locorum in genere, ubi proveniunt ac mensium, quibus vigent, florentque, addita singulis exoticis cultura, propagandique ratione, cum generum et specierum, tam summorum, quam infimorum notis characteristicis; ex Morisono, Ammanno, Hermanno, Rajo atque Rivinopartim, partim et ex ipso naturae libro propriis observationibus depromptis; exhibentur simul icones et descriptiones rariorum aliquot plantarum opera et labore Johannis Georgii Volckameri...

Noribergae, sumptibus Michaelianis, litteris Knorzianis, 1700.

Steva Mas

VOULLONNE, Ignace Vincent

Mémoire qui a remporté le prix... sur la question proposée en ces termes: Déterminer avec plus de précision qu'on ne l'a fait jusqu'à présent, le caractère des fièvres intermittentes, et indiquer, par des signes non équivoques, les circonstances dans lesquelles les fébrifuges peuvent être employés avec avantage et sans danger pour les malades.

Paris, Croullebois et Deterville, 1792.

Coll

WALLERIUS, Johann Gottschalk

Minéralogie, ou description générale des substances du regne mineral / Par Mr. Jean Gotschalk Wallerius...; Ouvrage traduit de l'allemand [par P.H.D. von Holbach].

2 vols. Paris, Chez Durand, 1753.

Coll

WECKER, Johann Jakob

Practica medicinae generalis. Septimis libris explicata.

Venetiis, Apud Donatum Pasquardum, et socium, 1630.

Steva Mas

WELSCH, Christian Ludwig

Tabulae anatomicae, universam humani corporis fabricam perspicue atque succincte exhibentes...

Lipsiae, Sumptibus Autoris prostant apud Henricum Christoph. Crökerum, 1697.

Steva Mas

WELSCH, Christian Ludwig

Disputatio chymico-medica de sulphure vitrioli anodyno.

Lipsiae, Joh. Henricus Richter, 1703

Steva Mas

WILLIS, Thomas

De anima brutorum quae hominis vitalis ac sensitiva est, exercitationes duae. Prior physiologica eiusdem naturam, partes, potentias, et affectiones tradit; Altera pathologica morbos qui ipsam, et sedem eius primariam, nempe cerebrum et nervosum genus afficiunt, explicat, eorumque therapeias instituit. Cum figuris aeneis...
Amstelodami, Apud Joannem Blaeu, 1672.

Coll

Reeditada a: Amstelodami, Apud Joannem à Someren, 1674.

WILLIS, Thomas

Diatribae duae medico-philosophicae, quarum prior agit de fermentatione sive de motu intestino particularum in quovis corpore; Altera de febribus sive de motu earundem in sanguine animalium. His accessit dissertatio epistolica de urinis...

Genevae, apud Samuelem de Tournes, 1680.

Coll / Sanpots Olzina

WINSLÖW, Jakob Benignus

Expositio anatomica structurae corporis humani Jac. Benigni Winslow... e gallico latine versa, cum figuris aeneis earumque explicatione...

5 vols. Francofurti et Lipsiae, sumptibus J. G. Baueri, 1753.

Balmas / Sanpots Olzina / Coll / Steva Mas

A l'inventari de Coll consten només "quatre toms" i al de Balmas "dos". Steva Mas, per la seva banda, tenia la traducció francesa de l'obra: *Exposition anatomique de la structure du corps humain*, 4 vols. Paris, Vve. Savoye, 1766.

WOODWARD, John

Spetimen Geographia Phisice quo agitur de terra in corporibus terrestribus speciatim mineralibus nec non mare, fluminibus, et fontibus accedit diluvis universalis effectuque ejus in terra descriptio.

Tiguri, typis Davidis Gessneri, 1704.

Steva Mas

WOODWARD, John

Medicinae et morborum status, una cum aetiologia incrementi eorum in his temporibus, speciatim vero de variolis cum animadversionibus quibusdam in novam purgandi in hoc morbo methodum. Praemittitur idea naturae et structurae humanae morborum quibus est exposita, methodus iisdem medendi... authore Johanne Woodwardo [Trad. Joh. Jacobo Scheuchzero]

Tiguri, typis Bodmerianis, 1720.

Steva Mas

ZACCHIA, Paolo

Il vitto quaresimale del signor Paolo Zacchia, medico Romano
Roma, Francesco Cavalli, 1655.

Steva Mas

ZACCHIA, Paolo

Quaestiones medico-legales, accedunt interpolationes et auctaria ex novis inventis et observationibus recentiorum auctorum; cura Joannis Danielis Horstii. Editio secunda Veneta, in tres toms distributa, ceteris castigatior, additis ad calcem secundi et tertii tomi indicibus rerum notabilium locupletissimis.

3 vols. Venetiis, apud Simonem De Occhi, 1751.

Balmas / Sanpots Olzina / Steva Mas

De les nombroses reedicions fetes en el segle XVIII d'aquesta obra, hem triat l'edició de la qual tenim constància de la presència d'exemplars a les biblioteques de Barcelona i que, a més, es troba en tres volums, com fan constar alguns dels inventaris.

ZACUTO LUSITANO, Abraham

Opera omnia in duos tomos divisa...

2 vols. Lugduni, Joannis Antonii Huguetan, 1642-43.

Steva Mas

Reeditada sempre a Lió, pels fills d'Huguetan i Marc Antoni Ravaud, els anys 1649, 1657 i 1667.

ZAPATA, Diego Mateo

Disertacion Medico-Theologica que consagra a la Serenissima Señora Princesa del Brasil [sobre los partos difíciles]...

Madrid, Gabriel Barrio, 1733.

Steva Mas

ZIRICEII

Liber de pariente et partum.

SENSE IDENTIFICAR

Steva Mas

Localitzada pel títol: Pratensis, Jason 1486-1558, *De pariente et partu liber*, Amstelaedami, Typis Joannis Blaeu, 1657; reedició de *De pariente et partu. Liber obstetricibus puerperis*, Antwerp, s.n., 1527. Es pot traure "Pratensis" de "Ziriceius"?

11.2.- Germandats o infermeries d'auxilis mutus a Barcelona, 1770-1820

11.2.1. Germandats a Barcelona, 1770-1820

núm.	NOM GERMANDAT ¹	LOCALITZACIÓ ²	DATA ³	ORDENANCES	OBJECTE
1	G. de Sant Josep	E. dels Carmelites Descalços	2/1770	Al Consell de Castella	“subvenirse los Hermanos en sus Enfermedades”
2	G. N ^a S ^a dels Dolors		2/1770	Al Consell de Castella	
3	G. de Sant Benet		3/1770	Auxili malaltia a Jaume Carbonell, daurador	Socors en malalties
4	G. de la Verge de la Gleva ⁴		3/1770	idem	Socors en malalties
5	G. del Beat Benet de Palerm	E. de St. Francesc d'Asís	3/1770	Continuació subsidis a malalts	Socors en malalties
6	G. de N ^a S ^a dels Àngels		4/1770	Suspensió exercici fins aprovació ordenances	Socors en malalties
7	G. de la Divina Pastora		4/1770	idem	Socors en malalties
8	G. de St. Francesc de Paula		4/1770	idem	Socors en malalties
9	G. de St. Josep		4/1770	idem	Socors en malalties
10	G. dels Fadrins Sastres		4/1770	idem	Socors en malalties
11	G. de N ^a S ^a de la Mercè		4/1770	idem	Socors en malalties
12	C. de la Santíssima Trinitat	E. C. Religiosos Trinitaris	4/1770	Al Consell de Castella	
13	G. Fadrins Teixidors de velles		1/1771	Aprovat exercici quotidià	Socors en malalties
14	G. de N ^a S ^a de la Pietat	E. de St. Miquel del Port	6/1771	Denegat exercici quotidià	Socors en malalties
15	G. de N ^a S ^a de la Victòria	C. de St. Francesc de Paula	9/1771	Denegat cobrar quotes	Socors en malalties ⁵
16	G. de Bossa de la Caritat de Fadrins Fusters		12/1773	Aprovat nomenar infermers	
17	G. de Bossa de la Caritat de Fadrins Fusters		12/1774	idem	
18	G. de N ^a S ^a del Remei	C. de Trinitaris Calçats	1/1774	idem	

¹ G = Germandat; C = Confraria; CC= Congregació; GR= Gremi; CO = Col·legi; M o MG = Montepío General; I = Infermeria

² E = Església; C= Convent; M = Monestir; CA = Capella

³ La data –mes i any- correspon al moment d'emissió de l'informe de la Reial Audiència –a partir d'ara, RA-, però sovint trobem que el Consell de Castella demanà l'informe, arran la representació feta pels interessats, mesos i fins tot anys abans.

⁴ He identificat una Germandat de Nostra Senyora de la Gleva, a l'Església Parroquial de Sant Just i Sant Pastor, documentada entre 1776-1778, a AHPB, Notari Francisco Madriguera Gali, *Primum Manualum Convocacionum Confraternitatum et Gremiorum Barchinone, 1776-1785*.

⁵ Demana permís per a forçar els germans al pagament dels 4s 4d anys, ja que “sin este subsidio no puede socorrerse a los enfermos que hasta ahora no han pagado su contingente”.

19	G. de St. Crist de l'Agonia	C. de Trinitaris Calçats	1/1774	Aprovat exercici regular	
20	G. de St. Ant. de Pàdua del Gremi Pentinadors	Monestir de Jesús extramurs	2-3/1774 1/1775	Denegat permís per celebrar juntes	
21	C. de St. Crist	E. de l'HGSCB	2/1774	Ordenances aprovades	
22	G. de St. Pancraci	E. dels Trinitaris Calçats	2/1774	Concedit	Socors en malalties ⁶
23	G. de Fadrins de mitges de teler		3/1774	Aprovat augmentar quotes	Socors en malalties ⁷
24	G. de N ^a S ^a de la Mercè del GR Perruquers		3/1774	Denegat permís per junta	
25	C. de les Ànimes del Purgatori del St. Crist	Cementiri de l'HGSCB	3/1774	Ordenances aprovades	
26	G. de Fadrins Teixidors de Lli		5/1774	Aprovat permís junta i nomenament d'infermers	
27	G. de Fadrins Torcedors de Seda		8/1774	Exempció de pagament de quotes denegat	
28	C. de la Preciosíssima Sang de Crist	E. Parroquial del Pi	9/1774	Ordenances aprovades	
29	GR. Barreters i fabricants de mitges d'agulla i de teler		2/1775	Aprovada creació G	Socors de les famílies ⁸
30	G. i C. de St. Francesc de Paula		2/1775	Ordenances aprovades	
31	C. o G. de N ^a S ^a dels Àngels de Fadrins teixidors de llenços		9/1775 10/1776	Ordenances aprovades ⁹	
32	CO Notaris Públics Reials de Número		7/1779 12/1779	Modificació i ordenances aprovades	Creació de Montepío ¹⁰
33	C. de N ^a S ^a de Bellvitge	CA del Stim. Crist, Hospital	11/1780	Ordenances aprovades	Socors en malalties
34	CC. del St. Crist de l'Agonia		11/1780	Ordenances aprovades	
35	Real Junta Montepío de la Reial Audiència		5/1781	Al Consell de Castella	Socors en malalties ¹¹
36	G. Stima. Trinitat i Beat Miquel dels Sants	C. Trinitaris Descalços	6/1781	Ordenances aprovades	Socors en malalties ¹²

⁶ Demana permís per juntar-se i pagar als malalts acreeadors, “*que son muchos*”, i augmentar les taxes fins haver satisfet als malalts, “*que es el objeto que se tuvo quando se formó la Hermandad*”.

⁷ Expliquen l'augment de contribució i socors de 6 sous a 7 sous 6 diners, “*cuya curación pertenece a Cirujano*”. La RA diu que de la mateixa forma que s'aprovà “*la contribución para la asistencia de sus enfermedades de Médicos..., por las propias comprende ahora que les será útil el extender la ordenanza a las enfermedades de Cirujano, con el aumento...*”.

⁸ Pretenen crear una Germandat “*para alivio de las familias de él, siendo como son muchos en número sus individuos*”.

⁹ La RA les aprova i creu que ha de subsistir independent del Gremi de Mestres “*porque tal vez esto sería motivo de disturbios y no lograrían los individuos los socorros que se proponen, a más de que ninguna de las ordenanzas conduce al adelantamiento del arte*”.

¹⁰ Es tracta de les ordenances “*de un Montepío para socorro de las viudas e hijos huérfanos*”.

¹¹ El pretext donat era “*el interés que resulta a sus Ministros y a los de los demás Tribunales del Reyno en ámparo de sus mugeres e hijos*”.

37	CC. de Jesús de Natzaret	C. Trinitaris Descalços	1/1781	Ordenances aprovades	Ja aprovades pel Bisbe el 1742
38	G. de St. Albert	C. de Carmelites Calçats	10/1782	Ordenances aprovades	Cult del Sant i socors dels malalts ¹³
39	MG del Beat Miquel dels Sants	C. Trinitaris Calçats	1/1783	Ordenances aprovades	Socors en malalties ¹⁴
40	M. d'advocats, escrivans i procuradors		4/1783	Ordenances aprovades	ajut a vídues, púpils i impossibilitats per treballar
41	G. del Beat Miquel dels Sants	E. Parroquial de S ^a M ^a del Mar	4/1783	Ordenances desestimades	Auxilis mutus ¹⁵
42	G. de N ^a S ^a de la Victòria	GR. Faquins de corda	10/1785	Ordenances aprovades	
43	G. de N ^a S ^a de la Correa	E. P. de St. Agustí	12/1790	Ordenances aprovades	Auxili mutu, canvi de nom ¹⁶
44	M. d'advocats, escrivans i procuradors		2/1790	Aprovades modificacions ¹⁷	ajut a vídues, púpils i impossibilitats
45	G. de Fadrins Fusters de la <i>Bolsa Limosnera</i>	N ^a S ^a Mercè i Sts. Pauli i Sici	8/1791	Aprovades modificacions ¹⁸	Auxili mutu
46	G. de N ^a S ^a del Rosari	E. de Sta. Caterina	12/1791	Ordenances aprovades	Auxili mutu ¹⁹

¹² La RA recorda que “*el establecimiento de estas Hermandades es utilissimo no sólo en lo político sino también en lo moral, porque sostienen en una larga enfermedad varias familias, que sin este auxilio se verían reducidas a la mayor indigencia y necesidad en perjuicio del estado y facilitan a las mismas en el fallecimiento de sus cabezas un consuelo grande en alivio de las mismas familias, amedios todos que ayudan a su subsistencia sin riesgo de exponerse a los empeños que suelen contraerse en tales ocasiones*”.

¹³ La RA les aprova amb modificacions.

¹⁴ La RA les aprova amb modificacions.

¹⁵ Desestimada “*por no constar de cierto y determinado número de individuos, sus clases y oficios, del lugar donde devan juntarse ni de suficientes fondos para mantener las obligaciones que se imponen*”. A més, la RA diu que ja hi han “*bastantes Cuerpos y Asociaciones con el fin de socorrerse mutuamente sus individuos en las necesidades de la vida*” i que hi han dos sota el mateix sant, una aprovada als trinitaris descalços i una pendent d'aprovació als trinitaris calçats “*y que el permitir la actual sería multilplicar entidades sin necesidad*”.

¹⁶ Considera “*que semejantes establecimientos son muy útiles en una población numerosa y fabricante como es la de esta Ciudad, en la que hay muchas familias que al quedar privadas del salario o estipendio diario que se proporcionan con sus manos, por enfermedades o males habituales, se encuentran sumergidas en un abismo de miserias y por medio de estas asociaciones se remedian sino del todo a lo menos en parte estos inconvenientes, proporcionados a los individuos de ellas y en la ocasión y tiempo que más lo han menester, algún subsidio que les sufrague para lo que necesitan*”. Quant a les ordenances, les aprovà, però per a aquesta i altres casos semblants, afirma que “*convendrá que se les dé por ahora y siempre la denominación de MONTEPIÓS y no la de COFRADÍAS o HERMANDADES*”. D'altra banda, la RA centra l'atenció, com sempre, en els socors, en les despeses i en el govern laïcitzat d'aquestes. Per això, considera adequat, a més d'eliminar la presència del prior de l'església en les juntes, suprimir la professió dels seus individus a la tercera ordre de Sant Agustí i la precisió d'assistir a les processons, “*por ser como son todos estos hechos ajenos de la Hermandad...*”.

¹⁷ Les ordenances foren aprovades el 18/3/1784.

¹⁸ La RA, després de fer una apologia sobre la necessitat d'aquest tipus d'institucions a Barcelona, del nom *Montepío*, etc, afegeix algunes modificacions a unes ordenances que recomana.

47	G. de St. Sebastià	Col·legiata de Sta. Anna	1/1792	Ordenances aprovades	Auxili mutu ²⁰
48	G. i I. del Beat Nicolàs de Longobardo ²¹	C. de St. Francesc de Paula	3/1792	Ordenances aprovades	Auxili mutu ²²
49	G. o I. de St. Joan de la Creu ²³	C. dels Carmelites Descalços	3/1792	Ordenances aprovades	Auxili mutu ²⁴
50	G. de la Stma. Trinitat i St. Joan de la Mara	C. de Trinitaris Descalços	4/1792	Ordenances aprovades	Auxili mutu ²⁵
51	G. del Beat Gaspar de Bono	C. de St. Francesc de Paula	5/1792	Ordenances aprovades	Auxili mutu ²⁶
52	G. de N ^a S ^a del Pilar	C. dels Trinitaris Descalços	6/1792	Ordenances aprovades	Auxili mutu ²⁷
53	G. o M. del Diví Redemptor	E. de St. Sebastià	7/1792	Ordenances aprovades	Auxili mutu
54	G. de Socors o M. Seglar de N ^a S ^a de l'Ajut		10/1794	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ²⁸
55	G. de Sta. Anna	E. Col·legiata de Sta. Anna	3/1795	Ordenances aprovades	Auxili mutu ²⁹
56	G. o I. De St. Josep	C. de N ^a S ^a del Carme	6/1795	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ³⁰
57	G. de Criats Majors de ST. Bonifaci Màrtir		7/1795	Ordenances aprovades	
58	M. de Mestres de Primeres Lletres		7/1794	Ordenances aprovades	
59	G. de St. Daniel	Col·legiata de S ^a Anna	7/1797	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ³¹
60	M. dels Metges del braç quirúrgic		5/1797	No consten informes	Petició de nou informe 5 i 8/1798
61	G. de St. Sebastià	Col·legiata de Sta. Anna	1/1798	Concedit permís per col·lecta ³²	Ordenances ja presentades i aprovades
62	G. del St. Esperit		3/1798	Addició ordenances aprovades	

¹⁹ Destaca la importància d'aquestes institucions, tan útils *“para lo que necesitan en su estado e indigencia, curándose en sus propias casas, con lo que se evita el que se llenen de enfermos los Hospitales”*. La RA reconeix la utilitat d'aquest Montepío, suprimeix els capítols de les ordenances que es desvien de la fi principal i modifica altres.

²⁰ Recorda que *“el obgeto a que tiene mira el establecimiento de este Montepío es únicamente el de ocurrir en quanto sea posible a los individuos que le componen con algún subsidio en sus enfermedades y dolencias, para que puedan curarse en sus propias Casas, evitando con esto el que se llenen de enfermos los Hospitales”*. Destaca per això la seva utilitat. La RA examina i modifica alguns dels 28 capítols de les ordenances.

²¹ Gravadors i pintors de Barcelona.

²² La RA repeteix la utilitat, recomana l'aprovació i introdueix modificacions.

²³ S'especifica que es tracta d'una Germandat de Socors o Infermeria Seglar.

²⁴ La RA repeteix la utilitat, recomana l'aprovació i introdueix modificacions a les ordenances.

²⁵ Recomana l'aprovació i introdueix modificacions a les ordenances.

²⁶ La RA repeteix la utilitat, recomana l'aprovació i introdueix algunes modificacions a les ordenances.

²⁷ Algunes de les ordenances són moficades.

²⁸ No es permet l'ús del segell de pobre pels seus negocis perquè no s'ha concedit a cap altra germandat. Modifica la lletra d'algunes ordenances.

²⁹ La RA repeteix la utilitat, recomana l'aprovació i introdueix algunes modificacions a les ordenances.

³⁰ La RA repeteix la utilitat, recomana l'aprovació i introdueix algunes modificacions a les ordenances.

³¹ En comptes de Germandat o Infermeria s'ha de dir Montepío. Introdueix algunes modificacions a les ordenances.

³² Per a recollir els pagaments mensuals entre els germans, que estaven suspesos fins l'aprovació d'ordenances, que s'ha portat a terme ara.

63	G. del Beat Nicolàs de Longobardo	C. de Pares Mínims	3/1798	Ordre de pagar a un germà ³³	Auxili Mutu
64	G. de Fadrins Platers		9/1798	Il·legal fins presentació ordenances	Auxili Mutu ³⁴
65	G. o M. De Sta. Magdalena	C. de Trinitaris Descalços	10/1798	Al CC per aprovació ordenanc	Auxili Mutu ³⁵
66	G. de St. Crist i C. de la Sang	GR. de Sastres	11/1798	Permís incorporació a G i C	
67	G. i I. St. Esperit i N ^a S ^a de la Font de la Salut	E. de l'Esperit Sant	11/1798	Permís reunió per aprovar ord	Religió i Auxili Mutu ³⁶
68	M. de St. Josep	E. de St. Francesc de Paula	10/1799	Establiment i orden. Aprovats	Auxili Mutu ³⁷
69	G. de St. Josep de Teixidors de Lienzos	E. C. de Carmelites Descalços	4/1800	Establiment i orden. Aprovats	Auxili Mutu ³⁸
70	G. del Beat Nicolàs de Longobardo	GR pintadors i gravadors de llenços	5/1800	Ordenances aprovades	Remet a Informe de 3/1792
71	G. de St. Gaetà	C. St. Agustí, Agustins Calçats	5/1800	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ³⁹
72	G. o I. del St. Àngel de la Guarda	Capella del Portal de l'Àngel	5/1800	Ja existent. Ordenances aprovades	Petició feta pel clergue i comissió
73	G. de Nostre Senyor Jesucrist	Trinitaris Descalços	8/1800	Establiment i ordenances aprovats	Auxili mutu. ⁴⁰
74	M. de Vídues i púpils de ...?	Miquel Coll i altres veïns	12/1800	idem	Auxili Mutu ⁴¹
75	Pia Unió del Rosari	E. Carmelites Descalços	1/1801	Ordenances aprovades	

³³ Valentí Solà es queixa de la Germandat Barcelona “*por no querer subvenirle con el auxilio que le compete según el artículo 20 de las ordenanzas por haver estado 20 días enfermo de un tumor en el ani (sic) segun el certificado del Cirujano*”. La RA, informada per l'Alcalde Major de Barcelona, diu que és cert “*y que deven pagarse sin demora alguna pues constando como consta de la enfermedad del pretendiente se le debe contribuir desde el dia 12/11 hasta el 2/12 inclusive a razón de 6 reales diarios*”.

³⁴ Joan Puig es lamenta per “*haver sido abolida la hermandad como erigida con sólo la aprobación del Eclesiástico*”, exposa que preparen una petició de noves ordenances al Consell de Castella i “*que entretanto se les permita subsista la hermandad y continuen sus individuos la contribución para el socorro de los enfermos*”.

³⁵ L'objectiu de la nova G o M és: “*a fin de acudir, por medio de los subsidios acostumbrados, a los que se alisten en dicha Hermandad en sus dolencias y enfermedades*”.

³⁶ Demanen que el germà major convoqui junta general dels 50 per a tractar les ordenances i remetre-les al CC tal i com diu la reial ordre de 10/1/1770. El Germà Major, d'altra banda, demana que es desestimi per haver ja obtingut aprovació de la RA amb reial provisió. de 23/3/1782. El Fiscal de la RA diu que una Confraria amb aquest títol fou fundada amb aprovació reial el 1433 i que acudiren al Consell de Castella el 12/7/1770 a demanar aprovació d'ordenances com indicava la reial ordre de 10/1/1770 i la obtingueren el 28/9/1774. Aquesta Confraria es componia de dos braços, oracions i de devoció. Que a causa del “*grande obstáculo por razón de las dolencias de sus individuos oracioneros para entrar en otras Hermandades con el fin de ser socorridos en sus enfermedades*” representaren al Consell de Castella i aquest demanà informe a la RA el 23/1/1782, “*manifestando la repugnancia de otras Hermandades en admitir en ellas a los individuos de ésta, por cuya causa solicitaron la aprobación de unas ordenanzas que al paso que les facilitase el alivio en sus enfermedades, uniese más y más a sus individuos con el vínculo de la Caridad*”. Les noves ordenances foren aprovades el 14/2/1782, però la RA les entengué com a suplement de les primeres i, per tant, “*que no necesitaban de aprobación del Consejo y en los mismos términos lo entendieron los interesados quando no exigieron otra aprobación, teniendo tan reciernte la que acaban de solicitar del Consejo...*”.

³⁷ Aprovació d'ordenances per a subsidi dels seus individus en ses dolències i malalties. Introducció de modificacions en algunes ordenances.

³⁸ Recomanació d'aprovació i insistència en la utilitat d'aquests establiments.

³⁹ La RA repeteix la utilitat, recomana l'aprovació i introdueix modificacions a les ordenances.

⁴⁰ Petició feta per Don Vicente del Barco i socis. L'AB i el Fiscal reconeixen la seva utilitat i introdueixen algunes modificacions contràries a l'edecte de 14/5/1800.

⁴¹ La RA repeteix la utilitat, recomana l'aprovació i introdueix modificacions a les ordenances.

76	G. de St. Gaietà del GR. de Teixidors de lli i	Velluters	3/1801	Remissió a informe anterior	
77	I de Sta. Magdalena	C. de Trinitaris Descalços	9/1801	Ordenances aprovades	Auxili Mutu
78	CC de Jesús de Natzaret	C. de Trinitaris Descalços	12/1801	Ordenances aprovades ⁴²	
79	G. de N ^a S ^a dels Desemparats		12/1802	Establiment i ordenances aprovats	Auxili Mutu ⁴³
80	M. per a vídues i pupils de comerciants		12/1802	Establiment i ordenances aprovats	Auxili Mutu ⁴⁴
81	M. Seglar dels Sts. Màrtirs Lucián i Marcián	C. de St. Francesc d'Asís	5/1803	Establiment i ordenances aprovats	Auxili Mutu ⁴⁵
82	G. de N ^a S ^a de Gràcia	E. de St. Antoni Abat	6/1803	Ordenances aprovades	Auxili Mutu
83	G.o I. (sense nom)	E. de St. Felip Neri dels Pares Agonitzants	7/1803	Ordenances aprovades	Auxili Mutu
84	M. de la de Puríssima Sang de Crist		7/1804	Ordenances aprovades	Auxili Mutu
85	Pia Unió de N ^a S ^a dels Dolors	E. P. dels Pares Servites	10/1804	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁴⁶
86	M. del St. Escapulari de la Verge del Carme	C. del Carme	10/1804	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁴⁷
87	Pia Unió de l'Ecce Homo	C. de Sta. Mònica	3/1805	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁴⁸
88	C i M. De N ^a S ^a dels Dolors	dels Pares Servites, a C. de Bonsuccés	5/1805	Modificació ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁴⁹
89	G. o M. de l'Ecce Homo	Capella de l'Ajut	4/1805	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁵⁰
90	M. de l'Ecce Homo de Mestres Sastres		4/1805	Ordenances aprovades	Auxili Mutu
91	G. del Pendó de Jesús de Natzaret	C. Trinitaris Descalços	4/1805	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁵¹

⁴² El Bisbe de Barcelona, l'Ajuntament de Barcelona i el Fiscal de la Reial Audiència recomanen l'aprovació i només es modifica un capítol "*como contrario a reales órdenes y a la seguridad de la Salud Pública que con las mismas se ha procurado*".

⁴³ L'Ajuntament de Barcelona i el Fiscal de la Reial Audiència repeteixen la utilitat, recomanen l'aprovació i la RA introdueix modificacions a les ordenances.

⁴⁴ L'Ajuntament de Barcelona i el Fiscal de la Reial Audiència informen que es troben arrelgades "*a otros de igual clase que ya hay establecidos en esta ciudad con singular beneficio de la humanidad*".

⁴⁵ La RA recorda la utilitat de l'establiment i aprova les ordenances amb modificacions.

⁴⁶ La RA recorda la utilitat de l'establiment i aprova les ordenances amb modificacions.

⁴⁷ La RA recorda la utilitat de l'establiment i aprova les ordenances amb modificacions.

⁴⁸ La RA recorda la utilitat de l'establiment i aprova les ordenances amb modificacions.

⁴⁹ La RA recorda la utilitat de l'establiment i aprova les ordenances amb modificacions. Es destaca que són dos institucions una la confraria i l'altre el *montepío* i aquestes ordenances són "*para el buen régimen y gobierno del monte pío seglar o ramo de enfermos o imposibilitados de esta agregación*".

⁵⁰ L'Ajuntament de Barcelona i el Fiscal de la Reial Audiència informen que l'objecte és únicament assistir els seus individus en les seves malalties amb subsidis. La RA les aprova i modifica algunes ordenances.

⁵¹ L'Ajuntament de Barcelona exposa la utilitat del seu objecte (auxili en les malalties) i la recomana. No obstant, la RA diu que "*estando en este estado el asunto acudieron a este Tribunal los administradores y conciliarios del Pío Socorro de la Congregación de Esclavos de Jesús Nazareno, fundada en la misma Iglesia, oponiéndose al establecimiento proyectado por Pedralls, por ser dañoso el que haya multitud de Píos Socorros en un mismo Cuerpo*". La RA s'informa d'això per l'Ajuntament de Barcelona i diu que es poden aprovar les ordenances sota unes modificacions que aquí no apareixen.

92	Pia Unió de St. Josep i Sta. Caterina de Siena		4/1805	Ordenances aprovades	Auxilio Mutu ⁵²
93	M. de St. Vicent Ferrer	E. del Pi	7/1805	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁵³
94	M. N ^a S ^a dels Dolors i St. Àngel de la Guarda		8/1805	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁵⁴
95	M. de la CC. de ???	E. de Sta. Marta	9/1805	Aprovat creació d'Infermeria	Auxili Mutu ja existent
96	M. de la Santíssima Trinitat		9/1805	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁵⁵
97	M. de la Sta. Espina	Gr. de Mitgers de Seda	4/1806	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁵⁶
98	M. del St. Sepulcre	E. Col·legiata de Sta. Anna	5/1806	Modificació orden. Aprovats	Auxili Mutu ⁵⁷
99	Pia Unió Stíssim. Rosari de N ^a S ^a Montserrat	EP de Sts. Just i Pastor	6/1806	Ordenances aprovades	Ja existent i aprovat per l'Església ⁵⁸
100	M. de Sta. Eulàlia	Hospital de Leprosos	6/1806	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁵⁹
101	M. de St. Francesc de Paula		7/1806	Ordenances aprovades	Auxili Mutu
102	M. del St. Crist de l'Agonia	E. Sts. Just i Pastor	1/1807	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁶⁰
103	M. del St. Crist de la Pietat	E. de Sta. Maria	3/1807	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁶¹
104	M. de St. Pacián	E. de Sts. Just i Pastor	8/1807	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁶²
105	I. del Pendó de N ^a S ^a Mare la Verge Maria	E. dels Pares Servites	9/1807	Establiment i orden. Aprovats	Auxili Mutu ⁶³
106	M. de N ^a S ^a del Carme		10/1807	Ordenances aprovades	Auxili Mutu

⁵² L'Ajuntament de Barcelona i el Fiscal de la Reial Audiència informen de la seva utilitat que és “*ocurrir a los individuos que le componen en sus enfermedades*”. La RA es conforma i les aprova amb modificacions.

⁵³ L'Ajuntament de Barcelona i el Fiscal de la Reial Audiència la recomanen pel seu objecte d'auxili i la RA les aprova amb modificacions.

⁵⁴ L'Ajuntament de Barcelona i el Fiscal de la Reial Audiència la recomanen pel seu objecte d'auxili i la RA les aprova amb modificacions.

⁵⁵ L'Ajuntament de Barcelona i el Fiscal de la Reial Audiència repeteixen la utilitat, recomanen l'aprovació i la RA introdueix modificacions a les ordenances.

⁵⁶ L'Ajuntament de Barcelona i el Fiscal de la Reial Audiència informen favorablement sobre la seva utilitat i objecte –assistir amb subsidis als individus malalts. La RA es conforma, amb lleugeres modificacions d'ordenances, semblants a les anteriors.

⁵⁷ L'Ajuntament de Barcelona i el Fiscal de la Reial Audiència recolzen la petició. La RA també i introdueix modificacions.

⁵⁸ L'Ajuntament de Barcelona i el Fiscal de la Reial Audiència informen que han estat prèviament aprovades pel tribunal eclesiàstic de Barcelona i que no hi ha cap inconvenient ni abús dels que la reial cèdul·la de 15/9/1766 i la reial resolució de 20/1/1770 intentaren evitar.

⁵⁹ L'Ajuntament de Barcelona i el Fiscal de la Reial Audiència la recomanen com a útil i pel seu objecte. La RA aprova amb modificacions.

⁶⁰ Es reconeix la utilitat i objecte de l'establiment i s'aprova amb modificacions.

⁶¹ L'Ajuntament de Barcelona i el Fiscal de la Reial Audiència recolzen la petició i la RA l'aprova amb modificacions.

⁶² Informe favorable de l'Ajuntament de Barcelona i de la Reial Audiència, que afirma que “*el objeto de este establecimiento es el de socorrer a las Viudas e Imposibilitados de los individuos que le componen le reconoce el Ac^o útil y conv. y que por lo mismo merece V^a Rl. Aprob. con modificaciones...*”.

⁶³ L'Ajuntament de Barcelona informa i la RA diu que “*no siendo sólo el objeto de estas nuevas Ordenanzas el buen régimen y gobierno de la agregación del Pendón de Nuestra Señora de los Dolores, sí que también deben servir para una ENFERMERÍA DE MENESETRALES del Pendón baxó el título de N^aS^a Madre la Virgen Maria de los Dolores unida a dha Cofradía y hallándose acordes los dos Cuerpos, como se desprende del mismo exped. no halla inconveniente en que SM se digne aprobar las referidas ordenanzas bajo las modificaciones siguientes...*”.

107	M. de St. Aleix de Falconeri o tulineri	E. dels Dolors	5/1807	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁶⁴
108	M. del Beat Oriol	E. de St. Josep	1/1808	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁶⁵
109	M. o G. de N ^a S ^a Dolors i St. Àngel Guarda		6/1815	Ordenances aprovades	Auxili Mutu
110	M. N ^a S ^a de Bellvitge, Sts. Sebastià i Cristòbal	Capella C/ de l'Espaseria	1/1817	Ordenances aprovades	Auxili Mutu
111	M. Ministerial de Corregidors		8/1819	Deliberacions	Auxili Mutu
112	M. del GR. de Revenedors		5/1819	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁶⁶
113	M. N ^a S ^a dels Dolors i Ànimes del Purgatori	C. dels Pares Servites	5/1819	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁶⁷
114	M. de St. Camil de Lelis	E. Pares Agonitzants	7/1819	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁶⁸
115	M. del GR. de Fusters		7/1819	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁶⁹
116	M. de la Veracreu	E. Pares Trinitaris Descalços	7/1819	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁷⁰
117	M. d'Entrada de Jesús a Jerusalem	C. de Pares Servites	12/1819	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁷¹
118	M. del Beat Josep Oriol		12/1819	Ordenances aprovades	Auxili Mutu
119	M. de Portants de la S ^a Imatge de Crist	CC de N ^a S ^a Esperança	1/1820	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁷²
120	M. de Sta. Creu		1/1820	Ordenances aprovades	Auxili Mutu ⁷³

⁶⁴ L'Ajuntament de Barcelona i el Fiscal de la Reial Audiència la recolzen i la RA les aprova amb modificacions.

⁶⁵ L'Ajuntament de Barcelona i el Fiscal de la Reial Audiència recolzen la petició i la RA les aprova amb modificacions.

⁶⁶ La RA troba *“muy laudable y útil dicho Montepío para el socorro de los individuos de la referida corporación...”*. Incorpora algunes modificacions.

⁶⁷ La RA la recomana, *“pues se dirige a socorrerse mutuamente en sus enfermedades los individuos de que debe componerse...”*.

⁶⁸ La RA explica que el cas s'havia perdut. Aprovada amb lleugeres modificacions, *“por ser útil el establecimiento de estos montes píos en una población numerosa como esta capital, pues de este modo se socorren mutuamente sus individuos en las enfermedades que padecen y cuando más lo necesitan”*.

⁶⁹ Donat l'objecte de *“socorrerse mutuamente en las enfermedades...”*..aprovades amb modificacions.

⁷⁰ S'ha escoltat a l'Ajuntament de Barcelona *“en lo principal”* i al Bisbe en els actes religiosos. La RA no troba impediments *“pues se considera útil el establecimiento de estos Montes Píos dirigidos a socorrerse mutuamente los individuos de que se compone en sus enfermedades”*.

⁷¹ Es tracta del M. d'una confraria existent, la de N^a S^a dels Dolors.

⁷² Es tracta del M. d'una congregació ja existent.

⁷³ Escoltats l'AB, el bisbe i el Fiscal, la RA les aprova amb modificacions.

Procedència documental de les notícies citades en aquest annex:

1. ACA, RA, *Consultas*, reg. 810, 40rv, Barcelona, 22/2/1770. A partir d'aquí, només consignem registre, folis i data, en pertànyer totes les notícies a la mateixa font documental.
2. reg. 810, 28rv, Barcelona, 7/2/1770.
3. reg. 810, 92v, Barcelona, 20/3/1770.
4. reg. 810, 92v, Barcelona, 20/3/1770.
5. reg. 810, 96v-97r i 97rv, Barcelona, 20/3/1770 i 22/3/1770.
6. reg. 810, 123v-124r, Barcelona, 5/4/1770.
7. reg. 810, 123v-124r, Barcelona, 5/4/1770.
8. reg. 810, 123v-124r, Barcelona, 5/4/1770.
9. reg. 810, 123v-124r, Barcelona, 5/4/1770.
10. reg. 810, 123v-124r, Barcelona, 5/4/1770.
11. reg. 810, 123v-124r, Barcelona, 5/4/1770.
12. reg. 810, 126rv, Barcelona, 5/4/1770.
13. reg. 811, 10rv, Barcelona, 29/1/1771.
14. reg. 811, 108v, Barcelona, 7/6/1771.
15. reg. 811, 241r, Barcelona, 5/9/1771.
16. reg. 813, 492rv, Barcelona, 20/12/1773.
17. reg. 814, 580v-581r, Barcelona, 16/12/1774.
18. reg. 814, 5rv, Barcelona, 19/1/1774.
19. reg. 814, 8v-9r, Barcelona, 19/1/1774.
20. reg. 814, 29r i 144v-145r, Barcelona, 8/2/1774 i 15/3/1774 i reg. 815, 22rv, Barcelona, 23/1/1775.
21. reg. 814, 44v-45r, Barcelona, 8/2/1774.
22. reg. 814, 64rv, Barcelona, 28/2/1774.
23. reg. 814, 72rv, Barcelona, 4/3/1774.
24. reg. 814, 75rv, Barcelona, 4/3/1774.
25. reg. 814, 150rv, Barcelona, 23/3/1774.
26. reg. 814, 241r, Barcelona, 31/5/1774.
27. reg. 814, 372rv, Barcelona, 19/8/1774.
28. reg. 814, 486v-487v, Barcelona, 22/9/1774.
29. reg. 815, 33v, Barcelona, 7/2/1775.
30. reg. 815, 43rv, Barcelona, 14/2/1775.
31. reg. 815, 313r-314r, Barcelona, 17/10/1776.
32. reg. 817, 172r-173r i 430rv, Barcelona, 15/7/1779 i 16/12/1779.
33. reg. 818, 199r-200v, Barcelona, 3/11/1780.
34. reg. 818, 214v-215r, Barcelona, 16/11/1780.
35. reg. 818, 284r-286r, Barcelona, 5/5/1781.
36. reg. 818, 296v-298r, Barcelona, 25/6/1781.
37. reg. 818, 391v-392v, Barcelona, 9/1/1781.
38. reg. 819, 190v-191v, Barcelona, 14/10/1782.
39. reg. 819, 2v-11v, Barcelona, 13/1/1783.
40. reg. 819, 77r-80v, Barcelona, 7/4/1783.
41. reg. 819, 80v-82v, Barcelona, 10/4/1783.
42. reg. 822, 235r-238r, Barcelona, 13/10/1785.
43. reg. 1.157, 152v-154v, Barcelona, 9/12/1790.
44. reg. 1.157, 12r-15r, Barcelona, 18/2/1790.
45. reg. 1.158, 139r-142v, Barcelona, 4/8/1791.

46. reg. 1.158, 199r-203v, Barcelona, 19/12/1791.
47. reg. 1.159, 2v-7r, Barcelona, 26/1/1792.
48. reg. 1.159, 32r-35v, Barcelona, 12/3/1792.
49. reg. 1.159, 35v-38r, Barcelona, 15/3/1792.
50. reg. 1.159, 48v-51r, Barcelona, 26/4/1792.
51. reg. 1.159, 57v-60v, Barcelona, 7/5/1792.
52. reg. 1.159, 75v-80r, Barcelona, 18/6/1792.
53. reg. 1.159, 93v-95v, Barcelona, 12/7/1792.
54. reg. 1.160, 117v-120r, Barcelona, 22/10/1794.
55. reg. 1.160, 159v-165v, Barcelona, 9/3/1795.
56. reg. 1.160, 209v-214r, Barcelona, 11/6/1795.
57. reg. 1.160, 232r-233r, Barcelona, 23/7/1795.
58. reg. 1.160, 75r-76v, Barcelona, 14/7/1794.
59. reg. 1.162, 79r-81v, Barcelona, 6/7/1797.
60. reg. 1.163, 393r-394r, Barcelona, 20/8/1798.
61. reg. 1.163, 6v, Barcelona, 8/1/1798.
62. reg. 1.163, 151v-152r, Barcelona, 22/3/1798.
63. reg. 1.163, 174rv, Barcelona, 28/3/1798.
64. reg. 1.163, 426v-427r, Barcelona, 17/9/1798.
65. reg. 1.163, 499rv, Barcelona, 22/10/1798.
66. reg. 1.163, 524v-526v, Barcelona, 15/11/1798.
67. reg. 1.163, 546r-548v, Barcelona, 29/11/1798.
68. reg. 1.164, 303r-306v, Barcelona, 7/10/1799.
69. reg. 1.165, 49v-50v, Barcelona, 21/4/1800.
70. reg. 1.165, 56r-57r, Barcelona, 5/5/1800.
71. reg. 1.165, 57r-61r, Barcelona, 6/5/1800.
72. reg. 1.165, 61rv, Barcelona, 8/5/1800.
73. reg. 1.165, 140r-141r, Barcelona, 18/8/1800.
74. reg. 1.165, 216r-217v, Barcelona, 4/12/1800.
75. reg. 1.166, 4v-5v, Barcelona, 15/1/1801.
76. reg. 1.166, 34rv, Barcelona, 16/3/1801.
77. reg. 1.166, 214r-215r, Barcelona, 7/9/1801.
78. reg. 1.166, 250v-251r, Barcelona, 7/12/1801.
79. reg. 1.167, 149v-151r, Barcelona, 20/12/1802.
80. reg. 1.167, 159v-160v, Barcelona, 24/12/1802.
81. reg. 1.168, 74r-75v, Barcelona, 25/5/1803.
82. reg. 1.168, 89v-90v, Barcelona, 23/6/1803.
83. reg. 1.168, 95v-96r, Barcelona, 7/7/1803.
84. reg. 1.169, 160v-161v, Barcelona, 30/7/1804.
85. reg. 1.169, 189r-190r, Barcelona, 25/10/1804.
86. reg. 1.169, 189r-190r, Barcelona, 25/10/1804.
87. reg. 1.170, 49r-50r, Barcelona, 7/3/1805.
88. reg. 1.170, 64v-66v, Barcelona, 21/5/1805.
89. reg. 1.170, 87v-89r, Barcelona, 1/4/1805.
90. reg. 1.170, 105v-106r, Barcelona, 6/4/1805.
91. reg. 1.170, 110r-111v, Barcelona, 25/4/1805.
92. reg. 1.170, 114rv, Barcelona, 29/4/1805.
93. reg. 1.170, 167v-168v, Barcelona, 22/7/1805.
94. reg. 1.170, 182r-183v, Barcelona, 29/8/1805.

95. reg. 1.170, 185r-186v, Barcelona, 2/9/1805.
96. reg. 1.170, 205r-206v, Barcelona, 26/9/1805.
97. reg. 1.171, 46r-47v, Barcelona, 24/4/1806.
98. reg. 1.171, 58v-59v, Barcelona, 12/5/1806.
99. reg. 1.171, 81v-82v, Barcelona, 12/6/1806.
100. reg. 1.171, 86v-88v, Barcelona, 23/6/1806.
101. reg. 1.171, 104v-105v, Barcelona, 14/7/1806.
102. reg. 1.172, 9v-10v, Barcelona, 26/1/1807.
103. reg. 1.172, 37r-38v, Barcelona, 12/3/1807.
104. reg. 1.172, 156v-158r, Barcelona, 31/8/1807.
105. reg. 1.172, 166rv, Barcelona, 17/9/1807.
106. reg. 1.172, 180v-182r, Barcelona, 26/10/1807.
107. reg. 1.172, 221v-223v, Barcelona, 11/5/1807.
108. reg. 1.173, 4r-7r, Barcelona, 11/1/1808.
109. reg. 1.378, 221rv, Barcelona, 26/6/1815.
110. reg. 1.379, 3r-4r, Barcelona, 27/1/1817.
111. reg. 1.380, 298r, Barcelona, 12/8/1819.
112. reg. 1.380, 237v-238r, Barcelona, 10/5/1819.
113. reg. 1.380, 238r-239r, Barcelona, 27/5/1819.
114. reg. 1.380, 254r-255r, Barcelona, 1/7/1819.
115. reg. 1.380, 263rv, Barcelona, 8/7/1819.
116. reg. 1.380, 278v-279v, Barcelona, 15/7/1819.
117. reg. 1.380, 337v-338v, Barcelona, 9/12/1819.
118. reg. 1.380, 342rv-343v, Barcelona, 9/12/1819.
119. reg. 1.381, 10v-11v, Barcelona, 24/1/1820.
120. reg. 1.381, 15rv, Barcelona, 24/1/1820.

11.2.2. Associacions d'infermeria a Barcelona, 1787

Detall de respostes i localització de les Associacions d'infermeria a Barcelona, 1787

Institucions sense associacions de caritat:⁷⁴

Hospitals: Hospital d'Orfens, hospital de Sant Antoni Abad, Casa de Misericòrdia.

Institucions religioses: Capella del Palau, Església de l'Oratori de Sant Felip Neri, Església de Pares Carmelites Descalços de Sant Josep, Convent de dones de ?, Església Parroquial de Sant Miquel, Església i Convent dels Caputxins, Església Col·legiata de Santa Anna;⁷⁵ Església de l'Hospital de Sant Llätzer, Església Parroquial de Sant Jaume.

Gremis: de mesoners; de flassaders; de carders; de llogaters de mules; de cordoners; de pregoners o corredors de coll; de fadrins hortolans del portal de Sant Antoni; de mestres hortolans del portal de Sant Antoni; de peixaters; de mestres constructors de carros; de tonedors; de cadiraires; de caixers; de tintorers; de teixidors de lli;⁷⁶ de macips de ribera; de fadrins fusters; de semolers; de ferrers; de llibreters; de vidrers de llum; de velluters; de torners; boters; tintorers de seda; borrallers; albarders o basters; de batedors d'or; fadrins sabaters; de carnisers; de julians mercers vells; de taverners; de mercers i mercaders de llenços, panys i sedes; de claveters; de llanterners; de peltres; de mitgers; de sabaters de vell; de fabricants de cordes de viola; de paraires; de llautoners; de tapiners; de torcedors de seda;⁷⁷ de fabricants de veles de sèu.

Col·legis: d'adroguers i confiters; de corredors reials de canvis; de cirurgians; de notaris; de notaris reials i causídics.⁷⁸

Sense identificació correcta: col·legi de?, gremi de mariners?, col·legi de?, capella de?, gremi de?, Germandat de St. Magí a l'E. P. de St. Pere de les Puel·les, col·legi de?

---

⁷⁴ Els signes d'interrogació que segueixen alguns noms expressen la lectura impossible del mot en qüestió.

⁷⁵ G. de Sant Sebastià, creació nova de 1792, a 10.3.1. número 47.

⁷⁶ Trobem citada una germandat de fadrins teixidors de lli de seda el 1774, a 10.3.1. número 26.

⁷⁷ Trobem citada una germandat de fadrins torcedors de seda el 1774, a 10.3.1. número 27.

⁷⁸ Trobem citat un *Montepío* del col·legi de notaris públics reials de número el 1779, a 10.3.1. número 32.

Institucions amb associacions de caritat:

Gremi: de corretgers de cadires (G. de N^aS^a i dels Glosiosos Sants Esteve, protomàrtir, i Eloi, bisbe); de mestres sastres; de manyans i agulletes; d'alguns invididus del gremi de mestres sastres (Convent de la Santíssima Trinitat); d'adobers; de fadrins sabaters (Convent de?, G. del Beat Salvador d'Horta); de brodadors.

Col·legi: de platers; de dauradors; Convent de Descalços de Gràcia (G. de Sant Isidre del gremi de?); de teixidors de vels; de mestres sabaters; de revenedors; de galoners (G. de N^a S^a del Remei); de fadrins sastres costurers; de fadrins sastres costurers (G. del Sant Misteri del Sopar del Senyor amb els Apòstols).

Institucions religioses:

Església dels Pares Agonitzants: G. del Santíssim Crist de l'Agonia (al Convent de Trinitaris Calçats el 1774)

Casa-Església de Sant Gaietà: Infermeria de Sant Gaietà.

Capella del Sant Àngel del carrer Hospital: G. del Sant Crist.

Capella de Nosta Senyora de l'Ajuda al carrer Hospital: G. de N^a S^a de l'Ajuda.

Convent de Mínims: es tramet la llista, però no hi és.

Església Parroquial de Sant Cugat del Rech: G. de Sant Eudald.

Església de Santa Marta: G. de la Congregació del Sant Crist de l'Afflicció.

Convent de Carmelites Calçats: G. de N^a S^a del Carme; G. de Sant Albert; G. de Sant Francesc de Siena; G. de Sant Josep; G. de N^a S^a de la Bonanova.

Convent dels Pares Agustins de Santa Mònica: G. del Sant Crist de la Pietat; G. de Sant Antoni de Pàdua.

Església Parroquial de la Mercè: G. de la Verge de la Mercè.

Clergues Menors de Sant Sebastià: G. de N^a S^a dels Àngels.

Església Parroquial de Santa Maria del Mar: res, però a la seva filial, Església de Sant Miquel del Port hi ha una G. de N^a S^a de la Pietat.

Església Parroquial de Santa Maria del Pi: G. o Confraria del Sant Crist de la Santa Espina –també sota el nom de G. de la Preciosíssima Sang de Crist.

Convent dels Pares Predicadors de Santa Caterina: G. del Sant Nom de Jesús; G. de Sant Antoni de Pàdua; G. de Sant Raimon de Penyafort (el 1754 al Convent de la Mercè; el 1787 trobem la G. de Cotxeros de Sant Raimon de Penyafort al Convent de la Mercè).

Església del Sant Esperit: Confraria del Sant Esperit té la G. de N^a S^a de la Font de la Salut.

Església de Sant Agustí: G. de la Puríssima Concepció; G. de N^a S^a de la Consolació (el 1790 apareix amb el nom de N^a S^a de la Correa); G. de N^a S^a dels Desemparats.

Església i Convent dels Pares Trinitaris Calçats: G. de la Santíssima Trinitat i N^a S^a del Remei; G. de N^a S^a de la Mercè i dels Sants Paulí i Cici de fadrins fusters; G. de Sant Pancraci; G. de Sant Roc (el 1756 al Convent dels Carmelites Calçats); G. de N^a S^a de la Palma de joves forners; G. de N^a S^a del Remei.

Convent de Pares de Sant Francesc de Paula: G. de la Divina Pastora (el 1763 al Convent dels Caputxins); G. de N^a S^a de la Victòria; G. dels Sants Apòstols Simon i Judas; G. de Sant Francesc de Paula; G. de Sant Cristòfol; G. de fadrins sastres.

Germandat de: Sant Benet de Palerm (el 1770 la trobem a l'Església de Sant Francesc d'Asís).

Montepío de: Advocats, escrivans i procuradors.

Detall de respostes de les Associacions d'infermeria gremials a Barcelona, 1787

gremi/col·legi	composició	individus	Quota entrada	Quota periòdica	Subsidi malaltia	Subsidi viàtic	Mort/sobrada	Despesa 1787	Caixa 1787
Corretgers de cadires	mestres i fadrins	?	?	2s/mes	7s 6d/dia	---	?	38£ 10s	77£ 3s 5d
Sastres	mestres	?	---	18s/any	6d/dia /2 mesos	---	?	7-8 malalts	dèficit
Sastres	alguns mestres	?	---	2s/mes	6s/dia	12s/dia	7£/18£	12 malalts	33£
Sastres	fadrins	?	1£ 16s ⁷⁹	2s/mes	8s/dia ⁸⁰	?	7£/21£ 9s	?	49£ 6s ⁸¹
Sastres costurers	fadrins	?	part de les 3£ d'entrada	voluntari	?	?	?	?	dèficit
Sastres costurers	fadrins	?	1£ 10s	2s/mes	8s/dia	12s/dia	7£	180£	20£
Manyans i Agullers	mestres	?	20s en tenir el mestratge	18s/any	4s/dia	10s/dia	7£	53£ 9s	20£ 13s
Platers	mestres i vídues	?	---	1d/dia (=2s 6d/mes)	?	?	?	81£ 18s	dèficit
Dauradors	mestres	?	---	24s/any	?	?	?	16£ 14s	1£
Adobers	tot el gremi	?	?	?	?	8s/dia	?	?	dèficit
Perruquers	tot el gremi, dones i fills	?	---	2s/mes	6d/dia	28s/1r.dia/10s/dia	7£	41£ 13s 6d	38£
Teixidors de vels	tot el gremi	?	voluntari	---	només si hi ha fons	?	?	?	dèficit
Sabaters	mestres	?	25£/any del fons del gremi	2s/mes	3 a 6s/dia	10s/dia	7£	73 malalts	?

⁷⁹ La quota va ser aprovada el 1777, fins aleshores era d'1£ 10s.

⁸⁰ Aquest subsidi fou aprovat a la junta general de 1777, restant els 8s/dia al domicili i 4s/dia en cas de ser ingressat a l'hospital.

⁸¹ La despesa efectuada el 1777 ascendí a 141£ 11s 10 d i restaren a caixa 282£ 16s. Aquell any es féu una inversió a la Companyia d'Índies mitjançant 600£. El 1786 la inversió produí per capital i premi anyal 24£. La despesa de 1778 fou de 244£ 18s 7d i restaren a caixa 350£ 9s 10d.

Sabaters	fadrins	?	20s	2s 6d/mes	6s/dia	10s/dia	?	?	25£
Brodadors	tot el gremi	?	---	2s 6d/mes	?	?	7£	47£ 5s 5d	43£ 9s 2d
Revenedors	tot el gremi	?	aportació del fons gremial	---	1£/setmana/ màx. 3 setmanes	?	?	?	?
Galoners	fadrins (i alguns mestres)	?	1£ 10s	2s/mes	8s/dia	12s/dia	6£/7£	238£ 18s	dèficit de 10£ 14s
Cotxers	tot el gremi	?	?	---	8s/dia	?	?	24£ 14s	45£ 5s 8d ⁸²
Fusters	fadrins	125	---	2s/mes	5s/dia ⁸³	7s/dia	?	136£ 19s 6d	5£ 3s 7d
Forners	fadrins	220	1£ 10s	2s/mes	6s/dia	10s/dia	?	?	dèficit ⁸⁴

⁸² Una dècada abans, els comptes havien estat els següents: l'any 1777 els ingressos foren de 158£ 15s i la despesa de 158£ 5s 10d, restant a caixa 61£ 8s 10d. L'any 1778 els ingressos foren de 156£ 8s i la despesa de 121£ 15s 9d, mentre a caixa restaren 99£ 4s 1d.

⁸³ Aquesta associació tenia una conducta signada amb un metge a raó de 40£/any.

⁸⁴ Abans de trametre aquest estat, a la junta general celebrada el mes de maig de 1787, els responsables de la germandat advertien de l'existència d'un deute de 75£ relatiu a les pòlisses pendents dels malalts. Per tal de sanejar la caixa s'acordaren un seguit de mesures: un repartiment de 16s per confrare i 8s per vídua en 8 mesos, a raó de 2s/mes els primers i 1s les segones; també s'acordà pagar el subsidi per malaltia un dia després de la primera visita del metge, pagar al viaticat 8s/dia durant 1 mes i 4s/dia després i fins la mort. A la junta celebrada el juliol del mateix any, s'acordaren noves mesures en la mateixa direcció: continuació del cobrament de la talla; penalització d'un mes per a tot aquell que degui tres mesos de la quota, a comptar des del dia que pagui el deute; augment de 10 s de la quota d'entrada i suspensió de subsidis durant els primers sis mesos d'incorporació a la germandat; augment de la quota mensual a 4s/mes; augment del subsidi per malaltia de 4s/dia a 6s/dia en domicili i a 4s/dia a l'hospital; reducció del subsidi al viaticat a 8s/dia el primer mes i 6s/dia en avant. Malgrat les mesures adoptades, la situació econòmica deficitària forçà l'acord, pres a la junta de maig de 1788, de fer una nova talla de 12s 6d per confrare i de 6s 3d per vídua a pagar en 7 mesos, a banda de la quota periòdica, que ascendí de 2s/mes a 2s 6d/mes. El pagament era obligatori i aquell que no estava al corrent de les mensualitats de la talla no cobraria cap subsidi. Davant la impossibilitat de fer front al nou repartiment, la junta celebrada el juliol de 1788 decidí suprimir-la i adoptar noves mesures: rebaixa del subsidi per malaltia de 6s/dia a 4s/dia en domicili i durant quatre mesos i a 2s/dia durant quatre mesos més, i en cas de ser ingressat a l'hospital, la reducció a 4s/dia només es pagaria durant 40 dies; també s'acordà fer una derrama de 2s/mes per membre. A la junta celebrada el desembre de 1788 es confirmà la difícil situació econòmica de la germandat. No obstant, l'any 1789 canvià la situació, segons consta a les juntes celebrades els mesos d'abril i desembre: els comptes de la germandat estaven sanejats i es trobaven 107£ 5s 2d a la caixa. La bonança fou aprofitada per introduir modificacions: augment del subsidi per malaltia a 6s/dia i del viaticat a 8s/dia; manteniment de la quota de 2s 6d per confrare i d'1s per enterrament de confrare; establiment d'una oferta d'entrada a la germandat a nous germans i germanes, a raó de 18s 9d, en lloc del pagament d'1£ 10s.

Detall de respostes de les Associacions d'infermeria d'advocació religiosa a Barcelona, 1787

germandat	composició	individus	Quota entrada	Quota periòdica	Subsidi malaltia	Subsidi viàtic	Mort/sobtada	Despesa 1787	Caixa 1787
Agonia	?	?	?	?	?	?	?	28 malalts 109£ 10s	21£ 4s
St. Gaietà	?	?	?	2s/mes	6s/dia	10s/dia	7£	34 malalts 145£ 14s	18£ 16s 6d
St. Crist	?	130	?	4s/mes	12s/dia	?	?	2 malalts 66£	?
N^aS^a Ajuda	?	?	?	2s 6d/mes	8s/dia	?	7£/14£	283£ 12s	?
St. Benet	?	?	?	2s 6d/mes	8s/dia ⁸⁵	?	?	41 malalts 222£ 7s 6d ⁸⁶	?
St. Magí	?	?	?	?	?	?	?	molts malalts	sense fons
St. Eudald	oficis diversos	?	? ⁸⁷	?	?	?	?	?	?
N^aS^a Carme	?	230	2£ 5s	3s 11d/mes	6s/dia	10s/dia/1 mes 6s/dia/5 mes	?	388£ 2s 6d	dèficit
N^aS^a Bonanova	oficis diversos	?	1£ 10s	2s/mes ⁸⁸	8s/dia/metge 6s/dia/cirurgià	10s/dia	?	99£ 15s	56£ 5s ⁸⁹
St. Josep	?	?	?	?	?	?	?	133£	36£ ⁹⁰

⁸⁵ Fins el 1787 el subsidi era de 6s/dia.

⁸⁶ Estaven pendents de pagament les 232£ 7s 5d corresponents als malalts de 1786.

⁸⁷ Només sabem que des del 1777 la junta acordà el pagament anual de 4s 4d per a la festa del patró.

⁸⁸ A partir d'aquest any puja a 2s 6d/mes.

⁸⁹ Des del 1776, l'andador de la germandat estava assalariat amb un pagament de 3£/any, exempció de pagaments, però no del sou de difunts.

⁹⁰ La definició i aprovació de comptes de l'any 1789 mostrarà que hi havia a caixa 94£ 6s i s'acordà destinar 75£ "per lo import de les noves ordenances, que no es pagaran fins que les ordenances estiguin despatxades".

St. Albert	oficis diversos	150	1£ 10s	4s 5d/mes	6s/dia	10s/dia/1 mes 6s/dia/5 mes	?	269£	168£ 10s
St. Francesc	?	150	1£ 10s	5s 3d/mes	8s/dia/metge 6s/dia/cirurgià	12s/dia	9£/ 14£ 12s 6d	178£ 15s 6d	41£ 4s 8d
St. Crist Pietat	?	130	1£ 18s	2s 6d/mes	6s/dia	10s/dia/1 mes 6s/dia/5 mes	7£	274£ 9s	167£ 11s
St. Antoni de Pàdua	?	?	?	2s/mes	6s/dia	10s/dia	7£	33 malalts 206£ 6s 8d	22£ 8s 4d
Verge de la Mercè	?	?	?	2s 6d/mes	8s/dia	10s/dia	3 misses	15 malalts 100£	50£
N^aS^a dels Àngels	?	175	?	4s 5d/mes	?	?	?	306£ 9s 9d	-60£
N^aS^a Pietat	?	?	?	?	?	?	?	?	?
St. Crist de l'Espina	?	?	1£ 10s	2s/mes	8s/dia/3 mesos 6s/dia/3 mesos 4s/dia/3 mesos	?	7 misses	310£ 1s 4d	35£ 1s 2d
St. Nom de Jesús	?	?	?	2s/mes	6-7s/dia	?	?	218£	128£ 4s 6d ⁹¹
St. Antoni de Pàdua	?	?	?	2s/mes	6-7s/dia	?	?	367£ 8s ⁹²	12£
St. Raimon de P.	?	?	?	2s/mes	6-7s/dia	?	?	24£ 14s	45£ 5s 8d ⁹³
St. Esperit	?	?	?	?	10rs/dia	60s/dia/viàtic	240s/420s	2.436£ 17s	9£ ⁹⁴
Puríssima	oficis diversos	?	?	?	?	?	?	27 malalts 150£ 14s 5d	402£ 5s
Consolació	oficis diversos	?	?	?	?	?	?	?	?
N^aS^a Desemparats	oficis diversos	44	?	?	?	?	?	10 malalts 43£ 12 s	4£

⁹¹ Els comptes de 1786 foren: 399£ 10s d'ingressos, 476£ 13s de despesa i 163£ 18s 6d en caixa; els de 1787 partiren de les 182£ 6s d'ingressos.

⁹² Els ingressos de 1787 foren de 379£ 12s 1d.

⁹³ Les dades corresponen només als mesos de juliol i agost de 1787, en els quals els ingressos foren de 69£ 19s 8d.

⁹⁴ Els ingressos foren de 2.442£ 7s 2d. Aquestes dades corresponen només als mesos de gener a juliol de 1787.

Verge del Remei	oficis diversos	120	1£ 10s	2s/mes ⁹⁵	8s/dia ⁹⁶	?	7£ ⁹⁷	278£ 17s	102£ 3s ⁹⁸
St. Pancraci	?	?	?	2s/mes	6s/dia	16s/dia	7£	33 malalts ?	14£
St. Roc	?	?	? ⁹⁹	2s 6d/mes	6s/dia	14s/dia	7£	?	15£ ¹⁰⁰
N^aS^a Remei	?	170	?	2s 6d/mes	8s/dia	?	?	224£ 19s	32£ ¹⁰¹
Divina Pastora	oficis diversos	96	?	2s 6d/mes	8s/dia	16s/dia	8 misses ¹⁰²	166£ 19s 6d	16£ 1s 8d
N^aS^a Victòria	oficis diversos	?	1£ 10s	2s 6d/mes	8s/dia	10s/dia/40dies 8s/dia/després	7£/7£	?	-50£ 8s ¹⁰³
Sts. Apòstols...	?	?	?	2s 6d/mes	8s/dia/metge	10s/dia	7£/14£	50 malalts ?	9£ 5s 5d
St. Francesc de P.	oficis diversos	?	2£ 5s ¹⁰⁴	2s 6d/mes ¹⁰⁵	8s/dia	10s/dia	7£	9 malalts 90£	320£ ¹⁰⁶

⁹⁵ A banda d'aquest pagament, els germans havien de pagar, des de 1786, 21 d'any per les despeses de la celebració del rosari.

⁹⁶ L'any 1787 s'acordà, "que en atenció que se experimenta que per moltes frioleras de Mal de Cirurgia se ha de donar molt de temps de subsidi, recayent en gran perjudici dels fondos ...quedà resolt que per tota espècie de Mal de Cirurgia únicament no se donia més que la meytat del subsidi senyalat". La mesura fou impugnada per contravenir una de les ordenances i s'acordà donar el subsidi complet per malalties de cirurgia durant només 40 dies, "estant emperò lo tal malalt privat de poder treballar y detingut en sa casa y no altrament", no participant "de ditas acistèncias los que sian visitats per Mal Gállich".

⁹⁷ Des del 1786, s'acordà pagar a més 1s per cada confrare quan morís un germà.

⁹⁸ Davant l'absència de fons a la caixa l'any 1788, "per los molt auxilis que ha tingut de subministrar alsyndividus malalts", s'acordà doblar la quota mensual durant tot l'any 1789.

⁹⁹ El 1790 s'acordà pujar la quota d'entrada a la germandat a 1£ 10s.

¹⁰⁰ El dèficit existent a la caixa el 1791 obligà a cercar nous mitjans per poder fer front al pagament dels subsidis per malaltia i s'acordà: fer un jubileu per donar entrada a la germandat fins arribar als 200 individus, amb una quota d'entrada de 15s; augmentar la quota mensual de tots els germans a 3s 9d/mes; augmentar el subsidi per malaltia a 8s/dia i rebaixar el subsidi per viàtic a 10s/dia durant només 20 dies; fixar el pagament de les vetlles dels malalts a raó de 3s 9d per nit.

¹⁰¹ Els anys de 1788 i 1789 foren deficitaris per a la germandat, arribant a mostrar un compte negatiu de 60£ el 1789. Raó per la qual s'acordà augmentar la quota mensual a 3s 9d, pagadera durant tot l'any 1790.

¹⁰² A raó de 7s 6d per missa.

¹⁰³ La caixa de la germandat no sempre havia estat deficitària. L'any 1777 s'aprovaren els comptes i restaren a caixa 88£ 1s, mentre que el 1778, els ingressos foren de 320 5s, la despesa per pòlisses de malalties ascendí a 214£ 13s i restaren a caixa 105£ 12s.

¹⁰⁴ Fins aquest any la quota d'entrada havia estat d'1£ 10s.

¹⁰⁵ Fins el 1787 la quota periodica pagada era de 2s/mes.

St. Cristòfol	?	?	?	2s 6d/mes	8s/dia/metge	60s/dia/viàtic 2s/dia/20dies	7£	?	32£ 8s 4d
----------------------	---	---	---	-----------	--------------	---------------------------------	----	---	-----------

---

¹⁰⁶ Els comptes aprovats el 1777 foren semblants: els ingressos pujaren a 653£ 12s 1d, la despesa esmerçada per les pòlisses dels malalts ascendí a 287£ 11s 1d i a la caixa restaren 368£ 1s 5d.

11.2.3. Malalalts assistits pel metge Pere Uterà, Barcelona, 1784

Relació de “*crédits contra diferents persones per rahó de visitas y treballs de metge segons resulta del Llibre de Visitas y se estan debent*”¹⁰⁷:

Pmo. Carlos Pujol, paraire , y després Manuel Pujol, son fill	74£ 8s
It. Carlos Castellví, teixidor de llana	8£ 8s
It. Dn. Bernat Oras, capità de cavalleria del regiment de Milà	5£ 4s
It. Josep Fort	11£ 4s
It. Simon Quer, jove fuster	3£ 8s
It. Josep Coll, teixidor de lli	2£ 8s
It. Josep Roger	1£ 4s
It. Ignasi e Ignàsia Partegàs	6£ 4s
It. D ^a Josepha Tromis, viuda	7£
It. D ^a Marta Patxeco	5£ 12s
It. Joan Bauxes, tintorer	3£ 4s
It. Rosa Trull	9£ 8s
It. Anton Jové, jove fuster	3£
It. Josepha Prats	5£ 16s
It. Joan Farias, macip de ribera	15£ 16s
It. Francesch Puig, teixidor de Indianas	2£ 4s
It. Joseph Clotet, cotxero	4£
It. Joseph Ginès, flassader	1£ 8s
It. Francesc Moragues, velluter	2£ 16s
It. Raymunda Estapé, viuda	10£ 7s 6d
It. Pere Ayné, sastre	1£ 8s
It. Dn. Francisco Vélez, oficial de Artilleria	2£
It. Joseph Casadellà, drapayre	8£ 4s
It. Joseph Marsal, fuster	1£ 4s
It. Gregori Companys	5£ 5s 6d
It. Dn. Thomàs Després	3£ 12s
It. Francesch Vicens, teixidor de lli	29£
It. Anton Balta, sastre	1£ 4s
It. Joseph Roda, velluter	2£ 16s
It. Dn. Agustín Medina, oficial de Infanteria	2£ 4s
It. Diego Matheu	5£ 8s
It. Jacintho Coll, teixidor de lli	21£ 8s
It. lo Rvdo. Joseph Gomes, prevere	2£ 5s
It. Dn. Francisch Busquets, prevere	4£ 8s
It. Joan Donadè	1£ 12s
It. dit Joan Donadè	16£ 17s
It. Valentí Martí, sastre	7£ 16s
It. Jacintho Balet, parayre	30£ 4s
It. Joseph Blanch, jove mestre de cases	24£ 16s
It. Manuela Clavera	51£ 10s

¹⁰⁷ AHPB, Inventari *post-mortem* del doctor en medicina de Barcelona Pere Uterà, fet a instància de la seva germana Agnès Guitart Uterà -com a hereva universal del seu germà, segons el testament que entregà al notari Pedro Pagès el 10 de juliol de 1784 i obert seguit l'òbit del metge el 10 d'octubre de 1784-, Notari Pedro Pagès, *Vigessimum tertium manuale contractorum*, 1784, 200v-204v, Barcelona, 29/10/1784. La relació transcrita es troba als folis 203r-204v.

It. Pere Soler, sastre	77£ 4s
It. Dn. Francisco Alsires, official de ¿?	61£ 2s
It. Martí Creus	4£ 12s
It. Anton Planell, escrivent	44£ 8s
It. Anton Serras, notari	11£ 4s
It. Joan Ballsegura, jove mestre de cases	23£ 12s
It. Francisco Creus, paller , y Joan Creus, son fill	63£ 12s
It. Mariano Duran, mestre de cases , y Joseph Duran, son fill	12£
It. Dn. Joseph Lasarte	2£ 8s
It. Caetano Simó, notari	16£ 4s
It. Joseph Roca, sastre	11£ 6s
It. Jaume Montagut, tapiner	47£ 4s
It. Dn. Anton Montagut	10£ 2s
It. Anton Sangenís, de Cambrils	28£
It. Anton Suari, tunyiner	2£ 8s
It. Joan Pau Jalinxo, sargento de guardias españolas	5£ 4s
It. Jaume Taulet, sastre , y Jaume Taulet, son fill	65£ 12s
It. Manuel, teixidor	2£ 12s
It. Joan Vivé, pagès	5£
It. Dn. Lázaro Pibernat, cirurgià de guardias españolas	13£ 14s
It. Joseph Castellví	8£ 18s 6d
It. Vicens Amat, carreter de mar	5£ 9s
It. Joseph González, fusiller de rendas	5£
It. Miquel Monros	4£ 4s
It. Josepha Monros	16£ 8s
It. Miquel Mestres, taverner	2£ 8s
It. Francisco Suñé, candeler de sèu	8£ 4s
It. Bartholomeu Ferrer, forner	6£
It. Salvador Bonamich, veler	11£ 16s
It. Dn. Mauro Sánchez, tinent del Regiment de África	14£ 8s
It. Àngel Albiàs	1£ 8s
It. Rnt. Balthasar Lleó, prevere	1£
It. Gertrudis Jornet	1£ 16s
It. Ramon Tor, causidich	5£ 8s
It. Joseph Agut	2£ 16s
It. Baptista Pons, sastre	1£ 12s
It. Vicens Simó, notari	5£
It. Dn. Rafael Albió	9£ 12s
It. Dn. Vicens Garini, thinent coronel de la Artilleria	33£
It. Joseph Dolset	13£
It. Dn. Joseph Alda	7£ 12s
It. Jaume Florensa, causidich	2£ 12s
It. Miquel Vendrell, taverner	17£ 12s
It. Carlos Ginestà	7£ 2s 9d
It. Joseph Cos	4£ 4s
It. D ^a Barbara Rexo y Miralles	11£ 4s
It. Martí Ferrer	6£ 8s

12.- Fonts i materials de treball

12.1.- Fons documentals d'arxiu

Archives Départementales des Pyrénées-Orientales (ADPO)

Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona (AHPB)

Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)

Arxiu Municipal d'Història de Barcelona (AMHB)

Arxiu Universitari de Cervera (AUC)- Universitat de Barcelona-Reserva (UB-R)

Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona (UB-R)

Arxiu Històric de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona (UB-R)

Arxiu Històric de la Biblioteca de Catalunya (AH-BC)

Arxiu General de Simancas (AGS)

Arxiu Històric Nacional, Madrid (AHN)

Bibliothèque Universitaire de Médecine de Montpellier (BUMM)

Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona (RAM)

Service du Livre Ancien (SLA), Bibliothèque de la Université de Toulouse (BUT)

12.2.- Instruments de catalogació

A continuació es troben les referències dels repertoris i catàlegs de biblioteques consultats per tal de portar a terme la identificació dels llibres del repertori bibliogràfic dels metges acadèmics.

AGUILAR PIÑAL, F. *Bibliografía de autores españoles del siglo XVIII*, Madrid: CSIC, 1981-1995, 8 vols.

Arxiu Històric Municipal de Barcelona. Catàleg General
<http://www.bcn.es/cgi-absys/abweb/G0>

Berkeley Digital Library
<http://sunsite.berkeley.edu/Catalogs/>

Biblioteca de Catalunya
http://www.gencat.es/bc/4_catale/set4_1.htm

Biblioteca Histórica Marqués de Valdecilla. Universidad Complutense
<http://www.ucm.es/BUCM/foa/Fondos.htm>

Biblioteca Nacional. Ministerio de Educación y Cultura
<http://www.bne.es/>

Bibliothèque Interuniversitaire de Médecine, Université de Paris
<http://www.bium.univ-paris5.fr/histmed/debut.htm>

Bibliothèque National de France
<http://www.bnf.fr/>

British Library
<http://www.bl.uk/>

Cambridge University Library
<http://www.lib.cam.ac.uk/Catalogues/>

Catàleg de la Biblioteca de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1986.

Catàleg Col·lectiu de les Universitats de Catalunya
<http://www.cbuc.es/ccuc/>

Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico Español
<http://www.mcu.es/ccpb/ccpb-esp.html>

Catálogo de Fondos Digitalizados, Dioscórides, Universidad Complutense
<http://www.ucm.es/BUCM/diosc/02.htm>

Catalogue Museum Boerhaave Leiden
<http://lbs.leidenuniv.nl/cgi-bin/nph-wwwredir/lbs.leidenuniv.nl:3797/>

College of Physicians of Philadelphia
<http://atlas.hslc.org:8007/opener.html>

Consortium of University Research Libraries, COPAC
<http://copac.ac.uk/copac/>

Database of Alchemical Books
<http://www.levity.com/alchemy/db-books.html>

Fundació Acadèmica de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears. Fons antic
<http://www.acmcb.es/memoria/seccions/30-39.pdf>

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
<http://www.hab.de/kataloge/index.htm>

ICCU Biblioteche Italiane
<http://opac.sbn.it/>

Institut d'Història de la Ciència i Documentació, Universitat de València
<http://hicido.uv.es/datos.html>

Karlsruhe Virtual Catalog
<http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/hylib/en/kvk.html>

Karolinska Institutet, the Library Catalog
<http://library.kib.ki.se/screens/mainmenu.html>

Library of Congress
<http://www.loc.gov/>

Libris det nationella biblioteks Suècia
<http://www.libris.kb.se/english/advanced.search.html>

LÓPEZ PIÑERO, J. M., et. al., *Bibliographia Medica Hispanica, 1475-1950*, Valencia: I.E.D.H.C., 1989-1992, vols. II i III.

Nebis Library Catalog Switzerland
<http://opac.nebis.ch/>

New York Academy of Medicine Library
<http://innopac.nyam.org/>

OPAC der Deutschen Bibliothek
<http://dbf-opac.ddb.de/>

Oxford University Libraries
<http://library.ox.ac.uk/>

United States National Library of Medicine. History of Medicine Division
<http://www.nlm.nih.gov/hmd/hmd.html>

Wellcome Library for the History and Understanding of Medicine
<http://library.wellcome.ac.uk/>

Yale University Library
<http://orbis.library.yale.edu/>

12.3.- Documentació històrica

- AGUSTÍ, M. *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*, Barcelona, Esteve Lliberós, 1617. En edició facsímil a: Barcelona, Alta fulla, 1988.
- ÁLVAREZ CALDERÓN DE LA BARCA, D. *Tratado de herrar caballos y demas animales sugetos a la beterinaria facultad, condusibles al humano servicio, en diálogo compuesto y disputado entre maestro y discípulo, sacado de doctrinas de varios prácticos que da a luz don ...* Girona, Joseph Bró, s.a., "imprimasse 2 de agosto de 1774".
- BONELLS, J. *Discurso inaugural sobre la utilidad y necesidad de las Academias de Medicina Práctica*, Barcelona: Imprenta de Carlos Gibert y Tutó, 1780.
- CLARASSÓ, T. *Tarifa o nueva instrucción en la qual están anotados los precios de las medicinas, assi simples, como compuestas, según el uso antiguo y moderno*, Barcelona: Juan Jolis, 1752.
- COL·LEGI d'APOTECARIS de Barcelona, *Apología con que el Colegio de Boticarios de la Ciudad de Barcelona vindica su honor ultrajado...*, Manresa: Ignacio Abadal, 1788.
- ELOY, N. F. J. *Dictionnaire historique de la médecine ...*, (1778), Brusel·les: Culture et Civilisation, 1973, reed., 4 vols.
- FORNÉS, J. *Tractatus de peste, praecipue Gallo-Provinciali et Occitania grassanti: in quinque parte divisus: cum annexis opusculis, praeliminaribus, scilicet relationibus, dissertationibus, ic, ad eundem tractacum concernentibus...*, Barcelona: ex typ. Mariae Marti Viduae, 1725.
- GALLÍ, L. *Contestación al Informe inserto en los números III y IV, tomo 2º, páginas 97 y 147 de las Décadas Médico-Quirúrgicas y Farmacéuticas (publicado por D. Antonio Hernández Morejón, primer catedrático del estudio de Clínica de esta Corte,..., en Ensayo de Ideología Clínica, año 1821), o sea Justa Vindicación de los autores del Reglamento del Estudio Reunido de Medicina y Cirugía*, Madrid: Imp. que fué de Fuentenebro, 1822.
- GIMBERNAT GRASSOT, A. *Sucinta noticia del Sr. D. Antonio de Gimbernat, del Consejo de Hacienda, Primer Cirujano de Cámara, Fundador y primer Director del Real Colegio de Cirugía de San Carlos, Presidente de la Real Junta Gubernativa de los Reales Colegios de Cirugía...*, Barcelona: Imp. de Sierra y Martí, 1828.
- GRASSOT, C., et al., *Quaestiones medico-chirurgicarum, tomus I.* (UB-R, Ms. 1.021).
- JANER, F. *Elogio histórico del Dr. D. Franciscó Salvá*, Barcelona: Imprenta de Joaquín Verdaguer, 1832.
- JUNOI, F. *Cartas o reflexiones dirigidas a su discípulo N. N. Acerca de los pensamientos del Dr. D. Francisco Salvá y Campillo relativos al mejor arreglo del arte de curar*, Vic, 1813.
- KALENDARIO y guía de forasteros en Barcelona para el año de MDCCLXXXVI, contiene los Tribunales, Juntas, ... y otras noticias de varios Establecimientos útiles a la Sociedad Civil &c., Barcelona: viuda de Piferrer, 1786.
- MASDEVALL, J. *Relación de las epidemias de calenturas pútridas y malignas, que en estos últimos años se han padecido en el Principado ... y principalmente de la ... de 1783...*, Madrid: Imprenta Real, 1786.
- MENÓS i de LLENA, J. *Memoria sobre el uso del soliman corrosivo por el Señor Pibrac, la que se lee en el tomo quarto de las Memorias de la Academia Real de Cirugia de Paris, pag. 153; traducida del frances al español por el doctor Jayme Menós en respuesta a la critica-apologetica contra la historia medico-practica que, por dialogos, manifiesta algunas medicinas que bajo el apellido de especifico-remedio contienen en su un poderoso veneno ...*, Vic.: Josef Tolosa, 1772 i Manresa: Ignacio Abadal, 1776.
- MILANS, B., et al., *Synopsis formularum medicarum quibus utuntur Medici et Chirurgi in Generali Barcinonensi Nosocomio; quas studiose selectas, propriaque experientia comprobatas; ita in unum concinnarunt doctores Medici Dr. Antonius Thomas, Dr. Bonaventura Milans, Dr. Carolus Vicentius Rossell; Enchiridion chirurgicum Xenodochii Generalis Barchinonensis: in quo haud aegre potissime ad hodiernam praxin penes quoscumque morbos extimos abigendos paratae extant schedae; quas concinnarunt Josephus Prats, Carolus Serra*, Barcinone: ex officina Josephi Altés, 1742.
- MILANS, B. *De dysenteria castrensi*, Barcelona: F. Surià, 1747.
- MILANS, B., et al., *Synopsis formularum Medico-Chirurgicarum quibus utuntur medici et chirurgi in Generali Barcinonensi Nosocomio, quas studiose selectas ... concinnarunt doctores Medici Bonaventura Milans, Carolus Vicentius Rossell; ... Josephus Prats, Carolus Serra ... ejusdem*

- Nosocomii Generalis Primarius Chirurgus; Cathalogus Medicaminum tum simplicium, tum compositorum, quae perenne extant in nostra officina parata ... exhibuit Hemeterius Olzina & Malet, Nosocomii Pharmacopeus, Barcinone: Josephi Altés, 1749.*
- MONTÓ ROCA, S. *Sanidad del Cavallo y otros animales sujetos al arte de albeytería, ilustrada con el arte de herrar*, València, Joseph Estevan Dolz, 1742, en edició facsímil a: Llibreries Paris-València.
- OLAVIDE, P. de, *Plan de estudios para la Universidad de Sevilla (1768)* (estudi preliminar de Francisco Aguilar Piñal), Barcelona: Edic. de Cultura Popular, 1969.
- PAHISSA, J. *Codex Primus Principium Chirurgiae, doctore Josepho Paysa, Cathedratico Chirurgiae.* (AUC-UB-R, Ms. 614).
- PASCUAL, J. *Respuesta critico-apologetica a la Historia medico-practica del Dr. Dn. Gaspar Armengol*, Vic: Josef Tolosa, 1773.
- PIQUER, A. *Las epidemias de Hippócrates. Con observaciones prácticas de los antiguos y modernos*, Madrid: Ministerio de Sanidad y Consumo, 1987.
- PLA, A. *Tarifa o nueva instrucción en la qual están anotados los precios de las medicinas...*, Barcelona: Teresa Piferrer, 1754.
- PLA, A. *Tarifa o nueva instrucción en la qual están notados los precios de las medicinas, assí simples como compuestas ...*, Barcelona: Teresa Piferrer, 1755.
- PLA, A. *Tarifa nueva o regulació de los precios á que se han de vender los medicamentos por los boticarios del Principado de Cataluña*, Barcelona: Thomás Piferrer, 1765.
- PONS, F. *Memoria práctica sobre las calenturas pútridas del Ampurdán*, Barcelona: Eulalia Piferrer, 1790.
- PRATS, L. *Difficultates proponit circa Osteologiam methodicam ...*, Barcelona: Franciscum Generas, 1769.
- PUIG, F. *Principios de cirugia, con los quales se instruyen los jovenes que se destinan a la profesion de esta grande arte en el Real Hospital General de la ciudad de Barcelona...*, Barcelona: imprenta de Teresa Piferrer, 1753.
- PUIG, F. *Oración inaugural que para la apertura de los estudios que celebró el Real colegio de Cirugía de Barcelona el dia 5 de octubre de 1767 dixo ...*, Barcelona: Thomás Piferrer, 1767,
- PUIG, F. *Osteologia metódica ... para el uso de los Reales Colegios de Cirugía*, Barcelona: Thomás Piferrer, 1768.
- REIAL ACADEMIA DE MEDICINA. *Memorias de la Real Academia Médico-Práctica de la Ciudad de Barcelona*, Madrid: Imprenta Real por don Julián Pereyra, 1798.
- RIERA REFART, A. *Dictamen Apologetico a la Ilustracion de la historia medico-practica, que escribió el Dr. Don Gaspar Armengol Medico Cirujano, en respuesta a la Critica del Dr. Josef Pasqual Medico del Hospital de Vic...*, Girona: Joseph Bro, s.d.
- ROIG, F. *Materias de cirugia compostas per D. F. Roig Cathedratic de Cirurgia de Barcelona ahont se explica tot lo modo de la curació de cirurgia de varios differents accidents que poden sobrevenir al Cos Humà molt utils y necessaris per los Principiants per a saber la curació de ellos.* (BC, ms. 181).
- ROSSELL, C. V. *Quaestiones medicae propositae a professoribus in Monspeliensium Medicorum Academia, pro laurea obtinenda...*, (UB-R, Ms. 524).
- SANPONTS, J. I. *Disertación médico-práctica, en que se trata de las muertes aparentes de los recién nacidos, anegados, ahogados por el lazo, sofocados por el vapor del carbón y del vino, pasmados del frío, tocados del rayo, etc y de los remedios para revocarles la vida. A la fin de ella se da la descripción de una máquina para introducir el humo del tabaco, tan manual y portátil que qualquiera puede traerla consigo*, Barcelona: Francisco Generàs, 1777.
- SAVALL i VALLDEJULI, J. A. *Discurso sobre la necesidad de una farmacoepa nueva en la ciudad de Barcelona y Principado de Cataluña*, Barcelona: Francisco Surià, 1788.
- SALVÀ, F. *La inoculación presentada a los sabios*, Barcelona: Francisco Generàs, 1777 (també publicat com *Proceso de la inoculación, presentado al tribunal de los sabios, para que la juzguen: resumen del dicho proceso en un razonamiento dirigido a un padre, que duda, si inoculará á su único hijo*, Barcelona: Francisco Generàs, 1777).
- SALVÀ, F. *Respuesta a la primera pieza que publicó contra la inoculación Antonio de Haen... Van añadidas dos Disertaciones del autor, una sobre el influjo del clima en la variación de las enfermedades y sus remedios, y otra sobre los saludables efectos de las frutas*, Barcelona: Bernardo Pla, 1777.

- SALVÀ, F. *Pensamientos del Dr. Francisco Salvá y Campillo sobre la enseñanza del arte de curar*, Mallorca: Antonio Brusi, 1812.
- SALVÀ, F. *Suplemento a los pensamientos sobre el arreglo de la enseñanza del arte de curar*, Barcelona: Manuel Texero, 1813.
- STEVA ESCARDÓ, J. *De theriacae magnae laudibus... ingredientia omnia pro Confectione Theriacae magnae senioris Andromachi praeparata...*, Barcelona: apud Josephum Texidó, 1740.
- TENAS, P. *Fundamentos de la Justicia y Razón con que procedió el Real y Supremo Consejo de Castilla, disponiendo lo mandado en el § 13 de las Adiciones a los Estatutos de la Real Academia Médico-Práctica de Barcelona*, Tarragona: Pedro Canals, 1798.
- TOWNSEND, J. *A Guide to Health; being cautions and directions in the Treatment of Diseases. Designed chiefly for the use of students*, Londres: Cox, 1796, vol. II.
- VILLABA, J. de, *Epidemiología española, o historia cronológica de las pestes, contagios, epidemias y epizootias que han acaecido en España desde la venida de los cartagineses hasta el año de 1801...*, Madrid: F. Villalpando, 1803.

12.4.- Bibliografia

- ACKERNECHT, E. H., FISCHER-HOMBERG, E. "Five made it – one not. The rise of medical craftsmen to academic status during the 19th century", *Clio Medica*, 12 (1977), p. 255-267.
- ADSERÀ, J. *El pasado y presente de nuestro hospital*, Tarragona, Hospital de Sant Pau i Santa Tecla, 1971.
- ALBARRACÍN, A. "La asistencia médica en la España rural durante el siglo XIX", *Cuadernos de Historia de la Medicina Española*, 13 (1974), p. 133-204.
- ALBARRACÍN, A. *Historia del Colegio de Médicos de Madrid*, Madrid: COMM, 2000.
- ALBAREDA, J. (dir.), *Desfeta política i embranzida econòmica. Segle XVIII*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1995.
- ALBAREDA, J. "Felip V i Catalunya", *Manuscrits*, 18 (2000), p. 29-40.
- ALBEROLA, A. *Catàstrofe, economia y acción política en la Valencia del siglo XVIII*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1999.
- ALBI, G. *El protomedicato en la España ilustrada*, a *Acta Histórico-Médica Vallisoletana*, XIV (1982).
- ALBIÑANA, S. "Las Cátedras de Medicina en la Valencia de la Ilustración" *Estudis*, 14 (1988), p. 171-210.
- ALBIOL, R. *Pere Virgili, 1699-1776*, Barcelona: Fundació Uriach, 1999.
- ALCALDE, R. *La fundació Bruguera. 500 anys de relació mèdica entre Girona i Montpeller*, Girona: Ajuntament de Girona-COMG, 1992.
- ÁLVAREZ GALERA, M. A. *Aspectes sanitaris i demogràfics a l'antic terme de Subirats, Sant Pere de Riudebitlles i Gelida, segles XVI, XVII i XVIII*, Vilanova i la Geltrú, Institut d'Estudis Penedesencs, 1994.
- AMELANG, J. *Honored Citizens and Shameful Poor: Social and Cultural Change in Barcelona, 1510-1714*, Princeton: University Microfilms International, 1982.
- AMELANG, J. "A note on marriage contracts as a source for the social history of early modern Barcelona", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, VIII (1980), p. 237-243.
- ANES, G. *El antiguo régimen: los Borbones*, Madrid, Alianza editorial, 1975.
- ANTÓN, J. *La herencia cultural. Alfabetización y lectura en la ciudad de Gerona, 1747-1807*, Bellaterra: UAB, 1998.
- ANTÓN, J., JIMÉNEZ, M. "La lectura efectiva en la Gerona del siglo XVIII", *Historia Social*, 14 (1992), p. 111-119.
- ARCARAZO, L. A. *La conducción de médicos en la ciudad de Barbastro, 1673-1750*, Saragossa, treball de recerca inèdit, Universitat de Saragossa, 1998.
- ARGEMÍ, L. "Nueva agronomía y agrarismo en la España Ilustrada", a *Estructuras agrarias y reformismo ilustrado en la España del siglo XVIII*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1989, p. 553-563.
- ARQUIOLA, E. *La corona de las ciencias naturales: la medicina en el tránsito del siglo XVIII al XIX*, Madrid: CSIC, 1993.
- ARIAS, I. i LÓPEZ-GUADALUPE, M. L. "Las cofradías y su dimensión social en la España del antiguo régimen", *Cuadernos de Historia Moderna*, 25 (2000), p. 189-232.
- ASTRAIN, M. *Barberos, cirujanos y gente de mar. La sanidad naval y la profesión quirúrgica en la España ilustrada*, Madrid: Ministerio de Defensa, 1996.
- ASTRAIN, M. "La práctica médica en el medio rural castellano. El Memorial de Vicente Crespo (1785)", *Dynamis*, 22 (2002), p. 461-472.
- AYALA, B. L. "Condiciones de trabajo en las fábricas de indianas de Barcelona durante el último tercio del siglo XVIII", *Manuscrits*, 6 (1987), p. 121-133.
- BAJET, M. *El mustassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI: edició del "Llibre de les ordinations"*, Barcelona i Lleida: Noguera i Pagès, 1996.
- BALAGUER, E; BALLESTER, R; BERNABEU, J; PERDIGUERO, E. "La utilización de fuentes antropológicas en la historiografía de la medicina española contemporánea", *Dynamis*, 10 (1990), p. 193-208.
- BALAGUER, E., GIMÉNEZ, E. (eds.), *Ejército, ciencia y sociedad en la España del Antiguo Régimen*, Alacant: Institut de Cultura, 1995.

- BALARI JOVANY, J. *Historia de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, Barcelona: L'Avenç, 1895.
- BALDINI, U., BESANA, L. "Organizzazione e funzione delle accademie", a G. MICHELI (dir.), *Storia d'Italia. Scienze e tecnica nella cultura e nella società del Rinascimento ad oggi*, Torí: Einaudi, 1980, p. 1.309-1.323.
- BARBIER, J. A., KLEIN, H. S. "Las prioridades de un monarca ilustrado: el gasto público bajo el reinado de Carlos III", *Revista de Historia Económica*, 3 (1985), p. 473-491.
- BARBOT, J. *Les chroniques de la Faculté de Médecine de Toulouse du Treizième au Vingtième Siècle*, Tolosa, Librairie Charles Dirions, 1905, vol. I.
- BARNOSELL, G. *Orígens del sindicalisme català*, Vic: Eumo, 1990.
- BARONA, J. L. *La difusión de la medicina española en Europa a través de la erudición bibliográfica*, València: Instituto de Estudios Documentales e Históricos sobre la Ciencia, 1990.
- BARONA, J. L. *Ciencia e historia: debates y tendencias en la historiografía de la ciencia*, València: Seminari d'Estudis sobre la Ciència, 1994.
- BARONA, C. "Organización y profesionalización de la asistencia médica domiciliaria en los pueblos de la provincia de Valencia: 1854-1936", a *Polítiques de salut en l'àmbit municipal valencià (1850-1936)*, València, Seminari d'Estudis sobre la Ciència, 1999.
- BARRADA, A. *La protección social en España hacia 1845*, Madrid, Fundación BBV, 2001.
- BARRAS, V., LOUIS-COURVOISIER, M. (eds.), *La médecine des Lumières: tout autour de Tissot*, Ginebra: Georg éditeur, 2001.
- BARRIO MOYA, J. L. "La librería del cirujano catalán don Mariano Ribas, Médico de Cámara del Rey Carlos IV", *Revista de llibreria Antiquària*, 8 (1984), p. 35-42.
- BARRIO MOYA, J. L. "La biblioteca del cirujano gerundense don Salvio Ylla (1801)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 30 (1988-89), p. 431-452.
- BENCOMO, C. "La família Milans", *Pedralbes*, 3 (1983), p. 327-331.
- BERNAT, P. *Agrònoms i agronomia a la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona (1766-1808)*, Bellaterra: UAB, treball inèdit de recerca per al Mestratge en Història de les Ciències, 2000.
- BETRÁN, J. L. "Pobreza y marginación en la Barcelona de los siglos XVI y XVII", *Historia Social*, 8 (1990), p. 101-121.
- BETRÁN, J. L. *La peste en la Barcelona de los Austrias*, Lleida: Milenio, 1996.
- BETRÁN, J. L. "Medicina popular y peste en la Barcelona de 1589: el proceso de Mestre Bernat Rigaldia", a E. SERRANO (ed.), *Muerte, religiosidad y cultura popular, siglos XIII-XVIII*, Zaragoza: Institución Fernando el Católico, 1994, p. 279-303.
- BETRÁN, J. L., PEÑA, M. "Médicos y libros en la Barcelona del Renacimiento", a C. MARTÍNEZ SHAW (ed.), *Historia moderna, historia en construcción*, Lleida, Milenio, 1999, p. 315-336.
- BLÉCOURT, W. De i USBORNE, C. (eds.), "Alternative Medicine in Europe since 1800", *Medical History*, 43 (1999), p. 283-393.
- BONET, J. M^a, LANDER, A. M^a. *Congregación de la Natividad de Nuestra Señora (Darderas): documentos y comentarios*, Barcelona: IHFMNNS, 1982-1997, 3 vols.
- BONNER, T. N. *Becoming a physician. Medical education in Britain, France, Germany, and the United States, 1750-1945*, New York: Oxford UP, 1995.
- BORRELL, M. *Pobresa i marginació a la Catalunya il·lustrada: dides, expòsits i hospicians*, Barcelona, Galerada, 2002.
- BRAMBILLA, E. "La medicina del Settecento: dal monopolio dogmatico alla professione scientifica", a Della PERUTA, F. (ed.). *Storia d'Italia. Annali 7. Malattia e medicina*, Torino: Giulio Einaudi Editore, 1984, p. 5-147.
- BRIEGER, G. "The historiography of medicine", a W. BYNUM i R. PORTER (eds.), *Companion encyclopedia of the history of medicine*, London-New York, Routledge, 1993, vol. 1, p. 24-44.
- BROCKLISS, L., JONES, C. *The Medical World of Early Modern France*, Oxford: Clarendon Press, 1997.
- BRÜGELMAN, Jan. "Observations on the process of medicalisation in Germany, 1770-1830, based on medical topographies", *Historical Reflections*, IX (1975) 131-149.
- BUJOSA, F. "Medicina i Societat als Països Catalans: del Decret de Nova Planta a la Societat de Classes, 1716-1834", a *Actes del Xè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana*, 2 (1976), p. 26-33.
- BURGOS RINCÓN, F. J. *Imprenta y cultura del libro en la Barcelona del Setecientos (1680-1808)*, Bellaterra: UAB, tesi doctoral inèdita, 1993.

- BURGOS RINCÓN, F. J. “Los libros privados del clero. La cultura del libro del clero barcelonés en el siglo XVIII”, *Manuscrits*, 14 (1996), p. 231-258.
- BURKE, M. E. *The royal college of San Carlos. Surgery and Spanish medical reform in the late eighteenth century*, Durham, DUP, 1977.
- BUSSACHI, V. “Professori e studenti spagnoli di medicina e d’arti nello Studio di Bologna fino al secolo XIX”, a *Actas del XV Congreso Internacional de Historia de la Medicina*, Madrid, SIHM, 1956, vol. I, p. 239-242.
- BYNUM, W., PORTER, R. (eds.), *William Hunter and the eighteenth century medical world*, Cambridge: CUP, 1985.
- CABALLÉ, I. *La familia Salvador, una nissaga d’apotecaris, Calella-Barcelona, 1309-1800. Aportació històrica i evolució de la farmàcia a la primera meitat del segle XVIII*, Barcelona: UB-Farmàcia, tesi doctoral inèdita, 1985.
- CAMARASA, J. M^a. *Botànica i botànics als Països Catalans*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1989.
- CALBET, J. M^a., CORBELLÀ, J. *Diccionari Biogràfic de Metges Catalans*, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1981-1983, 3 vols.
- CALBET, J. M^a., CORBELLÀ, J. “Les preocupacions socials dels metges en el segle XIX”, a *Actes IX congrés de metges i biòlegs de llengua catalana*, Barcelona, ACMCB, 1976, vol. 2, p. 34-75.
- CALLAHAN, W. J. “Caridad, sociedad y economía en el siglo XVIII”, *Moneda y Crédito*, 146 (1978), p. 65-77.
- CALLEJA, M^a. C. “Centralización y unificación de la administración sanitaria española en el s. XVIII”, *Boletín de la Sociedad de Historia de la Farmacia.*, 147 (1986), p. 189-210.
- CALLEJA, M^a. C., PUERTO SARMIENTO, F. J. “La reforma de las instituciones sanitarias durante el reinado de Carlos III”, *Boletín de la Sociedad de Historia de la Farmacia*, 149-150 (1987), p. 140-146.
- CAMPOS, M. S. *El Real Tribunal del Protomedicato castellano (siglos XIV-XIX)*, Cuenca, Universidad de Castilla-La Mancha, 1999.
- CAMPS, M. i CAMPS, M. *Santuariis lleidatans amb tradició mèdica*, Lleida, Seminari Pere Mata-U.B., 1981.
- CAMPS, M. “Evolució i anàlisi de les conductes mèdiques a Catalunya”, *Gimbernat*, 10-2 (1988), p. 77-93.
- CAMPS CLEMENTE, M.; CAMPS SURROCA M. i ALER, C. “Algunes conductes del segle XVI a Catalunya”, *Actes del Vè Congrés d’Història de la Medicina Catalana*, *Gimbernat*, 9 (1998), p. 57-73.
- CAPEL, H. *Geografía y matemáticas en la España del siglo XVIII*, Vilassar de Mar: Oikos-Tau, 1981.
- CAPEL, H., SÁNCHEZ, J. E., MONCADA, O. *De Palas a Minerva. La formación científica y la estructura institucional de los ingenieros militares en el siglo XVIII*, Barcelona: El Serbal, 1988.
- CARBONELL, M. “Les cases de misericòrdia, eix de la trama assistencial”, *L’Avenç*, 91 (1986), p. 38-43.
- CARBONELL, M. “La beneficència a finals del s. XVIII: una aproximació. La Casa i Hospital de Misericòrdia de Barcelona”, a *Actes del I Congrés d’Història Moderna de Catalunya*, 1984, vol. 2, p.789-797.
- CARBONELL, M. *Sobreviure a Barcelona. Dones, pobresa i assistència al segle XVIII*, Vic, Eumo, 1997.
- CARDONER, A. *Història de la Medicina a la Corona d’Aragó, 1162-1479*, Barcelona: Scientia, 1973.
- CARDONER, A. “La cirujía en Barcelona en el siglo XVIII antes de la fundación del Real Colegio de la misma facultad (1700-1760)”, *Medicina e Historia*, 22 (1973), p. 7-26.
- CARMONA, A. M^a. *Els farmacèutics catalans dels segles XVIII i XIX*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1983.
- CARRERA PUJAL, J. *La universidad, el instituto, los colegios y las escuelas de Barcelona en los siglos XVIII y XIX*, Barcelona: Bosch, 1957.
- CARRERAS, M. “Comentarios sobre el primer, segundo y tercer curso de la Real Escuela de Medicina Práctica de Barcelona, dados por el doctor Francisco Salvá Campillo”, Barcelona: Universidad de Barcelona, 1973.
- CARRILLO, J. L. *La medicina en el siglo XVIII*, Madrid: Akal, 1992.
- CASAS BOTELLE, F., VILLATORO FERRES, M. A. “La biblioteca mèdica de Francisco Salvà y Campillo”, *Asclepio*, XXI (1969), p. 81-94 i a *Actes del Congreso Nacional de Historia de la Medicina*, València: CNHM, 1972, p. 67-80.

- CATALÁ SANZ, J. A., BOIGUES PALOMARES, J. J. “Bibliotecas nobiliarias: una primera aproximación a las lecturas de la nobleza valenciana del siglo XVIII”, *Estudis*, 14 (1988), p. 103-144.
- CIFUENTES, L.; FERRAGUD, C. i GARCÍA BALLESTER, L. “Els menescals i l'art de la menescalia a la Corona d'Aragó durant la Baixa Edat Mitjana”, a *IV Col·loqui d'història Agrària. Història de la ramaderia i la veterinària als Països Catalans*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1999, p. 75-98.
- CIFUENTES, L.; FERRAGUD, C. “El *Libre de la menescalia* de Manuel Dies: De espejo de caballeros a manual de albéitares”, *Asclepio*, 51 (1999), p. 93-127.
- CIPOLLA, C. M. *Public health and the medical profession in the Renaissance*, Cambridge, CUP, 1976.
- CLARÀ, J., RIERA, C. “Joan d'Alòs i Serradora (1617-1695): Síntesi biobibliogràfica”, *Modilianum*, 2 (1995), p. 3-32.
- CLARK, W., GOLINSKI, J., SCHAFFER, S. (eds.), *The sciences in enlightened Europe*, Chicago: Chicago University Press, 1999.
- COMELLES, J. M^a. et al., *L'Hospital de Valls*, Valls, Institut d'Estudis Vallencs, 1991.
- COMENGE L. *La Medicina en Catalunya. Bosquejo històric* Barcelona: Henrich y Cia, 1908.
- COOK, H. J. *The decline of the old medical regime in London*, Ithaca, Cornell U.P., 1986.
- CORBELLA, J. *Memòries manuscrites de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1993.
- CORTÉS J. i CAVA, M. “Història de l'Hospital de Sant Joan de Balaguer”, *Gimbernat*, 5-2 (1985), p. 120-126.
- CRAGH, H. *Introducció a la història de la ciència*, Barcelona: Crítica, 1989.
- CRAVOT, C. *La participation d'un academicien, F. Vicq d'Azyr, à la resolution de l'épizootie de 1774*, Tesi de doctorat inèdita, Facultat de Medicina de Nantes, 1999.
- CUBELLS, J. i HERRERA, J. *Inventario de los fondos comerciales del Archivo Histórico Provincial de Tarragona*, Madrid, Ministerio de Cultura, 1980.
- CUBERAS, N. i CUBERAS, A. “Tarifes dels medicaments i operacions de cirurgia humana i veterinària al segle XVIII i principis del XIX”, *Gimbernat*, XV-I (1991), p. 107-17.
- CUNNINGHAM, A., FRENCH, R. (eds.), *The Medical Enlightenment of the Eighteenth Century*, Cambridge: CUP, 1990.
- CUNNINGHAM, A. “Thomas Sydenham: epidemics, experiment and the Good Old Cause”, a R. FRENCH, A. WEAR (eds.), *The Medical Revolution of the Seventeenth Century*, Cambridge: CUP, 1989, p. 164-190.
- DANON, J. “Antecedentes de la Academia de Medicina de Barcelona”, *Medicina e Historia*, 40 (1974), p. 29-30.
- DANON, J. “La Universidad de Gerona y el Colegio Bruguera de Montpellier”, *Medicina e Historia*, 35 (1974), p. 3-4.
- DANON, J. *Aportació a l'estudi social de la medicina a Catalunya, 1768-1827* Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1975.
- DANON, J. “Los primeros catedráticos de medicina de Cervera”, *Boletín Informativo de la Academia de Ciencias Médicas de Cataluña*, 145 (1975), p. 29-35.
- DANON, J. “Las facultades de medicina de Gandía y Huesca a mediados del siglo XVIII”, *Medicina e Historia*, 45 (1975), p. 3-4.
- DANON, J. “Relations entre la médecine et les autres sciences en Espagne à la fin du XVIIIe siècle”, a *Acta Congressus Internationalis XXIV Historiae Artis Medicinae*, Budapest: Museum Bibliotheca et Archivum Historiae Artis Medicinae, 1976, p. 771-774.
- DANON, J. “Médicos graduados en Universidades valencianas y revalidados por el Protomedicato de Cataluña en el siglo XVIII”, a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, València: Universitat de València, 1976, vol. II, p. 707-715.
- DANON, J. “Médicos graduados en la Universidad de Cervera I, 1762-1775; II, 1776-1789; III, 1790-1837”, *Medicina e Historia*, 58, 59 i 60 (1976) p. 3-4, 3-4, 3 i 29.
- DANON, J. “Incidencia de estudiantes no catalanes en la facultad de medicina de Barcelona, s. XVI-XIX”, *Medicina e Historia*, 63 (1976), p. 3-4.
- DANON, J. *Visió històrica de l'Hospital General de Santa Creu de Barcelona*, Barcelona: Rafael Dalmau, 1978.

- DANON, J. "Sobre los inicios de la medicina clínica en España, 1801-1850", *Medicina e Historia*, 12 (1986), p. 1-16.
- DANON, J. "Protomédicos y protomedicato en Cataluña", *Dynamis*, 16 (1996), p. 205-217.
- DANON, J. (ed.), *La enseñanza de la medicina en la Universidad española*, Barcelona: Fundació Uriach, 1998 i 2001, 2 vols.
- DASTON, L. "Objectivity and the escape from perspective" *Social History of Science*, 22 (1992), p. 597-618.
- DEBUS, A. G. *El hombre y la naturaleza en el Renacimiento*, México: Fondo de Cultura Económica, 1996.
- DEDIEU, J. P. "Familia y alianza. La Alta Administración española del siglo XVIII" a J. L. CASTELLANO (ed.), *Sociedad, administración y poder en la España del Antiguo Régimen. Hacia una nueva historia institucional*, Granada: Universidad de Granada, 1996, p. 47-76.
- DEDIEU, J. P. "La Nueva Planta en su contexto. Las reformas del aparato del Estado en el reinado de Felipe V", *Manuscripts*, 18 (2000), p. 113-139.
- DESAIVE, J.-P., et al., *Médecins, climat et épidémies à la fin du XVIIIe siècle*, Paris: Mouton, 1972.
- DD. AA. *Societat de Cirurgia de Catalunya, Tres treballs premiats en el concurs d'homenatge a Gimbernat*, Barcelona: Laboratoris de Nord d'Espanya, 1936.
- DD. AA. *Dix-huitième siècle*, 9 (1977), número monográfico.
- DD. AA. *Estudios sobre la profesión médica en la sociedad valenciana (1329-1898)*, València: COMV, 1998.
- DD. AA. *Història de la infermeria a l'hospital de Santa Creu i Sant Pau*, Barcelona: HSCCP-UAB, 2001.
- DD. AA. *Assainissement et salubrité publique en Europe Méridionale (fin du moyen âge, époque moderne)* de la revista *Cahiers du Centre d'Histoire "Espaces et Cultures"*, 14 (2001), p. 1-158.
- DÍEZ, F. "El nivel de vida de la población trabajadora en la ciudad preindustrial: condiciones para una difícil subsistencia, Valencia, siglo XVIII", *Historia Social*, 50-51 (1989), p. 53-69.
- DÍEZ, F. *Viles y mecánicos. Trabajo y sociedad en la Valencia pre-industrial*, València, IVEI, 1990.
- DÍEZ, F. *La sociedad desasistida. El sistema benéfico asistencial en la Valencia del siglo XIX*, València, Diputació de València, 1993.
- DOMÍNGUEZ ORTIZ, A. "Algunos datos sobre médicos rurales en la España del siglo XVIII", *Asclepio*, 25 (1973), p. 317-321.
- DORWART, R. A. "The Royal College of Medicine and public health in Brandenburg-Prussia, 1685-1740", *Medical History*, 2 (1958), p. 13-23.
- DORWART, R. A. *The Prussian welfare state before 1740*, Cambridge: CUP, 1971.
- DUALDE, V. *Historia de la albeytería valenciana*, València, Ajuntament de València, 1997.
- DULIEU, L. *La médecine à Montpellier*, Avignon: Les Presses Universelles, 1979 i 1983, vols. II i III.
- EIRAS ROEL, A. "La documentación de protocolos notariales en la reciente historiografía modernista", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, VIII (1980), p. 7-27.
- ESCARTÍN, E. "El Corregimiento de Barcelona: notes per al seu estudi", a *Actes del I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, I (1984), p. 47-55.
- ESTEBAN DE VEGA, M. "La asistencia liberal española: beneficencia pública y previsión particular", *Historia Social*, 13 (1992), p. 123-138.
- FATJÓ, P. "La beneficencia eclesiástica en la Barcelona del siglo XVII: la Pía Almoína, 1655-1669", *Estudis*, 1986, vol. 12, p. 72-96.
- FATJÓ, P. "Un instrument de la caritat eclesiàstica: la Pia Almoína", *L'Avenç*, 1986, vol. 91, p. 44-47.
- FERNÁNDEZ, F. "Genealogía de la familia Alós", *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 66 (1915), p. 53-58.
- FERNÁNDEZ DOCTOR, A. "Médicos y cirujanos de Zaragoza en la Edad Moderna", *Dynamis*, 17 (1997), p. 141-164.
- FERNÁNDEZ DOCTOR, A. i ARCARAZO, L. A. "Asistencia rural en los siglos XVII y XVIII; los tipos de «conducción» de los profesionales sanitarios en Aragón", *Dynamis*, 22 (2002), p. 189-208.
- FERNÁNDEZ LUZÓN, A. "Régimen económico, salarios y cátedras del Estudio General de Barcelona en el siglo XVI", *Manuscripts*, 7 (1988), p. 149-166.
- FERNÁNDEZ LUZÓN, A. "La proyección social del profesorado universitario: Barcelona, 1559-1596", *Historia Social*, 21 (1995), p. 3-17.

- FERRAGUD, C. *Els professionals de la medicina (Físics, Cirurgians, Apotecaris, Barbers i Menescals) a la Corona d'Aragó després de la pesta negra (1350-1410): activitat econòmica, política i social*, Tesi doctoral inèdita, Universitat de València, 2002.
- FERRER, D. *Historia del Real Colegio de Cirugía de la Armada de Cádiz*, Barcelona: Emporium, 1961.
- FERRER, D. *Biografía de Pedro Virgili*, Barcelona, COMB, 1963.
- FERRER, D. "Noticia sobre la vida y la obra de Antonio de Gimbernat", *Medicina e Historia*, 4 (1964), p. 1-15.
- FERRER, D. "De la unión del estudio de la medicina y la cirugía" *Medicina e Historia*, 24 (1966), p. 1-14.
- FERRO, V. *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic: Eumo, 1987.
- FIGUERAS, N., GRAU, J. M. T., PUIG, R. "La possessió de llibres a través dels inventaris *post-mortem*. Un mostreig (s. XVIII)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXIV (1994), p. 129-160.
- FISSELL, M. *Patients, power, and the poor in eighteenth-century Bristol*, Cambridge, Cambridge U.P., 1991.
- FONTANA, J. *La fi de l'Antic Règim i la industrialització, 1787-1868*, a *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar, Barcelona: Edicions 62, 1988, vol. V.
- FONTANA, J. *La història després de la fi de la història*. Vic, Eumo Editorial, 1992.
- FOX, C., PORTER, R., WOKLER, R. (eds.), *Inventing human science. Eighteenth-century domains*, Berkeley-Londres: University of California Press, 1995.
- FRAILE, P. "Putting order into the cities: the evolution of *policy science* in eighteenth-century Spain", *Urban History*, 25-1 (1998), p. 22-35.
- FRESQUET, J. L. "La diversidad de mentalidades en la Cirugía (1580) de Juan Calvo, a través del estudio de sus referencias", a *Estudios sobre la medicina y la ciencia valencianas, siglos XIV-XIX*, València: Instituto de Estudios Documentales e Históricos sobre la Ciencia, 1985, nº 38.
- FRESQUET, J. L. "La práctica médica en los textos quirúrgicos del siglo XVI", *Dynamis*, 22 (2002) en premsa.
- GALLENT, M. "Protomédicos y Protocirujanos en la Corona de Aragón", a *Homenatge al Doctor Sebastià García Martínez*, València: Generalitat Valenciana, 1988, I, p. 103-116.
- GARCÍA BALLESTER, L. *Historia social de la medicina en la España de los siglos XIII al XVI*, Madrid, Akal, 1976.
- GARCÍA BALLESTER, L. "Los orígenes de la profesión médica en Cataluña: El *Collegium* de Médicos de Barcelona (1342)", a *Estudios dedicados a Juan Peset Aleixandre*, València: Universitat de València, 1982, I, p. 129-149.
- GARCÍA BALLESTER, L. Los moriscos y la medicina. Un capítulo de la medicina y la ciencia marginadas en la España del siglo XVI, Barcelona, Labor, 1984.
- GARCÍA BALLESTER, L. *La medicina a la València medieval*, València: Alfons el Magnànim-IVEI, 1988.
- GARCÍA BALLESTER, L. "La nueva industria del libro médico y el renacer del humanismo médico latino", a *La Cultura del Renaixement: homenatge al pare Miquel Batllori*, Bellaterra: UAB, 1993, p. 111-128.
- GARCÍA BALLESTER, L. "Improving Health. A Challenge to European Medieval Galenism", *Evening Lectures Series-EAHMH*, 1996, vol. 2, p. 5-24.
- GARCÍA BALLESTER, L. Introducción general a GALENO, *Sobre la localización de las enfermedades (De locis affectis)*, Madrid: Gredos, 1997, p. 7-86.
- GARCÍA BALLESTER, L. *La búsqueda de la salud. Sanadores y enfermos en la España medieval*, Barcelona: Península-HCS, 2002.
- GARCÍA DOMÉNECH, R. M. "La Junta d'Auxilis, 1797-1802", *L'Avenç*, 91 (1986), p. 48-53.
- GARCÍA-DONCEL, M. "Los orígenes de nuestra Real Academia y los Jesuitas", *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, LVII-3 (1998), p. 3-60.
- GARCÍA ESPUCHE, A. *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Madrid, Alianza Editorial, 1998.
- GARCÍA FUERTES, G. "El panorama sanitario de Barcelona a finales del siglo XVIII", a *Actes del Ier Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, 2 (1984), p. 657-665.
- GARCÍA HOURCADE, J. J. *Beneficencia y sanidad en el siglo XVIII: el hospital de San Juan de Dios de Murcia*, Murcia, Universidad de Murcia, 1996.

- GASPAR GARCÍA, M^a. D. *Aparición del Jardín Botánico de Barcelona, Historia, evolución e influencias científicas (1784-1854)*, Barcelona: Fundació Uriach 1838, 1994.
- GELABERTÓ, M. “Religión, enfermedad y medicina popular en la Cataluña del siglo XVIII”, *Historia Social*, 26 (1996), p. 3-18.
- GELFAND, T. *Professionalizing Modern Medicine. Paris Surgeons and Medical Science and Institutions in the 18th Century*, Westport: Greenwood Press, 1980.
- GELFAND, T. “Public medicine and medical careers in France during the reign of Louis XV”, a A. W. RUSSELL (ed.), *The town and state physician in Europe from the Middle Ages to the Enlightenment*, Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, 1981, p. 99-122.
- GENÉ, J. “Notes per a la història de l'Hospital de Camprodon”, *Gimbernat*, 3 (1985), p. 179-193.
- GENTILCORE, D. *From bishop to witch: The system of the sacred in early modern Terra d'Otranto*, Manchester, Manchester U.P., 1992.
- GENTILCORE, D. *Healers and healing in early modern Italy*, Manchester: Manchester University Press, 1998.
- GESTIDO, R. *Una biblioteca ilustrada gaditana: los fondos bibliográficos humanísticos del Real Colegio de Cirugía de la Armada*, Cádiz: Universidad de Cádiz, 1994.
- GIJSWIJT-HOFSTRA, M.; MARLAND H. i De WAARDT, H. *Illness and healing alternatives in Western Europe*, Londres, Routledge, 1997.
- GORINA, N. “La Academia médico-práctica en la epidemiología barcelonesa del setecientos, 1770-1800”, *Medicina e Historia*, 22 (1988), p. 1-16.
- GORINA, N. *La penetració de la profilaxi antiverolosa a Catalunya. El problema de les inoculacions*, Bellaterra: Publicacions de la UAB, 1988, edició microfotogràfica de la tesi doctoral.
- GORINA, N. *Josep Pasqual i Campo. Una aportació desconeguda en la medicina catalana del set-cents*, Barcelona: F.M.H.M.C, 1991.
- GOUBERT, J. P. i LEBRUN, F. “Médecins et chirurgiens dans la société française du 18e siècle”, *Annales Cispaline d'Histoire Sociale*, 4 (1973), p. 119-136.
- GOUBERT, J. P. *Malades et médecins en Bretagne, 1770-1790*, Paris, Klincksieck, 1974.
- GOUBERT, J. P. “The extent of medical practice in France around 1780”, *Journal of Social History*, 10 (1977), p. 410-427.
- GOUBERT, J. P. (ed.), *La médicalisation de la société française, 1770-1830*, Ontario, Historical Reflections Press, 1982.
- GOUBERT, J. P. “Épidémies, Médecine et État en France à la fin de l'Ancien Régime”, a N. BULST, R. DELORT (eds.), *Maladies et société, XIIe-XVIIIe siècles*, Paris: Éditions du CNRS, 1989.
- GRABULEDA, C. “Los límites de la acción social en la España del siglo XIX. Asistencia y salud pública en los orígenes del estado liberal”, *Hispania*, 60 (2000), p. 597-622.
- GRANDA JUESAS, J. M. “Médicos, cirujanos, barberos, sangradores y boticarios asturianos en el Catastro del Marqués de Ensenada”, *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos*, 133 (1990), p. 97-110.
- GRANJEL, L. S. *La medicina española del siglo XVIII*, Salamanca: Ediciones US, 1979.
- GRANJEL, M. “Médicos y Cirujanos en Extremadura a finales del siglo XVIII”, *Dynamis*, 22 (2002), p. 151-187.
- GRMEK, M. “Le néohippocratisme montpelliérain au XVII siècle: l'enigme Barbeyrac”, a *Actes du 110e Congrès des Sociétés Savantes: Histoire de l'École Médicale de Montpellier*, Paris: CTHS, 1985, vol. II, p. 103-113.
- GUDAYOL, A. “Història del llibre i de les biblioteques a Catalunya: quinze anys d'estudis (1985-1999)”, *Item, Revista de Biblioteconomia i Documentació*, 27 (2000), p. 4-64.
- GUILLAMON, F. J. *Las reformas de la administración local durante el reinado de Carlos III*, Madrid, Instituto de Estudios de Administración Local, 1980.
- GUILLÉN, V. *Análisis de las memorias de las Juntas Literarias del Real Colegio de Cirugía de Barcelona*, Barcelona: UB, tesi doctoral inèdita, 1982.
- GUIMERÀ, C. “Les associacions religioses de laics a la Barcelona de la segona meitat del segle XVIII”, a *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1984, vol. 2, p. 501-506.
- HANNAWAY, C. “The Société Royale de Médecine and epidemics in the Ancien Régime”, a *Bulletin of the History of Medicine*, 46 (1972), p. 257-273.

- HANNAWAY, C. "Veterinary medicine and rural health in pre-revolutionary France", a *Bulletin of the History of Medicine*, 51 (1977), p. 431-447.
- HANNAWAY, C. "From private hygiene to public health: a transformation in western medicine in the eighteenth and nineteenth centuries", a T. OGAWA (ed.), *Public Health*, Tòquio: the Tanigouchi Foundation, 1981, p. 108-128.
- HANNAWAY, C. "The Société Royale de Médecine and Epidemics in the Ancien Régime" in *Bulletin of the History of Medicine*, XLVI (1972) 257-273.
- HARRISON, M. "Medicine and the management of modern warfare", *History of Science*, 34 (1996), p. 379-410.
- HERRERO ROJO, M. *La albeytería española en el siglo XVIII*, Salamanca, Gráficas Cervantes, 1984.
- HILDESHEIMER, F. *Le bureau de la santé de Marseille sous l'ancien régime : le renfermement de la contagion*, Marsella: Fédération historique de Provence, 1980.
- HOPKINS, E. *Working-class self-help in nineteenth-century England*, Londres, UCL Press, 1995.
- HUISMAN, F. "Shaping the medical market: on the construction of quackery and folkmedicine in Dutch historiography", *Medical History*, 43 (1999), p. 359-375.
- HUYGELEN, C. "The immunization of cattle against rinderpest in eighteenth-century Europe", *Medical History*, 41 (1997), p. 182-196.
- IGLÉSIES FORT, J. *L'obra cultural de la Junta de Comerç*, Barcelona: R. Dalmau, 1969.
- IGLÉSIES FORT, J. "La Real Academia de Ciencias Naturales y Artes en el siglo XVIII", a *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, XXXVI-1 i 2 (1964).
- IGLÉSIES FORT, J. "La biblioteca de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona", *Revista de Llibreria Antiquària*, 9 (1985), p. 20-24.
- IZARN, P. "Les médecins de l'Université de Perpignan au XVIIIe siècle", *Société Agricole Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*, 100 (1992), p. 205-244.
- JETTER, D. "Clinical teaching in Portugal around 1800", *Clio Medica*, 1-4 (1977-88), p. 105-112.
- JEWSON, N. "Medical Knowledge and the Patronage System in Eighteenth-Century England", *Sociology*, VIII (1974), p. 369-385.
- JEWSON, Nicholas. "The disappearance of the sick man from medical cosmology, 1770-1870", *Sociology*, X (1976), p. 225-244.
- JULIA, D. "L'université de médecine de Montpellier durant l'époque moderne", a *L'Université de Montpellier (1289-1989). Actes du 61e congrès de la Fédération Historique du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon*, Montpellier: FHLMR, 1995, p. 77-108.
- JORDANOVA, L. J. "Earth Science and Environmental Medicine: the synthesis of the late Enlightenment", a L. J. JORDANOVA i R. PORTER (eds.), *Images of Earth. Essays in the history of the environmental sciences*, Aberdeen: The British Society for the History of Science, 1979, p. 119-146.
- JORDANOVA, L. "The social sciences and the history of science and medicine", a P. CORSI i P. WEINDLING (eds.), *Information sources in the history of science and medicine*, Londres, Butterworth, 1983, p. 81-96.
- JORDI, R. "Una visita de boticas en Cataluña. Año 1774", *Anales de la Real Academia de Farmacia*, 2 (1967), p. 249-348.
- JORDI, R. "Mancebos boticarios en el Principado de Cataluña durante el siglo XVIII", *Anales de la Real Academia de Farmacia*, 37-4 (1971), p. 525-616.
- JORDI, R. *Relaciones de los boticarios catalanes con las instituciones centrales*, La Bisbal: G. Gispert, 1975.
- JORDI, R. "Boticarios y drogueros barceloneses. Concordias, derechos y discusiones", *Boletín Informativo Circular Farmacéutica*, 73 (1975), p. 111-122.
- JORDI, R. "Boticarios y drogueros en Cataluña. Siglos XIV-XIX", *Cuadernos de historia Económica de Cataluña*, 14 (1976), p. 141-167.
- JORDI, R. "Boticarios y drogueros en Cataluña. Siglos XIV-XIX", *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, 14 (1976), p. 141-167.
- JORDI, R. "Medicamentos fraudulentos y su control por médicos y boticarios en Cataluña durante el siglo XVIII", *Circular Farmacéutica Boletín Informativo*, 101 (1978), p. 55-61.
- JORDI, R. "Precauciones para proteger al ganado de España de una epidemia registrada en Francia. Año 1732", *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 49 (1980), p. 38-44.

- JORDI, R. "La Tarifa del Colegio de Boticarios de Barcelona. Año 1588", *Circular Farmacéutica*, 276 (1982), p. 313-325 i 277 (1982), p. 402-430.
- JORDI, R. *Aportació a la història de la farmàcia catalana: 1285-1997*, Barcelona: Fundació Uriach, 1997.
- JÜTTE, R.; EKLÖF, M.; NELSON, M. C. (eds), *Historical aspects of unconventional medicine. Approaches, concepts, cases studies*, Sheffield, EAHMH Publications, 2001.
- KEEL O., P. HUDON, P. "L'essor de la pratique clinique dans les armées européennes (1750-1800)", *Gesnerus*, 54 (1997), p. 37-58.
- KING, H. "Beyond the medical market-place: new directions in ancient medicine", *Early Science and Medicine*, 2 (1997), p. 88-97.
- KING, L. S. *The philosophy of medicine: the early eighteenth century*, Cambridge: HUP, 1978.
- KING, L. S. "Boissier de Sauvages and 18th-century nosology", *Bulletin of the History of Medicine*, 40 (1966), p. 43-51.
- LACHMUND, J. i STOLLBERG, G. (eds.), *The social construction of illness*, Stuttgart, Steiner, 1992, p. 9-19.
- LAFUENTE, A., PUERTO SARMIENTO, F. J., CALLEJA, M^a. C. "Los profesionales de la Sanidad tras su identidad en la Ilustración española", a J. M. SÁNCHEZ RON, (ed.), *Ciencia y Sociedad en España*, Madrid: El Arquero-CSIC, 1988, p. 71-92.
- LAFUENTE, A., PESET, J. L. "Las academias militares y la inversión en ciencia en la España ilustrada", *Dynamis*, 2 (1982), p. 193-209.
- LAÍN ENTRALGO, P. *Historia de la medicina*, Barcelona: Salvat, 1989.
- LAÍN ENTRALGO, P. (ed.), *Historia universal de la medicina*, Barcelona: Salvat, 1972, vols. III, IV i V.
- LAMARCA, G. "Las bibliotecas privadas en los protocolos notariales. Valencia, 1740-1808" in *Anales de la Universidad de Alicante*, 4 (1984), p. 191-193.
- LAMARCA, G. *La cultura del libro en la época de la Ilustración: Valencia, 1740-1808*, València: IVEI, 1994.
- LAMARCA, G. "El libro y las lecturas en Valencia en la Edad Moderna. Bibliografía y estado de la cuestión", *Estudis*, 25 (1999), p. 245-255.
- LANE, J. "The medical practitioners of provincial England in 1783", *Medical History*, 28 (1984) p. 353-371.
- LANE, J. *A social history of medicine. Health, healing and disease in England, 1750-1950*, Londres: Routledge, 2001.
- LEBRUN, F. *Se soigner autrefois. Médecins, saints et sorciers aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris, Seuil, 1995 (1983).
- LEDERMANN F., ZEROBIN, C. (eds.), *Mercurius et Galenus. Économie et taxes de médicaments dans la pharmacie du passé*, Berna: Société suisse d'histoire de la pharmacie, 1998.
- LEDERMANN, F. "Le prix de médicaments à Rome: économie et pharmacie de 1700 à 1870", *Medicina nei Secoli*, 11 (1999), p. 117-133.
- LEÓN, P. "La consulta médica. Una práctica de la medicina del siglo XVIII", *Dynamis*, 22 (2002), en premsa.
- LINDEMANN, M. *Health and healing in eighteenth-century Germany*, Baltimore, Johns Hopkins U.P., 1996
- LINDEMANN, M. *Medicine and Society in Early Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- LLADONOSA, J. *Noticia histórica sobre el desarrollo de la medicina en Lérida*, Lérida: COML, 1974.
- LLEONART, F. "El saber anatómico de los albeytares españoles", *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 20 (1973), p. 45-53.
- LLEONART, F. "El diagnóstico clínico en la Albeytería española", *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 21 (1973), p. 51-59.
- LLEONART, F. "Evolución científica de la veterinaria española en los siglos XVII y XVIII", *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 23 (1974), p. 39-60.
- LLEONART, F. "Joseph Thomas Vergés, insigne Albeytar ilerdense promovido a Cirujano en 1754 por aclamación popular", *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 24 (1974), p. 114-121.
- LLEONART, F. "Nuevas aportaciones a una historia de la veterinaria catalana en el siglo XVIII", *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 25 (1974), p. 164-72.

- LLEONART, F. "Aspectos económicos inéditos de la veterinaria española del siglo XVIII", *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 26 (1974), p. 232-43 i 27 (1974), p. 294-308.
- LLEONART, F. "Instancia para real conocimiento de la Albeytería como profesión liberal, y para gozar de las mismas exenciones que los boticarios (1738)", *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 28 (1974), p. 376-83.
- LLEONART, F. "La epidemia del ganado en el Valle de Arán en 1731", *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 43 (1978), p. 141-149.
- LLEONART, F. "Cuatrocientos años de veterinaria en Cataluña (s. XIV-XVIII)", *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 46 (1979), p. 82-90.
- LLEONART, F. "Manescals, albeïters i ferradors de Mataró i el Maresme al segle XVIII", *Anales del Colegio Oficial de Veterinarios de Barcelona*, 38 (1981), p. 21-31.
- LLEONART, F. "Joseph Thomas Vergés, Albeïter de Lleida i la seva activitat com a cirurgia", *Gimbernat*, IX-I (1988), p. 171-177.
- LLEONART, F. "Aspectos históricos en el conocimiento de la rabia", *Terapéutica Veterinaria Biohorm*, 6 (1991), p. 55-59.
- LLOMBART, V. "Comparación entre los ilustrados de la Corona de Aragón y los de Castilla y León. Campomanes, Sisternes y Assó ante la Ley Agraria", a *Estructuras agrarias y reformismo ilustrado en la España del siglo XVIII*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1989, p. 539-552.
- LLOYD, G.E.R. *Demystifying mentalities*, Cambridge, Cambridge U.P., 1990.
- LLUCH, E. "La Catalunya del segle XVIII i la lluita contra l'absolutisme centralista. El "Proyecto del Abogado General del Público" de Francesc Romà i Rossell", *Recerques*, 1 (1970), p. 33-50.
- LLUCH, E. "La pràctica econòmica de la Il·lustració: el valencià Manuel Sisternes y Feliu i els seus dictàmens com a Fiscal de l'Audiència de Catalunya (1766-1779)", a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, València: Universitat de València, 1976, vol. II, p. 694-706.
- LLUCH, E. i ARGEMÍ, L. *Agronomía y fisiocracia en España, 1750-1820*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1985
- LLUCH, E. (ed.), *Junta de Comerç, Discurso sobre la agricultura, comercio e industria del Principado de Cataluña (1780)*, Barcelona, Alta fulla, 1997.
- LLUCH, E. *La Catalunya vençuda del segle XVII. Foscors i clarors de la Il·lustració*, Barcelona, Edicions 62, 1996.
- LÓPEZ MUÑOZ, M. L. "Control estatal de las asociaciones de laicos (1762-1814). Aspectos legales de la extinción de cofradías en España", a E. LA PARRA i J. PRADELLES (ed.), *Iglesia, sociedad y estado en España, Francia e Italia (siglos XVIII al XX)*, Alicante, Instituto de Cultura, 1991, p. 341-359.
- LÓPEZ PIÑERO, J. M^a. "La obra cardiológica de Joan d'Alós (1617-1695): sus puntos de vista acerca de la fisiología circulatoria, transfusión sanguínea y la anatomía patológica cardiovascular", *Medicina española*, 49 (1963), p. 409-423.
- LÓPEZ PIÑERO, J. M^a. "The relation between the *Alte Wiener Schule* and the Spanish Medicine of the Enlightenment", *Clio Medica*, 9-2 (1974), p. 109-123.
- LÓPEZ PIÑERO, J. M^a. *Medicina moderna y sociedad española. Siglos XVI al XIX*, València: Càtedra e Instituto de Historia de la Medicina, 1976.
- LÓPEZ PIÑERO, J. M^a. *Ciencia y técnica en la sociedad española de los siglos XVI y XVII*, Barcelona: Labor, 1979.
- LÓPEZ PIÑERO, J. M^a. (ed.), *La ciencia en la España del siglo XIX, Ayer*, 7 (1992).
- LÓPEZ PIÑERO, J. M^a. "Juan de Cabriada y el movimiento novator de finales de siglo XVII. Reconsideración después de treinta años", *Asclepio*, 45-1 (1993), p. 3-53.
- LÓPEZ TERRADA, M^a. L. *Libros y folletos científicos en la Valencia de la Ilustración (1700-1808)*, València: IVEI, 1987.
- LÓPEZ TERRADA, M^a. L. "El pluralismo médico en la Valencia foral. Un ejemplo de curanderismo", *Estudis*, 20 (1994), p. 167-181.
- LÓPEZ TERRADA, M^a. L., BERTOMEU, J. R., GARCÍA BELMAR, A. "Libros y folletos científicos valencianos (1700-1814)" a *La actividad científica valenciana de la Ilustración*, València: Diputació de València, 1998, vol. 1, p. 109-204.

- LÓPEZ TERRADA, M^a. L. "Health care and poor relief in the Crown of Aragon", in O. P. GRELL, A. CUNNINGHAM, J. ARRIZABALAGA (eds.), *Health Care and Poor Relief in Counter-Reformation Europe*, London-New York, Routledge, 1999, p. 177-200.
- LÓPEZ TERRADA, M^a. L. "Medical pluralism in a Renaissance city: the case of Valencia", a R. JÜTTE (ed.), "The doctor and the stage: performing and curing in early modern Europe", *Ludica*, 2000, 5-6, p. 216-232.
- LUPTON, D. *Medicine as culture. Illness, disease and the body in western societies*, London, Sage Publications, 1994.
- MacDONALD, M. "Anthropological perspectives on the history of science and medicine", a P. CORSI i P. WEINDLING (eds.), *Information sources in the history of science and medicine*, London, Butterworth, 1983, p. 60-80.
- MALDONADO, L., PINAR, S. *Catálogo de los fondos manuscritos del siglo XVIII de la Real Academia Nacional de Medicina*, Madrid: RANM, 1996.
- MANCEBO, P. PESET, M., PESET, J. L. "Temores y defensa de España frente a la peste de Marsella de 1720", *Asclepio*, 23 (1971), p. 131-189.
- MÁRQUEZ, C. *Las juntas literarias del Real Colegio de Cirugía de Cádiz: catálogo de las "observaciones" manuscritas: 1742-1836*, Cádiz: Universidad de Cádiz, 1986.
- MARSET P. i SATURNO, P. "Los sanitarios murcianos de 1750 a 1850. Evolución numérica, tipos profesionales y procedencia geográfica", *Asclepio*, 32 (1980), p. 255-271.
- MARSET, P. "Aspectos sanitarios de Murcia en los siglos XVIII y XIX. Una aproximación", *Cuadernos de Historia*, 10 (1983), p. 279-301.
- MARTÍ, J. "Medicina popular religiosa a través dels goigs", *Arxiu d'Etnografia de Catalunya*, 7 (1989), p. 171-203.
- MARTÍ, J. *La medicina popular catalana*, Barcelona, Labor, 1992.
- MARTÍ, M. A. "Catalunya dins la xarxa científica de la il·lustració. John Polus Lecaan: medicina i botànica a Barcelona durant la guerra de Successió", *Manuscrits*, 19 (2001), p. 175-194.
- MARTÍN, E; COMELLES, J. M^a.; ARNAU, M.; DAURA, A. "La crisi dels Hospitals catalans a les darreries del segle XVIII", *Gimbernat*, 18 (1992), p. 139-147.
- MARTÍNEZ, A. "Estudio comparativo de las farmacopeas catalanas o Concordias de 1511, 1535 y 1587", a *Actes del I Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana*, Barcelona: Scientia, 1970, vol. I, p. 339-348.
- MARTÍNEZ VIDAL, À. "De les institucions forals a les acadèmies mèdiques", a *Actes del catorzè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana*, Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears, 1995, p. 763-779.
- MARTÍNEZ VIDAL, À. "El Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona a l'Europa de la Il·lustració", a Cinc conferències sobre Pere Virgili, Vilallonga del Camp: Comissió commemorativa del Tercer Centenari del Naixement de Pere Virgili, 2001, p. 95-109.
- MARTÍNEZ VIDAL, À., PARDO TOMÁS, J. "El primitivo teatro anatómico de Barcelona" *Medicina e Historia*, 65 (1996) p. 1-16.
- MARTÍNEZ VIDAL, À., PARDO TOMÁS, J. "Los orígenes del teatro anatómico de Madrid (1689-1728)" *Asclepio*, 49-1 (1997) p. 5-38.
- MARTÍNEZ VIDAL À., PARDO TOMÁS, J. "Las consultas y juntas de médicos como escenario de controversia y práctica médica en la época de los novatores (1687-1725)", *Dynamis*, 22 (2002), en premsa.
- MARTÍNEZ VIDAL, À. PARDO TOMÁS, J. "La medicina a la Barcelona foral (1560-1714)" (en premsa, 2003).
- MARTÍNEZ SHAW, C. "La Cataluña del siglo XVIII bajo el signo de la expansión", a R. FERNÁNDEZ (ed.), *España en el siglo XVIII. Homenaje a Pierre Vilar*, Barcelona, Crítica, 1985, p.55-131.
- MARTÍNEZ SHAW, C. "L'assistència pública a la Barcelona Moderna", *L'Avenç*, 91 (1986), p. 30-37.
- MASSONS, J. M^a. *Francesc Puig (1720-1797) i els cirurgians del seu temps*, Barcelona: PPU, 1993.
- MASSONS, J. M^a. *Historia de la sanidad militar española*, Barcelona: Pomares-Corredor, 1994, 4 vols.
- MASSONS, J. M^a. *Història del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona*, Barcelona, Fundació Uriach 1838, 2003.
- MATEU, J. "Manuscritos de ars medica en la Biblioteca General de la Unviersitat de Barcelona. Referencia catalográfica s. XVII-XIX", *Gimbernat*, 30/2 (1998), p. 207-236.

- MATHIAS, P. "Swords and ploughshares: the armed forces, medicine and public health in the late eighteenth century", a J. M. WINTER (ed.), *War and economic development. Essays in memory of David Joslin*, Cambridge: CUP, 1975, p. 73-90.
- McCLELLAN, J. E. *Science reorganized. Scientific societies in the eighteenth century*, Nova York: Columbia UP, 1985.
- McCLOY, S. T. *Government Assistance in Eighteenth-Century France*, Durham, Duke U.P., 1946.
- McVAUGH, M. R. *Medicine before the plague. Practitioners and their patients in the Crown of Aragon, 1285-1345*, Cambridge: CUP, 1993.
- MENÉNDEZ DE LA FUENTE, L. "Graduados en Medicina, cirugía y farmacia por la facultad de medicina de la Universidad de Huesca desde el año de 1566 hasta el año de 1824. Relación nominal y cuadros numéricos. Breves notas relativas a algunos alumnos", a *Actas del IV Congreso Español de Historia de la Medicina*, Granada: CEHM, 1976, vol. III, p.181-232.
- MERCADER, J. *Els Capitans Generals. Segle XVIII*, Barcelona: Vicens Vives, 1957.
- MERCADER, J. *Felip V i Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, 1968.
- MERINERO, M. J. *Percepción social de la enfermedad en tiempos de la Ilustración*, Cáceres, Universidad de Extremadura, 1995.
- MERINO, J. P. *Las cuentas de la Administración central española, 1750-1820*, Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1987.
- MICÓ, J. A. "Propietarios de bibliotecas y presencia de la ciencia en la Valencia renacentista", a H. CAPEL, J. M^a. LÓPEZ PIÑERO, J. PARDO TOMÁS (eds.), *Ciencia e ideología en la ciudad*, València: Generalitat Valenciana, 1991, vol. I, p. 95-101.
- MIKKELI, *Hygiene in the early modern medical tradition*, Saarijärvi: Academia Scientiarum Medica, 1999.
- MIQUEL SERRA, D. "Estructura geogràfica de les botigues d'apotecari en la Catalunya dels segles XVII i XVIII", a *Actes de les II Trobades d'Història de la Ciència i de la Tècnica*, Peníscola-Barcelona: SCHCT, 1993, p. 203-225.
- MIRAMBELL, E. "La biblioteca mèdica de la família Oms de Blanes", *Revista de Arxivos, Biblioteques y Museos*, 78-1 (1975), p. 93-110.
- MONÉS, J. *L'obra educativa de la Junta de Comerç, 1769-1851*, Barcelona: Cambra de Comerç, 1987.
- MONTAÑA, D. *Aspectes sanitaris del terme i vila de Terrassa en els segles XVI, XVII i XVIII*, Barcelona, PPU, 1987.
- MONTSERRAT, S., CARRERAS, M. *Historia de la Real Academia de Medicina de Barcelona*, Barcelona: Socitra, 1954.
- MORA, N. *Evolució del poder adquisitiu a Barcelona (1779-1816): els salaris de les fàbriques d'indianes barcelonines*, Treball de recerca inèdit, UPF, 1999.
- MORAN, B. T. (ed.), *Patronage and institutions: science, technology and medicine at the European Court, 1500-1750*, Rochester, Boydell Press, 1991.
- MORENO, B. *Pagesos, menestrals i burgesos al Penedès del segle XVIII. Les economies familiars a partir dels inventaris post-mortem*, Barcelona: treball de recerca, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, 1995.
- MORETÓN, M. *Las profesiones sanitarias en Castilla y León (siglo XVIII). Análisis sociológico y estadístico*, Valladolid, Universidad de Valladolid, 1993.
- MOREU-REY, E. "Sociologia del llibre a Barcelona al segle XVIII. La quantitat d'obres a les biblioteques particulars", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, VIII (1980), p. 275-303.
- MUNCK, T. *The enlightenment. A comparative social history, 1721-1794*, Londres: Arnold, 2000.
- NAVARRO, J. "La introducción de la medicina clínica en España. La cátedra de medicina práctica de la Universidad de Valencia", *Asclepio*, 41 (1989) p. 157-173.
- NIETO-GALAN, A. *Ciència a Catalunya a l'inici del segle XIX: teoria i aplicacions tècniques a l'Escola de Química de Barcelona sota la direcció de Francesc Carbonell Bravo (1805-1822)*, Barcelona: UB, tesi doctoral inèdita, 1994.
- NIETO-GALAN, A. "Un projet régional de chimie appliquée à la fin du XVIIIe siècle. Montpellier et son influence sur l'École de Barcelone: Jean-Antoine Chaptal et Francesc Carbonell", *Archives Internationales d'Histoire des Sciences*, 44-132 (1994), p. 38-62.
- NIETO-GALAN, A., ROCA ROSELL, A. (coords.), *La Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona als segles XVIII i XIX*, Barcelona: RACAB-IEC, 2000.

- NIETO-GALÁN, A. *La seducción de la máquina: vapores, submarinos e inventores: Francesc Sanpoms, Narcís Monturiol, Isaac Peral*, Madrid: Nivola, 2001.
- NOGUERA, R. *Los notarios de Barcelona en el siglo XVIII*, Barcelona: CNB, 1978.
- NOVELLAS, A. *La triaca de Andrómaco*, Barcelona, COFB, 1944.
- NUTTON, V. (ed.), *Medicine at the courts of Europe, 1500-1837*, Londres, Routledge, 1989.
- OLBY, R. C., CANTOR, G. N. CHRISTIE, J. R. R., HODGE, M. J. S. (eds.), *Companion to the history of modern science*, Londres: Routledge, 1990.
- ORDÓÑEZ, J., ELENA, A. (eds.), *La ciencia y su público*, Madrid: CSIC, 1990.
- ORTIZ, T.; QUESADA, C.; VALENZUELA, J.; ASTRAIN, M. "Health professionals in mid-Eighteenth-Century Andalusia: socio-economic profiles and distribution in the kingdom of Granada", a J. WOODWARD i R. JÜTTE (eds.), *Coping with sickness. Historical aspects of health care in a European perspective*, EAHHM, Sheffield, 1995, p. 19-44.
- PALOS, J.L. *Catalunya a l'Imperi dels Àustria. La pràctica de govern (segles XVI i XVII)*, Lleida: Pagès, 1994.
- PARELLADA, J. "Dues farmacopees barcelonines (1587 i 1686)", a *Actes del I Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana*, Barcelona: Scientia, 1970, vol. I, p. 349-362.
- PARDO TOMÁS, J. "Historia de la ciencia e historia del libro: ¿un desencuentro?", *Dynamis*, 17 (1997), p. 467-474.
- PARDO TOMÁS, J. *Ciencia y censura. La Inquisición y los libros científicos en los siglos XVI y XVII*, Madrid: CSIC, 1999.
- PARK, K. *Doctors and medicine in early modern renaissance*, Princeton, Princeton U.P., 1985.
- PARRILLA, M. "Un hospital militar en 1716", *Medicina e Historia*, 15 (1972), p. 7-26.
- PAU ROIGÉ, J. *Aspectes sanitaris dels arxius parroquials del Priorat, segles XVI-XVIII*, Barcelona, PPU, 1993.
- PELLING, M. i WEBSTER, Ch. "Medical practitioners", a Ch. WEBSTER (ed.), *Health, medicine and mortality in the sixteenth century*, Cambridge, Cambridge U.P., 1979, p.165-235.
- PELLING, M. "Medical practice in the early modern period: trade or profession?", *The Society for the Social History of Medicine Bulletin*, 32 (1983), p. 27-30.
- PELLING, M. "Medical practice in early modern England: trade or profession?", a W. PREST (ed.), *The professions in early modern England*, London, Croom Helm, 1987, p. 90-128.
- PENNELL, S. "Consumption and consumerism in early modern England", *The Historical Journal*, 42/2 (1999), p. 549-564.
- PERDIGUERO, E. *Los tratados de Medicina Doméstica en la España de la ilustración*, Alacant: Universitat d'Alacant, tesi doctoral inèdita, 1991.
- PERDIGUERO, E. "The popularization of medicine during the Spanish Enlightenment", a R. PORTER (ed.), *The popularization of medicine, 1650-1850*, Londres: Routledge, 1992, p. 160-193.
- PERDIGUERO, E. "Historia de la medicina y antropología", *Quaderns d'antropologies*, núm. esp. (1992), p. 7-14.
- PERDIGUERO E. i BERNABEU, J. "La asistencia médica pública en el Alicante del siglo XVIII: los médicos de la ciudad", *Canalobre*, 29-30 (1995), p. 165-176.
- PERDIGUERO, E. "Protomedicato y curanderismo", *Dynamis*, 16 (1996), p. 91-108.
- PERDIGUERO, E. "«Con medios humanos y divinos»: la lucha contra la enfermedad y la muerte en Alicante en el siglo XVIII", *Dynamis*, 22 (2002), pp. 121-150.
- PÉREZ MOREDA, V. *Las crisis de mortalidad en la España interior. Siglos XVI-XIX*, Madrid, Siglo XXI, 1980.
- PESET, V. "Informe del claustro de medicina de Valencia sobre renovación de estudios (1721)", *Asclepio*, 13 (1961), p. 143-155.
- PESET, V. *Gregori Mayans i la cultura de la Il·lustració*, Barcelona-València: Curial-Tres i Quatre, 1975.
- PESET, J. L. "Reforma de los estudios médicos en la Universidad de Valencia. El plan de estudios del rector Blasco de 1786", *Cuadernos de Historia de la Medicina Española*, 12 (1973), p. 213-264.
- PESET, J. L., PESET, M. *El reformismo de Carlos III y la Universidad de Salamanca. Plan general de estudios de 1771*, Salamanca: Universidad de Salamanca, 1969.
- PESET, M., PESET, J. L. *Muerte en España (Política y Sociedad entre la peste y el cólera)*, Madrid: Seminarios y Ediciones, 1972.

- PESET, M., PESET, J. L. *Gregorio Mayáns y la reforma universitaria. Idea del nuevo método que se puede practicar en la enseñanza de las universidades de España, 1 de abril de 1767*, València: Ayuntamiento de Oliva, 1975.
- PESET, M., PESET, J. L. "Epidemias y Sociedad en la España del Antiguo Régimen", *Estudios de Historia Social*, I-4 (1978), p. 7-28.
- PESET, M., PESET, J. L. *La universidad española (siglos XVIII y XIX). Despotismo ilustrado y revolución liberal*, Madrid: Taurus, 1974.
- PESET M. i MANCEBO, P. "La population des universités espagnoles au XVIII siècle", a D. JULIA, J. REVEL, R. CHARTIER, *Les universités européennes du XVIe à XVIIIe siècle: histoire sociale des populations étudiantes*, Paris, EHESC, 1986, vol. 1, p. 187-204.
- PICKSTONE, J. V. "Museological science? The place of the analytical/comparative in nineteenth-century science, technology and medicine", *History of Science*, 32 (1994), p. 111-138.
- PICKSTONE, J. V. *Ways of Knowing. A new history of science, technology and medicine*, Manchester: MUP, 2000.
- PIEPER, R. *La Real Hacienda bajo Fernando VI y Carlos III (1753-1788). Repercusiones económicas y sociales*, Madrid: Ministerio Economía y Hacienda, 1992.
- POMATA, G. *Contracting a cure: patients, healers, and the law in early modern Bologna*, Baltimore, Johns Hopkins U.P., 1998 (1994).
- PORTER, R. "Doing medical history from below", a *Theory and Society*, 14 (1985), p. 175-198.
- PORTER, R. (ed.). *Patients and practitioners. Lay perceptions of medicine in pre-industrial society*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- PORTER, R. *Health for sale. Quackery in England, 1650-1850*, Manchester, Manchester U.P., 1989.
- PORTER, R. "Man, Animals and Medicine at the time of the founding of the Royal Veterinary College", a A.R. MICHELL (ed.), *The Advancement of Veterinary Science*, vol. III de la *History of the Healing Professions. Parallels between Veterinary and Medical History*, Oxon, CAB International, 1993, p.19-30.
- PORTER, R. (ed.), *Medicine in the enlightenment*, Amsterdam: Rodopi, 1995.
- PORTER, R. *The greatest benefit to mankind. A medical history of humanity*, Hammersmith: Fontana Press, 1999.
- PUERTO SARMIENTO, F. J. *La ilusión quebrada. Botánica, sanidad y política científica en la España ilustrada*, Barcelona: El Serbal-CSIC, 1988.
- PUERTO SARMIENTO, F. J. "Ciencia y farmacia en la España decimonónica", *Ayer*, 7 (1992), p. 152-191.
- PUERTO SARMIENTO, F. J. *El mito de Panacea. Compendio de historia de la terapéutica y de la farmacia*, Madrid, Doce Calles, 1997.
- PUERTO SARMIENTO, F. J. "El agua en la terapéutica barroca", *Panacea, revista de historia de la terapéutica y ciencias afines*, núm. monogràfic (2001), www.ucm.es/info/folchia/numero.htm, issn: 1557-6891.
- PRATS, J. *La Universitat de Cervera i el reformisme borbònic*, Lleida: Pagès, 1993.
- PRINGLE, J., SABA, S. "Langage médical et politique locale: l'urbanisme et la santé à Marseille à la fin de l'Ancien Régime", a *Annales du Midi*, 93/154 (1981), p. 397-417.
- PRONTERA, G. "Medici, Medicina e Riforme nella Firenze della seconda metà del Settecento", *Società e Storia*, 26 (1984), p. 783-820.
- PUIG-PLA, C. "Desarrollo y difusión de la construcción de máquinas e instrumentos científicos: el caso de Barcelona, siglos XVIII-XIX", *Scripta Nova, Revista electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, 69-8 (2000), url: <http://www.ub.es/geocrit/sn-69-8.htm>.
- PUIGVERT, J. *Església, territori i sociabilitat (s. XVIII-XIX)*, Vic, Eumo, 2001.
- RAMSEY, M. *Professional and popular medicine in France, 1770-1830: the social world of medical practice*, Cambridge, Cambridge U.P., 1988.
- RAZZELL, P. E. *The conquest of smallpox: the impact of inoculation on smallpox mortality in eighteenth-century Britain*, Sussex: Caliban Books, 1977.
- REY BUENO, M. "El agua en el Madrid de los Austrias: notas para su estudio", *Panacea, revista de historia de la terapéutica y ciencias afines*, núm. monogràfic (2001), www.ucm.es/info/folchia/numero.htm, issn: 1557-6891.
- RIBAS PONTÍ, F. *Els goigs de l'Hospital General de Santa Creu de Barcelona*, Barcelona, Seminari Pere Mata-U.B., 1994.

- RIERA, J. "L'Acadèmia de Matemàtiques a la Barcelona il·lustrada (1715-1800)", a *Actas del II Congreso Internacional de Historia de la Medicina Catalana*, Barcelona: Scientia, 1975, p. 73-128.
- RIERA, J. *José Masdevall y la medicina española ilustrada. Enseñanza, epidemias y guerra a finales del siglo XVIII*, a *Acta Histórico-Médica Vallisoletana*, X (1980).
- RIERA, J. *Anatomía y cirugía española del siglo XVIII*, Valladolid: Universidad de Valladolid, 1982.
- RIERA, J. "Los comienzos de la inoculación de la viruela en la España ilustrada", *Medicina e Historia*, 8 (1985), p. 4-26.
- RIERA, J. *Epidemias de calenturas pútridas y malignas (1764-1783)*, a *Acta Histórico-Médica Vallisoletana*, XLV (1996).
- RIERA, J. "Libros, cirujanos y traductores", a *Capítulos de la medicina española ilustrada (Libros, cirujanos, epidemias y comercio de la quina)*, *Acta Histórico-Médica Vallisoletana*, 37 (1992), p. 11-29.
- RIERA, J., GRANDA-JUESAS J. *La inoculación de la viruela en la España ilustrada*, Valladolid: Universidad de Valladolid, 1987.
- RIERA SOCASAU, J. C. *Aspectos sanitarios de los archivos parroquiales del Valle de Arán, siglos XVII-XVIII*, Barcelona, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1990.
- RIERA, Seb. "El Mostassaf i el control del consum", *L'Avenç*, 60 (1983) p. 21-25.
- RIERA, S. *Síntesi d'història de la ciència catalana*, Barcelona: La Magrana, 1983.
- RIERA, S. *Ciència i tècnica a la Il·lustració: Francesc Salvà i Campillo, 1751-1828*, Barcelona: La Magrana, 1985.
- RIERA, S. "Ciència i tècnica a Catalunya durant la segona meitat del segle XVIII", *Pedralbes*, 8-II (1988), p. 211-226.
- RILEY, J. C. "The medicine of the environment in eighteenth-century Germany", a *Clio Medica*, 18 (1983), p. 167-178.
- RILEY, J. C. *The Eighteenth-Century campaign to avoid disease*, Basingstoke: MacMillan, 1987.
- RIU, M. (ed.), *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval, Anuario de Estudios Medievales*, 1980, vol. 9.
- ROCA TORRAS, J. *Historia de la Veterinaria en Catalunya (1400-1980)*, Tesi doctoral inèdita, Barcelona, UAB, 1991.
- ROCHE, D. "Talent, reason, and sacrifice: the physician during the Enlightenment", a R. FOSTER, O. RANUM (eds.), *Medicine and society in France. Selections from the Annales Économies, Sociétés, Civilisations*, Baltimore: the Johns Hopkins UP, 1980, vol. VI, p. 66-88 (orig. 1977).
- ROCHA, M. M. "Entre vosaltres n'hi ha prou amb la paraula: les xarxes de crèdit no formal des d'una perspectiva històrica", *Recerques*, 39 (1999), p. 171-190.
- ROCHE, D. *Les républicains des lettres. Gens de culture et Lumières au XVIIIe siècle*, Paris: Fayard, 1988.
- RODRÍGUEZ GUERRERO, J. "Censura y paracelsismo durante el reinado de Felipe II", *Azogue*, 4 (2001), url: <http://come.to/azogue>.
- RODRÍGUEZ OCAÑA, E. "El resguardo de la salud. Organización sanitaria española en el siglo XVIII", *Dynamis*, 7-8 (1987-88), p. 145-170.
- RODRÍGUEZ OCAÑA, E. "Organización sanitaria española en el siglo XVIII: Las Juntas de Sanidad", a J. FERNÁNDEZ, J. GONZÁLEZ (eds.), *Ciencia, Técnica y Estado en la España Ilustrada. Coloquio en conmemoración de Carlos III y la Ilustración, 1788-1988*, Madrid: MEC, 1990, p. 399-411.
- RODRÍGUEZ OCAÑA, E. "Nota acerca del número y distribución de médicos y cirujanos en Andalucía, Murcia y Albacete en torno a 1835", *Dynamis*, 12 (1992), p. 291-306.
- ROMERO, J. "Revolución liberal y formación de élites artesanales. Barcelona, 1814-1845", a S. CASTILLO i J. M. DONÉZAR (ed.), *Estado, protesta y movimientos sociales*, Vitoria, UPV, 1998, p. 65-78.
- ROMERO, J. "Segmentación laboral y asociacionismo obrero. Barcelona, 1820-1855", *Estudis Històrics I documents dels Arxius de Protocols*, 17 (1999), p. 243-289.
- ROSEN, G. *From medical police to social medicine: essays on the history of health care*, New York: Science History Publications, 1974.
- ROSEN, G. *A history of public health*, Baltimore-Londres: The Johns Hopkins UP, 1993, orig. 1958.
- ROUSSEAU, G. S., PORTER, R. (eds.), *The ferment of knowledge. Studies in the historiography of eighteenth-century science*, Cambridge, CUP, 1980.

- ROUSSEAU, G. S. *Enlightenment borders: scientific medical: pre- and postmodern discourses*, Manchester: MUP, 1990.
- RUBIÓ i BORRÁS, M. *Historia de la Real y Pontificia Universidad de Cervera*, Barcelona: Librería Verdaguer, 1915, vol. 1.
- RUIBÉRRIZ, P. V. *Historia de la ciencia veterinaria española: del Antiguo Régimen al Liberalismo, 1792-1847*, Tesi doctoral editada, Madrid, Universidad Complutense, 1984.
- RUIZ PABLO, A. *Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona: 1758 a 1847*, Barcelona: Alta Fulla, 1994, orig. 1919.
- SABATÉ, J. M^a. "Notícia a l'entorn de la caritat i beneficència a Tarragona a la fi de l'antic règim: la casa hospital dels pobres infants orfes de Tarragona", a *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1984, vol. 1, p. 682-684.
- SABATÉ, J. M. i SABATÉ, J. *Un manual casolà de medicina. "El llibre del Prior"*, Manresa, PAHCS-COMB, 2002.
- SÁEZ GÓMEZ, J. M. *Sociología de los profesionales sanitarios murcianos del siglo XVIII*, Cartagena, Ayuntamiento de Cartagena, 1992.
- SÁEZ GÓMEZ J. M. i MARSET, P. "Profesionales sanitarios en la Murcia del siglo XVIII. Número, evolución y distribución", *Asclepio*, 45 (1993), p. 71-102.
- SAGNES, J. (ed.), *L'Université de Perpignan au XVIIIe siècle*, Perpinyà, PUP, 1996.
- SALAVERT, V. L. i NAVARRO, J. *La Sanitat Municipal a València (segles XIII-XX)*, València, IVEI, 1992.
- SALES, N. *Una vila catalana del segle XVIII*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1962.
- SALES, N. "Inventaris post-mortem", *L'Avenç*, 92 (1986), p. 54-57.
- SALES, N. *Mules, ramblers i fires (s. XVIII-XIX)*, Reus, Centre de Lectura, 1991.
- SALES, N. *Els segles de la decadència*, a *Història de Catalunya*, dirigida per Pierre Vilar, Barcelona: Edicions 62, 1989, vol. IV.
- SÁNCHEZ DE MADARIAGA, E. "Una forma de sociabilidad del Antiguo Régimen en transformación: las cofradías madrileñas", a J. M. DONÉZAR, M. PÉREZ LEDESMA (ed.), *Antiguo Régimen y liberalismo. Homenaje a Miguel Artola*, Madrid, Alianza editorial, 1994, vol. II, p. 647-654.
- SÁNCHEZ DE MADARIAGA, E. "De la caridad fraternal al socorro mútuo. Las Hermandades de socorro de Madrid en el siglo XVIII", a S. Castillo (ed.), *Solidaridad desde abajo: trabajadores y socorros mútuos en la España Contemporánea*, Madrid, UGT-Centro de Estudios Históricos, 1994, p. 31-50.
- SÁNCHEZ DE MADARIAGA, E. "Cultura religiosa y sociedad: las cofradías de laicos", *Historia Social*, 35 (1999), p. 23-42.
- SÁNCHEZ MARCOS, F. "La historiografía del siglo XVIII como espejo del antiguo régimen y primicias de la historia moderna; consideraciones sobre las *Memorias históricas* de A. Capmany y el *compendio de Historia universal* de C. Buffier", a *Coloquio Internacional Carlos III y su siglo*, Madrid: Universidad Complutense, 1990, vol. 1, p. 91-101.
- SÁNCHEZ MARCOS, F. "Nota sobre la cultura histórica en el siglo XVIII: el compendio del P. Buffier, manual en el Colegio de Cordelles", *Pedralbes*, 8-II (1988), p. 245-254.
- SANTAMARÍA E. "Polémica en Sevilla: novatores vs. inmovilistas. La prevención de la viruela en la España de la Ilustración, 1750-1808", a J. FERNÁNDEZ PÉREZ, I. GONZÁLEZ TASCÓN (eds.), *Ciencia, Técnica y Estado en la España ilustrada*, Madrid: MEC, 1990, p.447-477.
- SANZ EGAÑA, C. *Historia de la Veterinaria española. Albeitería, mariscalería, veterinaria*, Madrid, Espasa Calpe, 1941.
- SANZ EGAÑA, C. "Diego Álvarez Calderón de la Barca, Protoalbéitar de Cataluña", *Anales del Colegio Oficial de Veterinarios de Barcelona*, 12 (1955), p. 383-88.
- SECULI BRILLAS, J. "Mariscals, Manescals, Veterinaris. Segimon Malats", *Gimbernat*, XXIV-II (1995), p. 237-244.
- SELLÉS, M. PESET J. L., LAFUENTE A. (eds.), *Carlos III y la ciencia de la Ilustración*, Madrid: Alianza, 1988.
- SERNA, J. i PONS, A. "El ojo de la aguja. ¿De qué hablamos cuando hablamos de microhistoria?", *Ayer*, 12 (1993), p. 93-133.
- SERRA, E. "La casa dels infants orfes de Barcelona (1652-1653). Esbós d'aproximació a una font per a l'estudi de la beneficència a la Barcelona del segle XVII", a *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1984, vol. 1, p. 627-633.
- SHAPIN, S. *La revolución científica. Una interpretación alternativa*, Barcelona: Paidós, 2000.

- SHARPE, J. "Historia desde abajo", a P. BURKE (ed.), *Formas de hacer historia*, Madrid, Alianza Editorial, 1993, p. 38-58.
- SHARPE, J. "Popular culture in the early modern west", a M. BENTLEY (ed.), *Companion to historiography*, London-New York, Routledge, 1997, p. 361-376.
- SIGERIST, H. *A history of medicine. Primitive and archaic medicine*, New York-Oxford, Oxford U.P., 1987 (1ª ed. 1951), vol. 1.
- SOLDEVILA, F. *Història de Catalunya*, Barcelona, Alpha, 1935, 3 vols.
- SOLDEVILA, F. *Barcelona sense universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1938.
- SORNI, X. i SUÑÉ, J. M^a "Notas sobre conductas de boticarios en poblaciones catalanas a mediados del siglo XVIII", *Boletín de la Sociedad Española de Historia de la Farmacia*, vol. 38, n.º. 151-152 (1987), p. 219-227.
- SORNI, X. "Notes sobre conductes mèdiques catalanes pels volts de 1750", *Gimbernat*, 18 (1992), p. 157-167.
- SUÁREZ, G. (ed.), *Libro conmemorativo del Bicentenario de la Facultad de Veterinaria, 1793-1993*, Madrid, Editorial Complutense, 1994.
- SUÑÉ, J. M^a. "Los formularios del nosocomio general de Barcelona en el siglo XVIII", *Medicina e Historia*, 22 (1974), p. 7-26.
- TELLO, E. *Cervera i la Segarra al segle XVIII. En els orígens d'una Catalunya pobre*, Lleida: Pagès, 1995.
- THOMSON, J. K. J. *A distinctive industrialization. Cotton in Barcelona, 1728-1832*, Cambridge: CUP, 1992.
- THOMPSON, E. P. "Anthropology and the discipline of historical context", *Midland History*, 3 (1972), p. 41-55.
- THOMPSON, E. P. "Folklore, anthropology and social history", *Indian Historical Review*, 3 (1978), p. 247-266.
- TONATI, F.-O. (ed.), *Maladies, Médecines et Sociétés. Approches pour le présent*, Paris: L'Harmattan et Histoire au Présent, 1993.
- TORRAS i RIBÉ, J.M^a. *Els municipis catalans de l'Antic Règim, 1453-1808*, Barcelona: Curial, 1983.
- TORRAS i RIBÉ, J.M^a. *Los mecanismos del poder. Los ayuntamientos catalanes durante el siglo XVIII*, Barcelona, Crítica, 2003.
- TORRAS, M. "Els béns mobles de l'Hospital de Sant Andreu de Manresa en el segle XVIII", *Gimbernat*, 18 (1992), p. 119-130.
- TORRAS, J., YUN, B. (eds.), *Consumo, condiciones de vida y comercialización. Cataluña y Castilla, siglos XVII-XX*, Ávila: Junta de Castilla y León, 1999.
- TRINIDAD, P. "Asistencia y previsión social en el siglo XVIII", a *De la beneficencia al bienestar social*, Madrid, Siglo XXI, 1986, p. 89-115.
- URTEAGA, L. *Ideas medioambientales en el siglo XVIII. Naturaleza, clima y civilización*, Madrid: Akal, 1997.
- USANDIZAGA, M. *Juntas literarias del Real Colegio de Cirugía de Barcelona*, Santander: Aldus, 1956.
- USANDIZAGA, M. *Historia del Real Colegio de Cirugía de Barcelona, 1760-1843*, Barcelona: IMHB, 1964.
- VALENZUELA, J. i RODRÍGUEZ OCAÑA, E. "Lugar de enfermos, lugar de médicos. La consideración del hospital en la medicina española, siglos XVIII-XIX", a L. MONTIEL (ed.), *La salud en el estado de bienestar. Análisis histórico*, Madrid, Editorial Complutense, 1993, p. 107-131.
- VALENZUELA, J. "La ordenación de la asistencia médica en la España decimonónica", *Dynamis*, 14 (1994), p. 269-304.
- VALLRIBERA, P. "L'Hospital d'Olesa de Bonesvalls", *Gimbernat*, 2 (1984), p. 325-337.
- VARELA, F. "El papel de la Junta Suprema de Sanidad en la política sanitaria española del siglo XVIII", *Dynamis*, 18 (1998) 315-340.
- VÁZQUEZ DOMÍNGUEZ, A. "El Colegio Mayor de Medicina de Gerona en Montpellier", *Archivo Iberoamericano de Historia de la Medicina*, IV-2 (1952), p. 589-592.
- VÁZQUEZ DOMÍNGUEZ, A. "La formación del médico en la Universidad de Cervera", a *Archivos Iberoamericanos de Historia de la Medicina*, 5/1 (1953) p. 177-206.
- VÁZQUEZ, A. "Historia del Hospital de Sant Feliu de Guíxols", *Gimbernat*, 1-3 (1981), p. 339-343.

- VILA BARTROLÍ, F. "Les ciències naturals a la Universitat de Cervera", *Estudis Universitaris Catalans*, X (1917-1918), p. 161-175.
- VILA, A. *Aspectes sanitaris de l'arxiu de la parròquia de Sant Ot de la Seu d'Urgell, segles XVII-XVIII*, Barcelona, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1995.
- VILAR, P. *Catalunya dins l'Espanya moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, Barcelona: Curial, 1986, 3^a ed., 3 vols.
- VILAR, P. "Transformaciones económicas, impulso urbano y movimiento de los salarios: la Barcelona del siglo XVIII", a *Crecimiento y Desarrollo. Economía e historia. Reflexiones sobre el caso español*, Barcelona, Ariel, 1964, p. 249-299.
- VILAR, P. "Els Barba, una família il·lustrada de Vilafranca del Penedès", a *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*, Barcelona: Curial, 1979, p. 59-90.
- WEAR, A. "Interfaces: perceptions of health and illness in early modern England", a R. PORTER i A. WEAR (eds.), *Problems and methods in the history of medicine*, London, Croom Helm, 1987, p. 230-255.
- WEAR, A. (ed.), *Medicine in society. Historical essays*, Cambridge: CUP, 1992.
- WEINDLING, P. "Patients and practitioners: virtues and vices of the new social history of medicine", *History Workshop Journal*, 1987, 24, pp. 191-194.
- WILLIAMS, E. A. *The physicial and the moral. Anthropology, physiology, and philosophical medicine in France, 1750-1850*, Cambridge: CUP, 1994.
- WOODWARD, J. i RICHARDS, D. "Towards a social history of medicine", a id. (eds.), *Health care and popular medicine in nineteenth-century England*, London, Croom Helm, 1977, p. 15-55.
- YUN, B. "Inventarios *post-mortem*, consumo y niveles de vida del campesinado del Antiguo Régimen. (Problemas metodológicos a la luz de la investigación tradicional), a *Actas del VIII Congreso de Historia Agraria*, Salamanca: Universidad de Salamanca, 1997, p. 45-55.
- ZAMORA, G. *Universidad y filosofía moderna en la España ilustrada. Labor reformista de Francisco de Villalpando (1740-1797)*, Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 1989.
- ZARZOSO, A. *Prevenió epidèmica i salut pública a la Barcelona del segle XVIII*, Barcelona: treball de recerca, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, 1994.
- ZARZOSO, A. "Protomedicato y boticarios en la Barcelona del siglo XVIII", *Dynamis*, 16 (1996), p. 151-171.
- ZARZOSO, Alfons. "El Govern Econòmic de la Junta de Sanitat de Barcelona en el segle XVIII" in *Actes IIIer Congrès Internacional d'Història Local de Catalunya. Funcionament de les finances locals al llarg de la història*, L'Avenç, 1996, p. 301-310.
- ZARZOSO, A. "La difusió social de la medicina en les institucions de govern de la Catalunya del segle XVIII" a *Actes de les IV Trobades d'Història de la Ciència i de la Tècnica*, Alcoi-Barcelona: SCHCT, 1998, p. 671-678.
- ZARZOSO, A. "¿Obligación moral o responsabilidad política? Las autoridades borbónicas en tiempo de epidemias a la Cataluña del siglo XVIII", *Revista de Historia Moderna*, 17 (1998-1999), p. 73-94.
- ZARZOSO, A. "El pluralismo médico a través de la correspondencia privada en la Cataluña del siglo XVIII", *Dynamis*, 21 (2001), p. 409-433.
- ZARZOSO, A. "Nuisances urbaines et santé publique à Barcelone sous l'Ancien Régime", *Cahiers du Centre d'Histoire "Espaces et Cultures"-Université Blaise Pascal*, 2001, vol. 14, p. 81-90.
- ZARZOSO, A. "Animals i menescalía a la Catalunya del segle XVIII", a *Actes de la VI Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica*, Barcelona: SCHCT, 2002, p. 107-118.
- ZARZOSO, A. "Poor Relief and Health Care in 18th- and 19th-Century Catalonia and Barcelona", a A. CUNNINGHAM; O. P. GRELL; B. ROECK (eds.), *Health Care and Poor Relief in 18th- and 19th-Century Southern Europe*, Londres, Ashgate, 2003 (en premsa).
- ZARZOSO, A. "Mediating Medicine through Private Letters: the Eighteenth-Century Catalan Medical World", a W. de BLÉCOURT i C. USBORNE (eds.), *Cultural Approaches to the History of Medicine. Mediating Medicine in Early Modern and Modern Europe*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2003 (en premsa).